Mevlânâ Celâleddîn Rûmî

Mesnevî-i Şerîf Şerhi

-6-

Tercüme ve Şerh

AHMED AVNİ KONUK

Bu Cildi Yayına Hazırlayanlar

Dr. Selçuk Eraydın - Prof. Dr. Mehmet Demirci
Prof. Dr. Mustafa Tahralı - Dr. Sâfi Arpaguş - Dr. Necdet Tosun

Yayın Koordinatörü

Prof. Dr. Mustafa Tahralı

KİTABEVİ

Mesnevî-i Şerîf Şerhi'nin Altıncı Cild Fihristi

-Mesnevî III. Cildinin Devâmı-

حکم کردن داود نبی علیه السلام بر صاحب گاو که از سر
گاو برخیز و تشنیع صاحب گاو بر داود علیه السلام

Dâvûd-ı nebî (a.s.)ın öküzün arzûsundan vazgeç diye hükmetmesi ve öküz sâhibinin Dâvûd (a.s.) üzerine teşnî'i

گفت داودش خمش کن رو بهل   این مسلمان را ز گاوت کن بحل

2410. [2419] *Dâvûd ona dedi: "Sus, git bu müslümânı bırak, öküzün cihetinden helâle mahsûs kıl!"*

"Hill", kesr ile ve teşdîd ile "helâl" ma'nâsınadır. "Be-hill" kelimesindeki "bâ" tahsîs içindir. Ya'ni "Dâvûd (a.s.) öküz sâhibine dedi: "İkinizi de dinledim ve bu işin sırrına vâkıf oldum. Sus, bu müslümânın yakasını bırak ve öküz cihetinden olan malını onun hakkında helâle tahsîs et!"

چون خدا پوشید بر تو ای جوان   رو خمش کن حق ستاری بدان

2411. *"Ey civân mâdemki Hudâ senin üzerinde setr etti, git sükût et Settâr'lığının hakkını bil!"*

"Ey delikanlı, mâdemki Hak Teâlâ hazretleri senin yapmış olduğun günahları, senin üzerinde setr etti ve ızhâr edip halk nazarında seni rezîl ve rüsvây etmedi, bâri sen de git Hakk'ın bu settârlığının hakkını ve şükrünü îfâ için sükût et ve öküz mes'elesinden dolayı lisân-ı şenâati uzatma!"

گفت وا ویلا چه حکم است این چه داد   از پی من شرع نو خواهی نهاد

2412. *Dedi: "Vâveylâ! Bu ne hükümdür, ne adldir! Benim için yeni şerîat mi koymak istersin?"*

"Vâveylâ" ve "vâveylî" hüzün ve tehassür ifâde eden "eyvâh" "yazık bana!" gibi nidâdır. Dâvûd (a.s.)ın bu hükmünden sonra, öküz sâhibi bağırıp dedi: "Yâ nebiyallah eyvâh! Bu nasıl hükümdür ve nasıl adâlettir? Benim için yeni şerîat mı koymak istiyorsun?"

رفته است آوازهٔ عدلت چنان   نك معطر شد زمین و آسمان

2413. *"Senin adlinin sadâsı öyle gitmiştir ki, yer ve gök muattar oldu."*

بر سگان کور این استم نرفت   زین تعدی سنگ و که بشکافت تفت

2414. *"Kör köpekler üzerine bu sitem vâki' olmadı; bu taaddîden taş ve dağ harâretle yarıldı."*

همچنین تشنیع میزد بر ملا   کالصلا هنگام ظلم است الصلا

2415. *Melâya böyle "Es-salâ zulüm vaktidir, es-salâ!" diye teşnî' vururdu.*

"es-Salâ" bir işe hazır olmak için edilen nidâdır. Meselâ "Taâma, namaza hazır olun!" denecek yerde "Taâma salâ, namaza salâ!" diye nidâ olunur. "Melâ'", halk ve cemâat ma'nâsınadır. Öküzün sâhibi Dâvûd (a.s.)ın bu hükmünü zem ve takbîh edip halka hitâben "Ey ahâlî! Zulüm vakti geldi, zulme hazır olun!" diye bağırır idi.

حکم کردن داود بر صاحب گاو که جمله مال خود را به وی ده

"Kendi malının hepsini ona ver!" diye öküz sâhibi üzerine Dâvûd (a.s.)ın hükmetmesi

بعد از آن داود گفتش کای عنود   جمله مال خویش او را بخش زود

2416. *Ondan sonra Dâvûd ona dedi: "Ey inâtçı çabuk malının hepsini ona bağışla!"*

ور نه كارت سخت گردد گفتمت　　　　تا نگردد ظاهر از وى استمت

2417. *"Ve yoksa senin işin pek şedîd olur. Sana söyledim, tâ ki senin ona mahsûs olan zulmün zâhir olmasın!"*

از وى deki "ez" tahsîs içindir. "Ona mahsûs" demek olur. Ya'ni "Malının hepsini bu fakîre ver, yoksa işin pek şedîd ve sıkıntılı olur. İşte sana söyledim, böyle yap! Tâ ki bu fakîr hakkında, ona mahsûs olarak yaptığın zulmün meydâna çıkmasın!"

خاك بر سر كرد و جامه بر دريد　　　　كه به هر دم ميكنى ظلمى مزيد

2418. *"Her an zulmü ziyâde ediyorsun!" diye başına toprak saçtı ve elbisesini yırttı.*

Öküz sâhibi Dâvûd (a.s.)ın hükmüne i'tirâz edip, "Her an benim hakkımda bir zulmü ziyâdeleştiriyorsun!" diye bağırarak başına toprak saçtı ve öfkesinden kendi elbisesini parçaladı.

يك دمى ديگر بر اين تشنيع راند　　　　باز داودش به پيش خويش خواند

2419. *Bir dem yine bu teşnî' üzerine sürdü; Dâvûd onu tekrar kendi huzûruna çağırdı.*

Öküz sâhibi yine bir müddet Dâvûd (a.s.)ın zulmünden bahisle teşnî'e devâm etti. Fakat Dâvûd (a.s.) onu tekrar kendi huzûr-ı şerîfine çağırdı.

گفت چون بختت نبود اى بخت كور　　　　ظلمت آمد اندك اندك در ظهور

2420. [2429] *Dedi: "Ey kör tâli'li, mâdemki senin tâli'in olmadı, senin zulmün yavaş yavaş zuhûra geldi."*

Buyurdu ki: "Ey ayn-ı sâbitesi aybının mazhar-ı settâriyyet olmasına müsâid olmayan kimse, mâdemki sırr-ı kaderin, aybının ve günâhının mestûr kalmasını îcâb etmedi, binâenaleyh senin zulmün yavaş yavaş zuhûra gelmek ve meydâna çıkmak lâzım geldi."

ريدهٔ آن گاه صدر و پيشگاه　　　　هاى دريغ از چون تو خر خاشاك و كاه

2421. *"Pislenmişsin, sonra sadr ve pîşgâh ha! Ey kimse senin gibi eşeğe mahsûs çörçöp ve samana yazıktır!"*

"Rîden" ve "rîsten" "pislemek ve tegavvut etmek" ve "dirîğ" "yazık" ma'nâsınadır. از چون تو deki "ez" ihtisâs içindir. "Zâhir ve bâtınını zulm-i azîm

ile berbâd ve mülevves etmişsin, sonra da temizlerin oturacağı sadrı ve huzûr-ı şâhı istersin ha! Bu mümkin değildir. Sen insan sûretinde ve eşek sîretinde bir kimsesin; senin gibi eşeğe tahsîs olunan çerçöp ve samana ya'ni dünyâ malına yazıktır."

رو كه فرزندان تو با جفت تو　　بندگان او شدند افزون مگو

2422. *"Beyhûde feryâd etme, git ki, senin evlâdın zevcenle berâber onun bendeleri oldular. Ziyâde söyleme!"*

"Çocukların ile zevcen bu fakîrin köle ve câriyesi olduğuna hükmettim, ziyâde lâf lâzım değil!"

سنگ بر سينه هميزد با دو دست　　ميدويد از جهل خود بالا و پست

2423. *İki eliyle göğsüne taş vururdu. Kendi cehlinden yukarıya aşağıya koşardı.*

Dâvûd (a.s.)ın bu hükmü üzerine öküz sâhibi kemâl-i teessüründen bir taş alıp iki eliyle göğsüne vururdu ve Dâvûd (a.s.)ın bu hükümlerinden kendi rezâletinin keşf olunduğuna da muttali' olamayıp cehlinden dolayı yukarıya ve aşağıya koşup dururdu.

خلق هم اندر ملامت آمدند　　كز ضمير كار او غافل بدند

2424. *Halk dahi melâmete geldiler, zîrâ onun işinin zamîrinden gâfil idiler.*

Dâvûd (a.s.)ın zâhirde çirkin görünen bu hükmünü duyan halk dahi, öküz sâhibine muvâfakaten, bu hükmü levm ve takbîh için geldiler. Çünkü öküz sâhibinin işinin iç yüzünden gâfil idiler.

ظالم از مظلوم كى داند كسى　　كاو بود سخرۀ هوا همچون خسى

2425. *Bir kimse zâlimi mazlûmdan ne vakit bilir ki, o bir çöp gibi hevânın mağlûbu ola.*

Bir çöp gibi hevâ ve hevesât-ı nefsâniyyesinin mağlûb ve esîri olan bir kimse zâlim ile mazlûmu tefrîk edemez. Nefsinin sıfatları basar-ı basîretinin önünde perde olur.

ظالم از مظلوم آن كس پى برد　　كو سر نفس ظلوم خود برد

2426. *Mazlûmdan zâlime o kimse iz götürür ki, o zalûm olan kendi nefsinin başını kese.*

Zulmün izini ta'kîb ederek, mazlûmdan zâlime intikāl ettirebilecek olan kimse, ancak son derece zâlim olan kendi nefs-i emmâresinin başını arzûlarına muhâlefet suretiyle başını kesen ve sıfatlarının alevlerini söndüren kimsedir.

ور نه آن ظالم که نفس است از درون   خصم مظلومان بود او از جنون

2427. *Ve yoksa o zâlim ki nefisdir, çılgınlıktan dolayı içeriden her mazlûmun hasmı olur.*

Nefs-i emmâresi henüz ölmemiş olan kimsenin hâriçte zâlim aramasına hâcet yoktur. Onun nazarında en büyük zâlim nefs-i emmâresidir. Zîrâ o zâlim olan nefs-i emmâre, çılgınlığından ve akılsızlığından dolayı böyle bir kimsenin bâtınından, her mazlûmun hasmı ve zâlimin muîni olur. Çünkü ikisi bir cinstendir ve cins cinse meyleder.

سگ هماره حمله بر مسکین کند   تا تواند زخم بر مسکین زند

2428. *Köpek dâimâ miskin üzerine hamle eder, kādir oldukça zahmı miskin üzerine vurur.*

Nefs-i emmâre köpek meşrebindedir ve köpek dâimâ eski elbiseli âciz fakîrler üzerine havlayarak hücûm ettiği ve mümkin oldukça bu gibi fakirleri ısırdığı gibi, nefs-i emmâre de mazlûmlara hücûm edip rencîde eder.

شرم شیران راست نی سگ را بدان   که نگیرد صید از همسایگان

2429. *Utanma arslanlar içindir, köpek için değil! Bil ki komşulardan sayd tutmaz.*

Hayâ ve utanma arslan meşrebinde olan insan içindir, köpek tab'ında olan insan için değildir. Bil ki arslan, komşularının avladığı avı tutup yemez. بدان, "dânisten" masdarından emr-i hâzır olduğu gibi "bâ" meftûh okunmak sûretiyle "ân" ism-i işâretine lâhık olmuş bâ-i sebebiyye dahi olabilir. Bu sûrette ma'nâ "Utanma arslanlar içindir köpek için değildir, o sebepledir ki arslan, komşularından av tutmaz." Ya'ni arslan, komşusu olan arslanların avlamış oldukları ava mahzâ hayâsından dolayı aslâ iltifât ve tecâvüz etmez ve yemez, demek olur. Binâenaleyh nefs-i emmâresinin hükmü altında zebûn olan kimselerden utanma ve hayâ ve adâlet beklemek abes olur. Ve bunların îmândan nasîbleri olmadığına hadîs-i nebevî şâhiddir. Nitekim buy-

rulur: الحياء والايمان مقرونان لا يفترقان فاذا رفع احدهما رفع الآخر Ya'ni "Hayâ ve îmân birbirlerinden ayrılmaz iki karîndir, onlardan biri kalktığı vakit diğeri de kalkar."

عامهٔ مظلوم کش ظالم پرست　　از کمین سگسان سوی داود جست

2430. [2439] *Mazlûm öldürücü, zâlime tapıcı olan avâm, pusudan köpek gibi Dâvûd tarafına sıçradı.*

Dâvûd (a.s.)ın öküz sâhibi hakkındaki hükmünü duyan, mazlûm öldürücü ve zâlime tapıcı avâm, pusudan köpekler gibi Dâvûd (a.s.) tarafına sıçradı.

روی در داود کردند آن فریق　　کای نبی مجتبی بر ما شفیق

2431. *O tâife Dâvûd'a teveccüh ettiler (dediler) ki: "Ey bizim üzerimize şefîk olan nebiyy-i muhtâr!"*

این نشاید از تو کاین ظلمی است فاش　　قهر کردی بیگناهی را بلاش

2432. *"Senden bu lâyık değildir, zîrâ bu açık zulümdür. Bilâ-şey bir günahsıza kahrettin."*

"Bi-lâş", "bi-lâ-şey" kelimesinin muhaffefidir, "bilâ-sebeb" demek olur. Ya'ni: "Ey nebiyyallah, öküzün sâhibi aleyhine verdiğin bu hüküm senin şân-ı nübüvvetine lâyık değildir. Zîrâ bunun apaçık bir zulüm olduğu meydandadır. Bilâ-sebep bir kabâhatsiz kimseye kahr ile muâmele ettin."

عزم کردن داود علیه السلام به خواندن خلق بدآن
صحرا که راز آشکارا کند و حجتها همه قطع کند

Sırrı âşikâr etmek ve hüccetleri, hepsini kat' etmek için dâvûd (a.s.)ın halkı o sahrâya çağırmağa azm etmesi

گفت ای یاران زمان آن رسید　　کآن سر مکتوم او گردد پدید

2433. *Dedi: "Ey dostlar, onun zamânı erişti ki, onun mektûm olan sırrı zâhir ola."*

Dâvûd (a.s.) mu'teriz olan halka hitâben buyurdu ki: "Ey dostlar, bu da'vâcının mektûm olan sırrının zâhir ve âşikâr olması zamânı geldi."

جمله برخيزيد تا بيرون رويم　　　　تا بر آن سر نهان واقف شويم

2434. *"Hepiniz kalkınız, tâ ki dışarıya gidelim, tâ ki o gizli sırra vâkıf olalım!"*

"Tâ", ta'lîl içindir. Ya'ni "Dışarıya çıkmamız o gizli sırra vâkıf olmamız için, hepiniz kalkınız!"

در فلان صحرا درختى هست زفت　　　　شاخهايش انبه و بسيار و چفت

2435. *"Filân sahrâda cesîm bir ağaç vardır, onun dalları müctemi' ve çok kubbelidir."*

"Enbuh", "enbûh" kelimesinin muhaffefidir, "kesîr" ve "kalabalık" ma'nâsınadır; ve "çeft" *Şemsü'l-Lügāt*'ın beyânına göre "tak gibi kamburlaşmış tavan" ma'nâsınadır ki "kubbeli" diye tercüme edilmiştir. Yâni, "Ağacın dalları birbirine girift olmuş ve kubbeli bir hâle gelmiştir" demek olur.

سخت راسخ خيمه گاه و ميخ او　　　　بوى خون مى‌آيدم از بيخ او

2436. *"Onun haymegâhı, onun mîhı pek muhkemdir. Onun kökünden bana kan kokusu geliyor."*

"O ağacın sâyesini saldığı dalların hey'et-i mecmûası ve onun mîhı ya'ni kökü pek muhkem ve kavîdir. Onun kökünden bana kan kokusu geliyor."

خون شده ست اندر بن آن خوش درخت　　　　خواجه را كشته ست اين منحوس بخت

2437. *"O latîf ağacın dibinde kan olmuştur; bu uğursuz tâli'li, efendisini öldürmüştür."*

"O latîf ağacın dibinde bir katl vâki' olmuştur; uğursuz tâli'li olan bu öküz da'vâcısı orada kendi efendisini öldürmüştür."

تا كنون حلم خدا پوشيد آن　　　　آخر از ناشكرى آن قلتبان

2438. *"Şimdiye kadar Hudâ'nın hilmi onu örttü. Nihâyet o pezevengin şükürsüzlüğünden."*

"Hak Teâlâ hazretlerinin hilmi şimdiye kadar bu kātilin habâsetini halktan setr etti, fakat nihâyet o pezevengin bu setr lutfuna karşı şükretmemesi cinsindendir,"

که عیال خواجه را روزی ندید　　　نی به نوروز و نه موسمهای عید

2439. *"Ki efendisinin iyâlini ne Nevrûz'da ne bayram mevsimlerinde bir gün görmedi."*

بینوایان را به یك لقمه نجست　　　یاد نآورد او ز حقهای نخست

2440. *"Bî-nevâları bir lokma ile aramadı, o ilk hakları yâda getirmedi."*
[2449]

2438. numaralı beytin ikinci mısrâ'ı, onu ta'kîb eden bu iki beyt ile tamâm bir cümle teşkîl eder. Ya'ni "Bu mel'ûn, efendisini öldürdükten sonra onun bî-kes kalan âilesini eyyâm-ı mübârekeden ma'dûd olan ne Nevrûz'da ne de bayram günlerinde bir hediye ile ziyâret ederek bir gün bile görmemesi ve o azıksızları bir lokma ile olsun aramaması ve onların bidâyette kendi üzerinde olan haklarını yâda getirmemesi, o mel'ûn pezevengin bu setr lutfuna karşı şükürsüzlüğü cinsindendir."

تا کنون از بهر یك گاو این لعین　　　میزند فرزند او را بر زمین

2441. *"Nihâyet şimdi o laîn, bir öküz için onun oğlunu yere çarpıyor."*

"O hâin, bu fakir kalan âilenin hatırını sormak şöyle dursun, öldürdüğü efendisinin oğlu olan bu müddeâ-aleyhi, bir öküz için yere çarpıyor."

Ma'lûm olsun ki, Hak Teâlâ hazretlerinin settârlığı, kullar hakkında bir ni'met-i azîmedir. Binâenaleyh bu ni'metin şükrü ancak mestûr kalan seyyiâta mukābil yapılan hasenât ile îfâ edilmek îcâb eder. Zîrâ âyet-i kerîmede إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُذْهِبْنَ السَّيِّئَاتِ (Hûd, 11/114) ya'ni "Muhakkak hasenât seyyiâtı giderir" buyurulur. Ve Resûl-i zîşân Efendimiz dahi اتبعوا كل سيئة حسنة تمحها ya'ni "Her seyyienin arkasından hasene yapın ki, onu mahvetsin" buyurmuştur.

او به خود برداشت پرده از گناه　　　ور نه میپوشید جرمش را اله

2442. *"Günahtan perdeyi o kendi kaldırdı ve yoksa İlâh onun cürmünü örttü idi."*

کافر و فاسق در این دور گزند　　　پردهٔ خود را به خود بر میدرند

2443. *Kâfir ve fâsık bu zarar devrinde kendi perdelerini kendileri yırtarlar.*

"Devr-i gezend"den murâd, bu hayât-ı dünyeviyye devridir. Zîrâ bu hayât-ı dünyeviyyede Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri bevâtın-ı eşyâyı taayyünât perdesi arkasında setr etmiştir. A'mâl-i seyyiede musırr olmadıkça bu seyyiât mestûr kalır. Israr halinde kâfirler ve fâsıklar kendi perdelerini yırt-

mış olurlar; ve Hak Teâlâ bu sûretle onların kötü amellerinin âsârını meydâna çıkarıp kendilerini zelîl ve rüsvây eder.

ظلم مستور است در اسرار جان   مینهد ظالم به پیش مردمان

2444. *Zulüm esrâr-ı cânda mestûrdur; zâlim, adamların önüne koyar.*

"Cânın esrâr"ından murâd, onun ayn-ı sâbitesindeki meknûzattır. Ya'ni "Zulüm bir sıfattır ve o sıfatlar dahi sâir sıfatlar gibi cânın esrârında mahfî ve mestûrdur. Bir kimse âlem-i ef'âl olan bu dünyâda amel-i zulmü icrâ ettiği vakit, o ma'nâ-yı zulmü sûret-i zulm olarak insanların önüne koyar ve gösterir ve ona da "zulüm" denir; ve zâlimin muâhezesi için, onun bu fiili nezd-i Hak'ta hüccet-i bâliğa olur."

که ببینیدم که دارم شاخها   گاو دوزخ را ببینید از ملا

2445. *Der ki: "Beni görün ki boynuzlarım vardır; cehennem öküzünü zâhirden görün."*

Zulmü, ma'nâ mertebesinden fiili ile sûret mertebesine tenzîl eden zâlim der ki: "Beni görün ki, ben gazab ve şehvet boynuzları olan bir cehennem öküzüyüm. Eğer cehennem öküzünü zâhirde görmek isterseniz kuvve-i gazabiyye ve şehvâniyye boynuzlarımla yaptığım zulümlere bakınız."

گواهی دادن دست و پا و زبان بر سر ظالم هم در دنیا

Bu dünyâda dahi elin ve ayağın ve dilin,
zâlimin başı üzerinde şehâdet etmesi

پس هم اینجا دست و پایت در گزند   بر ضمیر تو گواهی میدهند

2446. *İmdi burada da senin elin ve ayağın, zarar hakkında senin zamîrine şehâdet verirler.*

Mâdemki zulmü ma'nâ mertebesinden fiilin ile sûret mertebesine tenzîl ediyorsun, binâenaleyh bu dünyâda dahi senin elin ve ayağın, îkā' ettiğin

zulüm ve zarar hakkında senin zamîrine ve bâtınına şehâdet ederler. Zîrâ zamîrinde zulüm niyeti takarrur etmemiş olan kimsenin a'zâ ve cevârihinden halka zulüm ve zarar zâhir olmaz.

چون موکّل میشود بر تو ضمیر   که بگو تو اعتقادت وا مگیر

2447. *Mâdemki senin üzerine zâmirin: "Sen bir i'tikād söyle ve geri tutma!" diye müvekkel oluyor.*

Mâdemki senin bâtının: "İyi ve kötü i'tikādın her ne ise onu söyle ve saklama ve çekinme!" diye senin üzerine müvekkel olup o bâtındaki i'tikādın ızhârına seni icbâr ediyor.

خاصه در هنگام خشم و گفت و گو   میکند ظاهر سرت را مو به مو

2448. *Husûsiyle gazab ve dedikodu vaktinde senin sırrını mû-be-mû zâhir eder.*

O müvekkel olan bâtının, husûsiyle öfkelendiğin vakit ve bir husûs-i dünyevî hakkındaki dedikodun vaktinde senin gizli olan isti'dâdını inceden inceye meydâna koyar.

چون موکّل میشود ظلم و جفا   که هویدا کن مرا ای دست و پا

2449. *Mademki zulüm ve cefâ: "Ey el ve ayak, beni âşikâr et!" diye müvekkel oluyor.*

Mâdemki zulüm ve cefâ: "Ey el ve ayak, bizi ma'nâ mertebesinden sûret mertebesine indir de meydâna çıkalım ve âlem-i ma'nâda ma'kûl iken âlem-i sûrette mahsüs olalım!" diye bâtından a'zâ ve cevârih üzerine müvekkel ve musallat oluyor;

چون همیگیرد گواه سر لگام   خاصه وقت جوش و خشم و انتقام

2450. [2459] *Mâdemki sırrın şehâdeti yuları tutuyor, husûsiyle ıztırâb ve öfke ve intikām vaktinde.*

Mâdemki yular, sırrın, ya'ni bâtının şehâdetinin elindedir, husûsiyle o bâtın mâdemki ıztırâb ve öfke ve intikam vaktinde kendi isti'dâdını gösteriyor;

پس همآن کس کاین موکّل میکند   تا لوای راز بر صحرا زند

2451. *İmdi o kimse ki, bayrağı sahrâ üzerine vurmak için bunu müvekkel ediyor.*

İmdi o Allâhü Zü'l-Celâl hazretleri ki, zuhûr bayrağını fiil ve amel sahrâsı üzerine dikmek için, yukarılarda îzâh olunduğu vech ile, mâdemki bâtını zâhir üzerine müvekkel ediyor, nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'te şöyle buyururlar: "İnsanın vücûdu bir bayrak gibidir. Bayrağı evvelen havâya kaldırırlar; ondan sonra her taraftan akıl, fehm, hışım, gazab, hilm, kerem, havf ve recâ ahvâl-i bî-pâyân ve bî-had sıfât, askerlerini o bayrağın altına cem' ederler. Uzaktan bakan kimse yalnız bayrağı görür, amma yakına gelen kimse bayrağın altında sayısız halkı görür. Ya'ni gāfil teni görür ve âkıl onda ne gevherler ve ne kadar ma'nâlar olduğunu bilir."

پس موکّلهای دیگر روز حشر هم تواند آفرید از بهر نشر

2452. *Binâenaleyh rûz-i haşrde neşr için diğer müvekkeller de yaratabilir.*

Hayât-ı dünyeviyyede zikr olunan müvekkelleri yaratan Hak Teâlâ hazretleri, ba'de'l-mevt hayât-ı uhreviyyede dahi zamîrlerin neşri ve ızhârı için dîger müvekkelleri dahi yaratmağa kādirdir. Nitekim âyet-i kerîmede الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَى أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَتَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (Yâsin, 36/65) ya'ni "Hayât-ı uhreviyye gününde biz onların ağızlarını mühürleriz ve bize onların elleri söyler ve kesbettikleri şeye ayakları şehâdet eder" buyrulur.

ای به ده دست آمده در ظلم و کین گوهرت پیداست حاجت نیست این

2453. *Ey zulümde ve kinde on ele gelmiş, senin gevherin zâhirdir, buna hâcet yoktur!*

Ey zulümde ve kinde on def'a ele gelmiş ve tecrübe edilmiş olan kimse, senin kötü ef'âlin sebebiyle gevherin ve bâtının zâhir olmuş ve meydâna çıkmıştır. Zîrâ her bir kötü fiilin bir sûreti zâhir olup senin yakana sarılacaktır. Binâenaleyh senin için rûz-i haşrde elin ve ayağın şehâdetine hâcet yoktur.

نیست حاجت شهره گشتن در گزند بر ضمیر آتشینت واقفند

2454. *Zararda meşhûr olmağa hâcet yoktur; senin âteşîn olan zamîrin üzerine vâkıftırlar.*

Maahâzâ bu hayât-ı dünyeviyyede zarar ve zulümde ef'âl ile şöhret bulmağa hâcet yoktur. Çünki ehl-i basîret olan kimseler, senin âteşîn ve nefsânî olan zamîrine keşfen vâkıftırlar.

نفس تو هر دم بر آرد صد شرار   که ببینیدم منم ز اصحاب نار

2455. *Senin nefsin: "Beni görün, ben ashâb-ı nârdanım!" diye her dem yüz şerâr getirir.*

Senin nefsin, gazab ve şehvet ateşlerinden etrâfına birçok kıvılcımlar saçar ve bu kıvılcımları izhâr etmekle: "Beni görün ben ateş ehlindenim!" der.

Ma'lûm olsun ki, gazab, hakîkati sâbit olan bir sıfattır ki, aslâ onun hakîkati tebeddül etmez. Binâenaleyh sâikı ve muharriki nokta-i nazarından ya mahmûd veyâ mezmûm olur. Hakkānî olursa mahmûd ve makbûl, nefsânî olursa mezmûm ve merdûd olur. Enbiyâ ve evliyâda olan gazab Hakkānî olduğundan makbûl olur ve gazab-ı Hakkānî tesbît-i hak ve ibtâl-i bâtıl içindir. Gazab-ı nefsânî ise bunun aksine olup tesbît-i bâtıl ve ibtâl-i hak için olur. Nitekim hadîs-i şerîfte ان الغضب لا يخرجنى عن الحق ya'ni "Muhakkak gazab beni haktan ihrâc etmez" buyrulmuştur. Nâr-i şehvet dahi bu kıyâs üzerinedir.

جزو نارم سوی کل خود روم   من نه نورم که سوی حضرت شوم

2456. *Ateşin cüz'üyüm, kendi küllüme giderim. Ben nûr değilim ki Hazret tarafına gideyim.*

Nefis, etrâfına gazab ve şehvet ateşlerini saçarak der ki: "Ben ateşin cüz'üyüm, "cins cinse meyl eder" kāidesince kendi küllüm tarafına giderim. Ben can gibi değilim ki huzûr-i ilâhîye gideyim!"

همچنان کاین ظالم حق ناشناس   بهر گاوی کرد چندین التباس

2457. *Nitekim hak tanımayıcı olan bu zâlim, bir öküz için bu kadar iltibâs etti.*

"İltibâs", örtülü olmak ve belirsiz olmak ve karışık olmak ma'nâsınadır. Nitekim öküz da'vâcısı olan bu zâlim, hukūk-ı sâbıkayı tanımadı da, bir öküz için Dâvûd (a.s.) huzûrunda hak ve hakîkati inkâr ederek bu kadar iltibâs etti, ya'ni hakîkati örtücü olan birçok müddeayâtta bulundu.

او از او صد گاو برد و صد شتر   نفس این است ای پدر از وی ببر

2458. *O, ondan yüz öküz ve yüz deve götürdü. Ey baba, nefis budur! Ondan münkatı' ol!*

Halbuki o öküz da'vâcısı, bu müddeâ-aleyh olan fakîrden birçok öküz ve birçok deve alıp götürdü. Ey nefis âleminde ihtiyarlamış olan baba, işte nefsin hâli budur ve bu kadar insafsızdır. Binâenaleyh ondan yüz çevir ve münkatı' ol.

نیز روزی با خدا زاری نکرد　　　یا ربی نآمد از او روزی به درد

2459. *Bir gün bile Hudâ'ya zârî etmedi, ondan bir gün dert ile "Yâ Rabbî!" gelmedi.*

O öküz da'vâcısı, yapmış olduğu zulümden dolayı nedâmet edip bir gün bile Hakk'a niyâzda ve tazarru'da bulunmadı ve bir gün olsun nedâmet edip içi yanarak "Aman yâ Rabbî, kusûrumu afvet!" diye o habîsten bir münâcât zuhûra gelmedi ve demedi:

کای خدا خصم مرا خشنود کن　　　گر منش کردم زیان تو سود کن

2460. [2469] *Ki "Ey Hudâ, benim hasmımı hoşnûd et, eğer ben ona ziyân ettim ise, sen fâide et!"*

گر خطا کشتم دیت بر عاقله است　　　عاقلهٔ جانم تو بودی از أَلَسْت

2461. *"Eğer hatâ ettimse, diyet âkıle üzerinedir; benim canımın âkılesi elestten sen oldun."*

"Diyet" hatâen katl olunan bir kimsenin vârislerine kātil tarafından verilen mala derler, mikdârı kütüb-i fıkhiyyede mezkûrdur; ve "**âkıle**", ıstılâhât-ı fıkhiyyeden olup, kātil olan kimsenin babası tarafından olan akrâbasına derler ki, bunlar hatâ ile öldürülmüş olan kimsenin diyetini verirler; ve bu âkıle hakkındaki ahkâmın tafsîli de kütüb-i fıkhiyyede münderictir.

Ya'ni "O öküz da'vâcısı Hakk'a yalvarıp demedi ki: "Yâ Rab, eğer hatâ ettim ve hatâ ile elimden fiil-i katl sudûr etti ise, maktûlün diyeti şer'an âkıle üzerine terettüb eder. Benim canımın âkılesi ise "Elestü bi-rabbiküm" hitâbı vâki' olan zamandan beri sen oldun. Binâenaleyh benim diyetimi ver ve kabahâtimi setr et!"

İkinci mısrâ'ın îzâhı budur ki: "Âkıle" yukarıda beyân olunduğu üzere kātilin baba tarafından akrabâsıdır. Baba bu vücûd-i izâfîde asıldır ve vücûd-i mutlak-ı Hak dahi bu vücûdât-ı izâfiyyenin aslıdır; ve mertebe-i ervâh vücûd-i hakîkî-i Hakk'ın gayriyyet libâsıyla zuhûr ettiği ilk mertebedir ve bu mertebede isneyniyyet başlar. Vücûd-i Hak vitr iken şef' olur. İmdi âlem-i ervâh, âlem-i isneyniyyet olduğu cihetle "Elestü bi-rabbiküm" ya'ni "Ben sizin Rabbiniz değil miyim?" hitâbı vâki' olmuş ve bu mertebede benlik ve sizlik nisbetleri zuhûra gelmiştir. Binâenaleyh canın aslı, Hakk'ın varlığı olduğundan bu mısrâ'da "canın âkılesi" ta'bîr buyurulmuştur ve bu âkılelik için "Elestü bi-rabbiküm" hitâbı vâki' olan zaman mebde' gösterilmiştir.

سنگ میندهد به استغفار در　　　　این بود انصاف نفس ای جان حر

2462. *Taş, inci gibi olan istiğfârı vermez; ey hür olan can, nefsin insâfı bu olur.*

"Be-istiğfâr"daki "bâ" zâidedir. "İstiğfâr-ı dürr" müşebbehün-bihin müşebbehe izâfeti kabîlinden terkîb-i izâfîdir. "İnci gibi olan istiğfâr" demektir. "Cân-ı hür" terkîb-i izâfî olmak câiz olduğu gibi terkîb-i tavsîfî de olabilir. Ya'ni "hürrün canı" veyâ "hür olan can" demek olur. Ma'lûm olsun ki, kasvet sâhibi olan kalb taş gibi ve hattâ taştan daha katıdır. Nitekim âyet-i kerimede ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذٰلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً (Bakara, 2/74) buyrulur. Şekāvet-i ezeliyye sâhiplerinin ahvâl-i kalbiyyeleri böyledir. Yaptıkları mezâlimden dolayı nedâmet etmek akıllarına bile gelmez ve nedâmet ve istiğfâr kalbe nâzil olan rahmet-i ilâhiyyenin kabûlünden dolayı zuhûr eder. İmdi taş rahmet-i ilâhiyyeyi kabûl etmez ki, ondan istiğfâr ve nedâmet incisi zuhûr etsin. Bu rahmet-i ilâhiyyeyi sadef gibi ağzı açık olan ehl-i saâdetin kalbleri kabûl eder. "Binâenaleyh sıfât-ı nefsâniyyenin istîlâsı sebebiyle taş gibi katı olan bir şakînin kalbi, inci gibi olan istiğfârı vermez. Ey nefsânî sıfatların kaydından kurtulmuş ve hür olmuş olan can, nefsin insâfı bundan ibâret olur." Ya'ni her yaptığı fenâlığın üzerine bir fenâlık daha zammeder.

Hind nüshalarının ba'zısında سنگ میگردد باستغفار در ya'ni "Taş istiğfâr ile inci olur mu?" ve ba'zısında سنگ میبدهد باستغفار در ya'ni "Taş istiğfâr ile inci verir mi?" sûretindedir. Fakat müraccah olan Ankaravî nüshasıdır.

برون رفتن خلق به سوی آن درخت

Halkın o ağaç tarafına doğru dışarıya gitmesi

چون برون رفتند سوی آن درخت　　　　گفت دستش را سپس بندید سخت

2463. *Vaktâki o ağaç tarafına doğru dışarıya gittiler, dedi ki: "Onun elini arkasına sıkı bağlayın."*

Vaktâki Dâvûd (a.s.)'ın hükmünden şikâyet eden halk, cenâb-ı Dâvûd ile berâber o ağaç tarafına doğru gittiler, Dâvûd (a.s.) halka hitâben buyurdu ki: "Bu öküz da'vâcısının ellerini arkasına sıkı bağlayın."

تا گناه و جرم او پیدا کنم　　تا لوای عدل بر صحرا زنم

2464. *"Tâ ki onun günâhını ve cürmünü ızhâr edeyim, tâ ki adl bayrağını sahrâ üzerine dikeyim."*

گفت ای سگ جد او را کشتهٔ　　تو غلامی خواجه زین رو گشتهٔ

2465. *Dedi: "Ey köpek bunun ceddini öldürmüşsün; sen kölesin, bu yüzden efendi olmuşsun!"*

Müddeînin ellerini arkasına bağladıktan sonra Dâvûd (a.s.) ona hitâben buyurdu ki: "Ey köpek, sen bu öküzü kesen fakîrin ceddini öldürmüşsün, sen onun kölesisin. Bu katl yüzünden efendi olmuşsun."

خواجه را کشتی و بردی مال او　　کرد یزدان آشکارا حال او

2466. *"Efendiyi öldürdün ve onun malını götürdün; Yezdân onun hâlini âşikâr etti."*

"Ey mel'ûn, bunun ceddi olan efendini öldürdün ve sonra da onun malını zabtettin; işte bugün Hâlık Teâlâ hazretleri onun hâlini meydâna çıkardı."

آن زنت او را کنیزك بوده است　　با همین خواجه جفا بنموده است

2467. *"O senin kadının onun câriyesi olmuş idi; bu efendiye o da cefâ göstermiştir."*

"Şimdiki halde senin taht-ı nikâhında bulunan zevcen, öldürdüğün efendinin câriyesi olmuş idi. Bu câriye dahi sana tâbi' olup efendiye seninle berâber cefâ etmiştir."

هر چه زو زاید ماده یا که نر　　ملك وارث باشد آنها سربسر

2468. *"Ondan dişi ve erkek her ne doğdu ise, onlar baştan başa vârisin mülkü olur."*

تو غلامی کسب و کارت ملك اوست　　شرع جستی شرع بستان رو نکوست

2469. *"Sen kölesin kesb ü kârın onun mülküdür; şerîat istedin, şerîatı al, git iyi midir?"*

"Sen bu fakîrin ceddinin kölesisin ve zevcen dahi onun câriyesidir; ve bir köle ile câriyeden doğan çocuklar dahi, asla tebean efendinin kölesi ve câri-

yesi olur. Ve köle olduğun için senin kâr ve kisbin dahi efendine âiddir; ve bu öküzü kesen fakir ise, o öldürdüğün efendinin vârisidir. Binâenaleyh sen ve zevcen ve malın ve mülkün ve çocukların hep bu vârisin olur. Mâdemki sen gasb ettiğin maldan bir öküzü, asıl sâhibi olan vâristen esirgeyip şerîat istedin, al şerîatı de git, bak iyi mi oldu! Eğer öküzü bu fakîre bırakıp da'vâdan vazgeçe idin, Hak Teâlâ hazretleri senin bu hıyânetini hayât-ı dünyeviyyede mestûr bırakacak idi."

خواجه را کشتی به استم زار زار   هم بر اینجا خواجه گویان زینهار

2470. [2479] *"Efendiyi zulm ile zâr zâr öldürdün; efendi de burada amân deyici idi."*

کارد از اشتاب کردی زیر خاك   از خیالی که بدیدی سهمناك

2471. *"Gördüğün korkunç bir hayâlden dolayı, bıçağı aceleden toprak altına gömdün."*

نك سرش با کارد در زیر زمین   باز کاوید این زمین را همچنین

2472. *"İşte onun başı bıçak ile berâber yer altındadır, bu yeri böyle tekrar kazın."*

"Bu yeri böyle tekrar kazın" ifâdesinden Dâvûd (a.s.)ın kazılacak mahallin dâiresini ta'yîn buyurduğu anlaşılır.

نام این سگ هم نبشته کارد بر   کرد با خواجه چنین مکر و ضرر

2473. *"Bu köpeğin adı dahi bıçak üzerinde yazılmıştır; efendiye böyle mekr ve zarar yaptı."*

Bu beyt-i şerîfe iki türlü ma'nâ vermek câizdir. Birisi budur ki: "Ey halk, eğer fiil-i katlin fâili bu zâlim olduğunda şübheniz varsa, yer altından çıkan bıçağa bakınız. Zîrâ fiil-i katl bu zâlimin kendi bıçağı ile vâki' olmuştur ve hattâ bıçağın üzerinde kendi nâmı mahkûktür. O zâlim efendisine benim beyân ettiğim vech ile böyle mekr ve zarar yaptı. Bu bıçak dahi, şâhididir."

Diğer ma'nâ da budur ki: "Ey halk, fiil-i katlin bu müddeî tarafından yapıldığına şâhit isterseniz bıçağın üstünde taraf-ı gaybdan yazılmış olan yazılara bakınız ki, onun ismi ve efendisine yapmış olduğu böyle mekr ve zarar tamâmiyle muharrerdir."

همچنان کردند چون بشکافتند   در زمین آن کارد و سر را یافتند

2473. *Öyle yaptılar; vaktâki kazdılar, yerde o bıçağı ve başı buldular.*

Halk Dâvûd (a.s.)ın emri vech ile hareket ettiler ve gösterdiği mahalli kazdıkları vakit, orada o bıçağı ve efendinin başını buldular.

ولوله در خلق افتاد آن زمان   هر يكى زنار ببريد از ميان

2474. *O zaman halk içine velvele düştü, her birisi belden zünnârı kesti.*

Halk Dâvûd (a.s.)ın bu mu'cizesini gördüğü zaman, kemâl-i teessürlerinden bir velvele kopardılar ve mukaddemâ Dâvûd (a.s.)ın verdiği hükme i'tirâz edenler inkâr zünnârını bellerinden kestiler.

بعد از آن گفتش بيآ اى داد خواه   داد خود بستان بدآن روى سياه

2475. *Ondan sonra ona dedi: "Ey adâlet isteyici gel! O kara yüz ile kendi adâletini al!"*

Hakîkat-i hâl zâhir olduktan sonra Dâvûd (a.s.) öküz da'vâcısı olan kātile hitâben buyurdu ki: "Sen verdiğim hükme râzı olmayıp adâlet istedin, göğsünü taşla döğmekte idin. Gel bakalım şimdi o kara yüz ile hakkında îcâb eden adâleti al!" Hind nüshalarında ikinci mısrâ' داد خود بستان تو از اين رو سياه ya'ni "Kendi dâdını bu kara yüzlüden al!" sûretinde vâki' olduğuna göre bu hitâb, öküzü kesen fakîr hakkında olmak lâzım gelir.

قصاص فرمودن داود عليه السلام خونى را بعد از الزام حجت بر او

Onun üzerine hüccet ilzâmından sonra Dâvûd (a.s.)ın kātil için kısâs emir buyurması

هم بدآن تيغش بفرمود او قصاص   كى كند مكرش ز علم حق خلاص

2476. *O yine o bıçak ile ona kısâs emretti; onun mekri Hakk'ın ilminden ne vakit halâs olur?*

حلم حق گر چه مواساها كند   ليك چون از حد بشد پيدا كند

2477. *Hakk'ın hilmi müvâsâlar eder, lâkin hadden gittiği vakit ızhâr eder.*

"Muvâsâ", aslı "muvâsât" (مواساة) olup şiirde üslûb-i Fârisî üzere "muvâsâ" (مواسا) sûretinde kullanılır. Müdârâ ve kolaylık ve imhâl ma'nâlarına gelir ve diğer ma'nalârda da müsta'meldir. Burada müdârâ ve imhâl ve kolaylık ma'nâları münâsibtir. Ya'ni "Bir zâlim zulmünü icrâ ve türlü türlü mekrler ve hîleler ile bu zulmünü halk nazarından setre çalışır. Hak Teâlâ hazretleri dahi sıfat-ı hilmi ile müdârâ ve imhâl buyurup onun zulmünü ve kabâhatini meydâna çıkarmaz. Fakat onun zulmü ve mekri hadden aştığı vakit, onu bir sûretle ızhâr ve halk nazarında rüsvây ve kepâze eder."

خون نخسبد در فتد در هر دلی   میل جست و جوی کشف مشکلی

2478. *Kan uyumaz; her bir gönüle cüst ü cû ve bir müşkilin keşfi düşer.*

Husûsiyle icrâ edilen zulüm katl-i nefs olursa pek berbâddır. Zîrâ haksız dökülen kan uyumaz; gönüllerde cüst ü cû ve müşkilin keşfi merâkı uyanır.

اقتضای داوری رب دین   سر بر آرد از ضمیر آن و این

2479. *Rabb-i dînin hâkimliğinin iktizâsı, bunun ve onun zamîrinden baş çıkarır.*

Dînin Rabb'i olan Hak Teâlâ وَلَكُمْ فِى الْقِصَاصِ حَيٰوةٌ (Bakara, 2/179) ya'ni "Sizin için kısâsta hayat vardır" âyet-i kerîmesiyle kātilin kısâsına hüküm buyurmuştur. Onun bu hâkimliğinin iktizâsı olan haller, bunun ve onun bâtınından, ıztırâp vermek sûretiyle baş çıkarır. Şöyle:

کان فلان چون شد چه شد حالش چه گشت   همچنان که جوشد از گلزار کشت

2480. [2490] *Ki, "Filân nasıl öldü, onun hâli ne oldu, ne biçti?" Nitekim çamurluktan ekin fışkırır.*

Haksız yere kanı dökülen maktûle karşı halk lâkayd kalmaz. Onların bâtınlarında o bîçârenin tefahhus-ı ahvâli için birtakım duygular ve meraklar hâsıl olup derler ki: "Filân nasıl öldü, onun hâli ne oldu ve mezraa-i hayâtında ne biçti?" İşte bu duygular bâtında çamurluktan ekinlerin fışkırdığı gibi fışkırır.

Beyt-i şerîfin birinci mısrâ'ındaki kāfiye "kişten" masdarının fiil-i mâzîsi olan "kişt" olması münâsib olur. "Ziraat etmek" ve "tohum ekmek" ma'nâsınadır. *Şemsü'l-Lüğât*'ta "dürûden" ya'ni "ekini biçmek" ma'nâsına da geldiği beyân olunur. Şurrâh-ı kirâmdan ba'zıları "küşten" masdarından fiil-i mâzî olarak "ne öldürdü" ma'nâsına almışlar ise de, ikinci mısrâ'daki "kişt" kesr ile

olduğundan bu sûrette kāfiyede adem-i muvâfakat hâsıl olur. Binâenaleyh "kişten" masdarının fiil-i mâzîsi olmak muvâfıktır.

جوشش خون باشد آن واجستها   خارش دلها و بحث و ماجرا

2481. *O aramalar ve gönüllerin ıztırâbını ve bahs ve mâcerâ kanın kaynayışı olur.*

Halkın maktûlün ahvâlini soruşturması ve gönüllerindeki ıztırâbât, o maktûlün dökülen kanının ma'nen kaynayışından münbais olur. Zîrâ benî-âdem yekdîgerinin a'zâsıdırlar ve mecmûu, nefs-i vâhide hükmündedir.

چون كه پيدا گشت سر كار او   معجزهٔ داود شد فاش و دو تو

2482. *Vaktâki onun işinin sırrı zâhir oldu, Dâvûd'un mu'cizesi âşikâr ve iki kat oldu.*

Vaktâki öküz da'vâcısı olan zâlimin muâmelesinin sırrı ve iç yüzü meydâna çıktı ve kendisinin mazlûm değil, bilâkis zâlim ve kātil olduğu anlaşıldı, Dâvûd (a.s.)ın mu'cizesi âşikâr ve diğer mu'cizâtına munzam olmak sûretiyle iki kat oldu.

خلق جمله سر برهنه آمدند   سر به سجده بر زمينها ميزدند

2483. *Halk hep başı açık geldiler, başlarını secde ile yerlere vurdular.*

ما همه كوران اصلى بوده ايم   از تو ما صد گون عجايب ديده ايم

2484. *"Biz aslî körler olmuşuz, biz senden yüz türlü acâib görmüşüz!"*

Halk Dâvûd (a.s.)ın bu mu'cizesini görünce, kemâl-i teessürlerinden şûrîde bir halde huzûr-i şerîfine başları açık bir halde gelip, arz-ı zillet ve acz için başlarını secde vaz'ında yerlere vurdular da dediler ki: "Bizler birtakım basar-ı basîretleri kör olan kimseleriz. Zîrâ senden birçok mu'cize ve hârikulâde haller gördüğümüz halde, bu öküz da'vâsında ve hükmünde sana muârız olduk."

سنگ با تو در سخن آمد شهير   كز براى غزو طالوتم بگير

2485. *"Taş, Tâlût'un gazâsından dolayı: "Beni tut!" diye seninle zâhiren söze geldi."*

تو به سه سنگ و فلاخن آمدى   صد هزاران مرد را برهم زدى

2486. *"Sen üç sapan taşı ile geldin, yüz binlerce adamı birbirine vurdun."*

سنگهایت صد هزاران پاره شد　　هر یکی هر خصم را خونخواره شد

2487. *"Senin taşların yüz binlerce parça oldu, her biri her hasım için kan içici oldu."*

Bu üç beyt-i şerîf ile âtîdeki beyitlerde lisân-ı halk ile Dâvûd (a.s.)ın mu'cizeleri ta'dâd buyurulur. Ma'lûm olsun ki, Dâvûd (a.s.)ın zamânında Benî İsrâîl'in pâdişâhı olan Tâlût, Câlût nâmındaki, zâlim bir hükümdar ile harbe kıyâm ettiği sırada Dâvûd (a.s.)a üç taş: "Câlut'un katli bizim vâsıtamız ile olacaktır, bizi al!" diye söz söyledi. Cenâb-ı Dâvûd dahi bu taşı aldı. Harb meydânına vâsıl olduğu vakit sapanına koyup attı ve taş binlerce parça olup bir parçası Câlût'u öldürdü ve diğer parçaları dahi Câlut'un askerini helâk etti. Tafsîli tefsir kitaplarında sûre-i Bakara'da vâki' وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ وَآتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ (Bakara, 2/251) [ya'ni "Dâvûd Câlût'u öldürdü. Allah ona (Dâvûd'a) hükümdarlık ve hikmet verdi"] âyet-i kerîmesinde mezkûrdur. Bu üç beyt-i şerîfte Dâvûd (a.s.)ın bu mu'cizesi beyân buyurulmuştur.

آهن اندر دست تو چون موم شد　　چون زره سازی تو را معلوم شد

2488. *"Demir senin elinde mum gibi oldu. Çünkü zırh yapıcılık sana ma'lûm oldu!"*

"Ey nebiyy-i zîşân, Hak tarafından sana zırh yapıcılık i'lâm buyrulduğu cihet ile, demir senin elinde mum gibi yumuşak oldu, sen o demirleri yumuşatıp zırh yaptın." Nitekim âyet-i kerîmede وَأَلَنَّا لَهُ الْحَدِيدَ (Sebe, 34/10) ya'ni "Onun için demiri yumuşattık" buyurulur.

کوهها با تو رسائل شد شکور　　با تو میخوانند چون مقری زبور

2489. *"Dağlar şekûr oldukları halde seninle hem-âvâz oldu; mukrî gibi seninle Zebûr okudular."*

"Resâil", "resîl" kelimesinin cem'idir. Hem-zebân, ve hem-âvâz ve hem-râh ve peygamber ve gönderilmiş ma'nâlarınadır. "Peyrev" ma'nâsına da gelir. Bu beyt-i şerîfte hem-zebân ve hem-âvâz ma'nâları murâd buyrulur. "Şekûr", "ziyâde şükr edici" ma'nâsına sıfat-ı müşebbehedir. *Zebûr* Dâvûd (a.s.)a nâzil olan kitâb-ı mukaddesin ism-i şerîfidir. Ve bu beyt-i şerîfte يَا جِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ (Sebe', 34/10) ya'ni "Ey dağlar onunla berâber teğannî edin!" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. "Ey nebiyallah, dağlar, Hakk'a ziyâde şükredici oldukları halde seninle hem-zebân ve hem-âvâz olup insan cinsinden olan bir okuyucu gibi seninle berâber *Zebûr*'u okudular."

صد هزاران چشم دل بگشاده شد   از دم تو غیب را آماده شد

2490. [2500] *"Yüz binlerce gönül gözü açılmış oldu, senin deminden gayba âmâde oldu."*

"Senin bu mu'cizelerini gören yüz binlerce adamın gönüllerinin gözü açıldı ve senin nefha-i mübârekinden âlem-i gayba teveccüh isti'dâdını kesb etti."

و آن قویتر ز آن همه کاین دایم است   زندگی بخشی که سرمد قایم است

2491. *"Ve O, onun hepsinden daha kavîdir ki dâimdir, dirilik bahş edersin ki dâimâ kāimdir."*

"Ve senin kalb gözlerini açman ve nefha-i mübârekinden o kalblere âlem-i gayba teveccüh isti'dâdını bahş etmen, taşla düşman öldürmek ve demiri yumuşatmak mu'cizelerinden daha kavîdir. Zîrâ bu mu'cizeler fânî ve kalb gözünün açılması ve âlem-i gayba teveccüh isti'dâdını kesb etmesi mu'cizesi dâimdir. Çünkü bu mu'cize ma'nen ölmüş olanları diriltmektir ki, bu dirilik dâimâ kāimdir."

جان جملۀ معجزات این است خود   کو ببخشد مرده را جان ابد

2492. *Bütün mu'cizelerin rûhu muhakkak budur ki, o ölmüşe cân-ı ebed bahş eder.*

Hadd-i zâtında bilcümle enbiyâdan sâdır olan mu'cizelerin rûhu, münkirleri îmâna getirmek sûretiyle ölmüş olan bâtınlarını diriltmek ve onlara ebedî olan cân-ı insânîyi bahş etmektir.

کشته شد ظالم جهانی زنده شد   هر یکی از نو خدا را بنده شد

2493. *Zâlim ölmüş oldu, bir cihan diri oldu. Her biri yeniden Hudâ'ya bende oldu.*

Dâvûd (a.s.)ın hükmü ile o öküz da'vâcısı olan kātil kısâs edilerek ölmüş oldu. Fakat وَلَكُمْ فِى الْقِصَاصِ حَيَاةٌ (Bakara, 2/170) ["Sizin için kısasta hayat vardır"] âyet-i kerîmesinin hükm-i şerîfi mûcibince bir cihân-ı azîm diri oldu. Zîrâ bu kısâstan halk ibret alıp katl-i nefisten tevakkî ettiler; ve bu mu'cizeyi ve Hakk'ın tasarruf ve tedbîrini gören halkın îmânı kuvvet bulup cümlesi yeniden Hakk'a bende oldu.

بیان آن که نفس آدمی به جای آن خونی است که مدعی گاو گشته بود و آن
گاو کشنده عقل است و داود حق است یا شیخ که نایب حق است که به قوت
و یاری او تواند ظالم را کشتن و توانگر شدن به روزی بیکسب و بیحساب

Onun beyânındadır ki, nefs-i âdemî, öküzü öldürenin müddeîsi olan kātilin yerindedir ve o öküzü öldüren akıldır ve Dâvûd Hak'tır veyâ nâib-i Hak olan şeyhtir ki, onun kuvveti ve yardımı ile zâlimi öldürmek ve helâl rızk ile zengin olmak mümkin olur

نفس خود را کش جهان را زنده کن　　خواجه را کشته ست او را بنده کن

2494. *Kendi nefsini öldür, cihânı diri et! Efendiyi öldürmüştür onu bende et!*

Ey Hak yolunun yolcusu, nefsini arzûlarına muhâlefet etmek sûretiyle öldür ve nefis için dört türlü ölüm vardır ki onlar da: "**Mevt- ahmer**", "**mevt-i ebyaz**", **mevt-i ahdar**" ve "**mevt-i esved**"dir. Mevt-i ahmer, nefsin şehevâtına muhâfelettir. Mevt-i ebyaz açlıktır. Zîrâ açlık ile bâtın münevver ve vech-i kalb beyaz olur. Mevt-i ahdar, kıymetsiz ve eski püskü yamalı esvâp giymeğe derler. Mevt-i esved, halkın ef'âlini kendi mahbûbunun fiilinde fânî ve nâsın ezâ ve cefâsı cânândan olduğunu bilerek cefâlarını ihtimâle derler. İmdi nefis bu dört ölüm ile öldüğü vakit halk-ı cihân nefsinin ezâ ve cefâsından kurtulup diri olur.

"Dâr" (دار) ismindeki bir veliyy-i kâmile bir derviş gelip demiş ki: "Ey şeyh dünyâyı dolaştım, ne râhat ettim, ne de râhat etmiş bir kimse buldum. Geldim ki birkaç gün seninle âsûde olayım." Hz. Dâr cevâben buyurmuş ki: "Ey derviş, niçin nefsinden el çekmedin ki, hem sen ve hem de halk-ı cihân râhat olalar idi?" "Cihânın diri olması" bu sûretle tefsîr olunabileceği gibi diğer bir ma'nâ ile de tefsîr olunabilir. O da budur ki: Her ferd-i beşer kendi kendine bir âlem ve bir cihândır ve bu cihânın hakîkî hayâtı rûh-ı insânî iledir. Hayât-ı izâfîsi ise rûh-ı hayvânî iledir. İmdi nefis diri oldukça bu cihânın hayât-ı hakîkîsi yoktur ve ölüdür. Vaktâki nefis yukarıda zikr olunan ölümler ile ölür,

rûh-i insânî dirilir ve bu sûretle de ölmüş bir cihân-ı hakîkî hayat bulur. Binâenaleyh nefsi öldür, zîrâ o nefis, efendisi olan rûh-i insânîyi öldürmüştür. Onu efendinin oğlu olan akla bende et!

مدعی گاو نفس تست هین خویشتن را خواجه کرده ست و مهین

2495. *Âgâh ol, öküzün müddeîsi senin nefsindir; kendisini efendi ve büyük etmiştir.*

آن کشندهٔ گاو عقل تست رو بر کشندهٔ گاو تن منکر مشو

2496. *O öküzü öldüren senin aklındır, git öküzü öldürücüye münkir olma!*

عقل اسیر است و همیخواهد ز حق روزی بیرنج و نعمت بر طبق

2497. *Akıl esirdir ve Hak'tan zahmetsiz rızık ve tabak dolusu ni'met ister.*

Akıl nefsin esîridir ve onun isti'dâdı ve şânı Hak'tan zahmetsiz rızk-ı ma'nevî ve bol bol kemâlât-ı insâniyye ni'metlerini ister.

روزی بیرنج او موقوف چیست آن که بکشد گاو را کاصل بدی است

2498. *Onun zahmetsiz rızkı neye mevkūftur, ona ki kötülüğün aslı olan öküzü öldüre.*

Aklın Hak'tan istediği zahmetsiz rızkın ihsânı, kötülüğün aslı ve menba'ı olan cisim öküzünü öldürmeğe mütevakkıftır. Zîrâ cismin hükümlerinden zâil olan her bir hüküm yerine bir hükm-i rûhânî kāim olur. Ve bu cismin iki râkibi vardır ki, biri rûh, diğeri nefistir. Nefis râkib olduğu vakit cism öküzü onun sevk u idâresinde bulunur ve sâha-i fesâdda kuvvetli olarak koşar ve önüne geleni süser; ve rûh ise kendi âleminde yaya ve âciz kalır. Binâenaleyh nefsi yaya bırakmak ve rûhu irkâb etmek için cism öküzünü riyâzet ve mücâhede ile öldürmek lâzımdır.

نفس گوید چون کشی تو گاو من ز انکه گاو نفس باشد نقش تن

2499. *Nefis der ki: "Sen benim öküzümü niçin öldürüyorsun? Zîrâ ki nefsin öküzü tenin nakşı olur."*

Nefis akl-ı selîme der ki: "Sen benim bindiğim öküzü niçin birtakım riyâzât ve mücâhedât ile öldürüyorsun?" Nefis akla bu suâli sormasının sebebi budur ki, nefsin bindiği öküz cismin sûreti olur. Binâenaleyh nefis kendi merkûbunun öldürülmesine bittabi' râzı olmaz ve akla muhâlefete başlar.

خواجه زادهٔ عقل مانده بینوا   نفس خونی خواجه گشت و پیشوا

2500. [2510] *Efendinin oğlu olan akıl bî-nevâ kalmış, kātil olan nefis efendi ve muktedâ olmuş.*

Nefsin muâraza ve muhâlefetinden dolayı rûhun sıfatı olan akıl bî-nevâ ve âciz kalmış. Rûh sultânının kātili olan nefis ise, cisim öküzü üzerine binip bilcümle kuvâ-yı cismâniyyenin efendisi ve muktedâsı olmuştur.

روزی بیرنج میدانی که چیست   قوت ارواح است و ارزاق نبی است

2501. *Zahmetsiz rızık bilir misin ki nedir? Ervâhın gıdâsı ve nebînin erzâkıdır.*

Akl-ı selimin Hak'tan istediği zahmetsiz rızık nedir bilir misin? O rızık ervâhın gıdâsı olan ulûm-i ledünniyye ve nebînin erzâkı olan aşk-ı ilâhî şarâbıdır. Ve rûhun gıdâsıyla cisim dahi nurlanır; ve bu gıdâ ve erzâk hakkında Cenâb-ı Pîr efendimiz bir gazellerinde şöyle buyururlar:

کسی که شب بخرابات قاب قوسین است   درون دیدهٔ پر نور او خمار لقاست

ابیت عند ربی نام آن خرابات است   نشان یطعم یسقینی از پیمبر ماست

"Bir kimse ki gece "Kābe kavseyn" meyhânesindedir, onun nur dolu olan gözünün içi temâşâ-yı cemâlin mahmûrudur. O meyhâneye ابیت عند ربی یطعم یسقینی *ya'ni "Ben Rabbimin indinde gecelerim, beni yedirir ve içirir" meyhânesi derler ki, bu meyhâneye Peygamberimiz Efendimiz'den nişan verilmiştir."*

لیك موقوف است بر قربان گاو   گنج اندر گاو دان ای کنج کاو

2502. *Fakat öküzün kurbânına mevkūftur, ey köşe kazıcı, hazîneyi öküzün içinde bil!*

Fakat bu ervâhın gıdâsı ve nebînin erzâkı nefsin merkûbu olan tenin "mevt-i ebyaz" ile kurban edilmesine ve öldürülmesine mevkūftur. Binâenaleyh hazîne-i erzâkı bu cisim öküzü içinde bil, ey köşeyi bucağı kazıp tefahhus edici olan sâlik! Nitekim hadîs-i şerifte الجوع طعام الله فی الارض یحیی به ابدان الصدیقین ya'ni "Açlık yer yüzünde Allah Teâlâ hazretlerinin taâmıdır, onunla sıddıkların bedenleri hayat bulur" buyrulmuştur.

دوش چیزی خورده ام ور نی تمام   دادمی در دست فهم تو زمام

2503. *Dün gece bir şey yemişim; ve yoksa senin fehminin eline tamâmen yuları verir idim.*

Bu beyt-i şerifte iki vecih vardır: Biri "gıdâ-yı bâtınî"ye ve diğeri "gıdâ-yı zâhirî"ye âiddir. Gıdâ-yı bâtınîye âit olan ma'nâ budur: "Ben dün gece "Kābe Kavseyn" meyhânesinde bir şey yeyip içtim ve mest ve müstağrak oldum. Eğer sahv içinde ola idim, bu gıdâ-yı ma'nevî hakkında senin anlayışına münâsib sûrette tamâmen tafsîlât verir idim. Bu yemek cenâb-ı Pîr efendimizin nefs-i âlîlerine izâfe buyurulduğu takdirde ma'nânın böyle olması münâsib olur. Zîrâ *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da şöyle buyurulur: "Açlığı mertebe-i gāyeye îsâl buyurmuş olan hazret-i Hudâvendigârımızdan: "Tamâm kırk sene benim mi'demde taâm uyumadı" buyurdukları mesmû'dur. Ve en çok taâm yedikleri vakit dahi on lokma yemezler ve bir müddet sonra mi'delerini tathîr ederlerdi; ve buyururlardı ki: "Benim sînemde bir ejderhâ vardır ki, gıdâya tahammül etmiyor." Ve vakt-i istifrâğdaki mücâhedeleri, açlık mücâhedesinden ziyâde olup mübârek alınlarından katre katre ter dökerler idi." Ma'nâ, gıdâ-yı cismânî ve zâhirîye âid olduğu takdirde, cenâb-ı Pîr üslûb-ı hakîmâne üzere, sâlikleri irşâden, bu gıdâ-yı cismânînin mâni'-i ulûm-i ledünniyye olduğunu beyân için bu yemeyi kendi nefislerine izâfe buyurmuş olurlar.

دوش چیزی خورده ام افسانه است   هر چه میآید ز پنهان خانه است

2504. *"Dün gece bir şey yemişim" efsânedir; her ne gelirse hafâ hânedendir.*

Ey muhâtabım, hakāyık ve maârif-i ilâhiyyenin beyânına bir şey yediğimin mâni' olduğunu söylediğime bakma! Bu "Bir şey yedim" sözü, bu vücûd-i izâfî âlemine âiddir ve efsânedir. Çünki bu vücûd-i izâfî âleminin hey'et-i mecmûası efsânedir ve masaldır. Hakîkatte her ne gelirse kenz-i mahfî mertebesi olan mertebe-i ulûhiyetten gelir.

چشم بر اسباب از چه دوختیم   گر ز خوش چشمان کِرِشْم آموختیم

2505. *Eğer biz latîf gözlerden girişme öğrendik ise, gözü esbâb üzerine neden diktik?*

"Kirişm" ve "kirişme", dilberlerin nâz ve şîvesi ve kaş ve göz ile olan işâretleri ma'nâsınadır. "Eğer biz Hakk'ın mahbûbları olan enbiyâ ve evliyânın latîf gözlerinden bize verdikleri işâretleri öğrendik ise, gözümüzü niçin esbâb-ı zâhiriyye üzerine diktik?" Şu iş şu sebeble şöyle ve böyle oldu diyoruz. Hind nüshalarında ikinci mısrâ' گر yerine کر ile başlar. Bu sûrette ma'nâ "Gözümüzü onun için esbâb-ı zâhireye diktik ki, latîf gözlerden işâret öğrendik; zî-

râ enbiyâ ve evliyâ hıfz-ı merâtib için esbâb-ı zâhireye riâyet ederler. Biz de onların sünnetini icrâ ettik." (Şerh-i İmdâdullah'tan hulâsadır)

هست بر اسباب اسبابی دگر　　　در سبب منگر در آن افکن نظر

2506. *Sebepler üzerinde başka sebepler vardır. Sebebe bakma, nazarı ona bırak!*

Bu esbâb-ı zâhiriyye üzerinde bâtınî olan başka sebebler vardır ki, o sebebler esmâ-i ilâhiyyedir; ve esmâ-i ilâhiyye ise zât-ı Hakk'a merbûttur. İmdi enbiyâ ve evliyânın sünnetlerine tebean esbâb-ı zâhireye riâyet vaktinde onların bâtını olan esbâba bak, bu esbâb-ı zâhireye bakma!

انبیا در قطع اسباب آمدند　　　معجزات خویش بر کیوان زدند

2507. *Enbiyâ esbâbın kat'ında geldiler. Kendi mu'cizelerini Zühal seyyâresi üzerine vurdular.*

"Keyvân", Zühal seyyâresinin ismidir. Eski ilm-i hey'ete göre manzûme-i şemsiyyemizin nihâyeti Zühal seyyâresi ve yedinci felek addolunduğu için Cenâb-ı Pîr efendimiz dahi enbiyânın mu'cizeleri mertebe-i kusvâya vâsıl olduğunu beyân sadedinde Zühal seyyâresini zikretmişlerdir. Ya'ni "Enbiyâ esbâb-ı zâhiriyyenin kat'ı için gelmişlerdir. Binâenaleyh esbâb-ı zâhiriyyeye i'timâd etmeyip esbâbı ve müsebbibâtı Müsebbibü'l- esbâb olan Hakk'a bırakmak lâzımdır ve bu hal esbâb-ı zâhireye riâyete münâfî değildir. Çünki nazarı Müsebbibü'l-esbâb'a atf ederek esbâb-ı zâhireye riâyet, ef'âl-i enbiyâ (aleyhimü's-selâm)dır; ve zîrâ zuhûr-i mu'cizât dahi esbâba teşebbüs cümlesindendir. (Şerh-i İmdâdullah ve Bahru'l-Ulûm'dan hulâsa)

بیسبب مر بحر را بشکافتند　　　بیزراعت چاش گندم یافتند

2508. *Sebepsiz denizi yardılar; zirâatsiz buğday yığınını buldular.*

"Çâş", samandan tefrik olunmuş buğday yığınına derler. Cîm-i Arabî ile "câş" dahi derler. Bu beyt-i şerîfte Mûsâ (a.s.)ın asâsını vurup denizi yararak yol açmasına işâret buyurulur. Fir'avn'ın Bahr-i Ahmer'de garkı kıssası meşhûrdur. Ve ikinci mısrâ' dahi Resûl-i zîşân Efendimiz'in mu'cizelerine işâret olması muhtemeldir. Zîrâ Resûl-i Ekrem Efendimiz, Medîne'de Ebû Eyyûb Ensârî'nin çorak ve ham tarlasına mübârek eliyle ekin ekerek bir günde hem yetişmiş ve hem de biçilmiş ve yine o günde yenilmiştir.

ریگها هم آرد شد از سعیشان   پشم بز ابریشم آمد کش کشان

2509. *Onların sa'yinden kumlar dahi un oldu, keçinin yünü çeke çeke ipek geldi.*

Birinci mısrâ' İbrâhim (a.s.)ın mu'cizesine ve ikinci mısrâ' Hûd ve İsmâîl ve Eyyûb (aleyhimü's-selâm)ın mu'cizeleri ile Mûsâ (a.s.)ın harem-i muhteremleri Safûrâ vâlidemize vâki' olan kerâmete işâret buyrulmuştur.

Cenâb-ı İbrâhîm'in mu'cizesi budur ki: Nemrud zamânında kıtlık vâki' olduğundan Hz. Halîlullah hizmetçisini bir dostuna gönderip, biraz un veyâ buğday istemiş, o zâtta dahi un ve buğday bulunmadığından hizmetçi mahzûnen eli boş dönmüş; fakat hizmetçi eli boş olarak hâne-i Halîlullah'a varmaktan ise çuvalları kumla doldurup şehre girerken bir gösteriş yapmak daha münâsib olur deyip çuvalları kumla doldurmuş ve çuvalları evin önüne indirmiş ve kendisi de utandığından kaybolmuş. Âile efrâdı evden çıkıp çuvalları açtıklarında temiz un bulmuşlar.

Hûd ve İsmâil ve Eyyûb (aleyhimü's-selâm) ile Safûrâ vâlidemiz dahi keçinin yününü çektikçe ellerine ipek teli ve ibrişim olarak uzar idi.

İmdi gerek denizin asâ ile yarılması ve gerek kumun un olması ve keçi kılının ipeğe tebeddülü, esbâb-ı zâhiriyyenin kuvvetle dayanılacak bir şey olmadığını göstermektedir. Bununla berâber Mûsâ (a.s.)ın, asâsını denize vurması ve hizmetçinin çuvallara kum doldurması ve Safûrâ vâlidemizin keçi kılını çekmesi hep esbâb-ı zâhiriyyeye teşebbüsten ibâret olur. Zîrâ âlem-i sûrette esbâbın ta'tîline imkân yoktur.

جمله قرآن هست در قطع سبب   عز درویش و هلاك بو لهب

2510. [2520] *Kur'ân hep sebebin kat'ı, dervişin izzeti ve Ebû Leheb'in helâki hakkındadır.*

Ya'ni bütün Kur'ân-ı Kerîm sebeb üzerine olan i'timâdın kat'ı hakkındadır. Zîrâ Kur'ân-ı Kerîm'de Hâlik-ı hakîkînin Zât-ı Hak Sübhânehû ve Teâlâ hazretleri ve Kādir-i mutlak olduğu beyân buyurulur; ve bu beyân, esbâb-ı zâhiriyyeye riâyeti münâfî değildir. Zîrâ esbâb, Hak Teâlâ hazretlerinin kemâl-i hikmeti ile bu vücûd-ı izâfî âlemine vaz' buyurulmuştur. Ve bu beyt-i şerîfte maksûd-i âlî-i Hz. Pîr, esbâba riâyetin memnû' olduğunu beyân değildir. Çünki Kur'ân-ı Kerîm'de tahsîl-i esbâb ile de emir vâki'dir. Ve Ebû Leheb ve emsâlinin helâki de ehl-i İslâm'ın izzeti ve galebesi cümlesindendir. (Şerh-i İmdâdullah ve Bahru'l-Ulûm (kuddise sırruhümâ)dan hulâsatan mütercemdir)

Filhakîka da tevekkül esbâb-ı zâhiriyyeye tevessülden sonra olduğuna göre mücerred esbâb-ı zâhiriyyeye dayanılmamak lâzım gelir. Nitekim "Tebbet yedâ" sûre-i şerîfesinde Ebû Leheb hakkında مَا أَغْنَى عَنْهُ مَالُهُ وَمَا كَسَبَ (Mesed, 11/2) ya'ni "Onu malı ve kazandığı şey, o helâkten kurtaramadı" buyurulur ki, mal ve müktesebât-ı sâire vikāye-i nefsin esbâb-ı zâhiriyyesindendir. Ebû Leheb ise bunlara i'timâd etti ve bu i'timâdı boşuna çıktı; ve netîcede الفقر فخرى ["Fakr iftihârımdır"] buyuran sultân-ı dervîşân (s.a.v.) Efendimiz'in izzeti zâhir oldu.

مرغ بابيلى دو سه سنگ افكند　　لشكر زفت حبش را بشكند

2511. *Bir ebâbîl kuşu iki üç taş bırakır, Habeş'in azîm leşkerini bozar.*

Sûre-i Fil'de olan وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ (Fil, 105/3) ya'ni "Hak onların üzerine Ebâbîl kuşlarını gönderdi ki onlara taş atardı" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

پيل را سوراخ سوراخ افكند　　سنگ مرغى كو به بالا پر زند

2512. *Fili delik delik bırakır, bir kuşun taşı ki o yukarıda kanad vurur.*

Tefsirlerde beyân olunduğu üzere, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in doğdukları senede, Habeş hükümdârı olan Necâşî tarafından Yemen vâlîsi ta'yin edilmiş olan Ebrehe ibn es-Sabbâh el-Eşrem, halkı Ka'be tavâfından alıkoymak için San'â'da "Kalis" isminde bir kilise yaptı. Kenâne kabîlesinden birisi gece gizlice o kiliseye girip mihrâbına kazâ-i hâcet edip duvarlarına necâset sürdü. Ebrehe bunu duyduğu vakit, Kâbe'yi yıkmak için yemîn etti ve önlerinde büyük bir fil olduğu halde Mekke-i Mükerreme üzerine asker sevketti. O sırada kırlangıç bünyesinde Ebâbîl kuşları peydâ olup asker üzerine taş yağdırmağa başladılar. Kendisine taş isâbet eden kimse helâk olurdu ve bu taşlar filin vücûdunu da delik delik etti. Bu sûretle Ebrehe'nin ordusu münhezim ve perîşân oldu. Tafsîli tefsir kitaplarındadır.

دم گاو كشته بر مقتول زن　　تا شود زنده همان دم در كفن

2513. *"Ölmüş öküzün kuyruğunu maktûl üzere vur, tâ ki o demde kefeninde diri olsun."*

حلق ببريده جهد از جاى خويش　　خون خود جويد ز خون پالاى خويش

2514. *"Boğazı kesilmiş olan yerinden sıçrasın, kendi kanını süzenlerden kanını istesin."*

Bu beyt-i şerîfte sûre-i Bakara'da vâki' وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبَحُوا بَقَرَةً (Bakara, 2/67) Ya'ni "Vaktâki Mûsâ (a.s.) kavmine dedi ki: Allah Teâlâ size öküz kesmenizi emreder" âyet-i kerîmesinde işâret buyurulan Mûsâ (a.s.)ın mu'cizesine işâret buyurulur. Hulâsası budur ki: Benî İsrâil'den bir kimse katl olundu ve kātil bulunamadı. Mûsâ (a.s.) emr-i ilâhî mûcibince kavmine dedi ki: "Bir öküz kesiniz, onun kuyruğu ile maktûle vurunuz, dirilip kātilini haber versin!" Öyle yaptılar, maktûl dirilip kātilini haber verdi. Tafsîli tefsir kitaplarındadır.

همچنین ز آغاز قرآن تا تمام رفض اسباب است و علت و السلام

2515. *Kur'ân'ın başlangıcından tamâmına kadar böyle terk-i esbâb ve illet vardır vesselâm.*

Ya'ni Kur'ân'da esbâb ve ilelin te'sîrinin nefyi vardır. Belki te'sîr esbâb mezâhirlerinde zâhir olan zât-ı Hakk'ındır ve bu nefy-i Kur'ânî, Müsebbibü'l-esbâb'ı müşâhede etmek sûretiyle esbâba riâyeti münâfi değildir. (Hz. İmdâdullah ve Bahru'l-Ulûm şerhlerinden tercümedir) Velhâsıl Kur'ân-ı Kerîm, esbâb-ı zâhireye tevessülü men' etmiyor. Belki bu vücûd-i izâfî âleminde vâki' olan te'sîrâtın esbâbdan bilinmesini reddediyor. Meselâ doymak taâmdan değil, belki taâm perdesi arkasında gizlenmiş olan Zât-ı Hak'tandır. Ve kezâ zenginlik ticâretten değil, belki ticâret perdesi arkasında mestûr olan Zât-ı Hak'tandır vesselâm.

کشف این نه از عقل کار افزا بود بندگی کن تا ترا پیدا شود

2516. *Bunun keşfi iş artırıcı olan akıl cihetinden olmaz, sana zâhir olmak için kulluk et!*

Mu'cize, aklın dâimâ görüp alıştığı tavır hâricinde vukū' bulan bir haldir. Meselâ bir çekirdek toprağa dikilir, akıl bu çekirdeğin filizlenmesi ve ağaç olup meyve vermesi için uzun zamanlar lâzım olduğuna kāni'dir. Çünkü gördüğü ve alıştığı hal budur ve bunu kānûn-ı tabîat bilir. Eğer bu çekirdek derhal filizlenir ve ağaç olup meyve verirse bu hal acîb geldiği için akıl şaşırıp kalır. Halbuki aradaki fark zaman mes'elesidir. Maahâzâ toprağın meyve hâline gelmesi, bu zaman mes'elesinden ziyâde şân-ı taaccübdür. Fakat akıl buna alıştığı ve tabîatın kāidesi gördüğü için taaccüb etmez. Binâenaleyh akıl tavrı hâricinde zâhir olan mu'cizât-ı enbiyâ ve kerâmât-ı evliyânın keşfi, dedikodu işini çoğaltan akıl cihetinden olmaz. Ancak ahkâm-ı tabîat kaydından kurtul-

mak sûretiyle zevkan ve hâlen anlaşılır ve tabîat kaydından kurtulmak için de tabîat kulluğundan ve esâretinden çıkıp Allah'ın kulu olmak lâzım gelir; ve Allah'ın kulu olmak için dahi tamâmıyle emr-i ilâhiye ittibâ' ve nehy-i ilâhîden ictinâb etmek iktizâ eder.

بند معقولات آمد فلسفی   شهسوار عقل عقل آمد صفی

2517. *Felsefî ma'kūlâtın bağlanmışı geldi; safî olan, aklın aklının şehsüvârı geldi.*

"Felsefi", felsefeye mensûb olan kimsedir. "Felsefe", "fila-sof" (فیلا سوف) lafz-ı Yunânîsinden müştaktır. "Fila" (فیلا) "muhib" ve "sof" "hikmet" ma'nâsına olup, "muhibb-i hikmet" demek olur ki, "hakîm" demektir. Ya'ni "Hakîm, ma'kūlâtın ve akl-i nazarînin bağlanmışıdır. Bu sebeble esbâb-ı zâhiriyyeye te'sîr atf etmekten hârice çıkamaz. Fakat kesâfet-i tabîiyyeden sâfi olan zat, aklın aklı olan akl-ı küllün şehsüvârı geldi." Zîrâ aklın, akl-ı külle kadar birçok merâtibi vardır. Aklın en aşağı mertebesi "akl-ı maâş"tır. Binâenaleyh akl-ı maâş, kendi tavrına âid tecelliyât-ı ilâhiyyenin mukayyididir. Onun fevkındeki aklın tavrından gāfildir.

عقل عقلت مغز و عقل تست پوست   معدهٔ حیوان همیشه پوست جوست

2518. *Senin aklının aklı içtir ve senin aklın kabuktur; hayvanın mi'desi dâimâ kabuk isteyicidir.*

Ey tabîatın esîri olan feylesof, senin aklının aklı olan akl-ı kül içtir ve senin bu akl-ı maâşın, o için kabuğu mesâbesindedir. Senin hayvan olan nefsinin mi'desi ve havsalası dâimâ tağaddî için kabuk ister. Nitekim kavun ve karpuzun içini insanlar yer ve kabuklarını hayvanlara verirler.

مغز جوی از پوست دارد صد ملال   مغز نغزان را حلال آمد حلال

2519. *İç isteyici olan, kabuktan yüz melâl tutar, latîf olan iç ona helâl geldi helâl!*

Akl-ı küllün tâlibi olan kimse kabuk mesâbesinde olan akl-ı maâştan ve onun mahsûlâtından yüz fütûr ve usanç tutar. Latîf olan akl-ı kül ve onun vâridâtı böyle tâlibe helâl geldi helâl!

چون که قشر عقل صد برهان دهد   عقل کل کی گام بی ایقان نهد

2520. [2530] *Mâdemki aklın kabuğu yüz burhân verir, akl-ı kül ne vakit îkānsız adım atar?*

Mademki akl-ı maâş, akl-ı küllün kabuğu mesâbesinde iken, kendi mertebesine âid umûr için birçok delâil ve burhan veriyor, o kabuğun içi olan akl-ı kül bütün merâtib-i akliyyeyi muhît olduğu halde ne vakit, yakînî olmaksızın bir adım atar?

عقل دفترها کند یکسر سیاه   عقل عقل آفاق دارد پر ز ماه

2521. *Akıl, defterleri bir baştan bir başa kara yapar; aklın aklı âfâkı aydan dolu tutar.*

Akl-ı maâş kendi ma'lûmâtını ve idrâkâtını tesbît için beyaz defterlere yazılar yazıp, baştan başa kara yapar; aklın aklı olan akl-ı kül, âfâkı ulûm-i ledünniyye ve maârif-i ilâhiyye ayıyla dolu tutar.

از سیاهی وز سپیدی فارغ است   نور ماهش بر دل و جان بازغ است

2522. *Siyahlıktan ve beyazlıktan fâriğdir; onun ayının nûru kalb ve can üzerine doğucudur.*

"O akl-ı kül, defterden ve beyaz defterleri kara yazılar ile karartmaktan fâriğdir. Onun ulûm-i ledünniyyesinin ve maârif-i rabbâniyyesinin nûru, teveccüh ettiği kalb ve can üzerine doğucudur." Nitekim birçok kimseler akl-ı küllün mazharı olan insân-ı kâmilin teveccühü ile nûr-i ilim ile münevver olmuştur. Onlardan birisi de Yûnus Emre hazretleridir ki, *Dîvân*'ındaki eş'âr-ı ârifânesi şâyân-ı hayrettir.

این سیاه و این سپید ار قدر یافت   ز آن شب قدر است کاختروار تافت

2523. *Eğer bu kara ve beyaz kadr buldu ise o Kadir gecesindedir ki, yıldızı parladı.*

"Kara" ve "beyaz"dan murâd, ulûm-i akliyye-i istidlâliyyedir. Ve "Kadir gecesi"nden murâd, akl-ı küldür. Ya'ni "Beyne'l-halk kadr ve menzilet ve i'tibâr bulan bu ulûm-ı istidlâliyye dahi bu i'tibârı akl-ı külden bulmuşdur." Zîrâ akl-ı cüz'î ve akl-ı maâş akl-ı külden bir latîfedir. Ve onun nûrâniyyeti akl-ı küldendir. Lâkin âlem-i tabîat içindeki efkâra müstağrak olduğundan ve istidlâlât ile meşgûl bulunduğundan nûr-ı keşifden geri kalmıştır ve tabîatın bâtınına nüfûz edememişdir.

قیمت همیان و کیسه از زر است   بیزر آن همیان و کیسه ابتر است

2524. *Kemerin ve kesenin kıymeti altındandır; o kemer ve kese altınsız ebterdir.*

"Hemyân" meşinden ma'mûl çanta ve kemer ma'nâsınadır. "Ebter" burada "fâidesiz ve hayırsız" ma'nâsınadır. Akl-ı cüz'î, kemer ve kese; ve akl-ı küll altın gibidir. "İçinde altın bulunmayan kemer ve kese fâidesiz olduğu gibi akl-ı küllün nûr-i ulûmundan bî-behre bulunan akl-ı cüz'î dahi boş kemer ve kese gibi ebterdir ve kıymetsizdir."

همچنان كه قدر تن از جان بود　　　قدر جان از پرتو جانان بود

2525. *Nitekim tenin kadri candan olur; canın kadri cânândan olur.*

Cismin kıymeti kendisinde cân-ı azîz bulunduğu içindir. Can, cisimden alâkasını kestiği vakit cisim bir lâşe olup taaffün ve tefessüh edeceği için onu toprağa gömerler. Canın kadri dahi cânân-ı hakîkî olan Hakk'a muzâf olmasından nâşîdir ve O'nun sıfat-ı Hayât'ının pertevi olduğu içindir.

گر بدى جان زنده بيپرتو كنون　　　هيچ گفتى كافران را ميتون

2526. *Eğer şimdi can, pertevsiz diri olaydı, hiç kâfirlere "ölüler" der mi idi?*

Bu beyt-i şerîfte sûre-i Neml'de vâki' إِنَّكَ لَا تُسْمِعُ الْمَوْتَى وَلَا تُسْمِعُ الصُّمَّ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ (Neml, 27/90) ya'ni "Muhakkak sen ölülere işittiremezsin ve onlar yüz çevirdikleri vakit, sağırlara îmâna da'veti işittiremezsin." Ve keza Sûre-i Fâtır'da vâki' وَمَا أَنْتَ بِمُسْمِعٍ مَنْ فِى الْقُبُورِ (Fâtır, 35/22) ya'ni "Sen cisim mezârında mahbûs olan kimselere işittirici değilsin" âyet-i kerimelerine işâret buyurulur.

Ya'ni "Hakk'ın sıfat-ı Hayât'ının pertevi olan can, eğer Hakk'ın sıfat-ı İlm'inin pertevi olmaksızın diri olaydı, Hak Teâlâ hiç kâfirlere "ölüler" der mi idi?" Ma'lûm olsun ki, Hakk'ın sıfat-ı Hayât'ı bilcümle eşyâya sârîdir. Ve hadd-i zâtında her şey zî-ruhtur. Hayat, cemâdda bâtın ve nebâtta mahsüs ve hayvanda zâhir ve insanda azhardır; ve rûh, Hakk'ın sıfat-ı Hayât'ının pertevidir. Velâkin canın kemâli, onda Hakk'ın sıfat-ı İlm'inin kemâliyle zuhûr eder. Bu isti'dâd ise ancak ahsen-i takvîm üzre mahlûk olan insana mahsûstur. Eğer insanın canı ulûm-i ledünniyye ve maârif-i ilâhiyye nûrlarıyla diri değil ise, o can hayvanların canlarıyla hem-pâyedir. Ve belki أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ (Araf, 7/179) ["Onlar hayvanlar gibidir, hattâ daha da şaşkındırlar"] âyet-i kerîmesi mûcibince onlardan daha aşağıdır. Ve o can, cisim mezârı içinde mahbûs kalmış bir ölü mesâbesindedir. İmdi münkirlerin cânı kendi mûcidlerinden ve vazîfelerinden bî-haber olduğundan Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerîm'inde onlara "ölülerdir" ta'bir buyurdu.

هین بگو که ناطقه جو میکند تا به قرنی بعد ما آبی رسد

2527. *Âgâh ol ve söyle ki: "Nâtıka ırmak kazar, tâ ki bizden sonra bir karna bir su erişe!"*

Bu beyt-i şerifte Cenâb-ı Pîr zât-ı şeriflerine hitâben buyururlar ki: "Ey rûh-ı necîbim âgâh ol, söyle! Zîrâ senin âlet-i zuhûrun olan nâtıka, ilim ırmağını kazıyor. Tâ ki ulûm-i ledünniyye suları gerek zamânımızda ve gerek bizden sonraki karna kadar vâsıl olsun."

"Karn" kelimesinin müdeaddid ma'nâsı vardır: Zamân i'tibâriyle seksen veyâ otuz sene ve münferid küçük dağ ve bir yaşta olan kimse. Bu ma'nâların her biri birer vecihle bu beyt-i şerîfe münâsib olur. Bir vechi "Bizden sonraki zamanlarda geleceklere ilim suyu vâsıl olsun!" demek olur. "Münferid küçük dağ" ma'nâsına göre olan vecih dahi "Bizden sonra gelip mürşid-i kâmil bulamayarak münferid bir halde kalmış olan tâlib-i hakîkate bir ilim suyu vâsıl olsun!" demek olur. Nitekim Cenâb-ı Pîr بعد از ما مثنوی شیخی می کند ya'ni "Bizden sonra *Mesnevî* şeyhlik eder" buyurmuşlardır. Ve "bir yaşta olmak" ma'nâsına olduğuna göre "Bizden sonra gelecek olan akrânımıza vâsıl olsun!" demek olur. Filhakîka da Hz. Pîr'den sonra Cenâb-ı Şâh-ı Nakşbend ve Hâcegân ve emsâli ekâbir-i tarîkatin hepsi mürîdlerini ebyât-ı *Mesnevî*'yi okumak sûretiyle terbiye buyurmuşlardır.

گر چه هر قرنی سخن آری بود لیك گفت سالفان یاری بود

2528. *Gerçi her bir karnda bir söz getirici olur, fakat sâbıkların sözü yardımcı olur.*

"Vâkıâ her bir zamanda bir kâmil zuhûr edip maârif-i ilâhiyyeyi tâliplerine bezl eder. Fakat kendilerinden evvel kâmillerin sözleri terbiye-i mürîdân husûsunda onlara yardımcı olur." Nitekim yukarıda îzâh olundu.

نی که هم تورات و انجیل و زبور شد گواه صدق قرآن ای شکور

2529. *Ey şekûr, Tevrat ve İncil ve Zebûr, Kur'ân'ın sıdkına bir şâhid olmadı mı?*

"Ey ümmet-i merhûmeye mensûb olduğundan dolayı şükr-i dâimî içinde bulunan mü'min-i Muhammedî! Kütüb-i semâviyye-i sâbıkadan Tevrât ve İncil ve Zebûr, Kur'ân-ı Kerîm'in sıdk-ı beyânâtına şehâdet etmedi mi?" Ve sâbıkların kelâmı sonradan gelen Kur'ân-ı azîmü'ş-şâna yârlık etmedi mi? Nite-

kim âyet-i kerîmede وَإِنَّهُ لَفِى زُبُرِ الْأَوَّلِينَ (Şuarâ, 26/196) ya'ni "Bu Kur'ân'ın ma'nâsı evvelki kitaplarda da mezkûrdur" buyurulur ve buna mümâsil âyât-ı Kur'âniyye müteaddiddir.

روزی بیرنج جو و بیحسیب کز بهشتت آورد جبریل سیب

2530. [2540] *Zahmetsiz ve hesâbsız rızık iste ki, Cibrîl sana cennetten elma getirsin.*

Yukarıda buyurulmuş idi ki: "Âgâh ol söyle ki, nâtıka ilim ırmağını kazıyor, bizden sonra bir karna kadar bir ilim suyu erişsin!" Şimdi burada buyururlar ki: "Kitaplara yazılmış olan ulûm-i ledünniyye ve maârif-i ilâhiyye rızk-ı ma'nevîsinin, kitâb satırlarından tahsîli zahmetli ve o kitâbda yazılan mikdârda olur. Sen o rızk-ı ma'nevînin zahmetsizini ve hesâbsızını iste ki, mazhar-ı akl-ı küll olan Cibrîl cennet-i zâttan sana elma gibi yusyuvarlak ve latîf olan sırr-ı vahdet ilmini getirsin." Zîrâ Cebrâil (a.s.) hazâin-i gayb-ı ilâhîde olan maânî-i hafiyyeyi âlem-i sûrete îsâl ve ifâza eder. Binâenaleyh her ferdin kalbine âlem-i gaybdan nâzil olan maânî-i latîfeyi kuvve-i nâtıka vâsıtasıyla harf ve savt ile ızhârı ve bâtınından haber verip ızhâr etmesi vücûh-i Cibril'den bir vechin te'sîriyle vâki' olur.

بلکه رزقی از خداوند بهشت بیصداع باغبان بیرنج کشت

2531. *Belki cennetin sâhibinden, bahçıvanın baş ağrısı ve zirâat zahmeti olmaksızın bir rızk gelsin.*

Bu beyt-i şerîfte evvelki mertebeden terakkîye işâret vardır. "Belki sana bir rızk-ı ma'nevî gelsin ki, o rızk doğrudan doğruya cennetin sâhibinden olsun. Araya ne kitâb mütâlaası zahmeti ve ne de Cibrîl'in tavassutu girsin. Sana bir fenâ-yı küllî hâsıl olup, makām-ı ittihâda âid maârif-i ulûm-i zevkıyye gelsin."

ز آنکه نفع نان در آن نان داد اوست بدهدت آن نفع بیتوسیط پوست

2532. *Zîrâ ki, ekmeğin nef'i o ekmekte O'nun dâdıdır. Sana o nef'i kabuk tavassutu olmaksızın versin.*

"Zîrâ her bir sûretin altında müstetir olan ma'nâ ve menfaat, o sûrete Hakk'ın atâsı ve ihsânıdır. Nitekim ekmek bir sûrettir, onun tahtında doymak menfaati gizlenmiştir. O ekmek sûretine mevdû' olan bu menfaat, Hakk'ın atâsı ve ihsânıdır." Bunun gibi hadd-i zâtında kitapların nakış ve sûretleri altında muhtefî olan maânî ve maârif-i ilâhiyye dahi o sûretlerde Hakk'ın ihsânıdır. Bi-

nâenaleyh Hak Teâlâ sana o menfaati bu gibi sûretlerin ve kışırların tavassutu olmaksızın versin ve bu maârif ve hakāyık senin kalbinden nebeân etsin.

ذوق پنهان نقش نان چون سفره ایست نان بیسفره ولی را بهره ایست

2533. *Zevk gizli, ekmek nakş-ı sofra gibidir; sofrasız ekmek velînin behresidir.*

"Ekmeğin nef'i olan zevk o ekmeğin sûretinde gizlidir; ve ekmeğin sûreti ve nakşı ise sofra gibidir. Meselâ aç olanlar sofradaki ekmeğin gizli olan zevkine ve nef'ine nâil olmak için sofraya oturmak mecbûriyetindedirler. Sofrasız ekmeğe nâiliyet veliyyullâhın behresi ve nasîbidir." Bunun gibi yenâbî'-i hikmet kalbinden kaynamayan kimselere, ekmek sofrası makāmında olan kütüb-i evliyânın mütâlaası lâzımdır. Mütâlaât-ı kütübden vâreste olanlar ancak kalblerinde hikmet-i ilâhiyye menba'ları kaynayan evliyâ-yı kirâmdır.

رزق جانی کی بری با سعی و جست جز به عدل شیخ کو داود تست

2534. *Câna mensûb olan rızkı, sa'y ve taleb ile ne vakit götürürsün şeyhin adlinin gayrı ile ki, o senin Dâvûd'undur?*

Bununla beraber kütüb-i evliyâyı kendi kendine mütâlaa zahmeti ile vâki' olan sa'y ve taleb netîcesinde, câna mensûb olan rızk-ı ma'nevîyi tahsîl edemezsin. Bunun için sana Dâvûd (a.s.) menzilesinde olan bir şeyhin ve bir mürşid-i kâmilin adli lâzımdır ki, o adâleti ile senin rûhunu öldürmüş ve cisminde efendi olmuş olan nefsinin kısâsına hükmetsin.

نفس چون با شیخ بیند گام تو از بن دندان شود او رام تو

2535. *Nefis vaktâki senin adımını şeyh ile göre, o irâde cihetinden senin râmın olur.*

"Nefis senin mürşid-i kâmile tâbi' olduğunu gördüğü vakit, irâde cihetinden seninle berâber mürşidin gösterdiği yolda yürümeğe râm olur ve muhâlefetten vazgeçip itâat eder." "Bün-i dendan" kinâyât-ı Acem'den olup *Heft Kulzüm* ve *Bahâr-ı Acem* ve *Burhân*'ın beyânına göre "itâat" ve "fermân berdârî" ve "inkıyâd" ve rağbet-i tamâm" ve "maksad" ve "irâde" ma'nâlarınadır. Burada irâde ma'nâsı münâsib olur.

صاحب آن گاو رام آنگاه شد کز دم داود او آگاه شد

2536. *O öküzün sâhibi o vakit râm oldu ki, o Dâvûd'un nefhasından âgâh oldu.*

O zikrettiğimiz kıssadaki öküzün sâhibi olan da'vâcı, Dâvûd (a.s.)ın nefhası ve kelâmı yüzünden yaptığı fenâlığın vakt-i cezâsı geldiğine vâkıf oldu ve hiçbir i'tirâzı kalmayıp sesini kesti ve netîcede kısâsan öldü.

عقل گاهى غالب آيد در شكار   بر سگ نفست كه باشد شيخ يار

2537. *Akıl şikârda nefis köpeği üzerine bir vakitte gālib gelir ki şeyh yâr ola.*

Akıl, câna mensûb olan rızkı şikâr etmek husûsunda ancak senin Dâvûd'un mesâbesinde olan şeyhin ve mürşidin sana yâr ve muîn olduğu vakit nefis köpeği üzerine gālib gelebilir; ve aksi halde o nefis köpeği senin bu şikârına mâni' olur.

نفس اژدرهاست با صد زور و فن   روى شيخ او را زمرد ديده كن

2538. *Nefis yüz kuvvetli ve hîleli ejderhâdır. Şeyhin yüzü göz koparıcı zümrüddür.*

Ahcâr-ı zî-kıyemden her birinin birer hâsıyyet-i ma'neviyyeleri vardır. "Zümrüd" taşının hâssıyyetinden biri de ef'înin gözünü kör etmektir. "Nefsin kuvveti"nden murâd, sıfât-ı mezmûme-i muhtelifesidir ve "hîlesi"nden murâd, dâimâ kalbe ilkā ettiği türlü türlü hâciseleridir. Nefis, "yılan"a ve mürşid-i kâmilin vech-i mübâreki dahi "zümrüd"e teşbîh buyurulmuştur.

گر تو صاحب گاو را خواهى زبون   چون خران سيخش كن آن سو اى حرون

2539. *Ey harûn, eğer sen öküz sâhibini zebûn istersen, eşekler gibi onu o tarafa şişle!*

"Harûn", vurup yürütmek istedikleri halde duran serkeş ata derler. "Ey Hak yoluna gitmek husûsunda serkeş olan kimse, eğer sen öküz sâhibi olan da'vâcıyı zebûn ve mağlûb etmek istersen, harûn eşekler gibi onu o tarafa, ya'ni Hak yolunun rehberi olan insân-ı kâmil tarafına şiş ile dürte dürte sevk et!"

چون به نزديك ولى الله شود   آن زبان صد گزش كوته شود

2540. [2550] *Veliyullâhın yakınında olduğu vakit, onun yüz arşın olan dili kısa olur.*

"Eğer sen cisim öküzünün sâhibi olan nefsi şişleyip huzûr-ı velîye sevk edersen, o veliyy-i kâmilin yakınında ve huzûrunda bulunduğu vakit onun yüz arşın kadar uzun olan dili kısa olur." Ya'ni âlim ve ârif geçinen o nefis kendisinin pek câhil olduğunu görüp susar.

صد زبان و هر زبانش صد لغت   زرق و دستانش نیآید در صفت

2541. *Onun yüz dili ve her dilinde yüz lügati vardır; riyâsı ve hîlesi vasfa gelmez.*

Nefsin sıfatları çoktur ve her sıfatın bir dili vardır ve her dilin de muhtelif beyânları vardır. Meselâ "hased" sıfatının dili ve "kibir" sıfatının dili ve "ucüb" ve "hırs" sıfatlarının dilleri başkadır. Meselâ hased dilini kullandığı vakit, senin ni'metinin zevâlini murâd ederek zâhirde muhikk nasîhatlar eder. Sen o nasîhat ile âmil olup da felâkete ma'rûz kaldığın vakit mahzûz olur. Sâir sıfatlar da böyledir. Onun riyâsını ve hîlesini tamâmiyle vasf etmek mümkin değildir.

مدعی گاو نفس آمد فصیح   صد هزاران حجت آرد ناصحیح

2542. *Öküzün müddeîsi olan nefis fasîh olarak geldi; yüz binlerce gayr-ı sahîh hüccet getirir.*

"Cisim öküzünün müddeîsi olan nefis, riyâda ve hîlede kemâl-i fesâhat ve belâgat ile sözler söyleyerek zâhir olur; ve zâhirde ma'kûl gibi görünen ve hakîkatte gayr-ı sahîh olan birçok hüccetler getirir." Meselâ sıfat-ı kibr ile zâhir olacağı vakit الكبر الى المتكبر صدقة ya'ni "Mütekebbire kibr etmek sadakadır" hadîs-i şerîfini delil getirir. Ve sıfat-ı ucb ile zâhir olacağı vakit kendini medheder ve kemâlâtını halka karşı ızhâr edip وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ (Duhâ, 93/11) ya'ni "Rabbinin ni'metini haber ver!" âyet-i kerîmesini hüccet getirir. Ve sıfat-ı şehvetinin hükmünü infâz ve icrâ için نفسك مطيتك فارفق بها ya'ni "Nefis senin binek hayvanındır, ona rıfk ile muâmele et!" hadîs-i şerîfini delîl olarak beyân eder. Sâir sıfatları hakkındaki delilleri de bunlara benzer.

شهر را بفریبد الا شاه را   ره نتاند زد شه آگاه را

2543. *Şehri aldatır, şâh müstesnâdır. Âgâh olan şâhın yolunu vuramaz.*

"O nefis, bir şehir halkını ya'ni avâmı aldatır, fakat şâh-ı hakîkat olan insân-ı kâmili aldatamaz." Zîrâ hîle ve telbîs o şâhın indinde müessir değildir. Zîrâ İblîs إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ (Hicr, 15/40) ya'ni "Yâ Rab, senin muhlas olan kulların müstesnâdır, onları azdıramam" dedi. Binâenaleyh nefis, kendisinin riyâlarına ve hîlelerine vâkıf olan o şâh-ı hakîkatin yolunu vuramaz.

نفس را تسبیح و مصحف در یمین   خنجر و شمشیر اندر آستین

2544. *Nefsin sağ elinde tesbih ve Mushaf, yeninde hançer ve kılıç vardır.*

Ya'ni "Nefsin dış yüzü iyi ve iç yüzü berbâddır." Nitekim yukarıda îzâh olundu.

مصحف و سالوس او باور مکن　　　خویش با او همسر و همسر مکن

2545. *Onun Mushaf'ına ve riyâsına i'timâd etme, kendini onunla sırdaş ve kafadar etme!*

سوی حوضت آورد بهر وضو　　　و اندر اندازد ترا در قعر او

2546. *Seni abdest için havuz tarafına götürür ve seni ırmağın dibine atar.*

Nefis, evvelâ sana tarîk-ı Hak'tan* dem vurur ve rûy-i Hak'tan görünür. Sen onun delillerini sahîh zannedip onun murâdı üzere hareket ettiğin vakit, seni öyle bir girdâb-ı felâkete atar ki, kurtulmak müşkil olur.

عقل نورانی و نیکو طالب است　　　نفس ظلمانی بر او چون غالب است

2547. *Akıl, nûrânîdir ve iyi tâlibidir; zulmânî olan nefis niçin onun üzerine gālibdir?*

Bu beyt-i şerîf suâldir. Ya'ni, "Akıl, nûra mensûbdur ve nûrun tâlibidir. Zulümât-ı tabîiyyeye mensûb olan nefis, niçin o nûrânî olan akıl üzerine gā-lib oluyor, bunun sebebi nedir?"

ز آنکه او در خانه عقل تو غریب　　　بر در خود سگ بود شیر مهیب

2548. *Zîrâ ki evindedir, senin aklın garîbdir; köpek kendi kapısında korkunç arslan olur.*

Nefs-i zulmânînin akl-ı nûrânî üzerine galebesinin sebebi budur ki, nefs-i zulmânî, cism-i zulmânîde ve kendi evindedir. Rûh-i insânînin sıfatı olan akl-i nurânî ise, bu zulmânî olan evde garîbdir ve misâfirdir. Nitekim köpek mensûb olduğu evin kapısında korkunç bir arslan gibidir.

باش تا شیران سوی بیشه روند　　　وین سگان کور آن جا بگروند

2549. *Sabret, tâ ki arslanlar orman tarafına gitsinler ve bu kör köpekler orada tasdîk ederler.*

"Ey başına birtakım ehl-i nefs ve hevâyı toplamış olan müddeî-i kâzib, dur sen! Arslan mesâbesinde olan kâmiller senin sıfât-ı nefsâniyyen ormanı tara-fına gitsinler ve orada bu sıfatları avlayıp halkın önüne koyarak ızhâr etsinler.

Bu senin başına topladığın köpekler mesâbesinde olan ehl-i nefs ve humekā bu zuhûr mahallinde, o arslanların kadr ve menziletini tasdîk ederler." Nitekim Ubeydullah Ahrâr (k.s.) hazretlerinin zamânında ona muârız olan ehl-i nefs feylesoflardan biri "Halk bu adama neden bu kadar i'tibâr ediyorlar, onun aslâ ahvâl-i bâtından haberi yoktur; ben onun meclisine gider ve gizlice afyon yutarım, haberi bile olmaz" demiş ve filhakîka da birkaç tâbi'i ile berâber o hazretin huzûruna bu niyetle girip oturmuş ve o kadar kalabalık içinde yeninde sakladığı afyonu gizlice ağzına atmıştır. Fakat afyonu yutmak istediği halde boğazında tıkılıp kalmış ve nefesi kesilip mosmor bir renge girmiştir. Bu hâli gören Ubeydullah hazretleri "Ensesine bir yumruk indirin!" buyurmasıyla birisi kalkıp bir yumruk indirmiş ve boğazında kalan afyon orada halkın önüne fırlamıştır. Merkūm o veliyy-i kâmilin tasarrufu sebebiyle enzâr-ı halkta rezîl olup, halk, Ubeydullah hazretlerinin tasarrufunu tasdîk etmişlerdir.

مکر نفس و تن نداند عام شهر   او نگردد جز به وحی القلب قهر

2550. [2560] *Nefsin ve tenin mekrini şehrin avâmı bilmezler. O vahy-i kalbin gayri ile kahr olmaz.*

"Nefsin ve cismin mekr ve hîlesini şehrin avâm sınıfından olan halkı bilemezler. Nitekim öküz da'vâcısı aleyhinde Dâvûd (a.s.) tarafından vâki' olan hükme bu avâm-ı şehir i'tirâz ve muhâlefet ettiler. O mekr ve hîle ancak kalbin vahyi ile makhûr olur." "Vahy", burada ilhâm ma'nâsınadır ve "ilhâm" bilcümle evliyâya vâki' olduğu gibi "nefs-i mülhime" makāmında olan sâliklere de nefsin fücûru ve takvâsı ilhâm olunur. Nitekim âyet-i kerîmede وَنَفْسٍ وَمَا سَوَّاهَا فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا buyurulur.

هر که جنس اوست یار او شود   جز مگر داود کو شیخت بود

2551. *Her kim onun cinsi ise onun yâri olur. Ancak Dâvûd değil ki o senin şeyhin olur.*

"Her kim ki o nefsin ve nefsânînin cinsi ise, nefsin ve nefsânînin dostu ve muîni olur. Ancak o senin şeyhin olan Dâvûd meşrebindeki zât, nefse ve nefsânîye muhâlif olur." İkinci mısra'daki مگر lafzı te'kîd için zâid olarak gelmiştir.

کو مبدل گشت و جنس تن نماند   هر که را حق در مقام دل نشاند

2552. *Zîrâ Hak her kimi gönül makāmında oturttu ise, o mübeddel oldu, onun cinsi kalmadı.*

Zîrâ Hak Teâlâ hazretleri her kimi gönül makāmında oturttu ise, onun sıfât-ı nefsâniyyesini sıfât-ı rûhâniyyeye tebdîl buyurdu ve o zâtın makām-ı nefsâniyyetteki hâli kâmilen değişti ve onda artık nefsin cinsi kalmadı ve bu sebeple o nefse ve nefsânîye meyletmez oldu.

خلق جمله علتی اند از کمین　　　یار علت میشود علت یقین

2553. *Halk cümleten keminden illete mensûbdurlar; muhakkaktır ki illet, illetin yâri olur.*

"Halk-ı âlem sûret-i umûmiyyede bâtın cihetinden illete mensûbdurlar. Her bir illet mutlakā diğer illetin yâri ve muîni olduğu için, onlar da birbirinin yâri ve muîni olurlar." "Bâtın cihetinden olan illet"ten murâd, nefsin kötü sıfatlarıdır. Ya'ni kötüler kötülerin yâri ve muîni olur. Nitekim âyet-i kerîmede اَلْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ (Nûr, 24/26) ya'ni "Fenâ olan kadınlar fenâ olan erkekler için ve fenâ olan erkekler dahi fenâ olan kadınlar içindir" buyurulur.

Beyt (Ankaravî'den):

Câhili câhil bulur, dânâyı dânâ, dûnu dûn
Cinsine meyl eyler elbette cihanda her kişi

هر خسی دعوی داودی کند　　　هر که بیتمییز کف در وی زند

2554. *Her bir alçak Dâvûd'luk da'vâsı eder. Her kim temyîzsiz ise elini ona vurur.*

"Henüz nefs-i leîminin hükmü altında zebûn olan her bir alçak Dâvûd'luk ya'ni mürşidlik da'vâsı eder; ve her kim sıfât-ı nefsâniyye illetiyle ma'lûl olanı fark edemeyecek derecede bî-temyîz ise, ona elini vurur." Ya'ni gidip mürşid-i kâmil zannıyla ona intisâb eder ve onun terbiyesi ile kendisinin kemâle geleceğini zanneder. Böyle illet sâhibi olan her iki kimsenin içtimâ'ından ne fâide hâsıl olur?

از صیادی بشنود آواز طیر　　　مرغ ابله میکند آن سوی سیر

2555. *Bir avcıdan kuş sesini işitir, ahmak kuş o tarafa yürür.*

"Avcı"dan murâd, yalancı şeyh, "kuş sesi"nden murâd evliyâullâhın hakāyık ve maârifine müteallık sözleri, "ahmak kuş"tan murâd, şeyh-i mukallîdin taklîdini fark ve temyîz edemeyen kimselerdir. Ve bu beyt-i şerîf evvelki beyt-i şerifin te'kîdidir.

نقد را از نقل نشناسد غوی است . هین از او بگریز اگر چه معنوی است

2556. *Nakdi nakilden tanımaz gavîdir; âgâh ol, her ne kadar ma'nevî ise de ondan kaç!*

Ma'lûm olsun ki, yalancı şeyh iki nevi'dir. Birisi tamâmiyle nefsinin sıfatlarına mağlûb olmakla berâber, evliyâullâhın ulûm ve maârifini, zekâsı ve dirâyeti hasebiyle iyi öğrenmiş olur; ve talâkat-i lisâniyyesi olmak i'tibâriyle halka vâzıh beyânatta bulunup onları kendi tarafına celb eder; ve bundan maksadı istifâde-i nefsâniyyedir. Bunların halkı başlarına toplamak için çığırtkanları vardır. Şeyhlerinin kutbü'l-aktâb olduğunu i'lân ederler. Bunlar sırf sûret şeyhleridir. Diğer sınıf, sülûk ve ibâdât ile nefislerinin ba'zı sıfatlarından kurtulmuş olurlar ise de ba'zı mühim sıfatları bâkîdir. Tarîkatte terakkî edip kendilerine tecelliyât-ı rûhâniyye vâki' olur. Bu tecelliyât-ı rûhâniyyeyi, tecelliyât-ı rabbâniyye zannedip sülûklerinin tamâm olduğuna hükmederek kendilerini mürşidden müstağnî görürler ve halkı irşâda kıyâm ederler. Bunlar, dahi ma'nevî olan yalancı şeyhlerdir. "Zîrâ her iki sınıf dahi nakd ile nakli ya'ni sahîh ile kalpı fark edemezler ve Hak yolunun azgını ve şaşkınıdırlar. Binâenaleyh ey zekî olan tâlib, bunlardan kaç, hakîkî mürşid ara!"

Şeyh Şihâbüddin Sühreverdî hazretleri *Avârifü'l-Maârif*'te bu ma'nevî olan yalancı şeyhlere "mürîd-i ebter" ta'bîr buyururlar. Zîrâ kendilerinde mevcûd olan enâniyet sebebiyle, bir kâmile itâat ve inkıyâd lüzûmunu hissetmezler. Bunlar dâimâ kendilerini medh edip halka münâsebet düştükçe kerâmetlerinden bahs ederler ve tasarruflarını söylerler ve sûrî kıyâfetlere pek ziyâde ehemmiyet verirler; ve bî-temeyyüz ve ahmak olan kimseler de bunlara aldanıp mürîd olurlar.

رسته و بر بسته پیش او یکی است گر یقین دعوی کند او در شکی است

2557. *Onun önünde "ruste" ile "ber-beste" birdir. Her ne kadar yakîn da'vâ ederse de o şek içindedir.*

"Ruste", kendinden bitmiş yâ'ni hudâyî nâbit olan; ve "ber-beste", nemâsı olmayan ma'nâsınadır. Ya'ni "Bu yalancı şeyhlerin önünde terakkîye isti'dâdı olan ile olmayan mürîdler müsâvîdir. Onlara lâzım olan teksîr-i mürîddir. Mürîdler çoğaldıkça nefisleri mahzûz olur. Maahâzâ insan kendi nefsine basîret üzere olduğundan, zâhirde mürîdlerine karşı her ne kadar mertebe-i yakîne vusûl da'vâsında bulunsa da, bâtını ve kalbi şek ve şübhe içindedir."

این چنین کس گر ذکی مطلق است　　چونش این تمییز نبود احمق است

2558. *Böyle kimse her ne kadar zekiyy-i mutlak ise de, mâdemki ona bu temyîz olmaz, ahmaktır.*

"Böyle "ruste" ile "ber-beste"yi fark edemeyen kimse, her ne kadar halk ile olan münâsebetinde ve muâmelâtında zekiyy-i mutlak olsa bile, mâdemki kendisinde bu temyîz ve tefrîk dirâyeti yoktur, ahmaktır." "Ahmak" aklı az olup bir şeyi kendi mevki'inin gayri bir yere koyan kimseye derler.

هین از او بگریز چون آهو ز شیر　　سوی او مشتاب ای دانا دلیر

2559. *Âgâh ol, âhû arslandan kaçtığı gibi ondan kaç, ey cesûr olan ârif onun tarafına acele etme!*

Ey tarîk-ı Hak tâlibi, müteyakkız ol, âhû arslanın şerrinden nasıl kaçarsa sen dahi o temyîz sâhibi olmayan ahmaktan öyle kaç! Ey mürşid aramakta cesûr olan ârif, sakın o ahmak tarafına isti'câl etme!

گریختن عیسی علیه السلام فراز کوه از احمقان

Îsâ (a.s.)ın ahmaklardan dağ tepesine kaçması

عیسی مریم به کوهی میگریخت　　شیر گویی خون او میخواست ریخت

2560. [2570] *Meryem'in Îsâ'sı bir dağa kaçıyor idi, gûyâ arslan onun kanını dökmek isterdi.*

آن یکی در پی دوید و گفت خیر　　در پیت کس نیست چه گریزی چو طیر

2561. *O bir kimse onun arkasında koştu ve dedi: "Hayrola, senin arkanda kimse yoktur, kuş gibi ne kaçıyorsun?"*

با شتاب او آن چنان میتاخت جفت　　کز شتاب خود جواب او نگفت

2562. *O acele ile çift olarak öyle koşuyordu ki, acelesinden onun cevâbını söylemedi.*

Hz. Îsâ (a.s.) acele denilen ma'nânın eşi ve mücessem refiki olarak öyle koşuyordu ki, aceleden dolayı o arkasından koşup sebeb soran adama cevap vermedi.

یك دو میدان در پی عیسی براند　　　پس به جد جد عیسی را بخواند

2563. *Bir iki meydan Îsâ'nın arkasından sürdü, sonra ciddin ciddi ile Îsâ'yı çağırdı.*

O suâl soran adam Îsâ (a.s.)ın arkasından bir iki meydan koştu, sonra ciddin ciddi, ya'ni kemâl-i ciddiyyet ile Îsâ (a.s.)ı çağırdı, dedi:

کز پی مرضات حق یك لحظه بیست　　　که مرا اندر گریزت مشکلی است

2564. *Ki: "Rızâ-yı Hak için bir lahza dur, zîrâ senin kaçmanda benim için bir müşkil vardır."*

از که این سو میگریزی ای کریم　　　نه پیت شیر و نه خصم و خوف و بیم

2565. *"Ey kerîm, kimden bu tarafa kaçıyorsun? Arkanda ne arslan ve ne düşman ve ne havf ve korku vardır!"*

"Havf", Arabî ve "bîm", Fârisî olarak "korku" ma'nâsına olup, ikinci mısrâ'da yekdîgerinin mürâdifi olarak te'kîden mezkûrdur. Hind nüshalarında ikinci mısra' نی پیت شیر و نه خوف خصم و بیم sûretindedir. Ma'nâsı "Arkanda ne arslan ve ne düşman korkusu ve sâir korku vardır" demek olur.

گفت از احمق گریزانم برو　　　میرهانم خویش را بندم مشو

2566. *Dedi: "Ahmaktan kaçıcıyım; git, kendimi kurtarıyorum, bana bağ olma!"*

Îsâ (a.s.) o kimsenin ısrârı üzerine cevâben buyurdu ki: "Ahmaktan kaçıcı bir haldeyim. Git, kendimi ahmağın şeâmetinden kurtarıyorum, bana bağ olma ve beni yolumdan alıkoyma!" Hadîs-i şerîfte العاقل صدیقی والاحمق عدوی ya'ni "Âkıl benim dostumdur ve ahmak düşmanımdır" buyurulur.

گفت آخر آن مسیحا نی توی　　　که شود کور و کر از تو مستوی

2567. *Dedi: "Nihâyet o Mesîhâ sen değil misin ki, senden kör ve sağır müstevî olur?"*

"Müstevî", iyi ve sahîh ve tâmmü'l-hilka ve düzgün ma'nâsınadır. "Mesîhâ", Îsâ (a.s.)ın ism-i şerîfidir. Kesret-i seyâhatinden veyâhut hastalara

mesh edip şifâ bahş etmesinden dolayı bu isim ile tesmiye olundu. Arkasından koşan kimse Îsâ (a.s.)a hitâben dedi: "Nihâyet sen o Mesîh (a.s.) değil misin ki, körler ve sağırlar senin bir sıvayışından şifâ bulup tâmmü'l-hilka olurlar?"

گفت آری گفت آن شه نیستی که فسون غیب را مأویستی

2568. *"Evet!" buyurdu. Dedi: "Sen o şâh değil misin ki gayb füsûnuna me'vâsın?"*

Îsâ (a.s.) o kimseye cevâben: "Eyet," buyurdu. O kimse dahi tekrar dedi ki: "Sen o şâh-ı nübüvvet değil misin ki âlem-i gayba mahsûs olan efsûnun mahallisin?" "Efsûn"dan murad, esmâ-i ilâhiyyedir.

چون بخوانی آن فسون بر مردهٔ بر جهد چون شیر صید آوردهٔ

2569. *"Sen efsûnu bir ölü üzerine okuduğun vakit o, bir av getirmiş arslan gibi sıçrar."*

گفت آری آن منم گفتا که تو نی ز گل مرغان کنی ای خوب رو

2570. [2580] *"Evet ben oyum!" buyurdu. Dedi: "Ey güzel yüzlü, çamurdan kuşlar yapan sen değil misin?"*

Îsâ (a.s.) cevâben: "Evet, o benim!" buyurdu. O kimse tekrar sordu ki "Ey güzel yüzlü olan nebiyy-i muhterem, çamurdan kuşları yapan sen değ misin? Nitekim أَنِّي أَخْلُقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ (Âl-ı İmrnâ, 3/49) ya'ni "Ben si zin için kuş hey'eti gibi yaparım, Allah Teâlâ'nın izni ile bir kuş olur" dedin.

گفت آری گفت پس ای روح پاك هر چه خواهی میکنی از کیست باك

2571. *Dedi: "Evet", Dedi: "Böyle olunca ey pâk olan rûh, her ne istersen yapıyorsun, korku kimindir?"*

Îsâ (a.s.) yine "Evet!" buyurdu. O kimse cevâben tekrar dedi: "Mâdemk senin bu kadar mu'cizâtın vardır. Ey rûh-i celîli pâk olan nebiyy-i zîşân, böyle her istediğini yaptığın halde, artık kimden korkup kaçıyorsun?"

با چنین برهان که باشد در جهان که نباشد مر ترا از بندگان

2572. *"Böyle burhân ile cihanda kim olur ki, senin bendelerinden olmasın!"*

گفت عیسی که به ذات پاك حق　　　　مبدع تن خالق جان در سبق

2573. *Îsâ buyurdu: "Hakk'ın zât-ı pâkine yemîn ederim ki, tenin mübdi'i ezelde cânın hâlikıdır."*

حرمت ذات و صفات پاك او　　　　که بود گردون گریبان چاك او

2574. *"Onun zât ve sıfâtının hürmeti hakkı ki, felek onun yaka parçalayıcısıdır."*

Bu iki beyit-i şerîf Îsâ (a.s.) tarafından vâki' olan yemîndir. "Girîbân-çâk-ı o" feleğin ifrât üzere âşık-ı Hak olduğu ma'nâsından kinâyedir.

کآن فسون و اسم اعظم را که من　　　　بر کر و بر کور خواندم شد حسن

2575. *"Ki, o füsûn ve ism-i a'zamı ki, ben sağır ve kör üzerine okudum iyi oldu."*

"Hakk'ın Zât-ı pâkine ve esmâ ve sıfât-ı celîlesine yemîn ederim ki, o füsûn-ı gaybı ve ism-i a'zamı sağır ve kör üzerine okudum, sıhhat buldular."

بر که سنگین بخواندم شد شکاف　　　　خرقه را بدرید بر خود تا بناف

2576. *"Ağır dağ üzerine okudum yarıldı, hırkayı kendi üzerinde göbeğine kadar yırttı."*

"O ism-i a'zamı, cismi sakîl olan dağ üzerine okudum; cisminin hırkasını göbeğine kadar yırttı ve parçaladı." Ya'ni sıfât-ı nefsâniyye ağırlıklarını hâmil olan diri bir cism-i kesîf üzerine okudum, ahkâm-ı cismâniyye hırkasını yırttı, bâtınında olan ahkâm-ı rûhiyye sâdır oldu.

بر تن مرده بخواندم گشت حی　　　　بر سر لا شی بخواندم گشت شی

2577. *"Ölmüş ten üzerine okudum, diri oldu. Lâ-şey başı üzerine okudum, "şey" oldu."*

Yukarıdaki beyt-i şerîf diri cisim hakkında idi. Bu beyt-i şerîf dahi ölmüş cisim hakkındadır. "Mevt-i tabîi ile ölmüş bir cisim üzerine o ism-i a'zamı okudum, diri oldu. Ma'rifet-i Hak'tan bî-behre ve lâ-şey bir baş üzerine okudum, ârif-i Hak ve bir şey oldu."

خواندم آن را بر دل احمق به ود　　　　صد هزاران بار و درمانی نشد

2578. *"Onu ahmağın kalbi üzerine muhabbetle yüz binlerce kerre okudum, bir derman olmadı."*

"Vüdd", "muhabbet" ma'nâsınadır. Bu kelime her ne kadar dâl'in teşdîdiyle ise de kāfiyeden dolayı tahfîf ile îrâd buyurulmuştur. Ya'ni "O efsûn-i gaybîyi ve ism-i a'zamı, ahmağın kalbine, sâika-i muhabbet ve şefkat ile birçok def'alar okudum. Hamâkat-i asliyyesi gidip yerine zekâvet ve temyîz-i sahîh gelmedi."

سنگ خارا گشت و ز آن خو بر نگشت   ریگ شد کز وی نروید هیچ کشت

2579. *"Mermer taşı oldu ve o huydan dönmedi. Kum oldu ki, ondan hiç ekin bitmez."*

"Mermer taşı gibi kaskatı olup îmânı kabûl etmedi ve inâd huyundan dönmedi; veyâhut sûret-i zâhirede îmânı kabûl edip yumuşaklık eseri gösterdi ise de, kendisinden aslâ ekin bitmeyen kum gibi oldu ve aslâ irfâna kābiliyet göstermedi." Nitekim hadîs-i şerifte ما عجزت عن احياء الموتى كما عجزت عن اصلاح الاحمق ya'ni "Ahmağın ıslâhından âciz olduğum gibi ihyâ-i mevtâdan âciz olmadım" buyurulur. Ma'lûm olsun ki, Cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddin Arabî hazretlerinin *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Ya'kūbî'de beyân buyurdukları vech ile, enbiyâ (aleyhimü's-selâm) "emr-i teklîfi"ye hâdimdirler, "emr-i irâdî"ye hâdim değildirler. Binâenaleyh ezelde hamâkati sâbit olan kimseleri akla da'vet ettikçe hamâkatleri teşeddüd eder. Onlar tabîb gibidirler, helâke meyl-i kat'îsi olan bir hastayı tabîb tedâvî ettikçe helâkine hâdim olmuş olur.

گفت حکمت چیست کآنجا اسم حق   سود کرد اینجا نبود آن را سبق

2580. [2590] *Dedi: "Hikmet nedir ki, burada ism-i Hak fâide etti, burada onun için ta'lîm olmadı?"*

O Hz. Îsâ'nın arkasından koşan kimse dedi: "Yâ nebiyyallah, hikmet nedir ki ism-i Hak orada, ya'ni körler, sağırlar ve ölüler üzerinde te'sîr ve fâide etti de, burada ya'ni ahmaklar üzerinde müessir olup ta'lîm-i akl edemedi?"

آن همان رنج است و این رنجی، چرا   او نشد این را و آن را شد دوا

2581. *"O da marazdır, bu da bir marazdır; niçin o buna devâ olmadı ve ona oldu?"*

"Hemân" kelimesi hasr, takrîb, isti'câl ve istimrâr için kullanılır. Burada takrîb içindir. Nitekim Türkçe'de dahi "Hemen ikisi birdir" tarzında müsta'meldir. Ya'ni "Körlük ve sağırlık bir maraz olduğu gibi hamâkat dahi bir

marazdır ve maraz olmak i'tibâriyle bunların hemen ikisi birdir. O ism-i Hak niçin bu sûrî maraz ve illet sahiplerine ilâç oldu da, bu ma'nevî maraz ve illete ilâç olmadı?"

گفت رنج احمقی قهر خداست　　رنج و کوری نیست قهر، آن ابتلاست

2582. *Dedi: "Ahmaklık marazı Hudâ'nın kahrıdır, körlük marazı kahır değildir, o ibtilâdır."*

Kahr-ı ilâhînin sebebi hakkında *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Ya'kūbî'de Cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri şöyle buyururlar: فما اعطاه الخير سواه و لا اعطاه ضد الخير غيره بل هو منعم ذاته ومعذبها فلا يذمن الا نفسه و لا يحمدن الا نفسه فلله الحجة البالغة فى علمه بهم اذ العلم يتبع المعلوم Ya'ni "Abde hayrı kendi zâtının gayri vermedi ve ona zıdd-ı hayrı kendisinden başkası i'tâ etmedi. Belki abd zâtını mün'im ve muazzibdir. O ancak kendi nefsini zemmetsin ve ancak kendi nefsine hamd etsin. Şu halde Hakk'ın onlara ilminde, Allah için hüccet-i bâliğa sâbittir. Zîrâ ilim ma'lûma tâbi'dir."

İmdi abdin ayn-ı sâbitesindeki hâl neyi iktizâ ediyorsa, Hakk'ın o hâl üzere ma'lûmudur; ve Hakk'ın irâdesi ise ilmine tâbi'dir. Nitekim sûret-i ilâhiyye üzerine mahlûk olan insan dahi ma'lûm olmayan bir şeyi murâd etmez. Eğer abdin ayn-ı sâbitesi hâl-i şekāvetini muktezî ise, şekāvetle Hakk'ın ma'lûmu olur ve şekāveti hakkında da irâde-i ilâhiyye taalluk eder, Şekāvetin kahr-i ilâhî olmasına gelince: A'yân-ı sâbite esmâ-i ilâhiyyenin zılâlidir. Kahr-ı ilâhîye mazhar olan abdin ayn-ı sâbitesi esmâ-i kahriyyeden birinin zılli olur. Esmâ-i ilâhiyye dahi Hakk'ın zılâlidir. Bundan anlaşılır ki, cemî'-i mevcûdâtın vücûdu zılden başka bir şey değildir. Vücûd ancak zî-zıll olan Hakk'ındır. Tehâlüf ve tenâzü' ancak yekdîgerine mütekābil olan esmâ-i ilâhiyyenin tenâzü' ve tehâlüfüdür. Bu hakîkati anlayan anladı ve anlamayan inkârda kaldı. Beyt-i Hâfız Şîrâzi (k.s.):

مدعى خواست كه آيد تماشا كه راز　　دست غيب آمد وبر سينهٔ نا محرم زد

Nazmen tercüme: *"Müddeî istedi ki râzı temâşâ etsin*
Dest-i gayb geldi de nâ-mahremi çekti geriye."

ابتلا رنجى است كآن رحم آورد　　احمقى رنجى است كآن زخم آورد

2583. *"İbtilâ bir marazdır ki, merhamet getirir; ahmaklık bir marazdır ki o sıkıntı getirir."*

"Körlük ve sağırlık gibi ibtilâ bir marazdır ki, onun görenler acır ve merhamet eder. Fakat ahmaklık bir marazdır ki, onun hâli ehl-i idrâke sıkıntı ve zahmet verir." Maraz-ı cismânî hakkında Resûl-i Ekrem Efendimiz: اذا احب الله عبدا ابتلاه ليسمع تضرعه ya'ni "Allah Teâlâ bir kulunu sevdiği vakit, onun tazarru'unu ve niyâzını dinlemek için onu mübtelâ kılar" buyurur. Maraz-ı ma'nevî hakkında da: ان الاحمق يصيب بجهله اعظم من فجور الفاجر ya'ni "Ahmağa cehli sebebi ile isâbet eden şey fâcirin fücûrundan daha büyüktür" buyurur.

آن چه داغ اوست مهر او کرده است چارهٔ بر وی نیآرد برد دست

2584. *"O ki onun dâğıdır, mührü o yapmıştır. El onun üzerine bir çâre götürmeğe kādir olmaz."*

Yukarıda îzâh olunduğu üzere, mâdemki Hakk'ın irâdesi o kimsenin hamâkatine ve şekāvetine taalluk etmiştir ve onlar hakkında da خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَعَلٰى سَمْعِهِمْ وَعَلٰى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ (Bakara, 2/7) buyrulmuştur. Artık enbiyânın ve onların veresesi olan evliyânın nesâyıhı onlara te'sîr etmez; zîrâ resûl ve vâris emr-i teklîfiye hâdim olup sûret-i umûmiyyede Hakk'ın emrini teblîğ ederler, yoksa onlar emr-i irâdîye hâdim değildirler.

ز احمقان بگریز چون عیسی گریخت صحبت احمق بسی خونها بریخت

2585. *Ahmaklardan kaç, çünki Îsâ (a.s.) kaçtı; ahmağın sahbeti çok kanlar döktü.*

اندك اندك آب را دزدد هوا دين چنين دزدد هم احمق از شما

2586. *Havâ suyu yavaş yavaş çalar, ahmak dahi sizden öyle çalar.*

Havâ-yı nesîmî, tebahhur eden suyu nasıl ki, yavaş yavaş ve azar azar çalarsa, ahmak şakî dahi sendeki nûr-i îmânı öylece yavaş yavaş çalar ve her gün senin saf i'tikādından bir şey bozar ve seni îmânında şekke düşüre düşüre dinsiz eder.

گرميت را دزدد و سردى دهد همچو آن کو زير کون سنگى نهد

2587. *Harâreti çalar ve soğukluk verir, o kimse gibi ki kıçının altına bir taş koyar.*

Ya'ni "Taş üstüne oturan kimsenin harâret-i garîziyyesini o taş nasıl çalıp kendi soğukluğunu verirse, ahmak da sendeki harâret-i aşk-ı ilâhîyi ve îmânı öylece alır ve bürûdet-i küfrünü ve inkârını verir." Nitekim her gün bu hâlin binlerce misâlini görüyoruz. Ebeveyni sulehâdan olup onların terbiyeleri-

ni alan birçok zekî evlâdlar, birkaç sene dâr-ı küfr içinde imrâr-ı hayât etmekle, onların zulmet-i küfr ve inkârlarına bürünüp gelmişler ve diğer vatandaşlarını da ıdlâle çalışmışlardır.

آن گریز عیسیی نه از بیم بود　　　ایمن است او آن پی تعلیم بود

2588. *O firâr-ı Îsevî korkudan değil idi; o eymindir ta'lîm için idi.*

Îsâ (a.s.)ın ahmaktan firârı kendisine ondan bir zarar gelir korkusuyla vâki' oldu zannetme! Enbiyâ-yı izâm hazarâtı makām-ı emndedir. Onlar hiçbir havâ ile müteharrik olmayacak sûrette metânet ve mekânet sâhipleridir. Onun bu firârı her renge boyanmak ve her havâ ile müteharrik olmak isti'dâdını hâiz bulunan za'f-ı kalb ashâbına ta'lîm için idi; ve onların veresesi olan evliyâyı kirâm hazarâtı dahi أَلَا إِنَّ أَوْلِيَاءَ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ (Yûnus, 10/62) ["Bilesiniz ki, Allah'ın velîlerine korku yoktur; onlar aslâ mahzûn olmayacaklardır"] âyet-i kerîmesi muktezâsınca her türlü mahâviften emîndirler.

زمهریر ار پر کند آفاق را　　　چه غم آن خورشید با اشراق را

2589. *Eğer zemherîr âfâkı doldurursa hurşîd-i bâ-işrâk için ne gam vardır?*

Enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ işrâk sâhibi olan güneşe benzerler. "Eğer kış mevsiminde soğuk âfâkı tutsa, güneşe ne te'sîri olur?" Binâenaleyh bu saâdetlilerin ahmaklara karîn olmasında kendileri için hiçbir mahzûr yoktur. Fakat nâkısların musâhabe-i humakādan içtinâb etmeleri vâcibdir. Zîrâ onlar henüz şems-i bâ-işrâk olmadıklarından, kendilerindeki harâret-i îmân-ı cüz'î bürûdet-i küfr ile söner.

قصهٔ اهل سبا و حماقت ایشان و اثر ناکردن نصیحت انبیا در احمقان

Ehl-i Sebe'in ve onların hamâkatinin ve nasîhat-i enbiyâ te'sir etmemesinin kıssası

یادم آمد قصهٔ اهل سبا　　　کز دم احمق صباشان شد وبا

2590. [2600] *Sebe' ehlinin kıssası hatırıma geldi ki, ahmağın deminden sabâ onlara vebâ oldu.*

"Sabâ", seher vaktinde esen latîf rüzgâr; "vebâ", helâk-i umûmîye sebeb olan sârî hastalık demektir. Sebe' şehri ahâlisinin kıssası bu cildin ibtidâlarında geçti. Burada onların tafsîl-i ahvâline şürû' buyurulur. Ya'ni "Sebe' şehri latîf bir şehir iken, ahmağın deminden ve sözünden harâb oldu; ve latîf olan sabâ rüzgârı o şehrin halkı hakkında vebâ oldu."

آن سبا ماند به شهر بس كلان　　　در فسانه بشنوى از كودكان

2591. *O Sebe' çok büyük bir şehre benzer ki, masalda çocuklardan dinlersin.*

Çocukların lisânından masal olarak dinlediğin o Yemen'de kâin Sebe' şehri büyük bir şehre benzer ve masalda böyle tasvîr olunur.

كودكان افسانها مى‌آورند　　　درج در افسانه شان بس سر و پند

2592. *Çocuklar masallar getirirler; onların masallarında çok sır ve nasîhat vardır.*

هزلها گويند در افسانها　　　گنج ميجو در همه ويرانها

2593. *Masallar içinde hezller söylerler; hazîneyi bütün vîrâneler içinde ara!*

"Hezl", latîfe ve alay tarzında sözler söylemektir. Ya'ni "Masallar içinde akıl ve mantığa sığmayacak latîfeler söylerler. Ma'nâ hazînesini ve definesini hep bu vîrâne ve harâbe mesâbesinde olan hezller içinde ara!" Nitekim çocuklara masallarda derler ki:

بود شهرى بس عظيم و مه ولى　　　قدر او قدر سكره بيش نى

2594. *"Çok azîm ve cesîm bir şehir var idi, fakat onun mikdârı kâse mikdârı, ziyâde değil."*

"Sükürre", topraktan ma'mûl kâse ma'nâsınadır. "Sükûre" ve "üsküre" de derler. Bu beyt-i şerîfte hezl tarzında bir hakîkat beyân buyurulur. Ya'ni "Bu Sebe' şehri zâhirde azîm ve cesîm idi, fakat hakîkatte gâyet dar idi ve sûreti büyük ma'nâsı çok küçük idi demek olur." Nitekim vücûd-i beşerin sûreti âlemin hey'et-i mecmûasına nisbeten gâyet küçük ve ma'nâsı pek büyüktür ve âlemin sûreti ise insana nisbeten pek büyük, fakat ma'nâsı küçüktür.

بس عظيم و بس فراخ و بس دراز　　　سخت زفت و زفت اندازهٔ پياز

2595. *"Çok büyük ve çok geniş ve çok uzun, pek cesîm ve soğan ölçüsü kadar idi."*

Bu beyt-i şerîf dahi yukarıda îzâh olunduğu gibi hezl tarzında beyân-ı hakîkattir; ve dünyânın vücûduna işâret buyurulması muhtemeldir. "Zîrâ dünyânın genişliği budur ki, birçok esmâ-i ilâhiyye mezâhirini câmi'dir. Ve darlığı budur ki, bu mezâhirin kâffesi vücûdât-ı izâfiyyeden ve hayâlden ibârettir."

مردمی در شهر مجموع اندر او　　　　لیك جمله سه تن ناشسته رو

2596. *"Adamlar şehirde toplanmış idi; lâkin onda hepsi yüzü yıkanmamış üç kişi idi."*

"Nâ-şüste-rû", kıymetsiz ve i'tibârsız ma'nâsından kinâyedir. "Bu şehirde çok adam var idi, fakat hakîkatte orada ancak kıymetsiz üç kişi var idi." Nitekim âtîde vasıfları beyan buyurulur. Hind nüshalarında birinci mısrâ' مردم ده شهر مجموع اندر او ya'ni "On şehrin adamları onda mecmû' idi" sûretindedir.

اندر او خلق و خلایق بیشمار　　　　لیك آن جمله سه خام پخته خوار

2597. *"Onda sayısız halk ve halâyık var idi, fakat o hepsi, pişmiş yiyici üç ham idi."*

"O şehirde sayısız mahlûk ve ahâli var idi, fakat onların hepsi pişmiş yiyici, ya'ni lüpçü ve hazıra konuk üç hâm ve nâkıs kimseden ibâret idi." "Halk", mahlûk, ve "halâik", ahâlî ma'nâsınadır. Hind nüshalarında birinci mısrâ' اندر او نوع خلایق بیشمار ya'ni "Onda halâikın envâ'ı sayısız idi" sûretindedir.

جان ناکرده به جانان تاختن　　　　گر هزاران است باشد نیم تن

2598. *Cânâna koşu yapmamış olan can, eğer binlerce olsa yarım kişi olur.*

Cânân-ı hakîkî olan Hak tarafına koşu yapmamış olan canlar, ya'ni şahıslar, eğer adeden binlerce kişi olsa bile yarım kimse hükmündedir. Binânenaleyh bu şehrin halkı da bu kabîlden idi.

آن یکی بس دور بین و دیده کور　　　　از سلیمان کور و دیده پای مور

2599. *"O birisi çok uzak görücü ve gözü kör idi; Süleyman'dan kör ve karıncanın ayağını görmüş idi."*

Ya'ni "Birisi harîs-ı dünyâ olup umûr-i dünyânın dekāyıkını görecek derecede uzak görücü idi ve fakat kendi rızkının mikdârını göremeyecek derecede kör idi. Süleyman'dan ya'ni hakîkatü'l-hakāyıktan kör idi. Halbuki dünyâ menâfi'inin en incesini görmüş idi."

و آن دگر بس تیز گوش و سخت کر   گنج در وی نیست یك جوْ سنگ زر

2600. [2610] *"Ve o dîgeri çok keskin işitici ve pek sağır idi. Hazînedir, bir arpa ağırı altın yoktur."*

"Ve o hazıra konuk olan üç kimseden dîgeri dahi mesâlih-i dünyeviyyeye âid sözler hakkında çok keskin işitici idi ve hakāyıka müteallik olan sözlere karşı pek sağır idi. Sûret-i zâhirede dünyâya müteallık ma'lûmâtı toplamış bir hazîne idi, fakat onda ma'nâ cihetinden kıymetli olmak üzere bir arpa ağırlığı kadar olsun ma'lûmat yok idi."

و آن دگر عور و برهنهٔ لاشه باز   لیك دامنهای جامهٔ او دراز

2601. *"Ve o dîgeri ûr ve uryân lâşesi açık idi, fakat onun libâsının etekleri uzun idi."*

"Ve o üç lüpçüden dîgeri de çırıl çıplak, avret mahalli açık idi; fakat üzerindeki libâsın etekleri uzun idi; ya'ni hâyâsız bir fâsık idi ki, libâs-ı takvâdan ârî ve fakat emel gömleği uzun idi." "Lâşe" den murâd avret mahallidir. Hind nüshalarında "lâşe-tâz", ya'ni "lâşeye koşucu" sûretindedir.

گفت کور اینك سپاهی میرسند   من همیبینم که چه قومند و چند

2602. *Kör dedi: "İşte bir asker geliyor, ben ne kavim ve ne kadar olduklarını görüyorum."*

Bu üç şahs-ı nâkısın ahvâli âtîdeki bahiste Cenâb-ı Pîr efendimiz tarafından îzâh buyurulacaktır.

گفت کر آری شنودم بانگشان   که چه میگویند پیدا و نهان

2603. *Sağır dedi: "Evet, onların sesini işittim ki, açık ve gizli ne söylüyorlar."*

آن برهنه گفت ترسان زین منم   که ببرند از درازی دامنم

2604. *O çıplak adam dedi: "Eteğimin uzunluğundan keserler diye ben bundan korkucuyum."*

کور گفت اینك به نزدیك آمدند   خیز بگریزیم پیش از زخم و بند

2605. *Kör dedi: "İşte yakına geldiler, kalkın zahm ve bendden evvel kaçalım!"*

"Gelen asker bizi döğüp esir etmeden evvel kaçalım!" dedi.

کر همیگوید که آری مشغله میشود نزدیکتر یاران هله

2606. *Sağır diyor idi ki: "Evet, ey dostlar hele meşgale pek yakın oluyor!"*

"Hele", kelime-i tenbîhtir. "Gāfil olmayın, askerî gulgulesi pek yaklaştı" demektir.

آن برهنه گفت آوه دامنم از طمع برند و من ناایمنم

2607. *O çıplak dedi: "Eyvah benim eteğimi tama'dan kesecekler ve ben nâ-eymenim!"*

"Eymen", burada sağ el ma'nâsına olan "yemîn" den müştakk olup "kuvvetli" ma'nâsı murad olunur. Ya'ni "Gelecek asker benim uzun eteğimi kesecekler, halbuki ben onlara karşı kuvvetli değilim."

شهر را هشتند و بیرون آمدند در هزیمت در دهی اندر شدند

2608. *"Şehri bıraktılar ve dışarıya geldiler; hezîmet içinde bir köye gittiler."*

"Hâsıl-i kelâm bu üç lüpçü askerden korkarak şehri bırakıp kaçtılar ve hârice çıktılar. Hezîmet içinde bir köye gittiler."

اندر آن ده مرغ فربه یافتند لیك ذرهٔ گوشت بر وی نه نژند

2609. *"O köyde semiz kuşlar buldular; fakat onun üzerinde zerre kadar et yok, zayıf."*

Bu tavsîfât, çocukların söyledikleri masallardaki tavsîfâttan olup "semiz kuş"tan murâd, dünyâ ve "onun üzerinde zerre kadar et olmaması" lezzât-ı dünyeviyyenin hayâl olmasına işârettir.

مرغ مردهٔ خشك و ز زخم كلاغ استخوانها زار گشته چون پناغ

2610. [2620] *"Ölmüş kuş kuru ve kara karga darbesinden kemikleri iplik gibi ince olmuş idi."*

"Külâğ", (كُلاَغ) "kara karga"; "penâğ", lif telleri ve iplik ve örümcek ağının telleri ma'nâsınadır. Ya'ni "Kuş ölmüş ve kurumuş idi ve kargaların didiklemesinden kemikleri iplik gibi incecik bir hâle gelmiş idi." Ankaravî hazretleri buyurur ki: "İplik gibi kemikler"den murâd, dünyâ ve "ölü kuşlar"dan murâd, emvâl ve erzâk-ı dünyeviyye, "kargalar"dan murâd, ehl-i dünyâdır.

ز آن همیخوردند چون از صید شیر   هر یکی از خوردنش چون پیل سیر

2611. *"Arslanın avdan yediği gibi ondan yediler; her biri onu yemekten fil gibi tok oldu."*

"Arslan avladığı hayvanı kemâl-i iştihâ ile yediği gibi onlar dahi bu ölmüş kuşdan yediler ve her biri fil gibi doyup şişti." Ya'ni huzûzât-ı dünyeviyyeden nefislerini meşbû' kılıp her birinin nefsi fil gibi cesâmet peydâ etti.

هر سه ز آن خوردند و بس فربه شدند   چون سه پیل بس بزرگ و مه شدند

2612. *"Her üçü ondan yediler ve çok semiz oldular, üç fil gibi çok iri ve büyük oldular."*

آن چنان کز فربهی هر یك جوان   در نگنجیدی ز زفتی در جهان

2613. *"Öyle ki her bir delikanlı semizlikten cesâmetten cihâna sığamadılar."*

"O üç lüpçü huzûzât-ı dünyeviyyeden o kadar doydular ki, her biri nefsinin semizliğinden ve enâniyetinin azametinden "menem diger nîst!" na'rasıyla cihâna sığmaz oldular."

با چنین گبزی و هفت اندام زفت   از شکاف در برون جستند و رفت

2614. *"Böyle kalınlık ve cesîm olan yedi endâm ile kapı yarığından dışarı sıçradılar ve gittiler."*

"Gebz", kavî ve kalın şey ma'nâsınadır. "Lezâiz-i dünyeviyye ve huzûzât-ı nefsâniyyeden bu kadar kalın ve semiz olan bu lüpçüler, ölüm kapısının yarığından, dışarıya sıçradılar ve âlem-i sûretten gittiler."

راه مرگ خلق ناپیدا رهی است   در نظر نآید که آن بیجا رهی است

2615. *Halkın ölüm yolu gayr-ı zâhir bir yoldur, nazara gelmez, zîrâ mekânsız bir yoldur.*

نك پیاپی کاروانها مقتفی   زین شکاف در که هست آن مختفی

2616. *İşte kervanlar birbiri arkasından mütetâbi' gibidirler, bu kapı yarığından ki o muhtefîdir.*

بر در ار جویی نیابی آن شکاف   سخت ناپیدا و ز او چندین زفاف

2617. *Eğer o yarığı kapı üzerinde arasan bulamazsın, pek gayr-i zâhirdir ve ondan bu kadar zifâf vardır.*

"Zifâf", cem'idir ve "zaff", gelini zevci evine göndermek ma'nâsınadır ve acele gitmek ve acele sürmek ma'nâlarına da gelir. Burada murâd, halkın dârü'l-karâra gönderilmesidir. Ya'ni "Bu halkın cümlesi ölüm yolunun yolcusudur; fakat ölüm yolu sûrî seferlerin yolları gibi meydanda görünen yollardan değildir. Yalnız yolcuları görünür ve yol görünmez. İşte ölü kervanları katar katar birbirinin arkasından, o gizli olan kapı yarığından gitmektedirler. O ölüm kapısının yarığı ve aralığı cismânî bir şey olmadığı için gayr-ı zâhirdir. Halbuki o gayr-ı mer'î olan kapıdan bu kadar halkın acele sürüp gitmeleri vardır."

شرح آن كور دور بين و آن كر تيز شنو و آن برهنهٔ دراز دامن

O uzak görücü körün ve o keskin işitici sağırın ve o uzun etekli çıplağın şerhi

كر امل را دان كه مرگ ما شنيد　　مرگ خود نشنيد و نقل خود نديد

2618. *Emeli sağır bil ki, bizim ölümümüzü işitti, kendi ölümünü işitmedi ve kendi naklini görmedi.*

Cenâb-ı Pîr şehirdeki üç nâkıs şahsın remzini beyânen buyururlar ki: "Ey sâlik, vücûdunun şehrindeki "sağır"ı tûl-i emel bil ki, bizim öldüğümüzü işittiği vakit, bir gün gelip ben de öleceğim diye kendi ölümünü bu haberden işitmez ve mütenebbih olmaz ve bir gün elbette âlem-i âhirete nakl edeceğini basar-ı basîreti ile göremez."

حرص نابيناست بيند مو به مو　　عيب خلقان و بگويد كو به كو

2619. *Hırs kördür; halâikın aybını inceden inceye görür ve mahalle mahalle söyler.*

Harîs-ı dünyâ olan kimsenin basîret gözü kördür; herkesin birtakım ayıp ve kusurlarını inceden inceye görür ve her yerde ifşâ eder.

عيب خود يك ذره چشم كور او　　مى‌نبيند گر چه هست او عيب جو

2620. [2630] *O her ne kadar ayıp arayıcı ise de, kendi aybını bir zerre onun gözü görmez.*

O harîs-ı dünyâ olan kimse her ne kadar halkın kusûrlarını arayıcı ise de, zerre kadar olsun kendi kusûrunu ve aybını göremez. Çünkü kendi tarafına gözü kördür.

عور میترسد که دامانش برند   دامن مرد برهنه کی درند

2621. *Çıplak onun eteğini keserler diye korkar; çıplak adamın eteğini ne vakit keserler?*

"Libâs-ı takvâdan ârî olan bir kimsenin ma'nevî hırsız olan şeytandan aslâ korkusu olmamak lâzım gelir. Zîrâ bu çıplak bir adamın eteği kesilmek ihtimâli yoktur. Zâten çıplaktır." Yâhut "Dünyâ adamı hırs ile mâl-i dünyâyı cem' etmiş ise de, bu mal hadd-i zâtında onun değildir, bırakıp gidecektir ve hakîkatte çıplak ve müflistir. Çünkü âhiret için bir şey cem' etmemiştir."

مرد دنیا مفلس است و ترسناك   هیچ او را نیست وز دزدانش باك

2622. *Dünyâ adamı müflistir ve korkaktır, onun için aslâ hırsızlardan korku yoktur.*

Dünyâ adamı hakîkatte müflis olmakla berâber korkaktır, her an malı yüzünden kendisine bir tehlike geleceğinden ve hırsızdan korkar. Mâdemki müflistir, onun için ne maddî ne de ma'nevî hırsızlardan korku olmamak îcâb eder.

او برهنه آمد و عریان رود   وز غم دزدش جگر خون میشود

2623. *O çıplak geldi ve çıplak gider; halbuki hırsız gamından onun ciğeri hûn olur.*

O dünyâ adamı zâhirde dünyâya çıplak olarak geldi, hem zâhirde ve hem de bâtında yine âhirete çıplak olarak gider. Hakîkat-i hâl böyle iken o zavallının hırsız gamından ciğeri hûn olur. Âhirete çıplak gideceği hakkındaki delil sûre-i Şûrâ'da vâki' وَمَنْ كَانَ يُرِيدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ (Şûrâ, 42/20) [ya'ni "...Kim dünyâ kârını istiyorsa ona da dünyâdan bir şeyler veririz. Fakat âhirette bir nasîbi olmaz."] âyet-i kerimesidir. Ve hadîs-i şerîfte de والآخرة حرام على اهل الدنيا ya'ni "Dünyâ ehline âhiret haramdır" buyurulur.

وقت مرگش که بود صد نوحه پیش   خنده آید جانش را زین ترس خویش

2624. *Ölüm vaktinde ki, ona yüz nevha ziyâde olur, kendi korkusundan onun canına gülme gelir.*

Hakîkatte müflis olan kimsenin muhabbet ettiği malını ve mülkünü geride bırakıp gitmesinden dolayı nevhası ve gamı artar. Fakat hayâtında kendisinin olmadığı anlaşılan bu malının hırsızlar tarafından çalınacağı korkusunu çekmiş olmasından dolayı bu ölüm vaktinde onun canına taaccüb ve gülme gelir de der ki: "Benim olmayan bir mal için hırsız korkusunu çekmek ne hamâkat imiş!"

آن زمان داند غنی کش نیست زر   هم ذکی داند که بود او بیهنر

2625. *Zengin olan kimse o zaman bilir ki, onun altını yoktur. Zekî dahi bilir ki o hünersiz idi.*

Hayât-ı dünyeviyyede zengin olan kimse ölüm geldiği vakit, bilir ve anlar ki, kasalarına ve bankalara yığdığı altınlar ve paralar kendisinin değil imiş. Zîrâ ölüm hâlinde bu paralar ile hiçbir münâsebeti kalmaz. Zekî ve dâhî olan kimseler dahi ölüm vaktinde hayât-ı dünyeviyyenin devâmı müddetince kendilerinden zâhir olan hünerler ile hiçbir münâsebetleri kalmadığını bilirler.

چون کنار کودکی پر از سفال   کو بر آن لرزان بود چون رب مال

2626. *Tabak parçalarından dolu olan bir çocuğun kucağı gibi ki, o onun üzerine mal sâhibi gibi titreyici olur.*

Bu beyt-i şerîfde dünyâ zenginlerinin hâli, renkli cam ve tabak parçalarından para yapıp kucaklarına dolduran ve hakîkî bir mal sâhibi gibi o parçaların üzerine titeyen çocuklara teşbîh buyurulur.

گر ستانی پارهٔ گریان شود   پاره گر بازش دهی خندان شود

2627. *Eğer bir parça alırsan ağlayıcı olur, parçayı geri verirsen gülücü olur.*

"Eğer çocuğun kucağındaki cam parçalarından birini alsan mükedder olup ağlar ve eğer geri verirsen sevinip güler." Ehl-i dünyâ dahi bu çocuklar gibidir.

چون نباشد طفل را دانش دثار   گریه و خندش ندارد اعتبار

2628. *Mâdemki çocuğa ilim libâsı olmaz, onun gülmesi ve ağlaması i'tibâr tutmaz.*

"Disâr", cübbe ve hırka gibi üste giyilen libâs ki "şiâr"ın zıddıdır; ve "şiâr", disârın altına giyilen libâstır. "Mâdemki çocuk ilim libâsından ârîdir, onun gülmesi ve ağlaması yerinde olmayacağı için hiçbir i'tibârı yoktur. İşte

ehl-i dünyânın sevinmesi ve kederlenmesi ve gülmesi ve ağlaması da çocuklarınki gibi yerinde değildir." Binâenaleyh muhakkıklar, ehl-i dünyânın ağlamasına ve gülmesine aslâ ehemmiyet vermezler.

محتشم چون عاريت را ملك ديد   پس بر آن مال دروغين ميطپيد

2629. *Muhteşem olan kimse vaktâki âriyeti mülk gördü, binâenaleyh o yalana mensûb olan mal üzerine çırpındı.*

İhtişâm ve debdebe sâhibi olan ehl-i dünyâ, vaktâki kendisine Hak tarafından âriyet olarak verilmiş olan bu mal ve mülkü, kendisinin mülkü gördü ve âriyet olduğunu bilemedi. Binâenaleyh o iğreti ve yalancı olan mal üzerine, aman zâyi' olmasın diye çırpındı durdu ve eksilir diye korkup fukarâya infâk etmedi.

خواب ميبيند كه او را هست مال   ترسد از دزدى كه بربايد جوال

2630. [2640] *Rü'yâ görür ki malı vardır, torbayı kapar diye hırsızdan korkar.*

"Meselâ bir kimse rü'yâsında kendisini zengin bir halde görüp paralarını hırsız çalar diye korksa, uyandığı vakit zenginliğinin ve hırsız korkusunun pek beyhûde olduğunu görür." İşte dünyâ zenginlerinin hâli de böyledir. Nitekim hadîs-i şerîfte الناس نيام فاذا ماتوا فانتبهوا ya'ni "Nâs uykudadırlar, öldükleri vakit uyanırlar" buyurulur.

چون ز خوابش بر جهاند گوش كش   پس ز ترس خويش تسخر آيدش

2631. *Vaktâki kulak çekici onu uykudan sıçratır, binâenaleyh kendi korkusundan ona istihzâ gelir.*

"Vaktâki rü'yâ gören kimsenin kulağını birisi çekip uykudan uyandırır, o kimse uyandıktan sonra rü'yâdaki hırsız korkusundan dolayı kendisiyle istihzâ eder." Bunun gibi dünyâ zenginlerini, kulak çekici olan ölüm gelip uykudan uyandırır ve âlem-i hakîkate intikāl ettirir. O kimse dünyânın ahvâlini rü'yâ ve mel'abe-i sıbyân görüp kendisiyle istihzâ ve beyhûde olarak çektiği gamlara ve korkulara teessüf eder.

همچنان لرزانى اين عالمان   كه بودشان عقل و علم اين جهان

2632. *Bu âlimlerin titremesi de böyledir ki, onlara bu cihânın aklı ve ilmi var idi.*

"Âlimler"den murâd, ulûm-i istidlâliyye ve nazar-ı aklî sâhipleri olan kimselerdir ki, bunlar akıl ve zekâlarını sırr-ı vahdeti idrâke imâle etmeyip vücûd-i hakîkînin gölgeleriyle ve deryâ-yı hakîkatin köpükleriyle meşgûl olmuşlar ve mertebe mertebe hakîkatten hicâblar arkasında kalıp hem kendilerinin ve hem de eşyânın hakîkatine yabancı kalmışlardır.

از پی این عاقلان ذو فنون　　گفت ایزد در نبی لا یعلمون

2633. *Bu zû-fünûn âlimler için Hak Teâlâ Kur'an'da "lâ-ya'lemûn" buyurdu.*

İlm-i nücûm ve tıb ve hikmet ve kimyâ ve mantık ve nahv ve fıkıh ve usûl-i fıkh ve ilm-i kelâm gibi ulûm-i zâhireyi tahsîl ve bu ilimler ile iştihâr eden bu zû-fünûn âlimlerin hiçbirisi kendilerinin ve eşyânın hakîkatini bilip sırr-ı vahdete zevkan ve keşfen muttali' olmadıklarından ve Hakk'ın vücûdunu ayrı ve eşyânın vücûdunu da ayrı gördüklerinden, Hâlik Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de أَاِلٰهٌ مَعَ اللّٰهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (Neml, 27/61) ya'ni "Allah ile beraber bir ilâh var mıdır, belki onların çoğu bilmezler" buyurur. Ma'lûm olsun ki "ilâh" esmâ'-i ecnâsdandır. Hak olsun bâtıl olsun her ma'bûda ıtlâk olunur. Nitekim âyet-i kerîmede أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلٰهَهُ هَوٰاهُ (Câsiye, 45/23) ya'ni "Hevâ-yı nefsânîsini ilâh ittihâz eden kimseyi gördün mü?" buyurulur. Ve "ilâh" kelimesinin muhtelif ma'nâları vardır: "Zikriyle kulûb mutmainn ve sâkin olan şey"e ilâh derler. الهت فلان dedikleri vakit سكنت اليه ma'nâsını murâd ederler. İmdi bu ulûm-i zâhiriyye ile iştiğâl edenler sıfât-ı nefsâniyyelerinin elinde zebûn ve nazarlarında, bir olan "Vücûd" kesîr göründüğünden Hak Teâlâ onlar hakkında لا يعلمون "Bilmezler" buyurdu.

هر یکی ترسان ز دزدیٔ کسی　　خویشتن را علم پندارد بسی

2634. *Her biri bir kimsenin hırsızlığından korkucu, kendisi için çokluk ilim zanneder.*

گوید او که روزگارم میبرند　　خود ندارد روزگار سودمند

2635. *O der ki: "Vaktimi götürüyorlar. Halbuki fâideli vakti tutmaz."*

گوید از کارم بر آوردند خلق　　غرق بیکاری است جانش تا به حلق

2636. *Der ki: "Halk beni işten alıkoydular." Onun canı boğazına kadar işsizliğin garkıdır.*

Bu ulûm-i zâhiriyye ile meşgûl olan kimselerin her biri, kendilerinin pek mühim ilimleri olduğunu zannederek, bir kimsenin hırsızlığından korkup der ki: "Halk gelip beni lâfa tutuyorlar ve vaktimi zâyi' ediyorlar ve beni mühim olan meşgûliyetimden alıkoyuyorlar." Halbuki o bîçârenin fâideli bir vakti yoktur ki çalsınlar ve onun canı boğazına kadar işsizliğe gark olmuştur. Halk onu hangi işinden alıkoyacaklardır? O bîçârenin rûh-i izâfîsi işsiz ve cismi ve rûh-ı hayvânîsi fa'âldir.

عور ترسان که منم دامن کشان　　　چون رهانم دامن از چنگالشان

2637. *Çıplak: "Ben etek çekiciyim, onların nicelerinden eteği nasıl kurtarırım?" diye korkucudur.*

Bu ulûm-i zâhire âlimlerinin nefisleri كاسيات عاريات ya'ni "Giyinmişlerdir, çıplaktırlar" hadîs-i şerîfine mâsadakdırlar. Zâhirleri ulûm-i zâhiriyye ile giyinmiş ve bâtınları çıplak olan bu gibi âlimler eteklerinin çalınacağından korkarlar. Zîrâ ölüm onların bu ulûm-i zâhire eteğini kesince, canları çırçıplak kalır.

صد هزاران فصل داند از علوم　　　جان خود را میبداند آن ظلوم

2638. *Ulûmdan yüz binlerce fasıl bilirler, o zalûm kendi cânını bilmez.*

"Bu ulûm-i zâhiriyye erbâbı, ulûmdan birçok fasıl bilir ve ölümü ile berâber cismi gibi mahv olacak olan ulûm-i nazariyyeden bahs eder. Kendi nefsine mübâlağa ile zulm etmiş olan o kimse, kendi cânını bilmez." Ankaravî hazretleri bu beyt-i şerîfin şerhinde buyururlar ki: "Ulemâ-i kelâmiyyenin rûh hakkındaki ma'lûmâtı, cânı bilmek değildir. Nitekim onlar yalnız rûhun emr-i ilâhî ve nefha-i rabbânî olduğundan ve cissimde, susamdaki yağ gibi sereyân kıldığından bahs ederler. Bu kadar biliş cânı bilmek değildir. Belki cânı bilmek, cânın Rabbi ile kāim olduğunu ve dâimâ O'ndan feyz ve nûr aldığını ve O'nun kemâl-i kurbunu ve O'na mazhar ve mir'ât olmasını ve evsâf ve ahlâkı ile ittisâfını maa'l-yakîn bilmektir." Filhakîka ulemâ-i kelâmiyye Hakk'ı tenzîh edeceğiz diye Hakk'ın âlem ile münâsebet-i vücûdunu beyân için birtakım anlaşılmaz sözler îcâd edip ukūl-i nâkısa erbâbını tağlît etmişlerdir. Ve ezcümle Hakk'ın âlemi ihâtası "ihâta-i ilmiyye"dir derler. Halbuki âlemin fezâ-yı nâmütenâhî içinde kapladığı bir yer vardır. Eğer Hakk'ın ihâtası zâtî değilse, onun zâtı bu âlemin kapladığı yerden hâriç kalır. Şu halde Hakk'ın vücûdunun hudûdu ile âlemin vücûdunun hudûdu ayrılmış olur. Bu

ise Hakk'a isnâd-ı nakîsadır. Bundan başka "İlim" sıfattır ve sıfat mevsûftan münfekk olmaz. Binâenaleyh Zât-ı Hakk'ın ihâta etmediği bir hayyizde mevsûftan ayrı olarak bir sıfatın ihâtası nasıl olur? Bunu akıl asla kabûl etmez. İşte nazar-ı aklînin tenzîhi bu kadar olur.

داند او خاصیت هر جوهری   در بیان جوهر خود چون خری

2639. *O her bir cevherin hâssıyyetini bilir. Kendi cevherinin beyânında bir eşek gibidir.*

Nazar-ı aklî sâhibi olan âlim-i zâhir kendi zannına göre her bir şeyin ve cevherin hâssıyyetini ve hakîkatini bilir; ve meselâ insanın hakîkati nedir? Bir mantık âlimine sorulsa, cins ile fasıldan bir terkîb yapıp, hakîkat-i insân, hayvân-ı nâtıktır. Ve bu ta'rif ile insanın hakîkatini bildim zanneder. Halbuki bu ta'rîf nerede, insanın hakîkati nerede? Binâenaleyh kendisi de insan olduğu için kendi cevherinin ve hakîkatinin beyânında bir eşek gibi hamâkat ve belâdet sâhibidir.

که همیدانم یجوز و لا یجوز   خود ندانی تو یجوزی یا عجوز

2640. [2650] *Der ki: "Ben câiz oluru ve câiz olmazı biliyorum." Sen muhakkak câiz misin, ya acûz musun, bilmezsin.*

Meselâ yalnız fıkıh mesâilini ve ahkâm-ı şer'iyyeyi tahsîl ile vaktini geçirip Rabbisini bilmek için kendi nefsini bilmeğe hasr-ı himmet etmemiş olan bir âlim-i zâhirî der ki: "Ben fıkıhta ve ahkâm-ı şer'iyyede câiz olan muâmele ile olmayanı öğrendim ve lüzûmu derecesinde biliyorum." "Halbuki ey âlim efendi, sen mizân-ı hakîkatteki vezne göre câiz misin, yoksa âciz ve nâkıs mısın? Bilemezsin. "Acûz", pek ihtiyarlamış kadın ma'nâsında olup *Sıráh*'ın beyânına göre ها ile "acûze" okumak hatâdır. Fakat avâm arasında ها ile telaffuzu şöhret bulmuştur. Beyt-i şerîfte, ma'rifet-i nefs hâsıl etmemiş olan bir âlim-i zâhirînin ma'rifet-i nefs husûsunda bir ihtiyar kadının i'tikādından farklı bir i'tikāda mâlik olmadığına işâret buyurulur.

این روا و آن ناروا دانی و لیك   تو روا یا ناروایی بین تو نیك

2641. *Bu revâyı ve o nâ-revâyı bilirsin; ve fakat sen revâ mısın yâhut nâ-revâ mısın, iyi gör!*

"Revâ", câiz, lâyık ve becâ ve gidici olan ma'nâsınadır. "Sen ilm-i zâhirin ile hayât-ı dünyeviyyede bu muâmelenin ve o muâmelenin câiz ve lâyık olup

olmadığını bilirsin; ve fakat hayât-ı uhreviyyede huzûr-i Hakk'a takdîme lâyık bir nefsin var mıdır, yoksa yok mudur? Bu ilmi burada tahsîl et ve iyi bak!"

قیمت هر کاله میدانی که چیست　　قیمت خود را ندانی احمقی است

2642. *Her metâ'ın kıymetini bilirsin nedir; kendi kıymetini bilmezsen ahmaklıktır.*

"Bu vücûd-i izâfî âleminde, her metâ'ın ve eşyânın kıymetini güzelce tedkîk edip bilirsin. Eğer bu bilgiler arasında kendi kıymetini ve insanlığını bilmezsen ahmaklık olur." Ya'ni insan hayât-ı dünyeviyyesinde birçok ilimler öğrenir; fakat kendinin nereden geldiğini ve niçin geldiğini ve nereye gittiğini ve niçin gittiğini öğrenmeğe gayret etmezse o kimse, kendi zâtına lâzım olan ma'lûmâtın tahsîlini ihmâl ettiği ve bu lüzûmu idrâk edemediği için ahmaktır. Ma'lûm olsun ki, Hz. Pîr'in bu beyânât-ı aliyyeleri ulûm-i zâhire tahsîli aleyhinde değildir. Bu ulûmu tahsîl etmekle berâber, ma'rifet-i Hakk'ın dahi tahsîli lüzûmunu tavsiyedir. Zîrâ zât-ı şerîfleri ma'rifet-i Hak'ta yektâ oldukları gibi, ulûm-i zâhiriyyede dahi bî-nazîr idiler. Nitekim bu *Mesnevî-i Şerîf* şâhididir.

سعدها و نحسها دانسته　　نگری تو سعد یا ناشسته

2643. *Sa'dleri ve nahsleri bilmişsin; sen sa'd misin yâ nahs misin bakmazsın.*

İlm-i nücûma vukûfun hasebiyle seyyârâtın hangisi sa'd ve hangisi nahs olduğunu bilmişsin; fakat sen saîd misin yoksa şakî misin? Ef'âl ve harekâtını tedkîk edip bakmazsın.

جان جمله علمها این است این　　که بدانی من کیم در یوم دین

2644. *Bütün ilimlerin cânı budur, bu ki yevm-i dînde ben kimim? diye bilesin.*

Bütün ilimlerin rûhu ma'rifet-i Hak tahsîlinden ibârettir ve ma'rifet-i Hak ise, kişi nefsini bilmekle olur. Nitekim من عرف نفسه فقد عرف ربه buyurulmuştur. Ve bu âlemde nefsini bilemeyen ve Rabbi'sini anlayamayan kimse, âhirette de bilemez ve anlayamaz. Nitekim hadîs-i şerifte تموتون کما تعیشون وتحشرون کما تموتون ya'ni "Yaşadığınız gibi ölürsünüz ve öldüğünüz gibi haşr olursunuz" buyurulur. Binâenaleyh yevm-i kıyâmette kendisinin kim olduğunu bildirecek olan ilmin mahall-i tahsîli dünyâdır ve sermâyesi hayât-ı dünyeviyyedir. Ulûmun rûhunu ihmâl edip yalnız sûret-i zâhiresiyle meşgûl olmak ayn-ı hamâkat olur.

آن اصول دين بدانستى تو ليك   بنگر اندر اصل خود گر هست نيك

2645. *O usûl-i dîni bildin ve fakat kendi aslına bak, eğer iyi ise,*

"Dînin usûlünü aklın ve zekâvetin dâiresinde tahsîl edip bildin. Eğer aslın iyi ve idrâk-i hakāyıka müstaidd ise, kendi aslına ve hakîkatine bak ve onu anlamağa sa'y et!" Hind nüshalarında ikinci mısrâ'daki "ger" edât-ı şartı yerine كر vâki' olmuştur. Bu sûrette ma'nâ "Kendi aslına bak ki, o iyi midir?" demek olur. "Usûl-i dîn"den murâd, usûl-i fıkh ile usûl-i kelâmdır. "Kendi aslı"ndan murad, ilm-i ilâhîde sâbit olan kendi hakîkati ve ayn-ı sâbitesidir ki, bu ayn-ı sâbite esmâ-i ilâhiyyeden bir ism-i hâssın mazharıdır ve bu ism-i hâss o abdin rabb-i hâssıdır. Rabb-i hâssı esmâ-i cemâliyyeden olanlar saîddir ve iyidir; ve esmâ-i kahriyyeden olanlar şakîdir ve fenâdır. Bu bahsin tafsîli *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Uzeyrî'de ve Fass-ı İsmâîlî'de mündericdir. Ma'lûm olsun ki, gerek usûl-i fıkh ve gerek usûl-i kelâm, Kur'ân ve Hadîs ve kıyâs-ı fukahâ ve icmâ'-ı ümmet gibi dört delîl-i şer'îden istinbât olunmuş ilimlerdir; ve bu ilimlerin tedvîninde Kur'ân'dan ve Hadis'ten çıkarılan ma'nâlar muhâkemât-i akliyye ve istidlâlât-ı fikriyye netîcesidir. Ve kıyâs ve icmâ' dahi bu muhâkemât ve istidlâlâtın te'sîri altındadır. Fakat hakāyık-ı Kur'âniyye ve ahâdîs-i şerîfe hakkında muhakkıkînin kulûb-i şerîfelerine nâzil olan ulûm-i ledünniyye ve ilm-i tecellî bu aklî ve istidlâlî olan hükümlerin fevkındedir. Onun için usûl-i fıkh ve ilm-i kelâm âlimleri kendi muhâkemelerine ve istidlâllerine muhâlif gördükleri ulûm-i ledünniyeyi ve ilm-i tecellîyi, şerîate muhâlif görüp inkâr ederler; ve çünki ancak kendi muhâkemeleri ve istidlâlleri üzerine verilen hükümleri şerîat bilirler. Gerçi ulûm-i akliyye ve istidlâliyye ahkâm-ı şer'iyyenin te'yîdi için fâideli ise de, ulûm-i ledünniyyenin yanında pek çabuk yıkılır. Nitekim sâhib-i şerîat olan Mûsâ (a.s.) ile âlim-i ulûm-i ledüniyye olan Hz. Hızır'ın muâmeleleri Kur'ân-ı Kerîm'de mezkûrdur. Buna binâen bu beyt-i şerîfte Cenâb-ı Pîr efendimiz buyururlar ki: "Ey iki usûlün âlimi olan efendi, bu usûl-i dîni bildin, fakat seni sana bildirecek olan ilimden gâfil oldun. Binâenaleyh bu ilmi de tahsîl et de kendi hakîkatine bak ki, iyi misin, yoksa fenâ mısın?"

از اصولينت اصول خويش به   كه بدانى اصل خود اى مرد مه

2646 *Usûleynden kendi usûlün iyidir ki, ey büyük adam, kendi aslını bilirsen.*

"Usûleyn"den murâd, usûl-i fıkh ve usûl-i kelâm; "kendi usûlün"den murâd esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyedir; ve "kendi aslın"dan murâd Vâcibü'l-vücûd

olan Hak'tır. Ya'ni usûl-i fıkh ile usûl-i kelâmı bilmenden kendi usûlün olan esmâ ve sıfât-ı ilâhiyye âsâr ve ahkâmını kendi vücûdunda zevkan müşâhede edip bilmen ve bu müşâhededen o esmânın müsemmâsı ve o sıfâtın mevsûfu ve kendi aslın olan Zât-ı ulûhiyyete zevkan ve şühûden intikāl etmen daha iyidir.

İmdi bu husûsta üç hal vardır. Birinci hal, yalnız ulûm-i zâhiriyye tahsîliyle meşgūl olup kendi hakîkatinden gāfil olmak. İkinci hal, ulûm-i zâhiriyye tahsîlinden fâriğ olup, ancak bir insân-ı kâmilin nazarı ve terbiyesiyle kendi hakîkatine âgâh olmak. Üçüncü hal ulûm-i zâhiriyyenin tahsîliyle berâber bir insân-ı kâmilin nazarı altında kendi hakîkatine vâkıf olmaktır. Bunlardan birinci hal, dünyâ için hoş ve fakat âhiret için boş; ve ikinci hal hoş ve üçüncü hal ise aliyyü'l-a'lâ ve daha hoştur.

صفت خرمی شهر اهل سبا و ناشکری ایشان

Sebe' ehlinin hurremliğinin ve onların şükürsüzlüğünün tavsîfi

اصلشان بد بود آن اهل سبا   می‌رمیدندی ز اسباب لقا

2647. *Onların aslı kötü idi. O ehl-i Sebe' likā esbâbından ürkerler idi.*

Sebe' şehri ahâlîsinin aslı ve hakîkati ilm-i ilâhîde şekāvetle sâbit olduğu için, onlar likā esbâbı olan, Hakk'a hamd ve şükürden ve hüsn-i hulk ve ibâdât ve tâatten ürküp yüz çevirirler idi.

داد شان چندان ضیاع و باغ و راغ   از چپ و از راست از بهر فراغ

2648. *Ferâğ için onlara soldan ve sağdan bu kadar metâ' ve bâğ ve râğ verdi.*

"Ziyâ'", metâ' ve bostan ve "bâğ", ma'lûm ve "râğ", ekin tarlası. Ya'ni "Hak Teâlâ hazretleri Sebe' şehri ehline vüs'at-i rızk husûsunda gönül ferâğı ve râhatı hâsıl olmak için bostan ve bağ ve tarlalar ihsan buyurdu." Nitekim Sûre-i Sebe'de لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِى مَسْكَنِهِمْ آيَةٌ جَنَّتَانِ عَنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ كُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ بَلْدَةٌ طَيِّبَةٌ وَرَبٌّ غَفُورٌ ya'ni "Sebe' şehri halkı için meskenlerinde sâni'in vücûd ve

kudretine alâmet olarak sağ ve sollarında bostanlar var idi. Peygamber onlara dedi ki: Rabbinizin rızkından yiyiniz ve O'na şükrediniz. Belde hoş ve Rab da gafûrdur." buyurulur.

بس که می‌افتاد از پری ثمار   تنگ می‌شد معبر ره بر گذار

2649. *Yemişlerin doluluğundan, çokluk ki düşerdi, yolun geçidi, geçen kimse üzerine dar olurdu.*

Ağaçların yemişler ile dolu olmasından dolayı yol geçidinin, oradan geçen kimseler üzerine dar olması çokluk vâki' olurdu.

آن نثار میوه ره را میگرفت   از پری میوه رهرو در شگفت

2650. [2660] *O meyvelerin saçılması yolu tutardı; meyvenin doluluğundan yolcu taaccübde idi.*

Ya'ni "Ağaçların meyveleri o kadar çok idi ki, halkın geçe[ceği] yollara dökülür idi ve yolcular da bu meyve bolluğuna taaccübde kalırdı."

سلّه بر سر در درختستانشان   پر شدی ناخواست از میوه فشان

2651. *Onların ağaçlıklarında, baş üzerindeki sepet meyve silkicisinden istemeksizin dolardı.*

Onların ağaçları altından, birisi, başında sepet olduğu halde geçerken, ağacı bir kimsenin silkmesine hâcet kalmaksızın, o sepet meyve ile dolar idi.

باد آن میوه فشاندی نه کسی   پر شدی ز آن میوه دامنها بسی

2652. *O meyveyi bir kimse değil, rüzgâr silker idi. O meyveden çok etekler dolar idi.*

خوشهای زفت تا زیر آمده   بر سر و روی رونده میزده

2653. *İri salkımlar aşağıya kadar gelmiş, giden kimsenin başı ve yüzü üzerine çarpmış idi.*

مرد گلخن تاب از پرّی زر   بسته بودی در میان زرین کمر

2654. *Külhan kızdırıcı adam altının doluluğundan beline sırmalı kemer bağlamış idi.*

Şehir halkının en aşağı tabakasından bulunan külhancı bir adam, mâlik olduğu altının çokluğundan dolayı beline sırmalı kemer bağlamış ve altınları bu sırmalı kemer içinde saklamış idi.

سگ کلیچه کوفتی در زیر پا   تخمه بودی گرگ صحرا از نوا

2655. *Köpek, ekmek somununu ayak altında çiğner idi. Sahrânın kurdu gıdâdan tuhme olmuş idi.*

"Kelîçe", ekmek külçesi ya'ni ekmek somunu ve "tuhme", çok yemekten mi'denin sû-i hazma uğraması demektir. Ya'ni "Şehrin köpekleri o kadar doymuş idi ki, önlerindeki ekmek somunlarını ayakları altında çiğnerler ve tokluktan yiyemezler idi. Ve şehrin etrâfındaki sahrânın kurtları dahi yedikleri gıdânın çokluğundan tuhme illetine mübtelâ olmuş idiler."

گشته ایمن شهر و ده از دزد و گرگ   بز نترسیدی هم از گرگ سترگ

2656. *Şehir ve köy hırsızdan ve korkudan emîn olmuş idi; keçi dahi kuvvetli kurttan korkmaz idi.*

Lutf-i Hak ile şehir ve şehrin köyleri emniyet-i tâmme içinde idi.

گر بگویم شرح نعمتهای قوم   که زیادت میشد آن یوما فیوم

2657. *Eğer kavmin ni'metlerinin şerhini söylersem ki, o günden güne ziyâde olurdu.*

"Eğer Sebe' şehri ahâlîsine Hakk'ın ihsânı olan ni'metlerin şerhini söylersem ki, o ni'metler taraf-ı Hak'tan günden güne ziyâde olurdu." Bu beyitteki cümle, âtîdeki beytin birinci mısrâ'ı ile tamâm olur.

مانع آید از سخنهای مهم   انبیا بردند امر فاستقم

2658. *Mühim sözlerden men' edici gelir. Peygamberler "Fe'stakim!" emrini götürdüler.*

"Günden güne ziyâde olan ehl-i Sebe'in ni'metlerini şerh ve beyân etmek bizi mühim sözlerden men'eder. Binâenaleyh maksada rücû' edelim. Velhâsıl Sebe' şehri halkına peygamber, Hakk'ın "Festakim" emrini getirdiler." Bu beyt-i şerîfde, sûre-i Hûd'da ve sûre-i Şûrâ'da vaki' فَاسْتَقِمْ كَمَا اُمِرْتَ وَمَنْ تَابَ مَعَكَ (Hûd, 11/112) ya'ni "Emrolunduğu gibi müstakîm ol ve tövbe eden kimseler seninle berâberdir!" ve وَاسْتَقِمْ كَمَا اُمِرْتَ وَلَا تَتَّبِعْ اَهْوَاءَهُمْ (Şûrâ, 42/15) ya'ni "Emrolunduğun gibi müstakîm ol ve onların hevâlarına tâbi' olma!" âyet-i kerîmelerine işâret buyurulur. Ya'ni enbiyâ bu şehir halkına şükr-i Hak'da sâbit-kadem olmaları emrini getirdi.

آمدن پیغامبران از حق به نصیحت اهل سبا

Hak peygamberlerinin Sebe' ehline nasîhat ile gelmesi

سیزده پیغمبر آن جا آمدند . گمرهان را جمله رهبر میشدند

2659. *Oraya on üç peygamber geldi. Hepsi azgınlara rehber oldular.*

که هله نعمت فزون شد شکر کو مرکب شکر ار بخسبد حرکوا

2660. [2670] *(Dediler) ki: "Âgâh olun, ni'met çoğaldı, şükür nerede? Eğer şükür merkebi yatarsa tahrîk ediniz!"*

"Hele" edât-ı tenbîhdir. Hind nüshalarında "helâ" (هلا) sûretinde vâki'dir ki, bu da edât-ı tenbîhdir; ya'ni "Âgâh olun!" demek olur. Ya'ni "Âgâh olun, Hakk'ın ni'metleri ve ihsanları çoğaldı. Siz bu ni'metlere niçin şükretmiyorsunuz? Eğer şükür merkebi olan kalbiniz ve lisânınız, zâhiren ve bâtınen şükürden gâfil olmuş ise, siz o merkebi harekete getiriniz!"

شکر منعم واجب آید در خرد ور نه بگشاید در خشم ابد

2661. *Akılda mün'imin şükrü vâcib gelir; ve yoksa hışm-ı ebed kapısı açılır.*

Ni'met veren Hak olsun-halk olsun, akıl tavrında o ni'meti verene karşı bir teşekkür vâcib olur. Akıl insanı mutlakā ni'mete karşı teşekküre sevk eder. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de ni'met-i Hakk'a karşı şükrün vücûbu لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِنْ كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ (İbrâhîm, 14/7) ya'ni "Eğer şükrederseniz size ni'metimi ziyâde ederim ve eğer küfrân-ı ni'met ederseniz muhakkak azâbım şiddetlidir" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulur. Beyt-i şerîfteki "hışm-ı ebed" ta'bîriyle küfrân-ı ni'met hâlinde isâbet edeceği âyet-i kerîmede beyân buyurulan "azâb-ı şedîd"e işâret buyurulur. Ve halkın in'âmına karşı olan şükrün vücûbu hakkında, hadîs-i şerifde من لم يشكر الناس لم يشكر الله ya'ni "Nâs'a teşekkür etmeyen kimse, Allah'a şükretmedi" buyurulur.

هین کرم بینید و این خود کس کند　　کز چنین نعمت به شکری بس کند

2662. *Âgâh olun, keremi görünüz ve bunu muhakkak bir kimse eder mi ki böyle ni'metden dolayı bir şükr ile iktifâ ede!*

Ey halk! Müstağrak olduğunuz ni'metlere alıştığınız için onu bir lutuf olarak görmekten gaflettesiniz. Müteyakkız olunuz da Hakk'ın bu nihâyetsiz lutuf ve keremini görünüz; ve bu in'am ve ihsânı cûd u atâ sâhibi olan Hak'dan başka bir kimse yapabilir mi ki, böyle mebzûl olan ni'metten dolayı Hakk'a bir kerre teşekkür etmek kifâyet etsin! Binâenaleyh her ni'mete ayrı ayrı şükürler lâzımdır.

سر ببخشد ، شکر خواهد سجدهٔ　　پا ببخشد ، شکر خواهد قعدهٔ

2663. *Baş bağışlar, bir secde-i şükr ister; ayak bağışlar, bir ka'de-i şükür ister.*

Ankaravî hazretleri bu beyt-i şerîfin şerhinde şöyle buyururlar: "Her uzvun ayrı ayrı kendine münâsib bir şükrü vardır. Nitekim Ebû Hâzim der: شکر الرأس السجدة وشكر القدم القعدة فى الطاعة والمشى للخير والعبادة وشكر العينين النظر الى العبرة وآثار القدرة وغض البصر عن الحرام والاشياء المنهية وشكر الاذنين ان يستمع بهما خيراً ولا يستمع بهما شراً ya'ni "Başın şükrü secde ve ayağın şükrü tâatda oturmak ve hayır ve ibâdet için yürümek ve iki gözün şükrü ibret ve âsâr-ı kudrete bakmak ve haramdan ve eşyâ-yı menhiyeden göz yummak ve iki kulağın şükrü onlar ile hayrı işitmek ve şerri dinlememekdir."

قوم گفته شکر ما را برد غول　　ما شدیم از شکر و از نعمت ملول

2664. *Kavim demişlerdir ki: "Bizim şükrümüzü gûl götürdü. Biz şükürden ve ni'metten bıktık."*

Peygamberlerin bu nasîhatlerine cevâben demişlerdir ki: "Bizim şükrümüzü gulyabânî alıp götürdü. Biz bu şükürden ve ni'metten bıktık usandık."

ما چنان پژمرده گشتیم از عطا　　که نه طاعتمان خوش آید نه خطا

2665. *"Biz atâdan öyle pejmürde olduk ki, bize ne tâat hoş gelir, ne hatâ!"*

"Biz atâ-yı ilâhînin bolluğundan öyle harâb ve mütegayyirü'l-ahvâl olduk ki, bizde ne ibâdet zevkı kaldı ve ne de kabâhat şevkı kaldı. İkisinden dahi hoşlanmaz bir hâle geldik!"

ما نمیخواهیم نعمتها و باغ ما نمیخواهیم اسباب و فراغ

2666. *"Biz ni'metleri ve bağı istemiyoruz, biz esbâb-ı ferâğı istemiyoruz!"*

"Biz ferâğ-ı kalb esbâbı olan ni'metleri ve bağları ve bostanları istemiyoruz. Onlardan bıktık!"

انبیا گفتند در دل علتی است که از آن در حق شناسی آفتی است

2667. *Peygamberler dediler ki: "Kalbinizde bir illet vardır ki, ondan dolayı hak-şinâslıkta bir âfete mensûbdur."*

Onların bu küfrânına karşı peygamberler buyurdular ki: "Ey ehl-i Sebe', sizin kalblerinizde bir illet-i ma'neviyye vardır ki o illetten dolayı Hakk'ı tanıyıcılık husûsunda o kalbiniz bir âfete ve zarara mensûbdur." "Âfete mensûbiyet"ten murâd, küfrân-ı ni'mete mensûbiyettir. "Âfetî"de "yâ" nisbet içindir.

نعمت از وی جملگی علت شود طعمه در بیمار کی قوت شود

2668. *"Ni'met ondan bütün illet olur. Taâm hastada ne vakit kuvvet olur?"*

"Hakk'ın ni'metleri kalblerdeki illet ve hastalıktan dolayı size illet ve maraz oluyor. Nitekim nefîs ve lezîz taâm hasta için hiçbir vakit sebeb-i kuvvet olamaz." Çünkü mi'desi bozuk ve zayıf olduğundan o nefîs ve lezîz taâmlar onun hastalığını artırır ve bir illet olur. İşte sizin içinizdeki illet dahi Hakk'ın latîf ni'metlerini illete tahvîl etti.

چند خوش پیش تو آمد ای مصر جمله ناخوش گشت و صاف او کدر

2669. *Ey musır, senin önüne ne kadar hoş geldi, cümlesi nâhoş ve onun sâfı bulanık oldu.*

"Musırr", "ısrâr"dan ism-i fâildir. Aleddevâm ma'siyet üzerinde durmak ma'nâsınadır. "Ey câhil ve hamâkatte musırr olan kimse, senin önüne Hakk'ın ne kadar latîf ni'metleri geldi. O ni'metlerin hepsi nâhoş ve berrağı ve durusu bulanık oldu. Sen o ni'metleri azâb zannettin ve "Bu hayât çekilmez bir bâr-ı elemdir!" dedin.

تو عدوی این خوشیها آمدی گشت ناخوش هر چه بر وی کف زدی

2670. [2680] *Sen o hoşlukların düşmanı geldin. Her ne ki onun üzerine el vurdun, nâhoş oldu.*

Sen ihsân-ı ilâhî olan o zevklerin ve hoşlukların düşmanı oldun ve kalbinde onlara karşı düşmanlık hissi besledin. Bu düşmanlık duygusu sebebiyle elini bu hayâtın zevklerinden hangisine vurdun ise sana nâhoş ve zevksiz geldi ve bu zevksizlik seni şükürsüzlüğe sevk etti.

هر که او شد آشنا و یار تو　　　شد حقیر و خوار در دیدار تو

2671. *Her kim ki, o âşinâ ve senin yârin oldu, senin nazarında hakîr ve zelîl oldu.*

"Öteden beri tanıdığın ve arkadaşlık ettiğin bir kimse lutf-i ilâhî ile seni tarîk-ı Hakk'a irşâd için nasîhat etse, senin nazarında hakîr ve zelîl olur." Zîrâ onun irşâd ve nasîhati, kibir ve hased sıfatları hasebiyle nefsine ağır gelir. Nitekim sanâdîd-i Kureyş'e Resûl-i zîşân Efendimiz'in da'veti ve nasâyihi ağır geldi; ve Nebiyy-i zîşân Efendimiz onların arasında zuhûr ettiği için hakîr ve zelîl gördüler.

هر که او بیگانه باشد با تو هم　　　پیش تو او بس مه است و محترم

2672. *Her kim ki, o seninle yabancı olur, o dahi senin önünde çok büyük ve muhteremdir.*

Öteden beri tanımadığın ve mâsebak-ı ahvâlini bilmediğin yabancı bir kimse rûy-ı Hak'tan görünerek seni eğri bir yola sevk için sözler söylese indinde makbûl olur; ve o kimse senin önünde büyük ve muhteremdir.

این هم از تأثیر آن بیماری است　　　زهر او در جمله جفتان ساری است

2673. *Bu da o hastalığın te'sirindendir, onun zehri cümle a'zâda sârîdir.*

"Bu hayırhâhın olan âşinâyı ve dostu hakîr ve zelîl; ve yabancı kimseyi bedhâhın olsa bile büyük ve muhterem görmen dahi o senin bâtınındaki nefsânî hastalığın te'sîrindendir. O hastalığın zehri bütün a'zâ-yı vücûduna sirâyet eder." Fakat kalbin bu marazdan ârî olursa, firâsetin parlak olur, gerek âşinâ olsun ve gerek yabancı olsun hayırhâhını derhal tanırsın. Nitekim Cenâb-ı Sıddîk-ı A'zam (r.a.) hazretleri Resûl-i zîşân Efendimiz ile kable'l-bi'se berâberce düşüp kalktığı halde, vâki' olan da'vet üzerine derhal îmânı kabûl edip inkiyâd buyurdular.

دفع آن علت بباید کرد زود　　　که شکر با آن حدث خواهد نمود

2674. *O illetin ref'ini çabuk yapmak lâzımdır, zîrâ şeker onunla necis görünmek ister.*

"O nefsânî olan illetin kalbden çabuk def'i çâresine bakmak lâzımdır. Zîrâ tatlı ve latîf olan şeker bu illet sebebiyle necis görünür;" ve latîf olan maârif ve nasâyih bu maraz-ı ma'nevî yüzünden, çirkin ve acı görünür.

هر خوشی کآید به تو ناخوش شود　　آب حیوان گر رسد آتش شود

2675. *Sana gelen her bir hoşluk nâhoş olur; eğer ab-ı hayvân erişse ateş olur.*

کیمیای مرگ و جسك است آن صفت　　مرگ گردد ز آن حیاتت عاقبت

2675. *O sıfat, ölümün ve derdin kimyâsıdır, senin hayâtın âkıbet ondan ölüm olur.*

Ya'ni, "Bir ma'nevî maraz olan o sıfat-ı nefsânî, rûh-i izâfî ölümünün ve derd ve rencin kimyâsıdır. Senin ma'nevî olan hayâtın âkıbet, o iyiyi kötüye kalb eden sıfatdan ölüm hâline gelir;" ve insâniyetin munkatı' olup yalnız hayvâniyetin kalır.

بس غذایی که ز وی دل زنده شد　　چون بیآمد در تن تو گنده شد

2677. *Birçok gıdâ ki, gönül ondan diri oldu, vaktâki senin tenine geldi, kokmuş oldu.*

Bu beyt-i şerîfte iki vecih ma'nâ mümkindir. Biri zâhirî, biri bâtınîdir. Ya'ni "Birçok gıdâ-yı zâhirî var ki, senin kalbin ondan kuvvet buldu ve dirildi; o lezîz olan gıdâ-yı zâhirî senin tenine ve cismine girince karnında kokmuş necis oldu;" veyâhut "Gıdâ-yı rûh olan birçok maârif-i evliyâ vardır ki, kalb ondan nurlanıp diri olur. Senin lisânına ve dimâğına geldiği vakit te'sîrini kaybedip senin nefsinle kokmuş oldu."

بس عزیزی که به ناز اشکار شد　　چون شکارت شد بر تو خوار شد

2678. *Birçok azîz ki, nâz ile şikâr oldu, senin şikârın olduğu vakit senin indinde hakîr oldu.*

"Naz ve ni'met ile şikâr edilen birçok azîzü'l-vücûd olan kimseler sana şikâr oldukları vakit, senin indinde hakîr oldular." Çünki senin kalbindeki illet, onların izzetini görmeğe mâni' oldu. Eğer sende o illet olmasa idi, o kıymetli kimsenin aklından ve sıhhatinden istifâde ederdin.

آشنایی عقل با عقل از صفا　　چون شود هر دم فزون باشد ولا

2679. *Aklın akıl ile safâ cihetinden âşinâlığı olduğu vakit, her dem muhabbet ziyâde olur.*

Zîrâ iki sâhib-i aklın safvet cihetinden birbiriyle âşinâlığı ve sohbetleri olduğu vakit, her an aralarındaki muhabbet ziyâde olur.

آشنایی نفس با هر نفس پست   تو یقین میدان که دم دم کمتر است

2680. [2690] *Nefsin her alçak nefis ile âşinâlığını, sen yakînen bil ki, her dem kemterdir.*

"Hadd-i zâtında alçak olan her iki nefsin birbiriyle âşinâlığı ve dostluğu dâimâ pek aşağıdır." Zîrâ her iki nefis sâhibi birbirleriyle dost ve musâhib oldukları vakit, sıfat-ı nefsâniyyelerinin galebesi yüzünden pek çabuk dostlukları adâvete münkalib olur. Nitekim âyet-i kerîmede bu hakîkat beyân buyurulur: اَلْاَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ اِلَّا الْمُتَّقِينَ (Zuhruf, 43/67) ya'ni "Bu günde müttakîler müstesnâ olmak üzere dostlar birbirine düşmandır."

ز آنکه نفسش گرد علت میتند   معرفت را زود فاسد میکند

2681. *Zîrâ ki, onun nefsi illet etrâfında dolaşır, ma'rifeti çabuk fâsid eder.*

"Zîrâ her iki sâhib-i nefis bir illet-i ma'neviyye olan sıfât-ı nefsâniyye etrâfında dolaşır, aslâ kalblerinde safvet bulunmaz. Binâenaleyh aralarındaki muârefe ve âşinâlık çabuk bozulur." "Ma'rifet" kelimesinden murâd, âşinâlıktır.

گر نخواهی دوست را فردا نفیر   دوستی با عاقل و با عقل گیر

2682. *Eğer dostu yarın nefret edici istemezsen, dostluğu âkıl ile ve akl ile tut!*

Eğer yarın âlem-i hakîkatte nefret edici bir dost istemiyorsan, bugün dostluğu âkıl olan insân-ı kâmil ile ve nefsinle değil, aklın ile et!

از سموم نفس چون با علتی   هر چه گیری تو مرض را آلتی

2683. *Mâdemki nefsin semûmundan illetlisin, her ne tutarsan sen maraza âletsin.*

"Semûm", sam rüzgârı; "sümûm", zehir ma'nâsına olan "semm"in cem'idir. Her iki ma'nâ dahi münâsibdir. Ya'ni "Mâdemki nefsin tarafından dâimâ maraz îkā' eden sam rüzgârı esiyor ve sen dahi o rüzgâra ma'rûz kaldığın için illetlisin." Yâhut, "Mâdemki sıfât-ı nefsâniyye zehirlerinden illet sâhibi oldun, her neyi tutarsan bu illetin ona da sirâyet eder. Binâenaleyh sen marazın intişârına âletsin."

گر بگیری گوهری سنگی شود ور بگیری مهر دل جنگی شود

2684. *Eğer bir gevheri tutarsan bir taş olur ve eğer gönül muhabbeti tutsan bir cenk olur.*

Eğer kıymetli bir cevheri, ya'ni sâhib-i zekâ bir şahsı kendine bend etsen, o da nefsânî olup kalbi taş gibi kaskatı olur ve eğer bir şahsa gönül muhabbeti tevcîh etsen cenk ve cidâl zuhûr eder. Velhâsıl senin murâdının aksi zâhir olur.

ور بگیری نکتهٔ بکری لطیف بعد درکت گشت بیذوق و کثیف

2685. *Ve eğer bir bikr-i latîf olan nükteyi tutsan, senin derkinden sonra zevksiz ve kesîf olur.*

"Nükte", fehim ve idrâki akıl ve zarâfete mütevakkıf olan nâzik ma'nâ; "bikr", burada henüz idrâk edilmiş olan bir ma'nâ demektir. Ya'ni "Ey nefsânî olan âlim-i müddeî, eğer ma'nâ âleminden henüz idrâke gelmemiş olan latîf bir nükteyi tutsan ve idrâk etsen, o nükte senin idrâkinden sonra âlem-i kelâmda zevksiz ve kesîf ve zulmânî olur. Bir kâmilden bir nükte işitiğin vakit, kibir ve ucbünden dersin..."

که من این را بس شنیدم کهنه شد چیز دیگر گو بجز آن ای عضد

2686. *Ki: "Ben bunu çok dinledim, eski oldu, ey azud ondan gayri diğer şey söyle!"*

"Azud", bâzû ma'nâsınadır; burada muâvin ve yardımcı ma'nâsınadır. Bu beyt-i şerîf âlim-i nefsânînin, kâmilin beyân buyurduğu ulûm ve maârife ta'rîzidir. Der ki: "Ey ulûm ve maârifte yardımcı olan kimse, ben senin bu söylediklerini çok dinledim, bu ma'nâlar artık eskidi. Bundan başka beni işitmediğim bir şey söyle ki haz ve zevk duyayım!"

چیز دیگر تازه و نو گفته گیر باز فردا ز آن شوی سیر و نفیر

2687. *Diğer tâze ve yeni şeyi dahi söylenmiş tut, yarın yine ondan tok ve nefret edici olursun.*

Bu beyt-i şerîf kâmilin âlim-i müddeîye cevâbıdır. Ya'ni "Eskiden bıkan efendi, farz et ki diğer tâze ve yeni nükte-i maârif de murâdınca söylenmiş oldu, yarın yine ona da eskidir diyecek ve ondan nefret edecek değil misin?"

دفع علت کن چو علت خو شود هر حدیثی کهنه پیشت نو شود

2688. *Def'-i illet et! İllet münkatı' olduğu vakit her eski söz senin önünde yeni olur!*

"Hav", kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır; burada koparmak ve kesmek ma'nâsınadır. "Ey nefsinin kibir ve ucüb ve hased gibi zehirli sıfatlarından illet sâhibi olan âlim efendi! Bu illetin tedâvisini bilen tabîbân-ı ilâhîye mürâcaat et! Bu illetler kesildiği vakit, her dinlediğin eski söz senin önünde yeni olur; ve o eski sözden yeni yeni nükteler, illetsiz olan kalbine aks eder."

تا که آن کهنه بر آرد برگ نو بشکفد آن کهنه صد خوشه ز گو

2689. *Tâ ki o eski, yeni yaprak getirsin. O eski, çukurdan yüz salkım açsın!*

"Gev", kâf-ı Fârisî ile çukur ma'nâsınadır. "İlleti kalbinden def' et ki, o eski ma'nâlar yeni ma'rifet yaprakları döksün; o eski sözler sıfât-ı nefsâniyye molozlarından temizlenmiş olan kalb çukurundan birçok maârif-i ilâhiyye salkımlarını açsın!" Hind nüshalarında ikinci mısra' بشکفاند کهنه صد خوشه ز گو ya'ni "Eski yüz salkımı çukurdan açtırsın" sûretinde vâki' olmuştur.

ما طبیبانیم شاگردان حق بحر قلزم دید ما را فانفلق

2690. [2700] *"Biz tabîbleriz ve Hakk'ın şâkirdleriyiz. Kulzüm denizi bizi gördü, yarıldı."*

Bu beyt-i şerîften i'tibâren enbiyâ (aleyhimü's-selâm) taraflarından Sebe' şehri ehline verilmiş olan cevaplardır ki, bu ma'nâlar umûm enbiyâ (aleyhimü's-selâm)ın ümmetlerine verdikleri cevaplara da şâmildir ve onları vârisleri olan kümmelîn-i evliyâ dahi el-ân bu ma'nâları beyan buyururlar. Ya'ni "Bizler ilel-i nefsâniyyeyi tedâvî eden tabîbleriz ve bu usûl-i tabâbeti Hak'tan öğrendik ve Hakk'ın şâkirdleriyiz. "Bahr-ı Kulzüm" ya'ni Bahr-i ahmer bizi gördü yarıldı." Bahr-i Kulzüm'ün yarılması فَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ فَانْفَلَقَ (Araf, 7/60) âyet-i kerîmesinde beyân buyurulduğu üzere Mûsâ (a.s.)ın mu'cizesidir. Fakat umûm enbiyâ lisânından beyânı, لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ (Bakara, 2/285) ["Resûllerinden hiçbirini tefrîk etmeyiz"] âyet-i kerîmesinde beyân buyurulduğu [üzere] enbiyâ (aleyhimü's-selâm)ın ma'nâ-yı nübüvvette şahs-ı vâhid hükmünde olduklarına işârettir.

آن طبیبان طبیعت دیگرند　　که به دل از راه نبضی بنگرند

2691. *"O tabîatın tabîbleri başkadırlar; zirâ kalbe, nabza mensûb olan yoldan bakarlar."*

"O tabîata hizmet eden hekimler başkadırlar. Cismin sıhhat ve fesâdını anlamak için kalbe nabız yolundan bakarlar. Onların vazîfeleri sûret âlemine mahsûstur."

ما به دل بیواسطه خوش بنگریم　　کز فراست ما به عالی منظریم

2692. *"Biz kalbe vâsıtasız hoş nazar ederiz, zîrâ biz firâset cihetinden yüksek penceredeyiz."*

Bu beyt-i şerîfte اتقوا فراسة المؤمن فانه ينظربنور الله ya'ni "Mü'minin firâsetinden sakınınız, zîrâ o Allah'ın nûruyla nazar eder" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Ve firâset iki nevi'dir: Birisi "firâset-i şer'iyye", diğeri "firâset-i hikemiyye"dir. Firâset-i şer'iyye keşf-i kalbîdir ve firâset-i hikemiyye keşf-i aklîdir. Evvelki enbiyâ ve evliyâya ve ikinci hükemâya ve ukalâya mahsûstur. Bu husûsta Cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretlerinin *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye* nâmındaki eser-i âlilerinde tafsîlât vardır. Ya'ni "Biz zümre-i enbiyâ ve evliyâ, halkın kalblerine vâsıtasız ve doğrudan doğruya bakarız; ve onda olan efkâr ve maânîyi, eşyâ-yı mahsûse gibi müşâhede ederiz. Zîrâ biz firâset-i şer'iyye cihetinden yüksek pencerede oturup temâşâ ederiz."

آن طبیبان غذایند و ثمار　　جان حیوانی بدیشان استوار

2693. *"Bunlar gıdâ ve yemişlerin tabîbleridir; rûh-ı hayvânî bunlar ile muhkemdir."*

"Bu tabîata hâdim olan tabîbler gıdâların ve yemişlerin tabîbleridir. Ya'ni cisimdeki emrâzın tedâvîsi için gıdâlar ve meyveler tertîb ederler. Çünki rûh-ı hayvânî bu gıdâlar ve yemişler ile kuvvet bulur ve muhkem ve metîn olur."

ما طبیبان فعالیم و مقال　　ملهم ما پرتو نور جلال

2694. *"Biz fiiller ve sözler üzerine tabîbleriz. Bizim ilhâm edicimiz nûr-ı celâlin pertevidir."*

"Bizim tabâbetimiz, tabâbet-i ef'âl ve akvâldir; bize bu tabâbeti ilhâm edici olan celâl-i ilâhî nûrunun pertevidir." "Nûr-ı celâlin pertevi"nden murad,

vücûd-i mutlakın "hakîkat-i muhammediyye" mertebesidir ki, bu mertebeye "akl-ı kül" dahi derler. Bilcümle enbiyâya ve evliyâya vahiy ve ilhâm bu mertebeden vâki' olur.

کین چنین فعلی ترا نافع بود　　و آن چنان فعلی ترا قاطع بود

2695. *(Deriz ki): "Böyle bir fiil sana nâfi' olur, ve öyle bir fiil sana kātı' olur."*

Bizlere akl-ı kül mertebesinden vâki' olan vahiy ve ilhâm üzerine halka deriz ki: "Böyle fiil senin hastalığına nâfi' olur ve öyle bir fiil de senin hayât-ı ma'neviyyeni kat' edici ve öldürücü olur."

این چنین قولی ترا پیش آورد　　و آن چنان قولی ترا نیش آورد

2696. *"Böyle bir söz seni öne getirir ve öyle bir söz sana sokma ve elem getirir."*

"Nîş", iğne, arı ve akrep sokması ve zehir ma'nâlarına gelir.

آن طبیبان را بود بولی دلیل　　وین دلیل ما بود وحی جلیل

2697. *"O tabîbler için bir idrâr delil olur; ve bu bizim delîlimiz Celîl'in vahyi olur."*

"Cismânî olan tabîbler cismin illetini anlamak için idrârını tahlîl ederler. Teşhîs-i maraz için hastanın idrârı onlara delîl olur; ve ma'nevî marazı anlamak için bizim delilimiz ise Celîlü'ş-şân olan Hak'ın vahyi olur."

دستمزدی مینخواهیم از کسی　　دستمزد ما رسد از حق بسی

2698. *"Biz kimseden bir ücret istemeyiz; bizim ücretimiz Hak'tan çokluk vâsıl olur."*

"Biz yaptığımız tedâviye mukābil kimseden vizite ve ayak teri istemeyiz. Bizim ücretimiz Hak cânibinden bize çokluk erişir." "Besî", kâfî ma'nâsına ve âhirindeki "yâ" nisbet olursa kifâyete mensûb olarak ya'ni kâfî derecede ve nisbette bize gelir demek olur. Bu beyt-i şerifte وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ (En'am, 6/90) (Şuara, 26/109) ("Ey peygamber, de ki:) Ben o da'vetim üzerine ücret istemem, benim ücretim Rabbü'l-âlemîn üzerinedir" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

هین صلا بیماری ناسور را　　داروی ما یك به یك رنجور را

2699. *"Âgâh olun, nâsûr hastalığına salâ! Bizim ilâcımız birer birer hasta içindir."*

"Nâsûr", içi fâsit olmakla dâimâ akan yara ve çatlak ma'nâsınadır. Cem'i "nevâsir" gelir. Emrâz-ı nefsâniyye bu onulmaz yaraya teşbîh buyurulmuştur.

معجزه خواستن قوم از پيغمبران

Kavmin peygamberan (aleyhimü's-selam)dan mu'cize istemesi

قوم گفتند ای گروه مدعی　　　کو گواه علم طب و نافعی

2700. *Kavim dediler: "Ey müddeî olan tâife, ilm-i tıbbın ve nâfi'liğin şâhidi*
[2710] *hani?"*

Peygamberlerin bu beyânât-ı şerîfelerine cevâben muhâlefet eden tâife dediler ki: "Ey müddeî olan zümre, biz tabîbiz ve hastalara ilâçlarımız vardır diyorsanız, kuru söz ile inanamayız, ilm-i tıbba vukûfunuzun ve halka fâidenizin isbâtını isteriz."

چون شما بستهٔ همین خواب و خورید　　　همچو ما باشید در ده میچرید

2701. *"Mâdemki siz de bu uykuya ve taâma bağlanmışsınız, bizim gibi olursunuz ve köyde otlarsınız."*

Bu beyt-i şerîfte وَقَالُوا مَالِ هٰذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِى فِى الْأَسْوَاقِ (Furkân, 25/7) ya'ni "Bu Resûl'e ne oldu ki taâm yer ve sokaklarda yürür? dediler" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'ni, "Ey peygamberlik da'vâsında bulunanlar, mâdemki siz de bizim gibi yer, içer ve uyursunuz, muhakkak bizim gibi olursunuz; ve bu dünyâ köyünde otlar ve yaşarsınız, bizden ne farkınız olur?"

چون شما در دام این آب و گلید　　　کی شما صیاد سیمرغ دلید

2702. *"Mâdemki siz de bu su ve çamur tuzağındasınız, siz ne vakit gönül sîmurgunun avcısısınız?"*

"Sîmurg", ankā ve zümrüd-i ankā kuşu ma'nâsınadır. Saydı müşkil olan matlûbdan kinâyedir. Ya'ni "Mâdemki siz âlem-i unsur tuzağındasınız, saydı müşkil olan gönül ankāsının avcısı olabilir misiniz?"

حب جاه و سروری دارد بر آن   که شمارد خویش از پیغمبران

2703. *"Onun üzerine hubb-i câh ve serverlik tutar ki, kendisini peygamberlerden saysın."*

"Ki", ta'lîl içindir. Ya'ni "Kendisini peygamberlerden saymak için, o maksad üzerine mansıb ve riyâset muhabbeti tutar" demek olur. Yukarıki beyitlerde muhâliflerin beyânâtı hitâb tarzında iken, bu beyt-i şerîfte gıyâb tarzındaki ifâde, kızmış bir adamın kendi kendine söylenmesi kabîlindendir. Nitekim beyne'n-nâs her vakit bu tarz vâki' olur. Meselâ bir baba evlâdına öfkelendiği vakit: "Sen şöyle böyle işler yaptın, utanmadın mı?" diye hitâb ederken "Adam olmuş da işe karışmaya başlamış!" diye hitâbını gıyâba çevirir.

ما نخواهیم این چنین لاف و دروغ   کردن اندر گوش و افتادن به دوغ

2704. *"Biz böyle lâfı ve yalanı dinlemek ve hîleyi yutmak istemeyiz."*

"Ender gûş kerden", dinlemek ve kabûl etmekten kinâyedir; ve "üftâden be-dûğ", "firîb horden" ya'ni yalanı ve hîleyi yutmaktan kinâyedir.

انبیا گفتند کاین ز آن علت است   مایهٔ کوری حجاب رؤیت است

2705. *Enbiyâ dediler ki: "Bu o illettendir, körlüğün mayası rü'yetin hicâbıdır."*

Peygamberler buyurdular ki: "Sizin bu inkârınız kalbinizdeki o nefsânî illettendir, nitekim sizi şükürsüzlüğe sevk etti. Körlüğün mayası ve aslı ve esâsı görmeğe perde olmaktır." Ya'ni bir şeyin görülmesine hicâb ve mâni' olursa, o mâni' olan şey körlüğün mâyası olur. Çünki körlüğe ve adem-i rü'yete sebeb oldu. Hind nüshalarında مایهٔ کوری و حجاب رؤیتیست sûretindedir. Şu halde حجاب رؤیتیست ibâresi "mâye-i kûrî"nin atıf tefsîri olur. Bu halde ma'nâ şöyle olur: "Bu sizin bizi inkârınız dahi körlüğün mayası ve rü'yetin hicâbı olan kalbinizdeki illet-i nefsâniyyedendir. Nitekim müstağrak olduğunuz Hakk'ın ni'metlerini görüp şükretmediniz ve o ni'metlerden bıktınız ve usandınız."

دعوی ما را شنیدید و شما   مینبینید این گهر در دست ما

2706. *"Bizim da'vâmızı işittiniz ve siz bizim elimizde bu gevheri görmediniz."*

"Gevher"den murâd, sıdk ve hakîkattır. "Bizim da'vâmızı işittiniz, halbuki bizim elimizdeki sadâkat ve hakîkat gevherini görmediniz." Zîrâ da'vâmız sıdk ve hakîkatin misâl-i zâhirîsi idi ve da'vâmızın doğruluğunu isbât için başka şâhide hâcet yok idi. Çünkü biz, "Hakk'ın ni'metlerinin kıymetini bilin

ve şükredin, biz sizin ilel-i ma'neviyyenizi tedâvi edelim, buna mukābil sizden ücret istemeyiz," dedik.

امتحان است این گهر مر خلق را ماش گردانیم گرد چشمها

2707. *"Bu gevher muhakkak halk için imtihandır, biz onu gözlerin etrâfında çeviririz."*

"Bu sadâkāt ve hakîkat gevheri halkın gözlüleriyle körlerini tecrübe ve imtihan etmek içindir. Binâenaleyh biz o gevheri gözlerin etrâfında dolaştırırız. Gözlüler görüp ona sarılırlar ve körler göremezler." Ma'lûm olsun ki, Rabbü'l-erbâb olan Hak Teâlâ, her biri bir rabb-i hâs olan esmâsı ahkâmından marzî ve mağzûb olanların temyîzini irâde buyurur. Bu temyiz ise zuhûr-i ahkâmdan sonra olur; ve zuhûr-i ahkâm ise ba'de'l-imtihân mümkindir. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: الَّذِى خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلاً (Mülk, 67/2) ya'ni "O Allâhü Zü'l-Celâl ki, mevti ve hayâtı, hanginizin ameli daha güzeldir, sizi imtihan etmek için yarattı." Ve kezâ buyurur: وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ (Muhammed, 47/31) ya'ni "Biz sizi imtihan ederiz, tâ ki sizden mücâhid olanları bilelim." Eğer mertebe-i azhar olan hazret-i şehâdette irsâl-i rusül olunup marzî olan sırât-ı müstakîm ile mağzûb olan sırât-ı müstakîm ta'rîf olunmamış olsa, her ayn-ı sâbitenin isti'dâd ve kābiliyyet-i zâtiyyesinden ibâret olan hüccet-i bâliğa fiilen zâhir ve şühûd ile tevessuk edememiş olurdu. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَؤُلَاءِ شَهِيدًا (Nisâ, 4/41) ya'ni "Her ümmet, peygamberlerini şâhid getirdiğimiz vakit onların hâli nasıl olur? Yâ habîbim, seni de onların üzerine şâhid getirdik." فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ (En'âm, 6/49) âyet-i kerîmesi mûcibince şühûd ile tevessuk eden hüccet-i bâliğanın ikāmesinden sonra mukbiller ile mücrimler ve ehl-i kurb ile ehl-i bu'd ayrılarak فَرِيقٌ فِى الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِى السَّعِيرِ (Şûrâ, 42/7) ["Bir fırka cennette, bir fırka da alevli cehennemdedir"] sırrı zuhûra gelir.

هر که گوید کو گوا گفتش گواست کو نمیبیند گهر حبس عماست

2708. *Her kim: "Hani şâhid?" derse, onun sözü şâhiddir ki, o gevheri görmez, körlüğün habsidir."*

Her kim enbiyânın da'vetine karşı bu da'vânın sıdkına ve hakîkatine şâhid ister, "Bu şâhid nerede?" derse, o kimsenin "şâhid neredir?" sözü o peygamberlerin ellerindeki sadâkat ve hakîkat gevherini görmediğine ve körlük içinde mahbûs kaldığına şâhiddir.

آفتابی در سخن آمد که خیز که بر آمد روز برجه کم ستیز

2709. *Bir güneş: "Kalk ki gündüz zâhir oldu ve sıçra, az inâd et!" diye söze geldi.*

Bu ve âtîdeki beyitler enbiyâ ve evliyânın sözleri sıdıklarının şâhidi olduğuna bir misâl-i mahsüsdür. Meselâ bir güneş lisâna gelip derse ki: "Haydi kalk, gündüz zâhir oldu, uykuda musırr olma!"

تو بگویی آفتابا کو گواه گویدت ای کور از حق دیده خواه

2710. [2720] *Sen: "Ey güneş hani şâhid?" desen, sana: "Ey kör, Hak'tan göz iste!" der.*

روز روشن هر که او جوید چراغ عین جستن کوریاش دارد بلاغ

2711. *Aydınlık olan gündüzde her kim çerâğ isterse, talebin aynı onun körlüğüne kifâyet tutar.*

"Belâğ", Arabî olduğuna göre tercüme böyle olur; ve "belâğ", vüsûl, vürûd ve kifâyet ve fazîlet ve kemâl ma'nâlarına gelir. Burada ma'nâ-yı münâsibi "kifâyet"tir. Aydınlık olan gündüzde mum ve lamba ve elektrik gibi vesâit-i tenvîriyye istemek, bu talebde bulunan kimsenin körlüğüne bir delîl-i kâfîdir, demek olur. "Lâğ", kelimesi Fârisî olursa, istihzâ ve alay ma'nâsına olup, "bâ" mef'ûlün-ileyh edâtı olur; ve ma'nâ "ayn-ı taleb onun körlüğünü istihzâya tutar" demek olur.

ور نمی بینی گمانی بردهٔ که صباح است و تو اندر پردهٔ

2712. *Ve eğer görmüyorsan, sabahtır; ve sen perde içindesin diye bir zan götürmüş isen,*

کوری خود را مکن زین گفت فاش خامش و در انتظار فضل باش

2713. *Kendi körlüğünü bu sözden fâş etme; sus ve fazlın intizârında ol!*

Yukarıdaki beyit cümle-i şartıyye ve bu beytin ilk mısrâ'ı cümle-i cezâiyyedir. Ya'ni "Eğer sen güneşi görmüyor isen ve belki sabah olmuştur, ben perde içinde kaldığım için göremiyorum, diye bir zanna düşmüş isen, sakın bu sözünü ifşâ edip körlüğünü meydâna çıkarma, sükût et ve fazl-ı ilâhînin vürûdunu bekle ki, basar-ı basîretin açılıp o ma'nevî güneşleri göresin."

در میان روز گفتن روز کو   خویش رسوا کردن است ای روز جو

2714. *Gündüz ortasında: "Gündüz hani?" demek, ey gündüz isteyici kendini rüsvây etmektir.*

صبر و خاموشی جذوب رحمت است   وین نشان جستن نشان علت است

2715. *Sabır ve sükût rahmetin cezûbudur, ve bu nişân istemek illetin nişânıdır.*

Enbiyâ ve evliyânın da'vetine karşı içinde şübhe varsa, sükût et, onlar ile muârazaya kıyâm edip da'vâlarının sıdkına burhân isteme, zîrâ sabır ve sükût edebdir ve edeb rahmet-i ilâhîyi çekicidir. Bu nişân istemek ise, illet-i hamâkatin alâmetidir; zîrâ sû'-i edebdir ve sû'-i edeb ancak ahmakların kârıdır.

أَنْصِتُوا بپذیر تا بر جان تو   آید از جانان جزای أنصتوا

2716. *"Ensıtû!"yu kabûl et, tâ ki senin cânın üzerine cânândan "Ensıtû"nun cezâsı gelsin.*

Ya'ni وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْءَانُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ (A'râf, 7/204) ya'ni "Ve Kur'ân okunduğu vakit onu dinleyin ve sükût edin, merhamet olunmanız me'mûldür" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulan "Ensıtû" emrini kabûl ve icrâ et, tâ ki senin canın üzerine cânân-ı hakîkî olan Hak'dan bu "Ensıtû!" emrine ittibâ'ın cezâsı olan rahmet-i ilâhiyye gelsin. Kur'ân'a mahsûs olan "Ensıtû" emrini, da'vet-i enbiyâya ve evliyâya da teşmîlindeki râbıta budur ki: Kur'ân kelâm ve emr-i ilâhîdir ve Peygamber'in lisânından sâdır olmuştur. Nitekim Hz. Pîr bu *Mesnevî-i Şerif*'te گر چه قرآن از لب پیغمبر است   هر که گوید حق نگفت او کافر است buyurmuştur ve Hak'ta fânî olan enbiyâ ve evliyâdan sâdır olan mev'ıza ve nesâyih dahi vahy ve ilhâm ile vâki' olur. Binânealeyh Kur'ân okunurken susup dinlemek nasıl câzib-i rahmet olursa, insân-ı kâmilin sözlerini susup dinlemek dahi öylece cezûb-i rahmet olur. Zîrâ القرآن والانسان توأمان ya'ni "Kur'ân ve insân-ı kâmil ikizdir ve tev'emdir" buyurulmuştur.

گر نخواهی نکس پیش این طبیب   بر زمین زن زود سر را ای لبیب

2717. *Eğer nüksü istemezsen, ey âkıl çabuk bu tabîbin önünde başı yere vur!*

"Nüks", zamm ile, hastalığın avdet etmesi ve nûn'un fethiyle "neks", baş aşağı olmak ve nûnun kesriyle ["niks"], zayıf ve bön adam ma'nâsınadır. Burada tabîb karînesiyle evvelki ma'nâ münâsibdir. Ya'ni "Ey enbiyâya ve evliyâya karşı şübhede olup sükût ederek rahmet ve fazl-ı ilâhîye muntazır

olan âkıl ve ihtiyatkâr kimse! Hastalığın nüks ile teşdîdini istemezsen, çabuk tabîb önünde serfürû et ve ona itâat et ki, şübheden dahi kurtulasın."

گفت افزون را تو بفروش و بخر   بذل جان و بذل جاه و بذل زر

2718. *Fuzûlî kelâmı sen sat ve can bezlini ve câh bezlini ve altın bezlini satın al!*

Enbiyâ ve evliyânın huzûrunda ma'lûmât ve ma'rifet ızhârı maksadıyla fuzûlî ve zâid sözü sat da, onun mukābilinde onlara can fedâ edercesine hizmet et; ve onların uğrunda mansıb ve altın ve mal ve mülk bezlini satın al!

تا ثنای تو بگوید فضل هو   که حسد آرد فلك بر جاه تو

2719. *Tâ ki fazl-ı Hû senin senânı söylesin ki, felek senin mansıbın üzerine hased getirsin.*

Tâ ki Hak yolundaki fedâkârlığın senâsını fazl-ı Hû söylesin; öyle bir halde ki, felek senin mertebene hased etsin.

چون طبیبان را نگه دارید دل   خود ببینید و شوید از خود خجل

2720. [2730] *Vaktâki tabîblerin kalbini gözetirsiniz, kendinizi görürsünüz ve kendinizden hacil olursunuz.*

Lafz-ı "dil", "tabîbân-râ" üzerine takdim olunur. چون دل طبیبان را نگه دارید takdîrindedir. Ya'ni "Ma'nevî tabîblerin kulûb-i şerîflerini gözetir ve onların huzûrunda edeb ve ihlâs dâiresinde muâmele ederseniz, onların tedâvî-i ma'nevî ve rûhâniyyeleri netîcesinde kendi hakîkatinizi müşâhede eder ve o vakit kendinizin kendiliğinden utanırsınız." Zîrâ kendi hakîkatinizi müşâhede ettiğiniz vakit ortada senliğiniz kalmaz.

دفع این کوری به دست خلق نیست   لیك اكرام طبیبان از هدی است

2721. *Bu körlüğün ref'i halkın elinde değildir, fakat tabîblerin ikrâmı hüdâdandır.*

"Bu körlüğün ref'î ve kaldırılması إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ (Kasas, 28/56) ya'ni "Ey resûlüm, sen sevdiğine hidâyet-bahş olmazsın ve lâkin Allah dilediği kimseye hidâyet ihsân eder" âyet-i kerîmesindeki sarâhat mûcibince halkın ya'ni beşerin elinde değildir. Fakat beşer cinsinden olan etibbâ-yı ilâhînin ikrâmı ve iltifâtı dahi Hak Teâlâ hazretlerinin bahş buyur-

duğu hidâyettendir." Ya'ni insân-ı kâmiller, firâset ile erbâb-ı hidâyeti görüp, düştükleri varta-i nefsâniyyetten kurtarmak için ikrâm ve iltifât ederler ve erbâb-ı şekāvete kulak asmazlar. Yalnız teblîğ-i emr-i ilâhî ve nesâyih ile iktifâ ederler. Ve yâhut enbiyâya ve evliyâya ikrâm, hidâyete mazhariyettendir.

این طبیبان را به جان بنده شوید تا به مشك و عنبر آگنده شوید

2722. *Bu tabîblere can ile bende olunuz, tâ ki misk ve anber ile dolu olasınız.*

Ey insanlar, kendi cinsinizden olan bu tabîbân-ı ilâhîye muhabbet edip can ile bende olunuz. Tâ ki âsârı ve kokusu çirkin olan sıfât-ı nefsâniyyeden temizlenip âsârı ve kokusu misk ve anber gibi olan sıfât-ı rûhâniyye ile dolu olasınız.

متهم داشتن قوم انبيا را

Kavmin enbiyâ (aleyhimü's-selâm)ı müttehem tutması

قوم گفتند این همه زرق است و مکر کی خدا نایب کند از زید و بکر

2723. *Kavim dediler ki: "Bu ne, bütün riyâ ve mekrdir! Hudâ ne vakit Zeyd ve Bekr'den nâib yapar?"*

Peygamberlere muhâlif olan tâife dediler ki: "Da'vâ-yı nübüvvet eden kimsenin bu da'vâsı hep riyâdır ve gösteriştir ve hîledir. Hak Teâlâ beşer cinsinden olan Zeyd ve Bekr'den hiç kendisine nâib ve halîfe yapar mı?"

هر رسول شاه باید جنس او آب و گل کو خالق افلاك کو

2724. *"Her şâhın resûlü onun cinsi lâzım. Su ve çamur nerede, Hâlik-ı eflâk nerede!"*

"Her şâhın elçisi, şâhın cinsinden olur. Topraktan ve çamurdan mahlûk olan beşer nerede, gökleri yaratan Allah Teâlâ nerede! Onun elçisi de kendi cinsinden olmak lâzım gelir."

مغز خر خورديم تا ما چون شما   پشه را داريم هم راز هما

2725. *"Eşek beyni mi yedik, tâ ki biz sizin gibi sivrisineği hümânın sırdaşı tutalım!"*

"Mağz-ı har horden", ahmak olmaktan kinâyedir. Münkirler sırr-ı vücûda vâkıf olmadıklarından, enbiyâyı ve onların vârisleri olan evliyâyı sivrisineğe ve Hakk'ı hümâ kuşuna teşbîh edip derler ki: "Biz ahmak mı olduk ki, sizin gibi sivrisinek mesâbesinde olan bir mahlûku makāmına yaklaşmak mümkin olmayan hümâ kuşunun mahremi ve muhibbi addedelim!"

كو هما كو پشه كو گل كو خدا   ز آفتاب چرخ چه بود ذره را

2726. *"Hümâ nerede, sivrisinek nerede! Çamur nerede, Hudâ nerede! Feleğin güneşinden zerreye ne olur?"*

اين چه نسبت اين چه پيوندى بود   تا كه در عقل و دماغى در رود

2727. *"Bu ne nisbet, bu ne ittisâl olur, tâ ki bir akla ve bir dimâğa gide!"*

Ya'ni "beşer ile Hak arasında hiçbir nisbet ve ittisâl yoktur ki, bu nisbet ve ittisâl akıl ve idrâke sığsın da vücûdları tasdîk olunabilsin!"

حكايت خرگوشان كه خرگوشى را به رسالت پيش پيل
فرستادند كه بگو كه من رسول ماه آسمانم پيش تو كه از اين
چشمهٔ آب حذر كن چنان كه در كتاب كليله تمام گفته است

"Bu su pınarından hazer etmen için, ben senin önünde göğün ayının elçisiyim, de!" diyerek tavşanların filin risâletine gönderdikleri bir tavşanın hikâyesidir. Nitekim *Kelîle* kitâbında tamâmı mezkûrdur

Bu kıssa münevver ve âkıl geçinen münkirlerin, enbiyâ hakkındaki ta'nlarını te'yîd için getirdikleri misâldir ki, bir hakîm-i Hindî tarafından yazılmış olan *Kelîle ve Dimne* nâmındaki kitabda münderictir. Bunun Fârisî li-

sânıyla olan tercümesi *Envâr-ı Süheylî* ismiyle Hindistan'da matbû'dur. Ve Türkçe'ye de tercüme edilip ismine *Hümâyun-nâme* denilmiştir.

این بدآن ماند که خرگوشی بگفت من رسول ماهم و با ماه جفت

2728. *Bu ona benzer ki bir tavşan: "Ben ayın resûlüyüm ve ay ile çiftim!" dedi.*

"Ey nübüvvet da'vâsında bulunan kimseler, bu sizin da'vânız ona benzer ki, bir tavşan "Ben ayın resûlüyüm ve ay ile berâberim ve musâhibim" dedi ve bu beyhûde da'vâyı etti."

کز رمهٔ پیلان بر آن چشمهٔ زلال جمله نخجیران بدند اندر وبال

2729. *Zîrâ filler sürüsünden o tatlı su pınarı üzerine cümle nahcîrân vebâlde idiler.*

"Zülâl", saf ve hafif ve tatlı ve soğuk su; "nahcîrân", av hayvanları ma'nâsınadır. "Vebâl", sıklet, vehâmet, mazarrat, şiddet ve sonu fenâlık olmak ve sû'-i âkıbet ma'nâsınadır. Ya'ni "Tavşanların bu tedbîre teşebbüsleri, tatlı su pınarına müstevlî olan fillerin sürüsünden, o pınarı kurtarmak idi. Çünkü filler sürüsünden dolayı o latîf pınardan su içemedikleri için vebâlde idiler."

جمله محروم و ز خوف از چشمه دور حیلهٔ کردند چون کم بود زور

2730. [2740] *Cümlesi mahrûm ve korkudan pınardan uzak idiler; kuvvet az olduğundan hîle ettiler.*

O hayvanların hepsi o pınarın suyundan mahrûm ve fillerin korkusundan dolayı pınardan uzak idiler. Kendileri küçük cüsseli ve az kuvvetli olduklarından büyük ve kuvvetli olan filler ile mücâdele edemez idiler; binâenaleyh bu kıssadaki hîleye teşebbüs ettiler.

از سر که بانگ زد خرگوش زال سوی پیلان در شب غرهٔ هلال

2731. *İhtiyar tavşan hilâl gurresi gecesinde dağ başından filler tarafına bağırdı:*

"Gurre"nin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada ayın evveline ve yeni hilâle derler. Nitekim gurre-i ramazan ve gurre-i şevvâl denir. "Zâl", ihtiyar ve eski ma'nâsınadır.

که بیآ رابع عشر ای شاه پیل تا درون چشمه یابی این دلیل

2732. *Ki: "Ey fil şâhı, pınarın içinde bu delîli bulmak için on dördüncüde gel!"*

"Ey fil cinsinin şâhı, benim ayın elçisi olduğumun delîlini ve isbâtını pınarın içinde bulmak için ayın on dördüncü gecesinde gel de gör!"

شاه پیلا من رسولم پیش بیست بر رسولان بند و زجر و خشم نیست

2733. *"Ey fil şâhı, ben önde durucu resûlüm; elçiler üzerine bağ ve yara ve gazab yoktur."*

(بایست) ایستادن "be-îst", "îstâden" masdarından emr-i hâzırdır. پیش بایست ve پیش بیست vasf-ı terkîbidir. Ya'ni "Ey fil cinsinin şâhı, ben önde duran bir elçiyim" ve "Elçiye zevâl yoktur" darb-ı meseli meşhûrdur.

ماه میگوید که ای پیلان روید چشمه آن ماست زین یك سو شوید

2734. *Ay diyor ki: "Ey filler, gidiniz, pınar bizimdir, bundan bir tarafa gidiniz!"*

"Bu pınar bize mahsûstur, siz su içmek için başka tarafa gidiniz!"

ور نه من تان کور گردانم ستم گفتم از گردن برون انداختم

2735. *"Ve yoksa ben sizi kör ederim; sitemi söyledim, boynumdan dışarıya attım!"*

Bu beyt-i şerifte şârihlerin ihtilâfı vardır. Ankaravî hazretleri ور نه من تان کور گردانم sözünü aya ve ستم گفتم از گردن برون انداختم sözünü elçi olarak tavşana atıf buyurmuştur. Ya'ni tavşan fillere der ki: "Ay diyor ki: Eğer siz bu pınarı terk etmezseniz sizi kör ederim". İşte sitemi ve sözümü boynumdan dışarıya attım!" Bu sûrette birinci mısrâ'daki "sitem" ikinci mısrâ'a ma'tûf ve "güft" ism-i masdar ve "güftem" terkîb-i izâfî olur ve "benim sözüm" ma'nâsına gelir. Fakat bu ma'nâya göre elçinin sözü bitmiş olmak lâzım gelir. Halbuki âtîdeki beyt-i şerîfe göre ay tarafından fillere teblîğ edilecek sözün bitmediği anlaşılmakta olduğundan bu beyit dahi elçi olan tavşan tarafından fillere teblîğ olunan ayın sözü olduğuna hükmedilmek iktizâ eder. Hind şârihlerinden Mîr Nûrullah buyurur ki: "Sitem" kelimesinin iki ma'nâsı vardır: Birisi zulüm ve taaddî ve diğeri "dîde ve dâniste" ya'ni "görme ve bilme"dir. Burada ikinci ma'nâ münâsibdir. Bu sûrette ma'nâ: "Ay diyor ki: Eğer bu pınarı terk etmezseniz ben sizi görüp ve bilip kör ederim. Sözümü boynumdan dışarıya attım ve sizi îkaz ettim" demek olup "sitem" kelimesi birinci mısrâ'a ma'tûf bulunur. Velî Muhammed Ekberâbâdî buyurur ki: "Lafz-ı "sitem" mısrâ'-ı sânîye merbûttur. Ya'ni: "Pınarımdan su içmek sûretiyle sizin bana ettiğiniz zulmü ve sitemi size söyledim ve ızhâr ettim, ve ansızın size cezâ etmek vebâlini

boynumdan dışarı attım" demek olur. Ve bu beyit elçi tarafından söylenmiş olan ayın sözü olup âtîdeki beyte de merbût olur.

ترك اين چشمه بگوييد و رويد   تا ز زخم تيغ من ايمن شويد

2736. *"Bu pınarı terk edin ve gidin, tâ ki benim kılıcımın yarasından emîn olunuz!"*

Bu da elçi tavşan tarafından fillere teblîğ olunan ayın sözüdür.

نك نشان آن است كاندر چشمه ماه   مضطرب گردد ز پيل آب خواه

2737. *"İşte nişân odur ki, pınarda ay, su içen filden çırpınıcı olur."*

Bu beyt-i şerîf elçi tavşanın sözüdür. "Benim risâletimin sıdkının ve doğruluğunun alâmeti odur ki, fil o pınardan su içmeğe geldiği vakit içinde görünen ay çırpınmağa ve hareket etmeğe başlar."

آن فلان شب حاضر آ اى شاه پيل   تا درون چشمه يابى زين دليل

2738. *"Ey fil şâhı, o filân gece hazır gel, tâ ki pınarın içinde bundan delîl bulasın."*

"Ey fil cinsinin şâhı, o ayın on dördüncü gecesi, pınar başında hazır ol; tâ ki pınarın içinde benim risâletimin sıdkına delîl olan ayın hareketini ve çalkalanmasını göresin." "Şâh-ı fil" ta'bîriyle Cenâb-ı Pîr efendimiz ilm-i hayvânatta mezkûr olan fillerin tarz-ı maîşetlerine işâret buyururlar. Filler sürü ile gezerler ve en ihtiyar ve tecrübe-dîde olan fil önde ve diğer genç filler arkada yürürler ve genç filler ihtiyar fillerin tecrübelerinden istifâde ederler.

چون كه هفت و هشت از مه بگذريد   شاه پيلى آمد ز چشمه ميچريد

2739. *Vaktâki aydan yedi ve sekiz geçti, fil şâhı geldi, pınar tarafından otladı.*

Vaktâki Arabî ayının yedi ve sekiz günü geçti, gökteki ay büyümeğe başladı. Tecrübe için fil şâhı o pınar tarafından otladı.

چون كه زد خرطوم پيل آن شب در آب   مضطرب شد آب و مه كرد اضطراب

2740. [2750] *Vaktâki o gece fil suya hortum vurdu, su çalkalandı ve ay çırpındı.*

Pınar suyuna mün'akis olan ay, suyun çalkalanmasıyla harekete geldi.

پیل باور کرد از وی آن خطاب　　چون درون چشمه مه کرد اضطراب

2741. *Fil ondan o hitâbı tasdîk etti, çünki pınar içinde ay çalkandı.*

Fil pınar içine mün'akis olan ayın çalkandığını görünce, elçi tavşandan vâki' olan o hitâb ve teblîği tasdik etti; ve "Bu tavşanın ay tarafından söylediği sözler doğru imiş!" dedi.

ما نه ز آن پیلان گولیم ای گروه　　که اضطراب ماه آردمان شکوه

2742. *"Ey gürûh, biz o ahmak fillerden değiliz ki, ayın ıztırâbı bize heybet getirsin!"*

Enbiyâ ve evliyâyı inkâr edenler *Kelîle* kitâbındaki bu misâli söyledikleriden sonra dediler ki: "Ey nübüvvet ve velâyet da'vâsında olan tâife, biz o kıssada zikr olunan ahmak fillerden değiliz ki, onun su içindeki aksinin çalkanması bize heybet getirsin! Ya'ni zenginlik ve riyâset gibi birtakım huzûzâtın menba'ı olan dünyâ pınarını size terk edelim ve ondan sizler istifâde edin, biz mahrûm olalım; biz bunu yapacak ahmaklardan değiliz!"

جواب گفتن انبیا طعن ایشان را و مثل زدن ایشان را

Peygamberlerin onlara cevâbı ve onlara mesel darbı

انبیا گفتند آوه پند جان　　سخت تر کرد ای سفیهان بندتان

2743. *Enbiyâ dediler: "Eyvâh ey sefihler, cânın nasîhati sizin bağınızı daha kavî yaptı."*

ای دریغا که دوا در رنجتان　　گشت زهر قهر جان آهنجتان

2744. *"Ey yazık ki, ilâç sizin marazınızda can çekici kahrın zehri oldu."*

"Âhenc", çekmek ve atmak ma'nâsına olan "âhencîden" masdarından emr-i hâzır olup "cân-âhenc" vasf-ı terkîbidir, can çekici demek olur. "Zehr-i kahr-ı cân-âhenc" terkîb-i tavsîfi olur. "Zehr-i kahr" terkîb-i izâfîdir. Ma'lûm

olsun ki *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Ya'kūbî'de îzâh ve tafsîl buyrulduğu vech ile herkes, tabîbi, tabîata hizmet eder ve ıslâh-ı mizâc için tabîatı takviye maksadıyla tedâvi eyler bilir. Halbuki etibbâ nefsü'l-emrde ahvâl-i mümkinâta hizmet ederler; ve tabîbin maksadı da hastaların ıslâh-ı emzicesi olduğu halde, ba'zı ebdân derece-i i'tidâlden baîd olduğundan ve tedâvîye kābiliyeti olmadığından, tabîb tedâvî ettikçe marazı müştedd olur; ve bu sûrette tabîbin hizmeti hastanın salâh-ı tab'ına değil, onun bedeninin isti'dâdına olmuş olur. İşte bunun gibi herkes rusül-i kirâmı ve onların vârisleri olan evliyâyı zevi'l-ihtirâmı, umûm hakkında emr-i ilâhîye hizmet eder, bilirler. Halbuki onlar nefs-i emrde ahvâl-i mümkinâta hizmet ederler. Ya'ni rusül ve veresenin maksadları ervâh ve enfüsün emrâz-ı ma'neviyyelerini izâle olduğu halde, ba'zı nüfûsun isti'dâd-ı gayr-i mec'ûlü hasebiyle, hidâyete kābiliyeti olmadığından, onlar da'vet edip irşâd ettikçe bunların dalâleti tezâyüd eder. Bu beyt-i şeriflerde tamâmiyle bu hakîkata işâret buyurulur.

ظلمت افزود این چراغ آن چشم را　　　چون خدا بگماشت پردهٔ خشم را

2745. *"Bu çerâğ, o göz için karanlığı artırdı, çünki Hudâ gazab perdesini nasb etti."*

"Hidâyet çerâğı olan bizim bu nasâyıhımız, siz[de] o kalbinizin gözünün karanlığını artırdı. Çünkü Hak Teâlâ hazretleri خَتَمَ اللّٰهُ عَلٰى قُلُوبِهِمْ وَعَلٰى سَمْعِهِمْ وَعَلٰى أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ (Bakara, 2/7) ya'ni "Allah Teâlâ onların kalbleri üzerine mühür bastı ve kulakları ve gözleri üzerine perde çekti" âyet-i kerîmesi mûçibince, onların kalb gözleri üzerine gazab perdesini nasb ve havâle etti."

چه رئیسی جست خواهیم از شما　　　که ریاستمان فزون است از سما

2746. *"Sizden ne riyâset isteyeceğiz ki, bizim riyâsetimiz semâdan efzûndur."*

Münkirler yukarıda حب جاه و سروری دارد بر آن ya'ni "Mansıb ve riyâset muhabbeti tutarlar ve da'vâları da onun üzerine müsteniddir" demişler idi. Bu beyt-i şerîfte enbiyâ ve evliyâ münkirlere cevâben buyururlar: "Biz sizden ne riyâset isteyeceğiz ki, bizim riyâsetimiz eflâk üzerine olan riyâsetten daha ileridir." Zîrâ eflâk, insân-ı kâmil gibi cem'iyyet-i esmâiyyeyi hâiz değildir.

چه شرف یابد ز کشتی بحر در　　　خاصه کشتی ز سرگین گشته پر

2747. *İnci denizi bir gemiden ne şeref bulur, husûsiyle gübreden dolu olmuş bir gemi?*

"İnci denizi"nden murâd, enbiyâ ve evliyânın vücûdudur ve "gemi"den murad dahi münkirlerin vücûdudur. Ya'ni "İnci sâhibi olan deniz, üzerindeki gemi üzerinde dalgalar ve suların cereyânı ile tasarruf ettiği için, o gemiden ve onun üzerindeki bu tasarrufundan dolayı bir şeref bulmadığı gibi, maârif ve hakāyık incilerinin deryâsı olan enbiyâ ve evliyâ dahi, sizin üzerindeki riyâsetleri ve tasarrufları sebebiyle hiçbir şeref iktisâb etmiş olmazlar. Husûsiyle sizin gibi yükleri gübreden ve necâsetten ibâret olan bir gemi olursa, onlara ne şeref olur?"

ای دریغ آن دیدۀ کور و کبود آفتابی اندر او ذره نمود

2748. *Ey yazık o kötü halli göze ki, onda bir güneş zerre göründü.*

"Kûr u kebûd", "kör" ile mâî ma'nâsına olan "kebûd"dan mürekkeb bir lafız olup *Bahâr-ı Acem*'in beyânına göre kara günlülük ve kötü hallilik ve gam ve endûh ma'nâsında müsta'mel kinâyâttandır. Ve "gözün kötü halli" olması bedbînlik demek olur. Ya'ni: "Ey yazık ki, sizi selâmete da'vet eden kimseyi, gözünüzün fenâ görüşünden dolayı bir menfaat-perest telakkî edersiniz; ve kötü halli ve görüşlü olan gözünüzde bir güneş mesâbesinde olan insân-ı kâmil bir zerre gibi hakîr göründü."

ز آدمی که بود بیمثل و ندید دیدۀ ابلیس جز طینی ندید

2749. *Bir Âdem'den ki misilsiz ve nazîrsiz idi, İblîs'in gözü bir çamurun gayrini görmedi.*

Nitekim ma'nâda misli ve nazîri olmadığı için, cemî'-i mahlûkāt üzerine mükerrem olan bir Âdem'den İblîs'in gözü, arza mensûb olan bir sûret-i cismâniyyeden başkasını göremedi ve onun gözünün kötü hâlli olması Âdem'in ma'nâsına nüfûza mâni' oldu.

چشم دیوانه بهارش دی نمود ز آن طرف جنبید کو را خانه بود

2750. [2760] *İblîs'e lâyık olan göze, onun bahârı kış göründü; o taraftan hareket etti ki, ona hâne idi.*

"İblîs'e lâyık olan göze Âdem'in bahâr gibi latîf olan ma'nâsı, kış mesâbesinde müncemid olan cisimden ve anâsırdan ibâret göründü. Zîrâ İblîs unsur-ı nârdan halk olundu ve onun hânesi ve makāmı âlem-i unsuriyyât idi." Binâenaleyh Âdem ile kendisini mukāyese husûsunda kendi makāmından hareket edip Hakk'a karşı, unsuriyât âleminden bir kıyâs yaptı ve أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ

نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِين (A'râf, 7/12) ya'ni "Ben ondan hayırlıyım, beni nârdan halk ettin ve onu topraktan yarattın" dedi. Ve ateş ile toprak anâsırdan olup, ateş toprağa nazaran daha latîftir ve toprak kesîftir; ve "latîf olan kesîf olana serfürû eder mi?" dedi, ve onun fenâ bakışlı olan gözü ancak Âdem'in cism-i unsurîsini gördü, ma'nâsına nüfûz edemedi.

ای بسا دولت که آید گاه گاه   پیش بیدولت بگردد او ز راه

2751. *Ey çok devlet ki vakit vakit gelir, devletsizin önünde o yoldan döner.*

Âdem cem'iyyet-i esmâiyyeye mazhar insân-ı kâmil olduğundan, İblîs'e secde etmesi teklîfi Hak tarafından bir lutuf ve devlet idi. Fakat İblis o lutfa kābiliyeti ve o devlete nâiliyet isti'dâdı olmadığını gösterdiğinden o lutf-i ilâhî İblis'in önünden geri döndü. Bunun gibi enbiyâ ve evliyânın da'veti de münkirlere olan bir lutf-i Hak ve tevcîh buyurulan bir devlettir. Onlar da buna ehil olmadıklarından o lutuf ve devlet o devletsizlerin ve saâdetsizlerin önünden geri döner.

ای بسا معشوق کآید ناشناخت   پیش بد بختی نداند عشق باخت

2752. *Ey çok ma'şûk ki, nâ-şinâht olarak bir bedbahtın önüne gelir, aşk oynamayı bilmez,*

"Nâ-şinâht", tanınmadık ve nâ-mâ'lûm demek olup, ma'şûkun sıfatıdır. Ya'ni "Hey gidi hey!.. tanınmadık çok ma'şûk vardır ki, bir bedbahtın ve şakî-i ezelînin önüne gelir, o ma'şûk ile aşkbâzlık etmeyi ve ondan istifâdeyi bilmez." Bu beyt-i şerîfte ma'şûkān-ı Hak'tan olan Şems-i Tebrîzi (k.s.) hazretleriyle, Konya'da o hazrete muhâlefet edenlerin hallerine işâret vardır. Nitekim tafsîli *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da mezkûrdur. Umûmî ma'nâsı, "nâ-ehil olanlar ellerine geçen devletin kadrini bilemezler" demek olur.

این غلط ده دیده را حرمان ماست   وین مقلب قلب را سوء القضاست

2753. *Göze bu galat verici bizim hırmânımızdır; ve kalbe bu mukallib sûü'l-kazâdır.*

"Bizim gözümüze fenâyı iyi ve iyiyi fenâ göstermek sûretiyle galata düşürücü olan şey, bizim ezeldeki mahrûmluğumuzdur. Biz onu lisân-ı isti'dâdımız ile Hak'tan istedik ve kalbimizi bu sûretle döndüren şey dahi bizim taleb-i ezelîmiz üzerine vâki' olan Hakk'ın sû'-i kazâsıdır ve fenâ hükmüdür." Bu babdaki ma'lûmât *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Uzeyrî'de mündericdir.

چون بت سنگین شما را قبله شد　　لعنت و کوری شما را ظله شد

2754. *Vaktâki taşa mensûb olan put sizin için kıble oldu, la'net ve körlük sizin için gölgelik oldu.*

"Vaktâki ezeldeki isti'dâdınızın talebi üzerine vâki' olan sû'-i kazâ netîcesi olarak bu âlemde, âlem-i unsuriyyâta mensûb olan sûretler sizin kıbleniz oldu ve mâsivallahtan ibâret olan o sûretlere muhabbet ettiniz, binâenaleyh ma'nâ âleminden matrûdiyet ve körlük sizin başınızın üzerinde zulle, ya'ni sâyebân ve gölgelik oldu." Gölgelik altında oturan adam nasıl istirâhat ederse, siz de o matrûdiyet ve körlük içinde öylece müsterîh oldunuz.

چون بشاید سنگتان انباز حق　　چون نشاید عقل و جان هم راز حق

2755. *Mâdemki sizin taşlarınız Hakk'ın şerîki olmağa lâyık olur, akıl ve can Hakk'ın mahremi olmağa niçin lâyık olmasın?*

Ey münkirler, mâdemki suver-i cismâniyyeye muhabbeti Hakk'ın muhabbetine teşrîk etmek sizin indinizde lâyık oluyor, o halde mahzâ akıl ve can olan enbiyâ ve evliyânın Hakk'ın mahremi olduğunu niçin münâsib görüp kabûl etmiyorsunuz?

پشهٔ مرده هما را شد شریك　　چون نشاید زنده هم راز ملیك

2756. *Ölmüş sivrisinek hümâya şerîk oldu; diri niçin Melîk'in hem-râzı olmağa lâyık olmasın?*

Put ittihâz edip muhabbetle taptığınız ölmüş sivrisinek mesâbesindeki suver-i cismâniyyeyi müstakillü'l-vücûd görüp, hümâya ya'ni vücûd-i hakîkî sâhibi olan Hakk'a şerîk yaptınız, ya diri olan enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ niçin Melîk-i muktedir olan Hakk'a mahrem olmağa lâyık olmasın?

عاشق خویشید و صنعت کرد خویش　　دم ماران را سر مار است کیش

2757. *Kendilerinin ve kendi yaptığının âşıkıdırlar. Yılanların kuyruğuna yılan başı âdettir.*

Bu beyt-i şerifte hitâbdan gâibe intikal buyururlar. Nitekim aynı tarz münkirler tarafından dahi yukarıda 2533 numaralı beyitte enbiyâya hitâben vâki' olmuş idi. Ya'ni "Bu münkirler kendi varlıklarının ve enâniyetlerinin ve kendi yaptıkları putların âşıkıdırlar. Yılanlar çöreklendikleri vakit başları kuyruklarına gelmek âdettir, ya'ni fenânın fenâyı bulması âdettir." "Kîş", mezheb, dîn, ve

âdet ve huy ma'nâsınadır. Burada âdet ma'nâsı münâsibdir. Velhâsıl iyi olan iyiyi ve kötü olan dahi kötüyü bulur. Nitekim hadîs-i şerîfte ان لله ملكا يسوق الاهل الى الاهل ya'ni "Allah'ın bir meleği vardır ki ehli ehline sevk eder" buyrulur.

نی در آن دم دولتی و نعمتی　　　نی در آن سر راحتی و لذتی

2758. *Ne o kuyrukta bir devlet ve ni'met vardır, ne de o başta bir râhat ve lezzet vardır!*

گرد سر گردان بود آن دم مار　　　لایقند و در خورند آن هر دو یار

2759. *O yılanın kuyruğu başı etrâfında dönücü olur, her iki yâr birbirine lâyıkdırlar ve münâsibdirler.*

آن چنان گوید حکیم غزنوی　　　در الهی نامه گر خوش بشنوی

2760. [2771] *Eğer iyi dinlersen Hakîm-i Gaznevî İlâhînâme'de öyle söyler:*

Hakîm-i Gaznevî ile Hakîm-i Senâî hazretlerine işâret buyrulur ve *İlâhînâme* dahi o hazretin eser-i şerîfidir; ve *İlâhînâme*'de âtideki mefhûmu beyân buyururlar:

کم فضولی کن تو در حکم قدر　　　در خور آمد شخص خر با گوش خر

2761. *"Sen hükm-i kader hakkında az fuzûlluk et, eşeğin şahsı eşek kulağına lâyık geldi.*

Hakîm Senâî hazretlerinin *İlâhînâme*'sindeki beyt-i şerif şudur:

تو فضول از میانه بیرون بر　　　گوش خر در خورست باسرخر

"Sen boş sözleri ortadan dışarıya götür, eşeğin kulağı eşeğin başına lâyıktır."

Ma'lûm olsun ki, âlem-i kevnde zâhir olan her bir sûretin ilm-i ilâhîde bir hakîkati sâbittir ve bu hakîkat onun ayn-ı sâbitesi olup esmâ-i ilâhiyyeden bir ismin mazharıdır ve o ismin muktezâsı olan ahvâl o ayn-ı sâbitenin isti'dâdıdır ve isim müsemmânın "ayn"ı olup mec'ûl değildir; binâenaleyh o ismin hâssıyyeti de mec'ûl değildir. İmdi bu ayn-ı sâbite ilm-i ilâhîde ne hâl üzere sâbit olmuş ve isti'dâdları neyi iktizâ eylemiş ise Hakk'ın hükmü ona göredir. Böyle olunca hükm-i kader hakkında i'tirâz edip boş sözler söylemek eser-i cehâlet ve hamâkattir. Kişiye ne gelmiş ise, ancak kendinden gelmiştir. Hak Teâlâ ilm-i ezelîsinde olan şeye ifâza-i vücûd buyurup onu âlem-i kevne ve vücûd-i izâfî âlemine çıkarmıştır. Kendi taleblerinin gayrı

olan bir hâl ile zâhir olmaları için aslâ cebr etmemiştir. Nitekim âyet-i kerîmede لَا يُسْأَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُسْأَلُونَ (Enbiyâ, 21/23) ["Allah yaptığından sorumlu tutulamaz; onlar ise sorumlu tutulacaklardır"] buyurulur. Hak Teâlâ her mahlûka lisân-ı isti'dâdı ile taleb ettiği şeyi vermiş olduğundan, eşeğin şahsı da eşeğin kulağına lâyık olarak zâhir olmuştur. Kazâ ve kader hakkındaki tafsîlât *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Uzeyrî'dedir.

شد مناسب عضوها و ابدانها　　　شد مناسب وصفها با جانها

2762. *Uzuvlar ve bedenler münâsib oldu, vasıflar canlar ile münâsib oldu.*

Her mahlûkun a'zâları ve bedenleri sûrette birbirleriyle mütenâsib olduğu gibi, ma'nâda dahi vasıfları ve canları birbirine uygun oldu.

وصف هر جانى تناسب باشدش　　　بيگمان با جان كه حق بتراشدش

2763. *Her bir canın vasfı ona münâsib olur. Şübhesiz câna ki onu Hak yontar.*

Her bir rûhun vasfı, o rûhun ayn-ı sâbitesinin taalluk ettiği isim iktizâsınca kendisine münâsib olur. Bu münâsebet şübhesiz Hakk'ın rûh-i küllîden yonttuğu o rûh-i cüz'îye âid olur.

چون صفت با جان قرين كرده ست او　　　پس مناسب دانش همچون چشم و رو

2764. *Mâdemki sıfatı cana o karîn etmiştir, binâenaleyh onu göz ve yüz gibi münâsib bil!*

Hak Teâlâ mâdemki her bir canın sıfatını, mâdemki o canın kendine münâsib bir sûrette karîn etmiştir, binâenaleyh Hakîm ism-i şerîfi iktizâsınca o karîn ettiği cânı da, yüze yakıştırdığı iki göz gibi yakışıklı olarak koymuştur.

شد مناسب وصفها در خوب و زشت　　　شد مناسب حرفها كه حق نبشت

2765. *Güzelde ve çirkinde vasıflar münâsib oldu. Hakk'ın yazdığı harfler münâsib oldu.*

Güzelin ve iyinin cânının vasıfları o cânın kendisine münâsib olduğu gibi, çirkinin ve kötünün canının vasıfları dahi kezâlik o canın kendisine münâsibdir. Zîrâ canlar ve canların vasıfları ilm-i ilâhîdeki ayn-ı sâbiteleri iktizâsınca, Hak tarafından kitâb-ı kâinât üzerine yazılmış olan harflerdir. Binâenaleyh bu âlem-i kevnde iyi sıfatlar iyi rûhtan ve kötü sıfatlar dahi habîs olan rûhtan zâhir olur; ve ârifler bu sıfatlardan o rûhun hakîkatine intikal ederler.

دیده و دل هست بین اصبعین　　　　چون قلم در دست کاتب ای حسین

2766. *Göz ve gönül iki parmak arasındadır. Ey hüseyn, kalem kâtibin elinde olduğu gibi.*

Bu beyt-i şerifte قلب المؤمن بين الاصبعين من اصابيع الرحمن يقلبها كيف يشاء ya'ni "Mü'minin kalbi Rahmân'ın parmaklarından iki parmak arasındadır, onu nasıl isterse döndürür" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. Ya'ni: "Ey güzelcik, kalem kâtibin elinde olduğu gibi, insanın gözü ve gönlü dahi Rahmân'ın iki parmağı arasındadır ve o iki parmağın birisi lutuf ve cemâl ve diğeri kahır ve celâldir."

اصبع لطف است و قهر و در میان　　　　کلك دل با قبض و بسطی زین بنان

2767. *Lutuf ve kahır parmağı vardır, arada gönül kalemi bu parmak uçlarından bir kabz ve bast iledir.*

"Benân", parmak uçları demektir, cem'i "benâne" gelir. Ya'ni "Rahmân'ın birisi lutuf, ve dîğeri kahır parmağı olup gönül kalemi bu iki parmak arasında ya kabz hâlini ve yâhut bast hâlini yazar." Abd kabz hâli içinde gam ve elem duyar; ve bast hâli içinde de ferah ve sürûr hisseder; ve kabz eser-i kahr ve bast eser-i lutuftur. وَاللّٰهُ يَقْبِضُ وَيَبْسُطُ (Bakara, 2/245) ya'ni "Allah Teâlâ kabz eder ve bast eder" âyet-i kerîmesinde bu iki tecellîye işâret buyrulur.

ای قلم بنگر گر اجلالیستی　　　　که میان اصبعین کیستی

2768. *Ey kalem, iclâle mensûb isen, bak ki kimin iki parmağı arasındasın?*

"İclâl", ululuk ve azamet ve ta'zîm etmek ma'nâsınadır. "İclâlî" deki "yâ" nisbet ve ikinci "yâ" hitâb içindir. Ya'ni "Eğer mertebe-i ma'rifette ululuğa ve büyüklüğe mensûb isen, ey esâbi'-ı Rahmân arasında kalem olan gönül! Bak ki, kimin iki parmağı arasındasın ve sana kahır ve lutfu ve kabz ve bastı yazdıran kimdir?" Bu ma'nâ "iclâlî" muhâtaba râci' olduğuna göredir. Eğer Hakk'a râci' olursa ma'nâ böyle olur. "Eğer Hakk'ın ta'zîmine mensûb isen ve nefsânî olmayıp Hakkānî isen, ey gönül bak ki, kimin parmağı arasındasın?"

جمله قصد و جنبشت زین اصبع است　　　　فرق تو بر چار راه مجمع است

2769. *Senin bütün kasd ve hareketin bu parmaktandır, senin tepen dört yol üzerinde mecma'dır.*

"Fark", başın tepesi ma'nâsınadır ve "mecma'", mahall-i ictimâ' demektir. Ya'ni "Ey gönül, senin bütün kasdın ve hareketin Rahmân'ın bu iki par-

mağındandır. Senin başının tepesi dört yol ağzıdır ve dört yolun mahall-i ictimâ'ıdır." "Isbı'", "parmak" ma'nâsına olup "ısba'" ve "asbı'" ve "usbu'" ve "usba'" sûretlerinde dört vech ile telaffuz olunur. Ma'lûm olsun ki, kalbi bir maksada ve bir harekete sevk eden Hakk'ın bu lutuf ve kahır parmaklarıdır; ve kalbin başının tepesi dört yol ağzıdır ve dört yol orada birleşir ve bu yollar Hakkānî ve melekî ve nefsânî ve şeytânî olan yollardır. İmdi kalbi Hakkānî ve melekî olan yollardan lutf-i ilâhî parmağı ve nefsânî ve şeytânî olan yollardan dahi kahr-i ilâhî parmağı tahrîk eder.

این حروف حالهات از نسخ اوست　　　عزم و فسخت هم ز عزم و فسخ اوست

2770. [2781] *Bu senin hallerinin harfleri onun neshindendir. Senin azim ve feshin dahi onun azim ve feshindendir.*

"Nesh", burada tahrîr ve yazma ve "azm", kasd ve teveccüh ve "fesh", bozma ve ibtâl ma'nâlarınadır. Ya'ni "Ey insan, sen bu zikr olunan dört yoldan rüzgâr gibi esip gelen havâtır ile her anda bir şândasın, ve senin her bir şânın bu âlem-i ef'âlde, kitâb-ı kevn üzerine Hakk'ın neshinden ve yazmasından vâki' olur; ve bir şeye kasd ve teveccühün ve kasd ve irâdeni bozman ve ibtâl etmen hep Hakk'ın irâdesinden ve bozmasındandır." Nitekim وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ (İnsan, 76/30) ya'ni "Siz ancak Allah Teâlâ'nın dilediği şeyi dilersiniz." âyet-i kerîmesinde bu hakîkate işâret buyrulur.

جز نیاز و جز تضرع راه نیست　　　زین تقلب هر قلم آگاه نیست

2771. *Niyâzdan başka ve tazarru'dan başka yol yoktur. Bu takallübden her kalem âgâh değildir.*

Mâdemki kalb kalemi Rahmân'ın iki parmağı arasında olup ona murâdı vech ile yazdırıyor, o halde kalem tepemizde birleşen dört yoldan nefis ve şeytan yollarına âid kelimeler yazmaması için Hakk'a niyâz etmek ve yalvarmaktan başka yol yoktur. Fakat Rahmân'ın bu döndürmesinden ve tasarrufundan her kalb haberdâr değildir, belki ba'zı kalbler haberdardırlar.

این قلم داند ولی بر قدر خود　　　قدر خود پیدا کند در نیك و بد

2772. *Kalem bunu bilir ve fakat kendi kadri üzerine; iyide ve kötüde kendi kadrini ızhâr eder.*

Haberdâr olan bu ba'zı kalem-i kalb dahi kendi kadri ve menzileti derecesinde bilir. Meselâ Mu'tezile tâifesi "Kul fiilinin hâlikıdır" derler ve bu sözle-

riyle fiilin muharriki kalbe vârid olan hâtıra ve hâtıra hurûfunu yazan dahi Rahmân'ın parmakları olduğunu bilmediklerini ızhâr ederler; ve Ehl-i Sünnet'in mukallidleri bunu îmân-ı taklîdî ile bilirler; ve Ehl-i Sünnet'in avâm-ı evliyâsı icmâl tarîkıyle keşfen bilirler; ve Ehl-i Sünnet'in ehassu'l-havâssı kendi ayn-ı sâbitesinin inkişâfı sebebiyle tafsîlen bilirler. Binâenaleyh her kalem-i kalb iyi ve kötü haller içinde kendi derece-i kadrini izhâr eder. Meselâ bu taklîb-i ilâhîyi îmân-ı taklîdî ile bilenler başlarına bir belâ geldiği vakit bu taklîbi derhâtır edip niyâz ve tazarru' ederler; o belâ geçtikten sonra yine bu taklîb-i ilâhîyi unuturlar. Avâm-ı evliyâ bu tekallübü keşfen bildikleri cihetle onların niyâz ve tazarru'ları kendi vukûflarına göre ve dîger merâtib ehlinin niyâz ve tazarru'ları dahi iyide ve kötüde kendi kadr ve menziletleri derecesinde olur.

آن چه در خرگوش و پیل آویختند تا ازل را با حیل آمیختند

2773. *O şeyi ki tavşana ve file astılar, ezele kadar hîle ile karıştırdılar.*

Şekâvet-i ezeliyyeleri hasebiyle, enbiyâ ve evliyâya muhâlif olan kimseler, onları ilzâm ve da'vetlerini ve risâletlerini ibtâl için, *Kelîle ve Dimne* kitâbındaki tavşan ve fil hikâyesini darb-ı mesel olarak îrâd ettiler de, bir hükm-i ezelî olan risâleti ibtâl için, ezele kadar hîle karıştırdılar. Ya'ni hilelelerinin te'sîrini ezele kadar uzatmak istediler.

بیان آن که هر کس را نرسد مثل آوردن خاصه در کار الهی

Onun beyânıdır ki, mesel getirmek herkese lâyık olmaz, husûsiyle kâr-ı ilâhî hakkında

کی رسدتان این مثلها ساختن سوی آن درگاه پاك انداختن

2774. *Bu meselleri tertîb etmek o dergâh-ı pâk tarafına atmak ne vakit size lâyık olur?*

Ey münkirler, tedbîrât-ı ilâhiyye hakkında misâller îrâd etmek sizin haddiniz değildir.

آن مثل آوردن آن حضرت است — که به علم سر و جهر او آیت است

2775. *O meseli getirmek o hazretin lâyıkıdır ki, o sırr u cehrin ilminde âyetdir.*

Şurrâh-ı kirâm hazarâtı "ân hazret" ta'bîrini Hakk'a ircâ' etmişlerdir ve bu ircâ dahi güzel bir vecihtir. Fakat ikinci mısrâ'daki "âyet" karînesiyle fakîr, bu ta'bîri halîfe-i Hak olan peygamberâna ve onların vâris-i kâmillerine râci' gördüm. Ya'ni "Kâr-ı ilâhî ve tedbîrât-ı Rabbânî hakkında darb-ı mesel îrād etmek gizli ve âşikârı bilmek husûsunda bu vücûd-i izâfî aleminde Hakk'ın âyeti olan resûle ve onun vâris-i kâmillerine mahsûstur demek" olur. Ve nitekim Cenâb-ı Mevlânâ (r.a.) bu *Mesnevî-i Şerîf*'te birçok darb-ı meseller îrâd buyurmuş ve halîfe-i Hak olmak i'tibârıyle her bir meselin zevkı ve letâfeti okuyanları ve dinleyenleri mest etmekte bulunmuştur; ve zâten bu bahsin unvânında olan "her kes râ ne-resed" ya'ni "herkese lâyık olmaz" ta'bîri dahi bu ma'nâyı te'yîd buyurur. İnsân-ı kâmilin Hakk'ın bildirmesiyle gizliyi bilmesi فَلَا يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا إِلَّا مَنِ ارْتَضَى مِنْ رَسُولٍ (Cinn, 72/26-27) ["Hiçbir kimseyi gaybına muttali' kılmaz. Ancak dilediği peygamber bunun dışındadır."] âyet-i kerîmesiyle sâbit olduğundan mahall-i kıyl ü kāl değildir.

تو چه دانی سر چیزی تا تو کل — یا به زلفی یا به رخ آری مثل

2776. *Sen bir şeyin sırrını ne bilirsin? Tâ ki sen kel, ya zülf ile veyâ yanak ile mesel getiresin!*

"Kel", Fârisî'de başından saçı dökülmüş olan kimseye derler; ve Arabî'de feth ve teşdîd ile (kell), yorgunluk ve dili tutuk olmak demektir ve sâir ma'nâları da vardır. Ya'ni: "Ey hakāyık-ı eşyâdan gāfil ve câhil olan kimse, sen bu âlem-i kevnde mevcûd olan herhangi bir şeyin iç yüzünü ne bilirsin? Tâ ki başının keli ile, şâh-ı hakîkî olan Hakk'ın harîmine girip onun hakkında ya zülf ile veyâhut yüz ve yanak ile mesel getirebilesin!" Gerçi âriflerden ba'zıları lisân-ı Hak'tan birtakım sözler söylemişlerdir ki birisi ber vech-i âtîdir:

هرآن نقشی که درصحرا نهادیم — توزیبابین که ما زیبا نهادیم
سرموی ززلف خود نمودیم — جهانرا درپس غوغا نهادیم
فرستادیم آدم را بیرون — جمال خویش بر صحرا نهادیم
جمال ما ببین زین راز پنهان — اگر چشمت بود پیدا نهادیم

"Her o nakşı ki âlem-i vücûda çıkardık, sen onu yakışıklı gör ki, biz onu yakışıklı vaz' ettik. Zülfümüzden bir kıl ucu gösterdik, cihan halkını dedikoduya ve

nizâ'a düşürdük. Âdem'i kenz-i mahfî mertebesi olan Zât-ı ahadiyyemizden vücûd-i izâfî mertebesine ve hârice gönderdik, kendi cemâlimizi izhâr ettik. Bu gizli sırdan bizim cemâlimizi gör! Eğer gözün varsa, o cemâlimizi âşikâr olarak ortaya koyduk."

İmdi bu sözleri taklîden kendilerinde şiir kuvveti olan ehl-i hicâbın şiir söylemeleri indallah da mûcib-i muâhezedir.

موسيى آن را عصا ديد و نبود　　　اژدها بد سر او لب ميگشود

2777. *Onu ki Mûsâ asâ gördü, halbuki değildi, ejderhâ idi, onun sırrı dudak açtı.*

"Mûsâ (a.s.) bir peygamber-i âlîşân iken elinde tuttuğu asâyı hiss-i zâhirin galebesi sebebiyle asâ gördü. Halbuki o asânın sırrı bu vücûd-i izâfî âleminde göründüğü gibi değil idi. Bir büyük ejderhâ idi ki, onun vasfı bu cildin ibtidâlarında geçti. O asânın sırrı ve iç yüzü vakti gelince asâlık ve değneklik nikābını yüzünden kaldırdı ve ağız açtı." Şeyh-i Ekber buyururlar ki: "Burada ayn-ı vâhidenin ancak sûretle zuhûru vardır. O ayn-ı vâhide, asâ sûreti libâsı ile zâhir olduğu vakit asâdır ve yılan sûretinde zâhir olduğu vakit dahi yılandır, ya'ni bu isimler ile yâd olunur. Bunun için Allah Teâlâ hazretleri asâ hakkında سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَى (Tâhâ, 20/21) ya'ni "Biz onu evvelki sîretine iâde ederiz" buyurdu; ve "sîret", maddî meslek ve gidiş ma'nâsına olup, o ayn-ı vâhidenin bu vücûd-i izâfî âlemindeki sîreti dahi asâ sûretinde görünmek idi. Ayn-ı vâhide, yılanlık vazîfesini îfâ ettikten sonra Hak Teâlâ onu evvelki sûretine, ya'ni asâ sûretine iâde buyurdu. Binâenaleyh buradaki ihtilâf ancak sîret ve sûrettedir. Bu sûretlerin hakîkat-i kābilesinde değildir. İşte asânın sırrı bu idi." İmdi ey sırdan ve hakāik-ı eşyâdan câhil olan kimse, bir nebiyy-i zîşânın hâli böyle olur ve Hak Teâlâ bildirmedikçe hakāik-i eşyâya muttali' olamaz ise, bak senin hâlin ne olur?

چون چنان شاهى نداند سر چوب　　　تو چه دانى سر اين دام و حبوب

2778. *Mâdemki böyle bir şâh değneğin sırrını bilemez, sen bu tuzağın ve tânelerin sırrını ne bilirsin?*

Mûsâ (a.s.) gibi böyle bir şâh-ı nübüvvet elindeki asânın sırrını ve iç yüzünü bilemezse, bu dünyâ tuzağının sırrını ve içindeki suver-i muhtelife tânelerinin sırrını sen ne bilirsin ki, kâr-ı ilâhî hakkında durûb-i emsâl irâdına cesâret edersin!

چون غلط شد چشم موسی در مثل　　　چون کند موشی فضولی مُدَّخَلْ

2779. *Vaktaki Musâ'nın gözü meselde galat oldu, bir fuzûlî sıçan nasıl delik yapar?*

"Mesel", burada temsîl ma'nâsınadır. "Müddehal", delik demektir. Nitekim âyet-i kerîmede لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَأً أَوْ مَغَارَاتٍ أَوْ مُدَّخَلًا لَوَلَّوْا إِلَيْهِ (Tevbe, 9/57) ["Eğer sığınacak bir yer yâhut mağaralar veya bir delik bulsalardı, koşarak o tarafa yönelip giderlerdi." buyurulmuştur.

Ya'ni "Mûsâ (a.s.)ın his gözü, asânın sırrını ve hakîkatini kendi hayâline ve ilmine değnek ve asâ sûretinde nakş ve temsîl etmekte galata düştü ve Hak Teâlâ hazretleri tarafından وَمَا تِلْكَ بِيَمِينِكَ يَامُوسَى (Tâhâ, 20/17) ya'ni "Yâ Mûsâ sağ elindeki şey nedir?" hitâbı vâki' olduğu vakit: هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا وَأَهُشُّ بِهَا عَلَى غَنَمِي وَلِيَ فِيهَا مَآرِبُ أُخْرَى (Tâhâ, 20/18) ya'ni "Yâ Rab o asâdır, ben onun üzerine dayanırım ve onunla koyunlarıma yaprak koparırım ve benim için onda dîger hâcetler vardır" diye cevâb verdi. Binâenaleyh elindeki asânın kat'iyyen asâ olduğuna hükmetti ve sırrından gâfil oldu. Bu böyle olunca bir fuzûlî, ya'ni vazîfesinden hâriç bir işe karışan ve hırs-ı dünyâya mağlûb olmak i'tibâriyle sıçan mesâbesinde bulunan bir kimse, eşyânın hakîkati ve esrârı tarafına nasıl delik açabilir?"

آن مثالت را چو اژدرها کند　　　تا به پاسخ جزو جزوت بر کند

2780. [2791] *O senin misâllerini ejderhâ yapar, tâ ki cevâb ile seni cüz' cüz' koparır.*

Hak Teâlâ hazretleri senin kâsır olan tahmînât-ı akliyyen ile îrâd ettiğin misâllerini âlem-i berzahta ve misâlde ejderhâ yapar veyâhut âlem-i dünyâda sana birtakım suver-i muazzibeyi musallat kılar. O âlem-i misâldeki ejderhâ veya âlem-i dünyâdaki suver-i muazzibe senin îrâd ettiğin misâllere cevâb olmak üzere seni lokma lokma koparır ve didik didik eder.

این مثال آورد ابلیس لعین　　　تا که شد ملعون حق تا یوم دین

2781. *Bu misâli İblîs-i laîn getirdi, tâ ki kıyâmete kadar Hakk'ın mel'ûnu oldu.*

Bu galat ve yanlış olan temsîli İblîs-i laîn getirdi, Âdem'in sırrını ve iç yüzünü göremedi; âlem-i sûrette onu topraktan mahlûk bir şey gördü ve kendi ilminde ve hayalhânesinde onun hakîkatini toprak olarak temsîl etti. Ve hayalhânesindeki bu nakış ve temsîl üzerine bir kıyâs-ı fâsid yapıp emr-i Hakk'a muhâlefet etti; kıyâmete kadar Hakk'ın mel'ûnu ve matrûdu oldu.

این مثال آورد قارون از لجاج تا فرو شد در زمین با تخت و تاج

2782. *Kārûn inâd cihetinden bu misâli getirdi, nihâyet taht ve tâcı ile yere battı.*

Kārûn, Mûsâ (a.s.)ın ahd-i nübüvvetlerinde yaşayan zengin bir kimsedir. Dünyânın zînet-i zâhiresine aldanıp Mûsâ (a.s.)a muhâlefete kıyâm etmiş ve kendisine nasîhat eden ulemâya: "Benim nâil olduğum zenginlik benim ilmim sebebiyle hâsıl olmuştur, hiçbir kimsenin onda tasarrufa hakkı yoktur. Binâenaleyh ben malımı şunun bunun emrettiği yere sarf edemem!" diye bir kıyâs-i mantıkî yaptı. وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللّٰهُ إِلَيْكَ (Kasas, 28/77) ["Ve Allah sana ihsân ettiği gibi, sen de ihsân et!"] âyet-i kerîmesinde beyân olunduğu vech ile kendine emr olunan ihsânın hakîkatini bilemedi; ve bunu Zeyd'in ve Amr'ın kendi malında bir tasarrufu addetti, nihâyet yere battı. Nitekim bu kıssa sûre-i Kasas'ın nihâyetinde, tefsirlerde tafsîlen beyan olunur.

این مثالت را چو زاغ و بوم دان که از ایشان پست شد صد خاندان

2783. *Senin bu misâlini karga ve baykuş bil ki, onlardan yüz handân sefîl oldu.*

Ya'ni, "Ey hakîkatten câhil olan kimse, senin kıyâsât-ı akliyyen ile getirdiğin misâller, beyne'n-nâs meş'ûm ve uğursuz addolunan kargaların ve baykuşların ötmesine benzer. Kargaların ve baykuşların musallat oldukları evler harâb olduğu gibi, senin misâllerinin nezâirinden dahi yüzlerce handân sefîl ve perîşân oldu; ve Hak Teâlâ onların misâllerini, onları ta'zîb eden sûretlere kalb edip azâb etti."

مثلها زدن قوم نوح علیه السلام به استهزا در زمان کشتی ساختن

Gemi yapmak zamânında kavm-i Nûh'un istihzâ ile meseller darbı

نوح اندر بادیه کشتی بساخت صد مثل گو از پی تسخر بتاخت

2784. *Nûh çölde gemi yaptı; yüz mesel söyleyici istihzâ için koştu.*

در بیابانی که چاه آب نیست میکند کشتی چه نادان ابلهی است

2785. *"Bir çölde ki su kuyusu bile yoktur, gemi yapıyor, ne câhil ahmaktır!"*

Kavminin inkârda ve muhâlefette ısrârı üzerine Nûh (a.s.) emr-i ilâhîye imtisâlen çölde gemi yapmağa başladı. Nitekim Sûre-i Hûd'da buyrulur: وَاصْنَعِ الْفُلْكَ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا وَلَا تُخَاطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُغْرَقُونَ وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأٌ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ قَالَ إِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ Ya'ni "Ey Nûh, bizim nazarımız ve vahyimiz ile bir gemi yap! Zulm edenler hakkında bana duâ etme, muhakkak onlar muğraklardır. Gemiyi yapmağa başladıkda kavminin eşrâfından her biri onun üzerinden geçtikçe istihzâ ederler idi. O da, eğer siz bizimle eğleniyorsanız, sizin eğlendiğiniz gibi biz de sizin ile eğleniriz, yakında bilirsiniz ki rüsvâylık azâbı kime gelir, der idi." Münkirler istihzâ cihetinden türlü türlü mesel söylerler idi. Ezcümle birisi gelip der idi ki: "Su kuyusu bile bulunmayan bir çölde suda yüzmesi îcâb eden bir gemi yapıyor, bu adam ne câhil ahmaktır!"

آن یکی میگفت ای کشتی بتاز　　و آن یکی میگفت پرش هم بساز

2786. *Ve o biri der idi ki: "Ey gemi koş!" Ve o biri derdi ki: "Ona kanad dahi yap!"*

او همیگفت این به فرمان خداست　　این به چربکها نخواهد گشت کاست

2787. *O derdi ki: "Bu Hakk'ın emri iledir. Bu, istihzâlar ile eksik olmayacaktır."*

"Çurbek" kelimesinin birkaç ma'nâsı vardır. Burada istihzâ ve ta'n ma'nâsınadır. Ya'ni "Nûh (a.s.) onların istihzâlarına cevâben buyururdu ki: "Benim bu çölde gemi yapmam emr-i ilâhî iledir; bu gemi ve yâhut benim bu fiilim sizin istihzâlarınız ile eksilmez ve münkatı' olmaz.

حکایت آن دزد که پرسیدندش چه میکنی نیم شب در بن این دیوار گفت دهل میزنم

O hırsızın kıssasıdır ki, "Gece yarısı bu duvarda ne yapıyorsun?" diye sordular. "Davul çalıyorum!" dedi

این مثل بشنو که شب دزدی عنید　　در بن دیوار حفره میبرید

2788. *Bu meseli dinle ki, gece inatçı hırsız duvar dibinde çukur kesiyor idi.*

نیم بیداری که او رنجور بود   طق طق آهسته اش را میشنود

2789. *Bir yarı uyanık ki o hasta idi, onun yavaş tak takını işidiyor idi.*

رفت بر بام و فرو آویخت سر   گفت او را در چه کاری ای پدر

2790. [2801] *Dam üzerine gitti, başını aşağıya sarkıttı, ona dedi: "Ey baba ne iştesin?"*

خیر باشد نیم شب چه میکنی   تو کیی گفتا دهل زن ای سنی

2791. *"Hayrola! Gece yarısı ne yapıyorsun, sen kimsin?" "Ey, yüksek davul çalıcıyım!" dedi.*

در چه کاری گفت میکوبم دهل   گفت کو بانگ دهل ای بو سبل

2792. *"Ne iştesin?" "Davul çalıyorum!" dedi. "Ey yollar sâhibi, davulun sesi hani?" dedi.*

Dam üstündeki uyanık adam hırsıza "Ne işle meşgûlsün?" dedi. Hırsız dahi "Davul çalıyorum!" dedi. Uyanık adam tekrar sordu ki: "Ey yolcu, çaldığın davulun sesi hani?"

گفت فردا بشنوی این بانگ را   نعرهٔ یا حسرتا وا ویلتا

2793. *Dedi: "Bu sesi, yâ hasretâ, yâ veyletâ! na'rasını yarın işitirsin!"*

Hırsız dedi: "Bu benim çaldığım davulun sesini ve nefsinden vâki' olacak olan yâ hasretâ ve yâ veyletâ na'ralarını kendi kulağınla yarın işitirsin." "Yâ hasretâ!" nidâ-yı tahassür ve "yâ veyletâ!" nidâ-yı nedâmettir.

آن دروغ است و کژ و بر ساخته   سر آن کژ را تو هم نشناخته

2794. *O yalandır ve eğridir ve düzmedir; sen o eğrinin sırrını dahi anlamamışsın.*

Ey münkirler o sizin Hak ile enbiyâ hakkındaki münâsebetin hiçliğini beyân için îrâd ettiğiniz tavşan ve fil misâli, hadd-i zâtında vâki' olmuş bir vak'a değildir, esâsı yalandır. Mâddiyât âleminde tatbîk olunamıyacak bir eğridir ve Dabşelîm nâmındaki hakîm-i Hindî tarafından hisseden kıssa almak için düzülmüş bir masaldır (ماصال) (meseldir). Fakat ey münkir, sen o eğri masalın sırrını ve iç yüzünü dahi anlamadın. Bunu kemâl-i hamâkatin sebebiyle enbiyânın ve onların vârisleri olan evliyânın aleyhine tatbîk ettin.

جواب آن مثل که منکران گفتند از رسالت خرگوش پیغام پیل را از ماه آسمان

O meselin cevâbıdır ki, göğün ayı tarafından tavşanın file haberi risâletinden bahisle, münkirler demişlerdir

سر آن خرگوش دان دیو فضول　　　　که به پیش نفس تو آمد رسول

2795. *O tavşanın sırrını fuzûlî olan şeytan bil ki, senin nefsinin önüne resûl geldi.*

Cenâb-ı Pîr-i destgîr efendimiz, enbiyâyı ilzâm için münkirlerin *Kelîle ve Dimne* kitâbından iktibâs ettikleri meselin yanlışlığını ve eğri ma'nâ verdiklerini îzâhen buyururlar ki: "O kıssadaki tavşanın sırrını ve ma'nâsını fuzûlî olan şeytan bil! O senin fil mesâbesinde olan nefsinin önüne resûl olarak geldi."

تا که نفس گول را محروم کرد　　　　ز آب حیوانی که از وی خضر خورد

2796. *Tâ ki ahmak olan nefsi mahrûm etti, bir âb-ı hayâttan ki Hızır ondan içti.*

"Ab-ı hayât"tan murad, ulûm-i ledünniyye ve maârif-i ilâhiyyedir. Ya'ni "Şeytan, senin fil gibi ahmak olan nefsini, Cenâb-ı Hızır'ın içtiği ulûm-i ledünniyye ve maârif-i ilâhiyye âb-ı hayâtından mahrûm etti."

باز گونه کردهٔ معنیش را　　　　کفر گفتی مستعد شو نیش را

2797. *Onun ma'nâsını ters yapmışsın. Küfür söyledin, iğneye müstaid ol!*

O mahrûmiyet sebebiyle tavşan ve fil kıssasının ma'nâsını ters ve ma'kûs yapmışsın ve onu Hakk'ın enbiyâsı ve evliyâsı aleyhine tatbîk etmişsin. Binâenaleyh ey câhil ahmak, küfür söyledin, Hakk'ın iğnesine ve azâbına müstaid ve hazır ol!

اضطراب ماه گفتی در زلال　　　　که بترسانید پیلان را شغال

2798. *"Zülâl içinde ayın ıztırâbını, filleri müşâğale korkuttu," diye söyledin.*

O kıssada "Tatlı su içindeki ay aksinin çalkanması ve müşâğale filleri korkuttu" dedin. "Şiğâl", çakal denilen hayvan ma'nâsına değildir. Zîrâ kıssada çakal ismi geçmedi. Bu kelime "müfâale" bâbının ikinci masdarı olan "şiğâl" olup müşâğale ma'nâsınadır ki, filleri av hayvanlarının filler ile mütekābil olan meşgūliyetleri korkuttu demek olur.

قصهٔ خرگوش و پیل آری و آب　　　خشیت پیلان ز مه در اضطراب

2799. *Tavşanın ve filin ve suyun kıssasını, ıztırâbda olan aydan fillerin korkusunu getirdin.*

Ya'ni bunları Hak hakkında ve enbiyâsı aleyhinde misâl olarak getirdin.

این چه ماند آخر ای کوران خام　　　با مهی که شد زبونش خاص و عام

2800. [2811] *Ey ham körler, nihâyet bu bir aya ne benzer ki, hâs ve âm onun zebûnu oldu.*

Ey hayvanlık mertebesinden çıkamamış ve pişip insanlık mertebesine gelememiş ve basar-ı basîretleri kör kalmış olan mahlûklar! Siz gökteki ayı ve onun aksini Hakk'a ve filleri halka ve peygamberleri de tavşana teşbîh ettiniz. Halbuki vücûd-i hakîkî-i Hak ile vücûd-i izâfî-i âlem bu misâle mutâbık değildir. Çünki evvelen ay mekân sâhibidir, Hak değildir. Sâniyen sudaki ayın aksi ayın mekânından başka olan bir mekândadır. Halbuki esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin vücûd-i izâfîdeki akisleri böyle değildir. Sâlisen ay ile tavşan arasında ne zâhirde ve ne de bâtında bir münâsebet yoktur. Halbuki Hak ile enbiyâsı arasındaki münâsebet böyle değildir.

Ma'lûm olsun ki, insân-ı nâkısda istiklâl-i vücûd ve gayriyet vehmi gālib olduğundan, kendisinden zâhir olan sıfâtı ve ef'âli nefsine izâfe eder ve vücûdunda istiklâl gördükçe emr-i vücûdda da'vâ-yı iştirâk eyler. Bu ise zulm-i azîmdir. Nitekim Hak Teâlâ buyurur: إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ (Lokman, 31/13) ["Muhakkak şirk büyük bir zulümdür."] Zîrâ "**zulüm**" lügatte birşeyi mevzi'inin gayrine vaz' etmektir. Bu da emr-i vücûdda sâika-i vehm ile da'vâ-yı iştirâkten tevellüd eder. Böyle olunca şirkin menşei kendi nefsinden ve muhîtindeki eşyânın hakāyıkından ve onların mûcidinden cehl ve bu cehl hasebiyle zulmet-i tabîiyye ahkâmında istiğrâktır. İmdi hazret-i şehâdet, a'yân-ı sâbitenin isti'dâdât ve kābiliyyât-ı zâtiyyeleri hasebiyle "vücûd"un libâs-ı gayriyyet ile zuhûrundan ibâret olduğundan, zübde-i âlem olup sûret-i ilâhiyyeyi kabûl ve cümle taayyünleri müsâid olan insanlara bu hakîkati ta'lîm ve onları zulmet-i tabîiyye sâhasından çevirip asl-ı hakîkî tarafına ircâ' için, yi-

ne o vücûd-i hakîkînin, enbiyâ (aleyhimü's-selâm) libâslarıyla mütelebbis olması iktizâ etmiştir. Binâenaleyh enbiyâ, merâtib-i vücûdun bir i'tibâriyle beşerdir ve bir i'tibâriyle Hak'tır. Ve vücûdun her mertebesinin bir hükmü olduğundan bu hususta şerîati ta'tîl eden kimseler zındıktırlar.

چه مه و چه آفتاب و چه فلك　　　چه عقول و چه نفوس و چه ملك

2801. *Ay ne, ve güneş ne, ve felek ne; ukūl ne, ve nüfûs ne, ve melek ne!*

Hakk'ın zât-ı ahadiyyesi taayyünden münezzeh olduğundan onun indinde her biri kendi mertebesinde taayyün sâhibi olan ay, güneş, ve felek ve ukūl ve nüfûs ve melek nedir ki Hakk'ın zâtına teşbîh olunsun!

آفتاب آفتاب آفتاب　　　اين چه ميگويم مگر هستم به خواب

2802. *Güneşin güneşinin güneşi, bunu ne söylüyorum, gâlibâ uykudayım.*

Birinci güneş, "sûrî güneş" ve ikinci güneş "hakîkat-i muhammediyye" ve üçüncü güneş "zât-ı ahadiyye" olmak münâsib olur. Zîrâ bu sûrî güneş hakîkat-i muhammediyyeden ve hakîkat-i muhammediyye zât-ı ahadiyyedendir. Ve bu mısrâ'da teşbîh mevcûd olup vech-i şebeh nûriyettir. Nitekim hadîs-i şerifte خلق الله الخلق فى ظلمة ثم رشّ عليهم من نوره ya'ni "Allah Teâlâ halkı zulmette yarattı, sonra onların üzerine nûrundan saçtı" buyrulur. İkinci mısrâ'da dahi "Bu teşbîhi ne söylüyorum, gâlibâ tenzîhten gaflette ve uykudayım?" buyururlar ki, bu da tenzîhi müş'irdir. Binâenaleyh bu beyt-i şerîf لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ (Şûrâ, 42/11) ["Onun misli gibi bir şey yoktur"] âyet-i kerîmesi gibi zevk-i Muhmmedî üzre hem teşbîhi ve hem de tenzîhi câmi' olmuş olur; ve aynı zamanda da kıssada Hakk'ın "ay"a teşbîhi de nefy buyurulmuştur.

صد هزاران شهر را خشم شهان　　　سر نگون كرده است اى بد گمرهان

2803. *Yüz binlerce şehri şahların hışmı, ey kötü azgınlar, baş aşağı etmiştir.*

Bu beyt-i şerîfte dahi enbiyânın tavşanın risâletine teşbîhi nefy buyurulmaktadır. Ya'ni "Ey münkirler, enbiyânın ahvâli nasıl tavşanın hâline kıyâs ve teşbîh olunabilir ki, o şâhların gazabı yüz binlerce şehir halkını altüst etmiştir, ey kötü azgınlar!"

كوه بر خود ميشكافد صد شكاف　　　آفتابى چون خرآسى در طواف

2804. *Dağ kendi üzerine yüz yarık yarılır; bir güneş bir değirmen gibi tavaftadır.*

Birinci mısrâ'da Cenâb-ı Mûsâ'nın yüzünden "Tûr dağının yarılması"na ve ikinci mısrâ'da dahi "gurûb etmek üzere olan güneşin rücû'u"na işâret buyurulmuştur. Bu mu'cize Resûl-i Ekrem Efendimiz'den üç def'a vâki" olmuştur. Birincisi Resûl-i Ekrem efendimiz, İmâm Alî efendimizin dizlerine başını koymuş ve vahy-i ilâhîyi almakla meşgûl iken gurûb vâki' olmuş idi. Hazret-i Alî ikindi namazını kılmak için güneşin reddini niyâz etmiştir. İkincisi Hendek vak'asında Resûl-i Ekrem ikindi namazını kılamadığı vakittedir. Üçüncüsü Mi'râc'ta vâki' olmuştur. Bu mu'cizenin Süleyman (a.s.)dan dahi vâki' olduğu rivâyet olunur.

خشم مردان خشك گرداند سحاب خشم دلها كرد عالمها خراب

2805. *Merdânın öfkesi, bulutu kuru yapar. Gönüllerin hışmı âlemleri harâb etmiştir.*

Enbiyânın ve onların vârisleri olan evliyânın öfkesi bulutları kurutup yağmur yağmaz olur. Onların gönüllerinin hışmı ve gazabı âlemleri harâb etmiştir.

بنگريد اى مردگان بيحنوط در سياست گاه شهرستان لوط

2806. *Ey kefensiz ölüler, Lût şehristânının siyâset mahalline bakınız!*

Ey sûret-i zâhireleri diri görünen ve fakat ma'nâ âleminde ölü olan kimseler, "Enbiyânın hışmında ne vâki' olmuştur?" derseniz, Lût (a.s.)ın meb'ûs olduğu şehrin yerindeki Hakk'ın siyâset mahalline dikkatle bakınız ki, Hak onların şehrini zelzele ile yere yatırdı ve elyevm o mahalde "Lût gölü" denilen bir göl peydâ oldu ki, suyu kokmuş bir haldedir. Hiç bu şahlar tavşana benzer mi?

پيل خود چه بود كه سه مرغ پران كوفتند آن پيلكان را استخوان

2807. *Fil ise, ne olur ki, uçucu üç kuş o filceğizlerin kemiğini döktüler.*

Ey münkir, tezyîf-i enbiyâ için beyân ettiğin kıssadaki fil nedir ki, havada uçan birkaç zayıf kuş o filceğizlerin üzerine küçük taşlar atmak sûretiyle delik delik ettiler ve kemiklerini kırdılar.

اضعف مرغان ابابيل است و او پيل را بدريد و نپذيرد رفو

2808. *Kuşların en zayıfı Ebâbîl'dir; o fili yırttı ve yama kabûl etmez.*

Kıssası "Elem tera keyfe" sûre-i şerîfesinin tefsîrinde beyân olunduğu üzere Mekke-i Mükerreme'yi tahrîbe gelen Ebrehe'nin filleri üzerine kuşların en

zayıfı olan Ebâbîl kuşları, küçük taşlar yağdırıp o filleri yaraladılar ve yaraları yama ve tedâvî kabûl etmedi.

کیست کو نشنید آن طوفان نوح　　　یا مصاف لشکر فرعون و روح

2809. *Kimdir ki o tûfân-ı Nûh'u yâhut Fir'avn'ın askerinin ve rûhun saflarını işitmedi!*

"Mesâff", feth-i mîm ve teşdîd-i fâ ile "mesaff" kelimesinin cem'idir, saf bağlamak ma'nâsınadır. Lâkin mecâzen "cenk mahalli" ma'nâsına müsta'meldir.

Hind şârihlerinden Bahru'l-Ulûm Abdü'l-Alî hazretleri buyururlar ki: "Zâhir budur ki, "rûh"tan murâd, Mûsâ (a.s.)dır. Zîrâ Mûsâ (a.s.) ednâs-ı bedeniyye ve beşeriyyeden pâk idi; binâenaleyh ona rûh lafzının ıtlâkı câiz olur." Ankaravî hazretleri dahi "rûh"tan murâd Cibrîl-i Emîn'dir buyururlar. Zîrâ Mûsâ (a.s.) Bahr-i Ahmer'i asâsıyla yarıp denizde açılan yoldan kendi tevâbi'iyle geçtiği vakit, Fir'avn bu denizdeki yoldan onları ta'kîbe cesâret edemeyip tereddüt etti. Cenâb-ı Cibrîl bir kısrak üzerinde Fir'avn'ın önünde mütemessilen zâhir oldu; ve Fir'avn'ın bindiği aygır, kısrağı gördüğü vakit derhal denizdeki yola daldı ve deniz kapanmak ile Fir'avn gark oldu. Bu sûrette Mûsâ (a.s.)ın tevâbi'i Cibrîl-i Emîn'nin leşkeri olmuş olur.

روحشان بشکست و اندر آب ریخت　　　ذره ذره آبشان بر میگسیخت

2810. [2821] *Rûh onları, kırdı ve suya döktü, su onları zerre zerre kesti.*

Hz. Mûsâ veyâ Hz. Cibrîl o Fir'avn'ı ve leşkerini mağlûb edip Bahr-i Ahmer'e döktü. Bahr-i Ahmer'in dalgalı suları onların cisimlerini çarpa çarpa zerre zerre kesti parçaladı.

کیست کو نشنید احوال ثمود　　　و آنکه صرصر عادیان را میربود

2811. *Kimdir ki ahvâl-i Semûd'u işitmedi ve onu ki, sert rüzgâr Âd'a mensûb olanları kapardı.*

Semûd kavmi Sâlih (a.s.)ın ümmeti olup, hazretin mu'cizesi olan dişi deveyi öldürdüler ve korkunç bir sayha ile helâk oldular; ve Âd kavmi dahi Hûd (a.s.)ın ümmeti olup onlar da muhâlefetleri hasebiyle şiddetli bir rüzgâr ile helâk oldular ki, tafsîlâtı tefsir kitâblarında münderictir. İmdi bu kavimlerin başlarına gelen felâketi işitmeyen kimlerdir?

چشم باری در چنان پیلان گشا   که بدندی پیل کش اندر وغا

2812. *Gözünü bir kere öyle fillere aç ki, cenkte fil öldürücü idiler.*

Ey münkir, kıssalar beyânıyla enbiyâya ve onların vârisleri olan evliyâya muhâlefetten vazgeç de, gözünü Âd ve Semûd kavmi gibi fillere aç ki, bunlar pehlivanlıkta sizlere fâik ve cenklerde filleri öldürücü idiler. O şâhların gazabından yakalarını kurtarabildiler mi?

آن چنان پیلان و شاهان ظلوم   زیر خشم دل همیشه در رجوم

2813. *Öyle filler ve zalûm şâhlar, gönül hışmının altında dâimâ taşlanmaktadır.*

"Öyle filler"den murâd, azgın insanlar ve "zalûm şahlar"dan murâd dahi Nemrûd ve Fir'avn ve Şeddâd gibi zâlim hükümdarlardır ki, bunlar kendilerini doğru yola da'vet eden peygamberlerine muhâlefet ettiler ve onların gönüllerinin gazabı altında hayât-ı dünyeviyyede türlü türlü ukūbetlere uğradıkları gibi, hayât-ı uhreviyyede dahi el-ân taşlanmakta ve muazzeb olmaktadırlar.

تا ابد از ظلمتی در ظلمتی   میروند و نیست غوثی رحمتی

2814. *Ebede kadar bir zulmetten bir zulmete giderler; bir avn, bir rahmet yoktur.*

Bu münkirler ebede kadar kahr-i ilâhînin te'sîri altında âlem-i zulmet içindedirler. Ya'ni dünyâda zulmet içinde oldukları gibi hayât-ı berzahiyyede de öyledirler; ve yevm-i ba'sde ve cehennem-i cismânîde ve azâb-ı cehennemin zevâlinden sonra müteselsilen tekevvün eden diğer âlemlerde dahi ebede kadar böyle zulmet içindedirler; ve onları bu kahırdan kurtaracak bir yardım ve rahmet yoktur.

نام نیك و بد مگر نشنیده اید   جمله دیدند و شما نادیده اید

2815. *Gâlibâ iyi ve kötü adı işitmediniz; hep gördüler ve siz görmediniz.*

Ey münkirler, geçmiş olan akvâmın iyi ve kötü adlarını gālibâ işitmediniz, onların ahvâlini târihlerde cümle âlem okudu ve gördü. Siz ise görmediniz.

دیده را نادیده میآرید لیك   چشمتان را واگشاید مرگ نیك

2816. *Görülmüşü görülmemiş getiriyorsunuz; lâkin sizin gözünüzü ölüm iyi açar.*

Ümem-i mâziye münkirlerinin görülmüş ve işitilmiş olan hallerini siz görülmemiş ve işitilmemiş addediyorsunuz. Çünki hayât-ı dünyeviyyenin zâhiri sizin gözlerinizi kapadı ve kulaklarınızı tıkadı. Fakat sizin gözünüzü ve kulağınızı ölüm hâli iyi açar.

گیر عالم پر بود خورشید و نور　　چون روی در ظلمتی مانند کور

2817. *Tut ki, âlem güneşten ve nûrdan dolu olsun; kör gibi bir zulmet içine gittiğin vakit,*

بی‌نصیب آیی از آن نور عظیم　　بسته روزن باشی از ماه کریم

2818. *O nûr-i azîmden nasîbsiz gelirsen, kerîm olan aydan, penceresi kapanmış olursun.*

تو درون چاه رفتستی ز کاخ　　چه گنه دارد جهانهای فراخ

2819. *Sen köşkten kuyu içine gittin, geniş olan âlemlerin ne günâhı vardır?*

Sen güneş gibi âlî olan rûhiyyet makāmından, kuyu gibi zulmânî olan nefsâniyet derekesine indin, geniş ve nûrânî olan âlem-i ervâhın ne kabâhati vardır?

جان که اندر وصف گرگی ماند او　　چون ببیند روی یوسف را بگو

2820. [2831] *Can ki kurtluk vasfında kala, o Yûsuf'un yüzünü nasıl görür, söyle!*

Nefsin kurtluk ve yırtıcılık sıfatıyla muttasıf olan bir cân, hakîkat âleminin Yûsuf'u ve mahbûbu olan enbiyâyı ve onların vârisleri olan evliyânın cemâl-i bâtınîsini nasıl görür? Onlar enbiyâ ve evliyânın yalnız sûretlerini görürler. Nitekim Sultan Mahmûd Sebüktekin, Bâyezid-i Bistâmî hazretlerinin kabr-i şerîfinde onların bir mürîdini görüp: "Sizin şeyhiniz ne söylerdi?" diye sorar. Derviş de: "Benim şeyhim: Beni göreni ateş yakmaz! derdi" diye cevap verir. Sultan Mahmud: "Bu söz doğru değildir, Ebû Cehil Peygamber'i gördü, halbuki onu ateş yakacaktır. Senin şeyhin Peygamber'den de büyük değil a!" demiş ve derviş: "Hayır! Ebû Cehil Peygamber'i görmedi, o ancak Abdülmuttalib'in yetîmini gördü, eğer Peygamber'i göre idi onu da ateş yakmaz idi!" demiş ve Sultan Mahmûd bu sözü tahsîn ve tasdîk etmiştir.

لحن داودی به سنگ و که رسید　　گوش آن سنگین دلانش کم شنید

2821. *Dâvûd'a mensûb olan lahn taşa ve dağa erişti; o taş yüreklilerin kulağı işitmedi.*

Dâvûd (a.s.)ın tegannî ettiği münâcâtı dağlar ve taşlar işittiler ve o tegannîye muvâfakat ettiler, o taş yürekli münkirlerin kulağı o latîf neğamâta mukārin olan münâcâtı işitmedi.

آفرين بر عقل و بر انصاف باد — هر زمان و الله أعلم بالرشاد

2822. *Her zaman akıl üzerine ve insâf üzerine âferin olsun! Ve Allah doğru yolu çok bilir.*

Da'vet-i enbiyânın doğruluğunu idrâk eden akıldır; ve îcâb-ı akıl olan insâftır ki, insan bu akıl ve insâf ile her şeyi bîtarafâne düşünüp muhâkeme eder ve âkıbet doğru yolu bulur. Binâenaleyh akıl ve insâf şâyân-ı tahsîn ve âferindir. Enbiyâ [Hakk'ın] halîfeleri olduğundan da'vet ettikleri yol elbette doğru yol olur. Zîrâ Allah Teâlâ doğru yolu çok iyi bilir.

صَدِّقُوا رُسْلاً كِرَامًا يَا سَبَا — صَدِّقُوا رُوحًا سَبَاهَا مَنْ سَبَا

2823. *Ey Sebe', kerîm olan resûlleri tasdîk edin! Bir rûhu tasdîk edin ki, onu esîr eden esîr etti!*

İkinci mısrâ'daki "rûh"tan murâd, enbiyâdır. Zîrâ herhangi bir nebî zulmet-i tabîiyye ve beşeriyyeden pâk olduğundan onda ahkâm-ı rûhiyye gālibdir. Binâenaleyh o ayn-ı rûhtur. Bu sûrette "rûh" lafzı evveki mısrâ'daki rusül-i kirâmın tafsîl-i hâli olur. İmdi bu beyt-i şerîfe birkaç vecih ile ma'nâ verilebilir. Bir ma'nâ budur ki: "Ey Sebe' şehrinin halkı, kerîm olan resûlleri tasdîk edin, muhâlefet etmeyin! Bir rûhu tasdîk edin ki, o rûhu âlem-i cismânîye esîr eden Hak esîr etti."

Bir ma'nâ dahi budur ki: "Ey Sebe' şehrinin halkı, kerîm olan resûlleri tasdîk edin. Bir rûhu tasdîk edin ki, o rûhu kuvvet ve hâkimiyyet-i zâhiresi hasebiyle, Nemrûd ve Fir'avn gibi bir hükümdâr-ı zâlim esîr edip cefâ etti. Siz onu tasdîk edin ve ona muîn olun!" Bu sûrette ikinci mısrâ'daki "sebâ" kelimeleri "sibâ", "esir etmek" masdarından fiil-i mâzî olurlar.

Bir ma'nâ dahi budur ki, sîn'in kesriyle "sibâ" masdarının dört ma'nâsı vardır: 1. Esîr etmek, 2. Şarâbı bir yerden bir yere götürmek, 3. Ma'şûkun, âşıkın gönlünü kapması, 4. Şarâb. Hind şârihleri mısrâ'-ı sânîde üçüncü ma'nâyı almışlardır ve birinci mısrâ'daki "Sebâ" şehrin ismi olmakla berâber, satmak için şarâb almak ma'nâsına da gelir. Bu sûrette ma'nâ: "Ey murâdât-ı nefsâniyyesi şarâbını almak ve satmakla meşgūl olan münkirler, kerîm olan resûlleri tasdîk edin; bir rûhu tasdîk edin ki, onların gönlünü kapan ma'şûk-ı hakîkî kaptı."

صَدِّقُوهُمْ هُمْ شُمُوسٌ طَالِعَه　　　　يُؤْمِنُوكُمْ مِنْ مَخَازِى الْقَارِعَه

2824. *Onları tasdîk edin, onlar doğucu güneşlerdir. Sizi kıyâmetin rüsvâlıklarından emîn ederler.*

صَدِّقُوهُمْ هُمْ بُدُورٌ زَاهِرَه　　　　قَبْلَ أَنْ يَلْقُوكُمْ بِالسَّاهِرَه

2825. *Sizi Sâhire'ye ilkā etmezden evvel onları tasdîk edin, onlar berrak aylardır.*

"Sâhire" kıyâmet günündeki yeryüzü ma'nâsınadır.

صَدِّقُوهُمْ هُمْ مَصَابِيحُ الدُّجَى　　　　أَكْرِمُوهُمْ هُمْ مَفَاتِيحُ الرَّجَا

2826. *Onları tasdîk edin, onlar karanlığın kandilleridir. Onlara ikrâm edin, onlar ümîdin anahtarlarıdır.*

صَدِّقُوا مَنْ لَيْسَ يَرْجُو خَيْرَكُمْ　　　　لَا تُضِلُّوا لَا تَصُدُّوا غَيْرَكُمْ

2827. *Sizden hayır ümîd etmeyen kimseleri tasdîk ediniz, gayrınızı şaşırtmayın, men' etmeyin!*

Enbiyâ da'vetlerine ve hizmetlerine mukābil sizden ücret ve menfaat beklemezler. Onların bu hizmetleri Allah Teâlâ hazretlerinin rızâsı için vâki' olur. "Binâenaleyh sizden hiçbir hayır beklemeyen bu zevât-ı şerîfeyi tasdîk ediniz. Birtakım fâsid zihniyetler ile muhâlefet edip başkalarını da şaşırtmayın ve tarîk-ı Hakk'a ittibâ'dan men' etmeyin!"

پارسى گوييم هين تازى بهل　　　　هندوى آن ترك باش اى آب و گل

2828. *Fârisî söyleyelim, âgâh ol, Arabî'yi bırak! Ey su ve çamur, o Türk'ün Hindûsu ol!*

Bu hitâb Hz. Pîr efendimizin rûhâniyetlerinden cismâniyetlerine vâki' olan hitâbtır. Zîrâ sûret-i kelâm ve elfâz cismâniyet âlemindendir. Buyururlar ki: "Bu *Mesnevî-i Şerîf*'i hadd-i zâtında Fârisî olarak söylemeğe kasd ettik, Arabî olarak söylemeyi bırakalım da, cedd-i a'lâsına "Ahî Türk" denilen Hüsâmeddin Çelebi'mize Fârisî olarak söyleyelim! Ey su ve çamur, ya'ni ey cismâniyetimiz, o Türk'ün Hindûsu gibi, ya'ni Hüsâmeddin Çelebi'nin gulâmı ol ve onun isti'dâd-ı şerîfinin haddine göre söyle!"

هين گواهيهاى شاهان بشنويد　　　　بگرويدند آسمانها بگرويد

2829. *Âgâh ol, şahların şâhidliklerini dinleyin; gökler inandılar, inanın!*

Ey münkirler kendinize gelin, her biri birer şâh olan enbiyânın ve onların vârisleri olan evliyânın vahdet-i Hak hakkındaki şâhidliklerini dinleyin! Hakk'ın vahdet-i vücûduna gökler inandılar, siz de inanın!

معنی حزم و مثال مرد حازم

Hazmin ma'nâsı ve hâzim olan adamın misâli

یا بحال اولینان بنگرید   یا سوی آخر به حزمی در پرید

2830. [2841] *Ya evvele mensûb olanların hâline bakınız, yâhut âhir tarafa bir hazm ile uçun.*

Ey münkirler, ya geçmiş olan akvâmın hâline bakıp başlarına gelen felâketten ibret alınız, yâhut âhiret tarafına bir hazm ve ihtiyât ile uçun ve inkârı bırakın.

حزم چه بود در دو تدبیر احتیاط   از دو آن گیری که دور است از خُبَاط

2831. *Hazm ne olur? İki tedbîrde ihtiyâttır, o ikiden hubâttan uzak olanı tutasın.*

"Hazm", lügatte hayvanın yükünü bağlamaktır ve mecâzen muhkemlik ve âgâhlık ma'nâsına gelir; ve muhakkıklardan ba'zıları yazmışlardır ki, "hazm" umûrun âkıbetini düşünmek ve mümkin olduğu kadar o işin halel ve zelelinden ihtirâz etmektir. "Hubât", deliliğe müşâbih bir illettir; ve kendini deli olmadığı halde sahte olarak deli göstermektir; ve "uyku" ma'nâsına da gelir. Ya'ni "Hazm neye derler bilir misin? Meselâ bir husûsta iki türlü tedbîr olur. Onların birini kat'î sûrette ihtiyâr etmek için ihtiyât eder ve o iki tedbîrden hangisi hâb-ı gafletten uzak ise onu intihâb edip tutarsın."

آن یکی گوید در این ره هفت روز   نیست آب و هست ریگ پای سوز

2832. *O biri der ki: "Bu yolda yedi gün su yoktur ve ayak yakıcı kum vardır."*

Meselâ sefere gideceğin vakit yolun ahvâlini sorarsın. Biri der ki: "Bu gidecek yolda yedi gün su menba'ına tesâdüf edemezsin. Bununla berâber yollarda da ayak yakıcı kum vardır. Binâenaleyh bu seferde su tedârikini unutma!"

آن دگر گوید دروغ است این بران   که به هر شب چشمهٔ بینی روان

2833. *O dîgeri der ki: "Yalandır, bunu sür ki, her gecede bir akıcı çeşme görürsün."*

Dîger birisi de der ki: "Yolda su bulunmaması yalandır, bu fikri hatırından sür çıkar! Zîrâ yolculuğunun her bir gecesinde, yolunun üzerinde bir akıcı pınar ve su menba'ı görürsün."

حزم آن باشد که برگیری تو آب   تا رهی از ترس و باشی بر صواب

2834. *Hazm o olur ki, sen su alasın, tâ ki korkudan kurtulasın ve sevâb üzerine olasın.*

Ya'ni, iki kimseden birisi su lâzım ve dîgeri lâzım değil diyor. "Hazm"in ma'nâsı, burada su lâzımdır diyen tarafı kabul edip su almaktır. Zirâ yolda su çıkarsa götürdüğün suyun sana zararı olmaz ve eğer su götürmezsen ve yolda da hakîkaten su bulunmazsa vay senin hâline! Binâenaleyh korkudan emîn olmak için su almak lâzımdır ve bu doğru bir hareket olur.

گر بود در راه آب این را بریز   ور نباشد وای بر مرد ستیز

2835. *Eğer yolda su olursa, bunu dök ve eğer olmazsa, vay inatçı adama!*

ای خلیفه زادگان دادی کنید   حزم بهر روز میعادی کنید

2836. *Ey halîfe-zâdeler bir adâlet ediniz, hazmi bir mîad günü için yapınız!*

Ey Allâh'ın halîfesi olan Âdem (a.s.)ın evlâdı, bir adâlet ve insâf ediniz de bir mîad günü olan âhiret ve kıyâmet günü için hazm ve ihtiyât yapınız ve hayât-ı uhreviyyeye lüzûmu olduğu enbiyâ tarafından beyan buyurulan zâd ve zahîreyi tedârik ediniz.

آن عدویی کز پدرتان کین کشید   سوی زندانش ز علیین کشید

2837. *O bir düşman ki, sizin babanızdan kîn çekti, onu illîyyînden zindan tarafına çekti.*

O bir düşman olan şeytan ki, sizin babanız olan Adem (a.s.)a Hak tarafından secdeye me'mûr olduğu için kîn tuttu ve onu âlem-i illîyyînden, bir zindan olan dünyâ tarafına çekti.

آن شه شطرنج دل را مات کرد   از بهشتش سخرهٔ آفات کرد

2838. *O gönül satrancının şâhını mat etti. Onu cennetten âfetlerin giriftârı etti.*

O gönül satrancının şâhı olan Âdem (a.s.)ı, düşman olan İblîs hîlesiyle mat ve mağlûb etti. O Hz. Âdem'i cennetten ayırdı ve dünyâya hübûtuna sebep olup türlü türlü âfetlerin giriftârı ve eğlencesi olmasına sebeb oldu. Nitekim kıssası Kur'ân-ı Kerîm'de müteaddid mahallerde mezkûrdur.

چند جا بندش گرفت اندر نَبَرْدْ   تا به کُشْتِي در فکندش روی زرد

2839. *Cenkde onu kaç yerde bağ ile tuttu. Nihâyet onu güreşçilikle yüzü sarı olarak düşürdü.*

"Âdem'in şeytan ile vâki' olan musâraasında ve cenginde, o şeytan, onu, kaç yerde mağlûb etti ve güreşçilik san'atı ile o İblis Âdem'i hacîl olarak yere düşürdü ve yendi." "Küştî", "musâraa" demek olup aslı sîn ile "küstî"dir. "Kûften" ma'nâsına olan "küsten" masdarından müştaktır. İki pehlivan biribiriyle tutuşup birini yere vurmak istediği için bu ıstılâh vaz; olunmuştur (*Gıyâsu'l-Lugāt*).

این چنین کرده ست با آن پهلوان   سست سستش منگرید ای دیگران

2840. [2851] *O pehlivâna böyle etmiştir, ey başkaları ona gevşek gevşek bakmayın!*

Âdem-i Safî gibi bir pehlivana o İblis böyle oyunlar yapmıştır. Ey Âdem-i Safî'nin gayri olup sıfât-ı nefsâniyye ile kalbleri bulanık olan insanlar, siz o İblîs'e gevşek gevşek ve ehemmiyetsiz bir nazarla bakmayın! Öyle bir pehlivanı yenerse, size neler yapmaz!

مادر و بابای ما را آن حسود   تاج و پیرایه به چالاکی ربود

2841. *O hasedçi anamızın ve babamızın tâcını ve zînetini çeviklik ile kaptı.*

Havvâ anamızın ve Âdem babamızın ind-i ilâhîdeki izzetine hased eden o İblîs, onların tâc-ı izzetlerini ve zînet-i cinâniyyelerini çarçabuk kaptı ve bu hususta el çabukluğu yaptı.

کردشان آن جا برهنه و زار و خوار   سالها بگریست آدم زار زار

2842. *Onları orada çıplak ve zaîf ve hakîr etti. Âdem senelerce zâr u zâr ağladı.*

Kütüb-i tefâsîrde tafsîl olunduğu üzere, İblis'in iğvâsiyle Âdem ve Havvâ cennette şecere-i menhiyeye yaklaştıktan sonra üzerlerindeki libâs ve zînet ref' olunup çırçıplak, zayıf ve hakîr bir halde kaldılar. Binâenaleyh Âdem babamız senelerce zâr zâr ağladı ve bunlara sebep olan İblîs-i laîn idi.

که ز اشك چشم او روييد نبت   كه چرا اندر جريدهٔ لاست ثبت

2843. *Öyle ki, niçin cerîdede "lâ" sebt oldu diye onun göz yaşından nebât bitti.*

Birinci mısrâ'da Hz. Adem'in ağlamasının şiddeti de'b-i şâirâne üzre alâ-tarikı'l-mübâlağa tasvîr buyurulmuştur. Nitekim "Gözümün yaşı sellere tuttu" derler; ve bu mübâlağada bir hakîkate de işâret buyurulur. Ya'ni "Hz. Âdem o kadar ağladı ki, gözünün yaşından rahmet ve mağfiret bostânı neşv ü nemâ buldu" demek olur. İkinci mısrâ' birinci mısrâ' için illet vâki' olmuştur; "lâ" harf-i nefydir ve "cerîde"den murâd, يَمْحُوا اللّٰهُ مَا يَشَاءُ وَيُثْبِتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ (Ra'd, 13/39) ["Allah dilediğini mahv ve isbât eder; ve ümmü'l-kitâb onun indindedir."] âyet-i kerîmesinde mezkûr olan "ümmü'l-kitâb"dır ki, vücûd-i mutlakın mertebe-i vâhidiyyetidir; ve bu mertebede a'yân-ı sâbitenin kendi isti'dâdlarıyla sübûtu vardır. Ya'ni Hz. Adem "Ümmü'l-kitâbda olan benim ayn-ı sâbitemin isti'dâdı niçin emri- ilâhîye adem-i imtisâli iktizâ etti?" diye pek çok ağladı, demek olur. Ve bu şikâyet kendi ayn-ı sâbitesinden olup kazâ-yı Hak'tan değildir. Zîrâ kazâ-yı Hak ayn-ı savâbtır.

تو قياسى گير طراريش را   كه چنان سرور كَنَدْ زو ريش را

2844. *Onun tarrârlığını sen bir kıyâs tut ki, öyle server ondan sakalını koparır.*

"Tarrâr", yan kesici ve hırsız demek olup murâd, İblîs'tir. "Rîş kenden", sakal yolmak, gam ve gussadan kinâyedir. Ya'ni "Ey sâlik sen o şeytanın yan kesiciliğini bir kıyâs et ki, Âdem-i Safî (a.s.) gibi bir server ondan gam ve gussaya düştü.

الحذر اى گل پرستان از شرش   تيغ لا حولى زنيد اندر سرش

2845. *Ey çamura tapıcılar, onun şerrinden korkun. "Lâ havle"ye mensûb olan kılıcı onun başına vurun!*

"Çamura tapıcılar"dan murâd, topraktan mahlûk olan cisim üzerine titreyen nefsânî kimselerdir. "Ey henüz cismin ve tabîatın te'sîri altında zebûn olan mü'minler, o İblis'in iğvâlarını bâtınınızda duyduğunuz vakit "Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh" ya'ni "Hareket ve kuvvet Allah iledir" zikrine ma'nâsıyla berâber devâm edip bu zikrin ma'nâsı kılıcını o ma'nevî hırsızın başına vurun.

کو همیبیند شما را از کمین　　　که شما او را نمیبینید هین

2846. *Zîrâ o sizi pusudan görür ki, siz onu âgâh olun göremezsiniz.*

Zîrâ o ma'nevî hırsız olan şeytan, sizi, sûret pususu arkasından görür ve siz ise, onu bu sûret perdesi arkasında göremezsiniz.

دایما صیاد ریزد دانها　　　دانه پیدا باشد و پنهان دغا

2847. *Avcı dâimâ dâneler döker, dâne zâhir olur ve hîle gizli.*

Avcı, kuşları tutmak için dâneleri döküp kendisi saklanır. Şeytan da efrâd-ı benî-Âdem'in avcısıdır. Onun tuzakları huzûzât-ı nefsâniyyeyi ve lezzât-ı cismâniyyeyi mûcib olan suver-i dünyeviyyedir. Şeytan benî-Âdem'in hayâline o sûretlerin hazzını ve lezzetlerini arz edip teşvîk eder. Kendisi de bu dânelerin arkasına saklanır.

هر کجا دانه بدیدی الحذر　　　تا نبندد دام بر تو بال و پر

2848. *Her nerede ki dâneyi gördün kork ha! Tâ ki dâne senin üzerine kolunu ve kanadını bağlasın.*

Bu yukarıda zikr olunan dâneleri nerede görürsen kork, yaklaşma! Tâ ki o dâne ve hazz-ı nefsânî ve lezzât-ı cismânî senin âlem-i bâlâya uçmana vâsıta olan imtisâl-i emr-i ilâhî kanadını bağlamasın!

ز آنکه مرغی کو بترك دانه کرد　　　دانه از صحرای بیتزویر خورد

2849. *Zîrâ bir kuş ki o terk-i dâne etti, dâneyi tezvîrsiz sahrâdan yedi.*

Ya'ni dünyânın hazz-ı nefsânîye ve lezzet-ı cismânîye sebep olan sûretleri arkasında tezvîr vardır. Fakat âhiretin hazz-ı nefsânîye ve lezzet-i cismânîye sebep olan sûretleri arkasında tezvîr yoktur. Nitekim Hak Teâlâ وَفِيهَا مَا تَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ (Zuhruf, 43/71) ya'ni "Cennette nefislerin iştihâ ettiği ve gözlerin lezzet bulduğu şeyler vardır" buyurur. "İmdi bir mü'min

bu dünyânın tezvirli dânelerini terk eder ve nefsine sabr ederse tezvîrsiz olan sahrâ-yı cennetin dânelerinden yer; veyâhut âlem-i dünyâda sabr ederse yine bu âlemde cennet-i 'âcile vâsıl olup rûhun gıdâsı ve dâneleri olan tezvîrsiz ulûm ve maârif tahsîl eder."

هم بدآن قانع شد و از دام جست　　　　هیچ دامی پر و بالش را نبست

2850. *Onunla da kāni' oldu ve tuzaktan sıçradı, hiçbir tuzak onun kanadını kolunu bağlamadı.*
[2861]

"O tezvîrsiz sahrânın ve âlem-i rûhânînin dâneleri olan ulûm ve maârif, o kuşu kandırdı ve doyurdu. Artık önüne dünyânın tezvîrli dâneleri dökülmüş olan hiçbir tuzak onun kolunu ve kanadını bağlamadı." Zîrâ tahsîl ettiği ilim ve ma'rifet, kendisini dânelerin tezvîrinden âgâh edeceği cihetle aslâ tuzak tarafına yaklaşmadı.

وخامت کار آن مرغ که ترك حزم کرد از حرص و هوا

Hırstan dolayı terk-i hazm eden o kuşun işinin vehâmeti

باز مرغی فوق دیواری نشست　　　　دیده سوی دانۀ دامی ببست

2851. *Yine bir kuş bir duvarın üstünde durdu, gözünü bir tuzağın dânesi tarafına bağladı.*

"Dâmî"deki "yâ" nisbet için olursa ma'nâ: "Gözünü tuzağa mensûb olan dâneye bağladı" demek olur.

یك نظر او سوی صحرا میکند　　　　یك نظر حرصش به دانه میکشد

2852. *O bir nazarı sahrâ tarafına eder, onun hırsı bir nazarı dâneye çeker.*

O kuş bir nazarını tezvîrsiz olan sahrâ-yı hakîkat tarafına atf eder, fakat ondaki hırs-ı nefsânî onun bir nazarını da tezvîrli olan dâne, ya'ni suver-i dünyeviyye tarafına çeker. Bu hal ehl-i sülûkden çoğunun başındadır. Onların bir gözleri rûhâniyet ve bir gözleri de nefsâniyet tarafındadır.

این نظر با آن نظر چالیش کرد　　ناگهانی از خرد خالیش کرد

2853. *Bu nazar o nazar ile mücâdele etti; ansızın onu akıldan hâlî etti.*

Bu dünyâ lezzâtı tarafına olan nazar, rûhâniyet tarafına olan nazar ile mücâdele etti. Bu dünyâ tarafına olan nazar, o kuşu ya'ni sâliki ansızın akıldan tecrîd edip, o lezzât-ı 'âcile-i dünyeviyye tarafına çekip tuzağa giriftâr etti.

باز مرغی کآن تردد را گذاشت　　ز آن نظر بر کند و بر صحرا گماشت

2854. *Diğer bir kuş ki, o tereddüdü bıraktı, o nazardan kopardı ve sahrâya havâle etti.*

Dîğer bir kuş ki her iki tarafa olan mütereddid nazarı bıraktı ve kalbini dünyâ tarafına olan nazardan kopardı ve sahrâ-yı hakîkat tarafına tevcîh etti.

شاد پر و بال او بَخٌّ لَهُ　　تا امام جمله آزادان شد او

2855. *Onun perr ü bâli şâddır, onun için âferin vardır. Hattâ o bütün âzâdların imâmı oldu.*

"Bahh" kelime-i tahsîn olup "Âferin ne güzel!" ma'nâsınadır. Bunu "bah bah" diye mükerrer söylerler ve Türkçe'de "peh peh!" sûretinde müntakildir. Ya'ni "Nazarını tereddüdden kurtarıp kâmilen sahrâ-yı hakîkate tevcîh eden kimsenin perr ü bâli, ya'ni aklı ve fikri sürûr ve ferah içinde ulûm ve maârif-i ilâhiyye âleminde uçar. Onun için kelime-i tahsîn vardır. Nihâyet o kimse bilcümle nefis ve tabîattan âzâd olan sâliklerin imâmı ve mürşidi olur."

هر که او را مقتدا سازد برست　　در مقام امن و آزادی نشست

2856. *Her kim onu mukteđâ yaparsa kurtuldu, emniyet ve âzâdlık makāmında oturdu.*

Herhangi bir sâlik böyle bir mürşidi kendisine mukteđâ yaparsa nefis ve tabîat esâretinden kurtuldu; ve nefis ve şeytanın tasallutundan emîn [oldu] ve hürriyet makāmında râhat râhat oturdu.

ز انکه شاه حازمان آمد دلش　　تا گلستان و چمن شد منزلش

2857. *Zîrâ ki onun kalbi hâzimlerin şâhı geldi; nihâyet onun menzili gülistan ve çemen oldu.*

Bu beyit-i şerîf yukarıki beytin illetidir. Ya'ni "Nazarını dünyâdan, sahrâyı hakîkat tarafına çeviren kimse, hazm ve ihtiyat edicilerin şâhı olarak zâhir oldu; ve onun menzili ve makāmı, âkıbet gülistân-ı hakāyık-ı ilâhiyye ve çemenistân-ı maârif-i rabbâniyye oldu."

حزم از او راضی و او راضی ز حزم　　　این چنین کن گر کنی تدبیر و عزم

2858. *Hazm ondan râzî ve o hazmdan râzî. Eğer tedbîr ve azm edersen böyle yap!*

Ya'ni, "O kimse hazm ve ihtiyâtın netîce-i hasenesini, enzâr-ı nâsta temsîl ettiği için ma'nâ-yı hazm ve ihtiyât ondan hoşnud ve râzıdır ve o kimse dahi hazm ve ihtiyâtın netîce-i hasenesine fiilen nâil olduğu için hazm ve ihtiyâttan hoşnud ve râzıdır. Ey sâlik, eğer Hak yolunda tedbîr ve azmi murâd edersen, böyle hazm ve ihtiyâtı kendine rehber ittihâz et!"

بارها در دام حرص افتادهٔ　　　حلق خود را در بریدن دادهٔ

2859. *Def'alarca hırs tuzağına düşmüşsün, kendini boğazını kesmeğe vermişsin.*

Ey sâlik, birçok def'alar terk-i ihtiyât ile huzûzât-ı dünyeviyye hırsı tuzağına düşmüşsün. Rûhunun boğazını kesmek için şeytan kasabının eline teslîm etmişsin.

بازت آن تواب لطف آزاد کرد　　　توبه پذرفت و شما را شاد کرد

2860. [2871] *Yine seni Latîf olan o Tevvâb âzâd etti; tövbeyi kabûl etti ve sizi mesrûr etti.*

"Lutf", Tevvâb'ın sıfatıdır ve Tevvâb, esmâ-i ilâhiyedendir ve mübâlâğa ile ism-i fâil olup "ziyâde rücû" edici ma'nâsınadır. Murâd, Hak Teâlâ hazretlerinin kullarının günâhlarından dolayı muâhezelerinden vazgeçmesidir. Ve "Tevvâb-ı lutf", recül-i adl kabîlindendir ki "recül-i âdil" demek olur. Bu da "Tevvâb-ı Latîf" demektir. Şeyh-i Ekber hazretleri bir risâlelerinde buyururlar ki: "Mürîdlerden birisi tövbesini bozdu ve düşündü ki: "Eğer Hz. Hakk'a rücû' edip tövbe edersem onun hükmü nasıl olur, mahall-i kabûlde vâki' olur mu? Yoksa olmaz mı?" Nâgâh hâtiften bir nidâ geldi ki: یا فلان اطعتنا فشکرناك ثم ترکتنا فامهلناك فان عدت الینا قبلناك ya'ni "Ey fülân, bizim emrimize itâat ettin, senden kabûl ettik; ve ondan sonra bizi terk ettin, mühlet verdik ve muâheze etmedik ve eğer bize rücû edersen seni kabûl ederiz."

گفت إن عُدْتُمْ كَذَا عُدْنَا كَذَا　　　　نَحْنُ زَوَّجْنَا الْفِعَالَ بِالْجَزَا

2861. *Dedi ki: "Eğer avdet ederseniz, sizin avdet ettiğiniz gibi biz de avdet ederiz. Biz fiilleri cezâya çift eyledik!"*

Birinci mısrâ'da sûre-i İsrâ'da olan وَإِنْ عُدْتُمْ عُدْنَا وَجَعَلْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ حَصِيرًا (İsrâ, 17/8) ya'ni "Tövbeden sonra eğer ma'sîyete avdet ederseniz biz de ukûbete avdet ederiz. Kâfirler için cehennemi ebedî zindan yaptık" âyet-i kerîmesine ve ikinci mısrâ'da dahi وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا (Şûra, 42/40) ya'ni "Kötünün cezâsı onun gibi bir kötüdür" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'ni Hak Teâlâ buyurdu ki: "Eğer siz tövbe ederseniz ve tâate avdet eylerseniz, ben de sizi afva avdet ederim; ve eğer tövbenizi bozup yine ma'sîyete avdet eder ve tövbe etmezseniz ben de ukûbete avdet ederim. Zîrâ biz her fiilin mukābilinde bir cezâ yaptık. Eğer tövbe ederseniz, bu fiiliniz iyi olduğundan onu cezâsı da iyi olan afv muâmelesi olur; ve eğer ma'sıyette musırr olursanız, bu fiiliniz kötü olduğundan onun cezâsı da kötü olur."

چون که جفتی را بر خود آورم　　　　آید آن جفتش دوانه لاجرم

2862. *Vaktâki bir çifti kendi indime getiririm, onun o çifti lâcerem koşarak gelir.*

Ya'ni "A'mâl-i ibâdı huzûr-ı ilâhiyyeme celb ettiğim vakit, herhangi bir amel kendisine münâsib olan eşi ve arkadaşı ile gelir." Meselâ insan bir dağa karşı bağırdığı vakit, sadâsı kendi tarafına aks sûretiyle gelir. Bu akis onun sadâsının çifti ve eşidir. Eğer sadâsı latîf ise onun eşi olan akis dahi latîf olur, ve eğer sadâsı kerîh ise onun eşi ve çifti olan akis dahi kerîh ve çirkin olur.

جفت کردیم این عمل را با اثر　　　　چون رسد جفتی رسد جفتی دگر

2863. *Bu amelleri esere çift ettik; bir çift eriştiği vakit diğer bir çift erişir.*

"Efrâd-ı beşerin bu amellerinden mutlakā bir eser zâhir olur ve o eser bir amelin çifti ve eşi olur. Binâenaleyh çiftin birisi olan amel peydâ olur olmaz, onun eşi olan eser dahi peydâ olur." Meselâ bıçağı alıp eline vurduğun vakit derhal elin kesilir. Elinin kesilmesi bıçağı eline vurmak fiilinin ve amelinin eseridir. Binâenaleyh amel ile eser aslâ birbirinden münfekk değildir.

چون رباید غارتی از جفت شوی　　　　جفت میآید پس او شوی جوی

2864. *Vaktâki bir yağmacı çiftten zevci kapar, onun ardınca zevci arayıcı olarak çift gelir.*

"Meselâ yağmacı olan bir tâife bir eşten zevci ya'ni kadının kocasını esîr ettiği vakit onun arkasından kocasını isteyici ve arayıcı olan zevcesi gelir." Bunlar birbirinden nasıl lâ-yenfek ise ameller de eserlerden ve cezâlardan münfek değildir.

بار دیگر سوی این دام آمدید   خاك اندر دیدهٔ توبه زدید

2865. *Dîger def'a da bu tuzak tarafına geldiniz, tövbenin gözüne toprak vurdunuz.*

Ey sâlikler tövbe ettiniz, fakat dîger def'a yine bu nefis ve şeytanın tuzağı tarafına geldiniz; tövbenin gözüne toprak saçtınız, ya'ni tövbenizi körlettiniz ve hükümsüz bıraktınız.

بازت آن تَوّابْ بگشاد آن گره   گفت هین بگریز روی این سو منه

2866. *Tekrar size Tevvâb o düğümü açtı, dedi: "Âgâh ol, kaç, yüzü bu tarafa koyma!"*

Sizi muâheze etmekten vazgeçici ve rücû edici olan Hak Teâlâ hazretleri tekrar size tutulduğunuz tuzağın düğümünü açtı ve buyurdu ki: "Haydi müteyakkız ol, kaç ve bir daha bu tarafa müteveccih olma!"

باز چون پروانهٔ نسیان رسید   جانتان را جانب آتش کشید

2867. *Yine pervâne gibi nisyân erişti, sizin cânınızı ateş tarafına çekti.*

Ya'ni "Bir pervâne kandilin etrâfında dolaşıp kanadını ateşe çarparak yakar ve canı acır. Fakat biraz sonra evvelki yaptığını ve canının acısını unutup tekrar kandilin etrafında dönmeğe başlar. Bunun gibi siz de nefis ve şeytan tuzağı etrâfında dolaşıp bu tuzağa tutuldunuz ve canınız yandı. Fakat pervâne gibi size unutma hâsıl oldu. Bu unutkanlık sizin canınızı tekrar o âteş-i şehevât tarafına çekti." Beyitteki "çûn" edât-ı teşbîh ve "pervâneî"de hemze-i meksûre vahdet içindir. Bâzı şârihler "pervâne"yi "nisyân"a muzâf kılmışlardır.

کم کن ای پروانه نسیان و شکی   در پر سوزیده بنگر تو یکی

2868. *"Ey pervâne, nisyânı ve şekki az yap; yanmış kanadına sen bir iyi bak!"*

"Pervâne"den murâd, bir gözü huzûzât-ı dünyeviyyede ve bir gözü sahrâ-yı hakîkatte olan sâliktir. "Ey pervâne unutkanlığı bırak ve acabâ

hazz-ı nefsânî tarafına gidersem zevk-ı rûhânîyi kaybeder miyim? tarzındaki şek ve şübheyi az yap, ya'ni yapma! Zîrâ sen her ne zaman hazz-ı nefsânî tarafına adım attın ise, akıl ve idrâkinin zevki kanadı yandı ve sukût-ı hâle uğradın. Binâenaleyh bu yanmış kanadına dikkatle bak da mütenebbih ol!"

چون رهیدی شکر آن باشد که هیچ سوی آن دانه نداری پیچ پیچ

2869. *"Vaktâki kurtuldun, onun şükrü olur ki, hiç o dâne tarafına pîç-i pîç tutmayasın."*

"Pîç pîç", meyl ve rağbet ma'nâsınadır. Ya'ni "Tevvâb olan Hak Teâlâ hazretleri kemâl-i kereminden, tutulduğun tuzağın düğümünü açtığı vakit, bu kurtuluşun şükrü, aslâ o nefis ve şeytan tuzağının dânesi olan huzûzât-ı nefsâniyye tarafına meyl ve rağbetin olmamaktır."

تا ترا چون شکر گویی بخشد او روزی بیدام و بیخوف عدو

2870. [2881] *"Vaktâki şükür diyesin, nihâyet sana o tuzaksız ve düşman korkusu olmasızın bir rızk bağışlar."*

"Vaktâki bu kurtuluşun şükrünü, dâne tarafına meyl ve rağbet etmemek sûretiyle îfâ edersin, nihâyet o tarz-ı şükrüne mükâfat olarak Hak Teâlâ sana tezvîrsiz ve tuzaksız ve düşman korkusu olmayan bir rızk-ı ma'nevî ve maddî bağışlar." Nitekim âyet-i kerîmede وَمَنْ يَتَّقِ اللّٰهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ (Talâk, 65/2) ya'ni "Kim ki Allâh'ın nehyinden perhîz ederse Allah Teâlâ onun için bir mahreç yapar ve onu hesap etmediği bir cihetten rızıklandırır" buyurulur.

شکر آن نعمت که تان آزاد کرد نعمت حق را بباید یاد کرد

2871. *O ni'metin şükrü ki sizi âzâd etti, Hakk'ın ni'metini yâdetmek gerektir.*

Ya'ni "Tuzaktan kurtuluşun şükr-i fiilîsi, bir daha o tuzak tarafına yaklaşmamaktır. Bu şükr-i fiilî sizi ebedî tuzaktan âzâd etti; ve size tuzaksız ve düşman korkusuz rızık ihsânına sebep oldu. Binâenaleyh sizin bu şükr-i fiilîniz ve bu şükr-i fiilînize tuzaktan kurtulup korkusuz bir rızık ihsânı, Hakk'ın birer ni'meti oldu. Böyle olunca Hakk'ın bu ni'metlerini aleddevam şükr-i lisânî ile tahattur etmek lâzımdır."

چند اندر رنجها و در بلا   گفتى از دام رها ده اى خدا

2872. *"Ne kadar renclerde ve belâda dedin ki: "Ey Hudâ bana tuzaktan necat ver!"*

تا چنين خدمت كنم احسان كنم   خاك اندر ديدهٔ شيطان زنم

2873. *"Tâ ki böyle hizmet edeyim, ihsan edeyim, şeytanın gözüne toprak saçayım!"*

Sen muhabbet-i dünyâ sebebiyle ne kadar meşakkatlara ve belâlara giriftâr oldun da dedin ki: "Yâ Rab, beni bu tutulduğum tuzaktan kurtar, şöyle ve böyle ibâdet ve tâat icrâ edeyim ve tââtımda da ihsân edeyim ve senin emrini icrâ ve nehyinden ictinâb etmek sûretiyle şeytanın gözüne toprak saçayım!" "İhsan", الاحسان ان تعبد الله كأنك تراه فان لم تكن تراه فانه يراك ya'ni "İhsan, senin Allah'ı görür gibi ibâdet etmendir. İmdi sen O'nu görür olamazsan, O seni görür gibi ibâdet etmendir" hadîs-i şerîfinde beyan buyurulan hâldir.

حكايت نذر كردن سگان هر زمستان كه اين
تابستان چون بيآيد خانه سازيم از بهر زمستان را

Her kış köpeklerin, "Bu yaz geldiği vakit kış için muhkem ev yapalım!" diye nezr etmesi hikâyesidir

سگ زمستان جمع گردد استخوانش   زخم سرما خرد گرداند چنانش

2874. *Köpeğin kemikleri kışın cem' olur, soğuğun zahmi onu böyle hurd yapar.*

Köpek kışın zayıflayıp kemikleri birbirine geçer. Soğuğun darbesi onu öyle küçük ve çelimsiz bir hâle koyar.

كو بگويد كاين قدر تن كه منم   خانهٔ از سنگ بايد كردنم

2875. *O der ki: "Benim bu vücûdum kadar bana taştan bir oda yapmak gerektir."*

چون که تابستان بیآید من به چنگ بهر سرما خانهٔ سازم ز سنگ

2876. *"Yaz geldiği vakit ben pençem ile soğuk için taştan bir ev yapayım!"*

چون که تابستان بیآید از گشاد استخوانها پهن گردد پوست شاد

2877. *Yaz geldiği vakit hoşluktan kemikleri geniş, postu çok olur.*

"Güşâd", hoş ve hoşluk demektir. "Şâd" kelimesi "mesrûr" ma'nâsına ise de burada "pür ve bisyâr", ya'ni dolu ve çok ma'nâsınadır. Nitekim "Çok sulu" ma'nâsına "şâd-âb" derler. Ya'ni "Yazın köpeğin kemikleri irileşir ve tüyleri de çok ve kabarık olur" demektir.

گوید او چون زفت بیند خویش را در کدامین خانه گنجم ای کیا

2878. *O kendisini iri görünce der: "Ey ulu, hangi odaya sığarım!"*

زفت گردد پا کشد در سایهٔ کاهلی سیری غرِی خود رایهٔ

2879. *İri olur; bir kâhil, bir tok, bir gāfil, bir hodbîn olduğu halde bir gölgede ayak çeker.*

"Gır", gāfil ve tecrübesiz kimse ma'nâsınadır. "Yazın hoşluktan ve letâfet-i havadan köpek semirir ve şurada burada bol yiyecek bulur, doyar ve tembel olur; ve kışın meşakkatinden gaflete düşer ve hodbîn olup kendi semizliği hasebiyle oda yapmak zahmetinden kendini müstağnî görür.

گویدش دل خانهٔ ساز ای عمو گوید او در خانه کی گنجم بگو

2880. [2891] *Ona gönül der ki: "Ey amuca bir oda yap!" O der ki: "Odaya ne vakit sığarım, söyle?"*

استخوان حرص تو در وقت درد درهم آید خرد گردد در نورد

2881. *Senin hırsının kemikleri derd vaktinde birbirine girer, kıvrantı içinde hurd olur.*

Hz. Pîr efendimiz kıssadan maksûd olan hisseye rücû edip buyururlar ki: "Ey hevâ-yı nefsinin mağlûbu olan kimse, başına bir derd geldiği vakit senin hırs-ı nefsânînin katılığı ve sertliği köpeğin kemikleri gibi zayıf olup müşevveş olur. Nihâyet o derd ve belâ içindeki kıvrıntının sebebiyle hurd u hâş olur ve ezilir."

گویی از توبه بسازم خانهٔ　　　　در زمستان باشدم استانهٔ

2882. *Dersin ki: "Tövbeden bir ev yapayım; kış içinde bana bir kâşâne olsun!"*

"Kış gibi soğuk ve tahammül-fersâ olan bir derd ve belâ içinde bana sığınacak bir [yer] olmak için kendime tövbeden bir ev yapayım ve bir daha o belânın mûcibi olan dâne-i müzevvir tarafına gitmeyeyim!" dersin."

چون بشد درد و شدت آن حرص زفت　　　　همچو سگ سودای خانه از تو رفت

2883. *Vaktâki derd gitti ve senin o hırsın iri oldu, senden köpek gibi hâne sevdâsı giti.*

شکر نعمت خوشتر از نعمت بود　　　　شکر باره کی سوی نعمت رود

2884. *Ni'metin şükrü ni'metten daha hoş olur. Şükre muhibb olan ne vakit ni'met tarafına gider?*

"Bâre", dost ve muhib demektir. "Hakk'ın ni'metine şükretmek, ni'metin kendisinden daha hoş ve latîf olur. Çünki şükr-i mün'im, ni'meti değil mün'imi görmektir; ve mün'imi görmek elbette ni'metin kendinden daha latîf olur. Binâenaleyh mün'imin şükrüne muhib ve harîs olan kimse, hiç ni'met tarafına gider mi? Zîrâ ni'met tarafına gitmek, ancak ni'meti görmek ve mün'imi görmemektir."

شکر جان نعمت و نعمت چو پوست　　　　ز آنکه شکر آرد ترا تا کوی دوست

2885. *Şükür, ni'metin canı ve ni'met post gibidir. Zîrâ ki şükür seni dostun mahallesine kadar götürür.*

Ya'ni "Mün'imin ni'meti vermekten murâdı, kendini ve keremini ızhâr etmektir; ve şükür, mün'imi görmek olduğuna göre, elbette ni'metin canı ve iç yüzü olur ve ni'met şükrün yanında kabuk mesâbesinde kalır. Zîrâ şükür mün'imi görmek olduğundan seni dostun mahallesine ve onun müşâhedesine kadar götürür."

نعمت آرد غفلت و شکر انتباه　　　　صید نعمت کن به دام شکر شاه

2886. *Ni'met gaflet ve şükür intibah getirir; şâhın şükrünün tuzağı ile ni'meti saydet!*

Ni'metin lezzeti ve letâfetiyle meşgûliyet, mün'imden gaflet ve şükür ise mün'im hakkında intibâh getirir; ve mün'im hakkında intibâh ve teyakkuz

hâsıl olunca mün'imin lutfu ve ni'meti tezâyüd eder. Nitekim âyet-i kerîmede لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ (İbrâhim, 14/7) ya'ni "Eğer şükrederseniz elbette ni'metimi ziyâde ederim" buyurulur. Binâenaleyh şâh-ı hakîkî olan Hakk'ın şükrü tuzağı ile onun bî-pâyân olan ni'metlerini avla!

نعمت شکرت کند پر چشم و میر — تا کنی صد نعمت ایثار فقیر

2887. *Şükür ni'meti seni tok gözlü ve bey yapar, tâ ki yüz ni'meti fakîre îsâr edesin.*

Ya'ni "Şükür ni'meti senin niam-ı zâhiriyye ve bâtınıyyeni o kadar ziyâdeleştirir ki, bu ni'metlerin çokluğundan gözün doyar ve hemcinsine karşı bey ve veliyy-i ni'met olursun. Ve birçok niam-ı zâhire ve bâtıneyi muhtaçlara bezl ve îsâr edersin.

سیر نوشی از طعام و نُقْلِ حق — تا رود از تو شکم خواری و دَق

2888. *Hakk'ın taâm ve nuklünden meşbû' olursun, tâ ki senden şikemhârlık ve gedâlık gider.*

"Nukl", meze ve çerez ma'nâsınadır. "Şikem-hâr", obur ve ekûl ve "dakk", burada gedâlık ve dilencilik demektir. Ya'ni "Hakk'ın ma'nevî taâmından ve nuklünden o kadar doymuş olursun ki, sûrî taâm oburluğu ve halkın kapılarını çalarak dilencilik etmek hâli senden gider."

منع کردن منکران انبیا را علیهم السلام از نصیحت کردن و حجت آوردن جبریانه

Münkirlerin enbiyâyı nasîhat etmekten men'etmeleri ve cebrîce hüccet getirmeleri

قوم گفتند ای نصوحان بس بود — این چه گفتید ار درین ده کس بود

2889. *Kavim dediler: "Ey mübâlağa ile nasîhat ediciler, eğer bu köyde bir kimse mevcûd ise bu söylediğiniz şey kâfi olur!"*

Husûsiyet i'tibâriyle kavm-i Sebe' ve umûmiyet i'tibâriyle her asırdaki münkirler, kendilerinin nâsıhı olan enbiyâya ve onların vârisleri olan evliyâya dediler ki: "Ey bizlere nasîhat etmekten bıkmayan ve usanmayan kimseler, eğer sizin nasîhatiniz ile amel edecek bu köyde bir kimse varsa, onun için bu söylediğiniz sözler kifâyet eder, uzatıp durmanın ma'nâsı yoktur."

قفل بر دلهای ما بنهاد حق — کس نداند برد بر خالق سبق

2890. [2901] *"Hak bizim kalblerimiz üzerine kilit koydu. Bir kimse Hâlık üzerine sebak götürmeyi bilmez!"*

خَتَمَ اللّٰهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ (Bakara, 2/7) ya'ni "Allah Teâlâ onların kalbleri üzerine mühür koydu" âyet-i kerîmesi mûcibince Hak bizim kalblerimiz üzerine ezelde kilit koydu. Bir abd-i hâdis Hakk-ı Kadîm'in fiil-i sâbıkından ileri geçmesini bilemez." Bu beyt-i şerîfte sûre-i Fussılet'te vâki وَقَالُوا قُلُوبُنَا فِى أَكِنَّةٍ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ وَفِى آذَانِنَا وَقْرٌ وَمِنْ بَيْنِنَا وَبَيْنِكَ حِجَابٌ فَاعْمَلْ إِنَّنَا عَامِلُونَ (Fussılet, 41/5) ya'ni "Ve münkirler dediler ki: "Bizim kalblerimiz sizin bizi onun tarafına da'vet ettiğiniz şeyden perdeler içindedir. Bizim kulaklarımızda sağırlık vardır ve sizin ile bizim aramızda hicâb vardır; sen amel et, biz de amel ediciyiz" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

نقش ما این کرد آن تصویرگر — این نخواهد شد به گفت و گو دگر

2891. *"Bizim nakşımızı o tasvir yapıcı böyle yaptı; bu artık güft ü gû ile gitmeyecektir.*

Ya'ni "Hâlık Teâlâ hazretleri bizim vasıflarımızı böyle halk buyurdu ve ezelde kazâ-yı ilâhî bizim hakkımızda böyle vâki oldu. Bu kazâ-yı ilâhî bu âlem-i sûretin güft ü gûsu ile gitmeyecektir."

سنگ را صد سال گویی لعل شو — کهنه را صد سال گویی باش نو

2892. *"Taşa yüz yıl "La'l ol!" desen, eskiye yüz yıl "Yeni ol!" desen,"*

خاك را گویی صفات آب گیر — آب را گویی عسل شو یا که شیر

2893. *"Toprağa "Suyun sıfatını tut!" desen, suya "Bal yâhut ki süt ol!" desen,"*

هیچ ازآن اوصاف دیگر گون شوند — آب کی گردد عسل ای ارجمند

2894. *"Hiç o evsâftan başka türlü olurlar mı? Ey azîz, su ne vakit bal olur?"*

خالق افلاك او و افلاكيان　　　　خالق آب و تراب و خاكيان

2895. *"Eflâkin ve eflâke mensûb olanların Hâlık'ı, suyun ve toprağın ve toprağa mensûb olanların Hâlık'ı odur."*

آسمان را داد دوران و صفا　　　　آب و گل را تيره رويى و نما

2896. *"Göğe devrân ve safâ, suya ve çamura bulanık yüzlülük ve neşv ü nemâ verdi."*

كى تواند آسمان دردى گزيد　　　　كى تواند آب و گل صفوت خريد

2897. *"Ne vakit gök kesâfeti kabûl edebilir, ne vakit su ve çamur safveti satın alır?"*

"Hakk'ın kesîf olarak yarattığı kesîf ve latîf olarak yarattığı da latîftir. Binâenaleyh kesîf latîf, ve latîf dahi kesîf olmaz. Her şey kendi mertebesinde, kendi hükmünü muhâfaza eder."

قسمتى كرده ست هر يك را رهى　　　　كى كهى گردد به جهدى چون كهى

2898. *"Her birine bir yol kısmet etmiştir, ne vakit bir dağ cehd ile bir saman çöpü gibi olur?"*

"Hak Teâlâ hazretleri suver-i eşyâdan her birine bir yol ve meşreb kısmet etmiştir. Ne kadar cehd ve gayret edersen et, bir koca dağ hiçbir vakitte bir saman çöpü gibi hafif ve küçük bir hâle gelemez. Binâenaleyh taksîm-i ezelînin tebdîli kābil değildir."

جواب انبيا عليهم السلام مر جبريان را

Enbiyâ (aleyhimüsselâm)ın cebrîlere cevâbı

انبيا گفتند آرى آفريد　　　　وصفهايى كه نتان ز آن سر كشيد

2899. *Enbiyâ dediler ki: "Evet, ondan baş çekmek mümkin olmayan vasıfları yarattı."*

"Netân", "netüvân" kelimesinin muhaffefidir. Peygamberler münkirlerin cebir yolunda vâki' olan cevâblarına karşı dediler ki: "Evet, Hak Teâlâ hazretleri kendisinden ictinâb mümkin olmayan birtakım küfür ve îmân ve saâdet ve şekāvet gibi vasıfları yarattı ve bunları kazâ etti, ve bunların "kazâ-yı mübrem" olanlarından ictinâb dahi kābil değildir. Zîrâ bunlar evsâf-ı asliyyedir."

و آفرید او وصفهای عارضی   که کسی مبغوض میگردد رضی

2900. [2910] *"Ve o ârızî vasıfları da yarattı ki, mebgûz olan bir kimse razî olur."*

"Ve fakat Hak Teâlâ hazretleri ârızî olan vasıfları da yarattı ki, bu sıfât-ı ârıza terbiye ile zâil olur ve onun altından iyi olan vasf-ı aslî çıkar; ve bu sûrette o sıfât-ı ârızî sebebiyle mebgûz olan bir kimse, iyi olan sıfât-ı asliyyesi sebebiyle razî, ya'ni kendisinden hoşnûd olunmuş olur." Ve onun bu evsâf-ı kabîhası, onun hakkında "kazâ-yı muallak" olur ve kazâ'yı muallak ise, dâimâ tebeddül eder. İmdi bu hal sırr-ı kadere taalluk eder ve sırr-ı kader ise meçhûl olduğundan, behemehal bu âlem-i sûrette nasâyih-ı enbiyâ ve evliyâyı kabûl edip amel etmek lâzım gelir. Zîrâ herhangi bir münkirde zâhir olan sıfat-ı küfür ve şekāvetin ârızî olması muhtemeldir.

سنگ را گویی که زر شو بیهدهست   مس را گویی که زر شو راه هست

2901. *"Taşa "Altın ol!" dersen boştur; bakıra "Altın ol!" dersen yol vardır."*

Kimyâ nokta-i nazarından taş anâsır-ı basîtadan değildir. Birtakım anâsır-ı basîtanın imtizâcından terekküb etmiştir. Fakat altın ile bakır anasır-ı basîtadandır. Ve bakır ulûm-i muhtefiyyeden olan "kîmyâ"daki "iksîr" vâsıtasıyla altına tebdîl olunur. Fakat muhtelif anâsırdan terekküb eden taşın altına inkılâbı mümkin değildir. Nitekim son keşf olunan elektron nazariyesiyle maâdin-i basîtanın yekdîgerine inkılâbı mümkin olduğu fennen sâbit olmuştur ve bu kimyâ nokta-i nazarından altın, emrâz-ı ma'deniyyeden kurtulmuş olan bir ma'dendir; ve dîger maâdin ise, emrâz-ı ma'deniyye ile ma'lûldür. Kiminin marazı çoktur, kiminin marazı azdır. Bakır ve gümüş ve cıva bu az marazlı olan ma'denlerdendir. İksîre mukārin olduğu vakit altına inkılâb ederler ve marazları gider; ve kiminin marazı aslî olup iksîr ile izâle-i marazı mümkin değildir. İşte şekāvet-i ârıziyye ile şekāvet-i asliyye de böyledir.

ریگ را گویی که گل شو عاجز است   خاک را گویی که گل شو جایز است

2902. *"Kuma "Çamur ol!" dersen âcizdir. Toprağa "Çamur ol!" dersen câizdir."*

رنجها داده ست کان را چاره نیست   آن به مثل لنگی و فَطْس و عمی است

2903. *"Hastalıklar vermiştir ki ona çâre yoktur, o topallık ve yassı burunluluk ve körlük mislidir."*

رنجها داده ست کان را چاره هست   آن به مثل لَقْوَه و درد سر است

2904. *"Hastalıklar vermiştir ki ona çâre vardır, o lakve ve baş ağrısıdır."*

"Lakve", ağzın ve gözün çarpılmasıdır ki, asabî bir hastalık olmak i'tibâriyle kābil-i tedâvîdir.

این دواها ساخت بهر ائتلاف   نیست این درد و دواها از گزاف

2905. *"Bu ilâçları i'tilâf için yaptı; bu dertler ve ilâçlar beyhûde değildir."*

"Hak Teâlâ hazretleri bu ilâçları kābil-i tedâvî olan hastalıkların ıslâhı için yaptı. Bu âlem-i sûrette marazların ve ilâçların vücûdu beyhûde ve ma'nâsız değildir. Cümlesi mezâhir-i esmâ-i ilâhiyyedir."

Ma'lûm olsun ki, Hakk'ın bir "emr-i irâdî"si bir de "emr-i tekîfî"si vardır. Emr-i irâdîsi abdin ilm-i ilâhîde ayn-ı sâbitesinin hîn-i sübûtunda Hakk'a verdiği ilim neden ibâret ise, irâde-i ilâhiyyenin bu ilme taalluk etmesidir. Emr-i teklîfisi, resûlleri vâsıtasıyla Hakk'ın ibâdına teblîğ buyurduğu ahkâmdır. Halbuki emr-i irâdîye nazaran efrâd-ı insâniyyeden ba'zıları saîd ve ba'zıları şakîdir. Bu emr-i irâdî, ibâdın evsâf-ı asliyye ve zâtiyyesi olduğundan aslâ tebeddül etmez. Fakat bu âlem-i şehâdette gerek saîd ve gerek şakî olanlar, ahkâm-ı nefsâniyye ve hayvâniyyenin galebesiyle ale's-seviye evsâf-ı şekāvet içinde bulunurlar. Enbiyânın da'veti vukūunda saâdet-i asliyye sâhipleri îmân ve şekāvet-i asliyye ashâbı muhâlefet ederler; ve bu sûretle saâdet-i asliyye sâhiplerine ârız olan şekāvet zâil olur. Ve bunun aksi de vâki' olur. Ya'ni şekāvet-i zâtiyye ashâbından bulunan kimseler peygambere tâbi' olmakla onlarda muvakkaten evsâf-ı saâdet zâhir olur. Fakat herhangi bir te'sîr yüzünden bu sâadet-i ârıziyyeleri zâil ve şekāvet-i asliyyeleri zâhir olur. Binâenaleyh enbiyâ, ârızî emrâz-ı ma'neviyyenin tabîbidirler.

بلکه اغلب رنجها را چاره هست   چون به جد جویی بیاید آن به دست

2906. *Belki ağleb olarak hastalıklara çâre vardır; cidd ile istediğin vakit o ele gelir.*

Belki maddî ve ma'nevî hastalıkların çoğunun çâresi ve ilâcı vardır. Eğer kemâl-i ciddiyet ile o hastalıkların izâlesi esbâbını ister ve ararsan, elde ede-

bilirsin. Çâresi olmayan emrâz azdır. Ancak emrâzın çâresi olan veyâhut olmayan nevi'lerden olduğu meçhûldür. Zîrâ sırr-ı kadere taalluk eder ve mâdemki bu husûs meçhûldür, o hastalığın def' ve izâlesine çalışmak elbet âkılâne bir hareket olur.

مکرر کردن کافران حجتهای جبریانه را

Kâfirlerin cebrîce olan hüccetleri mükerrer etmeleri

قوم گفتند ای گروه این رنج ما   نیست ز آن رنجی که بپذیرد دوا

2907. *Kavim dediler ki: "Ey tâife, bu bizim marazımız devâ kabul eden bir marazdan değildir?"*

Münkirler enbiyânın bu sözlerine karşı cebrîlere mahsûs i'tirâza kıyam edip dediler ki: "Ey enbiyâ tâifesi, bu bizim muhâlefet marazımız çâre ve ilâç kabûl eden maraz cinsinden değildir. Binâenaleyh biz muhâlefete mecbûruz."

سالها گفتید زین افسون و پند   سختتر میگشت ز آن هر لحظه بند

2908. *"Senelerce bu efsûn ve nasîhati söylediniz, her lahza ondan bağ pek kavî oldu."*

"Senelerce bizi teshîr etme[si] lâzım gelen sözlerden ve nasîhatlerden söylediniz; siz söyledikçe o sözlerden ve nasîhatlerden bizim muhâlefet ve şekāvet bağımız şiddetli ve kuvvetli oldu. Ya'ni size karşı muhâlefetimiz arttı ve şiddetlendi."

گر دوا را این مرض قابل بدی   آخر از وی ذرهٔ زایل شدی

2909. *"Eğer bu maraz devâya kābil olaydı, nihâyet ondan bir zerre zâil olurdu."*

"Eğer bizdeki maraz-ı muhâlefet ve şekāvet, sizin nasîhat ilâcınızı kabul edecek maraz cinsinden olaydı, nihâyet bu kadar devâm eden o nasîhatlerden bu marazın bir zerre kadarı olsun zâil olurdu."

سُدّه چون شد آب نآید در جگر   گر خورد دریا رود جایی دگر

2910. [2920] *"Südde olduğu vakit su ciğere gelmez, eğer denizi içse başka yere gider."*

"Südde", bir nevi' hastalıktır ki bu illete mübtelâ olan kimse, ne kadar su içse kanmaz. Zîrâ içtiği su vücûdunun suya muhtâç olan ciğerine gitmez, başka a'zâ-yı dâhiliyyeden nüfûz ederek idrâr ile çıkar ve burnu koku almaz. Enbiyânın nasâyihi "su"ya ve münkirlerin ma'nevî hastalığı dahi "südde" hastalığına teşbîh buyrulmuştur.

لاجرم آماس گیرد دست و پا   تشنگی را نشکند آن استقا

2911. *"Şübhesiz el ve ayak şiş tutar; o su içmek susuzluğu kırmaz."*

"Bu südde illetine mübtelâ olan kimsenin ciğeri faâliyetten kalınca içtiği su vücûduna dağılıp eli ve ayağı şişer, onun bol bol su içmesi susamışlığını kesmez."

باز جواب انبیا علیهم السلام ایشان را

Enbiyâ (aleyhimüsselâm)ın tekrar onlara cevâbı

انبیا گفتند نومیدی بد است   فضل و رحمتهای باری بیحد است

2912. *Enbiyâ ddiler ki: "Ümîdsizlik kötüdür, Hâlık'ın rahmetlerinin ziyâdeliği hadsizdir."*

از چنین محسن نشاید ناامید   دست در فتراك این رحمت زنید

2913. *"Böyle Muhsin'den nâ-ümîd olmak lâyık değildir, bu rahmetin fitrâkine el vurun!"*

"Fitrâk", atın önüne ve arkasına astıkları torbadır ki, ona "işkâr-bend" de derler ve içine av ve sâire koyarlar. Ya'ni "Böyle rahmeti vâsi' olan Muhsin'den ümîd kesmek lâyık değildir. Ümîd elinizi onun rahmet atının fitrâkine koyun, Hakk'ın rahmetine yapışın!"

ای بسا کارا که اول صعب گشت　　بعد از آن بگشاده شد سختی گذشت

2914. *"Ey çok işler ki, evveli güç oldu, ondan sonra açık oldu, zorluğu geçti."*

بعد نومیدی بسی اومیدهاست　　از پس ظلمت بسی خورشیدهاست

2915. *"Ümidsizlikten sonra çok ümidler vardır. Zulmet arkasından çok güneşler vardır."*

خود گرفتم که شما سنگین شدید　　قفلها بر گوش و بر دل بر زدید

2916. *"Haydi tutayım ki siz sengîn oldunuz ve kulağınıza ve kalbinize kilitler vurdunuz."*

Farz edelim ki siz taş yürekli oldunuz ve şekāvetiniz de zâtî ve aslîdir ve bu sebeple kulaklarınıza ve kalblerinize kilitler vurdunuz ve sözlerimizi dinlemek istemediniz."

هیچ ما را با قبولی کار نیست　　کار ما تسلیم و فرمان کردنی است

2917. *"Aslâ bizim kabûl ile işimiz yoktur; bizim işimiz teslîm ve fermân etmekliktir."*

Ya'ni "Tarafımızdan vâki' olan teklîf-i ilâhîyi halkın kabûl etmesi ile alâkadar değiliz. Zîrâ vazîfemiz Hakk'ın emrini teblîğden ibârettir. Cenâb-ı Hak bize يَاأَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ (Mâide, 5/67) ya'ni "Ey Resûl, sana inzâl olunan şeyi teblîğ et!" buyurduğu için bizim işimiz bu emr-i ilâhîye teslîm olmak ve Hakk'ın kullarına, bu emr-i ilâhîye tâbi' olun, diye emir ve fermân etmektir."

او بفرمودستمان این بندگی　　نیست ما را از خود این گویندگی

2918. *"Bu bendeliği bize o emretmiştir; bu söyleyicilik bize kendimizden değildir."*

"Bu teblîğ ve risâlet kulluğunu bize Hak Teâlâ hazretleri emir buyurmuştur. Binâenaleyh bizim size vâki' emrimiz dahi bizim hevâ-yı nefsânîmizden değildir. Nitekim Hak Teâlâ وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى (Necm, 53/3) ya'ni "Resûl hevâ-yı nefsânîden söylemez, o ancak kendisine vahy olunan vahy-i ilâhîyi teblîğ eder" buyurur.

جان برای امر او داریم ما　　گر به ریگی گوید او کاریم ما

2919. *"Biz cânı onun emri için tutarız; eğer derse, biz kumluğa ekeriz."*

"Bizim bu hayât-ı dünyeviyyede yaşayışımız ancak Hakk'ın emrini ibâdına teblîğ etmek içindir. Binâenaleyh eğer, çorak olan kumluğa ekin ek, diye emir buyurursa ekeriz." Ya'ni şekāvet-i asliyye ve zâtiyye erbâbını da da'vet ederiz ve nefesler sarf edip nasîhatler ederiz. Zîrâ hayâtımız bunun içindir. Ma'lûmdur ki اَلْيَوْمَ اَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ (Mâide, 5/3) ya'ni "Bu gün sizin dîniniz ekmel oldu" âyet-i kerimesi nâzil olduğu vakit Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk (r.a.) ağlamaya başladı. Sebebi kendilerinden suâl olundukda buyurdular ki: "Resûl-i Ekrem Efendimiz'in aramızdan iftirâkı vâki' olacağını bu âyetten anlıyorum. Zîrâ Resûl-i zîşân Efendimiz'in vazîfe-i âlîleri teblîğ-i ahkâm-ı ilâhiyyedir. Dînimiz ekmel olunca Resûl-i zîşân Efendimiz'in risâletleri de hitâm bulur ve vazîfeleri bitince de hayât-ı dünyeviyyeyi terk buyururlar." Ve Hz. Sıddîk'ın buyurdukları gibi de vâki' oldu.

غیر حق جان نبی را یار نیست   با قبول و رد خلقش کار نیست

2920. [2930] *Nebînin cânına Hakk'ın gayri yâr değildir; halkın kabûl ve reddi ile ona iş yoktur.*

Zîrâ nebî yeryüzünde Allah Teâlâ hazretlerinin halîfesidir ve halîfe müstahlifin "ayn"ı olduğundan nebînin ma'nâ ve canına Hakk'ın gayrı olan halk yâr ve dost olamaz. Binâenaleyh hîn-i da'vette nebînin nazarı halka değil Hakk'adır ve halkın kabûl ve reddi ile alâkâdar değildir.

مزد تبلیغ رسالاتش از اوست   زشت و دشمن رو شدیم از بهر دوست

2921. *"Onun risâletinin teblîğ ücreti ondandır, dost için ve çirkin ve düşman yüzlü olduk."*

"Hakk'ın risâletinin vazîfe-i teblîği için iktizâ eden ücret yine Hak'tandır. Nitekim وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ (Şuarâ', 26/109) ya'ni ("Ey resûlüm de ki:) "O da'vet üzerine sizden ücret istemiyorum, benim ücretim ancak âlemlerin Rabbi üzerinedir" buyurulur. Bizim cânımızın yârı Hak olduğundan, bu dost-ı hakîkînin emrini îfâ için halk indinde çirkin ve menfûr ve düşman yüzlü olduk."

ما بر این درگه ملولان نیستیم   تا ز بُعْد راه هر جا بیستیم

2922. *"Biz bu dergâhta melûller değiliz, tâ ki yolun uzaklığından her yerde oturalım."*

"Biz bu dergâh-ı Hak'ta ve Hakk'ın kulluğu kapısında usanmış ve sıkılmış değiliz. Tâ ki risâlet yolunun uzaklığından ve güçlüğünden her bir yerde yorulup ve usanıp duralım ve nasîhatten geri kalalım."

دل فرو بسته و ملول آن کس بود　　کز فراق یار در محبس بود

2923. *"Gönlü bağlanmış ve melûl olmuş o kimse olur ki, yârin firâkından mahbes içinde ola."*

"Gönlünün ümîdi bağlanmış ve sıkılmış o kimsedir ki, kendi dostundan ayrı düşmüş ve mahbes içinde kalmıştır." Ümidsizlik ve sıkıntı ve usanç bu kimselerin hâlidir. Halbuki bizim zâhirimiz halk ile ve bâtınımız Hak iledir; ve bâtınımız dost-i hakîkî olan Hak iledir.

دلبر و مطلوب با ما حاضر است　　در نثار رحمتش جان شاکر است

2924. *Matlûb olan dilber bizim ile hâzırdır, onun rahmetinin saçılmasında can şâkirdir.*

"Nisâr", saçmak ve düğünde saçılan para ma'nâsınadır. Burada "rahmet," düğünde saçılan paraya, teşbîh buyrulmuştur. "Biz gerek nefsimizde ve gerek eşyâda dilber-i matlûb olan Hakk'ın huzûrunu müşâhede etmekteyiz ve cânımız O'nun rahmetinin saçılmasında dâimâ şükredicidir."

در دل ما لاله زار و گلشنی است　　پیری و پژمردگی را راه نیست

2925. *"Bizim gönlümüzde bir lâlezâr ve gülşen vardır; ihtiyarlığa ve pejmürdeliğe yol yoktur."*

"Bizim bâtınımızda hakāyık ve maârif-i ilâhiyye lâlezârı ve gülşeni vardır, dâimâ bahar içindeyiz. Binâenaleyh bizim gönlümüzün ihtiyarlığına ve solukluğuna yol yoktur. Bizler bu sıfât-ı beşeriyyeden kurtulduk."

دایما تر و جوانیم و لطیف　　تازه و شیرین و خندان و ظریف

2926. *"Dâimâ genç ve latîf serviyiz, tâze ve handân ve şîrin ve zarîf.*

Dâimâ sıfât-ı rûhâniyye ile muttasıf bir haldeyiz."

پیش ما صد سال و یك ساعت یکی است　　که دراز و کوته از ما منفکی است

2927. *"Bizim önümüzde yüz yıl ve bir saat birdir, zîrâ ki uzunluk ve kısalık bizden münfektir."*

"Biz beşeriyet ve cismâniyet ahkâmından kurtulup rûhâniyet ahkâmı altına girdiğimizden bizim önümüzde, ahkâm-ı rûhâniyye îcâbınca yüz yıl ile bir saat müsâvîdir. Çünkü cismâniyet âlemine mahsûs olan uzunluk ve kısalık bizden ayrılmıştır."

آن دراز و کوتهی در جسمهاست　　آن دراز و کوته اندر جان کجاست

2928. *"Uzunluk ve kısalık cisimlerdedir; o uzunluk ve kısalık canda nerdedir?"*

"Uzunluk ve kısalık cismâniyet âlemindedir, ma'nâ âleminde değildir." Meselâ rü'yâ ma'nâ âlemidir. Bir kimse rü'yâsında bir dakîka içinde uzak bir şehre gider ve orada birtakım kimseler ile görüşüp ba'zı işler yapar ki, bunları bu âlem-i sûrette yapmak lâzım gelse aylar kâfî gelmez.

سیصد و نه سال آن اصحاب کهف　　پیششان یك روز بی اندوه و لهف

2929. *O Ashâb-ı Kehf'in üç yüz dokuz senesi, onların önünde gamsız ve teessüfsüz bir gün idi.*

Sûre-i Kehf'te وَلَبِثُوا فِى كَهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تِسْعًا (Kehf, 18/26) ya'ni "Onlar mağaralarında üç yüz dokuz sene kaldılar" buyurulduğu vech ile, ashâb-ı Kehf'in mağarada geçirdikleri bu üç yüz dokuz yıl gamsız ve teessüfsüz geçen bir gün mesâbesinde idi. Zîrâ gam ve teessüf ehl-i gafletin hayât-ı cismâniyye ve rûhâniyyesine taalluk eder. Bunlar ise muhabbet-i Hak sarhoşları idi.

و آن گهی بنمودشان یك روز هم　　که به تن باز آمد ارواح از عدم

2930. [2940] *Ve o bir vakit dahi onlara bir gün göründü. Zîrâ ervâh ademden tekrar cisme geldi.*

Ma'nâ ve rûhâniyet âlemindeki zaman ölçüsü, cismâniyet âlemindeki zaman ölçüsüne kābil-i kıyâs olmadığından, âlem-i cismâniyetin üç yüz dokuz yılı onlara bir gün göründü.

چون نباشد روز و شب با ماه و سال　　کی بود سیری و پیری و ملال

2931. *Mâdemki gece ve gündüz yâhut ay ve sene olmaz, ne vakit gezinti ve ihtiyarlık ve melâl olur?*

Rûhâniyet âleminde, gece ve gündüz ve ay ve sene hesâbları yoktur. Bunlar cismâniyet âlemine âiddir. Uzun ve uzak yollarda yürüyüp yorulmak

yoktur ki, seyirden usanç gelsin; ve aylar ve seneler geçmez ki, ihtiyarlık peydâ olsun. Velhâsıl rûhâniyet âleminde cismâniyet âlemi gibi seyr-i mekânî ve seyr-i zamânî yoktur.

در گلستان عدم چون بیخودی است　　مستی از سَغراق لطف ایزدی است

2932. *Mâdemki adem gülistânında bîhodluk vardır, Hakk'a mensûb olan lutuf kadehinden sarhoşluk vardır.*

"Sağrâk" ve "sakrâk", lüleli kâse ve bardak ma'nâsınadır. Ba'zıları bu lügatin Türkçe olduğunu beyan ederler; ve mecâzen "şarâb" ma'nâsında da isti'mâl olunur. "Âlem-i mahsûsâttan adem gülistânına intikāl olunduğu vakit, bu hayât-ı cismâniyyeden geçmek ve bîhodluk vardır. Hakk'ın lütuf kadehinden ya'ni şarâb-ı ilâhîden sarhoşluk vardır."

لَمْ يَذُقْ لَمْ يَدْرِ هر کس کو نخورد　　کی به وهم آرد جُعَلْ انفاس وَرْد

2933. *Onu içmeyen her bir kimse tatmaz ve bilmez. Bok böceği ne vakit gül kokusunu vehme getirir?*

O şarâb-ı ilâhîyi içmeyen her bir kimse, onun tadı ve lezzeti nasıl olduğunu bilmez ve hadd-i zâtında böyle bir şarâb olduğunu vehmine bile getiremez. Çünki o levsiyyât-ı nefsâniyye içinde imrâr-ı hayât etmeğe alışmış ve ondan lezzet almıştır. Ezvâk-ı rûhâniyyeyi düşünemez. Meselâ bok böceği pislik içinde yaşamaktan lezzet alır ve hayat bulur ve gül kokusundan müteessir olup helâk olur. Binâenaleyh o hayvancağız gül kokusunu hiç vehmine getirebilir mi?

نیست موهم ار بدی موهوم آن　　همچو موهومان شدی معدوم آن

2934. *Müvehhem değildir, eğer mevhûm olaydı o mevhûmlar gibi ma'dûm olurdu.*

Ya'ni "O bahsettiğimiz sağrâk ve şarâb-ı ilâhî, asılsız hayâlden ibâret olarak vehme getirilmiş bir şey değildir. Onun vücûdu evliyâ-yı Hakk'ın üzerindeki eserler ile sâbittir. Eğer mevhûm olaydı, diğer mevhum olan şeyler gibi onun dahi vücûdu yok olur ve âlem-i vücûdda âsârı görünmez idi."

دوزخ اندر وهم چون آرد بهشت　　هیچ تابد روی خوب از خوك زشت

2935. *Cehennem cenneti nasıl vehme getirir? Hiç çirkin yüzden güzel yüz doğar mı?*

Ya'ni ezdâd bir yerde cem' olmaz, cehennem ile cennet birleşmez ve çirkin yüzden güzel yüzlülük beklenemez. Bunun gibi nefis cehennemi içinde bulunanların vehmine rûhâniyet cenneti gelemez.

هین گلوی خود مبر هان ای مهان　　　　این چنین لقمه رسیده تا دهان

2936. *Sakın kendi boğazını kesme! Âgâh ol, ey hakîr olan kimse, ağza kadar böyle lokma erişmiş!*

Ey nefsânî olan kimse, muhâlefet bıçağı ile sakın rûhunun boğazını kesme! Âgâh ol, ey eşref-i mahlûkat olan insan sûretinde yaradılmış olup da sıfât-ı hayvâniyye mertebesine düşerek hakîr olmuş olan kimse! Da'vet-i enbiyâ ile îmân ve îkān lokması ağzına kadar gelmiştir. Fırsatı ganîmet bilip fevt etme!

راههای صعب پایان برده ایم　　　　ره بر اهل خویش آسان کرده ایم

2937. *Güç yolları nihâyette götürmüşüz, ehlimize yolu kolay etmişiz.*

Bu zulmet-i tabîat içinde hakîkat tarafına giden uzun yolları nihâyete götürdük ve kısalttık. Bu hakîkat yolunu ehlimize, ya'ni bize tâbi' olanlara kolaylaştırdık.

مکرر کردن قوم اعتراض ترجیه بر انبیا علیهم السلام

Enbiyâ (aleyhimüsselâm) üzerine terciyenin i'tirâzını kavmin tekrar etmesi

"Terciye", ummak ve ümidvâr olmak demektir. Ya'ni enbiyâ (aleyhimü's-selâm) sırr-ı kaderin meçhûliyetine binâen, münkirlerin küfür ve inkârları ârızî olmak ihtimâli bulunduğunu beyân buyurmuşlar idi. Münkirler tarafından bu ümîd ve ihtimâl hakkındaki beyânâta da tekrar i'tirâz olundu.

قوم گفتند ار شما سعد خودید　　　　نحس مایید و ضدید و مرتدید

2938. *Kavim dediler: "Eğer siz saîd iseniz bizim nahsimiz ve zıddımız ve mürteddimizsiniz.*

Münkir olan tâife i'tirâzan dediler ki: "Eğer siz saâdet sâhibi iseniz, biz de şekāvet sâhibi isek, bizim zıddımız, bizim mürteddimiz, ya'ni bizim reddolunmuşumuzsunuz ve bize karşı uğursuzsunuz."

جان ما فارغ بد از اندیشها   در غم افکندید ما را و عنا

2939. *"Bizim cânımız endîşelerden fâriğ idi, bizi gama ve anâya bıraktınız!"*

"Biz hayât-ı dünyeviyyenin ezvâk ve îcâbâtına dalmış idik ve cânımız âkıbet-i hayât düşüncelerinden fâriğ idi. Siz geldiniz bizim önümüze âhiret gamını ve rencini bıraktınız. Bu sıkıntılı düşünceler keyfimizi kaçırdı."

ذوق جمعیت که بود و اتفاق   شد ز فال زشتتان صد افتراق

2940. [2950] *"Zevk-ı cem'iyyet ve ittifâk ki var idi, sizin çirkin falınızdan yüz iftirâk oldu!"*

"Bizim kavmimizin cem'iyyetinde zevk ve ittifâk var idi. Birbirimiz ile güzel güzel geçinmekte idik. Sizin çirkin falınızdan cemiyetimizin zevki ve ittifâkı bozuldu ve efrâdımız arasında birçok iftirâk hâsıl oldu."

طوطی نقل شکر بودیم ما   مرغ مرگ اندیش گشتیم از شما

2941. *"Biz şeker nuklünün tûtîsi idik. Sizden ölüm düşünücü kuş olduk!"*

"Biz şeker mezesi mesâbesinde olan hayât-ı dünyeviyye lezâizinin tûtî kuşu idik. Halbuki siz geldiniz, bizim önümüze bu hayâtın ve lezâizin fânîliği fikrini koydunuz. Biz sizin yüzünüzden artık ölüm düşünücü kuş olduk."

هر کجا افسانهٔ غم گستری است   هر کجا آوازهٔ مستنکری است

2942. *"Her nerede bir gam yapıcı bir efsâne vardır, her nerede bir müstenker âvâze vardır..."*

"Müstenker", inkâr edilmiş demektir. "Her nerede gam veren bir masal vardır ve her nerede bir münker ve kabîh âvâze ve sadâ vardır."

هر کجا اندر جهان فال بذی است   هر کجا مسخی نکالی مأخذی است

2943. *"Her nerede cihan içinde bir kötü fal vardır, her nerede bir mesh, bir nekâl, bir me'haz vardır..."*

"Mesh", güzel sûretin kötü sûrete tebdîli ve "nekâl", azâb ve "me'haz", muâheze mahalli demektir. Ya'ni "Bu cihanda her nerede bir kötü fal, ya'ni

teşe'üm vardır ve her nerede bir iyi sûretin kötü sûrete tebdîli mes'elesi mevzû-i bahistir ve azâb ve mahall-i muâheze mevcuddur..." Bu iki beytin ma'nâları âtîdeki beyt-i şerîf ile tamâm olur.

در مثال قصه و فال شماست　　　　در غم انگیزی شما را مشتهاست

2944. *"Sizin misâlinizde ve kıssanızda ve falınızda mevcûddur. Ğam-engîzlikte sizin için müştehâ vardır!"*

Ya'ni "Yukarıdaki iki beyitte ta'dâd olunan ahvâlin cümlesi, sizin masallarınızda ve kıssalarınızda ve teşe'ümünüzde mündericdir. Gam vericilikte siz iştihâ sâhiblerisiniz, bu hayât-ı dünyeviyyeyi insanlara zehir edersiniz.!"

باز جواب انبيا عليهم السلام

Enbiyâ (aleyhimü'sselâm)ın tekrar cevâbı

انبیا گفتند فال زشت و بد　　　　از میان جانتان دارد مدد

2945. *Enbiyâ dediler ki: "Çirkin ve kötü fal sizin cânınızın ortasından meded tutar."*

Enbiyâ münkirlere cevâben dediler ki: "Çirkin ve kötü fala sizin cânınızın içinden yardım gelir ve uğursuzluğun menba'ı asıl sizin canınızın ortasındadır ki iyiyi kötü görürsünüz." Bu beyt-i şerîfde Sûre-i Yâsîn'de vâki' قَالُوا إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ لَئِنْ لَمْ تَنْتَهُوا لَنَرْجُمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُمْ مِنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ قَالُوا طَائِرُكُمْ مَعَكُمْ أَئِنْ ذُكِّرْتُمْ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ (Yâsîn, 36/18) Ya'ni "Antakya ahâlisi kendilerine nasîhat eden resûllere dediler ki: "Biz sizinle teşe'üm ettik, eğer dönmezseniz sizi taşlarız ve bizden size azâb-ı elîm dokunur." Resûller dediler ki: "Sizin uğursuzluğunuz sizinle berâberdir. Siz nasîhat olunduğunuzu teşe'üm mü addedersiniz; belki siz müsrif olan kavimsiniz" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

گر تو جایی خفته باشی با خطر　　　　اژدها در قصد تو از سوی سر

2946. *"Eğer sen, ejderhâ baş taraftan senin kasdında olarak hatarlı yerde uyumuş olsan,"*

مهربانی مر ترا آگاه کرد　　　که بجه زود ار نه اژدرهات خورد

2947. *"Çabuk sıçra, yoksa seni ejderhâ yuttu!" diye muhakkak bir şefkatli âgâh etti.*

تو بگویی فال بد چون میزنی　　　فال چه بر جه ببین در روشنی

2948. *"Sen niçin kötü fal vurursun?" desen, "Fal nedir? Sıçra aydınlıkta gör!"*

از میان فال بد من خود ترا　　　میرهانم میبرم سوی سرا

2949. *"Ben seni muhakkak kötü fal arasından kurtarıyorum, ev tarafına götürüyorum," der.*

چون نبی آگه کننده ست از نهان　　　کو بدید آن چه ندید اهل جهان

2950. [2960] *Nebî gibi gizliden âgâh edicidir ki, o ehl-i cihânın görmediği şeyi gördü.*

"Çûn", edât-ı teşbîhtir. Ya'ni "Mihribân olan nebî gibi, seni görmediğin ejderhâdan âgâh etmiştir. Halbuki o nebiyy-i zîşân ehl-i cihânın görmediği şeyi görmüştür. Sana ejderhânın vücûdunu haber veren kimseye karşı uğursuzluk isnâd etmediğin halde, peygambere uğursuzluk isnâdı kâr-ı âkıl olur mu?"

گر طبیبی گویدت غوره مخور　　　که چنین رنجی بر آرد شور و شر

2951. *Eğer bir tabîb sana: "Koruk yeme, zîrâ böyle bir hastalık şûr u şer getirir" dese,*

تو بگویی فال بد چون میزنی　　　پس تو ناصح را مؤثّم میکنی

2952. *Sen der misin ki: "Niçin kötü fal vuruyorsun?" "İmdi sen nasîhatçiyi kabahatli yapar mısın?"*

"Fâl-i bed zeden", teşe'üm etmek demektir. "Müessem", tef'îl bâbından ism-i mef'ûl olup, günâhkâr ve kahâhatli ma'nâsınadır. Ya'ni bir tabîb: "Sakın koruk yeme, sana hastalık getirir ve sıhhatini bozar, diye nasîhat etse, sen koruğu uğursuz addediyorsun deyip, o tabîbi kabahatli görür müsün?"

ور منجم گویدت کامروز هیچ　　　آن چنان کاری مکن اندر بسیچ

2953. *Ve eğer müneccim sana dese ki: "Bugün sefer tedârikinde hiç öyle bir iş yapma!"*

"Besîç", umumiyetle işe hazırlanmak ve husûsiyetle sefer tedâriki ve kasd ve irâde ma'nâlarına gelir.

صد ره ار بینی دروغ اختری   یك دو باره راست آید میخری

2954. *Eğer müneccimin yüz kere yalanını görsen, bir iki kere doğru gelse satın alırsın.*

Müneccimin birçok def'a yalanını gördüğün halde, onun sözünün butlânına hükm etmezsin. Bir iki def'a sözü doğru çıktığı için, onun gâibden verdiği habere inanırsın.

این نجوم ما نشد هرگز خلاف   صحتش چون ماند از تو در غلاف

2955. *Bu bizim nücûmumuz aslâ hilâf olmadı. Onun sıhhati niçin senden gılâf içinde kaldı?*

Bu bizim nücûmumuz, ya'ni gâibden haber vermemiz, aslâ hakîkate muhâlif olmadı ve yalan çıkmadı. Binâenaleyh bizim sözümüzün doğruluğu niçin senden gılâf içinde ve perde arkasında kaldı? Müneccime inandığın kadar niçin bizim sözümüze inanmadın?

آن طبیب و آن منجم از گمان   میکنند آگاه و ما خود از عیان

2956. *O tabîb ve müneccim, zan cihetinden âgâh ederler; ve biz muhakkak ıyândan.*

Tabîb muâyene ettiği kimsenin hastalığını re'ye'l-ayn görmez, zan ve tahmin üzerine hastalığı teşhîs edip seni âgâh eder; ve müneccim de hayır ve şerri, kezâ zan ve tahmin cihetinden söyler. Bizler ise muhakkak gördüğümüzü söyleriz.

دود میبینیم و آتش از کران   حمله میآرد به سوی منکران

2957. *Dumanı ve ateşi kenardan münkirler tarafına hamle getirir görüyoruz.*

Bu beyt-i şerîfte وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ (Tevbe, 9/493) ya'ni "Muhakkak cehennem şimdiki halde kâfirleri kaplamıştır" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Celâleddin Devvânî hazretleri *Zevrâ'* kitâbında لَمُحِيطَةٌ (le-muhîtatün) kelimesindeki "lâm"a lâm-ı hâliye ma'nâsını vermiştir. Bu beyt-i şerîf dahi bu ma'nâyı te'yid buyurur. Ya'ni "Biz enbiyâ tâifesi bu hayât-ı dünyeviyyenin iç yüzüne de nazar edip görürüz ki, el-an cehennemin dumanı ve ateşi münkirler tarafına hücûm etmektedir."

تو همیگویی خمش کن زین مقال　　که زبان ماست قال شوم فال

2958. *Sen bizim dilimiz, uğursuz olan falın kālidir diye "Bu makālden sus!" dersin.*

Ey münkir, biz nasîhat ettiğimiz vakit sen, bizim dilimiz uğursuz olan falın ayn-ı kālidir, ya'ni dilimizde uğursuzluk vardır, diye "Bu nasîhat cinsinden olan kelâmdan sus!" dersin. Hind nüshalarında "zebân" yerine "ziyân" vâki'dir. Bu sûrette ma'nâ: "Bu makālden sus ki, uğursuz olan falın kāli bizim ziyânımızdır" demek olur.

ای که نصح ناصحان را نشنوی　　فال بد با تست هر جا میروی

2959. *Ey nasîhatçilerin nasîhatini dinlemeyen kimse, her nereye gidersen kötü fal seninledir.*

Ey azgın nefisli münkir, her nereye gidersen nefsinle berâber olduğun için, kötü fal her yerde seninle berâberdir ve sana, hakkında hayırlı nasîhatleri dinletmez.

افعیی بر پشت تو بر میرود　　او ز بامی بیندش آگه کند

2960. [2970] *Bir engerek yılanı senin arkan üzere gider, o bir damdan görür, âgâh eder.*

Âlem-i bâtında yılan sûretine mesh olunmuş olan nefsinin, senin arkan sıra gittiğini âlem-i bâtını müşâhede eden insân-ı kâmil, kendi makām-ı âlîsinden gördüğü bu yılandan seni haberdâr eder.

گوییش خاموش غمگینم مکن　　گوید او خوش باش خود رفت آن سخن

2961. *Sen ona dersin: "Beni gamlı etme!" O der ki: "Hoş ol ve o söz vâki' oldu!"*

Seni yılandan haberdâr eden insân-ı kâmile dersin ki: "Benim keyfimi bozup beni gamlı etme!" O kâmil dahi der ki: "Sen şimdilik hoş ol ve keyfine bak ve o benim haber verdiğim hal vâki'dir."

چون زند افعی دهان بر گردنت　　تلخ گردد جمله شادی جستنت

2962. *Vaktâki yılan senin boynuna ağız vurur, senin sürûr istemekliğin acı olur.*

Yılan senin boynuna sarılıp soktuğu vakit keyfin ve zevkin kaçar ve tatlı hayat sana acı olur.

پس بدو گویی همین بود ای فلان　　　چون بندریدی گریبان در فغان

2963. *İmdi ona dersin ki: "Ey filân bu mu idi, niçin figânda yakanı yırtmadın?"*

İmdi kâmilin haber verdiği hakîkat-i hâl zâhir olduğu vakit, kendini levm edeceğin yerde, ona ta'rîz edip dersin ki: "Ey filân, bana yapacağın iyilik bu kadarcık mı idi, niçin yakanı yırtıp feryâd ederek arkamdan gelen felâketin vücûduna beni iknâ etmedin?"

یا ز بالایم تو سنگی میزدی　　　تا مرا آن جد نمودی و بدی

2964. *"Yâhut yukarıdan bana bir taş vura idin, tâ ki bana o cidd, bu kötülük görüne idi!"*

"Kâşki yukarıdan bana taş atmak sûretiyle o nasîhatının ciddiyeti ve bu arkamdan gelen kötülük bana görüne idi!.."

او بگوید ز آنکه میآزردهٔ　　　تو بگویی نیك شادم کردهٔ

2965. *O der: "Zîrâ ki sen incinmişsin!", Sen dersin: "Beni iyi şâd etmişsin!"*

İnsân-ı kâmil o belâ-dîdeye der ki: "Sen benim kelâmımdan incinmiştin, taş atmak sûretiyle seni fiilen nasıl îkaz edebilirdim? Ey belâ-dîde efendi!" Sen de ona dersinki: "Beni cebir ve şiddet isti'mâliyle îkaz etmediğinden dolayı şimdi iyi mi şâd etmiş oluyorsun?"

گفت من کردم جوانمردی به پند　　　تا رهانم من ترا زین خشك بند

2966. *Dedi: "Ben seni bu sıkı bağdan kurtarmak için nasîhat ile civanmertlik ettim."*

O kâmil cevâben dedi: "Ey belâ-dîde efendi, ben seni bu sıkı olan nefis bağından kurtarmak için nasîhatlerimle sehâ-yı fiilî gösterdim." "Huşk", "kuru" ma'nâsınadır, burada sıkı ve şedîd ma'nâsında müsta'meldir.

از لئیمی حق آن نشناختی　　　مایهٔ ایذا و طغیان ساختی

2967. *"Leîmlikten onun hakkını tanımadın, îzâ ve tuğyan mayası yaptın."*

"Leîm", nefsi alçak olan kimseye derler. "Sen nefsinin alçaklığından dolayı benim nasîhatlerimin hakkını tanımadın. Zîrâ nasîhatlerin hakkı dinlemek

idi, sen dinlemedin. Belki o nasîhatlerimi bana eziyet ve azgınlık sermâyesi yaptın."

این بود خوی لئیمان دنی　　　بد کند با تو چو نیکویی کنی

2968. *"Denî olan leîmlerin huyu bu olur, iyilik ettiğin vakit sana fenâlık eder."*

"Aşağı tabîatlı olan alçak nefisli kimselerin bu huyu olur, senin yaptığın iyiliğe fenâlıkla mukābele eder."

نفس را زین صبر میکن منحنیش　　　که لئیم است و نسازد نیکوییش

2969. *Nefsi bu sabırdan münhanî et, zîrâ ki leîmdir ve onu iyilik düzeltmez.*

Nefse çirkin görünen şeylere karşı sabretmek sûretiyle o nefsi iki kat yap, zîrâ o nefis zâtında alçak bir şeydir ve iyilik ile alçaklığını ıslâh etmez.

با کریمی گر کنی احسان سزد　　　مر یکی را او عوض هفصد دهد

2970. [2980] *Bir kerîme ihsân etsen lâyık olur, o her birine yedi yüz ıvaz verir.*

Kerîm olan rûhâ ihsân ile muâmele etsen lâyık olur. Çünki o kerîm bu yaptığın her bir ihsâna mukābil yedi yüz ıvaz ve bedel verir.

با لئیمی چون کنی قهر و جفا　　　بندهٔ گردد ترا بس با وفا

2971. *Bir leîme kahr ve cefâ ettiğin vakit, sana çok vefâlı bir bende olur.*

Kâfirler ve münâfıklar leîm oldukları için Hak Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerim'de يَاأَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ (Tevbe, 9/73) ya'ni "Ey nebiyy-i zîşânım, kâfirler ve münâfıklara karşı cihâd et ve onlar üzerine şiddetle muâmele et!" buyurulmuştur.

کافران کارند در نعمت جفا　　　باز در دوزخ نداشان ربنا

2972. *Kâfirler ni'met içinde cefâ ekerler; cehennem içindeki nidâları "Rabbenâ"dır.*

Nitekim kâfirler dünyâda ni'met içinde bulunurlar ve diğer bir ni'met-i uzmâ olmak üzere Hak Teâlâ onlara peygamber gönderir. Onlar bu niam-i ilâhiyye içinde cefâ ve zulüm tohumunu ekerler, çünkü leîmdirler iyilik yaramaz. Vaktâki âhiret olur cehenneme girip şiddetli muâmeleye ma'rûz kalırlar;

o vakit Allah'ı tanıyıp رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا فَإِنَّا ظَالِمُونَ (Mü'minûn, 23/107) ya'ni "Yâ Rabbenâ bizi cehennemden çıkar, eğer küfre avdet edersek biz zâlimler oluruz" diye feryâd ederler.

حکمت آفریدن دوزخ آن جهان و زندان این
جهان تا معبد متکبران باشد که ائتیا طَوْعاً أَوْ كَرْهاً

O cihânın cehenneminin ve bu cihânın zindânının halk olunmasının hikmeti, ائتيا طَوْعاً أَوْ كَرْهاً ya'ni "İster istemez gelin" hükmünce mütekebbirlerin ibâdethâneleri olmak içindir

Hak Teâlâ hazretleri âlem-i âhirette cehennem yarattı ve bu dünyâ âleminde de sûrî ve ma'nevî hapisler ve zindanlar yarattı. Bu renc ve meşakkat mahallerinin yaradılmasındaki hikmet emr-i ilâhîye muhâlefet eden mütekebbirlerin ibâdethâneleri olmak içindir. Çünki onlar yalnız âciz kaldıkları vakit kerhen "Allah" derler. Mütevâzi'ler ise tav'an "Allah" derler. Nitekim sûre-i secdede ائتيا طَوْعاً أَوْ كَرْهاً (Fussılet, 41/11) ["İsteyerek veya istemeyerek gelin!"] buyurulmuştur.

که لئیمان در جفا صافی شوند   چون وفا بینند خود جافی شوند

2973. *Zîrâ leîmler cefâ içinde sâfî olurlar, vefâ gördükleri vakit ise cefâ edici olurlar.*

مسجد طاعاتشان پس دوزخ است   پایبند مرغ بیگانه فخ است

2974. *İmdi onların tâatlerinin mescidi cehennemdir; vahşî kuşun ayağının bağı tuzaktır.*

"Fah", kafes ve ökse ve kapan gibi kuş tuzağı ma'nâsınadır. Türkçe "fak" derler; ve nitekim "faka bastı" denir. Ya'ni "Serkeşlerin enâniyetleri azâb ile zâil olur ve onlar ancak cehennemde Hakk'a mutî' olurlar. Nitekim vahşî kuşun ayağının bağı tuzaktır. Ya'ni kafeste habs olunur. Ehlî kuşlar ise serbest gezerler."

هست زندان صومعهٔ دزد و لئیم   کاندر او ذاکر شود حق را مقیم

2975. *Zindan alçak hırsızın ibâdethânesidir. Onun için mukîm olarak Hakk'ı zâkir olur.*

چون عبادت بود مقصود از بشر   شد عبادتگاه گردن کش سقر

2976. *Mâdemki beşerden maksûd ibâdet idi, mütekebbirin ibâdet mahalli cehennem oldu.*

Hak Teâlâ وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ (Zâriyât, 51/56) ya'ni "Ben ins ve cinni ancak ibâdet için yarattım" buyurduğu cihetle, insanın halkından maksûd-i ilâhî onun ibâdet etmesi ve peygamberleriyle gönderdiği emirlerini tutması idi. Halbuki insanlar iki kısma ayrıldılar: Bir kısmı bu dünyâda itâat etti ve kendisinden beklenen kasd-ı hilkate muhâlefet etmedi. Bir kısmı da kibir ve inâd edip peygamberlere muhâlefet ettiler ve emr-i ilâhîye itâati tezellül addettiler. Bu dünyâda kasd-ı hilkate muhâlif hareket etmiş oldular. Halbuki Hak Teâlâ hazretlerinin kasd ve irâdesine muhâlefet mümkin değildir. Binâenaleyh o mütekebbirlerin ibâdet etmeleri için Hak Teâlâ hayât-ı uhreviyyede onlara ma'bed olmak üzere cehennemi tahsîs etti. Nitekim âyet-i kerîmede buyrulur: يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ دَاخِرِينَ (Gāfir, 40/60) ya'ni "Benim ibâdetimden istikbâr edenler, zelîl oldukları halde cehenneme gireceklerdir. "Gerden-keş", mütekebbir ve muannid demektir; ve "sakar", cehennemin bir tabakasının ismidir.

آدمی را هست در هر کار دست   لیك ازو مقصود این خدمت بد ست

2977. *Âdemînin her işte isti'dâdı vardır, fakat ondan maksûd bu hizmet olmuştur.*

İnsanın her işte ve her bir ilimde isti'dâdı vardır. Nitekim bu kadar sanâyi'-i latîfe ve keşfiyyât-ı acîbe meydândadır. Fakat bunların hepsi bu hayât-ı zâhiriyye-i dünyeviyyeye taalluk eder. İnsanın kendi bâkî olmadığı gibi, üzerinde yaşadığı küre-i arz dahi bâkî değildir ve elbette onun bir gün fezâda bozulup gideceği fennen dahi kabûl edilmiştir. İmdi bu fânî cisim ile fânî âlem üzerinde onun zuhûrundan elbette bir maksûd vardır ki, onu Hak Teâlâ enbiyâsı vâsıtasıyla kullarına bildirmiştir ve o maksûd dahi bâkî olan Hakk'a ibâdet ve kulluk etmektir.

ما خَلَقْتُ الْجِنَّ وَ الْإِنْسَ این بخوان   جز عبادت نیست مقصود از جهان

2978. *Bu "Mâ halaktü'l-cinn ve'l-ins"i oku, cihandan maksûd ibâdetin gayri değildir.*

"Bu وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ (Zâriyât, 51/56) ya'ni "Ben ins ve cinni ancak ibâdet etmeleri için yarattım" âyet-i kerîmesini oku. Ve bu âyet-i kerîmenin müfâd-ı âlîsinden anlaşılan budur ki, bu fânî cismin ve cihânın yaradılmasından maksûd, Hakk'a ibâdet etmek ve O'nu tanımaktan başka bir şey değildir." Bir kimse bilcümle ulûm-i dünyeviyyede bir bahr-i bî-pâyan olsa, fakat Hakk'ı tanımasa ve O'na kulluk etmese, hiçbir hizmet yapmamış olarak âlem-i âhirete gider.

گر چه مقصود از کتاب آن فن بود   گر تواش بالش کنی هم میشود

2979. *Gerçi kitâbdan maksûd o fenn olur, eğer sen onu yastık dahi yaparsan olur.*

Meselâ herhangi bir fenne âid yazılmış olan bir kitabdan maksûd o fennin tahsîli olur. Fakat sen onun tahsîliyle meşgûl olmayıp yastık yapsan, olmam demez, sana yastıklık da eder. Bunun gibi bu kitâb-ı kâinâttan maksûd-i aslî Hakk'a hizmet ve ibâdettir. Sen bu kitabı, halk olunduğu şeyin hilâfına kullanabilirsin.

لیك ازو مقصود این بالش نبود   علم بود و دانش و ارشاد و سود

2980. [2990] *Fakat ondan maksûd bu yastık olmadı, ilim ve ma'rifet ve irşâd ve fâide idi.*

گر تو میخی ساختی شمشیر را   بر گزیدی بر ظفر ادبار را

2981. *Eğer sen kılıcı bir çivi yaptın ise, zafer üzerine idbârı ihtiyâr ettin.*

Ya'ni "Kılıcı harpte kullanmak için yaparlar. Fakat bu maksadla yapılmış olan bir kılıcı duvara mıhlayıp bir çivi yaptın ise, düşmana zafer üzerine idbâr-ı hezîmeti ihtiyâr etmiş oldun. Çünki elinde silâhın kalmadı."

گر چه مقصود از بشر علم و هدی است   لیك هر یك آدمی را معبدی است

2982. *Gerçi beşerden maksûd ilim ve hüdâdır, fakat her bir âdem için bir ma'bed vardır.*

Bu beyt-i şerifte mühim bir hakîkat beyan buyurulur. Şöyle ki: Yukarıda insanın hilkatinden maksûd وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُونِ (Zâriyât, 51/56) ["Ben ins ve cinni ancak ibâdet etmeleri için yarattım"] âyet-i kerîmesi mûcibince ibâdet olduğu beyân buyurulmuş idi; ve ibâdet bilinmeyen bir şeye olmaz, mutlak idrâk olunan şeye olur. Ve Hak Teâlâ hazretleri sûre-i İsrâ'da وَقَضٰى رَبُّكَ اَلَّا تَعْبُدُوا اِلَّا اِيَّاهُ (İsrâ, 17/23) ya'ni "Senin Rabb'in ancak kendisinden başkasına ibâdet etmemenizi kazâ etti" buyurulur. Halbuki bu âlemde Hakk'ın gay-

rına ibâdet edenler çoktur. Hak bir şeyi kasd etsin ve o kasdın vukūuna hüküm dahi etsin de, âlemde onun hilâfı vâki' olsun, bu mümkin olur mu? Beyt-i şerîf bu suâle cevâbdır ve bu cevâbın tavzîhi için bir mukaddime îcâb eder:

Ma'lûm olsun ki, kulların her biri esmâ-i ilâhiyyeden bir ismin mazharıdır ve o isim onun Rabb-i hâssı olup, o kul ancak o Rabb-i hâssın kendisine verdiği şeyle zâhir olur; ve Rabb-i hâssın ona verdiği şey dahi abdin ayn-ı sâbitesinin lisân-ı isti'dâd ile taleb ettiği şeydir. Binâenaleyh ibâd Rabb-i hâslarının kendilerine verdiği şeyle temeyyüz ederler. Ve kullar arasındaki temeyyüz erbâb-ı hâssa arasındaki temeyyüzdür. Ve erbâb ise yekdîgerinden havâss-ı zâtiyyeleriyle ayrılırlar. Nitekim Cenâb-ı Pîr efendimiz bu ma'nâya işâreten I. cildde اولا بشنو که خلق مختلف مختلف جانند از یا تا الف ["Evvelâ dinle ki, muhtelif olan halk, yâ'dan elif'e kadar muhtelif candırlar" C.I, 2955] buyurmuşlar idi. İmdi, kullar ile Hak arasındaki ahid iki nevi'dir: Birisi küllî, dîgeri cüz'îdir. Ahd-i küllî ism-i câmi'-i ilâhî ile kullar arasında vâki'dir ve ahd-i cüz'î bu erbâbdan her birisi ile onların abdleri arasındaki ahiddir. İşte bu hakîkate binâen herkes Allah'ın kuludur. Fakat her bir kul esmâ-i hâkime cihetinden Hakk'a tapar. Böyle olunca herkesin bir i'tikādı ve kendisine mahsûs bir ilmi vardır. Başka birisinde kendi i'tikādının gayrı olan bir i'tikādı gördükte onu ibtâl eder; ve her bir abd kendi Rabb'inin sırât-ı müstakîmi üzerinde yürür, ve bu isimlerin her biri kendi abdlerinden râzıdır ve her birinin sırât-ı müstâkîminin nihâyeti başkadır. Meselâ ism-i Hâdî'nin sırât-ı müstakîminin nihâyeti cennet olup وَلِكُلٍّ دَرَجَاتٌ مِمَّا عَمِلُوا (Ahkāf, 46/19) ["Herkesin yaptıklarına göre dereceleri vardır"] âyet-i kerîmesi mûcibince her birinin sırât-ı müstakîminin nihâyeti olan cennette de derecât-ı bî-nihâye vardır. Ve keza ism-i Mudill'in sırât-ı müstakîminin nihâyeti dahi cehennem olup لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُمْ جُزْءٌ مَقْسُومٌ (Hicr, 15/44) ya'ni "Cehennemin yedi kapısı vardır. Her bir kapı için cehennem cinsinden taksîm olunmuş cüz' vardır" âyet-i kerîmesi mûcibince derekât-ı bî-nihâye vardır. Böyle olunca bu dünyâda ve âhirette her bir âdem için Rabb-i hâssının hükmüne göre bir ma'bed vardır. "Ma'bed" kelimesi ism-i mef'ûl olursa [ya'ni "mu'bed"], "bir ibâdet olunmuş" vardır demek olur. İsm-i mekân olursa [ya'ni 'ma'bed"], "bir ibâdet mahalli vardır" demek olur; ve ism-i âlet olursa [ya'ni "mi'bed"], "bir âlet ve sebeb-i ibâdet vardır" demek olur.

مِعْبَدِ مرد کریم أَکْرَمْتَهُ مِعْبَدِ مرد لئیم أَسْقَمْتَهُ

2983. *Kerîm olan âdemin mi'bedi senin ona ikrâm etmendir, leîm olan âdemin mi'bedi senin onu sakîm etmendir.*

Ankaravî hazretleri معبد [mi'bed] kelimesini ism-i âlet olarak almış ve bu zikr olunan ma'nâyı vermiştir. Ve bu beytin ikinci mısrâ'ı yukarıda geçen 2973 numaralı beyitte mezkûr "Zîrâ leîmler cefâ içinde sâfî olurlar ve vefâ gördükleri vakit ise cefâ edici olurlar" ma'nâsını te'yid buyurur. Ya'ni "Kerîm olan adam senden ikrâm görünce, bu keremin şükrünü îfâ için sana hizmet eder ve bu kerem, onun bendeliğine sebep ve âlet olur. Leîm olan adam ise senden ikrâm gördükçe şımarır ve rezâlete başlar. Binâenaleyh ona karşı cebir ve şiddet lâzımdır; ve bu cebir ve şiddet onun sana karşı bendeliğine sebep ve âlet olur. Hind şârihleri معبد [ma'bed] kelimesini ism-i mekân ve اکرمته ve اسقمته kelimelerini de mütekellim sîğası üzre almışlardır. Bu sûrette ma'nâ "Kerîm olan adamın ibâdethânesi benim ona ikrâm etmemdir, leîm olan adamın ibâdethânesi de benim onu sakîm etmemdir" demek olur.

مر لئیمان را بزن تا سر نهند　　　مر کریمان را بده تا بر دهند

2984. *Muhakkak leîm olanlara vur, tâ ki mutî' olsunlar. Muhakkak kerîm olanlara ver, tâ ki meyve versinler.*

"Ser nihâden", mutî' olmaktan kinâyedir. Ya'ni "Leîm olan kimseler cebir ve şiddetle itâat edecekleri cihetle onlara vur! Ve kerîm olanlar ikrâm ile meyve-i tâatı vereceklerinden onlara da in'am ve ikrâm et!"

لاجرم حق هر دو مسجد آفرید　　　دوزخ آنها را و اینها را مزید

2985. *Şübhesiz Hak her iki mescidi yarattı, onlar için cehennemi ve bunlar için mezîdi.*

Kerîmlere in'âm ile ve leîmlere de şiddetle muâmele lâzım olduğu için şübhesiz Hak Teâlâ hazretleri her iki mescidi, ya'ni cenneti ve cehennemi yarattı. Saîd olanlar Hakk'ın tecelliyât-ı cinâniyyesini müşâhede edip Hakk'ı yâd ederler ve ona zikr ile kulluk ederler; ve şakîler tecelliyât-ı cehennemiyyeyi müşâhede edip Hakk'ı zikr ederler ve bu zikir ile Hakk'a kulluk ederler. Ve bu ibâdet ve zikir tabîîdir, teklîfî değildir, sevk-ı tabîatla vâki' olur. Ve tecelliyât-ı cinâniyyenin müşâhedesi tecelliyât-ı cehennemiyyenin müşâhedesinden a'lâ ve etemdir. Binâenaleyh saîd olan müşâhede-i etemde ve şakî olanlar müşâhede-i enkasdadır. Bu hikmete binâen Hak Teâlâ şakîler için cehennemi ve saîdler için ni'metin ziyâdeliğini yarattı.

ساخت موسی قدس در باب صغیر　　　تا فرود آرند سر قوم زحیر

2986. *Mûsâ Kudüs'te küçük kapı yaptı, tâ ki iç ağrısı olan kavim başı aşağı getirsinler.*

(در قدس), (در قدس) takdîrindedir. "Zahîr", iç ağrısı ve karın ağrısı ma'nâsınadır. Cebbâr ve mütekebbir olan kavme "iç ağrısı" ta'bîr buyurulmuştur. Ya'ni "Mûsâ(a.s.) Kuds-i Şerîf'te yaptığı hisârın duvarındaki kapıyı küçük yaptı, tâ ki aslâ baş eğmek şanlarından olmayan cebbâr ve mütekebbirler, o hisâra girerken başlarını eğmeğe mecbûr olsunlar.

ز آنکه جباران بدند و سر فراز دوزخ آن باب صغیر است و نیاز

2987. *Zîrâ ki başları yüksekte cebbâr idiler; cehennem o küçük kapı ve niyaz kapısıdır.*

Ya'ni "O tâife kibir ve azametleri sebebiyle başları yüksekte cebbâr idiler. Ancak böyle küçük kapıdan girerken tab'an baş eğmek mecbûriyetinde kalırlar idi. İşte cehennem dahi şakîler için böyle küçük kapıdır ve niyâz kapısıdır." Bu ma'nâya binâen tarîkat-ı mevleviyyede baş eğmek ve rükû' etmek usûlü vardır.

بیان آن که حق تعالی صورت ملوك را سبب مسخر کردن جباران که مسخر حق نباشند ساخته است چنان که موسی علیه السلام باب صغیر ساخت بر ربض قدس جهت رکوع جباران بنی اسرائیل وقت در آمدن که ادْخُلُوا الْبابَ سُجَّداً وَ قُولُوا حِطَّةٌ

Onun beyânındadır ki Hak Teâlâ mülûkün sûretini, Hakk'ın müsahharı olmayan cebbarları müsahhar etmesinin sebebi yapmıştır. Nitekim Mûsâ (a.s.) Kuds-i Şerîf'in hisar duvarı üzerine, Benî-İsrâil cebbarlarının içeriye gelmek vaktinde rükû' için küçük kapı tertîb etti ki وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّداً وَقُولُوا حِطَّةٌ buyurulmuştur

"Rabaz" (ربض) şehrin etrâfı ve her şeyin etrâfı ve kalenin etrâfı ma'nâsınadır. Kalenin etrâfı duvar olduğu için burada "duvar" ma'nâsı verilmiştir. Zikr olunan âyet-i kerîme sûre-i Bakara'da vâki'dir. Ma'nâ-yı şerîfi "Ey Benî İsrâîl, secdeler edici olduğunuz halde kapıdan giriniz ve "hıtta" lafzını söyleyiniz!" (Bakara, 2/158) demek olur. Hıtta (حطة) kelimesinin ma'nâsı hakkında ihtilâf

vardır. İmam-ı Alî (kerremallâhü vechehû) efendimiz بسم الله الرحمن الرحيم (bismillâhi'r-rahmâni'r-rahîm) ibâresinin mukābilidir buyururlar; ve İkrime hazretleri de لا اله الا الله (lâ ilâhe illallah) demektir, buyurur. Ve ba'zıları dahi, Benî İsrâîl lisânında "kelime-i istiğfâr"dır, derler.

آن چنان که حق ز گوشت و استخوان   از شهان باب صغیری ساخت هان

2988. *Âgâh ol, öyle ki Hak etten ve kemikten olan şahlardan bir küçük kapı yaptı.*

اهل دنیا سجدهٔ ایشان کنند   چون که سجدهٔ کبریا را دشمنند

2989. *Ehl-i dünyâ onlara secde ederler, çünkü Kibriyâ'nın secdesine düşmandırlar.*

Etten ve kemikten olan şâhların ve hükümdarların vücûdlarını Hak Teâlâ hazretleri, bu zikr olunan küçük kapı mesâbesinde yaptı. Ehl-i dünyâ Hakk'a karşı serfürû ve tezellül etmedikleri hâlde onlara karşı tezellül ederler. Ve Hakk'ın huzûrunda namaz kılıp secdeye yatmayı zillet addederler.

ساخت سرگین دانکی محرابشان   نام آن محراب میر و پهلوان

2990. [3000] *Bir gübrelikçiği onların mihrâbı yaptı; o mihrâbın adı bey ve pehlivandır.*

"Sergîn", gübre ve "dân" edât-ı mekân ve "kâf" tasgîr içindir ki, bu tasgîr de, tahkîr ma'nâsınadır. Ve "gübrelikçik" ta'bîrinden maksad dahi cism-i beşerdir. Ya'ni "Hak Teâlâ kendisine karşı tezellül etmeyen ehl-i dünyâya gübre mahalli olan beylerin ve pehlivanların cisimlerini ve sûretlerini mihrâb yaptı, onlar bunların önünde eğilirler."

لایق این حضرت پاکی نه اید   نیشکر پاکان شما خالی نبید

2991. *Bu pâke mensûb olan hazretin lâyıkı değilsiniz; pâkler şeker kamışı, siz boş kamışsınız.*

Ey gübre mahalli olan cisimleri mihrâb yapan ehl-i dünyâ! Pâke mensûb olan Hz. Hakk'ın veyâhut Hz. Hakk'ın halîfeleri olan insân-ı kâmillerin huzûruna lâyık değilsiniz ki, Hakk'ın ve O'nun halîfelerinin muhabbetini mihrâb ittihâz edesiniz. Size lâyık olan mihrâb böyle gübre mahalli olan hükümdarların ve beylerin ve pehlivanların cisimleridir. Pâk olan insân-ı kâmiller dahi cisim iseler de, onlar şeker kamışıdır; onlarda nûr-i yakîn ve

zevk-ı irfân vardır. Sizler ise boş kamışsınız, nûr-i yakînden ve zevk-ı irfândan ârîsiniz.

آن سگان را این خسان خاضع شوند   شیر را عار است کو را بگروند

2992. *Bu alçaklar o köpeklere hâzı' olurlar; arslanlara ârdır ki onu tasdîk etsinler.*

"Alçaklar"dan murâd ehl-i dünyâdır. Zîrâ dünyâ âlem-i süflîdir. Süflîye meyl ve muhabbet eden elbette süflî olur. "Köpekler"den murâd" dahi zâlim ve mütekebbir olan hükümdarlar ve beyler ve kuvvet-i mâddiyye sâhibi pehlivanlardır. Ya'ni "Bu alçak olan ehl-i dünyâ zâlim hükümdarların ve beylerin zenginliklerine ve rütbelerine tamaan onların önünde mütevâzı' olurlar. Halbuki hadîs-i şerîfte من اكرم غنيا لغناه فقدذهب ثلث دينه ya'ni "Kim ki zenginliği için bir zengine ikrâm ederse, muhakkak onun dîninin üçte biri gitti" buyurulur. Binâenaleyh her biri Hak Teâlâ hazretlerinin bir arslanı olan enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ, onların hayât-ı dünyeviyyelerindeki revişlerini beğenip tasdîk etmek âr olur. Bu zevât-ı âliye o cebâbirenin eğri hareketlerini dâimâ kendilerine söylerler ve aslâ onların zulümlerinden korkmazlar.

گربه باشد شحنهٔ هر موش خو   موش که بود تا ز شیران ترسد او

2993. *Her sıçan huylunun zâbiti kedi olur; sıçan kim olur, tâ ki o arslanlardan korksun.*

Zâlim hükümdarlar ve beyler "kedi"ye ve ehl-i dünyâ "sıçan"a ve enbiyâ ve evliyâ da "arslan"lara teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni "Sıçan tabîatlı olan ehl-i dünyânın zâbiti ve polisi, kedi mesâbesinde olan hükûmet erbâbı olur. Bu sıçan tabîatlı olan ehl-i dünyâ, Hakk'ın arslanları olan enbiyâ ve evliyâdan korkacak pâyede değildirler." Filhakîka da, sıçanlar arslanın gezdiği yerlerde gezerler, kendilerinin ehemmiyetsizliğinden dolayı, arslan onları avlamaya tenezzül etmez. Fakat kediden son derece korkarlar.

خوف ایشان از کلاب حق بود   خوفشان کی ز آفتاب حق بود

2994. *Onların korkuları Hakk'ın köpeklerinden olur. Onların korkuları ne vakit Hakk'ın güneşinden olur?*

Ehl-i dünyânın korkuları Hakk'ın köpekleri mesâbesinde olan kudret-i sûriyye sâhiplerinden olur. Onların korkuları her biri Hakk'ın güneşi olan enbiyâ ve evliyâdan olur mu?

ربی الأعلی است ورد آن مهان ‏ ‏ ‏ ‏ رب ادنی در خور این ابلهان

2995. *O büyüklerin virdi "Rabbiye'l-a'lâ"dır; bu ahmakların lâyığı rabb-i ednâdır.*

O büyüklerin, ya'ni enbiyâ ve evliyâ hazarâtının virdleri ve vazîfeleri, her bir husûsta "Benim Rabbim a'lâdır" zikrini yapmaktır. Zîrâ onlar, hakîkî olan sâhib ve mürebbî ancak Hak Teâlâ hazretleri olduğunu görürler ve ondan bir an gâfil olmazlar. Ehl-i dünyâ ahmakları ise, bu hakîkî sâhib ve mürebbîden gaflette olup, onlar hükümdarları ve beyleri ve erbâb-ı gınâyı kendilerine sâhib ve mürebbî bilirler. Binâenaleyh onlara da kendileri gibi ednâ olan sâhib ve mürebbî lâyık olur.

موش کی ترسد ز شیران مصاف ‏ ‏ ‏ ‏ بلکه آن آهوتگان مشك ناف

2996. *Sıçan cenk mahallinin arslanlarından ne vakit korkar? Belki o âhû gidişli misk göbekli olanlar korkar.*

Nefis ve şeytan ile olan muhârebe meydanı bu dünyâdır ve bu cenk mahallinin arslanları da enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâdır ve ehl-i dünyânın mevcûdiyetleri sıçanlar gibi lâ-şey mesâbesinde olduğundan, onlar bu cenk meydanının arslanlarından korkmazlar. Belki onlardan, âhû meşrebli olan ve kalbleri misk-i îmânla dolu olup azamet-i Hakk'ı ve enbiyâ ve evliyânın şân-ı ulvîlerini müdrik bulunan kimseler korkar.

رو به پیش کاسه لیس ای دیگ لیس ‏ ‏ ‏ ‏ توش خداوند و ولی نعمت نویس

2997. *Ey çömlek yalayıcı, çanak yalayıcının huzûruna git, sen onu hudâvend ve veliyy-i ni'met yaz!*

"Kâse-lîs", çanak yalayıcı ve dalkavuk ma'nâsına olup dünyâ hükümdarlarının sıfatıdır. Zîrâ onlar Hakk'ın ihsânına muhtaçtır ve Hak sofrası olan dünyânın kırılmağa mahkûm olan sûret kâselerinden haz almakla meşgûl olurlar; ve onların ihsânına intizâr eden diğer ehl-i dünyâ dahi, onların dalkavuklarıdır. Bu beyt-i şerifte dünyâ hükümdarlarının ve beylerinin vücûduyla Hak'tan hicâba düşen ehl-i gaflete tezyîf ve istihzâ tarîkıyla hitâb buyurulur. "Ey dalkavuk, haydi kendin gibi bir dalkavuğun huzûruna git ve onu kendine efendi ve veliyy-i ni'met yaz!"

بس کن ار شرحی بگویم دور دست ‏ ‏ ‏ ‏ خشم گیرد میر و هم داند که هست

2998. *İktifâ et, eğer uzun bir şerh söylersem, bey hışım tutar ve olanı da bilir.*

Bu beyt-i şerîfi cenâb-ı Pîr, nefs-i şerîflerine hitâb buyururlar: "Ey hakîkat söyleyici olan nefsim, bu kadarla iktifâ et, eğer şahların ve beylerin ve pehlivanların ahvâlini uzun uzadıya şerh ve tafsîl edersem, benim bu doğru sözlerimden öfkelenirler ve söylediğim vâki' olan şeyler olduğunu da bilirler. Bununla berâber nefisleri doğru sözleri dinlemeğe tahammül edemeyeceği için yine öfkelenirler."

حاصل این آمد که بد کن ای کریم   با لئیمان تا نهد گردن لئیم

2999. *Ey kerîm, hâsıl bu geldi ki, leîmlere fenâ muâmele et, tâ ki leîm mutî' olsun.*

"Ey kerîm olan kimse! Hulâsa-i kelâm budur ki, kerem tohumunu çorak yere ekme, leîm olan kimselere galîz ve haşîn muâmele et; tâ ki o leîm olan kimse şımarmasın ve sana mutî' olsun." "Gerden nihâden", "boyun koymak" mutî' olmaktan kinâyedir.

با لئیم نفس چون احسان کند   چون لئیمان نفس بد کفران کند

3000. [3010] *Leîm olan nefse vaktâki ihsan eder, leîmler gibi kötü nefis küfrân eder.*

"Bir kerîm olan kimse, alçak tabîatlı bulunan nefse ihsân ettiği ve ona hüsn-i muâmele eylediği vakit, leîm olan insanlar gibi, o kötü nefis o kerîme karşı küfrân eder." Binâenaleyh nefse hüsn-i muâmele etmek câiz değildir. Bu sebeple Resûl-i zîşân (s.a.v.) Efendimiz: اِخْشَوْشِنُوا وَاخْشَوْشِبُوا وَامْشُوا خُفَاةً عُرَاةً ترون الحق بقلوبكم وتخلصوا عن شر نفوسكم ya'ni "Nefsinize haşîn muâmele ediniz, onu neşv ü nemâdan hâlî kuru odun hâline getiriniz ve tarîk-ı Hak'ta beşeriyet pabucunu çıkarıp yalın ayak yürüyün, kalbleriniz ile Hakk'ı görürsünüz ve nefislerinizin şerrinden kurtulursunuz" buyurmuştur.

زین سبب بد که اهل محنت شاکرند   اهل نعمت طاغیاند و ماکرند

3001. *Bu sebebden oldu ki, ehl-i mihnet şâkirlerdir; ehl-i ni'met tâğîler ve mâkirlerdir.*

Ehl-i mihnetin Hakk'a şükredici olmasının sebebi budur ki, onlar leîm nefislerine karşı haşîn muâmele ederler ve dâimâ mücâhede ile nefislerinin şımarmasına meydan bırakmazlar. Nefis bu acz içinde Hakk'a şâkir olur. Ehl-i ni'met ise, nefislerine karşı dâimâ lutuf ve ihsân ile muâmele ettiklerinden onların nefisleri kabarıp Hakk'ı unutur ve azgın ve mekr edici olur. Nitekim âyet-i kerîmede وَلَوْ بَسَطَ اللّٰهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِى الْأَرْضِ (Şûrâ, 42/27) ya'ni "Ve eğer Allah Teâlâ rızkı kullarına bast etse yeryüzünde bağy ve fesâd ederlerdi" buyurur.

هست طاغى بگلر زرين قبا　　　هست شاكر خستهٔ صاحب عبا

3002. *Sırmalı libaslı olan beyler tâğîdir, abâlı olan hasta şâkirdir.*

"Beyler", Türkçe ism-i cem'dir. "Zerrin-kabâ" onun sıfatıdır. Hey'et-i mecmûası Fârisî kāidesi üzere terkîb-i tavsîfîdir. "Hasta" burada münkesirü'l-kalb fakîr ma'nâsınadır. "Müstağrak-ı niam olan süslü elbiseli beylerin çoğu tâğî ve azgındır. Onlar içinde ni'met-i Hakk'a şükr eden ve şükrünü a'mâl-i hasenesiyle te'yîd eden pek azdır." Nitekim Hak Teâlâ buyurur: وَقَلِيلٌ مِنْ عِبَادِىَ الشَّكُورُ (Sebe', 34/13) ya'ni "Kullarımdan aleddevâm şükredenler azdır." Zîrâ niam-i dünyeviyye Hakk'a hicâb olur. Halbuki arkasına kabaca bir abâ giymiş olan münkesirü'l-kalb fakîrler hicâb-ı niamdan ârî oldukları için, Hakk'ı unutmazlar ve dâimâ Hakk'a şükür ve niyâz ederler.

شكر كى رويد ز املاك و نعم　　　شكر ميرويد ز بلوى و سقم

3003. *Emlâk ve niamdan ne vakit şükür biter? Şükür belâ ve hastalıktan biter.*

"Dünyânın mülklerinden ve ni'metlerinden şükür neşv ü nemâ bulmaz. Şükür ancak belâdan ve hastalıktan neşv ü nemâ bulur." Zîrâ ni'metlere müstağrak olan kimse hazz-ı nefsânîsine meşgūl olup Hakk'ı zikredemez ve O'nun şükrüyle meşgūl olamaz. Fakat bir kimse bir belâya giriftâr veyâ bir hastalığa dûçâr olursa, bunlardan kurtulmak için Hakk'a tazarru' ve niyâz eder ve O'nun şükrüyle meşgūl olur.

قصهٔ عشق صوفى بر سفرهٔ تهى

Boş sofrâ üzerine sûfînin aşkı kıssası

صوفيى بر ميخ روزى سفره ديد　　　چرخ ميزد جامها را ميدريد

3003*. *Bir gün bir sûfî çivi üzerinde bir sofra gördü, çerh vurdu elbiselerini yırttı.*

Sûfînin biri bir gün bir çiviye asılmış taâm sofrası gördü, vecde gelip dönerek semâ' etti ve şiddet-i vecdinden elbisesini yırttı.

* Bu numara mükerrerdir.

بانگ میزد نك نوای بینوا   قحطها و دردها را نك دوا

3004. *"İşte azıksızın azığı, işte kıtlıklara ve dertlere devâ!" diye bağırdı.*

چون که درد و شور او بسیار شد   هر که صوفی بود با او یار شد

3005. *Vaktâki onun derdi ve şûru çok oldu, her kim sûfî idi onunla yâr oldu.*

"O sûfînin derdi ve cezbesindeki şiddet çoğaldığı vakit, sûfî olanlar ona muvâfakatla semâ'a ve tevâcüde başladılar." Zîrâ sûfîlerin kāidesi böyledir. Biri vecde gelince diğerleri de ona uyarlar.

کخ کخی و های و هویی میزدند   تای چندی مست و بیخود میشدند

3006. *Bir kih kih, bir hây u hûy vurdular, tâ ki bu kadar mest ve bîhod oldular.*

"Kih kih" ta'bîrinin iki ma'nâsı vardır: "Birincisi gülmeden hâsıl olan ses, ikincisi zecr ve nefret mahalinde söylenen sözdür. *Sahîh-i Buhârî*'de mezkûrdur ki: Resûl-i zîşân Efendimiz'in huzûr-i risâletlerine sadaka olarak hurma getirmişler idi. İmam-ı Hasan (r.a.) efendimiz küçük bir çocuk olduklarından o hurmadan bir tâne alıp ağızlarına attılar. Server-i âlem Efendimiz "kih kih" buyurup mübârek parmaklarıyla İmam-ı Hasan efendimizin ağızlarından hurmayı çıkardılar ve "Âl-i Muhammed sadaka yemezler!" buyurdular. Ve kelime Fârisî olduğu halde Resûl-i zîşân Efendimiz bunu mahall-i zecr ve nefrette isti'mâl buyurdular. Fakat bu beyt-i şerifte evvelki ma'nâ üzerine isti'mâl buyurulmuştur. Ya'ni "Sûfîler çok cezbelendiler ve bu cezbe esnâsında kendilerinden gülme sadâları ve hay hay zâhir oldu Nihâyet bu kadar mest oldular ve kendilerinden geçtiler." "Çendîn" kelimesine Ankaravî hazretleri "niçe kat" ma'nâsını vermiş ve Hind şârihleri de "Sûfîlerden birkaçı yâhut sûfîlerin hepsi birkaç sâat mest ve bîhod oldular," ma'nâsını vermişlerdir.

بو الفضولی گفت صوفی را که چیست   سفرهٔ آویخته و ز نان تهی است

3007. *Bir boşboğaz, sûfîye dedi ki: "Ne vardır, bir sofra asılmış ve ekmekten boştur!"*

Sûfîlerin hây u hûyu bittikten sonra bir boşboğaz, vecde gelen sûfîye dedi ki: "Yâhu, ekmekten boş olarak duvardaki çiviye asılmış olan bir sofra için ne vardır ki, bu kadar şevk ve vecd hâsıl olsun?"

گفت رو رو نقشِ بیمعنیستی　　　تو بجو هستی که عاشق نیستی

3008. *Dedi: "Git, git sen ma'nâsız sûretsin. Sen varlık iste ki âşık değilsin!"*

Sûfî o boşboğaza cevâben dedi ki: "Sen ma'nâsız sûretsin, ya'ni sûretin insan ve bâtının bî-irfandır. Sen vücûdun ve varlığın tâlibisin. Ve biz ademin ve yokluğun tâlibiyiz. Binâenaleyh bizim boş sofra üzerine olan aşkımız ondaki yokluk cihetindendir. Zîrâ sofra hâlinin bizim hâlimiz ile ittihâdı vardır." Cenâb-ı Pîr sûfî lisânından ashâb-ı vücûda ta'rîz buyururlar.

عشق نان بی‌نان غذای عاشق است　　　بند هستی نیست هر کو صادق است

3009. *Ekmeksiz ekmeğin aşkı âşıkın gıdâsıdır, her kim sâdık ise varlığın bendi değildir.*

Ankaravî hazretleri "ekmeksiz ekmeğin gıdâsı"na "murâdsız murâd" ma'nâsı vermiştir. Hind şârihleri, "ekmeksiz ekmek"e açlık ma'nâsı vermişlerdir. Ya'ni, "Ey bü'l-fudûl, senin aşkın sofrada mevcûd olan ekmeğedir ve bizim aşkımız sofrada mevcûd olmayan ekmeğedir ki, o açlıktır; ve açlık sıddîkların taâmıdır ve âşıkların gıdâsıdır. Binâenaleyh her kim Hak yolunda sâdık ise, o kimse varlığın bendi değildir ve onun Hak muvâcehesinde vücûd ile alâkası yoktur."

عاشقان را کار نبود با وجود　　　عاشقان را هست بی‌سرمایه سود

3010. [3021] *Âşıkların vücûd ile kârı olmaz, âşıklar için sermâyesiz kâr vardır.*

Âşıklar vücûd-i hakîkî-i Hak muvâcehesinde kendi izâfî olan varlıklarını görmezler. Onlar bu vücûd-i imkânî ahkâmı olan irâde ve kudret ve enâniyet gibi nisbetlerini terk edip, Hâkk'ın irâdesinde ve kudretinde ve enâniyetinde fânî olmuşlardır. Binâenaleyh böyle âşıklar için ortada bu vücûd-ı izâfî sermâyesi olmaksızın, kâr ve menfaat vardır.

بال نی و گرد عالم میپرند　　　دست نی و گو ز میدان می‌برند

3011. *Kanat yoktur ve âlemin etrâfında uçarlar. El yoktur ve topu meydandan kaparlar.*

Onlarda bu vücûd-ı izâfî ahkâmı müessir olmadığı ve onlar bu kanatlardan ârî bulunduğu halde âlem-i imkânın etrâfında uçarlar. Kudret ve irâde gi-

bi tasarruf elleri yoktur; halbuki kudret ve tasarruf vâsıtasıyle, halkın elde ettikleri menâfi'-i maddiyye ve ma'neviyyeyi elde ederler.

آن فقیری کو ز معنی بوی یافت　　　دست بریده همی زنبیل بافت

3012. *O bir fakîr ki ma'nâdan koku buldu, eli kesilmiş olarak zenbil örer idi.*

"Fakîr"den murâd, Şeyh-i Akta' Ebu'l-hayr Tînâtî hazretleridir ki, kıssası bu cildin ibtidâlarında geçti. Ya'ni "Âşıkların sermâye-i vücûd olmaksızın intifâ'ları ma'nâsından koku bulan Ebu'l-Hayr Tînâtî hazretleri sûret-i zâhirede eli kesilmiş iken, elin vücûduna ihtiyâcı olmayarak zenbil örer idi.

عاشقان اندر عدم خیمه زدند　　　چون عدم یك رنگ و نفس واحدند

3013. *Âşıklar ademde çadır kurdular; adem gibi bir renk ve nefs-i vâhiddirler.*

Allâh'ın âşıkları, âlemin sûretleriyle mestûr ve ma'dûm görünen ma'nâ âleminde çadırlarını kurdular ve bu âlem-i ma'nâda mukîm oldular; ve bu hal fenâ-fillâhtan ibârettir. Ve fenâ-fillâh makāmında mukîm olan zevât ise bir renkli ve bir halli ve bir nefisdirler. Ya'ni adem-i mutlak gibi, hal ve renk ve nefis i'tibâriyle aralarında temâyüz kalmaz. Ve bu fenâ-fillâh hâli bir nevi' kıyâmettir. Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'te şöyle buyururlar: "Vahdet bu âlemde mümkin olmaz, ancak kıyâmette hep bir olurlar. Yevm-i kıyâmette cümlenin işi Hak'la olunca hepsi bir olur. Nazîri böyledir ki: Birtakım kimseler karanlık gecede bir hâne içinde her tarafa müteveccih olarak namaz kılarlar. Gündüz olunca teveccühlerinde hatâ edenler kıbleye dönerler; ve lâkin zâten gece kıbleye müteveccih olan kimse niçin rücû etsin? Çünki herkes onun döndüğü tarafa döner. İmdi bütün bu dünyâ gecesinde yüzlerini Hakk'a tevcîh edip mâsivâdan i'râz eden kullar hakkında kıyâmet hâzırdır."

شیر خواره کی شناسد ذوق لوت　　　مر پری را بوی باشد لوت و پوت

3014. *Süt emen ne vakit taâm zevkini tanır? Muhakkak perî için yiyecek ve içecek koku olur.*

Süt emen çocuk taâmın zevkini tanımadığı ve bilmediği gibi, suver-i âlem memelerinden haz ve zevk alan kimseler dahi taâm-ı ilâhînin zevkini tanıyamaz. Zîrâ böyle bir kimse âlem-i kesâfetin hazzıyla meşgūldür. Âlem-i letâfetin huzûzâtından bîhaberdir. Hak âşıkları ise latîftirler. Binâenaleyh onların gıdâları da âlem-i letâfetten olur. Nitekim perîler cism-i latîf olduklarından,

onların gıdâları dahi latîf olan kokulardan olur. Cin tâifesinin latîf kısmına "perî" derler. Bunların gıdâları latîf kokulardan olur ve habîs kısmına da "ifrit" derler, onların gıdâları fenâ kokulardan olur.

آدمی کی بو برد از بوی او   چون که خوی اوست ضد خوی او

3015. *Âdemî onun kokusundan ne vakit koku götürür? Çünki onun huyu, onun huyunun zıddıdır.*

Cism-i kesîf sâhibi olan adam, cism-i latîf sâhibi olan perînin aldığı kokuyu ne vakit koklayabilir? Zîrâ kesîfin tabîatı, latîfin tabîatının zıddıdır.

یابد از بو آن پری بوی کش   تو نیابی آن ز صد من لوت خوش

3016. *Koku çekici olan perî, onu kokudan bulur. Sen onu yüz batman latîf taâmdan bulamazsın.*

Koku çekici olan latîf kokudan bulduğu zevki ve hazzı, sen yüz batman kesîf taâmdan bulamazsın. Bunun gibi, ehl-i ma'nânın ma'nâdan bulduğu zevki ve hazzı, ehl-i dünyâ, dünyâ sûretlerinin pek çoğundan bulamaz. İşte böylece her cins, kendi cinsine lâyık olan nasîbi ve zevki bulur.

پیش قبطی خون بود آن آب نیل   آب باشد پیش سبطی جمیل

3017. *Kıbtînin önünde o Nil suyu kan olur, cemîl olan Sıbtî'nin önünde su olur.*

"Kıbt", ehl-i Mısr'a ve Fir'avn'ın tebaasına ıtlâk olunur. "Kıbtî", ehl-i Mısr'a ve Fir'avn'ın tebaasına mensûb olan demek olur. Ve "Sıbt", Mûsâ (a.s.)ın kavmine denir ve "Sıbtî", Mûsâ (a.s.)ın kavmine mensûb olan demektir. "Cemîl" kelimesi Sıbtî'nin sıfatıdır. Ya'ni "Mûsâ (a.s.)ın kavmi Mısır'ın Nil nehrinden su içecekleri vakit onu hâlis bulur ve Fir'avn'ın tebaası içeceği vakit, bir cezâ-yı ilâhî olarak o suyu kan olmuş bulurlar idi."

جاده باشد بحر ز اسرائیلیان   غرقه گه باشد ز فرعون عوان

3018. *Deniz İsrâîlîler'den cadde olur; serkeş Fir'avn'dan mahall-i gark olur.*

"Bahr-i Ahmer, Mûsâ (a.s.)ın ümmetiyle berâber geçmesi için geniş bir cadde olur ve serkeş ve zâlim olan Fir'avn için dahi caddeliği zâil olup mahall-i gark olur. Ve Fir'avn'ı, avenesiyle berâber orada boğar." Binâenaleyh Hakk'ın tecelliyâtı her sınıfın isti'dâdına göre olur.

مخصوص بودن یعقوب علیه السلام به چشیدن جام حق از روی یوسف
و کشیدن بوی حق از بوی یوسف و حرمان برادران و غیرهم از این هر دو

Yûsuf (a.s.)ın yüzünden câm-ı Hakk'ı tatmanın ve Yûsuf'un kokusundan Hakk'ın kokusunu çekmenin Ya'kūb nebî (a.s.)a mahsûs olması ve bu ikiden kardeşlerinin hırmânı

آن چه یعقوب از رخ یوسف بدید   خاص او بد آن به اخوان کی رسید

3019. *O şeyi ki Ya'kūb Yûsuf'un yüzünden gördü, ona mahsûs idi, o ihvâna ne vakit erişti?*

Ya'ni "Ya'kūb (a.s.)ın, Hz. Yûsuf'un yüzünde gördüğü tecellî-i Hakk'ın zevkini, o Hz. Yûsuf'un kardeşleri göremediler de ona ihânet ettiler."

این ز عشقش خویش در چه میکند   و آن به کین از بهر او چه میکند

3020. [3031] *Bu onun aşkından kendini kuyuda eder; ve o kîn sebebiyle onun için kuyu kazar.*

"Bu Hz. Ya'kūb, o Hz. Yûsuf'ta gördüğü tecellî-i Hakk'ın aşkından kendini kuyuya atar. Ya'ni hayât-ı dünyâyı kendisine zulmânî bir kuyu yapar. Ve o kardeşleri ise, o tecellîyi göremeyip ona karşı olan hasedleri ve kînleri sebebiyle, onu kuyuya atarlar." Nitekim kıssası Sûre-i Yûsuf'ta mezkûrdur.

سفرهٔ او پیش این از نان تهی است   پیش یعقوب است پر کو مشتهی است

3021. *Onun sofrası bunun önünde ekmekten boştur; Ya'kūb'un önünde doludur ki o müştehîdir.*

Hz. Yûsuf'un sofrası kardeşlerinin önünde gıdâ-yı rûh olan hazz-ı ma'nevîden boştur. Fakat Ya'kūb (a.s.)ın önünde o sofra hazz-ı ma'nevî ile doludur ki, her an o sofra rûhun iştihâsını celb eder.

روی ناشسته نبیند روی حور   لا صلاة گفت إلا بالطهور

3022. *Yıkanmamış yüz hûrîlerin yüzünü göremez. "Namaz ancak tahâret iledir," buyurdu.*

"Zâhirî ve bâtınî levsiyâttan temizlenmemiş olan kimse âlem-i ma'nâ ehli olan hûrîleri ve o âlemin zevkini göremez. Zîrâ Resûl-i zîşân Efendimiz لا صلوة الا بالطهور ya'ni "Namaz, ancak tahâret-i kâmile iledir" buyurdu." Ve tahâret-i kâmile dahi zâhiren vücûdun necâsetlerden ve bâtınen kalbin levsiyât-ı ma'neviyye olan sıfât-ı nefsâniyyeden temizlenmesi sûretiyle mümkin olur.

عشق باشد لوت و پوت جانها   جوع از این روی است قوت جانها

3023. *Canların yiyeceği ve içeceği aşk olur. Açlık bu yüzden canların gıdâsıdır.*

"Cû'" ve açlık, burada istek ve irâde ma'nâsınadır. Mâ'lûm olsun ki, insanın isteğinde üç mertebesi vardır. Birisi "meyl"dir ki, istediği şeye teveccüh-i zaîfidir. Ve dîğeri "muhabbet"dir ki, meyl mertebesinden daha kuvvetlidir. Üçüncü mertebe "aşk"tır ki, istediği şeye derece-i kemâlde teveccühtür. "Ve aşk canların yiyeceği ve içeceği olan bir gıdâ-yı ma'nevîdir. Bir şeye karşı ne derece açlık ve istek olursa, cânın gıdâsı o nisbette verilmiş olur."

جوع یوسف بود آن یعقوب را   بوی نانش میرسید از دور جا

3024*. *O Ya'kūb için Yûsuf'un açlığı var idi; onun ekmeğinin kokusu uzak yerden erişir idi.*

O Ya'kūb (a.s.) için Hz. Yûsuf'a karşı açlık ve istek ve aşk var idi ve onun ekmeğinin kokusu, ya'ni Hz. Yûsuf'a hâs olan tecellî-i Hakk'ın kokusu ve duygusu, Hz. Yâ'kūb'un meşâmm-ı cânına uzak yerden erişir idi.

آن که بستد پیرهن را میشتافت   بوی پیراهان یوسف مینیافت

3025. *O kimse ki gömleği aldı, acele ederdi. Yûsuf'un gömleğinin kokusunu bulmaz idi.*

Hz. Yûsuf'un Yehûdâ nâmındaki birâderi, pederi Ya'kūb (a.s.) tarafına götürmek üzere onun gömleğini aldı ve pederi tarafına götürmek için acele ederdi. Hz. Ya'kūb'un gömlekten duyduğu kokuyu duymaz idi. Zîrâ Hz. Yûsuf'a karşı onda açlık yok idi.

و آنکه صد فرسنگ ز آن سو بود او   چون که بد یعقوب میبویید بو

3026. *Ve o kimse ki o taraftan yüz fersenkte idi, çünki o Ya'kūb idi, onu koklardı.*

---

* Bu numaradan 3039 a kadar verilen beyit numaraları tarafımızdan düzeltilerek verilmiştir.

"Fersenk" ve "fersah" üç millik mesâfeye denir. Yehûdâ gömlekten Yûsuf'un kokusunu duymaz idi. "Halbuki Hz. Yûsuf'un bulunduğu mahalden yüzlerce fersah uzakta bulunan kimse, cenâb-ı Yûsuf'un âşığı olan Hz. Ya'kûb olduğundan o kokuyu duyar idi."

ای بسا عالم ز دانش بینصیب　　حافظ علم است آن کس نی حبیب

3027. *Ey, çok âlim var ki ilimden nasîbsizdir; o kimse hâfız-ı ilimdir, habîb değildir.*

"Ey müstemi', çok âlim vardır ki, Hz. Yûsuf'un gömleğini taşıyıp kokusunu duymayan Yehûdâ gibidir. Bildiği ilmin zevkinden nasîbsizdir. Böyle bir âlim ilmin hâfızıdır ve sandığıdır. O kimse habîb ve makbûl değildir." Zîrâ birçok zahmetler ile topladığı ilimlerden intifâ' edemez ve o ilmin özünden ve zevkinden hissedâr olamaz. Nitekim hadîs-i şerîfte مثل العالم الذى يعلم الناس الخير ونسى نفسه كمثل السراج يضيئ للناس ويحرق نفسه ya'ni "Nâsa hayır ta'lîm eden ve nefsini unutan âlim, nâsa ziyâ veren ve nefsini yakan kandile benzer" buyrulmuştur. Böyle bir âlim bildiğini nâsa söyler ve nâs içindeki ehl-i zekâ ondan zevk alır, fakat âlimin kendisi o zevkten bîhaberdir.

مستمع از وى همييابد مشام　　گر چه باشد مستمع از جنس عام

3028. *Müstemi' her ne kadar avâm cinsinden ise de, müstemi' ondan koklama bulur.*

"O âlimin takrîrini dinleyenler her ne kadar avâm cinsinden ve ilımsiz kimseler olsa da, içinde bulunan zekâvet-i fıtriyye sâhipleri o takrîrden bir koku ve zevk bulurlar." Fakat o âlim bu zevkten bî-nâsibtir. Onun zevki ilim hâfızlığıyla iftihâr etmekte ve kendisini satmaktadır. "Meşâmm", burunlar ve koklamak mahalli ve koklamak ma'nâlarınadır.

ز آنكه پيراهن به دستش عاريه است　　چون به دست آن نخاسى جاريه است

3029. *Zîrâ ki gömlek onun elinde âriyettir. O bir esircinin elinde câriye gibidir.*

"Zîrâ ilim gömleği o âlimin elinde âriyettir. Onun ilmi bir esir satan kimsenin elindeki câriyeye benzer." Esirci, elindeki câriyenin hüsnüne ve letâfetine ancak kazanacağı para cihetinden meftûndur. O hüsn ve letâfetten kendi nefsine âid bir zevk ve haz yoktur. "Nahhâs", câriye ve köle ve at ve deve satan kimse ma'nâsınadır. Bu kelimenin nihâyetindeki "yâ" vahdet içindir. Beyt-i şerîfte şeddesiz okunması zarûret-i vezinden nâşîdir.

جاریه پیش نخاسی سرسری است　　　　در کف او از برای مشتری است

3030. *Câriye bir esircinin önünde serserîdir, onun elinde müşteri içindir.*
[3041]

"Serserî", ma'nâ-yı meşhûru fürû-mâye kimse demek ise de, burada kolay iş ve teemmülsüz işten kinâyedir. Zîrâ esirci, câriyenin zevk-ı istifrâşiyle meşgûl değildir. Bir câriye onun indinde, at ve deve gibi satılık hayvan mesâbesindedir. Binâenaleyh câriye onun elinde ancak müşteri içindir.

قسمت حق است روزی دادنی　　　　هر یکی را سوی دیگر راه نی

3031. *Rızık vermeklik Hakk'ın kısmetidir. Her birinin başka tarafa yolu yoktur.*

Gerek sûrî ve gerek ma'nevî olan rızıkları vermek Hak Teâlâ hazretlerinin, kulların isti'dâdına göre yaptığı bir taksîmdir. Nitekim âyet-i kerîmede نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِى الْحَيَاةِ الدُّنْيَا (Zuhruf, 43/32) ya'ni "Hayât-ı dünyâda biz onların maîşetlerini onların arasında taksîm ettik" buyurulur. Binâenaleyh Allah Teâlâ kimine ilmin sûretini verir ve iç yüzünü ve zevkini vermez ve kimine ilmin sûretini vermez, ilmin iç yüzünü ve zevkini verir. Nitekim Şeyh Bereke-i Hemedânî, *Nefahâtü'l-Üns*'te beyân olunduğu üzere, Fâtiha-i şerîfe ile birkaç âyet-i kerîmeden başka bir şey bilmez ve onları da doğru okuyamaz idi. Ulûm-i zâhiriyye ve bâtınıyyede üstâd olan Aynü'l-Kudât Hemedânî buyurmuşlardır ki: "Ben âyât-ı Kur'âniyyeden ba'zılarının ma'nâlarına muttali' oldum ve bu ıttılâ'ım tefsîr kitaplarının mütâlaasından değil idi, belki Şeyh Bereke'nin sohbeti berekâtından idi." Ve kimine hem ilmin sûretini ve hem de iç yüzünü ve zevkini verir. Ve ba'zılarına da hiçbir şey vermeyip sırf dünyâ işleri ve muâmelâtıyla meşgûl eder. Velhâsıl herkesin isti'dâdına göre bir şey ihsân eder.

یك خیال نیك باغ آن شده　　　　یك خیال زشت راه این زده

3032. *Bir iyi hayal onun bağı olmaz; bir çirkin hayâl bunun yolunu vurmuş.*

Bir güzel hayâl, o bir kimsenin bağı olmuş ve o bâğ-ı hayâl içinde tatlı tatlı yaşamıştır; ve bu bir kimsenin râhat ve huzûrunun yolunu bir çirkin ve korkunç hayâl vurmuş, onu azâb içinde yaşatmıştır.

آن خدایی کز خیالی باغ ساخت　　　　و ز خیالی دوزخ و جای گداخت

3033. *O bir Hudâ ki, bir hayâlden bağ ve bir hayâlden cehennem ve erime mahalli yaptı.*

O Hudâ-yı azîmü'ş-şan ki, vücûd-i insânîde bir hayâlden latîf [bir bâğ] ve bir hayâlden de cehennem ve azâb mahalli tertîb buyurdu.

پس که داند راه گلشنهای او   پس که داند جای گلخنهای او

3034. *İmdi onun gülşenlerinin yolunu kim bilir? İmdi onun külhanlarının yerini kim bilir?*

İmdi O'nun bu hayâlî olan gülşenlerinin yolunu ve menba'ını kim bilir? İmdi O'nun bu hayâlî olan külhanlarının ve azâb mahallerinin yolunu ve menşeini kim bilir?

دیدبان دل نبیند در مجال   کز کدامین رکن جان آید خیال

3035. *Gönül gözcüsü cevelânda görmez ki, hayâl canın hangi renginden gelir?*

"Dîde-bân", yüksek bir mahalde oturup her tarafı tarassud eden kimseye derler ki, Türkçe'de "gözcü" denir ve gemi kaptanlarına derler. İyi ve kötü hayâlin, cânın hangi renginden geldiğini gönül gözcüsü cevelânında göremez. "Cânın renkleri"nden murâd, esmâ-i muhtelife-i Hak'tır.

گر بدیدی مطلعش را ز احتیال   بند کردی راه هر ناخوش خیال

3036. *Eğer onun matla'ını göreydi, ihtiyâl cihetinden her nâhoş hayâlin yolunu bağlardı.*

Eğer gönül gözcüsü o hayâlin doğduğu mahalli göreydi, hîle yapmak cihetinden her nâhoş ve çirkin hayâlin yolunu bağlar ve kalbe vürûduna mâni' olurdu.

کی رسد جاسوس را آن جا قدم   که بود مرصاد و در بند عدم

3037. *Ademin derbendi ve mirsâdı olan o tarafa câsûsun kademi ne vakit erişir?*

"Adem"den murâd adem-i izâfî âlemidir. "Derbend", kale ve hisâr demektir ki, burada ilm-i ilâhî mertebesidir ve "mirsâd", rasadgâh ve vâsi' yol demektir. "Adem-i izâfî kalesi ve mirsâdı olan suver-i ilmiyye-i ilâhiyye mertebesine ve hayâlin matla'ına câsûsun ayağı ne vakit erişir?" Zîrâ her ferde gelen hayâl, onun ilm-i ilâhîde sâbit olan "ayn"ının mazhar oluğu rabb-i hâssının hazînesinden gelir ve bunu men'etmek kābil olmaz.

دامن فضلش به کف کن کوروار   قبض اعمی این بود ای شهریار

3038. *Onun fazlının eteğini kör gibi elde et! Ey şehriyâr a'mânın kabzı bu olur.*

Mâdemki hayâlin matla'ına gönül gözcüsünün ıttılâ'ı mümkin değildir, o halde o hayâlin sâiki olan esmânın müsemmâsı olan Hakk'ın fazlının eteğini körler gibi sıkı sıkı tut! Ey şehriyâr, hakîkat-ı eşyâyı görmekten kör olanların kabzı budur, ya'ni tutacağı etek bu etektir.

دامن او امر و فرمان وی است　　　نیك بختی که تقی جان وی است

3039.* [3050] *Onun eteği onun emir ve fermânıdır. Nîk-baht o kimsedir ki takvâ onun cânıdır.*

Hakk'ın fazlının eteği onun emir ve fermân-ı ilâhîsidir. Mâdemki sırr-ı kadere vâkıf değilsin, Hakk'ın emrini tut! Her ne kadar sırr-ı kader meçhûl ise de abdin hâlinden bir dereceye kadar mahsüs olur. Zîrâ tâli'i yâver ve saîd olan o kimsedir ki, bu hayât-ı dünyeviyyede emr-i ilâhîye imtisâl ve nehy-i ilâhîden ictinâb sûretiyle vâki' olan takvâsı onun cânıdır. Ve böyle bir kimsenin takvâsı cebrî değil, hâl-i tabîîsidir.

آن یکی در مرغزار و جوی آب　　　و آن یکی پهلوی او اندر عذاب

3041. *O biri çemenlikte ve su ırmağında ve o biri onun yanında azâb içinde.*

Yan yana oturan iki kimseden birisi güzel hayâlinden dolayı çemenlikte ve su ırmağı kenarında şen ve şâtır ve diğeri de çirkin hayâlinden dolayı sıkıntı ve azâb içindedir.

او عجب مانده که ذوق این ز چیست　　　و آن عجب مانده که این در حبس کیست

3042. *O acebde kalmış ki, bunun zevki nedendir? Ve bu acebde kalmış ki, bu kimin habsi içindedir?*

O, azâb ve sıkıntı içinde olan şen ve şâtır olan kimseyi görüp kendi kendine "Acabâ bunun zevki nedendir?" diye sorar; ve keyfi yerinde olan kimse dahi o gamlı kimseyi görüp, "Acabâ bu kimin habsi içindedir ve bunu ta'zîb eden kimdir?" diye sorar.

هین چرا خشکی که اینجا چشمهاست　　　هین چرا زردی که اینجا صد دواست

3043. *"Âgâh ol, niçin kurusun ki, burada pınarlar vardır. Âgâh ol niçin sarısın ki, burada yüz devâ vardır!"*

---

* 3023 numaralı beyitten sonra numaralamada bir karışıklık olmuştur. Bu karışıklığı düzeltirken 3040 sıra numarasını veremedik. Zîrâ 3041'den itibâren numaralama düzgün olarak devam etmektedir.

Mesrûr olan kimse gamlı kimseye der ki: "Yâhu, burada çeşmeler ve pınarlar olduğu halde sen niçin kurusun ve susuzsun? Ve niçin yüzün sararmıştır ki, burada bir illete karşı yüz ilâç vardır!"

همنشینا هین در آ اندر چمن   گوید ای جان من نیآرم آمدن

3044. *"Ey birlikte oturan, âgâh ol, çemene gel!" Der ki: "Ey can, benim gelmeğe tâkatım yoktur!"*

Zevk içinde olan gam içinde olan celîsine der ki: "Ey benim ile berâber oturan kimse âgâh ol, çemenistan tarafına gel!" Gam ve azâbda olan dahi cevâben der ki: "Ey can, benim o çemenistan tarafına gelmeğe tâkatim yoktur." İşte ârif-i billâh ile ehl-i gafletin hâli bu mukāyeseye tevâfuk eder.

حکایت امیر و غلامش که نماز باره بود و انس عظیم داشت در نماز و مناجات با حق

Beyin ve namazı seven ve namazda ve
münâcâtta üns tutan kölesinin hikâyesi

"Bâre" kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır. Burada dost ve muhib ma'nâsınadır. "Namâz-bâre", namaz muhibbi demek olur.

میر شد محتاج گرمابه سحر   بانگ زد سنقر هلا بردار سر

3045. *Bey seherde hamama muhtaç oldu. Bağırdı ki: "Âgâh ol Sunkur, başını kaldır!"*

"Sunkur", şâhin kuşu ma'nâsına olup, burada efendinin kölesinin adıdır.

طاس و مندیل و گل از التون بگیر   تا به گرمابه رویم ای ناگزیر

3046. *"Tası ve sileceği ve kili Altun'dan al! Ey nâçar, tâ ki hamama gidelim!"*

["Kil"] sabun yerine kullanılan bir nevi' çamurdur. Hâli hazırda "Halep kili" demekle ma'rûf bir kokulu kil vardır ki, ba'zı kimseler hamamlarda kullanırlar. "Altun" câriye ismi. "Sunkur" ve ""Altun" isimleri Türk isimleri olduğundan, kıssa eşhâsının Türk olduğu anlaşılır. "Nâ-güzîr", zarûrî ve çâresiz ma'nâsınadır. Köleye "Ey çâresiz!" hitâbı, kölenin beyin emrine çâresiz mün-

kād olduğu içindir. Ya'ni, "Ey çâresiz emrime mutî' olan kölem, Altun'dan tası ve sileceği ve kili al da hamama gidelim!"

سنقر آن دم طاس و منديلى نكو بر گرفت و رفت با او دو به دو

3047. *Sunkur o demde tası ve iyi sileceği aldı ve onunla berâber gitti.*

مسجدى بر ره بد و بانگ صلا آمد اندر گوش سنقر در ملا

3048. *Yolda bir mescid var idi. Sunkur'un kulağına halk içinde ezan sesi geldi.*

بود سنقر سخت مولع در نماز گفت اى مير من اى بنده نواز

3049. *Sunkur namaza pek harîs idi, dedi: "Ey bende-nevâz olan beyim!"*

تو بر اين دكان زمانى صبر كن تا گذارم فرض و خوانم لَمْ يكن

3050. [3060] *"Sen bu dükkânda bir zaman sabret, ta ki farzı edâ edeyim ve "lem yekün" okuyayım."*

"Lem yekün", "olmadı" demek olup burada vücûd sâhibi olmamağa işâret buyurulur. Ya'ni "Namazın farzını edâ edeyim, o farz içinde bu vücûd-i mecâzî ahkâmından geçip fiilen "Lem yekün" okuyayım. هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَذْكُورًا (İnsân, 76/1) ya'ni "İnsan üzerine dehrden bir hîn gelmedi mi ki şey'-i mezkûr değil idi" âyet-i kerîmesinin sırrından bir zevk alayım.

چون امام و قوم بيرون آمدند از نماز و وردها فارغ شدند

3051. *Vaktâki imam ve cemâat dışarıya geldiler, namazdan ve virdlerinden fâriğ oldular.*

Efendi kölesine namaz kılmak için izin verdi ve mescidden çıkmasını bekledi. Vaktâki imam ve halk namazlarını ve virdlerini bitirip dışarıya çıktılar, Sunkur çıkmadı.

سنقر آن جا ماند تا نزديك چاشت مير سنقر را زمانى چشم داشت

3052. *Sunkur kuşluğa yakın zamâna kadar orada kaldı, bey bir zaman Sunkur'a intizâr etti.*

"Çeşm dâşten", göz tutmak ve intizârdan kinâyedir.

گفت اى سنقر چرا نايى برون گفت مينگذاردم اين ذو فنون

3053. *Dedi: "Ey Sunkur niçin dışarıya gelmezsin?" Dedi: "Ey zû-fünûn beni bırakmıyorlar!"*

Beyefendi kölesine hitâben dedi ki: "Ey Sunkur niçin dışarıya çıkmıyorsun?" Köle cevâben dedi: "Ey fenler sâhibi olan beyefendi, beni bırakmıyorlar." "Zû-fünûn" ta'birinde ma'nâ-yı istihzâ vardır. Zîrâ fen sâhibleri hakîkati idrâk ettiklerini zannedip enbiyâya tâbi' olmaktan istikbâr ederler ve Allâh'ın vücûdunu kabûl edenleri olsa bile, şerîatı ta'tîl ederler.

صبر كن نك آمدم اى روشنى   نيستم غافل كه در گوش منى

3054. *"Ey aydınlığa mensûb, sabr et, işte geldim, gāfil değilim, sen benim kulağımdasın!"*

"Rûşenî", ta'bîrinde dahi istihzâ ma'nâsı vardır. Zîrâ bu gibi zû-fünûn geçinen kimseler kendilerini münevver tabakadan addedip, namaz kılmak ve oruç tutmak câhillerini işidir, derler. Ya'ni, "Ey münevver geçinen beyim, sabr et işte geldim. Ben senin çağırmandan gâfil değilim. Kulağım sesini işitiyor."

هفت نوبت صبر كرد و بانگ كرد   تا كه عاجز گشت از تيباش مرد

3055. *Yedi kere sabretti ve bağırdı, tâ ki o adamın intizârından âciz oldu.*

"Tîbâş", def'etmek ve birinin sözünü reddetmek ve intizâr ve işve ma'nalarına gelir. Burada "intizâr" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, "Bey yedi def'a köleyi çağırdı ve vürûduna intizâr etti ve nihâyet onun intizârından âciz oldu."

پاسخش اين بود مينگذاردم   تا برون آيم هنوز اى محترم

3056. *Onun cevâbı bu idi ki: "Beni bırakmıyorlar, ey muhterem, tâ ki şimdiki halde dışarıya çıkayım!"*

گفت آخر مسجد اندر كس نماند   كيت وا ميدارد آن جا كت نشاند

3057. *(Bey) dedi: "Nihâyet mescidde kimse kalmadı, kimdir seni orada geri tutar, seni kim oturtur?"*

گفت آن كه بسته استت از برون   بسته است او هم مرا در اندرون

3058. *(Köle) dedi: "O kimse ki, seni dışarıda bağlamıştır, beni de o içeride bağlamıştır."*

آن كه نگذارد ترا كآيى درون   مى بنگذارد مرا كآيم برون

3059. *"O kimse seni bırakmaz ki içeriye gelesin, beni bırakmaz ki dışarıya geleyim!"*

آن که نگذارد کز این سو پا نهی　　　او بدین سو بست پای این رهی

3060. [3070] *"O kimse bırakmaz ki bu taraftan ayak koyasın, o bu kölenin ayağını bu tarafa bağlamıştır."*

Bey, Sunkur'u mescidden dışarıya çağırdı. O da: "Beni bırakmıyorlar," dedi. Bey: "Mescidde kimse kalmadı, seni dışarıya bırakmayan kimdir?" dedi. O da: "Seni içeriye bırakmayan, beni de dışarıya bırakmıyor," dedi. Ya'ni seni senin isti'dâdına göre, beni de benim isti'dâdıma kullanıyorlar, dedi.

ماهیان را بحر نگذارد برون　　　خاکیان را بحر نگذارد درون

3061. *Deniz, balıkları dışarıya bırakmaz; toprağa mensûb olanları, deniz içeriye bırakmaz.*

Her muhîtin kendisine mahsûs ve münâsib bir halkı vardır. Balıklar deniz muhîtinde peydâ olurlar ve orada yaşar. Deniz onları kendi muhîtinden dışarıya bırakmaz, ve kara muhîtinde peydâ olan mahlûkat dahi ancak kendi muhîtlerinde yaşayıp deniz onları kendi muhîtine kabûl edip yaşatmaz.

اصل ماهی آب و حیوان از گل است　　　حیله و تدبیر اینجا باطل است

3062. *Balığın aslı sudur, hayvan topraktandır; burada hîle ve tedbîr bâtıldır.*

Balık sudan ve kara hayvanları toprakdan peydâ olur. Birinin diğerinin mertebesine ve muhîtine geçmesi hîle ve tedbîr ile kābil değildir. Bu husûsda hîle ve tedbîr bâtıldır.

قفل زفت است و گشاینده خدا　　　دست در تسلیم زن و اندر رضا

3063. *Kilit cesîmdir ve açıcı Hudâ'dır; eli teslîme ve rızâya vur!*

"Kilit"ten murâd, hadîs-i şerifte beyân buyurulan nûrdan ve zulmetten yetmiş bin hicâbdır. Ya'ni "Vech-i Hakk'a hicâb olan kilîd azîm ve cesîmdir; ve o kilidin açıcısı ve o perdeleri yırtıcı Hak'tır. Bu husûsta senin sa'yin beyhûdedir. Eğer ezelde kazâ-yı ilâhî vâki' olmuş ise, muhakkak o kilit açılır ve o perdeler yırtılır. Binâenaleyh elini emr-i Hakk'a teslîme ve kazâ-yı ilâhîye râzı olmak cihetine vur!"

ذره ذره گر شود مفتاحها　　　این گشایش نیست جز از کبریا

3064. *Eğer zerre zerre anahtarlar olsa, bu küşâyiş Kibriyâ'nın gayrından değildir.*

Eğer alem zerre zerre anahtarlar olsa, bu zulmetten ve nûrdan mürekkeb olan yetmiş bin hicâbı kaldıramaz ve bu azîm kilidi açamaz. Onun açılması

Hakk'ın gayrından değildir. Nitekim âyet-i kerîmede sûre-i Fâtır'ta beyân buyrulur: مَا يَفْتَحِ اللّٰهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكْ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ (Fâtır, 35/2) Ya'ni "Allâh Teâlâ'nın nâsa rahmet cinsinden açtığı şeyi imsâk eden olmaz ve imsâk ettiği şeyi irsâl eden olmaz."

چون فراموشت شود تدبیر خویش　　　یابی آن بخت جوان از پیر خویش

3065. *Vaktâki kendi tedbîrin sana ferâmûş ola, o tâze bahtı kendi pîrinden bulursun.*

İnsanın kendi nefsinde tevehhüm ettiği varlık ve enâniyet ve bu enâniyetine müstenid olan tedbîrleri vech-i Hakk'a hicâbdır. Bir sâlik kendi tedbîrini unutup, halîfe-i Hak olan insân-ı kâmilin tedbîr ve irâdesinde fânî olursa "fenâ fi'ş-şeyh" mertebesine gelip tâze baht ve yeni bir âlem bulur.

چون فراموش خودی یادت کنند　　　بنده گشتی آن گه آزادت کنند

3066. *Vaktâki kendinin ferâmûşusun, seni yâd ederler; bende oldun, o zaman âzâd ederler.*

Şeyhin irâdesinde fânî olmaktan ibâret olan "fenâ fi'ş-şeyh" mertebesinden terakkî edip, vaktâki kendi mevhûm olan vücûd-i izâfîni vücûd-i hakîkîyi Hak'ta fânî kılasın ve kendi enâniyetini unutasın, وَلَذِكْرُ اللّٰهِ أَكْبَرُ (Ankebût, 29/45) ya'ni "Allâh'ın zikri ekberdir" âyet-i kerîmesi hükmünce seni yâd ederler. O vakit Hakk'ın bendesi olursun ve sana "abdullah" derler. Ve işte o vakit seni mâsivâ-yı Hakk'ın kulluklarından âzâd ederler. Ve bu mertebeye "fenâ-fillâh" mertebesi derler, evvelki mertebenin fevkındedir.

نومید شدن انبیا از قبول و پذیرایی منکران قوله حَتّٰى إِذَا اسْتَيْأَسَ الرُّسُلُ

Enbiyâ (aleyhimüs-selâm)ın münkirlerin kabûlünden ümîdsiz olmaları. Nitekim Hak Teâlâ حَتّٰى إِذَا اسْتَيْأَسَ الرُّسُلُ (Yûsuf, 12/110) buyurdu

Ya'ni enbiyâ (aleyhimü's-selâm) münkirleri da'vet ettiler ve onlar da'vet ettikçe bunların azgınlıkları ziyade olur idi ve Hak Teâlâ hazretleri de onlara

niam-i ilâhiyyesini inzâl buyurmak sûretiyle mühlet verirdi. Nihâyet bu âyet-i kerîmede beyân buyrulduğu üzere, "Enbiya hazarâtı me'yûs olup kendilerine vâki' olacak nusret ve galebeden zanna düştüler." Bu âyet-i kerîmenin müfâd-ı âlîsi 2025 numaralı beyt-i şerifte geçti.

انبیا گفتند با خاطر که چند　　　میدهیم این را و آن را وعظ و پند

3067. *Enbiyâ hâtırda dediler ki: "Nice bir buna ve ona va'z ve nasîhat veriyoruz!"*

Mükerreren vâki' olan da'vetlerine karşı münkirlerin inkârda ısrarları üzerine, enbiyâ (aleyhimü's-selâm) me'yûs olup kendi kendilerine dediler ki: "Nice bir şuna buna va'z ve nasîhat vereceğiz!"

چند کوبیم آهن سردی ز غی　　　در دمیدن در قفس هین تا به کی

3068. *"Nice bir abes cihetinden soğuk demiri döğeriz; âgâh ol kafese üflemek ne zamana kadar?"*

"Bizim bu azgın münkirlere nasîhat vermemiz soğuk demiri döğmeğe ve aslâ içinde hava durmayan kafese üfürmeğe benzer. Ne zamâna kadar biz böyle abesle iştigāl edeceğiz?"

جنبش خلق از قضا و وعده است　　　تیزئ دندان ز سوز معده است

3069. *Halkın harekâtı kazâdan ve va'dedendir; ve dişin keskinliği mi'denin harâretindendir.*

Bu halkın hareketi ve kendilerinden sâdır olan ef'âl, ezelde onların ayn-ı sâbitelerinin lisân-ı isti'dâd ile vâki' olan talebleri üzerine, Hakk'ın kazâsından ve va'desinden neş'et eder. Binâenaleyh ezelde şakî olana va'z ve nasîhat boştur. Saîd olanlara ise bir söz kâfîdir. Zâhirin harekâtı batının tazyîkinden ve te'sîrinden olur. Nitekim dişin keskinliği mi'denin harâretinden ve kuvvetindendir.

نفس اول راند بر نفس دوم　　　ماهی از سر گنده گردد نی ز دم

3070. [3080] *Nefs-i evvel nefs-i sânî üzerine sürdü. Balık baştan kokmuş olur, kuyruktan değil.*

"Nefs-i evvel"den murâd, Hakk'ın suver-i ilmiyyesinde takarrur eden vücûd-i ilmîdir, ya'ni ayn-ı sâbitedir. Ve ikinci nefis, vücûd-i aynî-i hâricîdir ki,

onda fiilen saîd ve şakî takarrur eder. Yâhut "nefs-i evvel" den murâd, nefs-i küldür; ve nefs-i kül levh-i mahfûzdan ibârettir. Ve "kalem"den ibâret olan akl-ı kül, nefs-i kül üzerine her ne ifâza ederse hemen bu âlemde zâhir olur; ve nefs-i külde ancak a'yân-ı sâbitede mukarrer olan şey mevcûd olur. Ve serçeşme-i mevcûdât a'yân-ı sâbitedir. Ve çeşmenin başı kokmuş olunca, bittabi' sonu da kokmuş olur. Nitekim bu hal "balık baştan kokar" darb-ı meseline tamâmiyle mutâbıktır.

ليك هم ميدان و خر ميران چو تير   چون كه بلّغ گفت حق شد ناگزير

3071. *Fakat bil de ok gibi hazmi sür, çünkü Hak "Belliğ!" dedi, zarûrî oldu.*

Fakat balığın baştan kokması hakîkatini bil de hazm ve ihtiyâtı ok gibi ileriye sür ve halkı da'vetten fâriğ olma! Çünkü Hak Teâlâ hazretleri يَاأَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ (Mâide, 5/67) ya'ni "Ey Resûlüm, sana inzâl olunan şeyi teblîğ et!" buyurdu. Binâenaleyh ahkâm-ı ilâhiyyeyi bilâ-tefrîk halka teblîğ etmek çâresiz ve zarûrî oldu.

تو نميدانى كز اين دو كيستى   جهد كن چندان كه بينى چيستى

3072. *Sen bilmezsin ki, bu ikisinden kimsin, cehd et; o kadar ki göresin ne ve nesin?*

Ya'ni sırr-ı kader mâdem meçhûldür ve sen şakî misin, yoksa saîd misin? Bunu bilmezsin. Meçhûl olan bir âkıbete karşı ümîd ile ve hazm ve ihtiyât ile çalışmak lâzımdır. Binâenaleyh o kadar çalış ki, âkıbet-i hâl senin nazarında mütecellî olsun.

Meselâ yüz bin lira ikrâmiyesi olan bir piyangonun sana çıkacağı meçhûl iken ümîd ile para verip biletlerini alırsın. Vaktâki piyango çekilir, o vakit netîce ma'lûm olur. Umûr-i dünyeviyyede meçhûle karşı ümîd ile sa'y ve gayret ettiğin halde umûr-i uhreviyyede âkıbet meçhûldür diye sa'y ve gayreti bırakmak doğru değildir. Bu beyt-i şerif cenâb-ı Pîr lisânınından tâlibleri îkāzdır.

چون نهى بر پشت كشتى بار را   بر توكل ميكنى آن كار را

3073. *Vaktâki yükü gemi üstüne koyarsın, o işe tevekkül edersin.*

تو نميدانى كه از هر دو كيى   غرقهٔ اندر سفر يا ناجيى

3074. *Sen bilmezsin ki her ikiden kimsin, seferde garka mısın, ya nâcî misin?*

Ey mallarını gemiye yükleyen tâcir, sen bu deniz seferinin âkıbetini bilmezsin! Bu gemi batar mı, yoksa selâmetle maksûd olan limana vâsıl olur mu? Hal böyle iken, deniz seferini ve ticâreti ta'til etmezsin.

گر بگویی تا ندانم من کیم   بر نخواهم تاخت در کشتی و یم

3075. *Eğer dersen: "Ben kim olduğumu bilmedikçe gemi ve deniz üzerinde koşmayacağım!"*

من در این ره ناجیم یا غرقه ام   کشف گردان کز کدامین فرقه ام

3076. *"Ben bu yolda nâcî miyim, yâhut garka mıyım, keşfet ki hangi fırkadanım?"*

من نخواهم رفت این ره با گمان   بر امید خشك همچون دیگران

3077. *"Ben zan ile başkaları gibi kuru ümîd üzerine bu yola gitmek istemem."*

"Ben, benim için helâk ve ticâretten hangisi vâki' olacağını bilmedikçe yerimden kımıldamam ve beyhûde sa'y etmem!" diyecek olursan cevâben sana derim ki:

هیچ بازرگانیی نآید ز تو   ز آنکه در غیب است سر این دو رو

3078. *"Hiç senden bezirgânlık gelmez; zîrâ ki bu iki vechin sırrı gaybdadır."*

"Öyle ise sen aslâ ticâret edemezsin. Zîrâ ticârete sülûkün bidâyetinde kâr ve zararın sırrı gayb içindedir ve meçhûldür."

تاجر ترسنده طبع شیشه جان   در طلب نه سود دارد نه زیان

3079. *Nâzik canlı olan korkak tabîatlı tâcir, talebde ne kâr tutar, ne de ziyân!*

Böyle bir tâcirin hâli "Korkak bezirgan ne kâr eder, ne de ziyân!" darb-ı meseline mâsadaktır.

بل زیان دارد که محروم است و خوار   نور او یابد که باشد شعله خوار

3080. [3090] *Belki ziyân tutar ki, mahrûmdur ve hakîrdir. Nûru o bulur ki, şu'le yutucu ola.*

Gerçi "Korkak bezirgân, ne kâr eder, ne de zarar!" darb-ı meseli meşhûr ise de, hakîkat-i hâle bakılırsa korkak bezirgân ziyân tutar. Çünkü ticâret netice-

sinde kazanç zann-ı gālibdir. İşte o sa'y etmediği için husûlü pek muhtemel olan kazançtan mahrûm olur ve muâmelâtında hakîr ve zelîl olur. Mükâfât nûrunu o kimse bulur ki, sa'y ve mücâhede ateşinin şu'lelerini yutucu ola.

چون که بر بوك است جمله كارها   كار دين اولى كز اين يابى رها

3081. ***Mâdemki bütün işler "Belki!" üzerinedir, dîn işi evlâdır ki, bundan necât bulursun.***

Mâdemki dünyâ umûrundaki bütün mesâî "Belki matlûb olan netîceyi elde ederim!" fikri üzerine müsteniddir, o halde, "Belki saîd olurum!" fikriyle dîn umûruna çalışmak daha evlâdır ki, bu sa'y ve mücâhededen hayât-ı ebediyyeye vâsıl olur ve kayd-ı elem ve azâbdan necât bulursun.

نيست دستورى بدين جا قرع باب   جز اميد الله أعلم بالصواب

3082. *Burada kapı çalmağa izin yoktur, ümîdden gayri. Allâh Teâlâ doğruyu en çok bilicidir.*

Bu sırr-ı kader bahsinin kapısını çalmağa izn-i ilâhî yoktur. Bu bahiste ancak Hakk'a hüsn-i zannetmek ve O'nun lutuf ve keremini ümîd etmek vardır. Nitekim âyet-i kerîmede قُلْ يَاعِبَادِىَ الَّذِينَ أَسْرَفُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللهِ (Zümer, 39/53) ya'ni "Ey nefisleri üzerine isrâf eden kullarım, Allâh'ın rahmetinden ümîd kesmeyin!" buyurulmuştur. Zîrâ sırr-ı kaderden ancak sırr-ı vahdet ârifleri bahsedebilirler. İsneyniyet içinde müstağrak olan gāfillerin bu bahiste çok zararları olur. Çünkü netîcede Hakk'a zulüm ve cebir isnâd ederler ve onların şirk-i hafîleri bu hükümlerine sebeb olur.

بيان آن كه ايمان مقلد خوف است و رجا

Onun beyânıdır ki mukallidin îmânı havf ve recâdır

داعى هر پيشه اوميد است و بوك   گر چه گردنشان ز كوشش شد چو دوك

3083. *Her san'atın dâîsi ümîddir ve "Belki!"dir, gerçi onların boynu sa'yden iğ gibi oldu.*

"Dûk", yün bükmeğe mahsûs olan ince ve uzun bir ağaçtır. Her bir kimseyi bir san'ata da'vet eden ümîd-i menfaattir ve "Belki kazanırım!" fikridir. Bu dâiye onları çalışmağa sevk etti. Ve çalışmaktan da onun boyunları iğ gibi inceldi.

بامدادان چون سوی دکان رود   بر امید و بوك روزی میدود

3084. *Vaktâki sabahleyin, belki rızık koşar ümîdi üzerine dükkân tarafına gider.*

بو كه روزی نبودت چون میروی   خوف حرمان هست تو چونی قوی

3085. *Sana rızık ümîdi olmazsa niçin gidiyorsun, mahrûmluk korkusu vardır, sen niçin kavîsin?*

Ey tâcir efendi, sana rızık ümîdi olmazsa niçin dükkân tarafına gidiyorsun? Ticârette kârdan mahrûm olmak korkusu var iken bu ciheti hiç düşünmezsin, yüreğinde kuvvet vardır.

خوف حرمان ازل در کسب لوت   چون نکردت سست اندر جستجوت

3086. *Gıdâ kesbinde ezel mahrûmluğu korkusu seni cüst ü cûda niçin gevşek etmedi?*

Ey tâcir efendi, esbâb-ı maîşetin kesbinde, "Belki ezelde kısmetim mukadder değildir", fikri ve kârdan mahrûmluk korkusu, seni dünyâda rızık cüst ü cûsundan me'yûs etmedi ve bu husûstaki sa'yini gevşetmedi, ya emr-i dînde saâdet ve şekāvet korkusu niçin sa'yini gevşetti?

گویی ار چه خوف حرمان هست پیش   هست اندر کاهلی این خوف بیش

3087. *Dersen ki: "Vākıâ önde mahrûmluk korkusu vardır, tenbellikte bu korku ziyâdedir!"*

هست در کوشش امیدم بیشتر   دارم اندر کاهلی افزون خطر

3088. *"Çalışmada ümîdim daha ziyâdedir, tenbellikte hatarı ziyâde tutarım!"*

Bu iki beyit, tâcirin i'tirâza cevâbıdır. Dersen ki: "Ticârette kârdan mahrûmluk korkusu vardır." Derim ki: "Tenbellikte bu mahrûmluk korkusu daha ziyâdedir. Çalışmada kazanmak ümîdim ziyâdedir ve tenbellikte daha ziyâde tehlike ve korku görürüm."

پس چرا در کار دین ای بد گمان　　　دامنت میگیرد این خوف زیان

3089. *Böyle olunca ey kötü zan sâhibi, niçin dîn işinde bu ziyân korkusu senin eteğini tutuyor?*

Bu beyt-i şerîf tâcirin cevâbına cevaptır. Mâdemki ticâret işinde çalışmaktan fâide görüyorsun, ya dîn işinde niçin bu ziyân korkusu çalışmak husûsunda senin eteğini geri çekiyor ve seni çalışmaktan men'ediyor, ey sû'-i zan sâhibi efendi?

یا ندیدی که اهل این بازار ما　　　در چه سودند انبیا و اولیا

3090. [3100] *Ya sen görmedin mi ki, bu bizim pazarımızın ehli olan enbiyâ ve evliyâ ne fâide içindedir?*

Ey sırr-ı kaderin meçhûliyeti sebebiyle çalışmak istemeyen gâfil, ya sen görmedin mi ki, bu bizim sa'y ve mücâhede pazarımızın ehli olan enbiyâ ve evliyâ, bu çalışmak netîcesinde nasıl fâideler ve kârlar tahsil etmiştir?

زین دکان رفتن چه کانشان رو نمود　　　اندر این بازار چون بستند سود

3091. *Bu dükkândan gitmek onlara kân gösterdi. Bu pazar içinde nasıl fâide bağladılar!*

"Zîn dükkân reften", kesb etmekten kinâyedir. Ya'ni "Kâhillik tarafından sa'y ve mücâhede dükkânı tarafına gitmek, o enbiyâ ve evliyâya ne menba' ve ma'den gösterdi ve bu çalışma pazarı içinde nasıl fâideler ve kârlar hâsıl ettiler, bunları görmedin mi?"

آتش آن را رام چون خلخال شد　　　بحر آن را رام شد حمال شد

3092. *Ateş ona halhal gibi râm oldu; deniz ona râm oldu, hamal oldu.*

"Halhâl", eski zamanlarda kadınların ayaklarına taktıkları altın ve gümüş halkalara denir. Elyevm Arabistan'ın ba'zı mahallerinde de müsta'meldir. Kola takılana "bilezik" ve ayağa takılana "halhâl" derler. Ya'ni "Ateş onlara halhâl gibi mutî' ve münkâd oldu. Nitekim İbrâhîm (a.s.) Nemrûd'un ateşinde yanmadı ve deniz Mûsâ (a.s.)a mutî' ve münkâd oldu ve ona yol verip onun hamalı oldu."

آهن آن را رام شد چون موم شد　　　باد آن را بنده و محکوم شد

3093. *Demir ona râm oldu, mum gibi oldu; rüzgâr ona bende ve mahkûm oldu.*

وَأَلَنَّا لَهُ الْحَدِيدَ (Sebe', 34/10) ve "Ve biz ona demiri yumuşattık" âyet-i kerîmesi mûcibince, demir Dâvûd (a.s.)a mutî' olup mum gibi yumuşak oldu. وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ غُدُوُّهَا شَهْرٌ وَرَوَاحُهَا شَهْرٌ (Sebe', 34/12) Ya'ni "Biz Süleyman'a rüzgârı teshîr ettik ki, sabahtan öğleye kadar bir aylık ve akşama kadar da bir aylık yol giderdi" âyet-i kerîmesinde beyân buyrulduğu üzere rüzgâr Süleyman (a.s.)a bende ve onun mahkûmu oldu. Bu zikr olunan ve diğer zikr olunmayan enbiyânın mu'cizâtı, bu bâzar-ı sa'yde onların mücâhedeleri netîcesinde hâsıl olan fâideler ve kârlardır. Eğer dersen ki: "Nübüvvet sa'y ile ve mücâhede ile kazanılmış bir şey değildir, belki Hakk'ın inâyet-i ezeliyyesidir!" Cevâben deriz ki: Evet inâyet-i ezeliyyedir; fakat bu inâyet-i ezeliyye onlarca ma'lûm iken, aslâ tenbellik cihetine gitmemişlerdir. Bu mevtın-ı dünyâda Hakk'ın matlûbu olan sa'y ve mücâhedeyi bir an elden bırakmamışlardır. Nitekim Server-i âlem Efendimiz mübârek ayakları şişinceye kadar namaz kıldı, Hz. Âişe (r.a) vâlidemiz "Ya Resûlallah, Hak Teâlâ senin geçmiş ve gelecek zünûbunu mağfiret ettiğini sana tebşîr ettiği halde, niçin nefs-i şerîfine bu kadar ezâ buyursun?" deyince cevâben: افلا اكون عبدا شكورا ya'ni "Ben çok şükredici bir kul olmayayım mı?" buyurdular. Zîrâ şükür ni'meti tezyîd eder. Binâenaleyh enbiyâ ve evliyâ için de sa'y ve mücâhede vardır. Artık sâir nâsa çalışmanın lüzûmunu îzah zâiddir.

بیان آن که رسول علیه السلام فرمود ان لله تعالی أولیاء أخفیاء

Onun beyânıdır ki Resûl buyurdu: "Muhakkak Allâh'ın gizli velîleri vardır"

Hadîs-i şerîfin tamâmı budur: ان لله تعالى أولياء أخفياء الشعثة رؤسهم المغبرة وجوههم اذا استأذنوا على الامير لم يؤذن لهم واذا غابوا لم يفقدوا وان حضروا لم يدعوا و ان مرضوا لم يعادوا و ان ماتوا لم يشهدوا وهم مجهولون فى الارض ومشهورون فى السماء Ya'ni "muhakkak Allâh Teâlâ'nın gizli velîleri vardır ki, başlarının saçları perîşan, yüzleri tozludur. Emîrin yanına girmek için izin istedikleri vakit izin verilmez, kayboldukları vakit aranmazlar ve eğer hazır olsalar da'vet olunmazlar ve hasta olsalar iyâdet olunmazlar ve ölseler cenâzesine kimse hâzır olmaz ve bunlar yeryüzünde bilinmezler, gökte meşhûrdurlar."

قوم دیگر سخت پنهان میروند　　　　شهرهٔ خلقان ظاهر کی شوند

3094. *Diğer tâife pek gizli giderler, zâhir olan halâikın ne vakit meşhûru olurlar?*

Allâh Teâla hazretlerinin sa'y ve mücâhede ile meşgûl olan kullarından enbiyâ (aleyhim'üs-selâm) hazarâtı halk nazarlarında ma'lûmdur; ve sa'y ve mücâhedede onların vârisleri olan evliyâ-yı kirâm hazarâtından ba'zıları ma'lûm ve ba'zıları meçhûldür. Ve bu meçhûl olan evliyâ-yı kirâm hakkında Hak Teâlâ hazretleri hadîs-i kudsîde الاولياء تحت قبابى لا يعرفهم غيرى ya'ni "Benim velîlerim vardır, onlar kıbâbım altındadır; onları benden başkası bilmez" buyurulur.

این همه دارند و چشم هیچ کس　　　　بر نیفتد بر کیاشان یك نفس

3095. *Bütün bunu tutarlar ve hiçbir kimsenin gözü bunların ululuklarına bir nefes vâki' olmaz.*

Allâh'ın bu gizli velîleri bütün bu yukarıda zikr ettiğimiz hârikulâde ahvâle mâliktirler ve enbiyânın bu gibi mu'cizâtı onlara bi-hasebi'l-verâse "kerâmet" nâmıyla intikāl etmiştir. Fakat halk nazarında meşhûr olmadıkları için hiçbir kimsenin gözü onların büyüklükleri üzerine bir nefes olsun mün'atıf olamaz.

هم کرامتشان هم ایشان در حرم　　　　نامشان را نشنوند ابدال هم

3096. *Onların hem kerâmetleri hem kendileri haremdedir, onların adını abdâl dahi işitmez.*

Bu gizli velîlerin hem kendileri hem de kerâmetleri harem-i ilâhîde ve perde-i gaybde mestûrdur. Abdâl-i ilâhî bile onların ism-i şeriflerini işitemez. Nitekim Ferîdüddin Attâr (k.s.) hazretleri *Tezkiretü'l-Evliyâ*'sında Ebû Bekir Kettânî hazretlerinin menkabesinde şöyle yazar ki: "Ebû Bekir Kettânî hazretleri Harem-i Şerîf'in bir tarafında oturmuş ve bir tarafında da muhaddisînden Abdürrezzâk hazretleri va'z ve nasîhat etmekte bulunmuş idi. Hızır (a.s.) Ebû Bekir Kettânî hazretlerine gelip: "Niçin Abdürrezzâk'ın meclisine gitmezsin ki, istifâde edesin?" demiş ve Hz. Ebû Bekir dahi cevâben: "İlmi, Rezzâk'tan alan kimsenin Abdürrezzâk'a ihtiyâcı yoktur!" demiş. Cenâb-ı Hızır: "Bu da'vâya şâhid lâzımdır!" deyince Cenâb-ı Ebû Bekir: "Şâhidim odur ki, sen Hızır'sın," demiş. Ve Hızır (a.s.) taaccüb edip: "Ben zannederdim ki bü-

tün evliyâ-yı Hak benim ma'lûmumdur; şimdi anladım ki, Allâh Teâlâ'nın beni bilen ve benim onları bilmediğim evliyâsı varmış!" demiştir."

یا نمیدانی کرمهای خدا　　　کو ترا میخواند آن سو که بیا

3097. *Yâ Hudâ'nın keremlerini bilmedin mi ki, o seni "Gel!" diye o tarafa çağırır.*

Ya'ni, "Ey kâhil sen Hakk'ın kereminden niçin me'yûs oldun ve çalışmayı terk ettin? Enbiyâ ve evliyâ çalıştılar. Yukarıda zikr olunan kârlara nâil oldular, sen bunları görmedin mi? Eğer bunları görmedin ise, senin vücûd-i zâhirîni muhît olan Hakk'ın keremlerini de mi görmedin? Nitekim sana bir varlık verdi ve o senin varlığına taalluk eden birtakım hazlar ve zevkler ihsân etti. Meselâ acıktığın vakit, seni ni'meti tarafına da'vet eder ve o ni'metten haz duyarsın. Ve vücûdunun istirâhati için seni uyku tarafına çağırır, zevk-ı husûsî içinde, tatlı bir uykuya dalarsın. Susadığın vakit seni latîf su tarafına da'vet eder, kemâl-i haz ile suya kandırır. Hakk'ın keremlerini bu misallere göre kıyâs et ve en büyük ikrâmı, enbiyâsı ve evliyâsı vâsıtasıyla seni cehilden ilme da'vet etmesidir." Velhâsıl bu âlem-i vücûdda seni Hakk'ın envâ'-ı niamı ve keremleri kaplamıştır. Nitekim âyet-i kerîmede وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعَمَهُ ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً (Lokman, 31/20) ya'ni "Allâh Teâlâ sizin üzerinize ni'metlerini zâhiren ve bâtınen itmâm etti" buyurdu.

شش جهت عالم همه اکرام اوست　　　هر طرف که بنگری اعلام اوست

3098. *Âlemin altı ciheti O'nun ikrâmıdır; her tarafa baksan O'nun a'lâmıdır.*

"Âlemin altı cihetinden, ya'ni önden, arkadan, üstten, alttan, sağdan ve soldan senin vücûduna Hakk'ın ikrâmı vâki' olur. Âlemin herhangi tarafına baksan Hakk'ın keremlerinin nişanlarını ve alâmetlerini görürsün." "A'lâm", "alem"in cem'i olduğuna göre ma'nâ böyledir. "İ'lâm", if'âl bâbından masdar olduğuna göre ma'nâ, "Her ne tarafa baksan Hakk'ın keremlerinin i'lâmı vâki'dir," ya'ni her taraf Hakk'ın keremlerini ve lutuflarını bildirir. Onun için sûfiyye hazarâtı buyururlar ki: "Mevcûdât-ı âlemden her bir mevcûd Allâh'ın nebîsidir."

چون کریمی گویدت آتش در آ　　　اندر آ زود و مگو سوزد مرا

3099. *Vaktâki bir kerîm sana "Ateşe gel!" dese, çabuk gel; ve "Beni yakar!" deme!*

"Vaktâki kerîm olan Hak Teâlâ, seni ateş gibi nefsini yakıcı olan tâata çağırırsa çabuk gel; Ve "Beni yakar ve huzûzât-ı nefsâniyyemden beni mahrûm eder" deme!" Ve yâhut "Kerîmüt-tab' olan Hakk'ın enbiyâ ve evliyâsından birisi seni tarîk-ı Hakk'a ve ateş gibi yakıcı olan riyâzet ve mücâhedâta da'vet ederse, bu riyâzet ve mücâhede benim vücûdumu yakar ve hasta eder, sıhhatim harâb olur, deme!"

حکایت مندیل در تنور پر آتش انداختن انس و ناسوختن

Enes (r.a)ın ateş dolu fırına mendil atması ve yanmaması

از انس فرزند مالك آمده ست   که به مهمانی او شخصی شده ست

3100. [3110] *Mâlik oğlu Enes'ten gelmiştir ki, onun misâfirliğine bir şahıs gitmiştir.*

Ashâb-ı kirâmdan Enes b. Mâlik hazretlerinin hâne-i şerîfine bir şahıs misâfir olarak gitmiştir.

او حکایت کرد کز بعد طعام   دید انس دستار خوان را زردفام

3101. *O hikâye etti ki: "Enes taâmdan sonra gördü ki, yemek sofrası sarı renkli."*

چرکن و آلوده گفت ای خادمه   اندر افکن در تنورش یك دمه

3102. *"Kirli ve bulaşık!" Dedi: "Ey hâdim, bir dem onu fırına at!"*

Hz. Enes'e misâfir olan şahıs hikâye etti ki: "Taâm bittikten sonra Hz. Enes yemek sofrasını sararmış ve kirli ve bulaşık bir halde gördü ve hizmetçi olan kadına: "O sofrayı biraz fırına at," buyurdu."

در تنور پر ز آتش در فکند   آن زمان دستار خوان را هوشمند

3103. *"Akıllı, o zaman sofra yaygısını ateşten dolu olan fırına attı."*

"Akıllı olan hizmetçi kadın, bu emir üzerine derhal yaygıyı ateş dolu olan fırının içine attı."

جمله مهمانان در آن حیران شدند　　انتظار دود کندوری بدند

3104. *"Bütün misâfirler onda hayran oldular, yaygının dumanına muntazır oldular."*

"Misâfirlerin hepsi Hz. Enes'in bu emrine ve câriyenin dahi bu emri derhal icrâ etmesine hayran oldular ve yaygının yanıp tütmesine muntazır oldular."

بعد یك ساعت بر آورد از تنور　　پاك و اسپید و از آن اوساخ دور

3105. *"Bir müddet sonra temiz ve beyaz ve o kirlerden uzak olarak fırından çıkardı."*

"Hizmetçi bir müddet sora, o yemek sofrasını temiz ve beyaz ve üzerindeki kirler çıkmış olduğu halde fırından çıkardı."

قوم گفتند ای صحابی عزیز　　چون نسوزید و منقی گشت نیز

3106. *Kavim dediler ki: "Ey aziz olan sahâbî, niçin yanmadı ve temizlenmiş de oldu?"*

Misâfirler bu hali görünce Hz. Enes'e hitâben dediler ki: "Ey azîz olan sahâbî, bu yaygı niçin fırında yanmadı ve fırından temizlenmiş olarak çıktı?"

گفت ز آنکه مصطفی دست و دهان　　بس بمالید اندر این دستار خوان

3107. *Dedi: "Zîrâ ki Mustafâ elini ve ağzını bu yemek sofrasına çok sürdü.*

Hz. Enes onlara cevâben buyurdu ki: "Seyyid-i âlem olan Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz hazretleri mübârek elini ve ağzını bu yemek sofrasına ba'de't-taâm çok def'alar sildi." Ankaravî hazretleri bu vak'ayı *Nüzhetü'n-Nâzırîn*'den naklen Katâde b. Nu'mân'ın rivâyeti üzerine hikâye buyururlar.

ای دل ترسنده از نار و عذاب　　با چنان دست وْ لبی کن اقتراب

3108. *Ey ateşten ve azâbdan korkucu gönül, böyle bir ele ve dudağa iktirâb et!*

Cenâb-ı Pîr efendimiz bu kıssadan hisse olmak üzere buyururlar ki: "Ey ateşten ve azâbdan korkucu olan gönüller! Böyle bir ele ve dudağa yaklaşın ki, o el ve dudak esrâr ve ezvâk-ı muhammediyyeyi hâmil olan evliyâ-yı kirâm hazarâtının elleri ve dudaklarıdır."

چون جمادی را چنین تشریف داد　　جان عاشق را چها خواهد گشاد

3109. *Vaktâki bir cemâda böyle bir teşrîf, âşıkın cânına neler açacaktır?*

Vaktâki o el ve o dudak cemâd nev'inden olan bir yemek sofrasına ateşte yanmamak gibi bir şereflendirme verdi, zî-rûhun mükemmeli olan bir insân-ı âşıkın cânına envâ'-ı şerâfetten neler açar, var kıyâs et!

مر كلوخ كعبه را چون قبله كرد خاك مردان باش اى جان در نبرد

3110. [3120] *Ka'be'nin kerpicini nasıl kıble etti? Ey can mücâhedede merdlerin toprağı ol!*

Ka'be aslında birkaç parça kerpiç ve taşdan ibârettir. Vaktâki nebiyy-i zîşân olan İbrâhim Halîlullah (a.s.) o kerpiçleri ve taşları birbiri üzerine vaz'edip "Beytullâh" ve "Ka'betullah" nâmını verdi ve bu binâ hakkında Hak Teâlâ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا (Âl-i İmrân, 3/97) ya'ni "Ona giren kimse emîn olur" buyurdu. Ve nihâyet Resûl-i zîşân Efendimiz onu emr-i ilâhî ile kıble ittihâz buyurdu. İşte enbiyâ (aleyhimü's-selâm)ın cemâd olan taşa ve toprağa temâsı mâdemki onlara böyle şeref-bahş oldu, öyle olunca ey can, verese-i enbiyâ oldukları cihetle her biri vaktinin peygamberi hükmünde evliyânın bastığı toprak ol, ya'ni onların önünde mütevâzı ol! Ve nefsin ile cenk etmek husûsunda onların huzûrunda kendini zelîl ve hakîr tut ve onlara tâbi' ol! Nitekim Cenâb-ı Pîr [IV]. cildde [b. 544]: مگسل از پيغمبر ايام خويش تكيه كم كن بر فن و بر كام خويش [Günlerinin peygamberinden munkatı' olma; kendinin fennine ve adımına i'timâd etme!] buyurmuşlar idi.

بعد از آن گفتند با آن خادمه تو نگويى حال خود با اين همه

3111. *Ondan sonra o hâdimeye dediler ki: "Sen bu cümleye kendi hâlini söylemez misin?"*

Misâfirler bu acîbeyi müşâhede ettikten sonra o hizmetçi kadına hitâben dediler ki: "Sofranın yanmaması sebebini anladık, fakat sen dahi hâzırûna kendi hâlini söylemez misin? Zîrâ bizler senin hâline de hayrette kaldık."

چون فكندى زود آن از گفت وى گيرم او برده ست در اسرار پى

3112. *"Onun sözünden dolayı niçin hemen onu attın? Tutalım ki o esrârâ iz götürmüştür."*

"Efendin olan Hz. Enes'in bir emriyle ve sözüyle niçin o sofrayı derhal ateşe attın? Tutalım ki Hz. Enes, Resûl-i zîşân Efendimiz'in mübârek elinin ve ağzının temâs ettiği bir şeyin ateşte yanmayacağı sırrına vâkıf idi. Sen ona vâkıf olmadığın halde:

این چنین دستار خوان قیمتی چون فکندی اندر آتش ای ستی

3113. *"Ey hanım, bu kıymetli sofra örtüsünü niçin ateşe attın?"*

"Sitti", "Seyyidetî" kelimesinin muhaffefidir. Ya'ni "Resûl-i zîşân Efendimiz'in isti'mâl buyurduğu bu kıymetli sofra örtüsünü fedâ ederek niçin ateşe attın ve yanmasından korkmadın?"

گفت دارم بر کریمان اعتماد نیستم ز اکرام ایشان ناامید

3114. *Dedi: "Kerîmlere i'timâd tutarım, onların ikrâmından ümîdsiz değilim!"*

"İ'timîd", "i'timâd" kelimesinin imâle olunmuşudur. Ya'ni "Kerîm olanların emirlerinde bir hikmet gördüğüm için, onlara i'timâdım vardır. Binâenaleyh onların emirlerinin zımnında kahr ve azâb değil, belki lutuf ve ikrâm vardır. Ben onların ikrâmından ümîdsiz değilim."

میزری چه بود اگر او گویدم در رو اندر عین آتش بی‌نَدَم

3115. *"Bir örtü ne olur, eğer o bana nedemsiz ateşin közüne git derse,"*

اندر افتم از کمال اعتماد از عباد الله دارم بس امید

3116. *"Kemâl-i i'timâd ile içine düşerim, ibâdullahtan çok ümîd tutarım."*

"Mîzer", الازر ve المئزر ve المئزرة ve المئزار ve الازار bunların hepsi "örtü" ma'nâsınadır. (*Akrebü'l-Mevârid*'den) Ya'ni, "Bir sofra örtüsü ne demek olur? Eğer kerîm olan Hz. Enes bana: "Peşîman olmaksızın ve tereddüd etmeksizin ateşin közüne, ya'ni en alevli tarafına git," derse, ona olan kemâl-i i'timâdımdan dolayı kendimi o ateşin içine atarım. Zîrâ benim Allâh Teâla hazretlerinin kullarından çok ümîdim vardır." Beyt-i şerîfte "ibâdullah" ta'bîriyle, abdiyyet-i mahza makāmında bulunan kâmillere işâret buyrulur. Zîrâ sıfât-ı nefsâniyyesinden bir kıl ucu kadar kendisinde eser olan kimse, henüz hakîkatte "abdullah" olmamıştır, o kimse "abdü'n-nefs"tir.

سر در اندازم نه این دستار خوان ز اعتماد هر کریم راز دان

3117. *"Sır bilici olan her kerîmin i'timâdından dolayı bu sofra örtüsünü değil, başımı atarım."*

"Esrâr-ı muhammediyeye vâkıf olan her kerîme ve abdullâha i'timâdımdan dolayı bu sofra örtüsünü değil, kendi başımı ateşe atarım."

ای برادر خود بر این اکسیر زن　　کم نباید صدق مرد از صدق زن

3118. *Ey birâder kendini bu iksîr üzerine vur; erkeğin sıdkı kadının sıdkından noksan olmamak lazımdır.*

"İksîr", kimyâda bakırı altına tahvîl eden bir maddedir ki, erbâbı onu saklarlar. Burada "iksîr"den murâd, sıdk ve i'timâddır. "Ey birâder, insân-ı kâmilin huzûrunda kendini bu sıdk ve i'timâd iksîri üzerine vur ki, bakır olan nefsin altına inkılâb etsin. Bu kıssadan ibret al! Erkeğin sadâkati ve i'timâdı, bir kadının sadâkatinden ve i'timâdından aşağı olmamalıdır."

آن دل مردی که از زن کم بود　　آن دلی باشد که کم ز اشکم بود

3119. *O bir erkeğin kalbi ki, kadından noksan ola, o bir gönül olur ki, karından aşağı olur.*

"Yüksek duygularda kadının kalbinden aşağı olan bir erkeğin kalbi kadr ve menzilet i'tibâriyle, içerisi necâset dolu olan karından ve işkembeden aşağı olur." Çünkü levsiyyât-ı ma'neviyye, levsiyyât-ı maddiyyeden daha berbâddır. Zîrâ levsiyyât-ı maddiyye su ile kolayca temizlenebilir, fakat levsiyyât-ı ma'neviyyenin izâlesi pek müşkildir.

قصهٔ فریاد رسیدن رسول علیه السلام کاروان عرب را که از تشنگی و بیآبی
درمانده بودند و دل بر مرگ نهاده شتران و خلق زبان بیرون انداخته

Resûl (a.s.)ın Arab kervânının feryâdına erişmesi kıssasıdır ki, susamışlıktan ve susuzluktan yolda kalmış-idi ve gönüllerini ölüme koymuşlar ve develer ve kervan halkı dillerini dışarıya sarkıtmışlar idi

اندر آن وادی گروهی از عرب　　خشك شد از قطع بارانش قرب

3120. [3130] *O vâdî içinde Arab'dan bir tâifenin kırbaları yağmur kıtlığından kuru oldu.*

"Kıreb" ve "kırebât" kâfin kesriyle "kırba"nın cem'idir; ve kırba, deriden dikilip içine su doldurulan kaba derler. Kırbaların kuru olması, içlerinde hiç su kalmamış olmasından kinâyedir.

در میان آن بیابان مانده　　　کاروانی مرگ خود بر خوانده

3121. *O sahrânın ortasında kalmış bir kervan kendi ölümünü çağırmış idi.*

ناگهانی آن مغیث هر دو کون　　　مصطفی پیدا شد از ره بهر عون

3122. *Ansızın o iki kevnin yardımcısı olan Mustafâ yardım için yoldan zâhir oldu.*

Kervan bu hal içinde iken, dünyâda ve âhirette kulların yardımcısı olan Server-i âlem Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz o bîçârelere yardım için yoldan zâhir oluverdi.

دید آن جا کاروانی بس بزرگ　　　بر تف ریگ و ره صعب و سترگ

3123. *Orada kumun harâreti ve güç ve çetin yol üzerinde çok büyük bir kervan gördü.*

"Sütürg" (سترگ), "çok büyük ve sert ve çetin ve muannid" ma'nâlarına gelir.

اشترانشان را زبان آویخته　　　خلق اندر ریگ هر سو ریخته

3124. *Onların develeri dillerini sarkıtmışlar, halk kumda her tarafa dökülmüşler.*

Kervânın develeri susuzluktan ve harâretten dillerini dışarıya sarkıtmışlar ve kervan halkı da son derece susuzluktan bîtâb kalıp kumlar üzerinde her tarafa serilmişler idi.

رحمتش آمد گفت هین زوتر روید　　　چند یاری سوی آن کثبان دوید

3125. *Onlara acıdı; buyurdu ki: "Âgâh olun, pek çabuk gidiniz, birkaç arkadaş o kum tepeleri tarafına koşunuz!"*

"Küsbân", kum tepeleri demek olup "kesîb" in cem'idir.

که سیاهی بر شتر مشك آورد　　　سوی میر خود به زودی میبرد

3126. *"Ki bir zenci deve üzerinde tulum getirir, kendi beyi tarafına sür'atle götürür."*

"Çabuk kum tepeleri tarafına koşunuz, bir zenci köle deve üzerinde bir su tulumu getiriyor, o efendisi tarafına sür'atle götürüyor, yetişin!"

آن شتربان سیه را با شتر   سوی من آرید با فرمان مر

3127. *"O siyah deveciyi devesiyle berâber acı emr ile benim tarafıma getirin!"*

"O zenci deveciyi devesiyle ve tulumuyla berâber acı emr ile, ya'ni cebren benim tarafıma getiriniz!"

سوی کثبان آمدند آن طالبان   بعد یك ساعت بدیدند آن چنان

3128. *O tâlibler kum tepeleri tarafına geldiler, bir saat sonra öyle gördüler.*

Resûl-i zîşân Efendimiz'in emirleri üzerine kervan içinde tâkati olan birkaç kişi kum tepeleri tarafına geldiler ve bir müddet sonra Resûl-i Ekrem Efendimiz'in ta'rîf-i âlîleri vech ile öyle bir köle gördüler.

بندهٔ میشد سیه با اشتری   راویه پر آب چون هدیه بری

3129. *Su dolu büyük tulumlu bir deve ile bir hediye götürücü gibi bir siyah köle giderdi.*

پس بدو گفتند میخواند ترا   این طرف فخر البشر خیر الوری

3130. [3140] *İmdi ona dediler ki: "Seni bu tarafta beşerin fahri ve halkın hayırlısı istiyor!"*

گفت من نشناسم او را کیست او   گفت او آن ماه روی قند خو

3131. *Dedi: "Ben onu tanımam, kimdir o?" Dedi: "O ay yüzlü ve şeker huylu!.."*

O siyah köle dedi: "Ben sizin söylediğiniz kimseyi tanımam, o ta'rîf ettiğiniz kimdir?" Onu getirmeğe gidenlerden birisi dedi ki: "O parlak yüzlü ve şeker gibi tatlı huylu bir zâttır."

نوعها تعریف کردندش که هست   گفت مانا او مگر آن شاعر است

3132. *Onda olan nevi'ler ile ta'rif ettiler. Dedi: "O gâlibâ o şâire benzeyicidir."*

"Mânâ", "benzemek" ma'nâsına olan "mânisten" masdarının emr-i hâzırı bulunan "mân" ile fâiliyet "elif"inden mürekkebdir, "benzeyici" demek olur, Ya'ni "Server-i âlem Efendimiz'in sûrî ve ma'nevî ahvâl-i şerîfesini bil-

dikleri kadar ta'rîf ettiler. Siyah köle dedi ki: "Bu sizin ta'rîfinize bakılırsa o zat ahvâli şâyi' olan şâire benzeyicidir."

که گروهی را زبون کرد او به سحر   من نیایم جانب او نیم شبر

3133. *"Ki o bir tâifeyi sihir ile mağlûb etti. Ben onun tarafına yarım karış gelmem."*

کش کشانش آوریدند آن طرف   او فغان برداشت در تشنیع و تف

3134. *Onu çeke çeke o tarafa getirdiler; o teşnî'de ve harârette figān tuttu.*

Siyah köle Server-i âlem Efendimiz'in huzûr-i saâdetlerine gelmekten imtinâ edince, o birkaç kişi zorla çeke çeke o tarafa getirdiler. Köle ise öfke içinde söğe saya bağırır idi.

چون کشیدندش به پیش آن عزیز   گفت نوشید آب و بردارید نیز

3135. *Vaktâki onu o azîzin huzûruna çektiler, buyurdu: "Suyu içiniz ve kaldırınız da!"*

O siyah köleyi azîzü'l-vücûd olan huzûr-i Risâletpenâhîye çektikleri vakit Server-i âlem Efendimiz buyurdular ki: "Kölenin tulumundaki sudan içiniz ve ondan tulumlarınıza da alınız!"

جمله را ز آن مشك او سیراب کرد   اشتران و هر کسی ز آن آب خورد

3136. *Onun tulumundan hepsini suya kandırdı. Develer ve her bir kimse ondan su içti.*

راویه پر کرد و مَشْك از مَشْك او   ابر گردون خیره ماند از رشك او

3137. *Onun tulumundan büyük tulumu ve küçük tulumu doldurdu; feleğin bulutu onun hasedinden sersem kaldı.*

"Râviye", büyük tulum ve kırba ve su taşıyan deve ma'nâsınadır. Burada evvelki ma'nâ murâd buyrulur. Ya'ni "Kölenin bir büyük tulumundan kervan halkının hem kendileri ve hem de develeri suya kandı ve su kaplarını da doldurdular. Suyun mebzûliyetine feleğin bulutu hased ederek sersem kaldı." İkinci mısrâ' suyun kemâl-i mebzûliyetini beyânda mübâlağa buyrulmuştur; ve bu mübâlağa ayn-ı hakîkattir. Zîrâ bulut yağmurun nüzûlüne mahsûs olan bir sebeb-i mahdûddur. Halbuki mu'cize-i Risâletpenâhî sebebe ve had-

de tâbi' olmayan bir lutf-i ilâhîdir. Mahdûdun gayr-ı mahdûda reşk ve hased etmesi hakîkattir.

این کسی دیده ست کز یك راویه   سرد گردد سوز چندان هاویه

3138. *Bunu bir kimse görmüş müdür ki, bir deve yükü sudan bu kadar cehennemin harâreti soğuk olsun!*

"Hâviye", cehennemin yedi tabakasından bir tabakasının adıdır. Burada her bir susamış insan ve hayvan nefislerinin harâreti murâd buyurulur. Zîrâ nefs-i hayvânî cehennem cinsindendir.

این کسی دیده ست کز یك مشك آب   گشت چندین مشك پر بی اضطراب

3139. *Bunu bir kimse görmüş müdür ki, bir su tulumundan bu kadar tulum ıztırâbsız dolu oldu!*

"Iztırâbsız", çarpınmaksızın ve zahmet çekmeksizin tulumların kolayca doldurulması demektir. Zîrâ bir tulumun çeşmeden doldurulması bile epeyce bir ıztırâba muhtaçtır.

مشك خود رو پوش بود و موج فضل   میرسید از امر او از بحر اصل

3140. [3150] *Tulum muhakkak nikāb idi; ve bahr-i asıldan, onun emrinden fazl dalgası erişti.*

Kölenin su ile dolu olan tulumu, kervanın muhtaç olduğu suyun istihsâlinde, muhakkak bir perde ve nikāb idi. Kölenin suyu yerinde durduğu halde, kervan halkının içtiği ve aldığı ve hayvanlarına içirdiği su, bahr-i asıldan, ya'ni vücûd-i hakîkî-i Hak'tan Peygamber-i zîşânın emrinden, fazl-ı ilâhî dalgası olarak erişti. Zîrâ, bu dünyânın nizâmı, mukteză-yı esbâb üzerine kurulmuş olduğundan ehl-i gafletin gözleri de, bu esbâb perdelerine dikilip kalmıştır. Hak Teâlâ bu esbâb perdelerini enbiyâsına mu'cize olmak üzere yırttığı ve kudretini esbâb hâricinde gösterdiği vakit halk hayrette kalırlar.

آب از جوشش همیگردد هوا   و آن هوا گردد ز سردی آبها

3141. *Su kaynayıştan hava olur ve o hava soğukluktan su olur.*

Hadd-i zâtında bu esbâb âleminde su kaynadığı vakit, buhar olarak havâyı nesîmîye karışır ve hava olur. Ve o hava soğuyarak kesâfet peydâ edip bulut olur ve ba'dehû su olarak yere düşer. İşte doğduğumuz günden beri görmeğe alıştığımız istihâlât böyledir.

بلکه بی اسباب و بیرون زین حکم　　　آب رویانید تکوین از عدم

3142. *Belki illetsiz ve bu hikmetlerden hâriç olarak, tekvin, ademden suyu bitirdi.*

Fakat Resûl-i zîşân Efendimiz'in bu mu'cize-i seniyyelerindeki su böyle istihâlât dâiresinde vâki' olmadı. Belki sebepsiz ve hikmet-i tabîiyyenin bu kāidelerinden hâriç olarak, Hakk'ın sıfat-ı tekvîni, adem-i izâfî âleminden ve kendi deryâ-yı vücûdundan bu suyu îcâd etti.

تو ز طفلی چون سببها دیدهٔ　　　در سبب از جهل بر چفسیدهٔ

3143. *Sen vaktâki çocukluktan sebebleri görmüşsün, cehilden dolayı sebebe yapışmışsın.*

Ey kudret-i Hak'tan gāfil olan kimse, sen vaktâki çocukluğun zamânından beri, bu âlemde ef'âl-i ilâhiyyenin esbâb perdeleri arkasından zuhûr etmesi sebebiyle, o sebeblerin kendilerini görmüşsün ve o ef'âli bu sebeplerden bilmişsin, o sebeplerin arkasındaki müsebbibe cehlinden dolayı, sebeblere sarılmışsın.

با سببها از مسبب غافلی　　　سوی این رو پوشها ز آن مایلی

3144. *Sebebler ile müsebbibden gāfilsin, ondan dolayı bu nikāblar tarafına mâilsin.*

Bu dâimâ görmeğe alıştığın sebebler ile müsebbibü'l-esbâb olan Hak'tan gāfilsin. İşte bu gafletinden dolayı, bu esbâb perdeleri ve nikābları tarafına mailsin.

چون سببها رفت بر سر میزنی　　　ربنا و ربناها میکنی

3145. *Vaktâki sebebler gitti başına vurursun "Rabbenâ ve Rabbenâ!"lar edersin.*

Sen bu esbâb perdelerine o kadar yapışmışsın ki, meselâ rızkını ticâretinden ve me'mûriyetinden bilirsin; ve ticâretin ve me'mûriyetin yolunda devâm ettikçe rızkın husûsunda kalbin pek müsterih olup Rezzâk-ı hakîkî olan Allâh Teâlâ'yı hatırına bile getirmezsin. Vaktâki bu sebepler zâil olur, ticâretin bozulur ve me'mûriyetin elden gider, "Aman yâ Rab!" diye münâcâta ve feryâda başlarsın.

رب میگوید برو سوی سبب　　　چون ز صنعم یاد کردی ای عجب

3146. *Rab der ki: "Ey aceb, mâdemki sun'umdan yâd ettin, sebeb tarafına git!"*

Sebebin zevâli hâlinde Hakk'a rücû'un vukû' bulunca, Rab Teâlâ hazretleri sana der ki: "Aceb şey! Sen sebeb yolunda gittikçe Ben'i aslâ hatırına getirmiyordun; ve vaktâki benim sun'um olan sebeb gitti, bana rücû'un benim için değil, sebebin iâdesi için vâki' oldu. O halde sebeb tarafına git ve kendine onu Rab bil!" İşte ehl-i gaflete bu acı itâb-ı ilâhî vâki olur.

گفت زین پس من ترا بینم همه　　　ننگرم سوی سبب و آن دمدمه

3147. *Dedi: "Bundan sonra hep seni göreyim, sebeb ve o demdeme tarafına bakmayayım!"*

O gâfil dahi bu acı itâba cevâben der ki: "Yâ Rab, bundan sonra hep seni göreyim ve asla esbâba iltifât etmeyeyim ve o demdemeye, ya'ni esbâb hîle ve mekrine bakıp aldanmayayim." "Demdeme", muhtelif ma'nâya gelir. Burada hîle ve mekr ma'nâsınadır.

گویدش رُدُّوا لَعَادُوا کار تست　　　ای تو اندر توبه و میثاق سست

3148. *Ona der: "Ruddû leâdû" senin işindir. Ey sen ki, tövbede ve mîsakta gevşeksin.*

Bu beyt-i şerîfte sûre-i En'âm'da vâki' وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ (En'âm, 6/28) ya'ni "Ve eğer reddolunsalar, kendisinden nehy olunan şeye avdet ederlerdi; ve onlar muhakkak yalancılardır" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'ni "Hak Teâlâ o gâfilin cevâbına cevâben buyurur ki: "Eğer seni zâil olan esbâb indine iâde etsek, sen yine gaflete düşerdin. Zîrâ evvelki hâline reddolunsan, yine kemâ-fi's-sâbık gafletine avdet etmek senin işindir. Ey gâfil, sen ki tövbede ve mîsakta gevşeksin, tövbeni bozarsın ve misâkında sâdık kalamazsın."

لیك من آن ننگرم رحمت کنم　　　رحمتم پر ست بر رحمت تنم

3149. *"Fakat ben ona bakmam, rahmet ederim; rahmetim doludur, rahmet üzerinde dolaşırım."*

"Fakat ben senin, benden gâfil ve esbâba mâil olduğuna bakmam; zâil olan esbâbdan dolayı vâki' olan feryâdına ve niyâzına merhamet ederim. İstediğini veririm. Zîrâ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ (A'raf, 7/156) ["Rahmetim her şeyi vâsi' olmuştur"] buyurduğum cihetle benim rahmetim âlem-i emrimi ve halkımı ihâta etmiştir. Ben rahmet üzerinde dolaşırım."

ننگرم عهد بدت بدهم عطا از کرم این دم چو میخوانی مرا

3150. *"Senin kötü olan ahdine bakmam, atâ veririm, mâdemki bu demde ke-*
[3160] *rem cihetinden beni istiyorsun."*

Ya'ni "Senin çürük ve gevşek olan ahdine bakmam, kemâl-i keremimden ihsân veririm. Mâdemki zâil olan esbâbdan dolayı kendini acz içinde görüp benim keremim cihetine bakarak, beni istiyorsun ve "Rabbenâ, Rabbena!" diye bana niyâz ediyorsun, sana atâlarımı bezl ederim."

قافله حیران شد اندر کار او یا محمد چیست این ای بحر خو

3151. *Kâfile onun işinde hayran oldu. "Yâ Muhammed, bu nedir, ey deryâ huylu?"*

کردهٔ رو پوش مشك خرد را غرقه کردی هم عرب هم کرد را

3152. *Bir küçük tulumu nikâb etmişsin, hem Arab'ı hem Kürd'ü gark ettin!*

O kervan ahâlîsi susuzluktan helâke yaklaşmış bir halde ve esbâbtan kat'-ı ümîd etmiş iken Hak Teâlâ'nın rahmeti imdâdlarına yetişti. Server-i âlem (s.a.v.) onları, esbâbı hark etmek sûretiyle mu'cize gösterip onları suya kandırdı. Bu kâfile Resûl-i zîşân Efendimiz'in mu'cizelerini görünce hayrete dûçâr oldular. Dediler ki: "Yâ Muhammed (s.a.v.) bu ne haldir? Ey deryâ-yı hakîkat huylu zât-ı pâk, bir küçük su tulumunu perde yapıp kâfilenin müteşekkil olduğu Arap ve Kürd efrâdını suya gark ettin!"

مشك آن غلام از غیب پر آب کردن به معجزه
و آن غلام سیاه را سپید رو کردن باذن الله تعالی

O kölenin su tulumunu mu'cize ile gaybden su dolu etmesi ve o kara köleyi Allah Teâlâ'nın izni ile beyaz yüzlü etmesi

ای غلام اکنون تو پر بین مشك خود تا نگویی در شکایت نیك و بد

3153. *"Ey köle, sen kendi tulumunu şimdi dolu gör, tâ ki şikâyette iyi ve kötü söylemeyesin!"*

Resûl-i zişân Efendimiz zenci köleye hitâben buyurdular ki: "Ey köle, biz senin tulumunun suyunu zâhirde almış göründük, fakat o su, bâtında bize Hakk'ın ihsânı idi. Binaenaleyh sen kendi tulumunu şimdi yine dolu bir halde gör! Tâ ki, suyumu gasb ettiler, diye ileri geri şikâyette bulunmayasın!"

آن سیه حیران شد از برهان او　　　میدمید از لامکان ایمان او

3154. *O zenci, onun burhânından hayrân oldu, onun îmânı lâ-mekândan tulû' etti.*

"Demîden", öğünmek, kendini berbâd etmek ve hücûm etmek ve nebâtât neşv ü nemâ bulmak ve nefes alıp vermek ve tulû'-ı subh ma'nâlarınadır. Burada "tulû'" ma'nâsı münasibdir. Ya'ni, "O zenci köle Resûl-i Ekrem ve Server-i âlem Efendimiz'in burhân-ı nübüvveti olan mu'cizesinden hayrette kaldı. O kölenin subh-ı îmânı "lâ-mekân", ya'ni' mekândan münezzeh olan Hak Teâla hazretleri cânibinden onun kalbine tulû' etti."

چشمهٔ دید از هوا ریزان شده　　　مشك او رو پوش فیض آن شده

3155. *Bir çeşme gördü havadan dökülücü olmuş; onun tulumu o feyzin nikābı olmuş.*

Kölenin kalb gözü açılıp, bâtında bir çeşme gördü, havadan dökülücü olmuş idi ve kervan halkına gelen su bu çeşmeden idi. Ancak onun tulumu o atâ-yı ilâhînin nikābı ve perdesi olmuş idi. O çeşmeyi göremeyenlerin gözleri zâhirde bu tulumu görürler idi. "Feyz", taşıp dökülmek ve şâyi' olmak ve bahşiş ve atâ ma'nâlarına gelir. Burada "atâ" ma'nâsı münâsibdir.

ز آن نظر رو پوشها هم بر درید　　　تا معین چشمهٔ غیبی بدید

3156. *O nazardan nikāblan da yırttı, tâ ki gayba mensûb maîn bir çeşme gördü.*

Resûl-i zîşân Efendimiz o kölenin nazarından nikāblan ve perdeleri de yırttı, nihâyet gayba mensûb olan çeşmenin akıcı suyunu gördü. "Ma'în", mâ'-i cârî ma'nâsına olduğuna göre ikinci mısrâ'ın ma'nâsı zikrolunan tercüme sûretinde olur, ve Ankaravî hazretlerinin buyurduğu vech ile tef'îl bâbından ism-i mef'ûl olarak "muayyen" olursa ma'nâ: "Tâ ki gayba mensûb olarak taayyün etmiş ve teşekkül etmiş bir çeşme gördü," demek olur. Birinci ma'nâya göre terkîb, terkîb-i izâfî ve ikinci ma'nâya göre de terkîb-i tavsîfî olur.

چشمها پر آب کرد آن دم غلام　　　　شد فراموشش ز خواجه و ز مقام

3157. *Gulâm o demde ağladı, ona efendisi ve makāmı tarafından ferâmûş oldu.*

"Çeşm pür-âb kerden" ya'ni "gözü su dolu etmek" ağlamaktan kinâyedir. Ya'ni "Köle o mu'cizeyi ve o çeşme-i gaybın sularını görünce ağlamaya başladı. Bu hal-i ma'nevînin dimâğına verdiği sarhoşluk sebebiyle efendisini ve evini barkını unuttu."

دست و پایش ماند از رفتن به راه　　　　زلزله افکند در جانش اله

3158. *Onun eli ve ayağı yola gitmekten kaldı. Onun canına ilâh zelzele bıraktı.*

Bu hal içinde o kölenin eli ve ayağı yorulup yola gitmek kuvvetini kaybetti. جذبة من جذبات الرحمن توازى عمل الثلقين ya'ni "Rahmân'ın cezbelerinden bir cezbe, ins ve cinnin ameline tekābül eder" hadîs-i şerîfi mûcibince, nazar-ı iksîr-i Risâletpenâhî sâyesinde kölenin canına Hak Teâlâ hazretleri zelzele ve ihtizâzât-ı acîbe bıraktı.

باز بهر مصلحت بازش کشید　　　　که به خویش آ باز رو ای مستفید

3159. *Tekrar maslahat için onu farka çekti ve dedi ki: "Kendine gel, ey müstefîd tekrar git!"*

"Bâz" kelimesinin on yedi kadar ma'nâsı vardır. Birinci "bâz" tekrar ve yine; ve "bâzeş" kelimesindeki "bâz" "fark ve temyiz" ma'nâsınadır. Üçüncü "bâz" dahi "tekrar" ma'nâsınadır. Ya'ni, "Köle o cezbe içinde fenâ ve cem' makāmına gelip nazarından eşyâ-yı zâhireyi gâib etmiş ve eli ayağı amelden kalmış idi. Resûl-i zişân Efendimiz hazretleri bu köleyi maslahat için tekrar fark ve cem'u'l-cem' mertebesine çekti ve buyurdu ki: "Ey füyûzât-ı rabbâniyyeden müstefîd olan köle, kendine gel ve tekrar suyun ile berâber efendin tarafına git!"

وقت حیرت نیست حیرت پیش تست　　　　این زمان در ره در آ چالاك و چست

3160. [3170] *"Hayret vakti değildir, hayret senin önündedir. Bu zaman çevik ve çabuk yola gir!"*

"Hayret vakti değildir, ya'ni fenâ ve istiğrâk ve sarhoşluk içinde kalmak vakti değildir. Belki bekā ve sahv ve ayıklık mertebesine rücû' edip, senin yüzünden kullara Hakk'ın hidâyeti vâsıl olduğunu görerek hayrette kalmak hâli

senin önündedir. Binâenaleyh bu anda hemen yola gir ve çabuk kabîle tarafına git ki, bu hayrete kavuşasın!"

دستهاى مصطفى بر رو نهاد   بوسهاى عاشقانه بس بداد

3161. *Mustafâ'nın ellerini yüzüne koydu, âşıkça çok bûseler verdi.*

Köle emir ve nazar-ı Risâletpenâhî ile bekā ve sahv hâline gelip seyyidü'l-ekvân Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz'in mübârek ellerini yüzüne gözüne sürdü ve o mübârek ve latîf elleri âşıklara lâyık tavr ile birçok öptü.

مصطفى دست مبارك بر رخش   آن زمان ماليد و كرد او فرخش

3162. *O zaman Server-i âlem Mustafa (s.a.v.) Efendimiz mübârek elini onun yüzüne sürdü ve onu saâdetli etti.*

"Ferruh", uğurlu, müteyemmen ve mübârek ve saâdetli ma'nâsınadır. Resûl-i zîşân Efendimiz ikinci bir mu'cize göstermek için kölenin yüzüne mübârek elini sürdü ve bu temâs ile onu mübârek ve saâdetli yaptı, şöyle ki:

شد سپيد آن زنگى و زادهٔ حبش   همچو بدر و روز روشن شد شبش

3163. *O zengî ve Habeşî-zâde beyaz oldu, onun gecesi bedr gibi aydınlık gün oldu.*

Bu temâs-ı nebevî ile o zenci ve kara renkli olan Habeşî-zâde köle, beyaz renkli oluverdi. Onun gece gibi küfür ile karanlık olan kalbi nûr-ı îman ile ve kara yüzü de beyazlık ile ayın on dördü gibi parlak bir hâle geldi ve zâhiren ve bâtınen münevver oldu.

يوسفى شد در جمال و در دَلاَل   گفتش اكنون رَوْ بدِهْ واگوى حال

3164. *Cemâlde ve delâlde bir Yûsuf oldu. Ona dedi: "Şimdi köye git, hâli açık söyle!"*

"Delâl", dilberlere mahsûs olan naz ve işve ve gamze. Ya'ni "Köle güzellikte ve nâz ve işvede Yûsuf (a.s.) gibi bir mertebeye nâil oldu. Server-i âlem Efendimiz ona buyurdu ki: "Haydi şimdi köyüne git ve vâki' olan hâli köyünün halkına açık bir sûrette söyle. "Vâ", nâ-resîde ve küşâde ve cüdâ ma'nâlarına gelir. Burada "vâ güften", açık söylemek demektir.

او هميشد بى‌سر و بى‌پاى مست   پاى مينشناخت در رفتن ز دست

3165. *O sarhoş olarak bî-ser ü pâ giderdi; gitmekte elden ayağı tanımaz idi.*

Köle kendisinin zâhiren ve bâtınen letâfete mübeddel olduğunu görünce sarhoş oldu ve emr-i Peygamberî'ye imtisâlen bî-ser ü pâ ya'ni şûrîde bir halde giderdi ve gitmekte elden ayağı fark etmezdi. Ya'ni sarhoşluktan ve şûrîdelikten nasıl yürüdüğünün farkında değildi.

پس بیآمد با دو مشك پر روان　　　سوی خواجه از نواحی کاروان

3166. *İmdi iki dolu tulum ile gidici olduğu halde, kervan tarafından efendisi tarafına geldi.*

دیدن خواجه غلام خود را سپید و ناشناختن که اوست و گفتن

که غلام مرا تو کشتهٔ خونت گرفت و خدا ترا به دست من انداخت

Efendinin kendi kölesini açık yüzlü görmesi ve o olduğunu tanımaması ve onun "Sen benim kölemi öldürmüşsün, seni kan tuttu ve Hudâ seni benim elime attı!" demesi

"Kan tutmak" odur ki, bir kātil birisini öldürdüğü anda kendisi mütegayyirü'l-hâl olur, dimâğında sersemlik peydâ olup ba'zıları fiil-i katli bizzat zâbıtaya ihbâr ederler ve ba'zıları da cinâyeti meydana çıkaracak ef'âl ve harekâtta bulunurlar. Kölenin efendisi de bu hâle zâhib olmuştur.

خواجه از دورش بدید و خیره ماند　　　از تحیر اهل آن ده را بخواند

3167. *Efendi onu uzaktan gördü ve hayran kaldı; kırdan o köyün ehlini çağırdı.*

Köle iki tulum ve deve ile köye girerken, efendisi onu uzaktan gördü ve kölenin beyaz olmasına hayrette kaldı ve kemâl-i tahayyüründen köylüleri çağırdı ve dedi ki:

راویهٔ ما اشتر ما هست این　　　پس کجا شد بندهٔ زنگی جبین

3168. *"Bu bizim tulumumuz, bizim devemizdir. O halde zenci alınlı olan köle nereye gitti?"*

"Cebîn", alın ma'nâsınadır. "Zengî-cebîn", zenci alınlı demek olup zikr-i cüz' ve irâde-i kül kabîlinden mecâz olarak "zenci yüzlü" demek olur.

این یکی بدری است میآید ز دور　　　میزند بر نور روز از روش نور

3169. *"Bu bir bedrdir, uzaktan geliyor. Onun yüzünden gündüzün nûru üzerine nûr vurur!"*

"Bu uzaktan gelen zenci değil, ayın on dördü gibi birisidir ki, onun yüzünün parlaklığı, gündüzün aydınlığını tezyîd ediyor!"

کو غلام ما مگر سر گشته شد　　　یا بدو گرگی رسید و کشته شد

3170. [3180] *"Bizim kölemiz hani? Gâlibâ sergeşte oldu. Yâhut ona bir kurt erişti ve ölmüş oldu!"*

"Ser-geşte", başı dönmüş, şaşırmış ve sersem olmuş ma'nâsınadır. Ya'ni "Bizim köle meydanda yok, gâlibâ sersemlikten gâib oldu da bu adam bizim deveyi yüküyle berâber getiriyor. Yâhut onu bir kurt paraladı!" Efendi, köle yaklaşıncaya kadar köylüler arasında böyle söylenip durdu.

چون بیآمد پیش گفتش کیستی　　　از یمن زادی و یا ترکیستی

3171. *Vaktâki o köle geldi, ona dedi ki: "Kimsin, Yemen'den mi doğdun veya Türk'e mi mensûbsun?"*

Vaktâki beyaz olan köle efendinin önüne geldi, efendi ona dedi ki: "Sen kimsin, Yemenli misin, yoksa Türk ırkına mı mensubsun?" Yemenliler ve Türkler'in beyaz ırka mensûb oldukları işâret buyurulur.

گو غلام را چه کردی راست گو　　　گر بکشتی وانما حیلت مجو

3172. *"Hani, benim kölemi ne yaptın? Doğru söyle, eğer öldürdün ise açık göster, hîle arama!"*

"Vâ nümûden", açık göstermek, ya'ni "Sen benim kölemi öldürdün ise, sebebini açık göster ve saklamak için hîle arama!"

گفت اگر کشتم به تو چون آمدم　　　چون به پای خود در این خون آمدم

3173. *Dedi: "Eğer öldürdüm ise, sana niçin geldim, kendi ayağım ile bu kana nasıl geldim?"*

Köle efendinin suâline cevâben dedi ki: "Eğer köleyi öldürdüm ise, sana niçin geldim? Bir adam, bir efendinin kölesini öldürünce hiç onun yanına gelir

mi? Kendi ayağım ile bu kan ve katl husûsunda nasıl gelirim? Ya'ni bu kanı ve katli haber vermek için kendi ayağım ile nasıl gelirim? Bu mümkin mü?"

کو غلام من بگفت اینك منم　　　کرد دست فضل یزدان روشنم

3174. *"Benim kölem hani?" Dedi. "İşte benim, Yezdân'ın fazlının eli beni böyle münevver yaptı!"*

Efendi köleye cevâben dedi: "Bu söylediğini dinledim, fakat benim kölem nerede? Bana onu haber ver!" Köle cevâben dedi: "Senin kölen işte benim, eğer zenci iken beyaz olma seni şaşırtıyor ise, Hâlık Teâlâ'nın fazl ve inâyet eli olan sultân-ı enbiyâ beni böyle münevver etti ve beyazlattı."

هی چه میگویی غلام من کجاست　　　هین نخواهی رست از من جز به راست

3175. *"Hey ne söylüyorsun? Kölem nerededir? Âgâh ol, benden doğrudan başkası kurtulmayacaktır!"*

Efendi tekrar köleye hitâben dedi: "Ne söylüyorsun yâhu? Bir zenci köle nasıl beyaz olur? Doğru söyle, kölem nerededir? Âgâh ol, benim elimden seni doğru sözden başkası kurtarmayacaktır!"

گفت اسرار ترا با آن غلام　　　جمله واگویم یکایك من تمام

3176. *Dedi: "O köle ile olan senin esrârını ben hep bir bir tamâmen açık söyleyeyim."*

Köle efendiyi iknâ için dedi ki: "Senin kölen olmayan bir kimse, senin o kölen ile olan esrârını bilemez. O esrârı ben hep bir bir sana tamâmen açık bir sûrette söyleyeyim ki, benim senin kölen olduğuma kanâat gelsin."

ز آن زمانی که خریدی تو مرا　　　تا به اکنون باز گویم ماجرا

3177. *"O bir zamandan ki sen beni satın aldın, şimdiye kadar olan mâcerâyı açık söyleyeyim!"*

"Benim senin kölen olduğumu isbât için, senin beni satın aldığın bir zamandan bu âna kadar aramızda geçen hâdisâtı, mübhem bir sûrette değil, açık olarak söyleyeyim!"

تا بدانی که همانم در وجود　　　گر چه از شبدیز من صبحی گشود

3178. *"Tâ bilesin ki, vücûdda ben oyum, gerçi benim karanlık gecemden bir sabah açtı!"*

"Şeb-dîz", şeb-renk ve kara demektir ve Husrev-i Pervîz'in atının ismidir ki, rengi kara idi. Bu kelime "şeb" ile "dîz" den mürekkebdir. Ve "dîz" renk ma'nâsına gelir. Şu halde "şeb-dîz" kara renkli demek olur. Ya'ni "Her ne kadar Hak Teâlâ hazretleri benim kara rengimden bir subh ve bir beyazlık açtı ve rengim tebeddül etti ise de, vücûdda yine o aynı köle olduğumu bilesin."

رنگ دیگر شد و لیکن جان پاك   فارغ از رنگ است و از ارکان و خاك

3179. *"Renk başka oldu; ve lâkin pâk olan can, renkten ve erkândan ve topraktan fâriğdir."*

"Cisminin rengi başka oldu ve kara iken beyazlandı; velâkin rûh renkten ve erkân-ı tabîattan, ya'ni kuruluk ve yaşlık ve soğukluk ve sıcaklıktan ve topraktan, ya'ni kesâfetten fâriğdir ve rûhta bunların vücûdu yoktur."

تن شناسان زود ما را گم کنند   آب نوشان ترك مشك و خم کنند

3180. [3190] *"Cisim tanıyıcılar çabuk bizi kaybederler. Suyu içenler o tulumu ve küpü terk ederler."*

"Suver-i cismâniyyeyi tanıyanlar ve bizi suver-i cismâniyyemizle anlamak ve tanımak isteyenler, bizi çabuk kaybederler. Zîrâ biz zevkiz ve ma'nâyız ve rûhuz. Fakat bizim âb-ı hayât gibi olan zevkimizi ve ma'nâmızı içenler, cisim ve taayyün tulumunu ve küpünü terk ederler."

جان شناسان از عددها فارغند   غرقهٔ دریای بیچونند و چند

3181. *Cân tanıyıcılar adedlerden fâriğdirler. Keyfiyetsiz ve kemmiyetsiz olan deryânın garkasıdırlar.*

Rûhu ve ma'nayı tanıyanlar, adedlere ve kesrete sebep olan cismâniyetten ve taayyünâttan fâriğdirler ve aslâ sûretlere bakmazlar. Onlar ta'rîfe sığmayan ve sayıdan ârî olan rûh ve ma'nâ denizinin müstağrakıdırlar.

جان شو و از راه جان جان را شناس   یار بینش شو نه فرزند قیاس

3182. *Cân ol ve can yolundan cânı tanı! Görüşün yârı ol, kıyâsın oğlu değil!*

Cânı bilmek ve anlamak istersen cân ol ve can yolundan tanı! Zîrâ rûhu, rûh mertebesine gelmedikçe ve onu kendi nefsinde müşâhede etmedikçe tanımak mümkin değildir. Binâenaleyh görüşün yârı ve dostu ol, kıyâsın ve istidlâlin oğlu ve onların tâbî'i olma! Zîrâ rûhun ne olduğu kıyâsât-ı mantıkıyye ve istidlâlât-i akliyye ile bilinemez.

چون ملك با عقل يك سر رشته اند   بهر حكمت را دو صورت گشته اند

3183. *Vaktâki melek akıl ile bir iplik ucudurlar, hikmet için iki sûret oldular.*

Melek ile akıl bir hakîkattirler ve hadd-i zâtında ikisi dahi müttehiddir. Fakat bu bir hakîkat iki muhtelif taayyün ile zâhir oldu. Bu taayyünün birisi melâike âleminde, diğeri âlem-i insânîde vâki'dir. Âlem-i insânîde mevcûd olan bu hakîkat kuvâ-yı insâniyyeden ibârettir. Ve kuvve-i akliyye bu kuvâ-yı insâniyyeden birisidir. Binâenaleyh melek ile akıl hakîkat-i vâhideden ibâret iken hikmet-i ilâhiyye sebebiyle iki sûret olmuşlardır.

آن ملك چون مرغ بال و پر گرفت   وين خرد بگذاشت پر و فر گرفت

3184. *O melek kuş gibi bâl ve per tuttu; ve bu akıl kanadı bıraktı ve revnak tuttu.*

O melek âlem-i melekûtta Hak Teâlâ hazretlerinin sûre-i Fâtır'da جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا أُولِى أَجْنِحَةٍ مَثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعَ يَزِيدُ فِى الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ (Fatır, 35/1) Ya'ni "Allâh Teâlâ melekleri ikişer ve üçer ve dörder kanat sâhipleri resûller kıldı. Dilerse halkta ziyâde eder" buyurduğu vech ile, kuş gibi kanada mâlik oldu. Ve bu akl-ı insânî ise kanadı bıraktı, cem'iyyet-i esmâiyye ilminin revnakına mâlik oldu. Nitekim وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا (Bakara, 2/31) ["Ve Âdem'e isimlerin hepsini öğretti"] buyurulur. *Tefsîr-i Kāşânî*'de sûre-i Fâtır ibtidâsında buyurulur ki: "Allâh Teâlâ melekût-i semâviyye ve arzıyyeden enbiyâya vahy ile ve evliyâya ilhâm ile ve onlardan gayri olan eşhâs-ı insâniyyeye ve sâir eşyâya umûrun tasrîfi ve tedbîri ile resûller yarattı. Müteessir olanlara onların te'sîriyle vâsıl olan şey onun "kanad"ıdır. Her bir cihet-i te'sîr bir kanaddır. Meselâ nefs-i insânî için kuvve-i ilmiyye ve nazariyye iki kanaddır ve nefs-i hayvâniyye için kuvve-i müdrike, muharrike, bâise üç kanaddır. Ve nefs-i nebâtiyye için kuvve-i gāziye, nâmiye, müvellide ve musavvire dört kanaddır. Ve onların kanadları adede münhasır değildir. Belki onlar için te'sîrâtın tenevvüâtı hasebiyle kanadlar vardır.. Bunun için Resûl-i zîşân Efendimiz leyle-i mi'racda Hz. Cibrîl'i altı yüz kanadlı olarak gördüklerini hikâye ve onun kesretine işâret buyurmuşlardır." Ve Ruzbihân Baklî hazretleri *Tefsîru Arâisi'l-Beyân*'da zikrolunan âyet-i kerîmenin tefsîrinde buyururlar ki: "Allâh Teâlâ meleklere, ba'zılarını ba'zılarına tafzîl ettiği makāmât-ı merâtibi üzerine ma'rifet kanadlarını halk etti; ve ervâh-ı kudsiyye için dahi kanadlar vardır ki, onlar da ma'rifet ve tevhîd ve muhabbet ve şevk kanadlarıdır. Ma'rifet kanadıyla âlem-i sıfâta ve tevhîd kanadıyla âlem-i zâta ve muhabbet kanadıyla müşâhedeye ve şevk kanadıyla visâle uçarlar."

لاجرم هر دو مناصر آمدند هر دو خوش رو پشت همدیگر شدند

3185. *Şübhesiz her ikisi birbirine yardım edici geldiler. Her iki hoş yüzlü birbirine arka oldular.*

Melek ile akıl hakîkat-i müttehideden oldukları için, her ikisi birbirine yardım edici oldular; her iki hoş yüzlü ve latîf mâhiyetli olan melek ile akıl birbirine zahîr ve muîn oldular.

هم ملك هم عقل حق را واجدی هر دو آدم را معین و ساجدی

3186. *Hem melek hem akıl Hak için bir vâciddir; her ikisi âdeme yardımcı ve sâciddirler.*

Melek ile akıl, Hakk'ı bulmak husûsunda birdir ve ikisi de Hakk'ı bulucudur. Ve akıl ile meleğin aslâ âdeme muhâlefetleri yoktur. Dâimâ âdemin hizmetindedirler ve âdeme secde ve serfürû ederler ve tarîk-i Hak'ta âdeme dâimâ yardımcı olurlar.

نفس و شیطان بوده ز اول واحدی بوده آدم را عدو و حاسدی

3187. *Nefis ve şeytan evvel bire mensûb idiler; Âdem'e bir düşman ve hâsid olmuşlardır.*

Nefis ve şeytan Mudill isminin mazharı olduklarından, bu bire mensûb idiler. Âdem ise Mudill ve Hâdî gibi bilcümle mütekābil esmânın mazharı olduğu cihetle, hem derekât-ı süfliyyeye sukūta ve hem de derecât-ı ulviyyeye urûca müstaiddir. Nefis ve şeytan âlem-i süflîden oldukları için Âdem'in bu cem'iyyetine hased edip kendi süflî olan mertebelerine çekmek isterler ve dâimâ yükselmemesi için ona türlü türlü düşmanlık ederler.

آن که آدم را بدن دید او رمید و آنکه نور مؤتمن دید او خمید

3188. *O ki Âdem'i beden gördü ve ürktü; ve o ki nûr-i mü'temen gördü o eğildi.*

Âdem'i cesedden ibâret gören kimse ondan ürktü ve nefret etti. Nitekim İblîs, Âdem'in topraktan mahlûk olan cesedine nazar etti, onu kıymetsiz ve kendini daha kıymetli bir mahlûk gördü; ve keza küffâr, enbiyâyı kendileri gibi cisimden ibâret gördüler ve مَالِ هٰذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ (Furkan, 25/7) ya'ni "Bu resûle ne oldu ki taâm yer ve sokaklarda yürür!" dediler ve o âdemlerin, ya'ni insân-ı kâmillerin huzûrunda baş eğmediler. Ve o kimse ki Âdem'i emîn kılınmış nûr gördü, ya'ni emânet-i ilâhiyye nûrunun Âdem'e

tevdî' buyurulmuş olduğunu gördü, o kimse onun huzûrunda secde etti ve baş eğdi; ve böyle kimse bu husûsta melâike ile müttehid oldu.

آن دو دیده روشنان بودند از این   وین دو را دیده ندیده غیر طین

3189. *O iki göz bundan münevver oldular; ve bu ikisinin gözü çamurdan başkasını görmedi.*

O meleğin ve aklın gözleri bu Âdem'den ve Âdem'de gördükleri emânet-i ilâhiyye nûrundan münevver oldular; ve nefsin ve şeytanın gözleri Âdem'in cismine baktılar ve onda çamurdan ve topraktan başka bir şey görmediler; ya'ni evvelki gözler Âdem'in bâtınına, ikinci gözler zâhirine baktılar.

این بیان اکنون چو خر دَرْ یَخْ بماند   چون نشاید بر جهود انجیل خواند

3190. [3200] *Bu beyân şimdi eşek gibi buzda kaldı, çünki cehûd üzerine İncil okumak dîn değildir.*

Beyân ettim ki, akıl ayn-ı melektir ve nefis ayn-ı şeytandır ve akıl ile melek arasındaki teğâyürün hangi i'tibâr ile ve nefis ve şeytan arasındaki temâyüzün dahi hangi i'tibâr ile olduğunu ve meleğin Âdem'e secde etmesinden murâd neden ibâret bulunduğunu ve İblîs'in Âdem'i inkârı neden kinâye olduğunu tafsîl etmedim. "Ve bu beyânat, eşeğin buz üzerinde yürüyemeyip kaydığı ve kaldığı gibi tevakkuf etti. Zîrâ bu beyânât-ı dakîkayı ukūl-i zaîfe erbâbı anlayamayarak derhal inkâr eder. Nitekim bir yahûdî, İncil okumak münâsib olmaz."

کی توان با شیعه گفتن از عمر   کی توان بربط زدن در پیش کر

3191. *Şîaya Ömer'den söylemek ne vakit mümkin olur? Sağırın önünde barbut çalmak ne vakit kābil olur?*

"Barbut" bir nevi' çalgının ismidir. Bu beyt-i şerîf yukarıda zikr olunan hakāyıkı dinlemeğe isti'dâdı olmayanlar için getirilmiş birer misâldir. Ya'ni "Şîa tâifesi Hz. Ömer (r.a.) efendimize buğz ettiklerinden, onlara bu timsâl-i adâlet olan zât-ı şerîften bahs edilemez, derhal gazab eder. Ve sağırın önünde de barbut çalgısını çalmak boştur, çünkü kulağı işitmediği için sazın nağmelerini duyup zevk alamaz.

لیك گر در ده به گوشه یك کس است   های و هویی که بر آوردم بس است

3192. *Fakat köyde köşede bir kimse varsa, getirdiğim bir hây u huy kâfîdir.*

Sâhib-i firâset olan kimseye, bu beyân ettiğimiz icmâl ve işâret, meleğin ayn-ı akl ve nefsin ayn-ı şeytan olduğu hakkında tafsîl ve tasrîhtir. Binâenaleyh îrâd ettiğim bu hây u huy, ya'ni elfâz ve ibârât-ı mücmele erbâb-ı firâsete kifâyet eder.

مستحق شرح را سنگ و کلوخ ناطقی گردد مُشَرِّح با رسوخ

3193. *Şerhin müstahakkına taş ve kerpiç rüsûh ile müşerrih olarak bir nâtık olur.*

Çünkü bu misallerin şerhine istihkâkı olan kimseye taşlar ve tuğlalar rüsûh ile ve haşivden ârî şerh edici olarak bir söyleyici olur. Nitekim Şeyh Sa'dî hazretleri de buyurur:

برگ درختان سبز در نظر هوشیار هر ورقی دفتریست معرفة کردگار

"Yeşil ağaçların yapraklarından her bir yaprak âkılin nazarında ma'rifet-i ilâhiyyeyi tafsîl eden bir kitabdır."

بیان آن که حق تعالی هر چه داد و آفرید از سماوات و ارضین و اعیان
و اعراض همه به استدعای حاجت آفرید، خود را محتاج چیزی باید کردن
تا بدهد که أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ، اضطرار گواه استحقاق است

Onun beyânıdır ki Hak Sübhânehû ve Teâlâ göklerden ve yerden ve a'yân ve a'râzdan her ne verdi ve yarattı ise hep hâcet istid'âsıyle yarattı; kendini bir şeye muhtâç etmek lâzımdır; tâ ki أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ âyet-i kerîmesi mûcibince versin; ıztırâr istihkâkın şâhididir

Bu âyet-i kerîme Sûre-i Neml'de Vâki'dir. أَمَّنْ يُجِيبُ الْمُضْطَرَّ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ (Neml, 27-62) Ya'ni "Muztar olanlar duâ ettiği vakit icâbet eden ve zararı keşf eden ve sizi yeryüzünde halîfe kılan Allâh Teâlâ mı, yoksa ona şerîk tuttukları mı hayırlıdır?" Ya'ni Hak Teâlâ hazretlerinin verdiği ve yarattığı şeyler hep o mahlûkâtın talebi ve arz-ı ihtiyaç etmesi sebebiyle zuhûr etti. Binaenaleyh Vâhibü'l-atâyâ hazretlerinin huzûrunda insan kendini

bir şeye muhtâç etmek lâzımdır ki, Hak Teâlâ hazretleri mezkûr âyet-i kerîme mûcibince onun talebini is'âf buyursun. Zîrâ ihtiyaç ve zarûret, o muhtâç olduğu şeye müstahak olduğunun şâhididir. Nitekim "İstemeyen çocuğa meme vermezler" darb-ı meseli Türkçe'de meşhûrdur.

آن نیاز مریمی بوده ست و درد   که چنان طفلی سخن آغاز کرد

3194. *O Meryem'e mensûb olan niyâz ve derttir ki, öyle bir çocuk söze başladı.*

Kıssası sûre-i Meryem'de beyân buyurulduğu üzere, Hz. Meryem nefh-i Cibrîl ile Îsâ (a.s.)a hâmile olup doğurduktan sonra kavminin levm ve takbîhinden pek ziyâde sıkılıp "Ne olaydı bu hâdiseden evvel öleydim ve nâmım ve nişânım unutulmuş olaydı!" dedi. Kendisini kavmine karşı zinâdan tebrie edecek bir delîl arardı. Emr-i Hak'la Îsâ (a.s.)a işâret etti. Ve kavmi dediler ki: "Beşikteki bir çocuk lâf söyleyebilir mi?" Bunun üzerine Îsâ (a.s.) söze başlayıp buyurdu ki: "Ben Allâh'ın kuluyum, bana kitap verdi ve beni peygamber kıldı." Bu hal Hz. Meryem'in Hakk'a niyâzından ve bâtınındaki derdden nâşî vâki' oldu.

جزو او بی او برای او بگفت   جزو جزوت گفت دارد در نهفت

3195. *Onun cüz'ü, onsuz onun için söyledi. Senin cüz'ünün cüz'ü gizlide söz tutar.*

Hz. Meryem'in cüz'ü olan Hz. Îsâ onsuz, ya'ni Hz. Meryem'den münfekk olarak onun külliyeti lehine ya'ni berâeti hakkında söz söyledi. Bunun gibi ey insan, senin cüz'ün olan a'zâlarının cüz'leri olan ef'âlinin bâtında nutukları vardır. Zîrâ a'râzdan ibâret olan ef'âlin âlem-i ma'nâda birer sûretleri tekevvün eder ve o sûretlerin nutukları vardır.

دست و پا شاهد شوندت ای رهی   مُنکَری را چند دست و پا نهی

3196. *Ey kul, el ve ayak sana şâhid olurlar. Bir münkere nice bir el ve ayak koyarsın?*

"Ey Allâh'ın kulu senin uzvun ve cüz'ün olan el ve ayak ve onların cüz'leri olan a'mâl, âlem-i âhirette sana şâhid olurlar. Hal böyle iken efendin olan Allâh'ın emrine muhâlif olan bir münkere, ya'ni kötü bir fiile nice bir el ve ayak koyarsın ve o kötü ameli icrâ edersin?" "Münker", ism-i mef'ûl ve "yâ" yâ-yı vahdettir. Nehy olunan ef'âl ma'nâsınadır.

ور نباشی مستحق شرح و گفت   ناطقهٔ ناطق ترا دید و بخفت

3197. *Eğer şerhin ve kelâmın müstehakkı olmazsan, nâtıkın nâtıkası seni gördü ve uyudu.*

Ya'ni "Atâ-yı ilâhî hâcet istid'âsına müsteniddir ve ihtiyaç ve ıztırâr ise istihkākın şâhididir. Eğer sen hakāyık ve maârif-i ilâhiyyeye müteallik olan kelâmın ve tafsîlâtın müstehakkı değil isen, bu husûsa dâir nâtık olan kâmilin nâtıkası, senin adem-i ihtiyâcını ve binnetîce istihkaksızlığını görür ve uyur, ya'ni sâkit olur. Zîrâ hadîs-i şerîfte ان الله يلقن الحكمة على قلوب الواعظين بقدر همم المستمعين ya'ni "Allâh Teâlâ hikmeti vâizlerin kalblerine müstemi'lerin himmetleri kadar telkîn eder" buyurulur.

هر چه رويید از پی محتاج رست   تایابد طالبی چیزی که جست

3198. *Her ne bitti ise muhtaçtan dolayı bitti, tâ ki bir şey isteyen bir tâlibi bulsun.*

Âlem-i vücûdda zuhûr eden ve neşv ü nemâ bulan her bir şey, o şeye muhtâç olanlar için zuhûr etti, tâ ki o biten ve neşv ü nemâ bulan şey, kendisini isteyen ve arayan bir tâlibi bulsun.

حق تعالی گر سماوات آفرید   از برای دفع حاجات آفرید

3199. *Hak Teâlâ eğer gökleri yarattı ise, hâcetlerin ref'i için yarattı.*

هر کجا دردی دوا آن جا رود   هر کجا فقری نوا آن جا رود

3200. [3210] *Her nerede bir derd vardır, devâ oraya gider. Her nerede bir fakr vardır, azık oraya gider.*

هر کجا مشکل جواب آن جا رود   هر کجا کشتی است آب آن جا رود

3201. *Her nerede müşkil vardır, cevâb oraya gider. Her nerede ekin vardır, su oraya gider.*

آب کم جو تشنگی آور به دست   تا بجوشد آبت از بالا و پست

3202. *Suyu az iste, susamışlık ele getir, tâ ki su yukarıdan ve aşağıdan kaynasın.*

"Su"dan murâd, hakāyık ve maârif-i ilâhiyyedir. Ve "suyun yukarıdan kaynaması," hakāyık ve maârif-i melekûtînin zuhûrudur, ve "aşağıdan kaynaması," hakāyık ve maârif-i mülkî ve kevnînin zuhûrudur. Ya'ni "Hakāyık

ve maârif-i mülkî ve melekûtînin zuhûrunu az iste! Münhasıran teveccühün bunlara olmasın. Zât-ı Hakk'a vusûl aşkını ve susuzluğunu ele getir Bu aşk ve taleb netîcesinde vuslat hâsıl olduğu vakit لَأَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ (Mâide, 5/66) ya'ni "Onlar yukarılarından ve ayaklarının altından yerler idi" âyet-i kerîmesindeki işâret vech ile, bu hakāyık ve maârif-i ilâhiyye hem yukarıdan ve hem de aşağıdan kaynasın. Zîrâ atâ-yı ilâhî ihtiyâca göre olur.

تا نزاید طفلك نازك گلو — کی روان گردد ز پستان شیر او

3203. *Boğazı nâzik olan çocukcağız doğmadıkça memeden onun sütü ne vakit akıcı olur?*

Bu taleb ve susuzluk netîcesinde senin tıfl-ı isti'dâdın doğar ve o vakit senin ümm-i rakūbun olan bu âlem-i kevnin memesinden, ya'ni esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin mezâhiri olan her bir sûret-i kevniyyeden maârif ve hakāyık-ı mülkiyye ve melekûtiyye sütleri akıcı olur. Nitekim boğazı nâzik ve zayıf olan çocukcağız doğmadıkça, anasının memesinden onun sütü ne vakit akıcı olur?

رو بدین بالا و پستیها بدو — تا شوی تشنه و حرارت را گرو

3204. *Git, yükseklerde ve alçaklarda koş, tâ ki susamış ve harârete rehin olasın!*

"Git, bu aşk ve hevâ ile yükseklerde ve alçaklarda koş! Ya'ni esnâ-yı sülûkte rûhâniyet ve cismâniyet âlemlerinde koş ve çalış! Tâ ki vuslat-ı Hakk'a susamış ve harâretin mahbûsu olasın." "Girev", rehin demektir.

بعد از آن از بانگ زنبور هوا — بانگ آب جو بنوشی ای کیا

3205. *Ondan sonra hevâ arısının sadâsından, ey büyük, ırmak suyu sadâsını işitirsin.*

"Hevâ", burada, aşk ve muhabbet demektir. "Niyûşîden" (نیوشیدن), işitmek ma'nâsınadır. Ya'ni, "Ey himmeti âlî olan ulu sâlik, bu koşma ve çalışmadan sonra başında dönen ve dolaşan bu aşk ve muhabbet arısının vızıltısından, maârif ve hakāyık-ı ilâhiyye ırmağının akması sadâsını işitirsin ve kalbine layenkatı' vâridât-ı gaybiyye nüzûl eder."

حاجت تو کم نباشد از حشیش — آب را گیری سوی او میکشیش

3206. *Senin hâcetin haşîşten noksan olmadı; suyu tutarsın, onu, onun tarafına çekersin.*

"Haşîş", ot ve sebze ve nebâtât demektir. Ya'ni "Sen, insan olmak i'tibâriyle mahlûkāt-ı sâire üzerine mükerrem olduğun için, senin hâcetin ottan ve sebzeden noksan ve aşağı değildir. Sen nebâtâtın suya olan ihtiyâcını idrâk edersin ve suyu tutup onların tarafına çeker ve onları sularsın."

گوش گیری آب را تو میکشی سوی زرع خشك تا یابد خوشی

3207. *Sen kulağı tutarsın, suyu hoşluk bulmak için kuru ekin tarafına çekersin.*

"Gûş giriften-i âb", suyun kulağını tutmak, suyu zor ile akıtmaktan kinâyedir. Ya'ni "Letâfet ve tarâvet bulmak için sen suyu kuru ekin tarafına zor ile ve zahmet ile akıtırsın. Zîrâ sen bunların suya muhtâç olduğunu bilirsin. Onların suya olan ihtiyâcı seni bu fiil tarafına çeker."

زرع جان را کش جواهر مضمر است ابر رحمت پر ز آب کوثر است

3208. *Can zer'ine ki, onun cevherleri muzmerdir, rahmet bulutu Kevser suyundan doludur.*

"Hakāyık ve maârif-i ilâhiyye cevherleri gizli olan can tarlasının üzerine sâye salan rahmet-i ilâhiyye bulutu Kevser suyundan, ya'ni tecelliyât-ı ilâhiyyeden doludur." O rahmet bulutu o tecelliyâtı cân tarlasına yağdırmağa başlayınca, onda gizli olan hakāyık ve maârif-i ilâhiyye cevherleri baş gösterir.

تا سقاهم ربهم آید خطاب تشنه باش الله اعلم بالصواب

3209. *Nihâyet "Onların Rabb'i onları suladı" hitâbı gelsin; susamış ol, Allah doğruyu çok bilicidir.*

Nihâyet bu rahmet-i ilâhiyye netîcesinde وَسَقَيهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا (İnsân, 76/21) ya'ni "Onların Rabb'i, onlara temiz şarâb içirdi" hitâbı gelsin. Binâenaleyh sen vuslat-ı Hakk'a teşne ol ve susa! Ayn-ı sâbiten ve isti'dâd-ı ezelînin iktizâsı ne ise, Allah Teâlâ onu bilir ve lisân-ı isti'dâd ile vâki' olan taleb ve ihtiyâcına göre sana atâlar eder. Beyit:

Sekāhum Rabbühüm hamrın içen âşıklar ey Nakşî
Erer ma'şûkuna onlar mekândan lâ-mekân söyler.

آمدن زن کافر باطل شیر خوارهٔ بنزدیك مصطفی علیه السلام

و ناطق شدن عیسی وار بمعجزات رسول علیه السلام

Mustafâ (a.s.)ın huzûruna bir süt emen çocuğu ile kâfir kadının gelmesi ve Resûl (a.s.)ın mu'cizâtıyla Îsâ gibi konuşması

هم ازآن ده یك زنی از کافران　　سوی پیغمبر دوان شد ز امتحان

3210. [3220] *O köyden, kâfirlerden bir kadın dahi, imtihandan dolayı Peygamber tarafına koşucu oldu.*

Resûl-i zîşân Efendimiz'in mu'cizesiyle beyaz olup avdet eden zenci kölenin köyünde sâkin kâfirlerden bir kadın dahi, peygamber olup olmadığını tecrübe ve imtihân için Resûl-i Ekrem hazretleri tarafına koşucu oldu.

پیش پیغمبر در آمد با خمار　　کودکی دو ماهه زنرا در کنار

3211. *İki aylık çocuk, kadının kucağında olarak, baş örtüsüyle Peygamber'in huzûruna geldi.*

"Hımâr", baş örtüsü demektir.

گفت کودك سلم الله علیك　　یا رسول الله قَدْ جِئْنَا اِلَیْك

3212. *Çocuk dedi: "Allah sana selâmet versin, yâ Resûlallâh, biz sana geldik."*

مادرش از خشم گفتش هی خموش　　کیت در افکند این شهادت را بگوش

3213. *Onun anası öfkesinden ona dedi: "Hey sus! senin kulağına bu şehâdeti kim bıraktı?"*

این کِیَتْ آموخت ای طفل صغیر　　که زبانت گشت در طفلی جریر

3214. *"Ey küçük çocuk, bunu sana kim öğretti, senin dilin çocuklukta cerîr oldu."*

"Cerîr", çekmek ma'nâsına olan "cerr"dendir. "Zebân-ı Cerîr", tünd-zebân ve söyleyici olmaktan kinâyedir. Ve Cerîr, meşhur bir şâirin ismi olup, bura-

da fasîh ma'nâsına istiâre olunmuştur. Kadın çocuğuna hitâben, öfkesinden dedi ki: "Ey küçücük çocuk, bu büyük adamlar gibi söz söylemeyi sana kim öğretti ki, senin dilin böyle çocuklukta fasîh oldu?"

گفت حق آموخت آنگه جبرئیل   در بیان با جبرئیلم من رسیل

3215. *Dedi: "Hak öğretti, ondan sonra Cebrâîl. Beyânda ben Cebrâîl ile resîlim."*

"Resîl" kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır; burada hem-zebân ve hem-âvâz ma'nâsınadır. Çocuk anasının suâline cevâben dedi ki: "Bu söylediğim sözleri, isti'dâd-ı ezelîm muktezâsınca Hak öğretti. Ondan sonra bu âlem-i kevnde, bu isti'dâdımın îcâbı olan sözleri Cebrâîl (a.s.) ta'lîm etti. Binâenaleyh ben beyân-ı ma'nâ husûsunda Cebrâîl (a.s.) ile hem-zebânım ve bir dil ile tekellüm ederim."

گفت کو گفتا که بالای سرت   می نبینی کن ببالا منظرت

3216. *Dedi: "Hani?" Dedi: "Başının üstünde görmüyor musun, nazarını yukarıya et!"*

Anası çocuğa dedi: "Hani Cebrâîl?" Çocuk cevâben dedi: "İşte, başının üstünde duruyor, görmüyor musun, nazarını yukarıya kaldır!"

"Manzar", ism-i mekândır, bakacak mahal demektir. Ve insanın nazar edeceği mahalli ve a'zâsı gözüdür. Ya'ni, mahall-i nazar olan gözünü yukarıya dik, demek olur.

ایستاده بر سر تو جبرئیل   مر مرا گشته بصد گونه دلیل

3217. *"Senin başının üzerinde Cebrâîl durmuş, muhakkak bana yüz nevi' ile delîl olmuştur."*

گفت می بینی تو گفتا که بلی   بر سرت تابان چو بدر کاملی

3218. *Dedi: "Sen görüyor musun?" Dedi ki: "Evet, senin başının üzerinde bir bedr-i kâmil gibi parlayıcıdır."*

Çocuğun anası: "Sen görüyor musun?" dedi. Çocuk dahi ona cevâben dedi ki: "Evet, senin başının üzerinde, ayın on dördü gibi parlayıcı bir haldedir."

می بیآموزد مرا وصف رسول   زان علوّم می رهاند زین سفول

3219. *"Bana Resûl'ün vasfını öğretiyor; beni o yüksek cihetten bu yere batmaktan kurtarıyor."*

"Hz. Cibrîl, âlî mertebeden bana Resûl-i zîşân hazretlerinin evsâf-ı nebevîsini ta'lîm ediyor; o yüksek mertebeden beni yere batmaktan ve alçaklıklara gömülmekten kurtarıyor."

پس رسولش گفت ای طفل رضیع   چیست نامت باز گو و شو مطیع

3220. [3230] *Ba'dehû ona Resûl buyurdu ki: "Ey süt emen çocuk! Adın nedir? Açık söyle ve mutî' ol!"*

گفت نامم پیش حق عبد العزیز   عبد عزّی پیش این یك مشت حیز

3221. *Dedi: "Benim adım Hak indinde Abdülazîz'dir. Bu bir avuç mef'ûl indinde Abd-i Uzzâ'dır."*

Emr-i Risâletpenâhî üzerine çocuk dedi ki: "Benim adım, Hak Teâlâ hazretlerinin ilm-i ilâhîsinde Abdülazîz'dir. Ve benim ayn-ı sâbitem Azîz ism-i şerîfinin mazharıdır; fakat bu âlem-i kevnde bu bir avuç şeytanın düzdüğü mef'ûller indinde Abd-i Uzzâ'dır." "Hîz", lügatte puşt oğlana ve mef'ûle derler. Burada, şeytanın taht-ı tasarrufunda olan kefere murâd buyrulur. "Uzzâ" zamân-ı câhiliyyette Arab'ların taptıkları bir putun ismidir ki Necm sûre-i şerîfesinde أفَرَأيْتُمُ اللاّتَ والْعُزّى (Necm,53/19) ["Gördünüz mü o Lât ve Uzzâ'yı..."] âyet-i kerîmesinde ismi zikr olunmuştur.

من ز عزّی پاك و بیزار و بری   حق آنكه دادت این پیغمبری

3222. *"Sana peygamberliği veren zât hakkı için, ben Uzzâ'dan pâk ve bîzâr ve berîyim."*

كودك دو ماهه همچون ماه بدر   درس بالغ گفت چون اصحاب صدر

3223. *Mâh-ı bedir gibi olan iki aylık çocuk, ashâb-ı sadr gibi bâliğin dersini söyledi.*

Yüzü, ayın on dördü gibi parlak olan iki aylık bir çocuk, senelerce medreselerde, mekteblerde ilim tahsîl edip, makām-ı sadra ve riyâsete geçen bir kimse gibi bâliğ olan adamlara mahsûs dersi ve ma'nâyı söyledi ki, o ders ve ma'nâ dahi tevhîd-i Hak ve tasdîk-ı nübüvvettir.

پس حنوط آندم ز جنت در رسید   تا دماغ طفل و مادر بو كشید

3224. *Ba'dehû o demde cennetten hanût erişti; hattâ çocuğun ve ananın dimâğı koku çekti.*

"Hanût", burada latîf koku ma'nâsınadır. Ya'ni "Resûl-i zîşân Efendimiz'in bu ikinci mu'cizesi dahi zâhir olduktan sonra, suâl ve cevâbı müteâkib, cennet tarafından bir latîf koku erişti. Bu koku çocuğun ve anasının dimâğına kadar vâsıl oldu." Zîrâ onların isti'dâd-ı ezelîsinde, îmâna kābiliyyet olduğundan, onların meşâmm-ı rûhları, bu âlem-i gaybdan gelen latîf kokuyu çekti. Nitekim bu âlem-i ervâhdan gelen latîf kokuları, el-an dahi duymakta olan ehl-i ma'nâya tesâdüf olunmaktadır.

هر دو می گفتند کز خوف و سقوط　　جان سپردن به برین بوی حنوط

3225. *Her ikisi dediler ki: "Korkudan ve sukūtdan ise bu hanût kokusu üzerine cân teslîm etmek evlâdır."*

Mu'cize-i Risâletpenâhî ile, mertebe-i bülûğa vâsıl olan çocuk ile, küfür içinde olan vâlidesi ba'de'l-îmân bu latîf kokuyu duyunca, dediler ki: "Dünyâda yaşayıp, tekrâr küfür ve inkâra düşmek korkusundan ise, bu hanût kokusu üzerine cân teslîm etmek evlâdır." "Hanût", *Akrebü'l-Mevârid*'in beyânına göre ölülerin kefenlerine ve cisimlerine konulan her nevi' güzel kokuya ve bozulmayı men' eden her nevi' edviyeye derler. Burada, onların îmânlarının fesâdını men' eden koku ma'nâsına gelir.

آن کسی را کش مُعَرِّفْ حق بود　　جامد و نامیش صد صَدَّقْ زند

3226. *O kimse ki, onun muarrifi Hak ola, câmid ve nâmî ona yüz saddak vurur.*

"Muarrif", bir kimsenin vasfını ta'rîf ve beyân eden kimseye derler. Ve zamân-ı Hz. Pîr'de bir cenâzenin namazı kılınmak için musallâya vaz' olunduğu esnâda öne geçip, evsâf-ı meyyiti ve îcâb ettikçe, evsâf-ı ekâbiri hâzırûna hitâben beyân eden kimseye derler. Nitekim *Menâkıb-ı Sipehsâlâr*'da Hz. Pîr-i destgîrin âlem-i bakāya intikāllerinde şöyle vâki' olmuştur: نواب سلطنت و امرا نعش را بر داشته بشمشیر و چوب خلق را دور می گردانیدند وبازدحام تمام نزدیك نماز شام بمصلی رسیدند معرّف چنانکه عادت باشد پیش آمد جهت شیخ صدر الدین قنوی رحمة الله علیه گفت فرما ملك المشایخ مولانا اکمل الدین طبیب گفت معرف ادب گوش دار که ملك المشایخ حقیقی حضرت مولانا بود و رحلت فومود Ya'ni "Nüvvâb-ı saltanat ve ümerâ, na'şı kaldırıp kılıç ve sopalar ile ahâlîyi teb'îd ederler idi. Büyük bir kalabalık ile, akşam namazına yakın musallâya eriştiler. Âdet olduğu üzere muarrif öne geçip, Şeyh Sadreddîn Konevî (k.s.) için: "Buyur, melikü'l-meşâyih" dedi. Mevlânâ Ekmelüddîn Tabîb dahi: "Muarrif, edebi muhâfaza et, zîrâ melikü'l-meşâyih-i hakîkî Hz. Mevlânâ idi ve rihlet buyurdu" dedi.

Ya'ni "O Server-i âlem (s.a.v.) Efendimiz'in muarrifi Hak Teâlâ hazretleri olduğundan, onun huzûr-ı saâdetinde nebâtât ve cemâdât kelâm-ı nebevîlerini tasdîkan yüz "saddak" vurur." "Saddak", tef'îl bâbından, fiil-i mâzîdir, tasdîk etti, demektir.. Hind şârihlerinden Velî Muhammed Ekberâbâdî der ki: "Bu kelime "dâl"in teşdîdiyle değil, tahfîfiyle olmak îcâb eder. Teşdîd ile olması, zarûret-i vezn içindir; zîrâ tasdîkten sîga-i mâzînin burada ma'nâsı yoktur."

آن کسی را کش خدا حافظ بود　　　مرغ و ماهی مر ورا حارس شود

3227. *O kimsenin ki Hudâ Hâfız'ı ola, kuş ve balık muhakkak onun bekçisi olur.*

بودن عقاب موزهٔ رسول علیه السلام و بردن بر هوا و نگون کردن
و از موزه مار سیاه افتادن

Tavşancıl kuşunun Resûl (a.s.)ın mûzesini kapması ve havaya götürmesi ve baş aşağı etmesi ve mûzeden kara yılan düşmesi

"Ukāb", tavşancıl kuşu; "mûze", çizme, iç edik, mest, lapçın ma'nâlarınadır ki, abdest alındıktan sonra üzerlerine mesh olunur.

اندرین بودند کآواز صلا　　　مصطفی بشنید از سوی علا

3228. *Bunun içinde idiler ki, Mustafâ yukarı taraftan, salâ sadâsı işitti.*

Bu küçük çocuk, anası ile meşgûliyet içinde iken Mustafâ (s.a.v.) Efendimiz hazretleri, yukarıdan ezan sesini işittiler. "Alâ", feth ve med ile, yüksek-lik ma'nâsınadır; ve zamme ile de ["ulâ"] telaffuz olunur.

خواست آبی و وضو را تازه کرد　　　دست و رو را شست او زان آب سرد

3229. *Su istedi ve abdesti tâzeledi; o soğuk sudan elini ve yüzünü yıkadı.*

هر دو پا شست و بموزه کرد رای　　　موزه را بر بود یك موزه ربای

3230. [3240] *Her iki ayağını yıkadı ve re'yini lapçına etti; bir lapçın kapıcı, lapçını kaptı.*

Resûl-i zîşân Efendimiz abdest almak için ayaklarından mestlerini çıkarmış idi. Abdest bittikten sonra, mestlerini giymek istedi ve re'ylerini lapçınları tarafına tevcîh etti; fakat bir lapçın kapıcı, lapçınları kapıverdi.

دست سوی موزه برد آن خوش خطاب   موزه را بربود از دستش عقاب

3231. *O hoş-hitâb, elini lapçın tarafına götürdü, lapçını onun elinden tavşancıl kuşu kaptı.*

موزه را اندر هوا برد او چو باد   پس نگون کرد و ازآن ماری فتاد

3232. *O lapçını rüzgâr gibi havaya götürdü, sonra baş aşağı etti ve ondan bir yılan düştü.*

در فتاد از موزه یك مار سیاه   زان عنایت شد عقابش نیك خواه

3233. *Mestten bir kara yılan düştü; o inâyetten ona tavşancıl kuşu iyilik isteyici oldu.*

Tavşancılın havada tersine döndürdüğü mestin içinden bir kara yılan yere düştü; Hak Teâlâ hazretlerinin inâyetinden dolayı bir kuş, Server-i âlem Efendimiz'in iyiliğini isteyici oldu.

پس عقاب آن موزه را آورد باز   گفت هین بستان و رو سوی نماز

3234. *Sonra o kuş, o mesti geri getirdi, dedi: "Âgâh ol, al ve namaz tarafına git!"*

از ضرورت کردم این گستاخئ   من ز ادب دارم شکسته شاخئ

3235. *"Bu küstahlığı zarûret cihetinden yaptım; ben edebden bir boynuzu kırılmışlık tutarım."*

"Şikeste-şâhî", ya'ni "boynuzu kırılmışlık" menkûb ve baş aşağı olmaktan kinâyedir. Ya'ni tavşancıl kuşu, huzûr-ı Risâlet-penâhîye tekrâr mestlerini getirdiği vakit, dedi ki: "Yâ Resûlallâh! Ben bu edebsizliği zarûret sebebiyle yaptım, yoksa ben senin huzûr-ı saâdetinde kemâl-i edebden nâşî menkûb ve başı aşağıya eğilmiş bir haldeyim."

وای کو گستاخ پایی می نهد   بی ضرورت کش هوا فتوی دهد

3236. *"Vay o kimseye ki, o küstâh olarak bir ayak koyar, zarûretsiz ki, ona hevâ fetvâ verir."*

"Vay o kimsenin hâline ki, o senin huzûr-ı saâdetine zarûret olmadığı halde edebsizce bir adım atar ve bu adımı atmak husûsunda ona hevâ-yı nefsânîsi fetvâ verir."

پس رسولش شکر کرد و گفت ما　　این جفا دیدیم و خود این بد وفا

3237. *Ba'dehû Resûl ona şükr etti ve dedi: "Biz bunu cefâ gördük ve bu ise vefâ imiş."*

Tavşancılın bu beyânını müteâkib Resûl-i Ekrem hazretleri ona teşekkür etti. Nitekim من لم يشكر الناس لم يشكر الله ya'ni "Nâsa şükr etmeyen kimse, Allâh'a şükr etmez" buyururlar. Ve kuşa teşekkürden sonra buyurdular ki: "Biz senin bu yaptığın hareketi cefâ ve ezâ gördük, halbuki o fiil ve hareket cefâ değil, vefâ imiş."

موزه بربودی و من درهم شدم　　تو غمم بردی و من در غم شدم

3238. *"Lapçını kaptın ve ben müşevveş oldum; sen benim gamımı götürdün ve ben gamda oldum."*

"Ey kuş, sen benim lapçınımı kaptın ve senin bu tecâvüzünden dolayı ben müşevveş oldum. Sen benim gamıma sebeb olan yılanı def' ve izâle ettin, böyle iken ben gamda oldum; ya'ni ben gamımın gitmesinden dolayı, gama dûçâr oldum."

گرچه هر غیبی خدا ما را نمود　　دل درآن لحظه بخود مشغول بود

3239. *Gerçi her bir gaybı Hudâ bize gösterdi, gönül o lahza içinde kendisiyle meşgûl idi.*

İsmâîl-i Ankaravî (k.s.) bu beytin şerhinde buyururlar ki: "Bu beyt-i şerîfde enbiyâ ve evliyâ hazarâtının dâimâ ahvâl-i gaybiyyeye muttali' olmadıklarına ve ekser-i zamanda kendi halleriyle ve ahvâl-i kalbiyyeleriyle meşgûl olduklarına ve bu meşgûliyetleri âlemde olan gaybı müşâhede etmelerine hicâb olduğuna işâret vardır. Ve kezâ bu ma'nâya göre, gaybı bilenin, bilmeyenden efdal olması lâzım gelmediğine de işâret buyurulmuştur."

Ve yine şârihlerden Bahru'l-Ulûm hazretleri buyururlar ki: "Nebiyy-i zîşânın kalb-i şerîfi, kendi kalb-i şerîfinin zâtını ve hakîkatini müşâhede ederdi. Ve Zât-ı Hak, cemî'-i esmâsının ahadiyyeti ile insân-ı kâmilin gönlündedir. Binâenaleyh bu müşâhedede istiğrâk sebebiyle kâmilin ekvân tarafına teveccühü mümkin olmaz. Bu sûrette ekvânın ba'zısı ondan hicâba düşer." Bi-

nâenaleyh bu adem-i ıttılâ' ve ihticâb, ehl-i gafletin hâline kıyâs olunamaz. Nitekim kuş lisânından âtîde îzâh buyrulur.

گفت دور از تو که غفلت در تو رُست   دیدنم آن غیب را هم عکس تست

3240. [3250] *Dedi: "Gaflet senden uzaktır, sende bitti. O gaybı görmem dahi senin aksindir."*

Kuş dedi: "Yâ Resûlallâh! Senin gönlünün zâtıyla meşgûliyyeti, ehl-i gafletin kendi nefsiyle olan meşgûliyetine kıyâs olunamaz ve gaflet senden uzaktır; zîrâ senin kalb-i şerîfin "Allah" ism-i câmi'inin tecellîsi tahtında olup, Hak bilcümle esmâsının cem'iyyeti ile, senin kalb-i şerîfine sığmıştır." Nitekim hadîs-i kudsîde buyurulur: لا یسعنی ارضی و لا سمائی و لکن یسعنی قلب عبدی المؤمن التقی النقی Ya'ni "Ben yerime ve göğüme sığmadım, velâkin mü'min-i takî ve nakî kulumun kalbine sığdım." Böyle olunca bütün ahvâl-i zuhûr ve butûn, mezâhir-i esmâiyyeden ibâret olduğundan, sende bitti ve senden neşv ü nemâ buldu; ben dahi bir mazhar-ı nâçîz olup, o cem'iyyet-i esmâiyye arasında bulunduğum için, benim o gaybı görmem dahi, senin kemâlâtının aksindendir.

مار در موزه ببینم در هوا   نیست از من عکس تست ای مصطفی

3241. *"Yılanı havada mest içinde görürüm, ey Mustafâ, benden değildir, senin aksindir."*

"Yâ Resûlallah! Eğer ben havada lapçın içindeki yılanı gördüm ise, bu görüş benim kendimden değildir, belki senin müşâhedenin aksindendir."

Ankaravî hazretleri bu beyt-i şerîfin şerhinde buyururlar ki: "Vâris-i nebevî olan bir kâmilin mürîdi bulunan kimse, bir ma'nâya vâkıf ve bir tecellîye nâil olduğu vakit, onu o kâmilin bâtınının aksinden bilmek tarîk-ı edebdir." Filvâki' I. cildde kâtib-i vahyin mürted olması kıssasında beyân olunduğu üzere, o kâtib-i vahy, kendi kalbine aks eden vahyin pertevini, kendinden bildi ve netîcede mürted oldu.

عکس نورانی همه روشن بود   عکس ظلمانی همه گلخن بود

3242. *Nûrânînin aksi hep rûşen olur; zulmânînin aksi de hep külhan olur.*

Nûrânî ve rûhânî olan zevât-ı şerîfenin aksi hep nûrânî ve rûhânî olur; ve zulmânî ve nefsânî olan kimselerin aksi de, hep külhan mesâbesinde olan bu âlem-i süflîye mensûb ve nefsânî olur.

عکس عبد الله همه نوری بود عکس بیگانه همه کوری بود

3243. *Abdullahın aksi hep nûra mensûb olur; yabancının aksi hep körlük olur.*

"Abdullah"dan murâd, abdiyyet-i mahza mertebesinde bulunan insân-ı kâmildir; zîrâ bir kimse, kimin taht-ı irâde ve tasarrufunda ise, o onun ilâhıdır. Nefsin tasarrufu altında bulunanlara "abdü'n-nefs" ve rûhun ezvâkı ve tasarrufu altında bulunanlara da "abdü'r-rûh" denir. Ancak kendi irâde ve tasarrufunu, Hakk'ın irâde ve tasarrufunda mahv eden kâmillere "abdullah" denir. Binâenaleyh böyle bir abdullâhın aksi, hep nûra mensûb olur; ve Hak'dan gâfil ve ona yabancı olan kimselerin aksi de, hep körlük olur. Ve hâsılı Hak'dan gaflet olur.

عکس هر کس را بدان ای جان ببین پهلوی جنسی که خواهی می نشین

3244. *Herkesin aksini bil, ey cân gör! İstediğin bir cinsin yanına otur!*

Ey Hak yoluna sâlik olan cân, her musâhib olacağın kimselerin akislerine dikkat edip, kalbine olan te'sîrini bil ve gör; ondan sonra istediğin bir cinsin yanına otur ve onunla musâhib ol! Zîrâ sohbetin te'sîri ve tabîat sârıkdır. Onun için âyet-i kerîmede يا أيها الذين آمنوا اتقوا الله و كونوا مع الصادقين (Tevbe, 9/119) ya'ni "Ey îmân eden kimseler, Allah'dan korkun ve sâdıklar ile berâber olun" buyrulmuştur.

وجه عبرت گرفتن ازین حکایه و یقین دانستن که ان مع العسر یسرا

Bu hikâyeden ibret almak vechi ve "İnne maa'l-usri yüsran" ma'nâsını muhakkak bilmek

عبرتست این قصه ای جان مر ترا تا که راضی باشی در حکم خدا

3245. *Ey cân, bu kıssa muhakkak sana ibrettir, tâ ki Hudâ'nın hükmünde râzı olasın.*

Ey tarîk-ı Hakk'a sâlik olan cân, bu kuş ve mest ve yılan kıssasını, ibret alıp, Hakk'ın hükmüne ve kazâsına râzı olman için beyân ettik. Zîrâ çok çır-

kin görünen şeylerin altında gizlenmiş iyilikler ve güzellikler vardır. Nitekim âyet-i kerîmede عَسَى اَنْ تَكْرَهُوا شَيْئاً وَ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَ عَسَى اَنْ تُحِبُّوا شَيْئاً وَ هُوَ شَرٌّ لَكُمْ (Bakara, 2/216) ya'ni " Ola ki kerîh gördüğünüz şey, sizin için hayırlı olsun; ve ola ki mahbûb gördüğünüz şey, sizin için şerli olsun" buyurulur.

تا كه زيرك باشى و نيكو گمان　　　چون ببينى واقعهٔ بد ناگهان

3246. *Tâ ki ansızın kötü bir vâkıa gördüğün vakit, zekî ve hüsn-i zanlı olasın.*

Bu hayât-ı sûriyyede başına kötü bir vak'a hâdis olduğu vakit, bu kıssadan ibret alarak, zekâvet ve dirâyetini kullanıp, bu fenâ vak'anın zımnındaki hayrı ve fâideyi teemmül ve Hakk'ın hüküm ve kazâsına karşı hüsn-i zan edesin. Nitekim âyet-i kerîmede فَاِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْراً اِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْراً (İnşirâh, 94/5-6) ya'ni "Muhakkak güçlük ile berâber kolaylık vardır; muhakkak güçlük ile berâber kolaylık vardır" buyrulur.

Ma'lûm olsun ki, esmâ-i ilâhiyye Cemâl ve Celâl ve Nâfi' ve Dârr ve Hâdî ve Mudil ve Kahhâr ve Latîf ilh... gibi mütekābildir; ve âlem-i sûret ise bu esmâ-i ilâhiyyenin mahall-i tecellîsidir; ve esmâ ise aslâ ta'tîl kabûl etmez. Binâenaleyh kahır ile vâki' olan tecellîyi, tecellî-i lutfî ve Dârr ismi ile vâki' olan tecellîyi, tecellî-i nef'î ta'kîb eder. Ve cemâlinde celâli, celâlinde de cemâli gizlidir. Şu halde bir fenâ vak'a hâdis olduğu vakit, mutlak onun zımnında bir lutuf gizlidir.

ديگران گردند زرد از بيم آن　　　تو چو گل خندان گه سود و زيان

3247. *Başkaları onun korkusundan sarı olurlar; sen ise fâide ve zarar vakti gül gibi handân!*

Ey sâlik, bu zikr olunan hakîkati bilince, görürsün ki, başkaları ya'ni bu hakîkate vâkıf olmayanlar, o fenâ vak'anın korkusundan sararıp solarlar. Sen ise, açılmış bir gül gibi tecellî-i kahrî ve lutfînin ikisinde de handân bir halde bulunursun.

زانكه گل گر برگ برگش مى كنى　　　خنده نگذارد نگردد منثنى

3248. *Zîrâ ki gülü yaprak yaprak koparsan, handeyi bırakmaz, münsenî olmaz.*

"Münsenî", iki kat olmak, bükülmek demektir. Ya'ni "Gülü yaprak yaprak koparsan, onun güllüğü ve letâfeti gitmez ve bu koparılmak kahrından hâli değişip, pejmürde olmaz ve gamdan beli bükülmez." Ba'zı nüshalarda "münsenî" yerine "müntenî" vâki'dir; ve "müntenî", fenâ kokmuş demektir. Ya'ni

"Gül yaprak yaprak koparılsa letâfetini gāib edip, kokmuş bir hâle gelmez" demek olur.

گويد از خارى چرا افتم بغم   خنده را من خود ز خار آورده ام

3249. *Der ki: "Bir dikenden niçin gama düşeyim? Handeyi ben muhakkak dikenden getirmişim."*

Gül lisân-ı hâl ile der ki: "Ben bir dikenden dolayı niçin gama düşeyim; zîrâ ben açılıp latîf kokular saçmayı sâkımdaki dikenlerden peydâ ettim." Bunun gibi, Hak yolunun sâlikleri de gül gibi der ki: "Ben âlem-i rûhâniyetteki açılmayı, âlem-i nefsâniyetteki kahır dikenleri yüzünden buldum; binâenaleyh tecellî-i kahrî ile niçin gama düşeyim?"

هر چه از تو ياوه گردد از قضا   تو يقين دانكه خريدت از بلا

3250. [3260] *Kazâ cihetinden senden her ne zâyi' olursa, sen yakîn bil ki, seni belâdan satın aldı.*

Kazâ-yı ilâhî yüzünden, eğer senden bir mal zâyi' oldu veyâ bir hastalığa dûçâr oldun ise, muhakkak bil ki, o kazâ-yı ilâhî, senin başına gelecek olan *bir büyük belâyı def' etti.*

مَاالتَّصَوُّفُ قَالَ وِجْدَانُ الْفَرَحْ   فِى الْفُؤَادِ عِنْدَ اِتْيَانِ التَّرَحْ

3251. *"Tasavvuf nedir?" dedi: "Meşakkat gelmesi indinde, kalbde ferah bulmaktır."*

Birisi, birine "Tasavvuf nedir?" diye sordu. O da: "Meşakkat geldiği vakit, kalbde ferah bulmaktır," diye cevâb verdi.

Tasavvuf hakkında evliyâullahın sözleri pek çoktur. Eğer hepsi toplansa, müstakil bir kitâb olur. Ezcümle nümûne olarak ba'zı zevâtın bu bâbdaki sözleri ber-vech-i âtî zikr olunur: Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri buyurur: "Tasavvuf râhat kapısını kendi üzerine kapayıp, mihnet dizinin arkasında oturmaktır."

Ebû Bekir Şiblî buyurur: "Tasavvuf, bir kimse vücûda gelmemiş olduğu zaman nasıl idiyse, öyle olmasıdır."

Ebû İshak buyurur: "Tasavvuf safâî-i esrârdır ve Cebbâr'ın rızâsına müteallık olan ameli işlemek ve ihtiyârî olmaksızın halk ile sohbet eylemektir."

Sümnûn-i Muhib buyurur: "Tasavvuf odur ki, hiçbir şey senin mülkün olmıya ve sen hiçbir şeyin mülkü olmıyasın."

Ebû Bekir Kettânî buyurur: "Tasavvuf, safvet-i müşâhededir. Tasavvuf, bütün ahlâk-ı hamîdedir; kimin güzel ahlâkı ziyâde ise, tasavvufu dahi ziyâdedir."

Cüneyd-i Bağdâdî buyurur: "Tasavvuf bir zikirdir, sonra bir vecddir; sonra ne budur ve ne de odur; çünkü bunlar nasıl yok idiyse, yine öylece kalmazlar."

آن عقابش را عقابی دانکه او   در ربود آن موزه را زان نیك خو

3252. *Onun ikābını bir tavşancıl kuşu bil ki o, o lapçını o iyi huyludan kaptı.*

Hak Teâlâ hazretlerinin ikābını ve tecellî-i kahrîsini, hakkında وَاِنَّكَ لَعَلى خُلُقٍ عَظيم (Kalem, 68/4) ["Ve sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin"] buyrulan o iyi huylu Resûl-i zîşânın mestini kapan bir tavşancıl kuşu mesâbesinde bil ve anla ki, o tecellî-i kahrî senden büyük bir belâyı def' etmek için vâki' olmuştur.

تا رهاند پاش را از زخم مار   ای خنك عقلی كه باشد بی عِثار

3253. *Tâ ki onun ayağını yılanın yarasından kurtarsın. Ey, ne mutlu bir akla ki isârsız ola!*

"İsâr", kitâb vezninde olup, insanın ve hayvanın ayağı kayarak yere kapanması ma'nâsınadır. Ya'ni "O tavşancıl kuşu Resûl-i zîşânın mübârek ayağını yılanın sokmasından kurtarmak için, mestini kapmış idi. Ey ne mutlu öyle bir akla ki, böyle bir belâ-yı ilâhî ve kazâ-yı rabbânî geldiği vakit, Hakk'a i'tirâz sûretiyle ayağı kayıp, esfel-i sâfilîne yüz üstü düşmiye!"

گفت لَا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُمْ   اِنْ اَتَى السِّرْحَانُ وَارْدَى شَاتَكُمْ

3254. *Buyurdu ki: "Sizden fevt olan şey üzerine me'yûs olmayın; eğer kurt gelirse ve sizin koyununuzu helâk ederse de."*

Hak Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Hadîd'de buyurdu ki: لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَى مَا فَاتَكُم (Hadîd, 57/23) Ya'ni "Sizden fevt olan şey üzerine me'yûs olmayın!" Binâenaleyh eğer kazâ-yı ilâhî cihetinden kurt gelip sizin koyununuzu helâk ederse, onun fevtinden ye'se düşmeyin!

كآن بلا دفع بلاهای بزرگ   وآن زيان منع زيانهای سترگ

3255. *Ki o belâ, büyük belâların def'idir; ve o ziyân, cesîm ziyânların men'idir.*

O kazâ-yı ilâhî cihetinden gelen belâ, yine kazâ-yı ilâhî cihetinden gelecek olan büyük belâların def'i içindir; ve o ziyân dahi, cesîm ziyânları men'

etmek içindir. Nitekim القضا يرد بالقضا ya'ni "Kazâ, kazâ ile reddolunur" buyurulmuştur.

استدعای آن مرد از موسی علیه السلام زبان بهایم و طیور

O adamın Mûsâ (a.s.)dan hayvanların ve kuşların dilini istid'âsı

گفت موسی را یکی مرد جوان　　　که بیآموزم زبان جانوران

3256. *Mûsâ'ya bir delikanlı adam dedi ki: "Bana hayvanların dilini öğret!"*

تا بود کز بانگ حیوانات و دد　　　عبرتی حاصل کنم در دین خود

3257. *"Tâ ola ki hayvanların ve yırtıcıların dilinden kendi dînimde bir ibret hâsıl ederim."*

"Eğer ben bu hayvânâtın dillerini öğrenip anlar isem, kendi dînim ve ahlâkım hakkında bir ibret ve nasîhat almış olurum."

چون زبانهای بنی آدم همه　　　درپی آبست و نان و دمدمه

3258. *"Çünkü benî-âdemin dilleri hep, su ve ekmek ve demdeme arkasındadır."*

"Benî-âdem sözlerini te'mîn-i menfaat için söylerler ve maksadlarını hîle ile saklarlar; binâenaleyh onların sözlerinden ibret almak ve mütenassıh olmak kābil olmaz."

بو که حیواناترا دردی دگر　　　باشد از تدبیر هنگام گذر

3259. *"Câiz ki hayvanların intikāl hengâmının tedbîrinden bir başka derd olsun."*

"Belki hayvanların bu âlemden intikāl vaktinin tedbîrinden, insanların derdlerine benzemeyen başka dertleri vardır; ve ben onların dillerini öğrenmekle, onların derdlerine muttali' olup, ibret almış olurum."

گفت موسی رو گذر کن زین هوس　　　کین خطر دارد بسی در پیش و پس

3260. [3270] *Hz. Mûsâ dedi: "Git, bu hevesten vazgeç, zîrâ önde ve arkada bunun tehlikesi vardır."*

عبرت و بیداری از یزدان طلب نه از کتاب و از مقال و حرف و لب

3261. *"İbreti ve uyanıklığı Hâlık'dan iste, kitâbdan ve mütâlaadan ve harf-den ve dudaktan değil!"*

گرم تر شد مرد زآن منعش که کرد گرم تر گردد همی از منع مرد

3262. *Adam onun ettiği men'den daha harîs oldu; kişi men'den harîs olur.*

O hayvan dilini öğrenmek isteyen adam, Mûsâ (a.s.)ın men'inden, bu talebde daha harîs oldu. Nitekim الانسان حريص على ما منع ya'ni "İnsan men' olunduğu şeye harîs olur" fehvâsınca, bir şeyden men' olunduğu vakit, daha ziyâde harîs olur.

گفت ای موسی چو نور تو بتافت هر چه چیز بود چیزی از تو یافت

3263. *Dedi: "Ey Mûsâ, vaktâki senin nûrun parladı, her ne ki bir şey oldu, şeyliği senden buldu."*

O adam dedi ki: "Ey zamânın peygamberi olan Hz. Mûsâ, vaktâki senin nûr-ı nübüvvetin bu âlem-i kevnde parladı ve tulû' etti, her ne ki bir şey oldu, ya'ni kemâl gösterdi ise, o şeyliği ya'ni kemâli ve feyzi senden buldu."

مرمرا محروم کردن زین مراد لایق لطفت نباشد ای جواد

3264. *"Ey cevâd, beni bu murâddan mahrûm etmek, muhakkak senin lutfunun lâyıkı olmaz."*

"Ey herkesin istediğini veren cömert, beni bu hayvan dilini öğrenmekten mahrûm etmek, muhakkak senin lutfunun lâyıkı olmaz."

این زمان قائم مقام حق توی یأس باشد گر مرا مانع شوی

3265. *"Bu zaman Hakk'ın kāim-makāmı sensin, eğer bana mâni' olursan, ye's olur."*

"Bu zamanda Hakk'ın sıfâtı ile muttasıf olarak zâhir olan insân-ı kâmil ve nebiyy-i zîşân sensin, atâ-yı ilâhiyye halka senin elinle tevzî' olunur; eğer bana mâni' olursan, ye'se düşerim ve Allâh'ın bir kulunu ye'se düşürmek, senin kerîm olan hulkuna münâsib olmaz."

گفت موسی یا رب این مرد سلیم سخره کردستش مگر دیو رجیم

3266. *Mûsâ dedi: "Yâ Rab, bu bön adamdır, gâlibâ şeytân-ı racîm onu maskara etmiştir."*

"Selîm", burada sâf ve bön, ya'ni sâde-dil ve câhil ma'nâsınadır. "Racîm", taşlanmış ve koğulmuş demekdir. Ya'ni "Mûsâ (a.s.) bu adamın ısrârı üzerine dedi: "Yâ Rab, bu sâf ve bön adamdır; istediği şeyin hakkında fenâ bir netîce vereceğini idrâk edemiyor. Gâlibâ onu, bâb-ı izzetinden koğulmuş olan şeytan maskara etmiştir."

گر بیآموزم زیانکارش شوَد   ور نیآموزم دلش بد میشود

3267. *"Eğer öğretir isem, ona ziyânkâr olur; ve eğer öğretmez isem onun gönlü fenâ olur."*

"Eğer hayvanların dillerini öğretir isem, onun hakkında bu ilim zarar verici olur ve eğer öğretmez isem, gönlü kırılıp ye'se düşer ve benden i'râz eder; ve benden i'râzı ise, Sen'den i'râz demek olup, hakkında gönlü fenâ olur."

گفت ای موسی بیآموزش که ما   ردّ نکردیم از کرم هرگز دعا

3268. *Buyurdu: "Ey Mûsâ, ona öğret ki, biz kerem cihetinden aslâ duâyı reddetmeyiz."*

Hak Teâlâ hazretleri Mûsâ (a.s.)a buyurdu ki: "Ey Mûsâ, o adama öğret ve istediğini ver; zîrâ biz keremimiz cihetinden aslâ kulların duâsını reddetmeyiz."

گفت یا رب او پشیمانی خورد   دست خاید جامها را بر درد

3269. *Dedi: "Yâ Rab, o pişmânlık yer, elini çiğner, elbiselerini yırtar!"*

Mûsâ (a.s.) o sâde-dil adama şefâaten cenâb-ı Hakk'a niyâz edip dedi ki: "Yâ Rab, o bîçâre bu ilimden pişmân olur ve uğrayacağı felâketin şiddetinden elini çiğner ve elbiselerini yırtıp feryâd eder!"

نیست قدرت هر کسی را ساز وار   عجز بهتر مایهٔ پرهیز گار

3270. [3280] *"Kudret, her bir kimseye uygun değildir, acz perhizkârın en iyi mâyesidir."*

"Yâ Rab, ma'lûm-i ilâhîndir ki gerek maddî ve gerek ma'nevî kudret, her bir kimsenin isti'dâdına muvâfık ve uygun değildir. Ba'zı kimselere zenginlik verilse, fısk u fesâda meyl eder; ve ba'zı kimselere tasarruf-ı ma'nevî verilse, sû'-i edeb edip, lüzumsuz yerlerde tasarrufâta kıyâm eder. Binâenaleyh nefsinin sıfatlarından perhîz edici olan kimseye, bu gibi kudretlerden acz, en iyi bir mâyedir; ve bu acz, onun sebeb-i saâdeti olur."

فقر ازآن رو فخر آمد جاودان　　　که بتقوی ماند دست نارسان

3271. *Fakr o yüzden ebedî, fahr geldi; zîrâ eli yetişmeyen takvâ ile kaldı.*

Fakrın ebedî iftihâr olunacak şey olmasının sebebi budur ki, birtakım kimselerin elleri züğürtlük sebebiyle fisk u fücûra yetişemez ve bizzarûre takvâ ile kalır, ya'ni takvâ cihetine meyl eder.

زان غنا و زان غنی مردود شد　　　که ز قدرت صبرها پدرود شد

3272. *O cihetden zenginlik ve o cihetden zengin merdûd oldu ki, kudretden sabırlar metrûk oldu.*

"Pedrûd", "pâ"nın fethi ve kesriyle vedâ' etmek ve terk etmek ma'nâsınadır. "Zenginlik ve zengin o sebebden dîn yolunda merdûd bir şey oldu ki, nefsin fisk u fücûra karşı olan sabrı, bu kudret-i mâliye yüzünden metrûk oldu." Ya'ni zengin ve parası çok olan kimse, para sarfıyla yapılabilecek olan fisk u fücûra kolayca meyl etti; ve fakir olan kimsenin eli, para sarfına mütevakkıf olan bu fisk u fücûra yetişemedi, bizzarûre sabr etti ve: "Elimde param yok, istediğimi yapamıyorum; hiç olmazsa bedâva olan ibâdet tarafına meyl edip, Hakk'ın rızâsını tahsîl edeyim" dedi.

از بلای نفس پر حرص و غمان　　　آدمی را عجز فقر آمد امان

3273. *Hırs ve gamlar dolu olan nefsin belâsından, âdem için acz ve fakr emân geldi.*

Huzûzât-ı dünyeviyyeye pek harîs ve bu huzûzâtı elde edemediği için gamlara giriftâr olan nefsin belâsından insanı hıfz edecek şey, ancak acz ve fakrdır.

آن غم آمد ز آرزوهای فضول　　　که بدآن خو کرده است آن صید غول

3274. *O gam fuzûl arzûlardan geldi ki, o gûlün avı onunla huy etmiştir.*

"O nefsin gamı, onun ziyâde olan arzûlarından geldi; zîrâ o gûlyabânî olan şeytan[ın] avı bulunan nefis, o zâid ve fuzûlî arzûlar ile huylanmıştır;" binâenaleyh bu kötü huyundan vazgeçmediği için gam yükü olur. Dikkat olunsun, dünyânın her sınıf insanlarının medeniyyet nâmı altında kıvranıp erimeleri, hep bu nefsin fuzûlî olan arzûlarından neş'et etmektedir ve bu gamın adını safâ ve gece gündüz rahatsızlığın adını rahat koymuşlardır. Mısrâ':

Elemin an-asıl âlemde emeldir aslı

آرزوی گل بود گل خواره را　　　گلشکر نگوارد آن بیچاره را

3275. *Çamur yiyiciye, çamur arzûsu olur, o bîçâreye gül-şeker sinmez.*

Rahatsızlığı râhat ve gamı safâ bilen kimseye, râhat-ı hakîkî muvâfık gelmez; ve fenâya alışan kimse iyinin kadrini bilmez.

وحی آمدن از حق تعالی بموسی علیه السلام که بیآموزش چیزی که
استدعا می کند بعضی را ازآن

Hak Teâlâ'dan Mûsâ (a.s.)a "İstediği şeyden ba'zısını ona öğret!" diye vahy gelmesi

گفت یزدان تو بده بایست او　　　بر گشا در اختیار آن دست او

3276. *Hâlık buyurdu: "Sen onun lâzımını ver! İhtiyâr içinde onun o elini aç!"*

Hâlık Teâlâ hazretleri Mûsâ (a.s.)ın şefâatine cevâben buyurdu ki: "Yâ Mûsâ! Sen onun matlûbunu ver; o, hayvanlardan ba'zılarının dillerini anlasın; ve bu anlayışı netîcesinde kudretini ihtiyâriyle isti'mâl etsin ve amelinde muhtâr ve serbest olsun."

اختیار آمد عبادترا نمك　　　ور نه می گردد بناخواه این فلك

3277. *İhtiyâr ibâdetin tuzu geldi; ve yoksa bu felek ihtiyârsız dönüyor.*

İnsanda sıfât-ı subûtiyye-i ilâhiyyenin cüz'î olarak hepsi mevcûddur. Ya'ni insandaki Hayât, İlim, Sem', Basar, İrâde, Kudret, Kelâm ve Tekvîn sıfatları cüz'îdir, küllîsi Hakk'ındır. Binâenaleyh insan, irâde-i cüz'iyye sâhibidir. Fakat insanın gayri olan cemâdda ve nebâtta bu irâde yoktur; ve hayvânâtın irâde ile hareketi, sevk-i tabîî olduğundan, iki halden birini beğenip icrâ edemez. İnsan ise iki emirden, beğendiğini yapar ve beğenmediğini yapmaktan vazgeçer. İmdi cemâd, nebât ve insanın gayri olan hayvânât, murâd-ı ilâhî vechi ile hareket ettiklerinden, hepsi ibâdet ve kulluk içindedirler; fakat onla-

rın bu kulluklarında zevk ve letâfet yoktur. Çünkü hepsi bostan dolabını döndüren hayvan gibi zevksiz bir hareket içindedirler; fakat insan beğendiğini yaptığı için, onun harekâtı, zevk ile vâki' olur; zîrâ beğenmek bir emr-i zevkîdir. "Böyle olunca ihtiyâr ve irâde, ibâdetin tadı ve tuzu ve zevki geldi. Ecrâm-ı felekiyye ve manzûme-i şemsiyyeler emr-i Hak'la dönmek sûretiyle ibâdet içinde bulundukları halde, onların bu ibâdetlerinde, insanın ibâdetindeki zevk yoktur."

گردش او را نه اجر و نه عقاب — کاختیار آمد هنر وقت حساب

3278. *Onun dönüşüne ne ecir ve ne ikāb vardır; zîrâ ihtiyâr, vakt-i hesâbda hüner geldi.*

"Feleğin ihtiyârsız olarak dönüşüne ne sevâb ve ne de azâb vardır; zîrâ hesâb vaktinde i'tibâr ihtiyâradır." Fiilinde mecbûr ve muztar olan kimseye hesâb sorulmak boştur; ancak irâdesi ve ihtiyârı olan kimsenin fiili hesâba alınır.

جمله عالم خود مسبّح آمدند — نیست از تسبیح چیزی مزدمند

3279. *Cümle âlem ise, tesbîh edici geldiler; tesbîhden bir şey ücretli değildir.*

وَاِنْ مِنْ شَيْءٍ اِلاَّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلٰكِنْ لاَ تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ (İsrâ, 17/44) ya'ni "Hiçbir şey yoktur, illâ ki Hakk'ı hamdiyle tesbîh eder; velâkin siz onların tesbîhlerini bilemezsiniz" âyet-i kerîmesi hükmünce, bütün âlem Hakk'ı bilâ-ihtiyâr tesbîh ve tenzîh edicidirler; ve bu gayr-i ihtiyârî olarak yaptıkları tesbîhden dolayı ücret olarak bir şeye nâil değildirler."

Hind nüshalarında "çîzî" yerine "cebrî" vâki'dir. Bu sûretde ma'nâ: "Cebrî tesbîhden dolayı, ücret sâhibi değildirler" demek olur. Ve "cebrî" nüshasındaki ma'nâ daha zevklidir.

تیغ در دستش نه از عجزش بکن — تا که غازی گردد او یا راهزن

3280. [3290] *Kılıcı onun eline koy, onu acizden kopar; tâ ki o ya gāzî yâhud yol kesici olsun.*

"Yâ Mûsâ, onun eline ihtiyâr ve irâde kılıcını ver ve onu ef'âlinde kuvvetli yap ve acz hâlinden kopar ve ayır; tâ ki o adamın nefsiyle olan mücâhedesinde ya gāzî olduğu sâbit olsun; veyâhud o ihtiyâr kılıcını kazâ-yı ilâhîye karşı kullanarak şakî ve yol kesici olduğu anlaşılsın.

زآنکه کرمنا شد آدم ز اختیار نیم زنبور عسل شد نیم مار

3281. *Zîrâ ki Âdem ihtiyâr cihetinden "kerremnâ" oldu. Yarısı bal arısı, yarısı yılan oldu.*

Zîrâ benî-Âdem'in وَ لَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِى آدَمَ (İsrâ, 17/70) ya'ni "Biz benî-Âdem'i mükerrem kıldık" beyânıyla müşerref olması, ancak kendisinde ihtiyâr ve irâde olduğu içindir. Ve Âdem'in yarısı rûh-i insânîsi olup, bal arısı mesâbesindedir ve yarısı dahi nefs-i hayvânîsi olup, o da yılan menzilesindedir. İnsan irâdesini bu iki cihetden istediğine sarf edebilir.

مؤمنان کان عسل زنبور وار کافران خود کان زهری همچو مار

3282. *Mü'minler arı gibi bal menba'ıdır; kâfirler ise yılan gibi bir zehir menba'ıdır.*

İsm-i Hâdî'nin mazharı olan mü'minlerden, rûhlarının âsârı zâhir olduğundan, arı gibi bal menba'ıdır ve onlardan dâimâ letâfet ve tatlılık zuhûr eder; kâfirler ise ism-i Mudill'in mazharı ve sıfat-ı Celâl'in meclâsı bulunan nefsin ahkâmında müstağrak olduklarından, onlar yılan gibi zehir menba'ıdırlar ve kendilerinden dâimâ acılık ve sekālet zâhir olur.

زانکه مؤمن خورد بگزیده نبات تا که نحلی گشت ریق او حیات

3283. *Zîrâ ki, mü'min nebâtın güzîdesini yedi; tâ ki bir arı, onun rîkı hayât oldu.*

"Nebâtın güzîdesi"nden murâd îmândır. "Nahl", bal arısı, "rîk", tükrük ve salya demektir.. Ya'ni "Mü'min bu mezâhir-i ilâhiyye gülistânında nebâtın makbûlünü yedi, ya'ni îmânı kabûl etti; nihâyet bir bal arısı oldu ki, onun salyası, ya'ni ağzından çıkan maârif-i ilâhiyye ve hikemiyât-ı rabbâniyye sözleri, hayat verici oldu."

باز کافر خورد شربت از صدید هم زقوتش زهر شد در وی پدید

3284. *Kâfir dahi sadîdden şerbet içti; onun kūtundan da onda zehir zâhir oldu.*

"Sadîd", irinli ve kanlı su demektir. Sûre-i İbrâhîm'de vâki' يُسْقَى مِنْ مَاءٍ صَدِيدٍ (İbrâhîm, 14/16) ya'ni "İrinli sudan içirilir" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ve "sadîd"den murâd, nefsin ilkāâtı olan küfür ve inkâr. Ya'ni "Kâfir dahi

irinli su mesâbesinde olan nefsin küfür ve inkâra müteallık olan ilkāâtını yuttu. Bu küfür ve inkâr gıdâsından o kâfirin vücûdunda ve kelâmında zehir zâhir oldu; hem kendi dalâlette kaldı ve hem de zehr-âlûd olan sözleriyle herkesi zehirledi."

اهل الهام خدا عين الحيات   اهل تسويل هوا سم الممات

3285. *Hudâ'nın ilhâmının ehli hayâtın pınarıdır; hevânın ehl-i tesvîli ölümün zehridir.*

"Tesvîl", fenâ şey söyleyip, iyi göstermek. Ya'ni "Mü'minlere rûhları yolundan ilhâm-ı ilâhî vâki' olur ve bunlar sözlerini ilhâm-ı ilâhî ile söylerler. Binâenaleyh onların beyân ettikleri maânî ve kelâm, hayât-ı ma'nevînin çeşmesi ve pınarıdır. Ehl-i nefs olan kimselere gelince, hevâ-yı nefsânî onlara çirkin ve fenâ olan şeyleri söyleyip, güzel ve iyi gösterdiğinden, onların ilkāât-ı nefsâniyye ile vâki' olan sözleri, ma'nevî ölümün zehiridir."

در جهان اين مدح و شاباش و زهى   زاختيارست و حفاظ آگهى

3286. *Cihânda bu medih ve "Âferîn!" ve "Ne güzel!," demek, ihtiyârdandır ve âgâhlığın muhâfazasındandır.*

"İhtiyâr", iki emirden birini beğenip icrâ etmek demektir. "Bir kimse medh olunursa, fenâyı bırakıp, iyi fiili ihtiyâr ettiği içindir; ve "âferîn" ve "şu işi ne güzel yaptın!" demek dahi ihtiyârını ve irâdesini iyi kullananlar hakkında vâki' olur. Zîrâ bu medhe ve âferîne şâyân olan kimsede iyiye ve fenâya karşı vukūfunu muhâfaza etmek hassası vardır; ve bu vukūf sebebiyle irâdesini ve ihtiyârını iyi kullanır." "Hıfâz", mufâale bâbının ikinci masdarı olup, muhâfaza ma'nâsınadır.

جمله رندان چونكه در زندان بوند   متقى و زاهد و حق خوان شوند

3287. *Cümle rindler mâdemki zindanda olurlar, muttakî ve zâhid ve Hak çağırıcı olurlar.*

"Rind", fitne-kâr ve dinde ve ahlâkda lâubâlî olan kimse ma'nâsınadır. "Rindler kabâhatlerinden dolayı habs olundukları zindanda kaldıkça, dest-i ihtiyârları fenâlıktan çekilip, bizzarûre muttakî olurlar ve zindandan kurtulmak için Allâh'a yalvarıcı olurlar; fakat onların bu takvâları ve fenâlıktan perhizleri ve Hakk'ı zikr etmeleri, ihtiyârları ile olmayıp, habs içinde fırsat bulamadıkları için olduğundan, aslâ kıymeti yoktur."

چونکه قدرت رفت کاسد شد عمل   هین که تا سرمایه نستاند اجل

3288. *Vaktâki kudret gitti, amel kâsid oldu; âgâh ol ki ecel sermâyeni almasın.*

Vaktâki ömr-i dünyevînin nihâyetinde ihtiyârını isti'mâl etmek kudreti gitti ve amel kâsid oldu, fırsat elde iken kendine gel ki, saâdet-i uhrevîyi kazanmak için elinde sermâyen olan ihtiyârın ile amel etmek fırsatını almasın.

قدرتت سرمايهٔ سودست هين   وقت قدرت را نگهدار و ببين

3289. *Âgâh ol, senin kudretin, sermâye-i menfaattir; kudret vaktini hıfz et ve bil!*

Ey insan, âgâh ol, bu hayât-ı dünyeviyyede ihtiyârın ile amel etmek kudreti, hayât-ı uhreviyye menfaatinin sermâyesidir; binâenaleyh kudret vakti olan hayâtını hıfz et ve bu hakîkati bil, istifâde et!

آدمی بر خنگ کرمنا سوار   در کف درکش عنان اختیار

3290. [3300] *Âdem "kerremnâ"nın beyaz atı üzerine süvârdır; onun derkinin elinde ihtiyâr dizgini vardır.*

"Hıng", kesr ile ve kâf-ı Fârisî, [ile] beyaz ma'nâsınadır ve husûsen beyaz ata derler. *(Reşîdî ve Gıyâsü'l-Lügāt)* Ya'ni "Benî-Âdem وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ (İsrâ, 17/70) ["Biz benî-Âdemi mükerrem kıldık"] imtiyâzıyla müşerref olmuş ve beyaz at mesâbesinde olan bu ma'nâ üzerine binmiştir. Onun idrâkinin elinde ihtiyâr ve irâde-i cüz'iyye dizgini vardır." Onun idrâki bu ihtiyâr yularını güzelce kullanıp, bu atı kendisinin hilkatinden maksûd olan cihete sevk edebilir.

باز موسى داد پند او را بمهر   که مرادت زرد خواهد کرد چهر

3291. *Tekrâr Mûsâ ona: "Senin murâdın, senin yüzünü sarı edecektir" diye, muhabbetle nasîhat verdi.*

O adamın talebde ısrârı üzerine Mûsâ (a.s.), onun hakkında muzır olan talebin is'âf buyrulmaması için, huzûr-ı ilâhîde şefâat etmiş ve fakat Hakk'ın keremi, olunan duâların reddine cevâz vermediği için, cânib-i Hak'dan o kimsenin duâsı ve talebi kabûl buyrulmuş idi. Bu def'a Mûsâ (a.s.) yine o adam tarafına rücû' edip şefkat ve muhabbetle ona nasîhat verdi ve: "Senin bu istediğin şeyin husûlü, sonunda senin için muzır olacak ve dehşetinden senin yüzünü havf ve endîşe ile sarartacaktır" buyurdu. Bu husûsdaki vahy-i ilâ-

hî, vahy-i icâzet idi, vahy-i kat'î değil idi. Bu sebeble Mûsâ (a.s.) icrâ edip etmemekte muhtâr oldu.

ترك اين سودا بگو از حق بترس   ديو دادستت براى مكر درس

3292. *Bu sevdâyı terk et, Hak'dan kork! Sana şeytan mekrden ders vermiştir.*

Mûsâ (a.s.) o adamın isti'dâdında hayvânâtın lisânını öğrenmeğe kudret ve tahammül olmadığını bildiği için, buyurdu ki: "Bu sevdâyı ve muhabbeti terk et ve tahammül edemiyeceğin şeyi Hak'dan istemekten kork! Sendeki bu sevdâ ve muhabbet, şeytanın iğvâsından hâsıl olmuştur ve o mel'ûn sana mekr ve hîle cihetinden ders vermiştir."

Ankaravî hazretleri buyurur ki: "İsti'dâdı olmayan ilme rağbet etmek mekr-i şeytânî ve hâtıra-i nefsânîdir; ve mürşidden onu ta'lîm etmeğe ikdâm etmek, kendisine zarardır. Hele üstâdı râzı olmazsa, talebde ısrâr câiz değildir. Nitekim Hak Teâlâ sûre-i Mâide'de buyurur: يَا اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لاَ تَسْأَلُوا عَنْ اَشْيَاءَ اِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسُؤْكُمْ (Mâide, 5/101) Ya'ni "Ey mü'minler, ba'zı şeylerden suâl etmeyin, eğer size ızhâr olunsa mağmûm olursunuz."

قانع شدن آن مرد طالب بتعليم زبان سگ و مرغ خانگى و اجابت موسى عليه السلام

O tâlib olan adamın, köpeğin ve tavuk ve horozun dilini ta'lîme kāni' olması; ve Mûsâ (a.s.)ın icâbeti

گفت بارى نطق سگ كو بردرست   نطق مرغ خانگى كاهل پرست

3293. *Dedi: "Bâri kapı üzerinde olan köpeğin nutku ve kanad ehli olan horozun ve tavuğun nutku olsun."*

Hayvan dilini öğrenmeğe tâlib olan adam dedi ki: "Mâdemki bana hayvan dilini öğrenmek ihsân buyrulacaktır; bâri evimin kapısını bekleyen köpeğin ve kanad sâhibi olan tavuk ve horozun nutku olsun, onların dillerini öğrenmiş olayım."

گفت موسی هین تو دانی رو رسید　　　نطق این هر دو شود بر تو پدید

3294. *Mûsâ dedi: "Âgâh ol, sen bilirsin, git, erişti. Bu her ikinin nutku sana zâhir olsun!"*

Mûsâ (a.s.) o adama cevâben dedi ki: "Müteyakkız ol, haydi git, istediğin şey sana vâsıl oldu. Bu her iki nevi' hayvanın dilleri ve nutukları sana zâhir ve ma'lûm olsun!"

بامدادان از برای امتحان　　　ایستاد او منتظر بر آستان

3295. *Sabahleyin tecrübe için o eşik üzerinde muntazır durdu.*

O adam, bu hayvanların dilleri kendisine hakîkaten zâhir olup olmıyacağını tecrübe için, kapısının eşiği üzerinde köpeğin ve horozun arasında nasıl bir mükâleme vâki' olacağına muntazır oldu.

خادمه سفره بیفشاند و فتاد　　　پارهٔ نان بیات آثار زاد

3296. *Hademe sofrayı silkti ve âsâr-ı zâd olan bir parça bayat ekmek düştü.*

O adam kapıda beklerken, hizmetçi kadın gelip, içinde taâm kırıntıları olan sofrayı silkti ve içinden bir parça bayat ekmek düştü.

در ربود آنرا خروسی چون گرو　　　گفت سگ کردی تو بر ما ظلم رو

3297. *Bir horoz onu rehin gibi kaptı; köpek dedi: "Sen bize zulm ettin, git!"*

Mevcûd hayvanlar arasından bir horoz o silkilen ekmeği bir alacaklının rehini kapması gibi kaptı. Horozun bu hareketine karşı köpek dedi: "Sen bize zulm ettin, git!"

دانهٔ گندم توانی خورد و من　　　عاجزم در دانه خوردن در وطن

3298. *"Sen buğday dânesini yiyebilirsin; ve ben vatan içinde dâneyi yemekde âcizim."*

"Ey horoz, sen buğday dânesini yiyebilirsin, ben ise bu ev içinde dökülen dâneleri yemek husûsunda âcizim; binâenaleyh benim hakkıma tecâvüz ile zulm ediyorsun."

گندم وجو را و باقئ حبوب　　　میتوانی خورد و من نه ای طروب

3299. *"Ey tarûb, buğdayı ve arpayı vesâir hubûbâtı sen yiyebilirsin, ben yiyemem."*

"Tarûb", pek mesrûr olan kimse demektir ve köpeğin ifâdesinin devâmıdır.

این لب نانی که قسم ماست آن　　می ربایی این قدر را از سگان

3300. [3310] *"Bu bir dilim ekmek ki, o bizim kısmetimizdir; bu kadarcığı köpeklerden kapıyorsun!"*

"Leb-i nân", dilim ekmekten kinâyedir.

جواب خروس سگ را

Horozun köpeğe cevâbı

پس خروسش گفت تن زن غم مخور　　که خدا بدهد عوض زینت دگر

3301. *Sonra horoz ona dedi: "Sus! Gam yeme ki, Hudâ sana bundan başka ivaz verir."*

اسب این خواجه سَقَطْ خواهد شدن　　روز فردا سیر خور کم کن حزن

3302. *"Bu efendinin atı ölecektir; yarın doya doya ye, gamı az et!"*

"Sîn"in fethi ve "kâf"ın sükûnuyla "sakt", dört ayaklı hayvanların ölmesi demektir; ve her ikisinin fethi ile ["sekât"], "titremek" ve "düşmek" ve "kitâbetde ve hesâbda hatâ etmek" ma'nâsınadır. Burada "kâf"ın sükûnuyla olması îcâb eder; ve "kâf"ın fethi ile telaffuzu zarûret-i vezn için olur. Yâhud "sîn"in ve "kâf"ın fethasıyla "düşmek" ma'nâsına olup, bundan ölmek ma'nâsı murâd buyrulmuş olur. "Sîr horden", doya doya yemek demek olur. "Hazen", gam ve gussa ma'nâsınadır.

هر سگانرا عید باشد مرگ اسب　　روزئ وافر بود بی جهد و کسب

3303. *"Atın ölümü köpeklerin her birine bayram olur, sebebsiz ve kazançsız çok rızık olur!"*

اسب را بفروخت چون بشنید مرد　　پیش سگ شد آن خروسش روی زرد

3304. *Vaktâki adam işitti, atı sattı; onun o horozu, köpeğin indinde sarı yüzlü oldu.*

O kimse atın öleceği haberini işitince, hemen atı sattı; horoz köpeğin indinde mahcûb oldu; çünkü dediği vâki' olmadı.

روز دیگر همچنان نانرا ربود　　آن خروس و سگ برو لب بر گشود

3305. *Dîğer günde o horoz öylece ekmeği kaptı ve köpek onun üzerine dudağı açtı.*

Başka bir günde o horoz yine öylece silkilen ekmeği kaptı ve köpek horozun üzerine i'tirâz dudağını açtı şöyle:

کای خروس عشوه ده چند این دروغ　　ظالمی و کاذبی و بی فروغ

3306. *Ki: "Ey aldatıcı horoz! Nice bir bu yalan, zâlimsin ve kâzibsin ve nûrsuzsun!*

"İşve", aldatma demek olup "işve-dih", aldatıcı ma'nâsınadır. "Fürûğ", pertev ve ziyâ demektir.

اسب کِشْ گفتی سقط گردد کجاست　　کور اخترگوی محرومی ز راست

3307. *"Ölür dediğin at nerededir? Yıldız söyleyici kör, doğrudan mahrûmsun!"*

"Haniya at ölecekti de, köpeklere bayram olacaktı? Senin bu haberin, körün gökteki yıldızdan bahsetmesine benzer. Doğruluktan mahrûmsun; sözlerinin hepsi yalandır!"

گفت او را آن خروس با خبر　　که سقط شد اسب او جای دگر

3308. *O haberli olan horoz ona dedi ki: "Onun atı başka yerde öldü."*

اسب را بفروخت و جست او از زیان　　آن زیان انداخت او بر دیگران

3309. *"Atı sattı ve o ziyândan sıçradı; o ziyânı o, başkalarına attı."*

لیك فردا استرش گردد سقط　　بر سگانرا باشد آن نعمت فقط

3310. [3320] *"Fakat yarın onun katırı ölür, o ni'met ancak köpeklere mahsûs olur."*

زود استر را فروشید آن حریص　　یافت از غم وز زیان آن دم محیص

3311. *O harîs çabuk katırı sattı; o demde gamdan ve ziyândan necât buldu.*

روز ثالث گفت سگ با آن خروس ای امیر کاذبان با طبل و کوس

3312. *Üçüncü gün köpek o horoza dedi: "Ey yalancıların davullu dümbelekli beyi!"*

گفت او بفروخت استر را شتاب لیك فردایش غلام آید مصاب

3313. *Dedi: "O acele katırı sattı; fakat yarın onun kölesi musâb gelir."*

"Musâb", ism-i mef'ûldür, "musîbetlenmiş gelir" demektir. Ya'ni "Yarın onun kölesinin başına musîbet gelir ve ölür" ma'nâsınadır.

چون غلام او بمیرد نانها بر سگ و خواهنده ریزند اقربا

3314. *"Onun kölesi öldüğü vakit, akrabâsı köpeklere ve dilencilere ekmekler dökerler."*

این شنید و آن غلامش را فروخت رست از خسران و رخ را بر فروخت

3315. *Bunu işitti ve o kölesini sattı; ziyândan kurtuldu ve yüzü parladı.*

Kölesini satıp, ziyândan kurtulduğu için, keyfinden ve meserretinden yüzü parladı ve beşûş oldu.

شکرها می کرد شادیها که من رستم از سه واقعه اندر زمن

3316. *"Ben zamânede üç vak'adan kurtuldum!" diye şükürler ve şâdîlikler ederdi."*

تا زیان مرغ و سگ آموختم دیدهٔ سوء القضا را دوختم

3317. *"Kuşun ve köpeğin dilini öğrendiğim için, sû'-i kazânın gözünü diktim."*

"Horozun ve köpeğin dillerini öğrendiğime ne kadar iyi ettim; üzerime müteveccih olan üç fenâ kazânın gözlerini diktim ve kapadım ve kendimi zarardan kurtardım."

روز دیگر آن سگ محروم گفت کای خروس ژاژخا کو طاق و جفت

3318. *O mahrûm olan köpek dîğer günde dedi ki: "Ey herze çiğneyici horoz, tek ve çift nerede?"*

"Jâj", herze ve hezeyân ve beyhûde ma'nâlarınadır. "Hâ", "hâyîden" masdarından emr-i hâzır olup "jâj-hâ", vasf-ı terkîbîdir; herze çiğneyici ve

hezeyancı ma'nâsına gelir. "Tâk ve cüft", Türkçe'de "tek, çift" demek olup, burada türlü türlü vaadlerden kinâyedir. Ya'ni köpek dedi ki: "Ey hezeyancı horoz, hani senin türlü türlü vaadlerin nereye gitti? Hiç birisi vâki' olmadı!"

خجل شدن خروس نزديك سگ بسبب دروغ شدن در آن سه وعده

O üç va'de de yalan olması sebebiyle, horozun köpek indinde hacîl olması

چند چند آخر دروغ و مکر تو　　　خود نپرد جز دروغ از وکر تو

3319. *"Nice bir, nihâyet nice bir, senin yalanın ve mekrin! Senin yuvandan muhakkak yalanın gayri uçmaz!"*

Köpek horoza der ki: "Ey horoz, senin yalanın ve mekrin nice bir nihâyet, nice bir devâm edecektir. Senin kalbinin yuvasından, muhakkak yalandan başka bir şey uçmaz; ya'ni fikrin ve kelâmın ancak yalandan ibârettir."

گفت حاشا از من و از جنس من　　　که بگردیم از دروغی ممتحن

3320. [3330] *Dedi: "Hâşâ, benden ve benim cinsimden ki, yalana mensûb olmaktan imtihân olunmuş olalım!"*

"Hâşâ", kelime-i tenzîhiyyedir. Ya'ni "Ben horozum ve horoz cinsi yalandan münezzehdir; biz yalancılık cihetinden imtihân olunmuş değiliz."

ما خروسان چون مؤذن راست گوی　　　هم رقیب آفتاب و وقت جوی

3321. *"Biz horozlar, müezzin gibi doğru söyleyiciyiz; hem de güneşin rakîbi ve vakit arayıcıyız."*

"Rakîb", nigâhbân ve bekçi ve gözcü ma'nâsınadır. "Biz horozlar müezzinler gibi namaz vakitlerinin geldiğini ötmek sûretiyle i'lân ederiz ve bu ötüşümüz tam vaktinde vâki' olur. Husûsiyle sabah vakitlerinde güneşin tulû'unun bekçisiyiz. Ve sabah namazı vaktinin arayıcısıyız; binâenaleyh bizden yalan sâdır olmaz."

Bu beyt-i şerîfde لا تسبوا الديك فانه يوقظكم للصلوة ya'ni "Horoza söğmeyiniz, zîrâ o sizi namaza uyandırır" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur.

پاسبان آفتابيم از درون　　　　گر کنی بالای ما طشتی نگون

3322. *"Eğer bizim üzerimize bir leğeni baş aşağı etsen, içeriden güneşin bekçisiyiz."*

"Eğer bizim üzerimize bir leğeni baş aşağı kapatsan ve bizi bir tekne altına habs edip, karanlık bir yerde bıraksan, biz o habsin içinden güneşin bekçisi olup vaktimiz gelince, yine öteriz, aslâ vaktimizi şaşırmayız."

پاسبان آفتابند اوليا　　　　در بشر واقف ز اسرار خدا

3323. *Evliyâ güneşin bekçisidirler; beşer içinde esrâr-ı Hudâ'dan âgâhdırlar.*

"Güneş"ten murâd, nûr-ı semâvât ve arz olan "hakîkat güneşi"dir ve o da Zât-ı Hak'dır. Hz. Pîr, horozların ahvâlinden, evliyâ-yı Hakk'ın ahvâline intikāl edip buyururlar ki: "Allah'ın velîleri, Zât-ı Hakk'ın gözcüsüdürler; beşer mertebesinde Hakk'ın sırlarından âgâhdır." Zîrâ beşer hakîkat-ı câmiadır ve insân-ı kâmilin vâkıf olduğu esrâr-ı ilâhiyye ve maârif-i rabbâniyye hiçbir mahlûka müyesser değildir.

اصل ما را حق پی بانگ نماز　　　　داد هديه آدمی را در جَهَاز

3324. *"Bizim aslımızı Hak, ezandan dolayı, cehâzda âdemîye hediye verdi."*

"Cehâz", "cîm"in fethi ile büyük gemi, gelin veyâ mevtâ veyâ sâir umûr için tertîb ve hazırlık ma'nâsınadır; ve devenin palanına da derler. "Cehîz", bu kelimenin imâle olunmuş sûretidir. Ve burada tertîb ve hazırlık ma'nâsını vermek münâsibdir. Ya'ni "Hak Teâlâ insanı suver-i ilmiyye mertebesinden, bu âlem-i kesâfete ve vücûd-ı hâricî âlemine gönderirken icrâ buyurduğu tertîbât içinde, bizim aslımızı ve hakîkatimizi, namaz vakitlerini ihbâr için o insana hediye olarak ihsân buyurdu." Bu beyt-i şerîfde, insân-ı kâmilin nüfûs-ı nâkısa arasında bir hedîyye-i Hak olduğuna işâret buyurulur.

گر بنا هنگام سهوی مان رود　　　　در ازان او مقتل ما می شود

3325. *"Eğer bizden ezanda vakitsiz bir sehv giderse, o bizim maktelimiz olur."*

"Maktel", masdar-ı mîmî olursa ma'nâ, bizim katlimizi mûcib demek olur; ve ism-i mekân olursa "mahall-i katl" ma'nâsına gelir. Ve Hind şârihlerinden

ba'zıları "mîm"in kesriyle ["mıktel"], ism-i âlet ma'nâsına almışlardır. Ya'ni "Vakitsiz ötmek, bir bıçak gibi bizim âlet-i katlimiz olur" demektir. Herhangi sûret olursa olsun bu beyt-i şerîf Türkçe'de: "Vakitsiz öten horozun başını keserler" ma'nâsını beyân buyurur.

گفت تا هنگام حَیَّ عَلَی فَلاح　　　خون ما را می کند خوار و مباح

3326. *"Vakitsiz "Hayye ale'l-felâh" kelâmı, bizim kanımızı zelîl ve mübâh eder."*

"Vakitsiz felâha ve necâta da'vet hakkında söylediğimiz söz, bizim cinsimizin kanını zelîl ve mübâh eder; "Vakitsiz öttü, bu horoz meş'ûmdur" diye başımızı keserler." Bu beyt-i şerîfde, insân-ı kâmilin felâha da'vet husûsunda isti'dâdâta ve sâir ahvâl ve şerâita riâyet buyurduklarına işâret vardır.

آنکه معصوم آمد و پاك از غلط　　　آن خروس وحی جان آمد فقط

3327. *O kimse ki, galatdan ma'sûm ve pâk geldi, o ancak vahyin cânının horozu geldi.*

"Cân"dan murâd, "Rûhu'l-Emîn" olan Hz. Cibrîl'dir. "Vahy"den murâd, enbiyâya gönderilen vahy-i ilâhîdir; ve "horoz"dan murâd, Hz. Cibrîl'in getirdiği vahyin lafzını harf ve savt ile, âlem-i halka ızhâr ve teblîğ buyuran enbiyâ ve onların vârisleri olan kümmelîn-i evliyâ hazarâtıdır.

Ya'ni "Horozlarda vakitsiz ötmek gibi galatlar ve yanlışlıklar vâki' olur ve bu hâl onların başlarının kesilmesine sebeb olur; fakat cânın vahyinin horozu olan enbiyâ ve onların vârisleri olan kümmelîn-i evliyâ, galatdan mahfûz ve ma'sûm ve pâk olarak zâhir oldular. Hakk'a da'vet husûsunda, aslâ horozlar gibi hatâ etmediler."

آن غلامش مرد پیش مشتری　　　شد زیان مشتری آن یك سری

3328. *Onun o kölesi müşteri indinde öldü. O, bir baştan bir başa müşterinin ziyânı oldu.*

"O efendinin o satılan kölesi müşteri nezdinde öldü. O ölen köle bir baştan bir başa müşterinin ziyânı oldu." Ya'ni müşteri bir kere kölenin bedelini verip satın aldı, sâniyen köle öldü; cenâzesini hazırlamak ve kaldırmak için de masraf yaptı.

او گريزانيد مالش را و ليك   خون خود را ريخت اندر ياب نيك

3329. *O malını kaçırdı ve fakat kendi kanını döktü, iyi anla!*

O efendi malını kaçırdı ve başkalarını zarara soktu; ve fakat bu muâmelesiyle binnetîce kendi kanını döktü. Bunu iyi anla da ibret al!

يك زيان دفع زيانشان مى شدى   جسم و مال ماست جانها را فدى

3330. [3340] *Bir ziyân, ziyanların def'i olurdu; bizim cismimiz ve malımız, canlara fedâdır.*

"O kimseye isâbet edecek bir ziyân, başına gelecek müteaddid ziyânların def'ine sebeb olurdu. Nitekim bizim cismimiz ve malımız canlarımıza fedâ olur." Canın muhâfazası için mal sarfı ma'lûmdur. Cismin cana fedâ olması budur ki, rûhlarını tasfiye kaydında olan kimseler, cisimlerinin râhatlarını fedâ edip türlü riyâzetler ve meşakkatler çekerler ve cisimlerinin kaydında olmazlar ve bu husûsta ölümden bile korkmazlar.

پيش شاهان در سياست گسترى   مى دهى تو مال و سر را مى خرى

3331. *Şahların indinde siyâset-güsterlikde sen malı verirsin ve başı satın alırsın.*

Milletlerini mutlakıyetle idâre eden şâhların ve hükümdârların indinde, siyâset-i umûr ve idâre-i maslahat husûsunda, sen onların gönüllerini kazanmak ve binâenaleyh başını satın almak için malını verirsin ve onların uğruna fedâ edersin.

اعجمى چون گشتهٔ اندر قضا   مى گريزانى ز داور مال را

3332. *Kazâda niçin acemi oldun? Dâverden malı kaçırırsın!*

"A'cemî", câhil ve acemi kimse; "dâver", hüküm sâhibi olan kimse. Ya'ni "Âlem-i sûretde hüküm sâhibleri olan mecâzî pâdişahların ve hükümdârların önünde, idâre-i maslahat ile başını kurtarmak için malını fedâ ettiğin halde, kazâ-yı ilâhînin önünde niçin câhil ve acemi oldun da, hâkim-i hakîkî olan Hak'dan malını kaçırıyorsun." Binâenaleyh kazâ-yı ilâhî önünde de malını fedâ etmekten kaçmamalıdır. Nitekim hadîs-i şerîfde الصدقة تدفع سبعين نوعا من انواع البلايا ya'ni "Sadaka, envâ'-ı belâyâdan yetmiş nevi' belâyı def' eder" buyrulmuştur.

خبر کردن خروس از مرك خواجه

Horozun efendinin ölümünden haber vermesi

لیك فردا خواهد او مردن یقین   گاو خواهد کشت وارث در حنین

3333. *"Fakat yarın muhakkak o ölecektir; vârisi nâle içinde öküzü öldürecektir."*

"Hanîn", arzûmendlik ve çokluk ağlama ve nâle ma'nâlarınadır. Ya'ni "Horoz köpeğe dedi ki: "Efendi zararları başkalarına yükledi ammâ, yarın muhakkak kendisi ölecektir ve onun vârisi ağlaya ağlaya onun rûhu için öküz kurban edecektir."

صاحب خانه بخواهد مرد و رفت   روز فردا نك رسیدت لوت زفت

3334. *"Ev sâhibi yarınki gün ölüp gidecektir; işte sana azîm gıdâ erişti."*

پارهای نان و لالنك و طعام   در میان کوی یابد خاص و عام

3335. *"Ekmek parçalarını ve sofra artığını ve taâmı, hâs ve âm, mahalle ortasında bulur."*

"Lâleng", yemek kaplarında kalan artık ma'nâsınadır. Ya'ni "Hâne sâhibinin rûhu için yemekler pişecek ve hâss ve âmma yedirilecektir ve birçok ekmek parçaları, sofra artıkları ve taâmlar köpeklere dökülecektir."

گاو قربانی و نانهای تُنُكْ   بر سگان و سائلان ریزد سُبُكْ

3336. *"Kurbana mensûb öküzü ve latîf ekmekleri, köpekler ve dilenciler üzere acele döker."*

"Tünük", zammeteyn ve "kâf-ı Arabî" ile, ince ve az ve nâzik ve latîf ma'nâlarınadır. (*Medârü'l-Lügāt, Bahâr-ı Acem* ve *Gıyâsü'l-Lügāt*). Ve "Sebük", "sîn"in fethi ve "bâ"nın zammı ile, hafîf ve çüst ü çâlâk ve bî-taalluk ve ta'cîl ve şitâb ma'nâlarına gelir. *Gıyâsü'l-Lügāt*'ın beyânına göre, lehce-i âmme[ye] göre "sîn"in ve "bâ"nın zammeleriyle ["sübük"]; ve ehl-i Îran leh-

çesine göre, feth-i evvel ve zamm-ı sânî ile telaffuz olunur. Ya'ni "Kurban ettikleri öküzü ve latîf ekmekleri efendinin vârisi, onun rûhu için köpeklere ve dilencilere acele döker."

مرگ اسب و استر و مرگ غلام بد قضا گردان این مغرور خام

3337. *"Atın ve katırın ölümü ve kölenin ölümü, bu mağrûr hamın kazâsını döndürücü idi."*

"Bu mağrûr hamın üç nevi' malının telef olması, kendisinin başına gelecek olan kazâ-yı ilâhîyi tebdîl edecek idi."

از زیان مال درد آن گریخت مال افزون کرد خون خویش ریخت

3338. *Malın ziyânından ve onun derdinden kaçtı; malı ziyâde etti, kendi kanını döktü.*

این ریاضتهای درویشان چراست کآن بلای تن بقای جانهاست

3339. *Dervîşlerin bu riyâzetleri ne içindir? Zîrâ o belâ-yı ten cânların bekāsıdır.*

Dervîşler türlü türlü riyâzetler ile cisimlerini hırpalarlar; bu niçindir bilir misin? Çünkü o tenin belâsı ve cismin cefâsı, rûhun bekāsına sebebdir. Ya'ni cismin ahkâmı muattal ve rûhun ahkâmı cârî olmak içindir.

تا بقای خود نیابد سالکی چون کند تن را سقیم و هالکی

3340. [3350] *Bir sâlik kendi bekāsını bulmadıkça, teni nasıl bir sakîm ve hâlik eder?*

Hak yolunun sâliki, kendi zâtının bekāsını bulduğu için, cismini riyâzetler ile hırpalar. Eğer böyle bir menfaat bulmamış olsa, cismini nasıl ma'lûl ve helâk eder?

دست کی جنبد بایثار و عمل تا نبیند داده را جانش بدل

3341. *Onun cânı, verilmişe bedel görmedikçe, el ne vakit îsâr ile ve amelle hareket eder?*

"Îsâr", kelimesinin birkaç ma'nâsı vardır. Burada âtâ vermek, başkasının hazzını, kendi hazzı üzerine ihtiyâr etmektir. Ya'ni "Îsâr ve amel garazsız değildir. Binâenaleyh elin canı ve ma'nâsı verdiği şeye ve yaptığı amele mukābil bir bedel teemmül etmedikçe ve fikrinde bu bedeli görmedikçe, aslâ îsâr ile ve amel ile hareket etmez."

آن که بدهد بی امید سودها   آن خدایست آن خدایست آن خدا

3342. *O ki fâideler ümîdi olmaksızın verir; o Hudâ'dır, o Hudâ'dır, o Hudâ'dır.*

Mısrâ'-ı sânîde üç def'a tekrâr eden cümle, atâ-yı ilâhînin fâide ve ivaz mukābilinde vâki' olmadığı te'kîd ve te'yîd içindir. Ve bir de tekvînin, "ferdiyyet-i selâsiyye" üzerine vâki' olduğuna işârettir.

یا ولی حق که خوی حق گرفت   نور گشت و تابش مطلق گرفت

3343. *Yâhud Hakk'ın huyunu tutan Hakk'ın velîsidir. Nûr oldu ve mutlakın tâbişini tuttu.*

Yâhud fâide ve bedel mukābilinde vermeyen kimse تخلقوا باخلاق الله ya'ni "Allâh'ın ahlâkı ile ahlâklanınız" hadîs-i şerîfine mazhar olup, Hakk'ın huyunu tutan Hakk'ın velîsidir; zîrâ o veliyy-i kâmil, kendi sıfâtını, Hakk'ın sıfâtında fânî kılıp nûr oldu ve vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın nûruyla münevver oldu.

کو غنی است و جز او جمله فقیر   کی فقیری بی عوض گوید که گیر

3344. *Zîrâ O ganîdir ve O'ndan başkası hep fakîrdir; bir fakîr ne vakit bedelsiz "Al!" der?*

Zîrâ Hak ve O'nun müstahlefi olan veliyy-i kâmil ganîdir ve Hak'dan ve O'nun halîfesinden başkası hep fakîrdir ve muhtâçdır. Bir fakîr ve muhtâç olan kimse, bedelini almaksızın, elindeki bir şeyi ne vakit birisine "Al!" diye verir?

تا نبیند کودکی که سیب هست   او پیاز گنده را ندهد ز دست

3345. *Bir çocuk elma olduğunu görmedikçe, o kokmuş soğanı elinden vermez.*

Ya'ni bir çocuk elma mukābilinde elindeki kokmuş soğanı fedâ edip, verir.

این همه بازار بهر این غرض   بر دکانها شسته بر بوی عوض

3346. *Bu pazar hep, bu garaz içindir; dükkânlar üzerinde ivaz kokusu üzere oturmuş.*

"Bu dünyâ pazarı hep bu ivaz için, ya'ni alıp-verme için kurulmuştur; bu pazarın halkı dükkânları olan cisimler üzerinde hep ivaz ve bedel kokusu üzere oturmuşlardır." Sadaka verirse, bire on gelecek diye verir; amel ederse

mukābilinde cennete nâil olacağım diye amel eder. “"Şeste", “nişeste"nin muhaffefidir.

صد متاع خوب عرضه می کنند   واندرون دل عوضها می تنند

3347. *Yüz güzel metâ'ı arz ederler, gönül içinde ivazlar dokurlar.*

Bu dükkân-ı fenâda, halk birbirlerine yüz türlü güzel metâ'lar gösterirler; halbuki gönüllerinin içinde o metâ'lar mukābilinde ivaza ve bedele nâiliyyet fikrini dokurlar.

یك سلامی نشنوی ای مرد دین   که نگیرد آخرت آن آستین

3348. *Ey dîn adamı, bir selâm işitmezsin ki, nihâyet o senin yenini tutmasın.*

“Ey dîn adamı, bu halkın sana selâm vermesi, günün birinde senden bir menfaat ümîdiyle senin yenini tutmak içindir." Filhakîka da böyle olduğu çok kereler vâki' olmuş ve tecrübe de edilmiştir. Seninle yeni muârefe peydâ eden bir adam, birkaç gün sonra ya “Benim şu işimi görüver" veyâhud “Bana birkaç kuruş ikrâz et" diye mürâcaât ediyor. Halbuki onun işini görmek için şuna, buna yüz suyu dökmek lâzım geliyor. Nitekim Hz. Pîr efendimize de zamân-ı âlîlerinde bu gibi mürâcaâtlar vâki' olduğu bir gazellerindeki şu beyt-i şerîfden anlaşılıyor:

از کاسهٔ استارگان وز خوان گردون فارغم   بهر گدا رویان بسی من کاسها لیسیده ام

“Yıldızların kâsesinden ve feleğin sofrasından fâriğim ve müstağnîyim; dilenci yüzlüler için ben, şunun bunun kapısında çokluk kâseler sıyırmışım ve dalkavukluk etmişimdir.

بی طمع نشنیده ام از خاص و عام   من سلامی ای برادر و السلام

3349. *Ey birâder, ben hâss ve âmdan tama'sız bir selâm işitmemişim ve's-selâm!*

Ehl-i dünyânın havâssından ve avâmından selâm verenlerin hepsi, bir menfaat istihsâli fikriyle selâm veriyorlar.

جز سلام حق تو هین آنرا بجو   خانه خانه جا بجا و کو بکو

3350. [3360] *Selâm-ı Hakk'ın gayri. Sen âgâh ol, ev ev ve yer yer, mahalle mahalle onu ara!*

Bu beyt-i şerîfdeki "Cüz selâm-ı Hak" yukarıki beytin istisnâsıdır. Ya'ni, "Ey birâder havâs ve avâmdan tama'sız selâm işitmedim; tama'sız selâm ancak selâm-ı Hak'dır. Binâenaleyh sen ev ev ve yer yer, mahalle mahalle o Hakk'ın selâmını ara ve iste," demek olur. Hakk'ın selâmı ne olduğu âtîdeki beyitlerde îzâh buyurulur.

از دهان آدمیء خوش مشّام　　　هم پیام حق شنودم هم سلام

3351. *Hoş-meşâm olan âdemînin ağzından hem Hakk'ın haberini, hem selâmını işittim.*

"Meşâmm", "meşemm" kelimesinin cem'i olup burunlar ve koku alacak mahaller demektir ve "meşemm" ism-i mekândır. Ya'ni "Meşâmm-ı ma'nevîleri latîf olan enbiyânın ve onların vârisleri olan evliyânın ağızlarından hem Hakk'ın haberini ve hem de selâmını işittim." Ve onların mübârek ağızları hakāyık-ı ilâhiyye ve esrâr-ı rabbâniyyeyi hiçbir menfaat gözetmiyerek ibzâl buyurdular; ve "Esselâmu aleyküm" diye Hakk'ın selâmını verdikleri vakit, fâide ümîdi ile vermediler.

وین سلام باقیان بر بوی آن　　　من همی نوشم بدل خوشتر ز جان

3352. *Ve bâkîlerin bu selâmını onun kokusu üzerine pek hoş olarak gönül ile candan dinlerim.*

"Nûşem", "niyûşîden" masdarından muzâri'-i mütekellim vahdedir ve dinlemek ma'nâsına olan "şenîden" masdarının murâdifidir. "Enbiyâ ve evliyânın gayri olan mü'min kimselerin verdikleri selâmı, ancak Hak selâmının kokusu üzerine pek hoş ve gönül ile candan dinlerim." Eğer o Hak selâmının kokusu olmasa, onların kasd-ı menfaat ile verdikleri selâm dinlenir şeylerden değildir.

زآن سلام او سلام حق شدست　　　کآتش اندر دودمان خود ز دست

3353. *Ondan dolayı onun selâmı, Hakk'ın selâmı olmuştur ki, ateş kendi dûdmânına vurmuştur.*

"Dûdmân", hânedân ve kabîle demektir. Ya'ni "O bâkî mü'minlerin selâmı, ondan dolayı Hakk'ın selâmı olmuştur ki, mü'minler îmanları sebebiyle onların tevâbii ve kabîlesidir. Onların âteş-i tevhîdi kendi hânedânı ve kabîlesi olan mü'minlere vurmuştur. Bu münâsebetle o mü'minlerin selâmı dahi selâm-ı Hak diye kabûl olunur." Yâhud ma'nâ şöyle olur: "Hoş-meşâmm

olan âdemînin selâmı, ondan dolayı selâm-ı Hak olmuştur ki, âteş-i tevhîd, kendi kabîlesi olan vücûdunun nefsânî ve rûhânî olan kuvâsına vurmuştur ve hepsini yakmıştır; binâenaleyh onun selâmı ve kelâmı Hakk'ın selâmı ve kelâmı olmuştur."

مرده است از خود شده زنده برب　　　زآن بود اسرار حقش در دو لب

3354. *Ölmüştür, kendinden gitmiştir, Rabb'i ile diridir. O cihetden onun iki dudağında Hakk'ın esrârı olur.*

O veliyy-i kâmil mevt-i ihtiyârî ile ölmüştür; kendi varlığını terk edip gitmiştir. Varlığı Rabb'ine bırakmış ve kendisi O'nun varlığı ve hayâtı ile diri olmuştur. Velhâsıl kendinin vücûd-ı mevhûmundan yakasını kurtarmıştır. Onların halleri âtîdeki nazma muvâfıktır:

آنانکه ربودهٔ الستند　　　از عهد الست باز مستند
در منزل درد بسته پایند　　　در دادن جان گشاده دستند
فانی ز خود و بدوست باقی　　　این طرفه که نیستند و هستند
این طائفه اند اهل توحید　　　باقی همه خویشتن پرستند

Nazmen tercüme:

"Onlar ki rubûde-i elestir　　　Tâ ahd-ı elestden o mestdir
Bağlanmış ayağı derd evinde　　　Can vermek için küşâde destdir
Kendinden o fânî, dostla bâkî　　　Hayret ki o nîstdir ve hestdir
Bu zümredir ancak ehl-i tevhîd　　　Bâkîsi cihânda hod-perestdir."

مردن تن در ریاضت زندگیست　　　رنج این تن روح را پایندگیست

3355. *Tenin riyâzet içinde ölmesi, diriliktir; bu tenin renci rûh için bâkîlikdir.*

Riyâzât-ı şâkka içinde ten ahkâmının muattal olması ve cismin hükmen ölmesi, hakîkatte diriliktir; zîrâ cismin ve nefsin sıfâtı ve âsârı muattal olunca, rûhun sıfâtı ve âsârı zâhir olur. Binâenaleyh bu tenin ve cismin meşakkati, esîr-i nefs olan rûh için bâkîlik olur.

گوش بنهاده بد آن مرد خبیث　　　می شنود او از خروسش آن حدیث

3356. *O habîs olan adam, kulak komuş idi; o kendi horozundan o kelâmı işitti.*

O menfaat-perest ve habîs olan adam, hayvanât dilini öğrendikten sonra, kulak tutmuş ve kendi horozundan o kelâmı işitmiş idi. Halbuki bu dili öğrenmek isterken dînine fâidesi olmak için ibret almayı mevzû'-i bahs etmiş idi. Netîcede dînini unuttu, malının kaydına düştü.

دویدن آن شخص بسوی موسی علیه السلام
بزنهار چون از خروس خبر مرگ شنید

Kendi ölümünün haberini işittiği vakit o şahsın korku ile Mûsâ (a.s.) tarafına koşması

"Zinhâr", kelimesi emân ve mühlet ve ahd ü peymân, emânet ve diyânet ve korku ve şekve ve şikâyet ve perhîz ve ictinâb, hasret ve efsûs, şitâb ve ta'cîl ve akıl ve âgâhlık ma'nâlarına gelir. Burada "korku" ma'nâsınadır.

چون شنید اینها دوان و تیز و تفت   بر در موسی کلیم الله رفت

3357. *Vaktâki bunları işitti, koşarak ve acele ve harâretle Mûsâ Kelîmullâh'ın kapısına gitti.*

روی می مالید در خاك او ز بیم   که مرا فریاد رس زین ای کلیم

3358. *O: "Ey Kelîm, bundan benim feryâdıma yetiş!" diye korkudan yüzünü toprağa sürerdi.*

Öleceğini horozdan haber alan o efendi: "Ey Kelîmullah, bu ölümden benim imdâdıma yetiş!" diye yalvarır ve korkusundan yüzünü topraklara sürer idi.

گفت رو بفروش خود را و بره   چونکه استا گشتهٔ بر جه ز چه

3359. *Dedi: "Git, kendini sat ve kurtul; çünkü usta olmuşsun, kuyudan sıçra!"*

Mûsâ (a.s.) ona istihzâ tarîkıyle cevâben buyurdu ki: "Ey hîlekâr efendi, git, şimdi de kendini sat ve ölüm musîbetinden kurtul bakalım! Çünkü sen,

öleceği satıp para kazanmakta usta olmuşsun. Kendin için de bir tedbîr yap da, bu ölüm kuyusundan dışarıya sıçra!"

بر مسلمانان زیان انداز تو   کیسه و همیانها را کن دو تو

3360. [3370] *"Sen müslümanlara ziyân at, keseyi ve kemerleri sen iki kat yap!"*

"Müslümanlara ettiğin ziyân mukâbilinde, keseni ve kemerlerini para ile iki kat doldur!"

من درون خشت دیدم این قضا   که در آیینه عیان شد مر ترا

3361. *"Ben kerpiçin içinde bu kazâyı gördüm ki, sana âyînede ıyân oldu."*

"Kerpiç"den murâd, cism-i hâkîdir. "İçinden" murâd, o cismin bâtını olan hakîkatı ve "ayn-ı sâbite"sidir. Ve bu cism-i hâkî o ayn-ı sâbitenin âyînesidir ki, onun ahvâlî, bu cism-i hâkîye mün'akis olur. Ya'ni, "Ben senin cism-i hâkînin bâtını olan ayn-ı sâbitende bu kazâ-yı ilâhîyi gördüm ki, sen o kazâyı, o ayn-ı sâbitenin âyînesi olan cism-i hâkînde zuhûr ettikten sonra gördün ve bildin."

عاقل اول بیند آخر را بدل   اندر آخر بیند از دانش مُقِل

3362. *Âkıl âhiri kalbi ile evvel görür, ma'rifetden fakîr olan âhirde görür.*

"Mukıll", fakîr ve az yapıcı ma'nâsınadır. Ya'ni "Âkıl bir emri teemmül edip, o emrin âhirini evvel görür; fakat akıl ve irfândan bî-behre ve fakîr olan kimse, o emrin netîcesini vâki' olduktan sonra görür", ve netîcesi fenâ olduğu zâhir olduktan sonra def' ve izâle çâresi de kalmaz.

باز زاری کرد کای نیکو خصال   مر مرا بر سر مزن در رو ممال

3363. *Tekrâr zârî etti ki: "Ey iyi ahlâklı, benim başıma vurma ve yüzüme sürme!"*

Efendi, Mûsâ (a.s.)ın bu ta'n ve tekdîrlerine karşı tekrâr ağlıyarak dedi ki: "Ey iyi ahlâklı olan nebiyy-i zîşân; yaptığım kabâhati başıma vurma ve yüzüme sürme!"

از من آن آمد که بودم نا سزا   نا سزایم را تو ده حسن الجزا

3364. *"Benden o geldi ki nâ-sezâ idim, nâ-sezâlığıma sen hüsn-i cezâ ver!"*

"Benden o fiil zâhir oldu ki, ben o lutuf ve ihsâna lâyık değil idim ve bu zâhir olan fiilimden nâ-sezâ olduğum meydana çıktı; fakat sen kerîmsin, benim nâ-sezâlığıma sen, sû-i cezâ ile mukābele buyurma, hüsn-i cezâ ile hakkımda muâmele buyur!"

گفت تیری جست از شست ای پسر   نیست سنت کآید آن واپس بسر

3365. *Dedi: "Ey oğul, bir ok, yaydan fırladı; âdet değildir ki, o geri başa gelsin."*

Mûsâ (a.s.) ona cevâben buyurdu ki: "Ey oğul, kazâ-yı ilâhî oku, senin ayn-ı sâbitenin yayından, bu vücûd-ı izâfî âlemine fırladı. Onun, çıktığı yere geri dönmesi âdet-i ilâhiyye değildir."

لیك در خواهم ز نیکو داوری   تا که ایمان آن زمان با خود بری

3366. *"Lâkin âdil olan şâh-ı azîmden isteyeyim; tâ ki o zamân îmânı kendin ile götüresin."*

"Dâverî"deki "yâ", yâ-yı ta'zîmdir ve "nîkû dâverî"den murâd Zât-ı Hak'dır. Ya'ni "Zât-ı Hak'dan niyâz edeyim. O vefâtın zamânı, îmânını berâber götüresin!"

چونکه ایمان برده باشی زندهٔ   چونکه با ایمان روی پایندهٔ

3367. *"Vaktâki îmânı götürmüş olasın dirisin, vaktâki îmân ile gidesin, bâkîsin!"*

هم مرآن دم حال بر خواجه بگشت   تا دلش شورید و آوردند طشت

3368. *Hem o demde efendi üzerinde hâl döndü; hattâ gönlü bulandı ve leğen getirdiler.*

Bu mükâleme esnâsında efendinin üzerindeki hâl tebeddül etti, hattâ gönlü bulandı ve istifrâğ hâli zuhûr etti, kay etmek için leğen getirdiler.

شورش مرگست نی هیضهٔ طعام   قی چه سودت دارد ای بدبخت و خام

3369. *Ölüm karışıklığıdır, taâmın sû'-i hazmı değildir, ey bedbaht ve ham, kay sana ne fâide tutar?*

Ey bedbaht ve çiğ adam! Bu sendeki bulantı, ölüm karışıklığı ve alâmetidir; yediğin yemeğin, mi'dedeki hazımsızlığı yüzünden değildir. Binâenaleyh kay etmenin sana ne fâidesi vardır?

چار کس بردند تا سوی وُثاق   ساق می مالید او بر پشت ساق

3370. [3380] *Dört kişi eve kadar götürdüler; o bacağını, bacağı üzerine sürüştürür idi.*

"Vüsâk", "vâv"ın zammesiyle, "ev" ma'nâsınadır; ve fethi ["vesâk"] ve kesriyle ["visâk"] "bağ" ve "kuşak" demektir. Bu beyt-i şerîfde, "Lâ Uksimu" sûre-i şerîfesinde vâki وَالْتَفَّتِ السَّاقُ بِالسَّاقِ اِلَى رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ (Kıyâmet, 75/29-30) ya'ni " Muhtezırın bacakları birbirine dolaşır, o günde mahall-i sevk Rabb'inedir" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'ni, "O efendiyi hâl-i ihtizârda olarak dört kişi evine kadar götürdüler; o ise ölümün şiddetinden bacaklarını birbirine sürüştürür ve dolaştırır idi."

پند موسى نشنوى شوخى كنى   خويشتن بر تيغ پولادى زنى

3371. *Mûsâ'nın nasîhatını dinlemezsin, küstahlık edersin, kendini çelik kılıç üzerine vurursun.*

شرم نآيد تيغ را از جان تو   آن تست اين اى برادر آن تو

3372. *Senin canından kılıca hayâ gelmez; ey birâder, bu senin lâyıkındır, senin lâyıkın!*

"Çelik kılıç"dan murâd, kahr-ı ilâhîdir. Ya'ni "Mûsâ (a.s.)ın nasîhatını dinlemezsin, küstahlık edersin ve kendini kahr-ı ilâhî kılıcı üzerine çarparsın. Sen kendini kılıç üzerine çarptığın vakit, kılıç seni kesmekten utanır mı? Ey birâder, başına gelen bu felâket senin lâyıkındır." وَمَا اَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ اَيْدِيكُمْ (Şûrâ, 42/30) Ya'ni "Musîbetden size isâbet eden şey, sizin ellerinizin kazandığı şey sebebiyledir" âyet-i kerîmesi, herkesin başına gelen belâ, kendi fiilinin cezâsı olduğunu beyân buyurur.

دعا كردن موسى عليه السلام آن شخص را تا بايمان رود از دنيا

Dünyâdan îmân ile gitmesi için Mûsâ (a.s.)ın o şahsa duâ etmesi

موسى آمد در مناجات آن سحر   كاى خدا ايمان ازو مستان مبر

3373. *Mûsâ o seher münâcâta geldi ki: "Ey Hudâ, ondan îmânı alma, giderme!"*

Hz. Mûsâ (a.s.), hâl-i ihtizârda bulunan o kimse için o günün seher vaktinde Hak Teâlâ'ya münâcât eyleyip dedi ki: "Ey Hudâ, ondan îmânı alma, giderme!"

پادشاهی کن برو بخشا که او سهو کرد و خیره رویی و غُلُو

3374. *"Pâdişâhlık et, ona bağışla ki, o sehv ve küstahlık ve gulüvv etti."*

"Hîre-rûî", küstahlık ve korkusuzluk ve serkeşlik demektir. Hind şârihlerinden Velî Muhammed Ekberâbâdî: "Hîre", "tîre" vezninde küstah ve korkusuz ve serkeş ve zayıf ve beyhûde ve karanlık ve âciz ve mütehayyir ve herze-gû ma'nâlarına gelir. Binâenaleyh mürekkeb olduğu her bir lafzın ma'nâsına münâsib olan bir ma'nâ anlaşılmak lâzım gelir. Meselâ "hîre-küşî"de zayıf öldürücülük ve "hîre-serî"de "serkeşlik" ve "hîre-gûî"de herze söyleyicilik ve "hîre-çeşmî"de göz kararmak ma'nâları anlaşılır. "Gulüvv", hücûmda haddi tecâvüz etmek demektir. Ya'ni "Yâ Rab, o adam sehv etti ve küstahlık etti ve haddini tecâvüz etti. Sen pâdişâhlık et de, onun kusûrunu afv et!"

گفتمش این علم نی در خورد تست دفع پندارید گفتم را و سست

3375. *Ona dedim: "Bu ilim senin lâyıkın değil; sözümü def' ve gevşek zannetti."*

"Ben ona: "Bu ilim senin isti'dâdına münâsib değildir, tahammül edemezsin" dedim. O benim sözümü, mümkin olan bir şeyi kendisinden dirîğ ederek, talebini def' etmekten ibâret zayıf ve gevşek bir söz zannetti."

Bu beyt-i şerîfde nâkıslara esrâr-ı ilâhiyyenin keşfi muzır olduğu beyân buyurulur. Ehl-i sülûkden ba'zıları, çalıştıkları halde, kendilerine ahvâl-i gaybiyye münkeşif olmadığından müteessif olurlar; halbuki bu adem-i inkişâf haklarında hayırlıdır.

دست را بر اژدها آن کس زند که عصا را دستش اژدرها کند

3376. *"O kimse elini ejderhâya vurur ki, onun eli asâyı ejderhâ yapar."*

Ahvâl-i gaybiyye ejderhâya teşbîh buyurulur. Vech-i şebeh, sâlik-i nâkıs hakkında muzır olup, onu helâk etmesidir. Ya'ni "Esrâr-ı gaybiyyeye ıttılâ', tahammüle isti'dâdı olan kimseye lâyıktır." Ve bu beyt-i şerîfde Mûsâ (a.s.)ın isti'dâd-ı nebevîlerine de işâret buyurulur. Nitekim elindeki asâ, ejderhâ olur idi.

سر غیب آنرا سزد آموختن که ز گفتن لب تواند دوختن

3377. *"Gaybın sırrını ona öğretmek lâyık olur ki, söylemekten dudağını dikebilir."*

"Gaybın sırrını ketûm olan kimseye öğretmek lâyık olur; zîrâ onun isti'dâdındaki ketm ve saklamak hâssası, o sırrın ifşâsına mâni' olur." Zîrâ muâmelât-ı dünyeviyyede bile ağzı pek olmayan kimselere sır söylenemez.

در خور دریا نشد جز مرغ آب　　　فهم کن و الله اعلم بالصواب

3378. *"Su kuşunun gayri, deryâya lâyık olmadı; fehm et ve Allah doğruyu en ziyâde bilicidir."*

"Deryâ-yı hakîkate isti'dâdı olanlardan başkasının dalması lâyık olmaz, bunu iyi anla! Ve Allah Teâlâ ilm-i ilâhîsinde sâbit olan hakāyıka nazaran kimlere esrâr-ı gaybiyye ihsân buyuracağını bilir; binâenaleyh esrâr-ı gaybiyyeye ıttılâ'a heveskâr olma!"

او بدریا رفت مرغآبی نبود　　　گشت غرقه دست گیرش ای ودود

3379. *"O deryâya gitti, su kuşu değil idi, gark oldu. Ey Vedûd, onun elini tut!"*

"O kimse hakîkat deryâsının ehli olmadığı halde fuzûlî talebinden ve beyhûde heveskârlığından dolayı o deryâya gitti ve boğuldu. Ey kulları tarafından sevilmiş ve yâhud kullarını sevici olan, onun rûhunun elini tut ve îmânını bağışla!"

اجابت کردن حق تعالی دعای موسی علیه السلام

Mûsâ (a.s.)ın duâsını Hak Teâlâ'nın kabûl buyurması

گفت بخشیدم بدو ایمان نعم　　　گر تو خواهی این زمان زندش کنم

3380. [3390] *Buyurdu: "Evet, ona îmân bağışladım; eğer sen istersen şimdi onu diri edeyim."*

Hak Teâlâ hazretleri Mûsâ (a.s.)ın münâcâtına cevâben buyurdu ki: "Pekî, yâ Mûsâ, ona îmân bağışladım, istersen şimdi dirilteyim ve hayât-ı dünyeviyyeye iâde edeyim."

گفت موسی این جهان مردنست　　　آن جهان انگیز کآنجا روشنست

3381. *Mûsâ dedi: "Bu, ölmek cihânıdır; o cihâna ba's et ki, orası aydınlıktır."*

Mûsâ (a.s.) dedi ki: "Yâ Rab, bu dünyâ ölüm yeridir ve hayât-ı dünyeviyye fânîdir. Sen onu aydınlık ve bâkî olan rûh âlemine ba's et ve onu orada îmân ile diri kıl!"

این فنا جا چون جهان بود نیست　　باز گشت عاریت پس سود نیست

3382. *"Bu fenâ yeri mâdemki vücûd âlemi değildir, binâenaleyh âriyet olan rücû' fâide değildir."*

"Bu fenâ yeri olan dünyâ mâdemki vücûd-ı hakîkî âlemi değildir, onun varlığı mevhûm olan bir âriyetdir; binâenaleyh âriyet olan bu vücûd-ı izâfî âlemine geri dönmek fâideli bir şey değildir."

رحمتی افشان بر ایشان هم کنون　　در نهان خانهٔ لدینا محضرون

3383. *"Hem şimdi onların üzerine "Ledeynâ muhdarûn" nihân-hânesinde bir rahmet saç!"*

Bu beyt-i şerîfde Yâsîn sûre-i şerîfesinde vâki' وَاِنْ كُلٌّ لَمَّا جَمِيعٌ لَدَيْنَا مُحْضَرُونَ (Yâsîn, 36/32) ya'ni "Nâsın hepsi bizim indimizde hâzır olunurlar" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur ki, nâsın hepsi mertebe-i şehâdetimizden, mertebe-i gaybîmize ihzâr olunur demek olur. Beyt-i şerîfte bu mertebe-i gaybe "nihân-hâne" ta'bîr buyurulmuştur. Enbiyâ ve evliyâ-yı kirâm hazarâtı âlemlere rahmet olduğundan, Mûsâ (a.s.) münâcâtında duâsını ta'mîm edip buyurur ki: "Yâ Rab, bu âlem-i fenâdan, bilcümle intikāl etmiş olanların üzerine, âlem-i gaybinde rahmet-i ilâhiyyeni saç!"

تا بدانی که زیان جسم و مال　　سود جان باشد رهاند از وبال

3384. *Âkıbet bilesin ki, cismin ve malın ziyânı, canın fâidesi olur, vebâlden kurtarır.*

Bu kıssanın hitâmına mebnî, Hz. Pîr-i destgîr nasîhate başlayıp buyururlar ki: Bu kıssayı beyânımızın sebebi budur ki, cismin riyâzetler ve meşakkatler içinde zarar-dîde olması ve malın ziyân ve telef olması, canın fâidesi olduğunu ve seni vebâlden kurtardığını bilesin.

پس ریاضت را بجان شو مشتری　　چون سپردی تن بخدمت جان بری

3385. *İmdi cân ile riyâzete müşteri ol; vaktâki teni hizmete tevdi' ettin, canı götürdün.*

Böyle olunca, cisme ziyân olan riyâzete can ile, ya'ni seve seve müşteri ol; vaktâki cismi Hak yolunda ihtiyârın ile hizmete tevdi' ettin, canını nefse ve tabîata esîr olmaktan kurtardın.

ور ریاضت آیدت بی اختیار　　سر بنه شکرانه ده ای کامیار

3386. *Ve eğer sana ihtiyârsız riyâzet gelirse, ey murâdına yâr olan kimse, baş koy, şükrâne ver!*

Ve eğer sen ihtiyârınla cismini riyâzete tevdi' etmeyip de, senin ihtiyârın olmadığı halde Hak tarafından cismine bir hastalık veyâ malına yanmak ve çalınmak ve sâir sûretle telef olmak gibi belâlar gelirse, bunlar gayr-i ihtiyârî riyâzetdir. Bundan dolayı sakın şikâyet etme; Hakk'a teslîm ol ve şükrâne ver. Ya'ni elinden geldiği kadar fukarâya tasadduk et ve sevin ki, Hak Teâlâ bu belâlar ile senin üzerinden maddî ve ma'nevî bir çok yükleri kaldırmıştır.

چون حقت داد آن ریاضت شکر کن　　تو نکردی او کشیدت زامر کن

3387. *O riyâzeti sana Hak verdi, sen yapmadın, seni "Kün" emrinden o çekti.*

O gayr-i ihtiyârî olan riyâzeti sana Hak ihsân etti. Sen ihtiyârın ile yapmadın, çünkü sana ağır geldi; fakat Hak Teâlâ sana lutf etmek için "Kün!" emri cânibinden seni o riyâzet tarafına çekti.

"Kün!" emrinden murâd, abdin ayn-ı sâbitesinde olan hâlin, âlem-i ef'âl-de zuhûruna irâde-i ilâhiyye taallukudur.

حکایت آن زن که فرزندش نمی زیست بنالید بحق جواب آمد که
این عوض ریاضت تست و بجای جهاد مجاهده است ترا

O kadının hikâyesidir ki, onun evlâdı yaşamaz idi; Hakk'a nâle etti, cevâb geldi ki: "Bu senin riyâzetinin bedelidir ve senin için cihân yerinde mücâhededir"

آن زنی هر سال زاییدی پسر　　پیش از شش مه نبودی عمرور

3388. *O bir kadın her sene oğlan doğurur idi; altı aydan ziyâde ömürlü olmazdı.*

یا سه مه یا چار مه گشتی تباه　　تا که کرد آن زن که افغان ای اله

3389. *Ya üç ayda, ya dört ayda helâk olurdu; tâ ki o kadın efgān etti ki: "Ey ilâh!"*

نه مهم بارست وسه ماهم فرح نعمتم زوتر رو از قوس قزح

3390. [3401] *"Dokuz ay hamldir, üç ayım ferahtır; benim ni'metim, alâim-i semâdan daha çabuk gidicidir."*

"Kavs-i kuzah", yağmurlu vakitlerde havada görünen renkli kavsin adıdır. "Kavs", yay ve "kuzah", bir dağın ve şeytanın adıdır; alâim-i semâ dahi derler. Türkçe'de muharref olarak "Elim (الیم) sağma" denir ve Fârisî'de "kemân-ı Rüstem" ta'bîr ederler. Bu kavsin sebeb-i zuhûru hikmet-i tabîiyye kitablarında mündericdir. Ya'ni kadın şikâyetinde der ki: "Yâ Rab, dokuz ayım senede haml ile ve ancak üç ayım ferahlık ve râhat içinde geçer. Benim ni'metim ve râhatım, havada peydâ olan alâim-i semâ gibi pek çabuk zâil olur."

پیش مردان خدا کردی نفیر زین شکایت آن زن از درد نذیر

3391. *O kadın, korkutucu derdden dolayı, Hak adamlarının huzûrunda bu şikâyet cinsinden feryâd ederdi.*

"Korkutucu derd"den murâd, ölümdür. Ya'ni "Kadın evliyâullahın huzûruna gidip, çocuklarının ölümünden şikâyet ederek feryâd ederdi."

بیست فرزند اینچنین در گور رفت آتشی در جان او افتاد تفت

3392. *Yirmi oğlu böylece mezara gitti, hârr bir ateş onun canına düştü.*

تا شبی بنمود او را جنتی باغیٔ سبزی خوشی بی ضنّتی

3393. *Nihâyet bir gece ona, yeşilliğe mensûb, letâfete mensûb, buhlsüz bir bağ olarak bir cennet göründü.*

"Bâğî"deki "yâ" vahdet ve "sebzî" ve "hôşî" deki "yâ"lar nisbet içindir. "Zınnet", buhl ve imsâk "bî-zınnet" buhlsüz ve imsâksiz, âhirindeki "yâ" ziyâdelik ma'nâsınadır. Ya'ni "Nihâyet o kadına bir gece ma'nâsında, yeşilliğe ve letâfete mensûb, ni'metleri ziyâde buhlsüz ve imsâksiz ve mebzûl bir bağ olarak bir cennet göründü. "Cennet", yeşillikleri arzını örten ma'nâsınadır.

باغ گفتم نعمت بی کیف را کاصل نعمتهاست و مجمع باغها

3394. *Bî-keyf olan ni'mete bâğ dedim; zîrâ ni'metlerin aslı ve bâğların mecma'ıdır.*

Ta'rîfe sığmayan o ni'mete "bâğ" ta'bîr ve onu "bâğ" lafzıyla ta'rîf ettim; zîrâ o cennet, bütün ni'metlerin aslı ve bağların mecma'ıdır, ya'ni "mecma'-ı ezvâkdır".

ور نه لا عين رأت چه جاى باغ　　　گفت نورغيب را يزدان چراغ

3395. *Ve yoksa gözün görmediği ne bâğ yeridir? Hâlık nûr-ı gayba "çerâğ" buyurdu.*

Biz o bî-keyf olan cennete, herkesin gözünün gördüğü "bâğ" dedik. Halbuki Hak Teâlâ hazretleri *Buhârî-i Şerîf*'de münderic hadîs-i şerîfde buyurur ki: اعددت لعبادى الصالحين ما لا عين رأت و لا اذن سمعت و لا خطر على قلب بشر Ya'ni "Ben sâlih kullarım için, göz görmedik ve kulak işitmedik ve kalb-i beşere hutûr etmedik şeyler hazırladım." Binâenaleyh gözlerin gördüğü bağ nerede, bu bî-keyf olan cennet nerede! Maahâzâ tefhîm için temsîl zarûrîdir. Zîrâ Hâlık Teâlâ hazretleri nûr-ı gayba "çerâğ" ta'bîr buyurdu. Nitekim âyet-i kerîmede mezkûrdur: اَللّٰهُ نُورُ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكٰوةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ اَلْمِصْبَاحُ فِى زُجَاجَةٍ اَلزُّجَاجَةُ كَاَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ (Nûr, 24/35) Ya'ni "Allah Teâlâ semâvât ve arzın nûrudur. Onun nûrunun meseli kandillik gibidir ki, onda çerâğ vardır. Öyle çerâğ ki, sırça kandil içindedir ve öyle sırça kandil ki, gûyâ parlak yıldızdır."

مثل نبود آن مثال آن بود　　　تا برد بوى آنكه او حيران بود

3396. *Misil olmaz, o onun misâli olur; tâ ki hayrân kimse koku götürsün.*

O cennet, bâğın ve nûr-ı gayb, çerâğın misli olmaz, onun misâli olur; tâ ki bunların ne gibi şeyler olduğunu zihnine sığdıramayıp hayrette kalan kimse, bu misâlden o ma'nâlara intikāl için bir koku alabilsin; zîrâ misâl ile ma'kūl, mahsûs olur.

حاصل آن زن ديد آنرا مست شد　　　زان تجلى آن ضعيف از دست شد

3397. *Elhâsıl o kadın onu gördü, sarhoş oldu. O zayıf, o tecellîden elden gitti.*

Ya'ni "Zaîfü'l-isti'dâd olan o kadın, bu tecellî'-i Hakk'a karşı metânetini muhâfaza edemeyip hoş oldu ve kendinden geçti."

ديد در قصرى نبشته نام خويش　　　آن خود دانستش آن محبوب كيش

3398. *Bir köşkte, kendi adı yazılmış gördü. O mahbûb-kîş, onu kendinin bildi.*

"Kîş", mezheb ve dîn ma'nâsınadır. "Mahbûb-kîş" terkîbi vasf-ı terkîbîdir, mahbûb mezhebli demek olur. Ya'ni "O kadın, gördüğü cennet içindeki bir köşkde, kendi adı yazılmış olduğunu gördü. O mahbûb mezhebli o köşk kendinin olduğunu bildi."

بعد ازآن گفتند کین نعمت وراست　　کو بجانبازی بجز صادق نخاست

3399. *Ondan sonra dediler ki: "Bu ni'met onun içindir ki, o cânbazlıkda sâdıkın gayri kalkmadı."*

Ondan sonra ehl-i melekûttan ba'zıları kadına dediler ki: "Bu ni'met ancak Hakk'a karşı, sıdk ve ihlâs ile can fedâsına kalkan kimseye mahsûstur."

چون تو کاهل بودی اندر التجا　　آن مصیبتها عوض دادت خدا

3400. [3412] *"Vaktâki sen ilticâda kâhil oldun, Hudâ sana o musîbetleri ivaz verdi."*

"Vaktâki sen Hakk'a ilticâda tenbel oldun ve ten-perverliğe sa'y ettin, Hak Teâlâ sana o musîbetleri, bu ni'mete bedel ve ivaz verdi ve bu ni'meti, o musîbetlerin yüzünden buldun."

گفت یا رب تا بصد سال و فزون　　اینچنینم ده بریز از من تو خون

3401. *Dedi: "Yâ Rab, yüz seneye ve ziyâdeye kadar bana böyle ver, sen benden kan dök!"*

Kadın bu ni'meti görünce, o musîbetlere râzı olup dedi ki: "Yâ Rab, yüz seneye ve daha ziyâdeye kadar bana böyle musîbetler ver ve sen benden lohusalara mahsûs olan nifâs kanını dök; ben doğurayım ve çocuklarımı gâib etmek musîbetine uğrayayım."

اندر آن باغ او چو آمد پیش پیش　　دید در وی جمله فرزندان خویش

3402. *O bağ içinde vaktâki daha ileriye geldi; onda kendi oğullarının hepsini gördü.*

گفت از من گم شد از تو گم نشد　　بی دو چشم غیب کس مردم نشد

3403. *Dedi: "Benden gâib oldu, senden gâib olmadı. İki gayb gözü olmaksızın kimse adam olmadı."*

"Benim evlâtlarım, benim huzûrumdan gâib oldu, fakat senin huzûrundan gâib olmadı; zîrâ sen âlem-i gayb ve şehâdeti muhîtsin. Nitekim âyet-i kerîmede مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَ مَا عِنْدَ اللهِ بَاقٍ (Nahl, 16/96) ya'ni "Sizin indinizde gâib olan şey, Allâh'ın indinde bâkîdir" buyurulur. İki gayb gözü olmayan, kalbinin ve bâtınının iki gözü olmayan kimse, adam olmadı." "Merdüm", gözbebeğine de ıtlâk olunur ve insân-ı kâmil, gözbebeği mesâbesinde olduğundan "merdüm olmadı" ta'bîrinde, o kimse insân-ı kâmil olmadı ma'nâsı da mündemicdir.

تو نکردی فصد از بینی دوید　　　　خون افزون تا زتب جانت رهید

3404. *Sen fasd etmedin, burnundan ziyâde kan aktı; nihâyet senin canın sıtmadan kurtuldu.*

"Fasd", kan almak demektir. "Sen vücûdundan kan almadın, fakat ihtiyârın olmaksızın burnundan ziyâde kan boşandı. Bu hâl senin vücûduna, senin irâden olmaksızın bir fâide te'mîn etti; nihâyet senin canın, ya'ni rûh-i hayvânîn sıtmadan ve harâretden kurtuldu."

Bu beyt-i şerîf, bir kimsenin kendi ihtiyârıyla yapamadığı riyâzet makāmına kāim olmak üzere, Hak Teâlâ tarafından müteveccih olan mesâibin misâlidir.

مغز هر میوه بهست از پوستش　　　　پوست دان تن را و مغز آن دوستش

3405. *Her meyvenin içi, onun kabuğundan iyidir; teni kabuk ve onun içini o dostu bil!*

İnsan, şecere-i kevnin meyvesidir; cismi, o meyvenin kabuğu ve onun hakîkati olan Hak, onun içi ve bâtınıdır. Her zâhiri olan meyvenin içi, onun kabuğundan iyi olduğu cihetle, insanın hakîkati olan Hak ve ma'şûk-ı hakîkî dahi, elbette cisimden daha ziyâde matlûbdur ve o matlûbun indinde cismin aslâ ehemmiyeti yoktur.

مغز نغزی دارد آخر آدمی　　　　یکدمی آنرا طلب گر زآن دمی

3406. *Nihâyet âdem bir latîf iç tutar, eğer o demden isen, bir dem onu iste!*

Sözün hulâsası budur ki, âdemin bir latîf içi ve hakîkati vardır ki, o da vücûd-ı hakîkî-i Hak'dır. Sûre-i Secde'de vâki' وَ بَدَأَ خَلْقَ الْاِنْسَانِ مِنْ طِينٍ ثُمَّ جَعَلَ نَسْلَهُ مِنْ سُلاَلَةٍ مِنْ مَاءٍ مَهِينٍ ثُمَّ سَوَّيهُ وَ نَفَخَ فِيهِ مِنْ رُوحِهِ (Secde, 32/7-9) ya'ni "Hak Teâlâ insanın halkına çamurdan başladı; sonra onun neslini zayıf su sülâlesinden kıldı; sonra cismini tesviye edip, ona kendi rûhundan nefh etti" âyet-i kerîmesinde beyân buyurulan "nefh"den ve "dem"den isen, bir dem olsun kendi vücûdunda o nefhi ve demi iste ve o demin aşkına düş! Ey sâlik zannetme ki Hak senin vücûdundan hâriçdir. Sen Hak'dasın ve Hak dahi sendedir. Senin bu vücûd-ı kesîfin, sana bir ayrılık vehmi îrâs etmiştir; bu vehm-i vücûdîden ve vücûd-ı vehmîden yakayı kurtarmak lâzımdır. Cenâb-ı Pîr efendimiz *Fîhi Mâ Fîh*'de şu rubâîyi buyururlar:

ای تن خبرت هست که برپشت تو کیست | پا بر سر چرخ نه که یار تو پریست
حمال کسی شدی که اندر همه عمر | خورشید بروی تو نیارد نگریست

"Ey ten, senin sırtında kim olduğundan haberin var mıdır? Ayağını feleğin tepesine koy ki, senin yârin latîf olan perîdir. Bütün ömründe bir kimsenin hamalı oldun ki, güneş[in] senin yüzüne bakmağa tâkatı olamaz."

Yûnus Emre hazretleri de şu beyitlerinde bu ma'nâya işâreten buyururlar:

Dervişlik başdadır, tâcda değildir
Kızdırmak oddadır, saçda değildir
Ararsan Mevlâ'yı kendinde ara
Kudüs'de, Mekke'de, hacda değildir.

در آمدن حمزه رضی الله عنه در حرب بی زره

Hamza (r.a.)ın harbe zırhsız olarak girmesi

اندر آخر حمزه چون در صف زدی | بی زره سرمست در غزو آمدی

3407. *Sonda Hamza saf vurduğu vakit, gazâya zırhsız sermest olarak gelir idi.*

Hz. Hamza (r.a.) efendimiz ki, Resûl-i zîşân Efendimiz'in amcaları idi; âhir ömürlerinde muhârebe safına, o vaktin harblerine mahsûs olan zırhını giymeksizin mestâne bir sûretde girer idi.

سینه باز و تن برهنه پیش پیش | در فکندی در صف شمشیر خویش

3408. *Göğsü açık, teni çıplak olarak kendini kılıç safında çok ileri atardı.*

"Sîne-bâz", göğsü açık ve "ten-bürehne", teni çıplak ma'nâsına geldiği gibi; "sîne" göğsü, "bâzû" kolları, "ten" teni, "bürehne", çıplak ma'nâsı da verilebilir. Ya'ni sînesi, kolları ve teni çıplak olarak demek olur.

خلق پرسیدند ای عم رسول | ای هزبر صف شکن شاه فحول

3409. *Halk sordular ki: "Ey Resûl'ün amcası, ey saf yarıcı olan arslan, ey erlerin şâhı!"*

"Hizebr", yırtıcı arslan demektir. "Fuhûl", "fahl"in cem'idir; fahl, erkek deve ve her hayvanın erkeği demektir. Burada "insanların kahramânı" ma'nâsı murâd buyurulmuştur:

نی تو لاَ تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى   تَهْلُكَه خواندی ز پیغام خدا

3410. [3422] *"Sen Hudâ'nın haberinden* لاَ تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ *["Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın"]'yi okumadın mı?"*

"Peygâm-ı Hudâ"dan murâd, Kur'ân-ı Kerîmdir. و لاَ تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ (Bakara, 2/195) ya'ni "Kendinizi elleriniz ile tehlikeye atmayınız" âyet-i kerîmesini Kur'ân'da okumadın mı?" demek olur.

پس چرا تو خویش را در تهلکه   می در اندازی چنین در معرکه

3411. *"Öyle olunca, böyle ma'rekede niçin sen kendini tehlikeye atıyorsun?"*

"Mâdemki zırhsız muhârebeye gitmek tehlikedir; binâenaleyh böyle harb meydanına zırhsız giderek niçin kendini tehlikeye atıyorsun?" "Ma'reke", harb meydanı demektir.

چون جوان بودی و زفت و سخت زه   تو نمی رفتی سوی صف بی زره

3412. *"Vaktâki sen delikanlı ve gürbüz ve kavî idin, saf tarafına zırhsız gitmez idin."*

"Zeft", cesîm ve gürbüz ve kavî ma'nâlarına gelir. "Saht-zih", kuvvetli olmaktan kinâyedir. Zîrâ "saht", şedîd ve "zih", yay kirişi demektir. Yay kirişi gergin ve şedîd olunca, o kirişi çekip ok atacak olan kimsenin bâzûsu pek kuvvetli olması îcâb eder. Ya'ni: "Ey Hamza hazretleri sen delikanlı iken gürbüz ve kuvvetli idin, fakat harb safına zırhsız gitmez idin."

چون شدی پیر و ضعیف و منحنی   پردهای لاابالی می زنی

3413. *"Vaktâki ihtiyar ve zayıf ve bükülmüş oldun, "lâ-ubâlî" perdelerini vurursun.*

"Perde", pencerelere ve kapılara asılan örtüler ve mûsîkî ıstılâhında nağmeleri teşkîl eden sadâlardan her biri. "Lâ-ubâlî", terkîb-i Arabî olup "korkmam ve çekinmem" ma'nâsınadır. Örfde korkusu olmayan kimse demektir. Ya'ni "Vaktâki ihtiyar ve zayıf ve bükülmüş oldun, şimdi korkusuzluk nağmelerini ve perdelerini çalıyorsun."

لاابالی وار با تیغ و سنان   می نمایی دار و گیر و امتحان

3414. *Lâubâlîce kılıç ve mızrak ile hây ve hûy ve imtihân gösterirsin.*

"Dâr u gîr", fermân edicilik, emir ve nehy ve hây u hûy ma'nâlarınadır. Burada son ma'nâ münâsibdir. Ya'ni "Korkusuzca kılıç ve mızrak ile hây ve hûy ve kahramanlık imtihânı gösterirsin."

تیغ حرمت می ندارد پیر را   کی بود تمییز تیغ و تیر را

3415. *"Kılıcın ihtiyara hürmeti yoktur; kılıcın ve okun ne vakit temyîzi olur?"*

"Kılıç faâliyete başladığı vakit: "Bu ihtiyardır, buna hürmet edip, kesmiyeyim" demez. Hiç kılıç ve ok ihtiyarı ve genci tefrîk eder mi?"

زین نسق غمخوارگان بی خبر   پند می دادند او را از غیر

3416. *Bî-haber olan gam yiyiciler, ona gayret cihetinden bu üslûbdan nasîhat verdiler.*

"Hz. Hamza (r.a.)ın kasd-ı âlîlerinden bî-haber olan rüfekā-yı muhteremesi onun böyle zırhsız harbe gitmesinden dolayı gam çekerler ve ona dostluk gayretinden dolayı nasîhat verirler idi." "Gıyer", burada mütegayyir olmak ve hâlden hâle dönmek ma'nâsına, müfred müzekker olan isimdir. Hz. Hamza'nın rüfekā-yı muhteremesi onu zırhsız harbde gördükleri için, düşmandan zarar geleceği korkusuyla hâlden hâle döndükleri için nasîhat verdiler demek olur.

جواب حمزه رضی الله عنه در حرب بی زره مر خلق را

Zırhsız harb hakkında Hamza (r.a.)ın halka cevâbı

گفت حمزه چونکه بودم من جوان   مرگ می دیدم وداع این جهان

3417. *Hamza buyurdu: "Vaktâki ben delikanlı idim, bu cihânın terkini ölüm görür idim."*

Seyyidü'ş-şühedâ Hamza (r.a.) efendimiz telâş eden rüfekā-yı muhteremesine cevâben buyurdu ki: "Ben delikanlı iken, bu cihânın terkini ölüm gördüğüm için, bu ölümden korkar ve meydân-ı harbe zırhsız gitmez idim."

سوی مردن کس برغبت کی رود　　　پیش اژدرها برهنه کی شود

3418. *"Bir kimse rağbet üzere ölmek tarafına ne vakit gider? Ejderhânın önünde ne vakit çıplak olur?"*

لیك از نور محمد من کنون　　　نیستم این شهر فانی را زبون

3419. *"Fakat ben şimdi Muhammed'in nûrundan, bu fânî şehre mağlûb değilim!"*

Ya'ni "Kalbime mün'akis olan Muhammed (s.a.v.) Efendimizin nûru ile, sıfât-ı nefsâniyyemin karanlığı ve aklıma müstevlî olan vehmin zulmeti kalktı. Âlem-i gaybın ve cihân-ı bekānın ahvâlini, bâtınımın iki gözü ile gördüm. Şimdi ben fânî olan bu dünyâ şehrine zebûn ve mağlûb değilim."

از برون حس لشکرگاه شاه　　　پر همی بینم ز نور حق سپاه

3420. [3432] *"His hâricinden şâhın leşker-gâhını, nûr-ı Hak'dan dolu görüyorum."*

"Havâss-i hamse hâricinden, şâh-ı hakîkî olan Hakk'ın âlem-i melekûta mahsûs ordugâhını, O'nun nûrundan dolu görüyorum."

خیمه در خیمه طناب اندر طناب　　　شکر آنکه کرد بیدارم ز خواب

3421. *"Çadır çadıra, tınâb tınâba. Şükür O'na ki, beni uykudan uyandırdı."*

Gıyâsü'l-Lügāt'ın beyânına göre "tınâb", "tâ"nın fethi ve kesriyle, çadır ipi ma'nâsınadır. "Tınnâb"ın muhaffefidir. Türkçe'de "kınnâb" denir ki, tınnâbdan muharrefdir. Bu beytin birinci mısrâ'ı, yukarıki beytin mâba'didir. Ya'ni "His hâricinden şâhın leşker-gâhını çadır çadıra ve çadır iplerini çadır iplerine muttasıl olarak nûr-ı Hak'dan, ya'ni cevher-i mücerred-i nûrânî olan ervâhdan dolu görüyorum" demek olur ki, hulâsası: "Havâss-i hamse ile idrâk olunan bu âlem-i şehâdetin hâricinde, âlem-i ervâhı görüyorum" demektir. Ve ikinci mısrâ', müstakil bir cümledir. Ya'ni, "Şükür, Server-i âlem olan o Nebiyy-i zîşâna ki, beni gaflet uykusundan uyandırdı ve gözümü âlem-i ervâha açtı" ma'nâsınadır.

آنکه مردن پیش چشمش تهلکه است امر لا تلقوا بگیرد او بدست

3422. *"O kimsenin ki, ölmek onun gözünün önünde tehlikedir, "Lâ tülkû" emrini o eliyle tutar."*

"Ölmeyi tehlike gören kimse لَا تُلْقُوا بِاَيْدِيكُمْ اِلَى التَّهْلُكَةِ (Bakara, 2/195) ["Ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayınız"] âyet-i kerîmesine dört el ile sarılır. Zîrâ o havâss-i hamse hâricinden şâhın leşker-gâhını görmüyor ve bu âlemi terk etmek, onun için ölüm görünüyor. Böyle bir kimse, elbette ölmemek ister."

وآنکه مردن پیش او شد فتح باب سارعوا آید مر او را در خطاب

3423. *"Ve o kimse ki, ölmek onun önünde feth-i bâb oldu; muhakkak ona hitâbda "Sâriû" gelir."*

"Bir kimsenin indinde ölmek, âlem-i gayb kapısının açılmasından ibâret olunca, hitâb-ı ilâhîde, ya'ni Kur'ân'da ona mahsûs olan emir وَ سَارِعُوا اِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ وَ جَنَّةٍ عَرْضُهَا السَّمَوَاتُ وَالاَرْضُ اُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ (Âl-i İmrân, 3/133) ya'ni "Rabb'inizden olan mağfirete ve genişliği göklerin ve arzın genişliği gibi olup, müttakîler için hazırlanan cennete müsâraat ve acele ediniz" âyet-i kerîmesindeki emr-i teşvîkî olur."

الصلا ای لطف بنیان افرحوا البلا ای قهر بینان اترحوا

3424. *"Salâdır ey lutuf görücüler, ferahlanın! Belâdır ey kahır görücüler, gamlanın!"*

"Salâ", taâma hazırlanmak için nidâdır. Namaza ve sâir ibâdâta hazırlanmak için dahi bu nidâyı isti'mâl ederler. Ya'ni: "Ey lutuf görücüler, ol demden sevinin ki o ölüm, visâl ni'metinin salâsıdır. Ey kahır görücüler, ölümden gamlanın ki, o ölüm belâ-yı perr ü bâldir."

هر که یوسف دید جان کردش فدی هر که گرگش دید بر گشت از هدی

3425. *"Her kim Yûsuf gördü, ona cân fedâ etti; her kim onu kurt gördü, hüdâdan rücû' etti."*

"Her kim ölümü Hz. Yûsuf gibi güzel gördü, ona cân fedâ etti; her kim o ölümü kurt gibi yırtıcı ve çirkin gördü, o kimse hüdâdan, ya'ni matlûba îsâl edici olan [hid]âyetden rücû' etti."

مرگ هر يك اى پسر همرنگ اوست　　پيش دشمن دشمن و بر دوست دوست

3426. *Ey oğul, her birinin ölümü, onun hem-rengidir, düşman önünde düşman ve dost üzerine dosttur.*

Ya'ni "Ölüm zâlime kāhir ve mazlûma latîf olarak gelir; binâenaleyh ölüm her bir kimsenin hem-rengi olmuş olur."

پيش ترك آينه را خوش رنگيست　　پيش زنگى آينه هم زنگيست

3427. *Türk'ün önünde ayna latîf renklidir ve zencînin önünde ayna da zencidir.*

Ya'ni "Ölüm bir ayna gibidir. Ayna, güzel yüzlü olan Türk'ün karşısında latîf renkli ve sûretlidir ve kara renkli olan zencinin önünde de zencidir ve kara ve çirkin sûretlidir."

آنكه ميترسى ز مرگ اندر فرار　　آن ز خود ترسانى اى جان هوش دار

3428. *Ey kimse ki, firâr içinde ölümden korkuyorsun; o kendinden korkuculuktur; ey can, akıl tut!*

"Tersân", korkucu demektir; âhirindeki "yâ" masdariyettir. Hind nüshalarında ikinci mısrâ' ترست از خويش است اى جان هوش دار sûretindedir ki, "Senin korkun kendindir ey can, aklına sâhib ol!" demektir.

روى زشت تست نى رخسار مرگ　　جان تو همچون درخت و مرگ برگ

3429. *Senin çirkin yüzündür, ölümün yüzü değildir; senin canın ağaç ve ölüm yaprak gibidir.*

"Ölüm aynasında gördüğün çirkinlik, senin çirkin yüzündür; ya'ni sû'-i ahlâkın ve a'mâlindir. Senin canın ağaç ve ölüm dahi yaprak ve meyve gibidir." Meselâ eğer canın zakkum ağacı cinsinden ise, onun meyvesi de ancak zakkum olur.

از تو رستست ار نكويست ار بدست　　ناخوش و خوش هر ضميرت از خودست

3430. [3443] *Gerek iyidir, gerek kötüdür, senden bitmiştir; nâhoş ve hoş senin her zamîrin kendindendir.*

Saâdet olsun, şekāvet olsun, senin ağaç mesâbesinde olan canının hâssıyyetidir. Binâenaleyh âlem-i ef'âlde, gerek iyi ve gerek kötü ameller senden

bitmiş ve neşv ü nemâ bulmuştur. Çirkin ve güzel efkârın her biri senin kendinden ve zâtındandır."

گر بخاری خستهٔ خود کشتهٔ ور خریر و قزدری خود رشتهٔ

3431. *Eğer bir diken ile mecrûh olmuş isen, kendin ekmişsin; ve eğer mensûc ipek ve ibrişim içinde isen, kendin bükmüşsün.*

"Kişteî", "kişten", "kâşten" ya'ni ekmek ma'nâsınadır. "Harîr", mensûc ve matbûh ipek; ve "kazz", bükülüp ibrişim yapılmış ipek demektir. Ya'ni "Eğer bu âlemde sana bir fenâlık gelmiş ise, kendi yaptığın kötü fiilin aksidir; ve eğer hoşluk ve letâfet içinde isen, o da senin a'mâl-i sâlihanın eseridir."

لیك نبود فعل همرنگ جزا هیچ خدمت نیست همرنگ عطا

3432. *Fakat fiil cezânın hem-rengi olmaz; hizmet hiç atânın hem-rengi değildir.*

Ya'ni "Fiilin sûreti ile, cezânın sûreti ayrıdır, birbirine benzemez; fakat ma'nâları وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا (Şûrâ, 42/40) ya'ni "Kötülüğün cezâsı, onun misli bir kötülüktür" âyet-i kerîmesi mûcibincedir. Zîrâ fiil kötü olduğu gibi, ona terettüb eden cezâ dahi, her ne sûretle olursa olsun kötüdür. İyi fiil dahi böyledir. Hüsn-i hizmete mukābil verilen mükâfât ve atâ dahi sûrette başkadır ve o hizmetin sûretine benzemez." Bu ma'nâ, âtîdeki ebyât-ı şerîfede tafsîlen îzâh buyurulur.

مزد مزدوران نمی ماند بکار کآن عرض وین جوهر ست و پایدار

3433. *Ücretlilerin ücreti, işe benzemez; zîrâ o araz ve bu cevherdir ve bâkîdir.*

Bir işin ücretiyle, müstahdem olanların aldıkları ücretin sûreti, gördükleri işin sûretine benzemez; zîrâ gördükleri iş arazdır; ve "araz" kendi vücûduyla kāim ve iki zamanda bâkî olmayan şeye derler. Ecîrin fiili de kendi kendine değil, belki ecîrin vücûduyla kāimdir ve evzâ'-ı harekât iki zamanda bâkî kalmaz. Fakat bu işe mukābil alınan ücret, maddî bir para veyâ eşyâdan bir şey olduğundan, o cevherdir ve zamanlarda bâkîdir; binâenaleyh araz cevhere benzemez.

آن همه سختی و زورست و عرق وین همه سیم ست و زرست و طبق

3434. *O bütün şiddet ve kuvvet ve terdir; ve bu hep, gümüş ve altın ve tabaktır.*

Ecîrin fiili bütün şiddet ve sıkıntı ve kuvvet sarfı ve terlemektir; ve ona mukābil aldığı ücret ise, hep gümüş ve altından ma'mûl paradır veyâhud tabak içinde bir yiyecek ve ni'mettir.

گر ترا آید ز جایی تهمتی　　　کرد مظلومت دعا در محنتی

3435. *Eğer sana bir yerden töhmet gelirse, bir mihnet içinde sana mazlûm duâ etti.*

Eğer sana bir tarafdan bir kabâhat isnâd olunursa, bil ki senin îrâs ettiğin bir mihnet içinde, mazlûm olan, ya'ni senden zulüm görmüş olan bir kimse sana bedduâ etti ve sana isnâd olunan kabâhat dahi senin o mazlûma îras ettiğin zulmün cezâsı oldu.

تو همی گویی که من آزاده ام　　　بر کسی من تهمتی ننهاده ام

3436. *Sen dersin ki: "Ben âzâdeyim, ben bir kimse üzerine töhmet koymamışım!"*

Ey müstemi', sen dersin ki: "Ben zulümden ve bir kimseye cefâ etmekten âzâdeyim; ve bir kimseye de bir töhmet ve kabâhat isnâd etmedim, bununla berâber bana yine bir taraftan fenâlık gelmiştir."

تو گناهی کردهٔ شکل دگر　　　دانه کشتی دانه کی ماند ثمر

3437. *Sen başka bir şekilde bir günâh yapmışsın. Dâne ekdin, dâne ne vakit semere benzer?*

O halde sen başka bir şekilde günâh yapmışsın ki, sana bu fenâlık geldi. Dâne ekdin, o neşv ü nemâ bulup semere verdi; fakat dâne ile onun semeresi sûretde birbirine benzemezler. Bu sebebden, yaptığın günâh ile, gelen fenâlık arasında münâsebet göremiyorsun.

او زنا کرد و جزا صد چوب بود　　　گوید او من کی زدم کس را بعود

3438. *O zinâ etti, cezâsı yüz değnek oldu; o der ki: "Ben ne vakit bir kimseye ûd ile vurdum?"*

"Ûd", güzel kokulu ağaçdır ki "öd ağacı" deriz. Ya'ni "Meselâ o bir kimse zinâ etti, onun cezâsı şer'an yüz değnek vurmak oldu. Nitekim âyet-i kerîmede de buyrulur: اَلزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا مِأَةَ جَلْدَةٍ (Nûr, 24/2) Ya'ni "Zinâ eden kadın ile, zinâ eden erkeğin her birine yüz değnek vurun!" O zinâ eden kimse der ki: "Ben hiçbir kimseye öd ağacı ile bile vurmadım ki, bu değnek ile dayak yemek o fiilimin cezâsı olsun."

نی جزای آن زنا بود این بلا   چوب کی ماند زنا را در خلا

3439. *Bu belâ, o zinânın cezâsı olmadı mı? Tenhâda olan zinâya değnek ne vakit benzer?*

Cevâben deriz ki: وَ جَزَٰٓؤُا۟ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا (Şûrâ, 42/40) ["Kötülüğün cezâsı, onun misli bir kötülüktür"] âyet-i kerîmesi mûcibince, kötülük olan zinânın cezâsı, kötülük olan dayak yemektir; fakat bu iki kötülüklerin sûretleri birbirine benzemez. O dayak yemek belâsı, zinânın cezâsıdır; fakat bu dayak sûreti, tenhâda olan zinânın sûretine aslâ benzemez.

مار کی ماند عصا را ای کلیم   درد کی ماند دوا را ای حکیم

3440. [3453] *Ey kelîm, yılan ne vakit asâya benzer? Ey hekîm, derd ne vakit devâya benzer?*

"Ey söyleyici kimse, Mûsâ (a.s.)ın asâsıyla yılan birbirine benzer mi?" *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Mûsevî'de mezkûr olduğu üzere o asâ, Mûsâ (a.s.)ın da'vetini kabûlden istinkâfında Fir'avn, cenâb-ı Mûsâ'ya ne şey ile âsî olmuş ise, o şeyin sûretidir. Ya'ni Fir'avn, Hz. Mûsâ'ya "nefs-i emmâre"si sebebi ile âsî olmuş idi; asâ Fir'avn'ın bu nefs-i emmâresinin sûreti idi. O asâ bu sebeble yılan oldu. Fir'avn'ın nefs-i emmâresi, kötü ve yılan dahi kötü idi. Bunlar kötülükte bir iseler de, sûretde aslâ birbirine benzemezler. "Ve kezâ, ey hikmet sâhibi, derd ve illet ilâca benzemez; ya'ni illet fenâ ve acı, ilâç dahi fenâdır. Bunlar fenâlıkta bir iseler de, sûretlerde başka başkadır." Bu beyt-i şerîfde zulmün derd ve illet olduğuna ve onun mukābili olan cezânın dahi ilâç mesâbesinde olduğuna işâret buyurulur.

تو بجای آن عصا آب منی   چون بیفکندی شد او شخص سنی

3441. *Sen o asâ yerine, menî suyunu bıraktığın vakit o, şahs-ı senî oldu.*

"Senî", parlak ve yüce ma'nâlarınadır. Ya'ni bir şeyden sûretde hiç münâsebeti olmayan dîğer bir şey peydâ olmasının misâli çoktur. "Mûsâ (a.s.)ın o asâsının yılan olması makāmında, sen menî suyunu kadının rahmine akıttın, o menî suluk mertebesinden, âlî bir şahıs oldu."

یار شد یا مار شد آن آب تو   زان عصا چونست این اعجاب تو

3442. *O senin suyun, ya yâr oldu, ya yılan oldu. O asâdan senin i'câbın ne içindir?*

Kadının rahmine akıttığın o senin menî suyun yalnız bir şahıs olmakla kalmadı, o şahıs sana karşı ya yâr ve muîn oldu, yâhud seni sokucu bir yılan oldu. O halde Mûsâ (a.s.)ın o asâsının tebdîl-i şekl edip yılan olmasından dolayı niçin taaccüb ediyorsun? Bu tebeddül-i sûret keyfiyeti dâimâ gözümüzün önündedir.

هیچ ماند آب آن فرزند را   هیچ ماند بشکر مر قند را

3443. *Hiç su, o velede benzer mi? Hiç şeker kamışı, şekere benzer mi?*

Şu sûretlerin tebeddülüne bak! Hiç menî suyu, peydâ olan çocuğun sûretine benzer mi? Şeker kamışından çıkardıkları şeker, hiç sûrette şeker kamışına benzer mi?

چون سجودی یا رکوعی مرد کشت   شد سجود او درآن عالم بهشت

3444. *Vaktâki bir adam bir sücûd, ya bir rükû' ekdi, onun sücûdu o âlemde cennet oldu.*

Bir şeyden, sûrette hiç münâsebeti olmayan dîğer bir şey peydâ olmasının bir misâli de budur ki: "Bir adam bu dünyâ tarlasında sücûd veyâ rükû' tohumunu ekdiği vakit, onun sücûdunun sûreti âlem-i âhirette cennet sûretine tebeddül eder." Onun için Resûl-i zîşân Efendimiz: أكثروا من غراس الجنة. قالوا: و ما غراس الجنة يا رسول الله؟ قال عليه السلام: التسبيح و التهليل. Ya'ni, "Cennetin ağaçlarını çoğaltınız" buyurdular. Ashâb-ı kirâm: "Cennetin ağaçları nedir yâ Resûlallâh?" dediler. Server-i âlem Efendimiz: "Tesbîh ve tehlîldir" buyurdular. Bu sûretlerde peydâ olan cennete, "cennet-i a'mâl" derler. Muhakkikler: "Herkes cennetini ve cehennemini bu dünyâdan götürür" dediklerinin ma'nâsı budur.

چونکه پرید از دهانش حمد حق   مرغ جنت ساختش رب الفلق

3445. *Vaktâki onun ağzından Hakk'ın hamdi uçtu, Rabbü'l-felak onu cennet kuşu yaptı.*

"Felak", yarmak ve şakk etmek ma'nâsınadır. "Rabbü'l-felak", (Felak, 113/1) yarmanın ve şakk etmenin Rabb'i, demek olur. Nitekim âyet-i kerîmede انّ اللّٰهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوٰى (En'âm, 6/95) ya'ni "Muhakkak Allâh Teâlâ dâneyi ve çekirdeği yarıcı ve şakk edicidir" ve فَالِقُ الْاِصْبَاحِ (En'âm, 6/96) ya'ni "Seher vaktini yarıcı ve ızhâr edicidir" buyurulur. Hak Teâlâ, âlem-i zâhirdeki lafz-ı hamdden, âlem-i ma'nâda cennet kuşu çıkardığı için, bu beyt-i şerîfde "Rabbü'l-felak" ile tavsîf buyurulmuştur.

حمد و تسبیحت نماند مرغ را　　　گرچه نطفهٔ مرغ بادست و هوا

3446. *Senin hamdin ve tesbîhin kuşa benzemez; gerçi kuşun nutfesi rüzgâr ve havadır.*

"Senin hamdin ve tesbîhin cennet kuşunun mayası ve tohumu olmakla berâber, sûretde kuşa benzemez. Vâkıâ dünyâ kuşlarının mayası ve nutfesi dahi, erkeğin dişisine ilkā ettiği yelden ve havadan ibârettir." Ve cennet kuşunun mayası ve tohumu dahi, senin havadan ibâret olan nefesinle, ağzından çıkardığın hamd ve tesbîhdir; fakat bu iki nevi' maya dahi yine birbirine benzer şeyler değildir. İmdi sen tavuğun ve horozun ve sâir kuşların vücûdu, erkeğin dişisine ilkā ettiği havadan olduğuna taaccüb etmezsin; senin havâyı hamd ve tesbîhinden bir sûret peydâ olacağına niçin taaccüb edersin?

چون ز دستت رست ایثار و زکات　　　گشت این دست آن طرف نخل و نبات

3447. *Vaktâki senin elinden îsâr ve zekât bitti, bu el o tarafda nahl ve nebât oldu.*

"Bu dünyâ âleminde senin elinden sehâvet ve zekât sâdır olduğu vakit, bu el, o âlem-i âhiretde ağaç fidanı veyâ nahl ve nebât oldu." "Nahl", hurma ağacı ma'nâsına geldiği gibi, eski zamanda, çiçekler ve meyveler ve zî-kıymet ahcâr ile donatılıp gelinin önünde götürülen ağaç ma'nâsına da gelir. Nitekim Fasîh-i Mevlevî bu ma'nâda şu beyti söyler: Beyit:

Rast geldim yâre bir nahl-i revân olmuş gelir,
Serde gül, destinde gül, ceybinde, dâmânında gül.

Avâm, galat olarak "nakıl" derler; ve çiçekle donanmış bir şey görünce: "Nakıl gibi donanmış" derler. Ve yemişi çok olan ağaca "pür-nakl" ta'bîr ederler. Hind nüshalarında "geşt" yerine "kişt-i în dest" sûretindedir; "Bu elin zer'i" demek olur.

آب صبرت آب جوی خلد شد　　　جوی شیر خلد مهرتست وُدّ

3448. *Senin sabrının suyu, huld ırmağının suyu oldu; huldün süt ırmağı, senin mihr ü muhabbetindir.*

"Huld", dâim ma'nâsına olup, cennetin sıfatıdır, "cennetü'l-huld" denir. Ya'ni "Senin şehvet suyunu nâ-meşrû' olarak sarf etmeyip, nefsini habs etmen ve sabr etmen, cennet-i huld ırmağının suyu oldu ve cennet-i hulddа akan süt ırmağı da, senin ibâdullâha şefkat ve muhabbetinin sûreti oldu."

ذوق طاعت گشت جوی انگبین   مستی و شوق تو جوی خمر بین

3449. *Tâat zevki bal ırmağı oldu, senin sarhoşluğunu ve şevkini şarâb ırmağı gör!*

Ey mü'min, senin tâat-ı ilâhiyyedeki zevkinin sûreti cennet-i huldde bal ırmağı oldu ve aşk-ı ilâhî ile olan sarhoşluğu da ve şevk-ı Hak ile cûş u hurûşunu da şarâb ırmağı gör.

این سببها آن اثرها را نماند   کس نداند چونش جای آن نشاند

3450. [3463] *Bu sebebler, o eserlere benzemedi; kimse bilmez ki, onu onun yerine nasıl dikti?*

Bu sebebler, ya'ni dünyâdaki amellere mukābil, âhirette zâhir olan o eserlere ve sûretlere benzemedi. Kimse bilmez ki, Hak Teâlâ hazretleri o eserleri, o amellerin yerine nasıl dikti ve ikāme eyledi?

این سببها چون بفرمان تو بود   چار جو هم مر ترا فرمان نمود

3451. *Vaktâki bu sebebler senin emrin ile mevcûd oldu, dört ırmak dahi muhakkak sana fermân gösterdi.*

"Âlem-i dünyâdaki bu sebebler ve ameller vaktâki senin bâtınından zâhirine ve a'zâ ve cevârihine vârid olan senin emrin ve fermânın ile mevcûd oldu, o halde cennet-i huldde bu amellerin âsârı olan dört ırmak dahi muhakkak senin fermânına ve emrine tâbi' oldu." Ve bu dört ırmak hakkında sûre-i Muhammed'de şöyle buyurulur: مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِى وُعِدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا اَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَ اَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرْ طَعْمُهُ وَ اَنْهَارٌ مِنْ خَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّارِبِينَ وَ اَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى (Muhammed, 47/15) Ya'ni "Muttakîlere va'd olunan cennetin meselidir ki, onda bozulmamış su nehirleri ve ta'mı bozulmayan süt nehirleri, içenlere mahsûs lezzeti olan şarâb nehirleri, saf bal nehirleri vardır." Ve muhakkiklerin "Zâhirde teklîf, bâtında tekvîn içindir" buyurduklarının ma'nâsı da budur.

هر طرف خواهی روانش می کنی   آن صفت چون بد چنانش می کنی

3452. *İstediğin her tarafa onu akıcı edersin; o sıfat nasıl idi ise, onu öyle edersin.*

Ya'ni "Eserleri su, süt, şarâb ve bal nehirleri olan dünyâdaki sıfatlara nasıl hâkim olmuş isen, bu dört nehre de hâkim olup, onları istediğin tarafa akıcı edersin."

چون منیٔ تو که در فرمان تست　　نسل آن در امر تو آیند چست

3453. *Senin menîn gibi ki, senin fermânındadır, onun nesli çabuk senin emrine gelirler.*

Dünyâdaki amelin ve âhiretteki onun eseri, senin menîne benzer. Senin menîn bu âlemde senin arzûna ve fermânına tâbi'dir; sen onu irâden ile rahm-i mâdere bırakırsın; ondan veled peydâ olur ki, bu veled o menînin eseridir. Bu eser olan veled dahi senin emrine tâbi' olur.

می رود بر امر تو فرزند تو　　که منم جزءت که کردی اش گرو

3454. *Senin veledin senin gerû yaptığın cüz'ünüm diye, senin emrin üzerine gider.*

"Gerû", örümceğin yaptığı kâğıda müşâbih bir beyaz perdedir ki, onda tohumlar ve yavru çıkarır. Rahm-ı mâdere düşen nutfe murâd buyurulur. Ya'ni "Senin veledin lisân-ı hâl ile senin rahm-i mâdere döktüğün cüz'ünüm diye, doğduktan sonra da senin emrin üzerine gider."

آن صفت در امر تو بود این جهان　　هم در امر تست آن جوها روان

3455. *O sıfat bu cihânda senin emrinde idi; o ırmaklar dahi akıcı olarak senin emrindedir.*

آن درختان مر ترا فرمانبرند　　کآن درختان از صفاتت با برند

3456. *O ağaçlar sana muti'dirler; zîrâ o ağaçlar senin sıfâtından meyvelidirler.*

Bu beyt-i şerîfde el-Hâkka sûre-i şerîfesinde vâki' فَهُوَ فِى عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ فِى جَنَّةٍ عَالِيَةٍ قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ (Hâkka, 69/21-23) ya'ni "O sâlih kimse, râzı olduğu bir yaşayış içinde yüksek cennettedir ki, onun ağaçlarının dallarındaki meyveler yakındır" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'ni "Bu ağaçlar ve meyveleri senin dünyâdaki ibâdâtının ve sıfât-ı hamîdenin eserleridir. Sıfâtın, zâtına mutî' olduğu gibi, onların meyveleri de sana mutî' olurlar."

چون بامر تست اینجا این صفات　　پس در امر تست آنجا آن جزات

3457. *Bu sıfât mâdemki burada senin emrindedir, binâenaleyh orada o senin cezân da senin emrindedir.*

چون ز دستت زخم بر مظلوم رست　　آن درختی گشت ازو زقوم رست

3458. *Vaktâki senin elinden mazlûm üzere zahm bitti, o bir ağaç oldu, ondan zakkūm bitti.*

"Bu dünyâda senin elinden bir mazlûma zulüm ve fenâlık çıktığı vakit, bu zulüm, âlem-i âhirette zakkūm ağacı sûretinde zâhir olur." Nitekim âyet-i kerîmede انَّ شَجَرَةَ الزَّقُّومِ طَعَامُ الْاَثِيمِ (Duhân, 44/43-44) ya'ni "Muhakkak zakkūm ağacı âsînin taâmıdır" buyurulur.

چون زخشم آتش تو در دلها زدی   مايۀ نار جهنم آمدی

3459. *Vaktâki öfkeden gönüllere senin ateşin vurdu, cehennem ateşinin mayası geldin.*

Vaktâki öfken ve gazabın sebebiyle fenâ sözlerinden ve fenâ fiillerinden, ibâdullâhın gönüllerine senin ateşin vurdu, bu sebeble sen, kendi cehenneminin ateşinin mayası ve aslı olarak zâhir oldun.

آتشت اينجا چو آدم سوز بود   آنچه از وی زاد مرد افروز بود

3460. [3473] *Mâdemki senin ateşin burada âdem yakıcı oldu, ondan doğan şey âdem parlatıcı oldu.*

Mâdemki senin gazabının ateşi bu dünyâda âdem yakıcı oldu, âlem-i âhiretde bu halden doğan şey ki, cehennem ateşinin mayasıdır, o da orada âdem parlatıcı oldu.

آتش تو قصد مردم می کند   نار کز وی زاد بر مردم زند

3461. *Senin ateşin insanlara kasd eder; ondan doğan ateş de, âdem üzerine vurur.*

Senin âteş-i gazabın, dünyâda insanlara kasd eder, onun eseri olarak âhiret âleminde doğan ateş de, âdem üzerine, ya'ni sâhib-i esere vurur, başka taraflara gitmez.

آن سخنهای چو مار و كژدمت   مار و كژدم گشت و می گيرد دمت

3462. *Senin yılan ve akreb gibi olan sözlerin, yılan ve akrep olup, senin nefesini tutar.*

Senin dünyâda yılan ve akrep gibi halkı sokan fenâ sözlerin, âhirette yılan ve akrep sûretine girip seni sokarlar ve onların sokmaları acısından nefesin tutulur.

اوليا را داشتی در انتظار   انتظار رستخيزت گشت يار

3463. *Evliyâyı intizârda tuttun, kıyâmet gününün intizârı sana yâr oldu.*

"Evliyâ" burada insân-ı kâmil ma'nâsına değildir, alelâde dostlar demektir. Ya'ni "Bu dünyâda dostlarından ba'zıları, senin elinden gelen bir işde kendilerine muâvenet etmen için sana mürâcaat ederler ve sen de: "Yarın ve öbür gün" diye va'dler ederek onları intizârda tutup gönüllerini üzersin. İşte bunun cezâsı da kıyâmet gününde seni sıkacak ve üzecek bir sûretde bir intizâra giriftâr olmandır."

وعدهٔ فردا و پس فردای تو   انتظار حشرت آمد وای تو

3464. *Senin: "Yarın ve öbür gün!" va'den, sana haşrın intizârı geldi, vay sana!*

منتظر مانی دران روز دراز   در حساب و آفتاب جانگداز

3465. *O uzun günde muntazır kalırsın, hesâbta ve can eritici güneşde.*

Hayât-ı dünyeviyyede küre-i arzın kendi mihveri etrâfındaki devrinden hâsıl olan gündüz ve gecenin ölçüsü ma'lûmdur. Bu arzın kıyâmeti koptuğu vakit, arzın ve semâvâtın başka bir hey'ete tebeddül edeceği يَوْمَ تُبَدَّلُ الْاَرْضُ غَيْرَ الْاَرْضِ وَالسَّمٰوَاتُ (İbrâhîm, 14/48) ["Yer, başka bir yere ve gökler de (başka göklere) döndürüldüğü gün..."] âyet-i kerîmesinde beyân buyurulur. Şu hâle göre, manzûme-i şemsiyyemiz seyyârâtının vaziyetleri kâmilen değişecek ve ehl-i mahşer güneşe pek yakın olan bir küre üstünde bulunacak ve o kürenin günleri pek uzun olacak demek olur.

Bu beyt-i şerîfde ehl-i mahşerin, müstehak olanları bu kızgın güneş altında uzun müddet ef'âl-i dünyeviyyelerinin hesâbını görmek için bekleyecekleri beyân buyurulur. Beşerin ecsâmı dahi, dünyâdaki ecsâmın gayri ve rûhâniyet gālib olarak yaratılmış olduğundan, pek yakın olan bu güneşten, yanıp mahv olmaları vârid değildir.

کاسمانرا منتظر می داشتی   تخم فردا ره روم می کاشتی

3466. *Zîrâ sen göğü muntazır tuttun, yola yarın giderim tohmunu ekdin.*

Ya'ni kulların amel-i sâlihi, arz-ı süflîden âlem-i ulvîye urûc eder. Nitekim âyet-i kerîmede اِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ (Fâtır, 35/10) ya'ni "Tayyib olan kelimeler, huzûr-ı Hakk'a suûd eder ve amel-i sâlih onu yükseltir" buyurulur. İmdi semâ ve âlem-i ulvî senin a'mâl-i sâlihanın suûduna muntazır olduğu hâlde sen dünyâ tarlasına "tarîk-i Hakk'a yarın giderim" tohmunu ekdin, âhiretde de bu tohumun yemişi olan intizârı biçersin. Suver-i evzâ' ve ef'âl-i beşerin gâib olmayıp havaya intişâr ettiği fennen sâ-

bittir; ve sadâların dahi gâib olmayıp, kezâ havaya münteşir olduğu da bu gün telsiz-telefonla müeyyeddir.

خشم تو تخم سعیر دوزخست　　هین بکش این دوزخت را کین فخست

3467. *Senin öfken, cehennemin alevli ateşinin tohumudur. Âgâh ol, bu cehennemi söndür ki, bu tuzaktır.*

İkinci mısrâ'daki "Kîn fahest", ibâresinde iki ihtimâl vardır. birisi "Ki în fahest" demek olur ki, "ki" edât-ı beyân, "în" ism-i işâret olur; ve ma'nâ "Ki bu tuzaktır" demektir. İkincisi "kîn", buğz ve hıkd ve adâvet ma'nâsınadır. "Kîn fehast", buğz tuzaktır, demek olur.

کشتن این نار نبود جز بنور　　نُورُكَ اطْفَأْ نَارَنَا نَحْنُ الشَّكُور

3468. *Bu ateşi söndürmek, nûrun gayri ile olmaz; senin nûrun bizim ateşimizi söndürdü; biz şekûruz.*

"Cehennem tabîatlı olan nefsin, her biri alevli ateş olan bu sıfatlarını, insân-ı kâmilin nûr-ı bâtınından başkası söndürmez ve izâle etmez. Ey kâmil olan mürşidimiz, senin nûrun bizim ateşimizi söndürdü; biz ale'd-devâm şükr ediciyiz." Nitekim hadîs-i şerîfde, yevm-i kıyâmetde mü'min cehennem üzerinden geçerken, cehennem جز یا مؤمن فان نورك اطفأ ناری ya'ni "Ey mü'min geç! Zîrâ senin nûrun, benim ateşimi söndürdü" diye hitâb edeceği beyân buyurulmuştur. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu hitâbı nefs-i cehennemin sâhibi olan mürîd lisânından, mü'min-i hakîkî olan insân-ı kâmile nakil buyururlar.

گر تو بی نوری کنی حلمی بدست　　آتشت زندست و در خاکسترست

3469. *Eğer sen nûrsuz isen, bir hilim yaparsan fenâdır; ateşin diridir ve kül içindedir.*

Eğer sen nûr-ı yakîn sâhibi olmadığın halde, bir hilim eseri göstersen, bu hilim senin bâtının için fenâdır; çünkü senin hâlin değildir, bu perde altında nefsinin ateşli olan sıfatları diridir ve kül içinde mestûrdur.

آن تکلف باشد و رو پوش هین　　نار را نکشد بغیر نور دین

3470. *O tekellüf ve perde olur, âgâh ol, ateşi nûr-ı dînin gayri söndürmez.*
[3483]

Sende nûr-ı yakîn yok iken, hilim eseri göstermen tekellüf olur ve nefsinin diri olan sıfatlarına bir perde olur; bu da makbûl bir şey değildir; çünkü dışın

halîm ve için gazûbdur, i'tibâr ise insanın bâtınınadır; ve bâtındaki ateşi ancak dindeki nûr-ı yakîn söndürür.

تا نبینی نور دین ایمن مباش　　کآتش پنهان شود یك روز فاش

3471. *Nûr-ı dîni görmedikçe emîn olma, zîrâ gizli ateş bir gün fâş olur.*

Bâtınında dindeki nûr-ı yakîni görmedikçe, nefsinin sıfâtından emîn olma, zîrâ o gizli ateş ne kadar tekellüf edersen et, yine bir gün bir sebeb tahtında fâş olur ve meydana çıkar.

نور آبی دان و هم بر آب چفس　　چونکه داری آب از آتش مترس

3472. *Nûru bir su bil ve suya da yapış! Vaktâki suyun vardır, ateşten korkma!*

Nûr-ı yakîn, bir su gibidir; o senin nefsânî olan sıfâtının ateşlerini söndürür; binâenaleyh o nûra yapış! O nûr-ı yakîn kalbinde peydâ olduğu vakit, artık nefsinin ateş sıfâtından korkma!

آب آتش را کشد کآتش بخو　　می بسوزد نسل فرزندان او

3473. *Su ateşi söndürür, zîrâ ateş tabîatı ile, onun evlâdlarının neslini yakar.*

"Su"dan murâd, nûr-ı yakîn-i îmân ve "ateş"den murâd, sıfât-ı nefsâniyye; ve "suyun evlâdlarının nesli" sıfât-ı rûhâniyyedir. Ya'ni "Nûr-ı yakîn-i îmân, sıfât-ı nefsâniyye ateşlerini söndürür; çünkü o sıfât-ı nefsâniyye, kendi suyu ve tabîatı ile, sıfât-ı rûhâniyyeyi yakar. Bu sebeble nûr-ı yakîn, sıfât-ı nefsâniyyenin düşmanıdır."

سوی آن مرغابیان رو روز چند　　تا ترا در آب حیوانی کشند

3474. *Birkaç gün, suya mensûb kuşlar tarafına git, tâ ki seni hayâta mensûb olan suya çeksinler.*

Ey nefsânî olan kimse, birkaç gün nûr-ı yakîn sâhibi olan evliyâ-i Hak tarafına git, tâ ki seni rûhâ mensûb olan sıfât âlemine çeksinler.

مرغ آبی مرغ خاکی هم تنند　　لیك ضدانند آب و روغنند

3475. *Suya mensûb kuş, toprağa mensûb kuş hem-tendirler; fakat zıdlardır, su ve yağdırlar.*

"Murg-ı âbî"den murâd, rûhânî ve "murg-ı hâkî"den murâd, nefsânî olan kimselerdir. Ya'ni "Rûhânî kimse ile, nefsânî kimse, sûrette cismen birbirinin nazîridir, fakat ma'nâları zıddır; biri rûhânî ve dîğeri nefsânîdir. Su ile yağ nasıl birbirleriyle imtizâc etmezlerse, onlar da öyle birbiriyle imtizâc edemez."

هر يكى مر اصل خود را بنده اند   احتياطى كن بهم مانند اند

3476. *Her biri muhakkak kendi asıllarına bendedirler, ziyâde ihtiyât et! Birbirinin müşâbihidirler.*

Ya'ni "Rûhânî olan kimse, kendi aslı olan ism-i Hâdî'nin bendesidir ve "abdü'l-Hâdî"dir; ve nefsânî olan kimse dahi, kendi aslı olan ism-i Mudill'in bendesidir ve "abdü'l-Mudil"dir. Sûretde ve mahsûsâtda, birbirinin müşâbihidir; her iki tarafın da'vetine bakıp ziyâde ihtiyât etmek elzemdir; zîrâ her ikisinin ma'nâlarında fark-ı azîm vardır."

همچنانكه وسوسه و وحى الست   هر دو معقولند ليكن فرق هست

3477. *Nitekim vesvese ve vahy-i elest, her ikisi ma'kūldürler, lâkin fark vardır.*

Nitekim ilkāât-ı nefsânî ve şeytânî vardır ki, ona "vesvese" derler; ve ilkāât-ı rabbânî ve melekî vardır ki, o da vahy-i elesttir. Bunların her ikisi de yukarıdakiler gibi mahsûsâtdan değildir, ma'kūlât cinsindendirler. Yukarıdakiler mahsûsât cihetiyle birbirlerine müşâbih oldukları gibi, bunlar da ma'kūlât cihetinden birbirlerine müşâbihdirler; fakat aralarında azîm fark vardır.

Ma'lûm olsun ki, insanın kalbine vârid olan "havâtır" dört nevi'dir. "Rûhânî" ve "melekî" ve "nefsânî" ve "şeytânî"dir; ve bu havâtır maddî ve hissî şeyler olmayıp, ma'nevî ve aklîdirler. Aralarındaki fark budur ki, "hâtıra-i Rahmânî" hayra müteallık olarak kuvvetli bir sûrette vârid olur. insan o hâtırayı icrâ etmedikçe râhat edemez. "Hâtıra-i melekî" de hayra müteallık olarak vârid olursa da, zayıf olur; ve insan icrâ edip etmemekte tereddüde düşer. "Hâtıra-i nefsânî," şerre taalluk eder ve kuvvetli olarak gelir. İnsan onu terk husûsunda azîm mücâhedeye ve zahmete düşer. "Hâtıra-i şeytânî" keza şerre taalluk eder ve fakat zayıf olarak gelir; insan dâimâ ona galebe çalabilir; fakat bu hâtıra-i şeytânî, nefsin hazzına âid şeyler olduğundan, araya nefis girince, def'i güç olur. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu beyt-i şerîfde nefsânî ve şeytânî havâtıra "vesvese" ve Rahmânî ve melekî olan havâtıra da "vahy-i elest" buyurmuşlardır. İbn Mes'ûd (r.a.) hazretlerinden mervî olan hadîs-i şe-

rîfde ان للشيطان لمة بابن ادم و للملك لمة فاما لمة الشيطان فايعاد بالشر و تكذيب بالحق و اما لمة الملك فايعاد بالخير و تصديق بالحق فمن وجد ذلك فليعلم انه من الله فليحمد الله و من وجد الاخرى فليستغذ بالله من الشيطان ثم قرأ اَلشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَ يَأْمُرُكُمْ بِالْفَحْشَاءِ ya'ni "Benî-Âdem'e şeytanın dokunması vardır ve meleğin dokunması vardır. Şeytanın dokunmasına gelince, şerri va'd ve hakkı tekzîbdir; ve meleğin dokunmasına gelince, hayrı va'd ve hakkı tasdîkdir. İmdi bunu bulan kimse, Allah'dan olduğunu bilsin ve Allâh'a hamd etsin; ve dîğerini bulan kimse, şeytandan Allâh'a sığınsın" buyurulmuştur. Resûl-i Ekrem Efendimiz böyle buyurduktan sonra: "Şeytan size fakrı va'd eder ve fahşâ ile emr eder (Bakara, 2/268) ma'nâsındaki âyet-i kerîmeyi kırâat eylemiştir."

هر دو دلالان بازار ضمير　　　رختها را مى ستايند اى امير

3478. *Zamîr pazarının her iki dellâlları metâ'ları medh ederler, ey emîr!*

Ya'ni "Bâtın çarşısının dellâllarından her birisi, kendi metâ'larını müşterilerine medh ederler. Hak ve melek, a'mâl-i sâliha müşterilerine, onları süsler ve medh eder; ve nefis ve şeytân dahi ef'âl-i kabîha müşterilerine, fısk u fücûru süsler ve medh ederler. Ey vücûd-ı beşerde halîfe-i Hak ve emîr olan rûh!" "Ey emîr" hitâbı aşağıdaki beyt-i şerîfe de râci' olabilir.

گر تو صراف دلى فكرت شناس　　　فرق كن سر دو فكرت چون نَخاس

3479. *Eğer sen gönül sarrafı isen, fikri tanı; esîr dellâlı gibi iki fikrin sırrını fark et!*

"Fikret-şinâs", fikir tanıyıcı ma'nâsına vasf-ı terkîbî olabilir; bu sûretde ma'nâ: "Eğer sen fikir tanıyıcı gönül sarrafı isen" demek olur. Veyâhud "fikret", mef'ûl ve "şinâs", emr-i hâzır olup, ma'nâ: "Fikreti tanı!" demek olur ki, tercüme bu tarzda yazılmıştır. "Nahhâs", feth ve teşdîd ile köle ve câriye alıp satıcı ma'nâsınadır ve hayvan dellâlı ma'nâsına da gelir. Burada zarûret-i vezn için şeddesiz okunmak îcâb etmiştir. "Eğer gönül sarrafı isen, kalbine vârid olan bir fikrin mâhiyyetini iyi tanı! Esîr alıp satan kimse kölenin ve câriyenin etvârını ve ahlâkını nasıl tedkîk edip fark ederse, sen de efkârı öylece tedkîk et!"

ور ندانى اين دو فكرت از گُمان　　　لاَ خِلاَبَه گوى و مَشتاب و مران

3480. [3493] *Ve eğer bu iki fikri şübhe cihetinden bilemezsen, "Lâ hılâbe!" de ve acele etme ve sürme!*

İkinci mısrâ'da bir hadîs-i şerîfe işâret buyrulur. Ashâb-ı kirâmdan Hz. Hıbbân, Resûl-i zîşân Efendimize gelip dedi ki: "Yâ Resûlallah, ben alış verişte aldanıyorum. Server-i âlem Efendimiz cevâben buyurdular ki: يا حبان فقل لا خلابة ولى الخيار ثلثة ايام Ya'ni "Yâ Hıbbân, de ki: Aldatmak yoktur ve benim için üç gün muhayyerlik vardır." Cenâb-ı Pîr efendimiz yukarıda bâtını çarşıya ve lümme-i melekî ve şeytânî sebebiyle vârid olan havâtın, metâ'lara ve hâtıra sâhibini de müşteriye teşbîh buyurmuş idi. Burada buyururlar ki: "Eğer sen, bu iki tarafın medh ettiği metâ'ların iyiliğinde ve kötülüğünde şübheye düşer isen: "Aldatma yoktur. Ben bir müddet teemmül edeyim ve anlayanlar ile istişâre edeyim; binâenaleyh ben bir müddet kabûl ve adem-i kabûlde muhayyerim" de! O havâtın icrâya acele etme ve onun tarafına koşma!"

حيلهٔ دفع مغبون شدن در بيع و شرا

Alım satımda aldanmanın def'i çâresi

آن يكى يارى پيمبر را بگفت　　　　كه منم در بيعها با غبن جفت

3481. *O yârin birisi Peygamber'e dedi ki: "Ben satışlarda aldanma ile eşim."*

Yukarıda îzâh olunduğu üzere ashâb-ı kirâmdan Hz. Hıbbân dedi ki: "Yâ Resûlallah, ben satışlarda aldanmayı kendime refîk ettim."

مكر هر كس كو فروشد يا خرد　　　　همچو سحرست و ز راهم مى برد

3482. *"Alan, ya satan her bir kimsenin mekri sihir gibidir ve beni yoldan götürür."*

"Benden mâl alan veyâ bana mal satan bir kimse, aldatmak için bana karşı mekr ve hîle yaparlar; onların bu mekrleri sihir gibi bana te'sîr ettiğinden aldanırım ve beni doğru yoldan ve muâmeleden alıp götürür."

گفت در بيعى كه ترسى از غرار　　　　شرط كن سه روز خود را اختيار

3483. *Buyurdu ki: "Bir satışta aldanmaktan korkarsan, kendine üç gün ihtiyârı şart et!"*

Resûl-i Ekrem Efendimiz cevâben buyurdular ki: قل لا خلابة ولى الخيار ثلثة ايام "Bir satışta aldanmaktan korkar isen, aldatmak yoktur ve benim için üç gün muhayyerlik vardır, de; ve kendine bu alım satımın kabul ve adem-i kabûlü husûsunda üç gün ihtiyârı şart et. Fıkıhta *Kitâbü'l-Büyû*'daki hıyâr-ı şirânın cevâzı bu hadîs-i şerîfe müsteniddir.

که تأنی هست از رحمان یقین هست تعجیلت ز شیطان لعین

3484. *"Zîrâ teennî yakînen Rahmân'dandır; senin ta'cîlin, şeytân-ı laîndendir."*

"Zîrâ umûrda teennî ile hareket etmek, muhakkak Rahmân'ın ilkā buyurduğu hâtıra müsteniddir; ve senin işlerde acele etmen ise, Hak'dan matrûd olan şeytanın ilkā ettiği havâtırdandır." Nitekim Resûl-i Ekrem Efendimize bir kimse gelip: "Yâ Resûlallah, bana vasiyet et!" dedi. Server-i âlem Efendimiz buyurdular ki: خذ الامر بالتدبير فان رأيت فى عاقبته خيرا فامضه و ان خفت منه فامسك Ya'ni "Emri tedbîr ile tut, eğer onun sonunda bir hayır görür isen, onu icrâ et; ve eğer ondan korkarsan, imsâk et!" Bu beyt-i şerîfde, Hz. Enes'den mervî olan التأنى من الرحمن والعجلة من الشيطان ya'ni "Teennî Rahmân'dandır ve acele şeytandandır" hadîs-i şerîfine işâret buyrulmuştur.

پیش سگ چون لقمهٔ نان افکنی بو کند وآنگه خورد ای معتنی

3485. *Köpeğin önüne bir lokma ekmek attığın vakit koklar ve ondan sonra yer, ey i'tinâ edici!*

Ey işinde i'tinâ edici olan adam, teennî husûsunda köpekten aşağıya kalma, zîrâ köpeğin önüne ekmek attıkları vakit, ihtiyât ve teennî ile evvelâ koklar, ondan sonra yer.

او ببینی بو کند ما با خرد هم ببوییمش بعقل منتقد

3486. *O burnu ile koklar, biz onu akıl ile, hem akl-ı müntekad ile koklarız.*

"Müntekad", ism-i mef'ûldür, intikād olunmuş ve hâlis kılınmış olan akıl demektir. "Akl-ı hâlis ve sâfî"den murâd, akl-ı selîmdir. Zîrâ insanların hepsinde akıl vardır; fakat onların selîmi ve gayr-i selîmi olur. Binâenaleyh bir işin âkıbetini teennî ile derk etmek akl-ı selîmin işidir.

با تأنی گشت موجود از خدا تا بشش روز این زمین و چرخها

3487. *Bu yer ve gökler teennî ile nihâyet altı günde Hudâ'dan mevcûd oldu.*

Bu beyt-i şerîfde اِنَّ رَبَّكُمُ اللّٰهُ الَّذي خَلَقَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ فى سِتَّةِ اَيَّامٍ (A'râf, 7/54) ya'ni "Muhakkak Rabb'iniz öyle Allah'dır ki, gökleri ve yeri altı günde halk etti" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Burada "gün"den murâd, "devre-i külliyye"dir. Birinci devre göklerin ve arzın, "sehâb-ı muzî" hâlinde müttehid bir halde bulunması; ve ikinci devre, ayrılmasıdır ki, bu "devre-i ratkıyye ve fetkıyye" اَوَلَمْ يَرَ الَّذينَ كَفَرُوا اَنَّ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضَ كَانَتَا رَتْقاً فَفَتَقْنَاهُمَا (Enbiyâ, 21/30) ya'ni "Münkirler akıllarının gözüyle görmezler mi ki gökler ve yer bitişik idi, biz onları ayırdık" âyet-i kerîmesinde beyân buyrulur. Üçüncüsü, "devre-i nâriyye", dördüncüsü "devre-i mâiyye", beşincisi "devre-i türâbiyye", altıncısı "devre-i nebâtiyye ve hayvâniyyedir". Bu devreler, bizim ölçümüzdeki senelere göre milyonlarca seneler zarfında istihâle geçirmiştir. Binâenaleyh Hak Teâlâ yeri ve gökleri yavaş yavaş ve teennî ile terbiye buyurarak yarattı.

آدمى را اندك اندك آن همام   تا چهل سالش كند مردم تمام

3488. *O şâh Âdem'i yavaş yavaş, nihâyet onu kırk yılda tamâm eder.*

O şâh-ı hakîkî olan Hak âdemin bünyesini ve aklını yavaş yavaş kırk yılda tamam eder ve bir adam, kırk yılda kemâle gelir.

گرچه قادر بود كاندر يك نفس   از عدم پران كند پنجاه كس

3489. *Gerçi elli kişiyi bir nefesde ademden uçucu etmeğe kādir idi.*

Hak Teâlâ hazretleri her ne kadar elli kişiyi bir anda adem-i izâfîden, bu vücûd-ı izâfî âlemine uçup gelici etmeğe kādir idiyse de, teennî sebebiyle böyle yapmadı; bir âdemi tedrîcen birçok etvâr ve istihâlâtdan geçirerek peydâ etti.

عيسى قادر بود كو از يك دعا   بى توقف وا جهانده مرده را

3490. *Îsâ kādir idi ki, bir duâdan tevakkufsuz ölüyü sıçrata.*
[3504]

Îsâ (a.s.) bir duâsıyla, tevakkufsuz, ya'ni derhal bir ölüyü diriltmeğe kādir idi.

خالق عيسى بنتواند كه او   بى توقف مردم آرد تو بتو

3491. *Îsâ'nın Hâlık'ı kādir olmaz mı ki, o tevakkufsuz kat kat âdem getirsin.*

Îsâ (a.s.)ın Hâlık'ı derhal kat kat, âdem vücûda getirmeye kādir olmaz mı?

اين تأنى از پى تعليم تست   كه طلب آهسته بايد بى شكست

3492. *"Taleb, inkıtâ'sız âheste gerektir!" diye, bu teennî senin ta'lîmin içindir.*

"Şiküst", inkıtâ' ma'nâsınadır. Ya'ni "Bu vücûd-ı izâfî âleminde her bir talebin bilâ-inkıtâ' teennî ile ve yavaş yavaş yapılması lâzım geldiğini sana anlatmak ve ta'lîm etmek için, Hak Teâlâ hazretleri bu teennîyi göstermiştir."

جویکی کوچك که دائم می رود　　　نی نجس گردد نه گنده می شود

3493. *Bir küçük ırmak ki dâim gider, ne necis olur, ne kokmuş olur.*

"Dâimâ akıp giden küçük bir çay, temiz bir haldedir. Onun suyu ne murdar olur, ne de kokmuş bir hâle gelir." Bu beyt-i şerîfde ehl-i sülûkün terakkîde acele etmeyip, üstâdı tarafından verilmiş olan evrâd ve ezkârına bilâ-fâsıla devâm etmeleri lâzım olduğuna işâret buyrulur.

زین تأنی زاید اقبال و سرور　　　این تأنی بیضه دولت چون طیور

3494. *Bu teennîden ikbâl ve sürûr doğar; bu teennî yumurta, devlet kuşlar gibidir.*

Umûrda teennî ve ihtiyât ile yavaş yavaş hareket etmek gâyet makbûl ve hakîmânedir; zîrâ bu teennîden sonunda murâdlar hâsıl olur ve ikbâl ve sürûr doğar. Binâenaleyh bu teennî, kuş yumurtası ve devlet, kuşlar gibidir.

مرغ کی ماند به بیضه ای عنید　　　گرچه از بیضه همی آید پدید

3495. *Ey inadçı, kuş her ne kadar yumurtadan zâhir olur ise de, ne vakit yumurtaya benzer?*

Teennîyi yumurtaya ve devleti kuşa teşbîh ettiğimizde, içinden mu'teriz olan inadçı efendi, niçin bu teşbîhe i'tirâz edersin? Kuş yumurtadan çıktığı halde, hiç yumurtaya benzer mi? Bunun gibi, ikbâl ve sürûr devleti de teennîden çıktığı halde aslâ birbirine benzemezler.

باش تا اجزای تو چون بیضها　　　مرغها زایند اندر انتها

3496. *Sabr et! Senin cüz'lerin yumurtalar gibi, intihâda kuşlar doğursunlar.*

Sabr et! Bu hayât-ı dünyeviyye munkatı' olsun, senin cüz'lerin olan a'zâlar, yumurtalar gibi, âhirette ef'âl ve a'mâl kuşlarını doğursunlar.

بیضهٔ مار ارچه ماند در شَبَه　　　بیضهٔ گُنْجَشْك را دورست ره

3497. *Yılanın yumurtası, nazîr olmakta gerçi serçenin yumurtasına benzer, yol uzaktır.*

Yılanın yumurtasıyla, serçe kuşunun yumurtası, sûrette birbirine benzerler; fakat ma'nâları ve bâtınları arasındaki yollar birbirine pek uzaktır. Birinden yılan ve dîğerinden kuş çıkar.

دانهٔ آبی بدانهٔ سیب نیز　　　　گرچه ماند فرقها دان ای عزیز

3498. *Armudun çekirdeği dahi gerçi, elmanın çekirdeğine benzer, ey azîz, farkları bil!*

برگها همرنگ باشد در نظر　　　　میوها هر یك بود نوعی دگر

3499. *Nazarda yapraklar bir renk olur, meyvelerin her biri başka bir nevi' olur.*

برگهای جسمها مانند اند　　　　لیك هر جانی بریعی زنده اند

3500. [3514] *Cisimlerin yaprakları birbirine benzerler, fakat her bir can bir mahsûl ile diridirler.*

Yukarıdaki misallere mutâbık olarak ecsâm-ı beşer dahi yapraklar gibi birbirine benzerler. Fakat onların bâtınları olan her bir cân, birbirine benzemeyen mahsûller ve meyveler ile diridirler ve eser-i hayât gösterirler.

Beyt-i şerîfde, cisimlerin yapraklara teşbîhindeki vech-i şebeh, yapraklar bidâyeten yeşil olması ve sonra sararıp dökülmesi ve mahv olmasıdır.

خلق در بازار یکسان می روند　　　　ان یکی در ذوق و دیگر دردمند

3501. *Halk pazar içinde yeksân giderler; o biri zevkde ve dîğeri derdlidir.*

Nitekim halk, kalabalık bir çarşı içinde, sûret-i beşeriyyede birbirine müsâvî bir halde giderler, fakat ma'nâları ve bâtınları hiç birbirine benzemez; birisi zevk içinde ve dîğeri de gam ve keder içinde müstağrakdır; ve zevk ve meserret ile, gam ve keder birbirine benzemez.

همچنان در مرگ یکسان می رویم　　　　نیم در خسران و نیمی خسرویم

3502. *Böylece ölümde berâber gideriz, yarımız hüsrân içinde ve yarımız husreviz.*

Sûret-i beşeriyyede müsâvî olarak çarşıda gezen efrâd gibi, ölmek husûsunda da zengin ve fakîr ve âlim ve câhil hep müsâvîdir; fakat çarşıda gezenlerden bir kısmı mesrûr ve bir kısmı da mağmûm bir halde olduğu gibi, ölüm hâli de böyledir. Giden halkın yarısı hüsrân ve ziyân içinde ve yarısı da şâhdır ve husrevdir; ve âhiret âleminde sultandır. Cenâb-ı Pîr efendimiz bir beyitlerinde bu ma'nâda şöyle buyururlar. Beyit:

نیم آن شاه که از تخت بتابوت روم خالدین ابدا شد رقم منشورم

"Ben tahtından tâbuta giden şâh değilim; benim menşûrumun yazısı "Hâlidî-ne ebedâ" oldu."

وفات یافتن بلال رضی الله عنه با شادی

Bilâl (r.a.)ın şâdî ile vefâtı

چون بلال از ضعف شد همچون هلال رنگ مرگ افتاد بر روی بلال

3503. *Vaktâki Bilâl za'fdan hilâl gibi oldu, Bilâl'in yüzüne ölüm rengi düştü.*

Vaktâki Bilâl-i Habeşî (r.a.) hastalanıp, zayıf oldu, vücûd-ı şerîfi hilâl gibi inceldi. O hazretin mübârek yüzüne, artık ölüm rengi ve hâli düştü.

جفت او دیدش بگفتا وا حَرَبْ پس بلالش گفت نی نی وا طَرَبْ

3504. *Onun refîkası onu gördü: "Vâ harab!" dedi. Müteâkiben Bilâl ona dedi: "Hayır, hayır, vâ tarab!"*

"Vâ hareb", "vâ" ile "hareb" kelimelerinden mürekkebdir. "Vâ" kelime-i nidâdır. Hoş ve nâ-hoş mânâlı kelimelerin evveline gelir. "Hareb", burada bî-behregî ve nasîbsizlik ve gam ma'nâsına olup terkîb, "âh nasîbsizlik" demek olur. "Vâ tarab!" dahi "âh sürûr ve şâdî!" ma'nâsınadır.

"Hz. Bilâl'i, zevce-i muhteremesi böyle elîm bir halde görünce, "âh nasîb-sizlik" diye nidâ etti. Hz. Bilâl dahi ona cevâben: "Hayır, hayır, âh sürûr ve şâdî" dedi." Ve sözüne devâm edip, âtîdeki sözleri de ilâve buyurdu:

تا کنون اندر حرب بودم ز زیست تو چه دانی مرگ چون عیش ست و چیست

3505. *"Şimdiye kadar yaşamakdan gamda idim; sen ne bilirsin ki, ölüm nasıl yaşayıştır ve nedir?"*

این همی گفت و رخش در عین گفت نرگس و گلبرك و لاله می شگفت

3506. *Bunu söylerdi ve onun yüzü, ayn-ı kelâm içinde nergis ve gül ve lâle açardı.*

Hz. Bilâl hâl-i ihtizârında bu sözleri söylerken, mübârek yüzünde sürûr eseri ve beşâşet zâhir olurdu; ve onun bu hâli, sözünün hakîkatine delîl idi.

تاب رو و چشم پر انوار او　　　　می گواهی داد گفتار او

3507. *Onun yüzünün parlaklığı ve onun nûrlar dolu olan gözü, onun sözüne şehâdet ederdi.*

Bu sözleri söylediği vakit Hz. Bilâl'in yüzünde nazar-ı dikkati câlib bir parlaklık ve gözlerinin içinde nûrlar lemeân ederdi. Ve onun bu hâli bâtınındaki zevkin ve sürûrun vücûduna şehâdet ve delâlet ederdi.

هر سیه دل می سیه دیدی ورا　　　　مردم دیده سیه آمد چرا

3508. *Her kalbi kara, onu kara görürdü; gözbebeği niçin kara geldi?*

Hz. Bilâl'in cisminin rengi kara idi; çünkü kendisi Habeş ırkına mensûb idi; fakat onda bir nûr-ı ilâhî var idi; her kalbi kara ve bâtın gözü kör olan kimse onun sûretine nazar edip, kara görürdü; ve ondaki nûr-ı latîfi göremez idi. Sûretde kara renkli olmak, sebeb-i tahkîr olamaz. Eğer sûret-i zâhirede kara olmak sebeb-i hakâret ise, gâyet kıymeddâr olan gözbebeği niçin kara olarak zâhir oldu? Hiç gözbebeği kara renkli olduğu için hakîr görülür mü?

مردم نا دیده باشد رو سیاه　　　　مردم دیده بود مرآت ماه

3509. *Nâ-dîde âdem kara yüzlü olur, merdüm-i dîde ayın aynası olur.*

"Merdüm-i nâ-dîde"den murâd, teni beyâz ve endâmı mütenâsib olduğu halde, sıfât-ı ilâhiyye eserlerinden ve Zât-ı Hakk'ın nûrlarından, hiçbir şey görmemiş olan kimsedir. "Merdüm-i dîde", görmüş adam ma'nâsına olduğu gibi, gözbebeği ma'nâsına da gelir. Arabî'de "insânü'l-ayn"derler. Birinci ma'nâya göre, sûretde rengi kara olsa bile, sıfât-ı Hak eserlerini ve Zât-ı Hakk'ın nûrlarını görmüş olan adam, ay mesâbesinde nûr saçan vücûd-ı hakîkînin aynasıdır. İkinci ma'nâya göre gözbebeği mesâbesinde olan insân-ı kâmil, şems-i hakîkatden nûr alan mâh-ı nübüvvetin aynası olur demektir. Ve bu ma'nâlar ile Hz. Bilâl'in şân-ı âlîsine işâret buyrulur.

خود که بیند مردم دیده ترا　　　　در جهان جز مردم دیده فزا

3510. [3524] *Muhakkaktır ki seni merdüm-i dîde görür, cihânda ancak göz artırıcı adam!*

Ey Hz. Bilâl, seni gözbebeği olan kimse görür. Cihânda ancak rü'yet artırıcı kimse görür.

Ankaravî hazretleri bu beyit hakkında şöyle yazar: "Hod kim görür? ya'ni görmez, senin gözünün bebeğini cihânda illâ ki merdüm-i dîde-fezâ, ya'ni rü'yet ziyâde eyleyen göz ki, rü'yet ve muâyene, merdüm-i çeşme mahsûsdur, gayri a'zâya değil." Bu ibârelerde alâka olmakla berâber, fakîrin anladığı ma'nâ budur ki: "Senin gözünün bebeğini kim görür? Yine gözbebeği görür. Cihânda ancak rü'yeti ziyâde eden gözbebeğidir. Meselâ insan, kendi gözünün bebeğini görmek için aynaya baksa, gözünün bebeğini o ayna içinde yine göz bebeği ile görür; ve rü'yeti ziyâde eden ancak gözbebeğidir." Bu beyitteki hulâsa-i ma'nâ: Gözbebeği mesâbesinde olan kâmili, yine gözbebeği mesâbesinde olan dîğer bir kâmil görür, demek olur.

چون بغیر مردم دیده ش ندید   پس بغیر او که در رنگش رسید

3511. *Mâdemki onu gözbebeğinin gayri görmedi, binâenaleyh onun gayri onun rengine kim erişti?*

"Mâdemki gözbebeği mesâbesinde bir insân-ı kâmil olan Hz. Bilâl'i, onun gibi gözbebeği mesâbesinde olan bir kâmilden başkası görmedi, binâenaleyh sâir kimselerden onun bâtınının rengine kim erişti?" Cenâb-ı Pîr'in mürşid-i âlîleri Seyyid Burhâneddîn Muhakkik Tirmizî hazretleri söz söyler idi. Birisi: "Senin medhini falan kimseden işittim" dedi. Buyurdular ki: "İbtidâ göreyim, o kimse nasıl bir kimsedir; onda o mertebe var mıdır ki, beni anlayıp medh etsin. Eğer o beni söz ile tanımış ise, muhakkaktır ki tanımamıştır; zîrâ bu söz ve o harf ve savt ve o dudak ve ağız kalmaz, bu arazdır. Ve eğer fiil ile tanımış ise, yine böyledir. Ve eğer benim zâtımı tanımış ise, sûret zâta uymaz ki medh etsin!"

پس جز او جمله مقلد آمدند   در صفات مردم دیدهٔ بلند

3512. *Böyle olunca, onun gayri, âlî olan gözbebeğinin sıfatlarında hep mukallid geldiler.*

"Mâdemki insân-ı kâmili, ancak insân-ı kâmil tanıyor, o halde gözbebeği mesâbesinde olan insân-ı kâmilden başkaları, mertebesi âlî olan gözbebeği mesâbesindeki bir kâmilin sıfatlarını anlamak husûsunda hep taklîdçi geldiler; ve onun evsâfını beyânen medh ve sitâyiş husûsunda kâmillerden öğrendikleri kelimeleri taklîden söylediler." Nitekim yukarıdaki menkabede îzâh olundu.

گفت جفتش الفراق ای خوش خصال　　　　گفت نی نی الوصالست الوصال

3513. *Onun refîkası: "El-firâk, ey latîf ahlâklı!" dedi. "Hayır, hayır: El-visâl el-visâldir!" dedi.*

Bilâl-i Habeşî hazretlerinin zevce-i muhteremeleri, irtihallerinin kat'î olduğunu anlayınca: "El-firâk, ya'ni aramızda eyvâh, ayrılık vardır!" dedi. Bilâl hazretleri dahi "Hayır hayır, visâl, visâl vardır!" dedi. Zîrâ keserâtdan ayrılık vahdete vuslatdır.

گفت جفت امشب غریبی می روی　　　　از تبار و خویش غائب می شوی

3514. *Refîkası dedi: "Bu gece bir garîb olarak gidiyorsun; kavim ve kabîlenden gâib oluyorsun."*

Hz. Bilâl'in zevcesi tekrâr: "Bu gece kavim ve kabîlenden ayrılıyor ve garîb ve kimsesiz olarak gidiyorsun" dedi.

گفت نی نی بلکه امشب جان من　　　　می رسد خود از غریبی در وطن

3515. *Dedi: "Hayır hayır, belki bu gece benim canım, muhakkak garîblikten vatana erişiyor."*

"Rûhum, bu âlem-i kesâfette, cisme taalluku hasebiyle, kendi aslından ayrı düşmüş ve garîb kalmıştır. Bu gece ölüm vâsıtasıyla bu âlem-i kesîfi ve cesed-i kesîfi terk ederek, kemâl-i şevk ile aslıma gideceğim ve garîblikten kurtulup vatanıma kavuşacağım."

Ma'lûm olsun ki, ölüm mü'minin tuhfesi ve Hak tarafından hediyesidir; fakat nefs-i insan ölümü adem tahayyül ettiğinden, ondan istikrâh eder; rûh ise ölüme âşıktır. Zîrâ rûh aslını ârifdir ve nefis aslından gâfil ve câhildir. Binâenaleyh nefsânî sıfatlarından kurtulamamış olan mü'minler ölümden istikrâh eder ve korkarlar. Nitekim Cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî hazretleri *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Muhammedî'de şu hadîs-i tereddüdü beyân buyururlar: ما ترددت فی شیئ انا فاعله ترددی فی قبض روح عبدی المؤمن یکره الموت و انا اکره مسائته و لا بد له من لقائی Ya'ni "Ben fâil olduğum bir şeyde, mevti kerîh gören mü'min kulumun rûhunun kabzında tereddüd ettiğim gibi tereddüd etmedim ve ben onun mesâetini kerîh görürüm; halbuki ona benim likām lâzımdır." İmdi Hak Teâlâ mukarrebîn olan kullarını cemî'-i ahvâllerinde müşâhid olmakla berâber, Hakk'ın onlara şevki sâbittir. Binâenaleyh hicâb olan bu beden-i kesîf-i unsurînin taayyünü ortadan kalkmakla, Hak Teâlâ bu mukarre-

bînin kendisini bilâ-hicâb müşâhede etmelerine muhabbet eder; ve makām-ı dünyâ, mûcib-i kesret olduğundan, bu rü'yeti men' eder. Zîrâ bu beden-i kesîfde hicâb-ı tabîat ve beşeriyyet vardır. Hz. Bilâl dahi bu mukarreblerden idi.

گفت رویت را کجا بینیم ما گفت اندر خلقهٔ خاص خدا

3516. *Dedi: "Biz senin yüzünü nerede görelim?" Dedi: "Hudâ'nın hâssının halkasında!"*

Bilâl-i Habeşî hazretlerinin zevce-i muhteremeleri tekrâr dedi: "Ey benim muhterem zevcim, biz senin mübârek yüzünü bizden ayrıldıktan sonra nerede görelim?" Cenâb-ı Bilâl buyurdu ki: فِى مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُقْتَدِرٍ (Kamer, 54/55) Ya'ni "Muktedir olan melîkin indinde mak'ad-ı sıdkda" âyet-i kerîmesinde beyân buyrulduğu üzere, Hak Teâlâ hazretlerinin havâssa mahsûs olan halkasında görünüz ve bu mertebeye vusûle çalışınız."

خلقهٔ خاصش بتو پیوسته است گر نظر بالا کنی نی سوی پست

3517. *Eğer nazarı süflîye değil, bâlâya edersen, onun halka-i hâssı sana muttasıl olmuştur.*

"Eğer süflî olan sûret-i zâhireye değil, ulvî olan ma'nâya ve rûhâniyete bakar isen, Hakk'ın halka-i hâssının sana muttasıl olduğunu görürsün." "Halka-i hâss"dan murâd, cem'iyyet-i esmâiyye dâiresidir; zîrâ âdem bu dâireye girmeye müstaiddir, onu bu isti'dâddan uzaklaştıran, sûret-i zâhireye nazarı ve âlem-i süflîye olan meylidir.

اندرین حلقه ز رب العالمین نور می تابد چو در حلقهٔ نگین

3518. *Bu halkada Rabbü'l-âlemînden yüzük halkasında gibi nûr parlar.*

Bu cem'iyyet-i esmâiyye halkasında Rabbü'l-âlemîn'den ya'ni ism-i câmi' hazretinden ve "Allah" isminden, yüzük halkasındaki pırlanta gibi nûr parlar.

Ma'lûm olsun ki, kâmiller mazhar-ı ism-i Zât'dır. Ya'ni câmi'-i cemî'-i esmâ ve sıfât olan "Allah" isminin mazharıdırlar. Bu câmiiyetleri hasebiyle onlara bu ism-i câmi' hazretinden "tecellî-i Zâtî" ve "sıfâtî" vâki' olur. Bu beyitlerde cem'iyyet-i esmâiyye-i Hak yüzük halkasına ve bilcümle esmânın imâmı olan "Allah" ism-i şerîfi pırlanta gibi lemeân eden yüzük taşına teşbîh buyrulmuştur.

گفت ویران گشت این خانه دریغ گفت اندر مه نگر منگر بمیغ

3519. *Dedi: "Yazık! Bu ev vîrân oldu." Dedi: "Aya bak, buluta bakma!"*

Hz. Bilâl'in zevcesi dedi: "Yazık ki bu cisim hânesi vîrân ve harâb oldu!" Hz. Bilâl cevâben: "Sen şems-i hakîkatden ziyâ alan rûha bak; kesîf bir bulut mesâbesinde olan bu cisme bakma. Mu'teber olan cisim değil, rûhdur."

کرد ویران تا کند معمور تر　　قوم انبه بود و خانه مختصر

3520. *Daha ma'mûr etmek için vîrân etti; kavmim kalabalık ve ev dar idi.*
[3534]

Hak Teâlâ'nın cisim hânesini vîrân etmesi, onu cism-i uhrevî ve misâlî ile ziyâde ma'mûr etmek içindir; zîrâ her bir insanın mazhar olduğu Rabb-i hâssının hazînesinde meknûz olan ahkâm ve âsârın kâffesinin zuhûruna bu dar olan cisim hânesi müsâid değildir; onlar için daha geniş bir ev lâzımdır ki, o âsâr ve ahkâm ferah ferah zuhûr etsin. Bu sebeble muhakkikîn hazerâtı "Bu âlem-i dünyâ ecma' ve âlem-i âhiret evsa'dır" buyurmuşlardır.

حکمت خراب شدن تن بمرگ

Tenin ölüm ile harâb olmasının hikmeti

من چو آدم بودم اول حبس کرب　　پر شد اکنون نسل جانم شرق و غرب

3521. *"Ben Âdem gibi evvelen gamın mahbûsu idim; şimdi canımın neslinden şark ve garb doldu."*

Ya'ni Âdem cennet-i zâtda mahbûs idi ve lisân-ı isti'dâd ile habs-i zâtdan âzâd olmak gamında idi. Ba'dehû talebi is'âf buyrulup bu âlem-i kesâfete çıktı ve âdemiyyet mefhûmunu temsîl eden efrâd-ı beşer, şarkı ve garbı doldurdu. "Ben dahi Âdem gibi bu âlem-i kesâfet içinde âzâd olmak gamının mahbûsu idim. Şimdi ölüm ile cânım bu dar kafesten âzâd olmak üzeredir; binâenaleyh rûhumun nesli olan sıfatlardan, âlem-i ma'nâda şark ve garb doldu."

من گدا بودم درین خانه چو چاه　　شاه گشتم قصر باید بهر شاه

3522. *"Ben kuyu gibi olan ev içinde fakîr idim; şâh oldum, şâh için köşk lâzımdır."*

Ben kuyu gibi dar ve karanlık olan bu cisim evi içinde hürriyyete muhtâç idim ve esîr idim. Şimdi nâil-i hürriyyet olup, esâretden kurtuldum ve şâh oldum; şâh için böyle süflî bir cisim hânesi münâsib olmaz. Ona, şânına münâsib bir köşk lâzımdır.

قصرها خود مرشهانرا مأنس است مرده را خانه و مکان گوری بس است

3523. *"Köşkler ise muhakkak şâhlar için mahall-i ünsdür; ölüye hâne ve mekân olarak bir kabir kâfîdir."*

"Âlem-i ma'nânın köşkleri, muhakkak şâh olan rûhlar için ünsiyyet edecek bir yerdir. Rûh-i hayvânî ile hem-renk olan ölü rûhlar için cisim hânesi ve cisim hânesine mahsûs olan mekân olmak üzere bir kabir kâfîdir." Ya'ni o rûhlar ba'de'l-vefât âlem-i illiyyîne urûc edemez, belki onlar âlem-i siccînde mahbûs bir halde kalırlar.

انبیا را تنگ آمد این جهان چون شهان رفتند اندر لا مکان

3524. *Bu cihân, enbiyâya dar geldi, lâ-mekâna şâhlar gibi gittiler.*

Bu cihân-ı kesîf, âlî olan enbiyânın ervâh-ı şerîfelerine dar geldi; nihâyet lâ-mekân olan vücûd-ı hakîkî-i Hak tarafına şâhlar gibi debdebe ve dârât ve ihtişâm ile gitdiler. Nitekim Cenâb-ı Pîr *Mesnevî-i Şerîf*lerinde bu urûca işâreten şöyle buyururlar:

حملهٔ دیگر بمیرم از بشر تا برآرم از ملائك پر و سر
بار دیگر از ملك قربان شوم آنچه اندر وهم نآید آن شوم
پس عدم گردم عدم چون ارغنون گویدم انا الیه راجعون

"Dîğer bir hamlede de, beşer mertebesinden ölürüm; nihâyet melâike cânibinden kanat ve baş çıkarırım. Dîğer def'ada melek mertebesinden kurbân olurum; o şey ki vehme gelmez, o olurum. Binâenaleyh adem olurum; adem, erganûn gibi bana "İnnâ ileyhi râciûn" (Bakara, 2/156) ya'ni "Biz Hakk'a rücû' edicileriz" der.

مردگانرا این جهان بنمود فر ظاهرش زفت و بمعنی تنگ تر

3525. *Bu cihân ölülere fer gösterdi. Onun zâhiri cesîm ve ma'nâda ziyâde dardır.*

İlim ve ma'rifetden bî-behre ve rûh-ı hayvânî ile hem-renk olmak i'tibâriyle ölü hükmünde olan rûhlara bu suver-i kesîfe-i âlem, debdebe ve azamet gösterdi. Halbuki onun zâhiri cesîm görünür ise de, ma'nâda pek dardır.

گر نبودی تنگ این افغان ز چیست   چون دو تا شد هر که در وی بیش زیست

3526. *Eğer dar olmasa idi, bu efgān nedendir? Onda çok yaşayan her bir kimse niçin iki kat oldu?*

Eğer bu âlem-i kesîf ma'nâda dar olmasa idi, halkın acz içindeki figānı nedendir? Meselâ yürüyen insanın önüne bir deniz gelse, vâsıtasız geçemez; uçmak istese, vâsıtasız uçamaz, cism-i kesîfini mekân-ı baîde nakl etmek istese, vâsıta ne kadar serî' olursa olsun, uzun vakte muhtâçdır. Halbuki âlem-i ma'nâda, zaman ve mekân kayıtları ve taayyün-i kesîfin müz'iç iktizââtı ve ahvâli yoktur. Görülmez mi ki dünyâda çok yaşayan insan, ihtiyarladığı vakit, beli bükülüp iki kat olur. Bunlar hep kesâfet âleminin darlığındandır.

در زمان خواب چون آزاد شد   زان مکان بنگر که جان چون شاد شد

3527. *Vaktâki uyku zamânında o mekândan âzâd oldu, bak ki cân nasıl şâd oldu?*

"Vaktâki rûh-i insânî, uyku zamânında o cisim mekânından ve rûh-i hayvânî ile olan alâkasından âzâd oldu, bak ki o kesâfetden kurtulduğu için, nasıl şâd oldu". Meselâ rü'yâ âleminde önüne deniz gelse yürür, batmaz; ve havada uçuverir ve yüksek bir mahalden merdivensiz bir adımda aşağıya iner, göz erimi kadar uzak bir mesâfeyi, bir adımda kat' eder; velhâsıl böyle birçok acîb hareketler yapar ki, onların bu âlem-i kesâfetde icrâsı mümkin değildir. Ölüm hâlinde cân, cismin kesâfetinden kurtulduğu vakit dahi böyle olur. Bu hâle işâreten Resûl-i zîşân Efendimiz النوم اخ الموت ya'ni "Uyku, ölümün kardeşidir" buyurmuşlardır.

ظالم از ظلم طبیعت باز رست   مرد زندانی ز فکر حبس جست

3528. *Zâlim tabîatın zulmünden tekrâr kurtuldu; zindanlık adam hapis fikrinden sıçradı.*

"Zâlim"den murâd, nefsine zâlim olan kimsedir ki, sûre-i Fâtır'da onlar hakkında اَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِه (Fâtır, 35/32) ya'ni "Biz kullarımızdan ıstıfâ ettiğimiz kimselere kitâbı mîrâs verdik ki, onlardan bir kısmı nefsine zâlimdir" buyrulur. Ve nefsine zâlim olması budur ki, nefis kendi mertebesine âid olan huzûzâtı ister, Hakk'ın ıstıfâ eylediği bir kul, onun mertebesinin hükmünü vermeyip men' etmekle, ona zâlim olur. Zîrâ **zulüm** lügatte bir şeyi mevziinin gayrine koymaktır. Ya'ni Nefsine zâlim olan rûh,

tabîatın zulmünden uyku sâyesinde kurtuldu; zîrâ tabîat dâimâ rûhun mertebesinin hilâfındaki ahkâmı rûha ilbâs eder; bu da tabîatın, rûha olan zulmüdür. "Merd-i zindânî"de "yâ" masdariyyet ve nisbet için olabilir. "Zindanlık" veyâ "zindana mensûb olan adam" mesâbesindeki rûh, habs düşüncesinden uyku hâlinde sıçradı ve halâs oldu."

این زمین و آسمان بس فراخ   سخت تنگ آمد بهنگام مناخ

3529. *Çok geniş olan bu yer ve gök menâh vaktinde pek dar geldi.*

"Menâh", nüzûl etmek ve uyumak ve develeri bağladıkları mahal ma'nâlarınadır. Burada masdar-ı mîmî olup, uyumak ma'nâsınadır. Ya'ni "Nazar-ı cismânîye pek geniş görünen bu yer ve gök, uyumak vaktinde pek dar gelir; zîrâ rü'yâ âleminde, bu âlem-i kesâfete sığmayan ahvâl meşhûd olur."

چشم بند آمد فراخ و سخت تنگ   خندهٔ او گریه فخرش جمله ننگ

3530. [3544] *Geniş ve pek dar göz bağı geldi; onun gülmesi ağlama, onun fahri hep ârdır.*

"Cihânın sûretde geniş olması ve vâki'de pek dar olması göz bağıdır ve sihirdir ve o acîbdir; yâhud ya'ni cihânın sûretde geniş olması, göz bağıdır; halbuki o pek dardır. Bu âlemin zâhirde gülmesi ağlama ve iftihârı da utanacak ve ârlanacak şeydir." Ya'ni dünyânın ahvâli hep tersinedir. Bu cihânın gamı hakîkatde sürûr, elemi râhat, ağlaması gülme, gülmesi ağlamadır. Nitekim ahvâl-i dünyânın tersliği حفت النار بالشهوات حفت الجنة بالمكاره ya'ni "Ateş şehevât ile örtülmüştür ve cennet mekrûhât ile örtülmüştür" hadîs-i şerîfinde beyân buyrulmuştur.

تشبیه دنیا که بظاهر فراخست و بمعنی تنگ و تشبیه خواب که خلاصست از تنگی

Teşbîh-i dünyâ ki zâhirde geniştir ve ma'nâda dardır; ve uykunun teşbîhi ki, bu darlıktan halâsdır

همچو گرمابه که تفسیده بود   تنك آیی جانت پخسیده بود

3531. *Kızmış olan hamam gibi ki, dar gelirsin, cânın kavrulmuş olur.*

"Puhsîden", pejmürde olmak, erimek ve kavrulmak ma'nâlarınadır. Ya'ni "Dünyâ kızmış bir hamama benzer ki, öyle bir kızmış hamam içinde insanın canı, ya'ni rûh-ı hayvânîsi erimiş ve kavrulmuş olur."

گرچه گرمابه عریضست و طویل زآن تبش تنگ آیدت جان و کلیل

3532. *Vâkıâ hamam enlidir ve uzundur; onun harâretinden senin canın dar ve yorgun gelir.*

Hamam ne kadar geniş olursa olsun, onun sıcaklığı pek ziyâde olduğu vakit, senin canın sıkılır ve bî-tâb kalır.

تا برون نآیی بنگشاید دلت پس چه سود آمد فراخی منزلت

3533. *Dışarıya gelmedikçe gönlün açılmaz; o halde senin menzilinin genişliğinin ne fâidesi geldi?*

"Aman bayıldım" diye dışarı çıkmadıkça gönlün açılmaz ve ferahlanmazsın. Böyle olunca senin menzilin olan hamamın genişliğinin sana ne fâidesi oldu?

یا که کفش تنگ پوشی ای غوی در بیابان فراخی می دوی

3534. *Yâhud ki, ey azgın, bir dar ayakkabı giyesin, geniş bir sahrâda koşasın.*

آن فراخی و بیابان تنگ گشت بر تو زندان آمد آن صحرا و دشت

3535. *O sahrânın genişliği dar oldu; o sahrâ ve çöl, senin üzerine zindan geldi.*

Bu iki beyt-i şerîf dahi, sûretde geniş görünen dünyânın, ma'nâda darlığını gösteren misâldir.

هر که دید او مر ترا از دور گفت کو درآن صحرا چو لالهٔ تر شگفت

3536. *Her kim seni uzaktan gördü ise, "O sahrâda tâze lâle gibi açılmış?" dedi.*

Sen ayaklarını sıkan dar ayakkabı ile sahrâda azâb-ı elîm içinde gezerken, seni uzaktan gören bir kimse: "Şu adam ne zevk içindedir, sahrâda tâze lâle gibi açılmış şen ve şâtır bir halde geziniyor!" der.

او نداند که تو همچون ظالمان از برون در گلشن و جان در فغان

3537. *O bilmez ki, sen zâlimler gibi hâriçden gülşen içindesin ve cânın figân içindedir.*

O böyle söyleyen adam bilmez ki, sen, dünyâda envâ'-ı zulümler yapıp, köşklerde ve saraylarda gülistân içinde yaşayan ve fakat cânları, âlem-i âhiretde başlarına gelecek olan azâb-ı elîmi idrâk ettikleri için feryâd ve figān içinde bulunan zâlimler gibisin. Dışın latîf olan sahrâda ve için şedîd bir elem içindedir.

خواب تو آن کفش بیرون کردنست   که زمانی جانت آزاد از تنست

3538. *Senin uykun o ayakkabını çıkarmaktır ki, bir zaman cânın, tenden âzâddır.*

Ey nâkıs insan, senin uyku hâlin, cânına bir dar ayakkabı gibi olan cismini çıkarmaktır; zîrâ uyuduğun müddetçe cânın, cisim dağdağasından âzâddır ve tenin esâretinden muvakkaten olsun kurtulmaktır.

اولیا را خواب ملکست ای فلان   همچو آن اصحاب کهف اندر جهان

3539. *Ey filân, evliyâya uyku mülktür; cihânda o Ashâb-ı Kehf gibidir.*

Ey nâkıs insan, sen uyku hâlinde cismin esâretinden muvakkaten kurtulursun; bu hürriyet sana âriyettir, fakat evliyâya cismin esâretinden kurtulmak hâli dâimîdir; bu hâl onlara mülk olmuştur. Onlar bu dünyâda kıssaları meşhûr olan Ashâb-ı Kehf gibidirler; onların harekât ve sekenâtı Hak'dandır.

خواب می بینند آنجا خواب نی   در عدم در می روند و باب نی

3540. [3554] *Orada rü'yâ görürler, rü'yâ değildir; ademe giderler; ve kapı yoktur.*

O kendilerine mülk olan uyku içinde rü'yâ görürler, fakat o rü'yâ, senin gördüğün rü'yâ cinsinden değildir; zîrâ senin rü'yâlarının bir kısmı bu âlem-i süflîden dimâğına müntekış olan hayâlâttır. Onlarınki böyle değildir, onlar âlem-i melekûtu ve ehlini müşâhede ederler ve a'yân-ı sâbite âlemini görürler. Onlar bu âlem-i kesâfetin varlığından, yokluğu âlemine giderler; zîrâ bu kesâfet âleminde müstağrak olanların nazarında âlem-i melekût adem ve yokluk âlemi görünür ve hattâ bu istiğrâk, inkârlarına sebeb olur. Eğer "Biz o âleme nerede girelim?" diye sorarsan, derim ki: "O âlemin kapısı yoktur, belki her tarafı açık bir âlemdir, onu örten senin senliğindir."

خانهٔ تنگ و درو جان چنگ لوک   کرد ویران تا کند قصر ملوک

3541. *Dar bir ev ve cân, onun içinde eli ve ayağı büzülmüş. Pâdişâhların köşkünü yapmak için vîrân etti.*

Bu cism-i beşer dar evdir ve cân o dar ev içinde eli ve ayağı büzülüp sıkışmış kalmıştır. Hak Teâlâ hazretleri ölüm sebebiyle o cismi harâb etti ise, kendisinin halîfesi olan rûha, pâdişâhlara lâyık bir köşk yapmak için harâb etti.

"Çenglûk" eli ve ayağı büzülmüş ma'nâsınadır.

چنگلوکم چون جنین اندر رحم   نه مهه گشتم شد این نقلان مهم

3542. *"Rahimdeki cenîn gibi, ben eli ve ayağı büzülmüşüm; dokuz aylık oldum, bu intikāl zarûrîdir."*

"Ben cisim içinde, ana rahmindeki cenîn gibi eli ayağı büzülmüş bir halde kalmışım. Cenîn dokuz ayda kemâle gelip dünyâya geldiği gibi, benim dahi bu cisim içinden vakt-i vilâdetim geldiği için intikāl etmem ve dîğer bir âleme doğmam mühim ve zarûrîdir."

Bu beyt-i şerîf, Hz. Bilâl lisânından zevcesine hitâbdır.

گر نباشد درد زه بر مادرم   من درین زندان میان آذرم

3543. *"Eğer anamın üzerinde doğum ağrısı olmasa, ben bu zindân içinde ateş ortasındayım."*

"Zih", kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır, burada doğurmak demektir. "Derd-i zih", doğum ağrısı demek olur. "Âzer", ateş ma'nâsınadır. Ya'ni "Anam mesâbesinde cismimde, doğum ağrısı mesâbesinde olan hâlet-i nezi' zahmeti olmasa, ben bu cisim veyâ unsuriyât zindânı içinde mihnet ateşi ortasındayım."

مادر طبعم ز درد مرگ خویش   می کند زه تا رهد برّه ز میش

3544. *"Tab'ım anası kendi ölümünün acısından doğurmayı koparır, tâ ki kuzu koyundan kurtulsun!"*

"Mî küned zih", "kerden" masdarından olduğu takdîrde ma'nâ, "Ana mesâbesinde olan tab'ım, kendi ölümünün acısından, cisim koyunundan rûh kuzusu kurtulmak için doğum yapar" demek olur.

تا چرد آن برّه در صحرای سبز   هین رحم بگشا که گشت این برّه گبز

3545. *"Tâ ki kuzu yeşil sahrâda otlasın. Âgâh ol, rahmi aç ki, bu kuzu büyük oldu."*

"Gebz", büyük ve iri demektir. "Yeşil sahrâ"dan murâd, âlem-i ervâhdır ki, bu âlemde tecelliyât-ı acîbe-i Hak meşhûd olur; ya'ni Hz. Bilâl buyurur ki:

"Benim tab'ım anasının doğum ağrısı tuttu; artık cisim rahmini aç ki, kemâle gelmiş ve büyümüş olan rûh kuzusu, kendisine münâsib olan âlem-i ervâha doğsun ve orada tecelliyât-ı acîbe-i Hak ile mütegaddî olsun."

Bu beyt-i şerîfde bu cism-i unsurî içinde kemâle gelmiş olan ervâh-ı kümmelînin hayât-ı dünyeviyyeden sıkılıp, ölüme âşık olduklarına işâret vardır. Filhakîka bir gün üstâdım Mesnevîhân Es'ad Dede efendi (k.s.) hazretlerinden *Mesnevî-i Şerîf*'i şerh buyurmalarını istirhâm etmiş idim. Buyurdular ki: "*Mesnevî-i Şerîf*'in arzûm vechi ile şerhi yirmi senede olabilir. Bakalım bizim yirmi sene ömrümüz var mı? Farz et ki yirmi sene ömür vardır, canımız sıkılmadan nasıl duracağız?"

درد زه گر رنج آبستن بود　　　　بر جنین اشکستن زندان بود

3546. *Doğum ağrısı gerçi gebenin zahmeti olur; cenîne zindânı kırmak olur.*

Bu beyt-i şerîfde, ölüm doğuma teşbîh buyurulmuştur.

حامله گریان ز زه کاین المناص　　　　وآن جنین خندان که پیش آمد خلاص

3547. *Gebe, "Doğurmaktan, mahall-i halâs nerededir?" diye ağlayıcıdır; ve o cenîn, "Kurtuluş ileriye geldi" diye gülücüdür.*

هر چه زیر چرخ هستند امهات　　　　از جماد و از بهیمه وز نبات

3548. *Feleğin altında cemâddan ve hayvandan ve nebâtdan her ne varsa, ümmehâtdırlar.*

Feleğin altında olan bu küre-i arzın mâye-i aslîsi olan cemâddan ve o mâyeden hâsıl olan nebâtât ve hayvânâtdan her ne varsa, hepsi bir analardır ve hepsi kendi hâl ve şânına göre bir veled doğurur. Meselâ cemâddan nebât ve nebâtdan hayvân ve bunların mecmû'undan cism-i insân doğar. Her birisinin kendisine mahsûs birer doğum ağrıları vardır ve onların bu doğumları esnâsındaki gulgulelerini ancak rûh kulakları işitir. Nitekim cenâb-ı Mevlânâ efendimiz bu *Mesnevî-i Şerîf*de (Şerh c.5, b. 1018) از جمادی عالم جانها روید غلغل اجزای عالم بشنوید ["Cemâdlıktan canlar âlemine gidiniz; âlemin eczâsının gulgulesini işitiniz."] buyurmuşlar idi.

آنچه کوسه داند از خانهٔ کسان　　　　بلمه از خانهٔ خودش کی داند آن

3549. *Herkesin evinden kösenin bildiği şeyi, kabasakallı kendi evinden onu ne vakit bilir?*

"Belme" ve "bülme", kaba ve uzun sakal ma'nâsınadır. Uzun sakallı adama da derler, hamâkatdan kinâye olur. Ve "köselik" zekâvet ve fetânetden kinâyedir. Ya'ni "Köse, kemâl-i zekâvet ve fetânetinden dolayı herkesin evinde olan ve biten şeyleri bilir; kabasakallı adam ise, kemâl-i hamâkatından dolayı, kendi evinde cereyân eden ahvâli bilmez demek olur." Ve bu ma'nânın yukarıki beyte vech-i rabtı budur ki: "Ey gâfil sen, kendi vücûd-ı unsurînde cereyân eden ahvâlden ve doğumlardan bî-habersin; feleğin altındaki cemâdın ve nebâtın ve hayvânâtın doğum hallerini ne bilirsin?"

آنچه صاحب دل بداند حال تو   تو ز حال خود ندانی ای عمو

3550. [3565] *O şeyi ki, gönül sâhibi senin hâlinden bilir, ey amca, sen kendi hâlinden bilmezsin.*

Senin birtakım ahvâlin vardır ki, sen onların farkında bile değilsin; halbuki gönül sâhibi olan evliyâ-yı kirâm hazarâtı, senin bilemediğin o sendeki ahvâli bilir. Beyt-i Ziyâ Paşa:

En ummadığın keşf eder esrâr-ı derûnun
Sen herkesi kör, âlemi sersem mi sanırsın

در بیان آنکه هر چه غفلت و غم و کاهلی و تاریکیست همه از تنست که ارضی و سفلیست

Onun beyânındadır ki, her ne ki gafletdir ve tenbelliktir ve zulmettir, hep arzî ve süflî olan tendendir

غفلت از تن بود چون تن روح شد   بیند او اسرار را بی هیچ بد

3551. *Gaflet tenden oldu; ten rûh olduğu vakit, hiç çâresiz o esrârı görür.*

Hakîkat-ı hâlden gaflet ve tarîk-ı Hak'da sa'y ve gayret husûsundaki tenbellik ve nûrsuzluk hep kesîf olan cismin iktizââtındandır; vaktâki riyâzet ve mücâhedât [ile] tenin iktizââtı muattal olup, ahkâm-ı rûhiyye cisme gâlib olduğu vakit, hiç çâresiz bu kesâfet perdesi kalkıp, rûhun gözü esrâr-ı gaybiyyeyi müşâhede eder; ve bu müşâhede zarûrî bir hâldir.

چون زمين بر خاست از جو فلك   نى شب و نى سايه باشد لى و لك

3552. *Arz cevv-i felekden kalktığı vakit, benim için ve senin için ne gece ve ne de gölge olur.*

"Cevv", boşluk, "felek", gök, "cevv-i felek", göğün boşluğu demektir ki, arzın fezâda ve boşlukta bir mahal işgâl ettiğine işâret buyurulur.

Bu beyt-i şerîf, şimdiki ilm-i hey'ete göre arzın vaz'iyyetini musavvir bir beyân-ı âlîdir. Ya'ni "Arz, fezâda işgâl ettiği mahalden kalktığı vakit, ne gece ve ne de gündüz ve ne de gündüzün düşecek bir gölge mahalli kalır." Zîrâ gece ve gündüz arzın kendi mihveri etrâfındaki devrinden mütehassıldır. Arz fezâdan kalkınca, benim ve senin için gece ve gündüz dahi kalmaz. Çünkü gölge için gölgenin sâhibi ile berâber bu gölgenin düşeceği bir mahal lâzımdır. Arz kalmayınca, benim ve senin kesîf cisimlerimiz ve bu cisimlerimizin gölgeleri de kalmaz. Ve bu beyt-i şerîfde, ayın gölgesi olan küsûfun ve arzın gölgesi olan husûfun dahi kalmıyacağına işâret buyurulur. Bu ma'nâyı, ilm-i hey'ete vâkıf olanlar iyi tasavvur edebilirler. Ve Kopernik'den çok sene evvel vâki' olan, sultânü'l-ârifîn Hz. Mevlânâ efendimizin bu beyân-ı âlîsine hayret ederler.

هر كجا سايه ست و شب يا سايه‌گه   از زمين باشد نه از افلاك و مه

3553. *Her nerede gölge ve gece veyâhud gölge mahalli vardır, eflâkden ve aydan değil, arzdan olur.*

Ya'ni "Arzın herhangi noktasında gece varsa, arzın devrinden olur; ve arz üzerinde her nerede bir gölge olursa, o gölgenin vücûdu eflâkden ve aydan, ya'ni eflâkin güneşinden ve aydan değildir, arzdandır." Zîrâ arz olmasa, gölgenin düşeceği bir mahal bulunmamış olacağından, gölgenin vücûdu olmaz ve görünmez. Ve kezâ küsûf vukû'unda ayın gölgesi arz üzerine düşer, Arz olmazsa, küsûf dahi vâki' olmaz; ve kezâ husûf vukû'unda arzın gölgesi ay üzerine düşeceğinden, arz olmasa bu gölge düşmez ve husûf dahi vâki' olmaz idi. Binâenaleyh gölge ve gece ve gölge mahalli, eflâkin güneşinden ve ayından değil, arzın vücûdundan olur. Bu hâlin böyle olduğu fennen ve hissen sâbittir. Bu beyitlerin, yukarıki beyitlere rabtı budur ki, cisim arz mesâbesindedir, âlem-i hakîkate karşı vâki' olan gölge, ya'ni hicâb ve zulmet ve mahall-i hicâb, o felek-i hakîkatin güneşi olan Zât-ı Hak'dan ve onun ayı olan enbiyâ ve evliyâdan değil, cism-i kesîfdendir.

دود پیوسته هم از هیزمْ بود　　　نی ز آتشهای مُسْتَنْجَمْ بود

3554. *Muttasıl olan duman dahi odundan olur, kıvılcımlı ateşlerden olmaz.*

Birbiri arkasından çıkan duman sütûnu, kesîf olan odundan hâsıl olur. Par par yanan alevli ve kıvılcımlı ateşlerden olmaz; bu ateşler dumansız yanar. "Müstencem", necmden me'hûzdur; parlak ve kıvılcım saçan ateş demektir.

Yukarıki beyitlerde kesâfetin hicâb olduğu beyân buyurulmuş idi, burada da rü'yete hicâb olan kesîf dumanın, kesîf odundan çıktığı meselen beyân buyurulmuştur.

وهم افتد در خطا و در غلط　　　عقل باشد در اصابتها فقط

3555. *Vehim hatâya ve galata düşer, isâbetler içinde yalnız akıl olur.*

Vücûd-ı kesîfdeki vehim, rü'yete hicâb olan odunun dumanı gibidir; akıl ise zulmeti yırtıp eşyâyı gösteren parlak ateş gibidir. Binâenaleyh vehim dumanı arasından hayâl meyâl görünen şeyler hatâlı ve galat olur. Parlak ateş mesâbesinde olan aklın nûruyla meşhûd olan şeyler, hatâdan ve galatdan sâlim olur. Böyle olunca nefsin bir kuvveti olan vehmi, rûhun sıfatı olan aklın tahakkümü altına vaz' etmek iktizâ eder.

هر گرانی و کسل خود از تنست　　　جان ز خفت جمله در پریدنست

3556. *Her ağırlık ve üşenmek muhakkak tendendir, cân hafiflikden hep uçmaktadır.*

Ey sâlik, tarîk-i Hak'da kat'-ı mesâfe husûsunda vâki' olan her ağırlık ve üşenme, cisim ahkâmının galebesindendir. Eğer cisim üzerine cânın hükmü gālib olursa, böyle bir ağırlık ve üşenme vâki' olmaz; zîrâ cân hafifliğinden dolayı Hak yolunda uçar bir haldedir.

روی سرخ از غلبهٔ خونها بود　　　روی زرد از جنبش صفرا بود

3557. *Kırmızı yüz, kanların galebesinden olur; sarı yüz, safrânın hareketinden olur.*

"Gulbe", masdar-ı binâ-i nev'dir; bir nevi' galebe demek olur.

رو سپید از قوهٔ بلغم بود　　　باشد از سودا که رو ادهم بود

3558. *Beyaz yüz, balgamın kuvvetinden olur; sevdâdan olur ki, yüz esmer ola.*

Bu vücûd-ı izâfî âleminde her ma'nânın bir eser-i zâhirîsi vardır. Nefsin ve rûhun galebesi hallerinde vücûdda ne gibi eserler zâhir olacağı, yukarıda zikr olundu. Bu iki beyt-i şerîf dahi dört hâlin birer misâlidir.

Ma'lûm olsun ki, tabâbet-i atîkaya göre âlem-i kesâfet dört unsur ve dört tabîattan terekküb etmiştir. Dört unsur "hava, ateş, toprak, su"dur. Bunlara "erkân-ı erbaa" dahi derler. Hikmet-i tabîiyyeye göre bunların isimleri gaz, harâret, sulb ve mâyi'dir. Dört tabîat dahi, soğuk, sıcak, kuru ve yaştır. Anâsırın ma'nâları tabîatlar ve tabîatların sûretleri, anâsırdır. Bu dört unsur ile dört tabîata "ümmehât" derler. Bunlar sûret-i münâsibede birbirine karışınca, bir hey'et peydâ olur, ona da "mizâc" derler. Ve mizâcı, imtizâcdan almışlardır. Bu dört unsur ile dört tabîat cism-i beşerde dört şey üzerindedir. Balgam, safrâ, sevdâ ve kandır. Bunlara da "ahlât-ı erbaa" derler. "Safrâ"nın tabîatı sıcak ve kurudur, vücûd-ı insânîdeki meskeni öddür, ya'ni safra kesesidir. "Balgam"ın tabîati soğuk ve yaştır; vücûd-ı insânîde meskeni akciğerdir. "Sevdâ"nın tabîatı soğuk ve kurudur, vücûd-ı insânîde meskeni dalaktır. "Kan"ın tabîatı sıcak ve yaştır ve vücûdda meskeni karaciğerdir. Safrâdan harâret, kandan sürûr, balgamdan gam ve sevdâdan korku hâsıl olur. Bunun kıvâmı bu ahlât-ı erbaa iledir; eğer bunlar i'tidâlde olursa sıhhat yerinde olur ve biri gâlib olur ise, hastalık vukû'a gelir. Safrâyı soğuk ve yaş; ve kanı soğuk ve kuru; ve balgamı sıcak ve kuru, ve sevdâyı sıcak ve yaş şeyler ile tedâvî ederler; zîrâ her bir illetin tedâvîsi zıddıyladır. Ve senenin dört mevsimi vardır, yazın safrâ ziyâdeleşir; sonbaharda sevdâ ziyâdeleşir ve kışın balgam ziyâdeleşir. İlk baharda kan ziyâdeleşir. Safrâ galebesinin ba'zı alâmetleri budur ki, renk ve gözler sararır, ağız acılanır ve dil kurur ve başta çıbanlar peydâ olur. Bu kimse serin havadan hoşlanır ve susamak ârız olur. Kan galebesinin ba'zı alâmetleri budur ki; cisim dolgun, yüz kırmızı olur ve kaşınmak ârız olur. Bedende ağırlık ve çok istifrağ vâki' olur. Balgam galebesinin alâmetlerinden ba'zıları budur ki; rengi beyaz ve salyası çok ve yapışkan ve cismi soğuk olur. Sabahları kahvaltıya iştihâsız olur. Ve susaması az ve mi'desi zayıf ve idrârı beyaz ve uykusu çok ve unutkanlığı ziyâde olur; ve cisminde üşeniklik olur. Galebe-i sevdâ alâmetlerinden ba'zısı budur ki, gözde ve cismin her kısmında kuruluk olur ve uykusu az olur, çok su içer ve kanı siyâh ve kesîf olur; tab'ında vesvese ve fikir ve gam peydâ olur ve rengi esmer olur.

در حقیقت خالق آثار اوست　　　لیك جز علت نبیند اهل پوست

3559.. *Hakîkatde eserlerin Hâlık'ı O'dur; fakat post ehli illetin gayrini görmez.*

Her ne kadar cismin ve rûhun ve safrâ ve kan ve balgam ve sevdâ ahlâtının eserleri zâhirde bunlardan görünür ise de, hakîkatde bu eserlerin Hâlık'ı Hak Teâlâ hazretleridir; fakat post ve zâhir ehli, ancak bu eserlerin sebebleri olan cisim ve rûhu ve ahlât-ı erbaayı görür.

مغز کو از پوستها آواره نیست   از طبیب و علت او را چاره نیست

3560. *İç ki, kabuklardan âvâre değildir, ona tabîbden ve illetden çâre yoktur.*
[3575]

"Âvâre", gāib olmak ve perâkende ve perîşân ve nâ-bûd ve bî-nâm u nişân olmuş ve vatandan uzak düşmüş ma'nâlarınadır; burada uzak düşmek ma'nâsı münâsib olur. "İç"den murâd, akıl ve "kabuk"dan murâd, esbâb-ı zâhirîdir. Ya'ni, "Bir akıl ki, esbâb-ı zâhiriyyeden uzak düşmüş ve nazarında onları yok etmiş değildir, o akla tabîbden ve esbâbdan kurtulmağa çâre yoktur; zîrâ o kimse müessir olarak Hakk'ı görmüyor, ancak tabîbi ve esbâbı görüyor."

چون دوم بار آدمی زاده بزاد   پای خود بر فرق علتها نهاد

3561. *Vaktâki Âdemoğlu iki def'a doğdu, kendi ayağını illetlerin tepesine koydu.*

Ya'ni "Âdemoğlu evvelen anasının karnından, sâniyen meşîme-i tabîatdan doğmadıkça, tabîat âlemine mahsûs olan sebeblere nazar etmekten kurtulamaz. Ancak bu sûretle iki def'a doğmuş olan kimse, esbâb ve illetleri çiğneyip, müsebbibü'l-esbâb olan Hakk'a nazar edebilir." Bu beyt-i şerîfde Îsâ (a.s.)dan menkūl olan لن يلج ملكوت السموات من لم يولد مرتين ya'ni "İki def'a doğmayan kimse, melekût-i semâvâta giremez" kavl-i şerîfine işâret buyurulur.

علت اولى نباشد دين او   علت جزوى ندارد كين او

3562. *Onun dîni illet-i ûlâ olmaz; onun kîni illet-i cüz'î olmaz.*

Bu beytin ikinci mısrâ'ındaki "illet-i cüz'î" yerine, ba'zı nüshalarda "illet-i uhrâ" vâki'dir. Her ikisi de bir ma'nâyı ifâde eder. Ya'ni hükemâdan bir kısmı Vâcibü'l-Vücûd'a "illetlerin illeti" ya'ni "sebeblerin sebebi" derler ve herşeyi Vâcibü'l-Vücûd'a kadar sebebe muallak tutarlar; ve meselâ derler ki: "Âlemin sebeb-i vücûdu Hak'dır ve âlem Hak'dandır. Ve mevsimlerin vücûduna sebeb âlemdir ve ba'zı hastalıkların vücûduna sebeb kış mevsimidir ve soğuktur derler. Burada "illet-i ûlâ" ve "sebeb-i evvel" Vacibü'l-Vücûd ve âlem

ve mevsimler ve hastalık, illet-i cüz'î ve illet-i uhrâ olur. İmdi, meşîme-i tabîatdan hârice çıkıp, ikinci def'a doğmamış olan kimse, tabîatın esîri olduğundan, onun mezhebi ve meslekî, hükemânın dîni ve meslekî gibi illet-i ûlâ olur ve kîni de illet-i cüz'îye olur. Meselâ hastalandığı vakit kıştan ve soğuktan bilip, illet-i cüz'î olan kışa ve soğuğa kin tutar; fakat tabîat hâricine çıkıp hakāyık-ı eşyâya muttali' ve sırr-ı vücûda vâkıf olanlar, vücûd-ı hakîkî sâhibi olan Hak'dan başkasını görmezler ve "Sebeb ve müsebbib hep O'dur" derler. Ve onların meslekî كان الله و لم يكن معه شيئ الآن كما كان Ya'ni "Allah vâr idi ve O'nunla berâber bir şey yok idi; şimdiki halde yine öyledir" hükmünden ibâret olur. Bu bahisde suâl ve cevâb çoktur; fakat bunların burada zikrine imkân yoktur; sırası geldikçe bu *Mesnevî-i Şerîf*'de geçecektir.

می پرد چون آفتاب اندر افق   با عروس صدق و صورت چون تتق

3563. *Güneş gibi ufukta uçar, sıdk gelini ile ve sûret perde gibi.*

Tabîat hâricine çıkan bir veliyy-i kâmilin rûh-ı âlîsi, sıdk gelinini koltuğuna almış olduğu halde, güneş gibi yüksek ufuklarda uçar; ve onun sûret-i cismâniyyesi ise, rûh-ı latîfine bir perde olur.

بلکه بیرون از افق و ز چرخها   بی مکان باشد چو ارواح و نها

3564. *Belki ufuklardan ve feleklerden hâriç, rûhlar ve akıllar gibi mekânsız olur.*

"Belki onun perde mesâbesinde olan cism-i sûrîsi dahi ufuklardan ve feleklerden hârice çıkar. Kemâl-i letâfetinden dolayı rûhlar ve akıllar gibi mekânsız olur." Nitekim (S.a.v.) Efendimizin cism-i latîfleri ufku ve eflâki geçip mi'râc eyledi. "Nühâ", "nühye"nin cem'idir ve nühye, akıl demektir.

بل عقول ماست سایهای او   می فتد چون سایها در پای او

3565. *Belki bizim akıllarımız, onun gölgeleridir; gölgeler gibi onun ayağına düşer.*

Belki bizim akıllarımız, cisim ve rûhu ile berâber âfâkı ve eflâki aşan o zât-ı pâkin gölgeleridir. Zîrâ hakîkat-ı muhammediyye "akl-ı evvel"dir. Ve bizim akıllarımız, akl-ı evvelin zılâlidir.; binâenaleyh bizim akıllarımız, gölgeler ayaklar altına düştüğü gibi, onun ayağının altına düşer.

مجتهد هرگهٔ که باشد نص شناس   اندرآن صورت نیندیشد قیاس

3566. *Müctehid her vakit ki nass tanıyıcı ola, bu sûretde kıyâs düşünmez.*

Ya'ni "Bizim akıllarımız, akl-ı evvelin gölgesi olup, onun ayağına düşmesinin misâli budur ki, dîn ve tarîkat mesâilinde sarf-ı mesâî eden bir müctehid, sûret-i mes'eleye tevâfuk eden bir nassı bulup tanıdığı vakit, o nassa göre hükmünü verir; artık o sûret-i mes'ele hakkında kıyâs düşünmez." Ve nass olan yerde, kıyâs sûretiyle ictihâd câiz değildir. Nitekim fıkıhda "Mevrid-i nassda ictihâda mesâğ yoktur" kāide-i umûmiyyesi meşhûrdur.

چون نیابد نص اندر صورتی　　　　از قیاس آنجا نماید عبرتی

3567. *Bir sûretde nass bulunmadığı vakit, orada kıyâsdan bir i'tibâr gösterir.*

"Bir mes'ele sûretinde nass bulamadığı vakit, müctehid kıyâs cihetine gidip, bir hüküm verir ve kıyâsa i'tibâr eder." "Nass"dan murâd Kitâb ve Sünnet, ya'ni Kur'ân ve hadîsdir; ve "kıyâs", usûle mensûb olan delilleri tasnî' etmektir. Binâenaleyh nass vahyî ve kıyâs aklî olduğu için, kıyâs nassın altındadır.

تشبیه نص با قیاس

Kıyâs ile nassın teşbîhi

نص وحی روح قدسی دان یقین　　　　وآن قیاس عقل جزوی تحت این

3568. *Nassı, yakînen Rûh-ı Kudsî'nin vahyi bil ve o akl-ı cüz'înin kıyâsı bunun altındadır.*

"Nassın neye benzediğini ve kıyâsın neye benzediğini bilmek istersen, yakînen bunu bil ki, nass Rûh-ı Kudsî'nin vahyidir; ve kıyâs ise, akl-ı cüz'înin mahsûlü olup, nassın altındadır." "Rûh-ı Kudsî"den murâd, Hz. Cibrîl olduğu gibi, âtîdeki beyitler karînesiyle, rûh-ı kâmil dahi olabilir. Hz. Cibrîl olduğuna göre "nass"dan murâd Kitâb ve Sünnet olur; ve rûh-ı ârif olduğuna göre keşif ve zevkdir. Ve vâris-i nebevî olan ârif-i kâmilin rûhunun keşfi, akl-ı cüz'înin idrâki fevkinde olduğundan, nass gibidir.

عقل از جان گشت با ادراك و فر　　　　روح او را کی شود زیر نظر

3569. *Akıl cândan idrakli ve ferli oldu; rûh ne vakit onun nazarı altında olur?*

Cânın vahyi, akl-ı cüz'î kıyâsının fevkinde olmasının sebebi budur ki, akıl cânın sıfatıdır ve onun mevsûfu cândır. Binâenaleyh sıfat mevsûfdan inbiâs eder; zîrâ sıfat mevsûfun zâhiri ve mevsûf sıfatın bâtınıdır. Zâhir bâtından ferli ve revnaklı olur. Şu halde akıl idrâki cândan buldu. Rûh hiç o aklın nazarı altında olur mu?

ليك جان در عقل تأثيرى كند   زآن اثر آن عقل تدبيرى كند

3570. [3585] *Lâkin cân akılda bir te'sîr yapar, o eserden o akıl bir tedbîr eder.*

Rûh, akıl üzerine bir te'sîr yapar, rûhun o te'sîri sebebiyle akıl bir tedbîre teşebbüs eder.

نوح وار ار صدّقى زد بر تو روح   كو يم و كو كشتى كو طوفان نوح

3571. *Eğer senin üzerine rûh, Nûh gibi bir saddak vurdu ise, hani deniz, hani gemi, hani Nûh'un tûfanı?*

Bu beyt-i şerîfde "rûh" Nûh'a ve "tasarrufât ve kemâlât-ı rûhânî" denize ve gemiye ve tûfâna teşbîh buyurulmuştur; ve muhâtab akıldır. Ya'ni "Ey akıl, eğerçi Nûh gibi olan rûh, sana muîn olduğunu tasdîk etti ise, onun eserlerinden bir eserin ve nûrlarından bir nûrun sende mevcûd olması lâzımdır. Hani sende rûhun tasarrufâtı var mı? Bil'akis sende bir idrâk-i nâkıs meşhûd olmaktadır."

عقل اثر را روح پندارد و ليك   نور خور از قرص خور دورست نيك

3572. *Akıl, eseri rûh zanneder; ve fakat güneşin nûru, güneşin kursundan pek uzaktır.*

Akıl, rûhun eserini, rûhun kendi zanneder; ve fakat güneşin arz üzerine mün'akis olan nûru milyonlarca kilometre mesâfede olan güneşin kursundan pek uzaktır. Rûhun akl-ı dimâğî üzerine mün'akis olan eseri de böyledir.

زآن بقرصى سالكى خرسند شد   تا ز نورش سوى قرص افكند شد

3573. *O sebebden bir sâlik bir kursa kāni' oldu, âkıbet onun nûrundan kurs tarafına atılmış oldu.*

Akıl, rûhun eserini, rûhun kendisi zannetmesi sebebinden, bir sâlik bidâyet-i sülûkünde, bir ekmek kursu mesâbesinde olan o esere kāni' oldu ve netîcede rûhun o eserinden ve nûrundan, kurs-ı şems mesâbesinde olan rûhun kendi tarafına atılmış oldu.

زانکه این نوری که اندر سافلست نیست دائم روز و شب او آفلست

3574. *Zîrâ bu bir nûr ki, sâfildedir, dâim değildir; gece ve gündüz o âfildir.*

Zîrâ mertebe-i süflîdeki akl-ı dimâğîye aks eden bu rûhun nûru, dâim değildir. Gece ve gündüz gāib olucudur; ve rûhun bu nûru akla in'ikâs etmediği vakit, vehmin te'sîri altında kalıp hatâya ve galatâta düşer.

وانکه اندر قرص دارد باش و جا غرقهٔ آن نور باشد دائما

3575. *Ve o kimse ki, kursda olmayı ve yeri tutar, dâimâ o nûrun garkı olur.*

Ve o kimse ki kurs-ı rûhda olmayı ihtiyâr eder ve mertebe-i rûhda makām tutar, o kimsenin aklı vehmin tasarrufu altından kurtulup, dâimâ nûr-ı hakîkatin garkı olur. Zîrâ rûh, halîfe-i Hak'dır.

نی سحابش ره زند خود نی غروب وا رهید او از فراق سینه کوب

3576. *Onun yolunu muhakkak ne bulut vurur, ne gurûb. O sîne döğücü firâkdan kurtuldu.*

Öyle bir kimsenin aklının yolunu, ne vücûd-i vehmî bulutu, ne de nûr-ı rûhun gurûbu ve ufûlü şaşırtır. O teessüfünden dolayı sîne döğücü olan firâkdan kurtuldu ve aslına muttasıl oldu.

اینچنین کس اصلش از افلاك بود یا مبدل گشته گر از خاك بود

3577. *Böyle bir kimsenin aslı eflâkden olur, yâhud topraktan ise mübeddel olmuş olur.*

"Böyle bir kimsenin aslı eflâkden, ya'ni âlem-i illiyyînden olur; ve eğer aslı topraktan ise, ya'ni âlem-i süflîden ise, hâli tebeddül edip, âlem-i illiyyîne mensûb olur." Asılları âlem-i illiyyîne mensûb olanlar, ervâh-ı külliyye sâhibi olan evliyâ-yı kümmelîndir. Ve asılları toprağa mensûb olanlar ise, ervâh-ı cüz'iyyedir. Bu ervâh-ı cüz'iyye eğer bu dünyâda kâmiller tarafından terbiye olunmaz ise, âlem-i süflîde, ya'ni âlem-i siccînde mahbûs kalırlar; ve eğer ervâh-ı külliyye tarafına terbiye olunurlar ise, o rûh-ı küllînin dâire-i kemâlâtına dâhil olurlar ve âlem-i siccînden kurtulurlar.

زانکه خاکی را نباشد تاب آن که زند بر وی شعاعش جاودان

3578. *Zîrâ ki toprağa mensûb olanın ona tarafı olmaz ki, onun üzerine onun şuâı ebedî çarpsın.*

Cism-i unsurî ve hâkînin ahkâmı tahtında zebûn olan kimsenin aklı, nûr-ı rûhun tecellîsine tahammül edemez ki, rûhun şuâı, o akıl üzerine dâimî olarak çarpsın.

گر زند بر خاك دائم تاب خور آنچنان سوزد كه نآيد زو ثمر

3579. *Eğer toprak üzerine güneşin nûru dâimâ vurursa, öyle yakar ki, ondan nebât gelmez.*

"Meselâ toprak üzerine güneşin nûru dâimâ aks ederse, o toprağı öyle yakar ki, ondan nebâtât neşv ü nemâ bulmaz." Bunun gibi, cism-i unsurî ahkâmı altında zebûn olan kimselere rûhun nûru ale'd-devâm aks etse, muvâzene-i akliyyelerini gāib edip, onlardan ef'âl-i ma'kūle ve münâsibe zuhûr etmez olur. Zîrâ bu tecellîye isti'dâdları yoktur, meğer ki bir kâmilin terbiyesi altında halleri tebeddül etmiş olsun.

دائم اندر آب كار ماهيست مار را با او كجا همراهيست

3580. [3595] *Dâim suda olmak balığın işidir; yılanın onunla yoldaşlığı nerededir?*

Zîrâ dâimâ su gibi berrâk olan tecelliyât-ı rûhiyye içinde yaşamak, hakîkat deryâsının balıkları olan kâmillerin işidir. Yılan tabîatında olan nefsânî kimselerin bu deryâda o kâmiller ile yoldaşlıkları nerededir?

ليك در كُه مارهاى پر فنند اندرين يم ماهيهايى كنند

3581. *Fakat dağda pür-fen yılanlar vardır, bu deryâda balıklıklar ederler.*

Fakat bu âlem-i sûret dağında, zâhirde çok fen ve hüner sâhibi yılan tabîatında birtakım nefsânî kimseler vardır ki, bu deryâ-yı hakîkatde balıklıklar ederler ve maârif-i evliyâyı çalıp, onlara taklîden sözler söylerler ve halka ma'rifet satarlar.

مكرشان گر خلق را شيدا كند هم ز دريا تاسه شان رسوا كند

3582. *Onların mekri eğerçi halkı deli ederse de, onların deryâdan gamları rüsvây eder.*

"Nefsânî olup da, kemâl da'vâsında bulunanların mekri ve hîlesi, her ne kadar halkı şaşırtıp deli eder ve halk onlara meclûb olur ise de, onların deryâ-yı hakîkatden gamları ve nefretleri, halk nazarında kendilerini rüsvây eder." Zîrâ hâli olmayan bir şeyi da'vâ eden kimsenin, muhakkak bir gün kizbi zâhir olur.

واندرین یم ماهیان پر فنند   مار را از سحر ماهی می کنند

3583. *Ve bu deryâ içinde pür-fen balıklar vardır, yılanı sihirden dolayı balık yaparlar.*

Bu vücûd-ı hakîkî deryâsı içinde pür-fen yılanlar olduğu gibi, pür-fen balıklar, ya'ni insân-ı kâmiller dahi vardır ki onlar, Cenâb-ı Hak tarafından kendilerine bahş olunan tasarruf yüzünden yılan tabîatlı olan nefsânî kimseleri, balık ya'ni kâmil yaparlar.

ماهیان قعر دریای جلال   بحر شان آموخته سحر حلال

3584. *Deryâ-yı celâl ka'rının balıkları ki, deryâ onlara sihr-i helâl öğretmiştir.*

"Deryâ-yı celâl"dan murâd, vücûd-ı izâfî âlemi ve "onun ka'rından ve dibinden" murâd vücûd-ı hakîkî-i Hak'dır. "**Sihr-i helâl**" kelâm-ı bedî' ve beyit arasında hem kelimât-ı sâbıkanın tetimmesi ve hem kelimât-ı lâhikanın mukaddemesi addolunabilecek sûretde bir lafız veyâ terkîb îrâd etmekten ibâret bir san'at-ı edebiyyedir. Burada yılanı balık yapmak tasarrufu ma'nâsınadır; ve ıstılâh-ı edebî cihetinden dahi bu bahse latîf bir taalluku vardır. İnsanın rûhânî ve nefsânî iki ciheti vardır ve deryâ dahi iki nevi'dir; birisi deryâ-yı mülkî, dîğeri deryâ-yı melekûtîdir. مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ (Rahmân, 55/19-20) ["İki denizi birbirine kavuşmak üzere salıvermiştir; aralarında bir engel vardır, birbirine geçip karışmazlar"] âyet-i kerîmesinde bu iki deryâya işâret buyurulur; ve insân-ı kâmil, bu iki deryâ arasında berzahdır. Binâenaleyh sihr-i helâl dahi, kelimât-ı sâbıka ile, kelimât-ı lâhika arasında berzah olmakla, deryâ-yı vücûd onlara sihr-i helâl öğretmiş olur.

پس محال از تاب ایشان حال شد   نحس آنجا رفت نیکو فال شد

3585. *Çok muhâl onların tâkatından hâl oldu; nahs oraya gitti, nîkû-fâl oldu.*

"Muhâl", gayr-i mümkin, imkânsız; "hâl", mümkin; "nahs", uğursuzluk; "nîkû-fâl", hayırlı âkıbet demektir. Ya'ni "O kâmillerin tasarrufunda gayr-i mümkin görünen şeyler mümkin oldu; uğursuzluk oraya, ya'ni kendi dâiresine çekildi ve hayırlı âkıbet geldi."

تا قیامت گر بگویم زین کلام   صد قیامت بگذرد وین نا تمام

3586. *Eğer kıyâmete kadar bu kelâmdan söylersem, yüz kıyâmet geçer, bu nâtamâm kalır.*

Eğer kıyâmete kadar tecelliyât-ı muhtelife-i Hakk'a dâir kelâm söylersem, yüz kıyâmet geçer, bu bahis nâ-tamâm bir halde kalır.

آداب المستمعين والمريدين عند فيض الحكمة من لسان الشيخ

Şeyhin lisânından hikmet taşması indinde müstemi'lerin ve mürîdlerin âdâbı

بر ملولان اين مكرر كردنست   نزد من عمر مكرر بردنست

3587. *Melûl olanlara bunu mükerrer etmektir; benim indimde mükerrer ömür götürmektir.*

Bu söylediğiniz ma'nâlar evvelce de birkaç yerde geçmiş idi; o geçen sözler esnâsında bıkmış ve canı sıkılmış olanlara bu def'a fâidesi olmak için, maksadımız bu ma'nâları tekrâr etmektir; ve bir de geçmiş olan ömrümü tekrâr geriye götürüp, tâzelemektir.

شمع از برق مكرر بر شود   خاك از تاب مكرر زر شود

3588. *Şem' mükerrer berkden âlî olur, toprak mükerrer ziyâdan altın olur.*

"Berk", burada, aydınlık demek olur. Ya'ni "Mumun fitili ibtidâ yandığı vakit, kuvvetsiz ziyâ verir; mum maddesinin eriyerek fitile peyderpey şu'le vâsıtasıyla sirâyeti hasebiyle şem'in şu'lesi yükselir. Bu hâl şu'lenin bilâ-inkıtâ' ve mükerreren mumu eritmesiyle hâsıl olur; ve kezâ şemsin ziyâsı mükerreren ve ale't-tevâlî aks etmesi sebebiyle toprak altın unsuruna münkalib olur." Bunun gibi bizim ziyâ-yı ma'rifetimiz mükerreren kalblere aks etmekle, cism-i unsurîler, altın gibi olan rûha inkılâb eder.

گر هزاران طالبند و يك ملول   از رسالت باز مى ماند رسول

3589. *Eğer binlerce tâlib ve bir melûl olsa, resûl risâletden geri kalır.*

Eğer birçok hakāyık ve maârif-i ilâhiyyeyi öğrenmek isteyenlerin içinde bir tâne bu gibi sözleri dinlemekten usanmış bir kimse olsa, bu maârifi teblîğe me'mûr olan resûl, risâletden geri kalır ve kendisine fütûr gelir.

این رسولان ضمیر راز گو مستمع خواهند اسرافیل خو

3590. [3605] *Bu sır söyleyici zamîrin resûlleri, İsrâfîl huylu müstemi' isterler.*

"Zamîr"den murâd, insân-ı kâmilin kalb-i şerîfidir ki, esrâr-ı ilâhiyye nâzil olur ve o kalb-i latîf bu sırları söyleyici olur; ve "Onların lisân-ı şerîfleri bu sırları ehline tebliğe me'mûr olan resûllerdir. Binâenaleyh bu sırları tevdî' etmek için, o resûller İsrâfîl (a.s.) tabîatında dinleyici isterler." İsrâfîl (a.s.)ın tabîatı budur ki, ervâhı sûr-ı (صُور) vücûdunda hıfza ve emr-i ilâhî geldiği vakit o sûru nefha me'mûrdur. İmdi evliyâ-yı kirâmın esrâr-ı ilâhiyyeye müteallık kelimeleri birer "rûh" makāmındadır. Müstemi' onları hıfz etmek ve îcâbında ehline nefh eylemek için İsrâfîl huylu olmak lâzımdır.

نَخوَتی دارند و کبری چون شهان چاکری خواهند از اهل جهان

3591. *Şâhlar gibi bir nahvet ve kibir tutarlar, ehl-i cihândan çâkerlik isterler.*

"Nahvet", kibir, azamet, büyüklük taslamak ma'nâsınadır. Ya'ni "Bu ma'nâ âleminin sultanları, sûret âleminin pâdişâhları gibi azamet ve kibir gösterirler; onlar cihân halkından, hattâ sûret pâdişâhları da dâhil olduğu halde, çâkerlik ve bendelik isterler." Nitekim cenâb-ı Pîr'in peder-i âlîleri Sultânü'l-Ulemâ (k.s.) hazretleri Sultân Alâeddîn Selçûkî ile berâber taht üzerinde otururlar imiş. Bir gün Sultânü'l-Ulemâ efendimiz, Sultân Alâeddîn'e hitâben buyurmuşlar ki: "Melik! Sen pâdişâhsın, ben de pâdişâhım; senin saltanatın gözlerin kapanıncaya kadar devâm eder, benim saltanatım ise, gözlerim kapandıktan sonra başlar."

تا ادبها شان بجا گه نآوری از رسالت شان چگونه بر خوری

3592. *Sen onların edeblerini yerine getirmedikçe, onların risâletinden nasıl mütemetti' olursun?*

"Ber", meyve ve "hôrî", "horden" masdarından muzâri' muhâtab sîgası olup "meyve yersin" demektir ki, hizmetten mütemetti' olmak ve behremend ve feyziyâb ve mes'ûd olmaktan kinâyedir. "Ey sâlik, sen o ma'nevî sultanlara karşı edîbâne hareket etmedikçe, onların feyz-i maârifinden nasıl behremend olursun?" demek olur.

کی رسانند آن امانت را بتو تا نباشی پیششان راکع دو تو

3593. *Sen onların önünde iki kat râki' olmadıkça, o emâneti sana ne vakit eriştirirler?*

Sen o sultanların önünde, kendi varlığından ve enâniyetinden boşalıp, mütevâzi' olmadıkça, o emânet-i ilâhiyye olan esrârı ve hakāyıkı ne vakit sana tevdî' ederler?

هر ادبشان كى همى آيد پسند　　كآمدند ايشان ز ايوان بلند

3594. *Her edeb onlara ne vakit makbûl gelir ki, onlar yüksek dîvân-hâneden geldiler.*

Her bir edeb, o ma'nevî sultanların indinde makbûl değildir. Zîrâ insân-ı kâmilin huzûrunda her bir kimse, kendisinin edeb farz ve tahmîn ettiği hâli icrâ eder; halbuki onun farz ve tahmîn ettiği o edeb, insân-ı kâmilin indinde makbûl bir edeb değildir. Binâenaleyh onlar bu edeb husûsunda zamânın ve mekânın ve hâlin iktizâ ettiği şeylere bakarlar; ve sâlik onların huzûrunda bunları gözetirse, irfân ve zekâ sâhibi olduğunu isbât edip, onların mazhar-ı iltifâtı ve nazar-ı hâssı olurlar. Şeyh Ebû Ali Dekkāk buyurur ki: "Şeyhim hamama gitmek üzere idi; ben gidip onun yıkanacağı mahalle birkaç kova su döktüm; vaktâki Hz. Şeyh geldi, su döküldüğünü gördü; mürîdâna hitâben "Bu suyu döken kimdir?" diye sordu. Ben kendi kendime akılsızlık edip şeyhi öfkelendirdim, diye sustum. Şeyh suâlini tekrâr etti, mürîdler birbirlerine bakıp cevâb vermediler. Suâli üç def'a tekrâr edince, ben ileri geçip: "Ben döktüm," dedim. "Ey Ebû Ali, birçok senede bulduğum şeyi, sen iki kova su ile buldun," deyip iltifât buyurdular. Zîrâ zamânın ve mekânın ve hâlin edebi bu idi."

"Eyvân-ı bülend"den murâd, küllü'l-kül olan rûh-ı muhammedîdir ki, o mertebede her bir rûh-ı küllî kable'l-ecsâd müteayyen idiler.

نى گدايانند كز هر خدمتى　　از تو دارند اى مزور منتى

3595. *Ey müzevvir, dilenci değildirler ki, her bir hizmetten dolayı senden bir minnet tutsunlar.*

Ey müzevvir olan kimse, o kâmil velîler muzahrafât-ı dünyeviyyeye mâil birtakım dilenciler değildirler ki, seni irşâd için yaptıkları her bir hizmetten dolayı, senden bir lutuf ve ihsâna muntazır olsunlar.

ليك با بى رغبتيها اى ضمير　　صدقهٔ سلطان بيفشان وا مگير

3596. *Fakat rağbetsizlikler ile berâber ey zamîr, sultânın sadakasını saç, geri tutma!*

Cenâb-ı Pîr efendimiz, kendi kalb-i şerîflerine hitâben buyururlar ki: "Senin meclis-i maârifinde ibzâl ettiğin esrâr ve hakāyıka karşı, rağbetsizlikler vâki' olmakla berâber, ey müttali'-i esrâr-ı Hudâ olan kalbim, وَأَنْفِقُوا مِمَّا جَعَلَكُمْ مُسْتَخْلَفِينَ فِيهِ (Hadîd, 57/7) ["Sizi üzerinde tasarrufa yetkili kıldığı şeylerden harcayın"] âyet-i kerîmesi hükmünce, sultân-ı hakîkî ihsân buyurduğu erzâk-ı ma'nevîde seni istihlâf eylediği cihetle, o sultânın sadakası olmak üzere o erzâk-ı ma'neviyye olan maârifi saç ve infâk et, imsâk etme!"

اسب خود را ای رسول آسمان در ملولان منگر و اندر جهان

3597. *Ey göğün resûlü, melûllere bakma ve atını sıçrat!*

Ey âlem-i hakîkatin resûlü olan kalbim, meclis-i maârifinde kendilerine usanıklık hâli gelmiş olanlara bakma; ibzâl-i maârif husûsunda himmetinin atını sıçrat!

فرخ آن ترکی که استیزه نهد اسبش اندر خندق آتش جهد

3598. *Saâdet o bir Türk'e ki, inâd koya, o atını ateş hendeğine sıçrata.*

Bu beyt-i şerîfde cenâb-ı Pîr efendimiz, insân-ı kâmilin kalb-i şerîfini harbde şecî' olan bir Türk'e ve meclis-i ma'rifetlerinde usanmış bir halde bulunan kimseleri de, ateş hendeğine teşbîh buyururlar. Böyle bir kimselere karşı kalblerine fütûr gelmeyip, ibzâl-i maârif buyuran kâmilleri medh eylerler.

گرم گرداند فرس را آنچنان که کند آهنگ اوج آسمان

3599. *Atı öyle kızdırır ki, göğün evcine kasd eder.*

"Himmetinin atını öyle bir kızdırır ve teşdîd eder ki, ma'nâ feleğinin en yükseğine kasd eder." "Âheng" müteaddid ma'nâsı vardır, burada "kasd" demektir.

چشم را از غیر و غیرت دوخته همچو آتش خشك و تر را سوخته

3600. [3615] *Gözü gayrdan ve gayretden dikip, ateş gibi, kuruyu ve yaşı yakmış ola.*

"Gayr" burada mâsivâ-yı Hak olan keserât ve "gayret" burada, kıskançlık demektir. Ya'ni "fânî fillâh" ve "bâkî billâh" olan ârif, gözünü mâsivâ-yı Hak i'tibâr olunan keserâta nazardan ve keserâta nazarın îcâbı olan kıskançlıktan kapamışlar ve ateş gibi kuruyu ve yaşı, ya'ni şakîyi ve saîdi ve ma'rifet talebinde hevesliyi ve hevessizi yakıp ortadan kaldırmışlardır.

گر پشیمانی برو عیبی کند   آتش اول در پشیمانی زند

3601. *Eğer ona pişmanlık bir ayıp ederse, ateş evvelâ pişmanlığa vura!*

Eğer o ârif-i billâh en yüksek esrâr ve maârif-i ilâhiyyeyi ibzâl buyurduğu için, pişmanlık duygusu gelip, o pişmanlık tarafından "Bu mecliste melûl olanlar var; bu kıymetli ve yüksek maârifi ibzâl etmek münâsib değil idi" tarzında bir ta'yîb vâki' olursa, âteş-i gazabı evvelâ o pişmanlığa vurup, yakmak lâzımdır.

خود پشیمانی نروید از عدم   چون ببند گرمئ صاحب قدم

3602. *Sâhib-i kademin harâretini gördüğü vakit, muhakkak ademden pişmanlık bitmez.*

Esâsen kâmil, kendi varlığından geçmiş ve yok olmuştur. Kadem-i nebî üzere zâhir olan böyle bir velîde, söz söylemek harâretini gördüğü vakit, adem-i izâfîden ibâret olan onun vücûdundan muhakkak pişmanlık zâhir olmaz; zîrâ onun lisânı, Hakk'ın lisânıdır ve Hakk'ın söylediği yerde pişmanlık mevzû'-i bahs olmaz.

شناختن هر حیوان ببوی عدو خویش را و حذر کردن و بطالت و خسارت
آن کس که عدو کسی بود که ازو حذر ممکن نیست و فرار ممکن نیست

Her hayvanın koku ile kendi düşmanını tanıması ve hazer etmesi; ve batâlet ve hasâret o kimseye ki, kendisinden hazer mümkin olmayan ve firâr mümkin olmayan kimseye düşman ola

اسب داند بانگ و بوی شیر را   گرچه حیوانست الا نادرا

3603. *At arslanın sesini ve kokusunu bilir; gerçi hayvandır, ancak nâdiren.*

At arslanın sesini ve kokusunu tanır ve bilir; gerçi kendisi hayvan olduğundan, atın bu tanıyışına ve bilişine taaccüb olunur; fakat bu böyledir, onun tanımaması ve bilmemesi ancak nâdiren vâki' olur.

بل عدو خویش را هر جانور　　　خود بداند از نشان و از اثر

3604. *Belki her zî-rûh nişandan ve eserden, muhakkak kendi düşmanını bilir.*

روز خفّاشَكْ نیآرد بر پرید　　　شب برون آمد چو دزدان و چرید

3605. *Yarasacık gündüz uçmağa kādir olmaz, gece hırsızlar gibi dışarıya çıktı ve otladı.*

Bu bahsin ünvânı, kendisinden sakınmak ve kaçmak mümkin olmayan evliyâ-yı Hakk'a düşman olan kimsenin batâlet ve hasâret içinde bulunduğunu beyân idi. Bu beyt-i şerîfde, her biri şems-i hakîkatden ziyâdâr olup, gündüz gibi zâhir olan evliyâ-yı Hakk'a düşman olanlar, yarasa kuşuna teşbîh buyrulmaktadır. Ya'ni "Gündüz gibi zâhir olan evliyâ-yı Hakk'ın huzûrunda, yarasa kuşu gibi olan müddeî-i kâziblerin uçmağa ve bahis ve münâzaraya tâkatları yoktur. Onlar o evliyânın gıyâbında nefislerinin zulümâtı istîlâ ettiği vakit gizlice hırsızlar gibi dışarıya çıkarlar ve nefislerinin hazzına meşgūl olurlar."

از همه محروم تر خفاش بود　　　کو عدو آفتاب فاش بود

3606. *Cümleden daha mahrûm olan yarasa kuşu oldu; zîrâ o, zâhir olan güneşin düşmanı oldu.*

Her hayvan, kendisine zarar veren mahlûkun düşmanıdır; fakat bu yarasa kuşu tabîatında olan kimseler, en fâideli ve vücûdu rahmet olan bir kâmilin düşmanı olduklarından, hayvanların hepsinden daha aşağıdır. Nitekim âyet-i kerîmede أُولَئِكَ كَالأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ (A'râf, 7/179) ["Onlar hayvanlar gibidir; belki onlar daha da aşağıdırlar"] buyurulur.

نی تواند در مصافش زخم خورد　　　نی بنفرین تاندش مهجور کرد

3607. *Onun mesâfında yara yemeğe kādir değildir; onu nefrîn ile mehcûr etmeğe de kādir değildir.*

"Garîbdir ki o yarasacık, düşmanı olduğu veliyy-i kâmilin cenk mahallinde yara yemeğe, ya'ni bahs ve münâzara yerinde zâhiren ve bâtınen sille yemeğe kādir olmadığı gibi, nefretini ızhâr ederek onu açıkça terk etmeğe de kādir değildir." Ya'ni ne onun huzûrunda düşmanlığını ızhâr edebilir ve ne de ızhâr-ı nefretle onun meclisini terk edebilir.

آفتابیکه بگرداند قفاش　　　از برای غصه و قهر خفاش

3608. *Bir güneş ki, yarasanın gussası va kahrı için ona arkasını çevire.*

غایت لطف و کمال او بود　　　　گر نه خفاشش کجا مانع شود

3609. *Onun gāye-i lutuf ve kemâli olur, yoksa yarasa ona nerede mâni' olur?*

Yukarıki beytin ma'nâsı, bu beytin birinci mısrâ'ı ile tamâm olur. Ya'ni "İnsân-ı kâmil, yarasa kuşu mesâbesindeki müddeî-i kâzibin ahvâline vâkıf olup, eğer onu mağmûm ve makhûr kılmak için ona arkasını çevirir ve onun ahvâlini ızhâr etmezse, o yarasa kuşu hakkında o kâmilin son derecede lutuf ve kemâli olur. Zîrâ ızhâr ederse, onu halk nazarında zelîl ve rüsvây etmiş olur. Binâenaleyh onun hâlini ızhâr etmemesi, kâmilin lutuf ve kemâlidir; yoksa yarasanın o kâmili bu ızhârdan men' etmesi mümkin midir?"

دشمنی گیری بحد خویش گیر　　　　تا بود ممکن که گردانی اسیر

3610. [3625] *Eğer bir düşman tutarsan, kendi haddinde tut, tâ mümkin ola ki, onu esîr edesin.*

Eğer bir düşman tutarsan kendi huyuna göre ve gücün yeteceği bir kimseyi düşman tut ki, sana mukābele ettiği vakit, onu mağlûb ve esîr edebilesin, gücün yetmiyeceği kimseler ile uğraşma!

قطره با قُلزُم چه استیزه کند　　　　ابلهست او ریش خود بر می کند

3611. *Katre deryâ ile ne nizâ' edebilir? O ahmaktır, o kendi sakalını yolar.*

"Kulzüm", bilhassa Bahr-i Ahmer'in ismidir ve Hârezm havâlîsinde bir nehre de ıtlâk olunur. Ve *Gıyâsü'l-Lügāt*'ın beyânına göre, "zâ"nın fethi ile mutlakan deryâ ve suyu çok olan kuyu ma'nâsınadır. Burada mutlakan "deniz" ma'nâsına gelir. Ya'ni "Katre mesâbesinde olan bir gāfil ve câhil kimse, deryâ mesâbesinde olan bir insân-ı kâmil ile nasıl nizâ' edebilir ve ona karşı olan muhâlefetinin ne kıymeti olur? Eğer nizâ' ve muhâlefet ederse, o kimse ahmaktır, zîrâ düşmanını gücü yeteceği kimseden intihâb etmemiştir; ve bu nizâ' netîcesinde o kendi saçını ve sakalını yolar, ya'ni mağlûb olur."

حیلت او از سبالش نگذرد　　　　چنبر حجرهٔ قمر را بر درد

3612. *Onun hîlesi, bıyıklarından geçemez; kamerin hücresinin çenberesini yırtar mı?*

O gāfil ve nefsânî kimsenin insân-ı kâmile karşı yaptığı hîle ve desîse, onun bıyıklarından ileriye geçip, insân-ı kâmile vâsıl olamaz. Zîrâ onun hîlesi âlem-i süflîdendir ve insân-ı kâmil ise, ay gibi evc-i felekde kendi mahre-

kinde ve mertebe-i ulyâsında devr eder. Hiç onun hîle-i süflîsi o mertebeye kadar çıkıp o kâmile îrâs-ı zarar edebilir mi?

Hind nüshalarında ikinci mısrâ' خنجر و حلق قمر چون بر درد ya'ni "Kamerin hançeresini ve boğazını nasıl yırtar?" sûretindedir.

با عدو آفتاب این بد عتاب   ای عدو آفتاب آفتاب

3613. *Ey güneşin güneşinin düşmanı, güneşin düşmanına itâb bu oldu.*

"Birinci güneş"den murâd, Zât-ı Hak ve "ikinci güneş"den murâd insân-ı kâmildir. "Ey Zât-ı Hak güneşinin güneşi olan veliyy-i kâmilin düşmanı, işte güneş mesâbesinde olan veliyy-i kâmilin düşmanına itâb, bu yukarıdan beri vâki' olan hitâbımızdır."

ای عدو آفتابی کز فرش   می بلرزد آفتاب و اخترش

3614. *Ey bir güneşin düşmanı ki, onun azametinden, onun güneşi ve yıldızı titrer.*

"Ey bir güneşin düşmanı, sen öyle bir güneşe düşman oldun ki, o güneş hakîkat-ı eşyâdır. Onun azamet ve kudretinden, onun güneşi olan enbiyâ ve evliyâ ve onun yıldızları olan mü'minîn titrerler." Zîrâ velîye düşman olmak, Hakk'a düşmanlıktır. Nitekim hadîs-i kudsîde من عادى لى وليا فقد بارزنى بالمحاربة ya'ni "Kim ki benim bir velîme adâvet ederse, muhakkak benimle muhârebeye kalktı" buyrulur.

تو عدو او نهٔ خصم خودی   چه غم آتش را که تو هیزم شدی

3615. *Sen onun düşmanı değilsin, kendi hasmınsın; ateşe ne gam ki, sen odun oldun.*

Evliyâya düşman olan kimse, Hakk'ın düşmanı olmuş olunca, ey evliyânın düşmanı, sen onun düşmanı değilsin, kendi nefsinin ve şahsının düşmanısın; zîrâ velî sıfât-ı Hak'la zâhir olur. Sen odun olduktan sonra, ateş mesâbesinde olan veliyy-i kâmil elbette seni yakar. Odunu yakmasından dolayı ateşe ne gam olur!

ای عجب از سوزشت او کم شود   یا ز درد سوزشت پر غم شود

3616. *Ey aceb, o senin yanmandan nâkıs olur mu? Yâhud senin yanmanın eleminden pür-gam olur mu?*

O ateş, odunu yakmak ile eksilmezse veyâhud senin yanarken duyduğun acıdan pür-gam ve müteessir olmazsa, taaccüb olunur mu?

رحمتش نی رحمت آدم بود   که مزاج رحم آدم غم بود

3617. *Onun rahmeti âdemin rahmeti değildir, zîrâ ki âdemin rahmetinin mizâcı gam olur.*

"Hakk'ın rahmeti, insanların rahmetine benzemez, çünkü benî-Âdem'in rahmetinin mizâcında gam vardır." Meselâ insan bir fakîrin dûçâr olduğu hâl-i zarûreti görüp müteellim ve mağmûm olur, onun hâline acır ve ondan sonra ona lutuf ve ihsân eder. Binâenaleyh insanın rahmetinin evveli rikkat ve acımak ve müteessir olmak ve âhiri ise lutuf ve ihsân etmektir. Halbuki Hakk'ın rahmetinde mağmûm ve müteellim olmak yoktur; O'nun rahmeti teessürsüz ve gamsız lutuf ve ihsândır, çünkü sıfât ve esmâsına rahmettir. Ve rahmet-i âmme-yi zâtiyye meşiyyetî değildir, iktizâ-yı Zâtî'dir ve Hakk'ın iktizâ-yı Zâtî'si olan tecellîsinde gam ve teessür ve infiâl mevzû'-i bahs olamaz.

رحمت مخلوق باشد غصه ناك   رحمت حق از غم و غصه است پاك

3618. *Mahlûkun rahmeti gussalı olur, Hakk'ın rahmeti gamdan ve gussadan pâkdir.*

Mahlûkun rahmeti, teessürden ve gussadan neş'et eder. Yukarıda îzâh olunduğu üzere Hakk'ın rahmeti gamdan va gussadan pâkdir; çünkü bilâ-teessür iktizâ-yı Zâtî'dir ve lutuf ve ihsândır.

رحمت بی چون چنین دان ای پدر   نآید اندر وهم از وی جز اثر

3619. *Bî-çûnün rahmeti ey baba, böyle bil, vehme ondan eserden gayrisi gelmez.*

Ma'lûm olsun ki, rahmet, sıfât-ı ilâhiyyeden bir sıfatdır ve onun mevsûfu, Zât-ı Hak'dır ve sıfat, mevsûfdan ârî olarak bi-zâtihî kāim olmak mümkin değildir; bu cihetle sıfat, Zât'dan münfek olmaz. Ve mecmû'-ı sıfât-ı ilâhiyye Zât-ı Hakk'ın aynıdır. Zîrâ gayri olsa, biz onları Zât'dan ayrı ve bi-zâtihî kāim olarak görmemiz ve bilmemiz lâzım idi. Binâenaleyh künh-i Zât nasıl meçhûl ise, sıfât-ı Hakk'ın künhü ve mâhiyyeti dahi bize öylece meçhûldür. Bizim, mevhûm olan vücûdumuza, yine bu mevhûm olan âlem-i keserâtda, o rahmet-i ilâhiyyenin eserinden başkası gelemez; Zîrâ ehl-i idrâk bu mevhûm olan âlem-i keserâtı, yine Hakk'ın vücûduyla mevcûd olmuş, esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin âyînesi görürler ve mezâhirde gördükleri âsâr-ı sıfâtdan, Hakk'ın sıfâtına intikāl ederler. Bu biliş istidlâlî olan bir biliştir. Fakat اخرج بصفاتی الی خلقی .. الخ ya'ni "Benim sıfatım ile halkıma çık! ilh..." ha-

dîs-i kudsîsi mûcibince, sıfât-ı beşeriyyesinden tecerrüd ve sıfât-ı Hak'la zâhir olan insân-ı kâmiller, sıfât-ı ilâhiyyenin mâhiyyâtını zevkan ve vicdânen bilirler ve bu vicdânî ve zevkî olan sıfât-ı Hak'dan bahs ettikleri vakit, ehl-i istidlâlin idrâkine ve lisânına göre söz söylerler. Nitekim bu ma'nâ aşağıda tavzîh buyrulur:

فرق میان دانستن چیزی بمثال و تقلید و دانستن ماهیت آن چیز

Bir şeyi misâl ve taklîd ile bilmek ile, o şeyin mâhiyetini bilmek arasındaki fark

ظاهرست آثار و میوهٔ رحمتش　　　　لیك كه داند جز او ماهیتش

3620. [3635] *Onun rahmetinin âsârı ve meyvesi zâhirdir, fakat O'nun mâhiyetini, O'nun gayri kim bilir?*

Ya'ni Hakk'ın rahmetinin eserleri ve meyvesi bu mevhûm olan vücûd-ı izâfî âleminde zâhirdir; zîrâ biz biliriz ki yoktan hiçbir şey çıkmaz, her şey vardan vâr olur. Binâenaleyh bizim vücûdumuzda hissettiğimiz rahmet dahi mine'l-kadîm mevcûd olan rahmet-i ilâhiyyenin bir eseri ve meyvesidir diye hükm ederiz. Fakat bizdeki rahmetin evveli, bizim teessürümüzle ve elemimiz ile başladığı cihetle, bizim hâlimizi Zât-ı Hakk'a izâfe etmek mümkin değildir. Şu halde O'nun mâhiyetini istidlâlimiz ile idrâk edemeyiz, zîrâ rahmet-i Hak, Zât-ı Hakk'ın aynıdır. Binâenaleyh O'nun mâhiyetini, O'nun gayri ve O'nun sıfâtıyla muttasıf olan kâmilin gayri bilemez.

هیچ ماهیات اوصاف كمال　　　　كس نداند جز بآثار و مثال

3621. *Evsâf-ı kemâlin mâhiyetlerini hiçbir kimse bilmez, ancak âsâr ve misâl ile bilir.*

Zât-ı Hakk'ın evsâf-ı kemâliyyesinin künhünü ve mâhiyetlerini kimse bilemez. Ehl-i istidlâl olan ukûl-i selîme erbâbı ancak vücûd-ı izâfîye mün'akis olan eserler ve misâller ile istidlâlî olarak bilir ki, bu sıfatlar, Zât-ı Hak'da

mevcûddur. Bu istidlâl ile bilişti̇r. Fenâ ve bekā ashâbı olan kâmiller istisnâdır. Nitekim Eşref-i Rûmî hazretleri buyururlar. Beyit:

Aceb hayrân u mestim ki, bilişden bilmezem yâri
Gözüm her kande ki baksa, görünür sûret-i Rahmân

طفل ماهیت نداند طمث را　　　جز که گویی هست چون حلوا ترا

3622. *Çocuk cimâ'ın mâhiyyetini bilmez, meğer diyesin ki, "Sana helva gibidir."*

Sinn-i bülûğa vâsıl olmamış bir çocuk, zevkî ve vicdânî olan cimâ'ın mâhiyetini bilmez; sen ona cimâ'ı ta'rîf ederken, onun bildiği bir lezzet-i vicdânîyi misâl getirip, "Bu cimâ' senin yediğin helvaya benzer, tatlı şeydir" dersin.

کی بود ماهیت ذوق جماع　　　مثل ماهیات حلوا ای مطاع

3623. *Ey mutâ', zevk-i cimâ'ın mâhiyeti, ne vakit helva mâhiyâtının misli olur?*

"Ey ilm-i zâhirîde halk tarafından kendisine itâat olunan kimse, zevk-i cimâ'ın mâhiyeti ve çesnîsi, hiçbir vakitde helva mâhiyâtının ve çeşnilerinin misli ve nazîri olamaz." Sıfât-ı ilâhiyyenin vücûdât-ı mevhûmeye mün'akis olan sûretleri de böyle mâhiyyât ve zevk i'tibâriyle birbirine benzer şeyler değildir.

لیك نسبت کرد از روی خوشی　　　با تو آن عاقل چو تو کودك وشی

3624. *Lâkin o âkıl, hoşluk cihetinden sana nisbet etti; çünkü sen çocuk gibisin.*

Vücûdundaki adem-i isti'dâda mebnî, cimâ'ın zevkini bilmeyen çocuğa, bir âkil-bâliğ olan kimsenin zevk-i cimâ'ı çocuğa ta'rîf için zevk ve hoşluk olması cihetinden helvaya teşbîh ettiği gibi, insân-ı kâmil dahi Hakk'ın sıfatlarını, sendeki sıfatlara teşbîh etti ve bu teşbîhi, zevk ve kemâl cihetinden yaptı; çünkü sen dahi vücûdunda zevkini hissedemediğin sıfât-ı Hak husûsunda, çocuk gibisin. Mâhiyeti ta'rîfe sığmayan sıfât-ı Hakk'ı, bâliğ olup onlar ile muttasıf olduğun vakit anlayabilirsin.

تابدان کودك آنرا از مثال　　　گر نداند ماهیت با عین حال

3625. *Tâ ki çocuk onu misâlden bilsin, her ne kadar mâhiyeti ayn-ı hâl ile bilmezse de.*

Âkıl ve bâliğ olan kimsenin bu sûretle vâki' olan teşbîhi, çocuk her ne kadar lezzet-i cimâ'ı kendi vücûdunda ayn-ı hâl ile bilmese bile, lezzet ve hoşluk nev'inden bir şey olduğunu misâlden anlasın diyedir.

پس اگر گویی ندانم دور نیست　　ور بگویی که ندانم زور نیست

3626. *İmdi eğer dersen ki, "Bilirim!" uzak değildir. Ve eğer "Bilmem!" dersen, yalan değildir.*

Bu misâl üzerine eğer "Ben zevk-i cimâ'ı bilirim!" dersen, istib'âd olunmaz; çünkü bu bilgin zevke ve hoşluğa âiddir. Ve eğer "Bilmem!" dersen, bu sözün yalan değildir, çünkü ayn-ı hâle âiddir; zîrâ o hâlin aynını vücûdunda tatmadın. Sıfât-ı ilâhiyyeyi bilmek ve bilmemek dahi bu misâle mutâbıktır.

گر کسی گوید که دانی نوح را　　آن رسول حق و نور روح را

3627. *Eğer bir kimse derse ki: "Nûh'u, o Hakk'ın resûlünü ve rûhun nûrunu bilir misin?"*

گر بگویی چون ندانم کآن قمر　　هست از خورشید و مه مشهور تر.

3628. *Eğer dersen, "Nasıl bilmem ki, o ay, güneşten ve aydan daha meşhûrdur."*

کودکان خرد در کتّابها　　وآن امامان جمله در محرابها

3629. *"Küçük çocuklar hep mekteblerde ve o imâmlar hep mihrâblarda."*

"Küttâb", burada, mekteb ma'nâsınadır.

نام او خوانند در قرآن صریح　　قصه اش گویند از ماضی فصیح

3630. [3645] *"Onun adını Kur'ân'da sarîh okurlar, onun kıssasını fasîh olarak mâzîden söylerler."*

راست گو دانیش تو از روی وصف　　گرچه ماهیت نشد از نوح کشف

3631. *Her ne kadar Nûh'un keşfinden mâhiyet olmadı ise de, vasıf cihetinden sen onu doğru söyleyici bilirsin.*

Sen her ne kadar Nûh (a.s.)ın asrında yaşayıp, o hazret ile, ayn-ı hâl ile muâmelede bulunmadın ve onun ahvâlinin mâhiyeti sana mekşûf olmadı ise de, sen Kur'ân-ı Kerîm'i vasıf cihetinden doğru söyleyici bildiğin için, o vasıfları mekteblerde çocuklardan ve mihrablarda imamlardan duyduğun ve Kur'ân'da bizzât okuduğun cihetle zihninde o ahvâlin mâhiyetinden bir mefhûm peydâ olur; binâenaleyh bu cihetden Nûh (a.s.)ı bilirim demen doğru olur.

ور بگویی من چه دانم نوح را　　همچو او یی داند او را ای فتا

3632. *Ve eğer dersen ki, "Ey delikanlı, ben Nûh'u ne bileyim? Onu bir onun gibi olan bilir."*

مور لنگم من چه دانم فیل را　　پشهٔ کی داند اسرافیل را

3633. *"Ben topal karıncayım, fili ne bilirim, bir sivrisinek, İsrâfil'i ne vakit bilir?"*

این سخن هم راستست از روی آن　　که به ماهیت ندانیش ای فلان

3634. *Bu söz dahi doğrudur, ey filân onu mâhiyeti ile bilmezsin.*

عجز از ادراك ماهیت عمو　　حالت عامه بود مطلق مگو

3635. *Ey amca, mâhiyetin idrâkinden acz, avâmın hâli olur mutlak deme!*

Bilmek iki türlü olur: Birisi istidlâlî, dîğeri hâlîdir. İstidlâlî olan biliş çürüktür. Nitekim bu *Mesnevî-i Şerîf*'de پای استدلالیان چوبین بود　پای چوبین سخت بی تمکین بود ya'ni "Ehl-i istidlâlin ayakları tahtadandır, tahta ayak ise pek mekânetsiz olur" buyrulmuş idi. Sıfât-ı ilâhiyyeyi istidlâl tarîkıyle bilmek de böyledir. Fakat hâlî olan bilgi, nefsinde zevkan ve vicdânen hâsıl olan bir bilgidir ki, bu bilgi hiçbir sebeble zâil olmaz. Evvelki bilgi avâmın hâlidir ve burada avâmdan murâd, "fenâ fillâh" ve "bekā billâh" mertebesine vâsıl olmamış olan kimselerdir. Ulûm-ı zâhiriyyede mütebahhir olan ulemâ ile, cühelâ bu husûsda müsâvîdirler; şu kadar ki, ulemâ cühelâdan, ilm-i istidlâlîdeki rüsûh ile temeyyüz ederler. Fakat insân-ı kâmiller, hem ilm-i istidlâlîyi ve hem de ilm-i zevkî ve vicdânîyi hâizdirler; onların sözleri ehl-i istidlâle karşı teşbîhât ve tavsîfât ile vâki' olur. Çünkü onlara zevkî ve vicdânî olan ilmi, bu sûretle anlatmak mümkin olur. İmdi ilm-i istidlâlî bir vecih ile doğrudur ve bir vecih ile değildir. Nitekim yukarıdaki Nûh (a.s.) misâli ile tavzîh buyruldu.

زانکه ماهیات و سرّ سرّ آن　　پیش چشم کاملان باشد عیان

3636. *Zîrâ ki mâhiyyât ve onun sırrının sırrı, kâmillerin gözünün önünde ayân olur.*

"Mâhiyyât"dan murâd, a'yân-ı sâbitedir ki, bu mertebeye Vücûd-ı mutlakın "mertebe-i vâhidiyyet"i ve "hakîkat-i insâniyye" derler. Ve onun sırrı ve bâtını, Vücûd-ı mutlakın mertebe-i vahdetidir ki, ona "mertebe-i ulûhiyyet" ve "hakîkat-i muhammediyye" dahi derler; ve onun sırrı ve bâtını, Vü-

cûd-ı mutlakda ve künh-i Zât'da mahfî olan sıfât ve esmâdır. İmdi bu âlem-i sûretde görünen eşyâdan herhangi bir şeyin mâhiyeti ve ayn-ı sâbitesi, Hakk'ın keşfi ile, kâmilin manzûru olur ve kâmil bu keşifden o mâhiyetin sırrı olan ism-i ilâhîyi ve o isimden de, onun sırrı olan müsemmâyı ayânen görür. Nitekim Hz. Mısrî Niyâzî buyurur. Beyit:

Ârife eşyâda esmâ görünür
Cümle esmâdan müsemmâ görünür
Bu Niyâzî'den de Mevlâ görünür
Âdem isen "semme vechullâh"ı bul
Kande baksan ol güzel Allâh'ı bul!

در وجود از سر حق و ذات او دور تر از فهم و استبصار کو

3637. *Vücûdda Hakk'ın sırrından ve O'nun Zât'ından, fehimden ve istibsârdan daha uzak hani?*

"İstibsâr", basîretle bakmak, derece-i vuzûha çıkarmak için teemmül etmek ma'nâsınadır. Ya'ni "Bu vücûd-ı izâfî âleminde, sırr-ı Hakk'ı ve O'nun Zât'ını anlamak ve basîretle müşâhede etmekten daha uzak bir şey yoktur." Onun için nazar-ı aklî ve istidlâlî ashâbı, bu vücûd-ı izâfî âleminde, ancak Hakk'ın ihâta-i ilmiyyesini kabûl edip zât-ı Hakk'ı tenzîh kasdıyla onun ihâta-i zâtiyyesini nefy ederler ve ihâta-i zâtiyyeye dâir olan âyât-ı kur'âniyyeyi ve ahâdîs-i şerîfeyi, ihâta-i ilmiyye ile te'vîl ederler. Halbuki ihâta-i zâtiyyeyi, vücûd-ı izâfî âleminden nefy etmekle, Zât-ı Hakk'a hadd-i ta'yîn etmek, ve bu haddi, âlemin hudûdu ile tahdîd etmek lâzım geleceğinden, gaflet ederler. Bu ma'nâ ancak kalbe vârid olan tecellî-i ilmî ile meşhûd olur ve bu tecellî dahi, Hakk'ın mahremlerine vâki' olur.

چونکه آن مخفی نماند از محرمان ذات و وصفی چیست کآن ماند نهان

3638. *Mâdemki o, mahremlerden mahfî kalmadı, zât ve bir vasıf nedir ki, o gizli kalsın?*

Mâdemki vücûd-ı izâfî âleminde فَاَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللّٰهِ (Bakara, 2/115) ya'ni "Ne tarafa dönerseniz Allah Teâlâ'nın vechi vâki'dir" âyet-i kerîmesinde beyân buyrulan hakîkat ve Hakk'ın vech-i pâki o mahrem olan evliyâullahdan gizli kalmadı; şu halde eşyânın zâtı, ya'ni mâhiyeti ve ayn-ı sâbitesi ve onun sırrı olan o ayn-ı sâbitenin vasfı ve meselâ saâdet ve şekâvet sıfatları nedir ki o mahrem olan evliyâdan gizli kalsın?

عقل بحثی گوید این دورست گو بی ز تأویلی محالی کم شنو

3639. *Bahse mensûb olan akıl, "Bu uzaktır ve çukurdur, bir te'vîlsizden bir muhâli az dinle!" der.*

"Bahsî"deki "yâ" nisbet içindir. "Gev", çukur ma'nâsınadır. Ya'ni "Bahis ve münâzaraya mensûb olan akıl, bizim sözlerimize karşı der ki: "Hakk'ın suver-i âlem libâsında müşâhedesi uzaktır ve derin bir çukurdur; müteşâbihâtdan olan âyât-ı kur'âniyye ve ahâdîs-i şerîfenin ma'nâlarını te'vîlsiz olarak söyleyen kimseden, bu muhâl olan ma'nâları dinleme; zîrâ bu aklın tavrına ilm-i tecellî sığmaz ve muhâl görünür."

قطب گوید مر ترا ای سست حال آنچه فوق حال تست آید محال

3640. [3655] *Kutub, muhakkak sana der ki: "Ey gevşek halli, o şey ki senin hâlinin fevkidir, muhâl gelir."*

Cem'iyyet-i esmâiyyeye mazhar olan kutub, senin bu i'tirâzına cevâben sana der ki: "Ey gevşek ve zayıf halli olan kimse, bu sözler senin hâlinin fevki olduğu için, sana muhâl gelir. Eğer bu tarîk ve maârifin zevki senin nefsinde hâsıl olaydı, muhâl görüp inkâr etmez idin."

واقعاتی که کنونت بر گشود نی که اول هم محالت می نمود

3641. *El-ân sana açılan vâkıât dahi evvelâ sana muhâl görünmedi mi?*

Ey bizim beyânâtımızı tavr-ı akıl hâricinde ve muhâl gören kimse, şimdiki halde sana münkeşif olan vâkıât vardır ki, senin aklın evvelce onların vukû'unu muhâl görürdü. Şimdi ise o vâkıât sana hâl ve zevk oldu, nazarında muhâl olması zâil oldu.

چون رهانیدن ز ده زندان کرم تیه را بر خود مکن حبس ستم

3642. *Vaktâki seni kerem on zindandan halâs ede, tîhi kendine sitemin habsi etme.*

Ankaravî hazretlerine göre "on zindan"dan murâd, beşi zâhirî ve beşi bâtınî olan havâss-i aşeredir ki, bunlar insana tavr-ı akıl dâiresinde ilim verirler. Akıl bu havâss-i aşerenin hâricinde Hakk'ın bir tecellîsini işittiği vakit muhâl görür. "Tîh", insanın yolunu şaşırıp, hayrette kaldığı geniş bir sahrâya derler. "Teyh", tekebbür ve hayrân olmak ma'nâsınadır. Ya'ni "Kerem-i

ilâhî seni bu on havâs zindanından kurtardığı vakit, tekebbürü kendine, görüp bilmenin habsi etme.", "Sitem" kelimesine burada "dîde ve dâniste" ma'nâsı vermek münâsib olur. Bu ma'nâ *Burhan*'da ve dîğer lügatlerde mündericdir. Ya'ni "Nefsin tekebbürünü kendine habs yapma ve havâss-i aşerenin görüp bilmesine münhasır kalma" demek olur.

Hind şârihlerinden Velî Muhammed Ekberâbâdî, "dih" kelimesini "köy" ma'nâsına almış ve zindana muzâf kılmıştır. Bu sûretde ma'nâ: "Vaktâki seni kerem-i ilâhî, köy mesâbesinde olan cehâlet ve tufûliyet mertebesinden halâs ede ve o köyden, akıl sahrâsına eriştire ki, o sahrânın ehli Zât-ı Hakk'ın idrâkinden câhildirler. Sen orada ikāmet etme ve şehir ve vatan menzilesinde olan fenâ ve keşf makāmına gel; tâ ki Zât-ı Hakk'ın sırrı sana mekşûf olsun," demek olur.

جمع و توفيق ميان نفى و اثبات در يك چيز از روى نسبت و اختلاف جهت

Nisbet ve ihtilâf-ı cihet yüzünden bir şeyde nefy ve isbât arasını cem' ve tevfîk etmek beyânındadır

Meselâ bu vücûd-ı izâfî âlemi, bir nisbet ve cihetden vardır; bir nisbet ve cihetden dahi yoktur. Ve keza yukarıda sıfât-ı ilâhiyyeyi bir cihetden bilmek ve bir cihetden dahi bilmemek mevzû'-i bahs olmuş ve Nûh (a.s.)ın bilinmesi ve bilinmemesi misâl olarak beyân buyrulmuş idi; ve böyle bir şeyde hem nefyin ve hem de isbâtın müctemi' olduğu misâlleri pek çoktur.

نفى آن يك چيز اثباتش رواست　　　چون جهت شد مختلف نسبت دو تاست

3643. *Cihet muhtelif, nisbet iki kat olduğu vakit, o bir şeyin nefyi ve onun isbâtı revâdır.*

Bir şeyde birbirine muhâlif iki cihet ve iki türlü nisbet mevcûd olduğu vakit, bir şeyde, o bir şey hem nefy ve hem de isbât olunabilir. Meselâ şahs-ı vâhid, bir cihetden âlim ve bir cihetden câhil olur ve bu sûretle bir şahısda iki zıd cem' olur; ve hak ile bâtıl ve müsbet ile menfî de böyledir.

ما رميت اذ رميت از نسبتست　　　　نفى و اثباتست هر دو مثبت است

3644. *"Mâ rameyte iz rameyte" nisbetdendir; nefy ve isbât vardır, her ikisi müsbetdir.*

وَ مَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَ لٰكِنَّ اللّٰهَ رَمٰى (Enfâl, 8/17) ya'ni "Ey Resûlüm, attığın vakit sen atmadın, velâkin Allah Teâlâ attı" âyet-i kerîmesinde "attığın vakit" kelâmı sûret-i muhammediyye cihetinden müsbet ve "sen atmadın" kelâmı ise, hakîkat-ı vücûd cihetinden menfîdir. Binâenaleyh bu kelâmda hem atmak ve hem atmamak ve nefy ve isbât vardır; ve nefy ve isbâtın her ikisi de müsbettir ve vâki'dir.

آن تو افكندى چو بر دست تو بود　　　　تو نه افكندى كه حق قوت نمود

3645. *"Onu sen attın, çünkü senin elinde idi; sen atmadın, zîrâ kuvveti Hak gösterdi."*

Âyet-i kerîmenin tefsîri budur ki: "Yâ Habîbim düşmanlar üzerine attığın şeyi sen attın, çünkü o attığın şey senin mecâzî olan vücûdunun elinde idi; o attığını hakîkatde sen atmadın, zîrâ o vücûd-ı mecâzîndeki kuvveti, vücûd-ı hakîkîsi ile Hak gösterdi."

زور آدم زاده را حدى بود　　　　مشت خاك اشكست لشكر كى شود

3646. *Âdem oğlunun kuvvetinin bir haddi olur; bir avuç toprağa ordu ne vakit mağlûb olur?*

Âdem oğlunun cismindeki kuvvetin bir derecesi ve haddi vardır; attığı şeyin te'sîri de o kuvvetin derecesine ve haddine göre olur. Peygamber Efendimizin düşmanlar üzerine attığı bir avuç toprak, bir orduyu, beşerin bu kuvvetinin haddine nazaran mağlûb edememek lâzım idi, halbuki mağlûbiyet vâki' oldu. Binâenaleyh bu kuvvet sûret-i beşeriyye-i muhammediyyenin kuvveti değil idi; belki o, sûret-i beşeriyyeden zâhir olan Hakk'ın kuvveti idi.

مشت مشت تست و افكندن ز ماست　　　　زين دو نسبت نفى و اثباتش رواست

3647. *"Avuç, senin avucundur ve atmak bizdendir." Bu iki nisbetden onun nefy ve isbâtı revâdır.*

Birinci mısrâ', tefsîren hitâb-ı ilâhînin mâba'didir. Ya'ni: "Ey Resûlüm, bu âlem-i sûretde avuç senin avucundur ve fakat o avuçtan atmak bizim tarafımızdandır; zîrâ senin elin, benim elimdir," demek olur. İkinci mısrâ', cenâb-ı

Pîr efendimiz tarafından îzâhdır. Ya'ni atmanın kula ve Hakk'a nisbeti cihetinden nefyi ve isbâtı câizdir. Eğer atmak, Resûl-i zîşân Efendimiz'in sûret-i beşeriyyesine nisbet olunursa, o atmıştır; eğer Hakk'a ve hakîkat-ı vücûda nisbet olunursa, o atmamıştır.

يعرفون الانبيا اضدادهم   مثل ما لا يشتبه اولادهم

3648. *Enbiyâyı onların zıdları bilirler, onların evlâdına benzemeyen şey gibi.*

Ya'ni "Peygamberlerin zıdları olan münkirler, enbiyâyı kendi çocuklarına benzemeyenleri bildikleri gibi bilirler, zîrâ bu zıddiyet sebeb-i tefrîk ve imtiyâz olur."

همچو فرزندان خود دانند شان   منكران با صد دليل و صد نشان

3649. *Münkirler onları yüz delîl ve nişân ile, kendi çocukları gibi bilirler.*

Münkirlerin enbiyâyı bilmeleri iki vecih ile olur: Birinci biliş, kendileri onların zıddı olmasındandır; nitekim münkirler, kendi çocuklarına benzemeyenleri tefrîk edip bilirler ki, yukarıki beyitte îzâh olundu. İkinci biliş dahi bu beyitte zikr olundu. Ya'ni "Münkir olan yahûdiler ve nasrânîler kendi kitaplarındaki vasıflardan dolayı Hâtem-i enbiyâyı yüz delîl ve nişân ile kendi evlâtlarını bildikleri gibi bilirler. Binâenaleyh birinci biliş cihet-i zıddıyyet ve nefiyden; ve ikinci biliş dahi, cihet-i isbâtdan vâki' olur. Nitekim âyet-i kerîmede الّذين آتيناهم الكتاب يعرفونه كما يعرفون ابناءهم (Bakara, 2/146) ya'ni "Kendilerine kitâb verilen kimseler, kendi oğullarını tanıdıkları gibi, o Peygamber'i tanırlar" buyurulur.

ليك از رشك و حسد پنهان كنند   خويشتن را بر ندانم مى زنند

3650. [3665] *Fakat reşk ve hasedden dolayı gizlerler, kendilerini, "Bilmem!" üzerine vururlar.*

Münkirler peygamberleri bu nefy ve isbât cihetinden tanıdıkları halde, onları kıskandıklarından dolayı, "Bilmem!" hükmünü verirler ve onları bile bile inkâr ederler.

پس چو يعرف گفت چون جاى دگر   گفت لا يعرفهم غيرى فذر

3651. *İmdi "Ya'rifu" buyurduğu gibi, dîğer mahalde dahi "Lâ ya'rifuhum gayrî" buyurdu. Binâenaleyh bırak!*

Ya'ni Hak Teâlâ Kur'ân-ı Kerîmde yukarıki âyetde يَعْرِفُونَ "Onlar bilirler" buyurduğu gibi; hadîs-i kudsîsinde dahi اوليائى تحت قبابى لا يعرفهم غيرى ya'ni "Benim evliyâm, kubbelerimin altındadır, onları benden başkası bilmez" buyurdu. Binâenaleyh şahs-ı vâhid hakkında müsbet ve menfî ma'nâlardan ibâret olan bilmeyi ve bilmemeyi cem' etti. Ve onların bilinmesi bir cihetden ve bilinmemesi dahi dîğer cihetden oldu. Taayyünleri cihetinden enbiyâyı ve evliyâyı halk bilirler; fakat hakîkatleri cihetinden onları Hak'dan başkası bilemez. "Fezer", ya'ni "bilmeyi bırak" ibâresi hadîs-i kudsîden olmayıp, kâfiye için cenâb-ı Pîr tarafından ma'nâya mutâbık olarak ilâve buyrulmuştur.

انهم تحت قبابى كامنون جز كه يزدان شان نداند ز آزمون

3652. *"Muhakkak onlar benim kubbelerimin altında kâminlerdir, onları Hâlık'dan başkası imtihân cihetinden bilmez!"*

Ya'ni Hak Teâlâ hadîs-i kudsîsinde buyurur ki: "Muhakkak onlar benim, beşeriyetin îcâbâtı olan ahvâl kubbelerimin altında saklıdırlar; onlar tecrübe ve imtihân etmekle bilinmezler, onların bâtınını Hâlik'dan başkası bilmez."

Bu ma'nâda Hz. Mısrî Niyâzî buyurur:

Belirmez ârifin nâm u nişânı
Değil irfân fülân ibnü fülânı
Yerin terk edenin yokdur mekânı
Hakîkat ehlinin olmaz nişânı

İzi yoktur ki izinden biline
Dahi tozmaz ki tozundan biline
Sen onu sanma sözünden biline
Hakîkat ehlinin olmaz nişânı

هم بنسبت گير اين مفتوح را كه بدانى و ندانى نوح را

3653. *Bu meftûhu dahi nisbet ile tut ki, Nûh'u bilirsin ve bilmezsin.*

Bu meftûhu, ya'ni âyet-i kerîmede "Enbiyâyı bilirler" ve hadîs-i kudsîde "Evliyâyı bilmezler" hükmünü dahi, yukarıda geçen "Nûh (a.s.)ı bilirsin ve bilmezsin" sözündeki nisbet ile kabûl et; zîrâ her iki mes'elede dahi bir nisbetle bilmek ve bir nisbetle bilmemek vârid olur.

مسئلهٔ فنا و بقاء درویش

Dervîşin fenâsı ve bekāsı mes'elesi

گفت قائل در جهان درویش نیست ور بود درویش آن درویش نیست

3654. *Kāil dedi ki: "Cihânda dervîş yoktur ve eğer dervîş olursa, o dervîş değildir."*

"Fânî-fillâh" ve "bâkî-billâh" olan bir insân-ı kâmil dedi ki: "Cihânda dervîş-i kâmil yoktur, eğer varsa, o dervîş değildir, belki o sûretde zâhir olan Hak Teâlâ'dır ve onun zâtı fânî değil, belki onun sıfâtı, sıfât-ı Hak'da fânîdir." Binâenaleyh bu beyân "fenâ-yı sıfât"dır. (Bahrü'l-Ulûm ve İmdâdullâh hazerâtının şerhlerinden) Hind şârihlerinden Velî Muhammed hazretlerinin şerhi dahi aynı meâldedir. Bu sözü ârif-i kâmil ve vâsıl, zevkan ve vicdānen söylemiştir; zîrâ Ankaravî hazretleri'nin buyurduğu gibi: الفقير لا يملك و لا يملك ya'ni "Fakîr, bir şeye mâlik değildir ve kimsenin mülkü de değildir". Böyle bir dervîş her ne kadar zâhirde vücûd sâhibi görünür ise de, hakîkatde o mevcûd değildir.

هست از روی بقای ذات او نیست گشته وصف او در وصف هو

3655. *Zâtının bekāsı cihetinden o vardır; Hû'nun vasfında onun vasfı yok olmuştur.*

O dervîş-i kâmilin zâtı, hakîkati olan ayn-ı sâbitesi ve ayn-ı sâbitesinin zılli olan cismânî sûreti ve taayyünü vardır ve bâkîdir. O ancak sıfât-ı beşeriyyesinden soyundu; ve onun vasfı ve sıfatı, hüviyyet-i Hakk'ın vasfında yok oldu. Meselâ ateşte kızan bir demirin demirliği bâkîdir; fakat o demir, kendi demirlik sıfatından soyunup, ateşin sıfatını iktisâb etmiştir. Eğer: "Ben ateşim" derse doğrudur ve: "Demirim" derse, yine doğrudur. Binâenaleyh şey'-i vâhidde bu nefy ve isbât vâki' olur; demir hem vardır ve hem yoktur.

چون زبانهٔ شمع پیش آفتاب نیست باشد هست باشد در حساب

3656. *Güneşin önünde mum alevinin ucu gibi yok olur, hisâbda var olur.*

Hem var ve hem yok olmanın bir misâli dahi budur ki, güneşin önünde yanan mumun alevinin ucu, güneşin şiddetli olan ziyâsının önünde görünmez olur ve o halde içinde o alevin ziyâsı yok demektir; fakat hesâbda ve asılda var olur.

هست باشد ذات او تا تو اگر　　　　بر نهی پنبه بسوزد زآن شرر

3657. *Onun zâtı var olur, nihâyet sen, eğer üzerine pamuk koyar isen, o şererden yanar.*

O alevin parlayan zâtı sûretde ve cismâniyetde var olur; onun varlığının alâmeti budur ki, eğer sen alev üzerine bir pamuk koyar isen, o pamuk, o alevden yanar.

نیست باشد روشنی ندهد ترا　　　　کرده باشد آفتاب او را فنا

3658. *Yok olur, sana aydınlık vermez; güneş onu fenâ etmiş oldu.*

Güneş muvâcehesinde o mumun alevi sana aydınlık vermediği cihetle, sıfâtı i'tibâriyle yok olur ve onun sıfâtını, güneşin sıfâtı ifnâ etmiş bulunur.

در دو صد من شهد یك اوقیه خل　　　　چون در افکندی و دروی گشت حل

3659. *İki yüz batman bala, bir okka sirke attığın ve onda hall olduğu vakit,*

"Ûkıyye" ve "vukye", sikletde vâhid-i kıyâsî olan bir ölçüdür ki, akvâm-ı muhtelife arasında mikdârı muhtelifdir. Türkiye'de dört yüz dirhem ağırlıktır. Ba'zı memleketlerde kırk dirhem ağırlıktır. "Batman" da böyle muhtelifdir. Türkiye'de telaffuzu ma'lûm olan "okka"dır.

نیست باشد طعم خل چون می چشی　　　　هست اوقیه فزون چون بر کشی

3660. [3675] *Tattığında sirkenin ta'mı yok olur, tarttığın vakit okka ziyâdedir.*

Sirke ile balı, zikr olunan mikdarlarda birbirine karıştırdığın vakit, o mahlûtda artık sirkenin ta'mı ve lezzeti kalmaz; fakat tarttığın vakit, balın sikleti bir okka ziyâde olmuş olur. Bunlardan anlaşılır ki, sirkenin zâtı vardır ve fakat sıfâtı yoktur; binâenaleyh sirke hem vardır ve hem de yoktur. Hâl-i fenâ ve bekā da bir-vech ile buna benzer.

پیش شیری آهوی بیهوش شد　　　　هستیش با هست او رو پوش شد

3661. *Bir arslanın önünde bir âhû bî-hûş oldu, onun varlığı, onun varlığına nikāb oldu.*

Bu da dîğer bir misâldir. Meselâ bir arslanın karşısında bir âhû, kemâl-i havfından bî-hûş oldu ve kendinden geçti; arslanın varlığı, âhûnun varlığına nikāb ve perde oldu. Bunun gibi fenâ ve bekāda Hakk'ın varlığı, abdin varlığını örttü ve onun varlığının nikābı ve perdesi oldu.

این قیاس ناقصان بر کار رب　　　جوشش عشقست نه از ترك ادب

3662. *Rabb'in kârı üzerine, nâkısların bu kıyâsı, terk-i edebden değil, aşkın kaynayışıdır.*

"Nâkıs"dan murâd, hâl-i abdiyyettir, zîrâ vücûd ve kemâlât, hakîkatde hep Hakk'ındır. Hak Teâlâ hazretleri bi-hasebi's-sıfât ve'l-esmâ kendi varlığı ile, kendisinin bilcümle merâtibinde zâhirdir. Abdin hakîkati ancak Hakk'ın ilminde sâbit olan bir sûretdir. Binâenaleyh o vücûd-ı ilmîde ve mecâzîde ve kemâlde Hakk'a muhtâçdır. Abdiyeti i'tibâriyle insân-ı kâmil dahi Hakk'a nazaran nâkısdır. İnsân-ı kâmilin kemâli, cem'iyyet-i esmâiyyeye mazhariyyeti i'tibâriyledir ve abdiyyeti bâkîdir. Böyle olunca insân-ı kâmil hem nâkıs ve hem kâmildir; ve şahs-ı vâhidde bu sûretle yine nefy ve isbât vâki' olmuş olur.

Bu mukaddime ma'lûm olunca, beyt-i şerîfin ma'nâsındaki zevk tavazzuh eder. Cenâb-ı Pîr (r.a.) efendimiz bu beyt-i şerîfde nâkıs ta'bîrini, abdiyetlerine izâfe edip buyururlar ki: "Rubûbiyyet-i mutlakanın tecelliyâtı hakkında birtakım misâller getirdik ve kıyâs yaptık. Hakk'ın kemâlâtına nazaran, bizim gibi nâkıs olan kulların bu kıyâsı, terk-i edebden değildir; belki bu kıyâslar ma'şûk-ı hakîkînin aşkının kaynayışıdır."

نبض عاشق بی ادب بر می جهد　　　خویش را در کفّهٔ شه می نهد

3663. *Âşıkın nabzı bî-edeb olarak atar; kendisini şâhın kefesine koyar.*

"Edeb", lügatte kāide demektir. "Keffe", avuç ma'nâsına olan "keff"den müştakk olup, terâzinin taslarına derler. "Kâf"ın zammiyle "küffe" etek ma'nâsına derler. Beyt-i şerîfde her iki ma'nâ dahi muvâfık olur. "Âşıkın nabzında kāide ve intizâm arama, o kāidesiz olarak atar. Kendisini kemâl-i aşkından dolayı şâhın kefesine koyar, ya'ni kendisini şâh-ı hakîkî olan Hak ile mukāyeseye kalkar."

بی ادب تر نیست کس زو در جهان　　　با ادبتر نیست کس زو در نهان

3664. *Cihânda ondan edebsiz kimse yoktur, gizlide ondan daha edebli kimse yoktur.*

Cihânda erbâb-ı ukūl ve ulemâ-yı zâhire indinde o âşık-ı Hak'dan daha edebsiz kimse yoktur; fakat bâtında ve ind-i Hak'da ondan daha edebli kimse yoktur; binâenaleyh âşık-ı Hak bir cihetden edebli, bir cihetden edebsizdir. Şahs-ı vâhidde nefy ve isbât bu mes'elede dahi sâbittir.

هم بنسبت دان وفاق ای منتخب　　　این دو ضد با ادب با بی ادب

3665. *Ey müntehab, edebli ile, edebsizin bu iki zıddını dahi nisbete uygun bil.*

Ey akıl ve zekâvetinden dolayı hitâb için müntehab olan sâlikim, işte yukarıda beyân ettiğim birbirine zıd iki ma'nâdan ibâret olan edebli ile, edebsizi dahi nisbete uygun ve muvâfık bil; zîrâ âşık, ehl-i zâhire nisbeten edebsizdir, ehl-i bâtına nisbeten edeblidir.

بی ادب باشد چو ظاهر بنگری　　　که بود دعوئ عشقش همسری

3666. *Zâhire baktığın vakit, bî-edeb olur; zîrâ ki onun aşkının da'vâsı berâberlik olur.*

Eğer sen insân-ı kâmilin zâhirî olan abdiyetine nazar edersen, onun Hakk'a âşıklık da'vâsı, vücûdda ve varlıkda Hak ile berâberlik olur; zîrâ "Ben Hakk'a âşığım!" diyen kimse, hem Hakk'ın varlığını ve hem de kendi varlığını isbât etmiş olur ve Hak huzûrunda varlıkda berâberlik da'vâsı bî-edeblik olur.

چون بباطن بنگری دعوی کجاست　　　او و دعوی پیش آن سلطان فناست

3667. *Bâtına baktığın vakit da'vâ nerededir? O ve da'vâ, o sultânın önünde fenâdır.*

Ve eğer onun iç yüzüne ve bâtınına bakarsan, onun bâtınının Hak olduğunu görürsün; şu halde da'vâ nerede kalır? O âşıkın gerek kendisi ve gerek da'vâsı, o sultân-ı hakîkî olan Hak Teâlâ hazretlerinin huzûrunda fânî olmuştur.

مَاتَ زَيْدٌ زید اگر فاعل بود　　　لیك فاعل نیست کو عاطل بود

3668. *"Mâte Zeydün= Zeyd öldü" de Zeyd gerçi fâil olur, fakat fâil değildir, zîrâ o âtıl olur.*

"Mâte Zeydün" ya'ni "Zeyd öldü" cümlesinde, zâhire bakarsan, Zeyd ölümün fâilidir; ve ölüm fiili Zeyd'in vücûdunda zâhirdir ve fakat bâtınına nazar edersen, Zeyd fâil değildir; çünkü o bu fiilden âtıldır ve ölüdür. اَللّٰهُ يَتَوَفَّى الْاَنْفُسَ

(Zümer, 39/42) ya'ni "Nefisleri Allah müteveffâ kılar" âyet-i kerîmesi mûcibince, hakîkatde ölümün fâili Hak'dır. Binâenaleyh Zeyd hem fâildir, hem değildir. İşte âşıkın hâli de bu misâle mutâbıkdır; onun hakkında zâhiren başka, bâtınen başka hüküm verilir.

او ز روی لفظ نحوی فاعلست — ور نه او مفعول و موتش قاتلست

3669. *O nahve mensûb olan lafız cihetinden fâildir; ve yoksa o mef'ûl ve ölüm onu öldürücüdür.*

Zeyd nahiv kāidesince lafız cihetinden fâildir, yoksa o Zeyd'i ölüm öldürdüğü cihetle mef'ûldür; binâenaleyh Zeyd'in fâiliyyeti bir cihetden isbât, bir cihetden nefy olunur.

فاعلی چه کو چنان مقهور شد — فاعلیها جمله از وی دور شد

3670. [3685] *Fâillik nedir? Zîrâ o öyle makhûr oldu ki, bütün fâillikler ondan uzak oldu.*

Zeyd'in fâilliği ne demektir? Zîrâ Zeyd ölüm sebebiyle öyle makhûr oldu ki, onda fiil nâmına hiçbir şey kalmadı; binâenaleyh bütün fâillikler Zeyd'den uzak oldu.

قصهٔ وکیل صدر جهان که متهم شد و از بخارا گریخت از بیم جان

باز عشقش گر یبان گرفت که کار جان بهر جانان سهل باشد عاشقانرا

Sadr-ı Cihân'ın vekîlinin kıssasıdır ki, müttehem oldu ve can korkusundan Buhârâ'dan kaçtı, tekrâr aşk onun yakasını tuttu; zîrâ cânân için cân emri âşıklara kolay olur

در بخارا بندهٔ صدر جهان — متهم شد گشت از صدرش نهان

3671. *Buhâra'da Sadr-ı Cihân'ın bendesi müttehem oldu, onun sadrından nihân oldu.*

Buhâra'da Sadr-ı Cihân ismiyle anılan bir pâdişâh var idi, onun vekîl-i umûru olan vezîri, Sadr-ı Cihân'a âşık olup bir kabâhatla müttehem oldu ve can korkusundan Buhâra'dan kaçıp, pâdişâhın ona vermiş olduğu sadr-ı hükûmetden nihân oldu.

مدت ده سال سرگردان بگشت　　گه خراسان گه کهستان گاه دشت

3672. *On sene müddet gâh Horasan'da, gâh dağlıklarda, gâh çöllerde sersem olarak dolaşdı.*

از پس ده سال او از اشتیاق　　گشت بی طاقت ز ایام فراق

3673. *On seneden sonra, o iştiyâkdan dolayı, firâk günlerinden tâkatsız oldu.*

O vezîr böyle on sene sersem sersem dolaştıktan sonra, pâdişâha olan aşk ve iştiyâkından dolayı ayrılık günlerinden sabırsız ve tâkatsiz oldu.

گفت تاب فرقتم زین پس نماند　　صبر کی داند خلاعت را نشاند

3674. *Dedi: "Bundan sonra firkate tâkatım kalmadı; sabır ne vakit firâk-ı aşkı teskîn etmeyi bilir?"*

"Halâat", *Müntehabü'l-Lügât* ve *Letâifü'l-Lügât* ve *Gıyâsü'l-Lügât*'da ana ve baba emrinden dışarıya çıkmak ve bî-sâmân ve perîşân olmak ve fısk u fücûr ma'nâlarınadır. Ve *Şemsü'l-Lügât*'de bu ma'nâlardan başka, evlâdını terk etmiş olmak, kadının mehr-i müeccelini talâka satmak ve firâk-ı aşktan korkmak ve tartmak ve hil'at vermek ma'nâları dahi mezkûrdur. Ve ["hılâat"] "hâ"nın kesriyle, marazdan dolayı gam yemek ma'nâsına da gelir. Burada, firâk-ı aşktan korkmak ma'nâsı münâsibdir.

Ya'ni vezîr kendi kendine dedi ki: "On sene ma'şûkumun firkatine tahammül ettim, artık bundan sonra firkate tahammül etmeğe tâkatım kalmadı; sabr etmek, firâk-ı aşkı hiçbir vakit teskîn edemez."

از فراق این خاکها شوره شود　　آب زرد و گنده و تیره شود

3675. *"Bu topraklar firâkdan çorak olur, su sarı ve kokmuş ve bulanık olur."*

Ya'ni "Toprakları kendi yerinden ayırıp, başka bir tarafa nakl etsen, o yerindeki kuvve-i inbâtiyyeyi gâib eder ve su, kendi menbaından ayrılıp bir kaba vaz' edilerek hıfz edilse, sararır ve kurtlanıp kokar ve bulanık olur."

باد جان افزا وَخِمْ گردد وبا   آتشى خاكسترى گردد هبا

3676. *"Can artırıcı rüzgâr müteaffin vebâ olur; bir ateş, hebâ bir kül olur."*

"Canı kurtlandırıcı olan hava bir müteaffin mahalde mahbûs olur ve aslından ayrılırsa umûmî hastalığa sebeb olur." "Vebâ", sârî ve umûmî hastalık ma'nâsınadır. "Hebâ", havada uçuşan toz zerreleri demektir. "Bir ateş, ateşlik hâlinden ayrıldığı vakit, tozunun zerreleri havada uçar ve kül olur."

باغ چون جنت شود دار المرض   زرد و ريزان برگ او اندر حرَض

3677. *"Cennet gibi bağ, maraz evi olur; onun sarı ve dökülen yaprağı fesâd içindedir."*

"Haraz", helâk olmak, fesâd-ı beden ve fesâd-ı mezheb ve fesâd-ı akl ve aşk gamından olan hastalık ve ölüme sebeb olan hastalık ma'nâsınadır. Ya'ni "Cennet gibi olan bağ, bahârın firâkından maraz ve fesâd evi olur; onun sarı ve dökülmüş yaprakları bu firâkdan fesâd içindedir."

عقل دراك از فراق دوستان   همچو تير انداز اشكسته كمان

3678. *"Derrâk olan akıl, dostların firâkından yayı kırılmış ok atıcı gibidir."*

"Pek ziyâde idrâk edici olan akıl, kendi mertebesindeki dostların firâkından hissiyâtını ve idrâkâtını anlatabilecek bir kimse bulamadığı cihetle, onun hâli, yayı kırılmış olan ok atıcıya benzer." Ya'ni yayı kırık ok atıcı, okunu atamadığı gibi, akl-ı derrâk dahi müdrekâtını söyleyemez.

دوزخ از فرقت چنان سوزان شدست   پير از فرقت چنان لرزان شدست

3679. *Cehennem firkatden öyle sûzân olmuştur; ihtiyar firkatden öyle lerzân olmuştur.*

Cehennemin yanıcı olması, cemâl-i Hakk'ın firkatindendir, zîrâ cehennem cemâl-i Hakk'ın hicâbıdır ve mazhar-ı Celâl'dir. Ve Celâl-i Hak, Cemâl-i Hakk'ın perdesidir; ve ihtiyar bir adamın titrek olması, gençliğin firkatindendir.

گر بگويم از فراق چون شرار   تا قيامت يك بود از صد هزار

3680. [3695] *Eğer şerâr gibi olan firâkdan kıyâmete kadar bahs edersem, yüz binden bir olur.*

"Şerâr", ateş kıvılcımı ma'nâsına olan "şerâre"nin cem'idir. Ya'ni "Ateş kıvılcımları gibi olan firâkdan, ne gibi ahvâl hâsıl olduğunu kıyâmete kadar tafsîlen beyân edersem, o ahvâlin yüz binde birini söylemiş olurum."

پس ز شرح سوز او کم زن نفس　　رب سلم رب سلم گوی بس

3681. *Böyle olunca, onun yakıcı şerhinden az nefes vur. Yâ Rab selâmet ver, yâ Rab selâmet ver! de, yeter!*

Bu hitâb, cenâb-ı Pîr efendimiz tarafından, yine zât-ı şerîflerinedir. Buyururlar ki: "Mâdemki firâkın ahvâli pek çoktur ve uzundur, binâenaleyh o ahvâlin yürek yakıcı olan şerhinden ve tafsîlinden az söyle ve "Yâ Rab selâmet ver!" diye mükerreren Hakk'a yalvar, bu kâfîdir."

هر چه از وی شاد و گردی در جهان　　از فراق او بیندیش آن زمان

3682. *Her ne şey ki, cihânda ondan şâd oldun, o zaman onun firâkından düşün!*

Ya'ni "Bu fânî cihânda seni sevindiren her ne şeye mâlik olursan, ona mâlik olduğun vakit, muhakkak bir gün ondan ayrılacağını da düşün."

زانچه گشتی شاد بس کس شاد شد　　آخر از وی جست و همچون باد شد

3683. *Şâd olduğun şeyden çok kimse şâd oldu, nihâyet ondan sıçradı ve rüzgâr gibi oldu.*

Senin sevindiğin şeyden, senden evvel çok kimse de sevinmiş idi; o sevindiren şey her ne ise, onların elinden sıçradı ve rüzgâr gibi çıkıp gitti.

از تو هم بجهد تو دل بر وی منه　　پیش ازآن کو بجهد از تو تو بجه

3684. *Senden dahi sıçrar, sen onun üzerine gönül koyma. Ondan evvel ki, senden sıçrar, sen sıçra!*

Bugün seni sevindiren şey, senden evvelkileri sevindirip, onlardan sıçrayıp zâil olduğu gibi, senden dahi sıçrayıp gider; binâenaleyh onun üzerine gönül koyma. O şey senden sıçrayıp zâil olmazdan evvel, sen ondan sıçra ve ona olan alâkanı terk et!

پیدا شدن روح القدس بصورت آدمی بر مریم و برهنگی و غسل کردن و پناه گرفتن مریم بحق تعالی

Rûhu'l-Kudüs'ün sûret-i âdemî ile Meryem'e zâhir olması ve çıplaklığı ve gusül etmesی ve Meryem'in Hak Teâlâ'ya sığınması

همچو مریم گوی پیش از فوت ملك　　نقش را كَالْعَوْذُ بِالرَّحْمٰنِ مِنْكْ

3685. *Mülkün fevtinden evvel Meryem gibi nakşa de ki: "El-avzü bi'r-Rahmâni minke!"*

Ya'ni, "Nazarından bu âlem-i mülkün mevt-i tabîî ile fevtinden evvel, Hz. Meryem gibi, önünde görünen nukūş-ı âleme ve suver-i bedîaya "Sığınmak, senden Rahmân'adır" de!" Ya'ni Rûhu'l-Kudüs olan Cebrâîl (a.s.) ırmakta gusl etmek üzere çıplak bir halde bulunan Hz. Meryem'e, gâyet güzel bir delikanlı sûretinde temessül edip zâhir olduğu vakit, cenâb-ı Meryem, onu cesed-i unsurî sâhibi bir delikanlı olup, kendisine mukārenet kasdıyla geldiğini tahayyül etti. Zîrâ bir mahall-i mahfîde çıplak olan bir genç kadının, o hâlini gören delikanlının bî-muhâbâ o kadına teveccühüne, âlem-i tabîatde başka ma'nâ vermek mümkin değildir; bu vaz'iyet mahall-i şâibedir. Cenâb-ı Meryem ise, huzûzât-ı nefsâniyyesinden fânî olmuş bir veliyye-i afîfe olduğu cihetle, bir genç kadın için son derecede câlib-i iştihâ olan o güzel delikanlı sûretine aslâ meclûb olmadı. Ve اِنّى اَعُوذُ بِالرَّحْمٰنِ مِنْكَ اِنْ كُنْتَ تَقِيًّا (Meryem, 19/18) ya'ni "Sen muttakî olsan bile, ben senden Rahmân'a sığınırım" dedi.

Bu kıssanın tafsîli, sûre-i Meryem'in ibtidâsında tefsîr kitâblarında mündericdir. İmdi, ey tarîk-ı Hak sâliki, sen dahi Hz. Meryem gibi bu âlemin güzel görünen nakışlarına ve sûretlerine gönül verme ve böyle bir sûret-i latîfe senin karşına çıktığı vakit üzerine atılmayıp: "Ben senden Rahmân'a sığındım!" de ve tarîk-i Hak'da bir kadından aşağı kalma!

دید مریم صورتی بس جانفزا　　جانفزایی دلربایی در خلا

3686. *Meryem tenhâda çok can-fezâ, gâyet can-fezâ, gâyet dil-rübâ bir sûret gördü.*

پیش او بر رست از روی زمین　　　چون مه و خورشید آن روح الامین

3687. *O Rûhu'l-Emîn ay ve güneş gibi onun önünde rûy-i zemînden bitti.*

Ya'ni Hz. Cibrîl-i Emîn, ay ve güneş ufuktan tulû' eder gibi Hz. Meryem'in önünde zâhir oldu. فَاَرْسَلْنَا اِلَيْهَا رُوحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا (Meryem, 19/17) ya'ni "Biz ona rûhumuzu gönderdik, ona beşer-i sevî, ya'ni, boyu bosu güzel bir beşer sûretinde temessül ve tecessüd etti" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.

از زمین بر رست خوبی بی نقاب　　　آنچنان کز شرق روید آفتاب

3688. *Nikābsız bir güzel zeminden bitti; nitekim güneş şarktan zâhir olur.*

Apâşikâr bir güzel delikanlı, güneşin şarktan tulû'u gibi, zemînden peydâ oldu.

لرزه بر اعضای مریم اوفتاد　　　کو برهنه بود و ترسید از فساد

3689. *Meryem'in a'zâsı üzerine titreme düştü, zîrâ o çıplak idi ve fesâddan korktu.*

Zîrâ bir veliyye-i afîfe olan Hz. Meryem, nikâh-ı şer'î olmaksızın vâki' olacak mukārenetin aklen ve şer'an câiz olmayan bir şey olduğunu bilirdi. Böyle bir fesâdın vukū'undan korktuğu için, onun a'zâsına titremek ârız oldu.

صورتی که یوسف ار دیدی عیان　　　دست از حیرت بریدی چون زنان

3690. [3705] *Bir sûret ki, eğer Yûsuf âşikâre göreydi, hayretden kadınlar gibi elini keserdi.*

Hz. Cibrîl'in son derece güzellikte zâhir olduğunu beyandır. Ya'ni "Hz. Cibrîl öyle bir güzel sûretde zâhir oldu ki, eğer cemâli kemâlde olan Yûsuf (a.s.) bile o sûreti böyle âşikâre olarak görmüş olsa idi, son derece hayrete düşerdi ve Mısır'da Hz. Yûsuf'un cemâlini görüp, hayrete düşerek ellerini kesen kadınlar gibi, o da elini keser idi." Nitekim Yûsuf (a.s.)ın kıssası, sûre-i Yûsuf'da beyân buyrulmuştur.

همچو گل پیشش برویید آن ز گل　　　چون خیالی که برآرد سر ز دل

3691. *Gönülden baş çıkaran bir hayâl gibi, onun önünde gül gibi çamurdan bitti.*

Hiç beklemediği halde, gönülde apansızın zuhûr eden bir hayâl gibi Hz. Cibrîl'in mütemessil olan o güzel sûret-i beşeriyyesi, Hz. Meryem (radiyallâhu anhâ)nın çıplak olan vücûdu önünde bir gül gibi çamurdan çıkıverdi.

گشت بی خود مریم و در بی خودی گفت بجهم در پناه ایزدی

3692. *Meryem bî-hod oldu ve bî-hodluk içinde, "Hâlık'ın penâhına sıçrayım!" dedi.*

Hz. Meryem, kemâl-i teessüründen kendinden geçti ve bu bî-hodluk içinde "Hakk'ın himâyesine kaçayım!" dedi.

"Penâh", himâye ve duvar gölgesi ma'nâsınadır.

زانکه عادت کرده بود آن پاك جیب در هزیمت رخت بودن سوی غیب

3693. *Zîrâ ki o ceybi pâk, hezîmetde esbâbını gayb tarafına götürmeyi âdet etmiş idi.*

"Pâk-ceyb", kemâl-i iffetden ve tahâretden kinâyedir. "Raht"dan murâd, kuvâ-yı vücûdiyyedir. "Hezîmet"den murâd, takāzâ-yı nefsânî altında kıvranmaktır. Ya'ni "Hz. Meryem, kemâl-i iffetinden dolayı takāzâ-yı nefsânî altında kıvrandığı vakit, kuvâ-yı zâhire ve bâtınesini toplayarak فَفِرُّوا اِلَى اللّٰه (Zâriyât, 51/50) ["Allah'a kaçın!"] âyet-i kerîmesinde tavsiye buyurulduğu üzere gaybe, ya'ni Hakk'a ilticâ etmeyi âdet etmiş idi. Âdeti vech ile bu delikanlıyı gördüğü vakit dahi cemî'-i kuvâsıyla Hakk'a ilticâ etti. Nitekim Hz. Şeyh-i Ekber *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Îsevî'de bu husûsu beyân buyururlar.

چون جهانرا دید ملك بی قرار حازمانه ساخت زآن حضرت حصار

3694. *Vaktâki cihânı kararsız mülk gördü, hazm ediciler gibi o hazretden hisâr yaptı.*

Cenâb-ı Meryem'in takāzâ-yı nefsânîden Hakk'a ilticâsının sebebi bu idi ki, o bu dünyâ âlemini fânî ve kararsız bir mülk gördü; ihtiyât eden âkıller gibi, kendine Hz. Hak'dan bir kal'a yaptı.

تا بگاه مرگ حصنی باشدش که نیابد خصم راه مقصدش

3695. *Tâ ki ölüm vaktine kadar, ona bir kal'a ola ki, düşman onun maksadının yolunu bulmaya.*

Ölüm vaktine kadar nefis ve şeytan düşmanları için, Hak Teâlâ hazretleri, cenâb-ı Meryem'e bir kal'a ola ve bu düşmanlar, onun maksûdu olan Hakk'a vuslat yolunu bulup, kendisini bu tarîk-ı müstakîmden geri çekmiye.

از پناه حق حصاری به ندید   یورتگه نزدیك آن دز بر گزید

3696. *Hakk'ın penâhından iyi bir hisâr görmedi; o kal'anın kurbünde yurt yeri intihâb etti.*

"Penâh", himâye ve duvar gölgesi ma'nâsınadır. "Yurt", Türkçe'dir ve mesken demektir. "Geh", mahal ma'nâsınadır. "Yurt-geh", mesken yeri demek olur. "Diz", kale demektir.

چون بدید آن غمزهای عقل سوز   که ازو می شد جگرها تیر دوز

3697. *Vaktâki o akıl yakıcı gamzeleri gördü ki, ondan ciğerler ok saplanıcı olurdu.*

"Gamze", göz kirpiği ile işâret ve göz kırpmak demektir. Ya'ni "Hz. Cibrîl gâyet güzel bir delikanlı sûreti ile zuhûr etmekle berâber, Hz. Meryem'in karşısında bir kadının aklını perîşân edecek vech ile âhû gibi gözleriyle ma'nîdâr işâretler de yapardı ki, o işâretlerden dolayı ciğerler ok saplanmış gibi müteessir olur idi."

شاه و لشکر حلقه در گوشش شده   خسروان هوش بیهوشش شده

3698. *Şâh ve ordu onun kölesi olmuş, akıl hüsrevleri onun bî-hûşu olmuş idi.*

"Halka der gûş" köle ve mutî' olmaktan kinâyedir. Bu beyt-i şerîfden i'tibâren cenâb-ı Mevlânâ (r.a.) efendimizin beyânât-ı aliyyeleri Hakk'a râci'dir. Ma'lûmdur ki, "melek" lügatte kuvvet ve şiddet ma'nâsınadır ve melâike-i kirâm hazarâtı kudret-i Hakk'ın mazharları olan kuvâ olup, adedleri sayılmak mümkin değildir. Bunlardan dördü olan Cebrâîl, Mîkâîl, İsrâfîl ve Azrâîl (aleyhimü's-selâm) hazarâtı kuvâ-yı külliyyedir ki, bu babdaki îzâhât yukarılarda da geçti. Bu melâike, âlem-i hayâlde murâd-ı ilâhî olan her bir şekilde temessül ederler. Nitekim Hz. Cibrîl emr-i ilâhî üzerine böyle gâyet güzel bir delikanlı sûretinde temessül ve tecessüd etti. Onlar dahi şuûnât-ı ilâhiyyenin aynaları olduğundan, Hz. Cibrîl'in bu sûret-i cemîlesi ve onun gamzeleri dahi hep Hakk'ın tecelliyâtıdır. Bu münâsebetle cenâb-ı Pîr her mazharda mütecellî olan Hakk'a intikāl edip buyururlar ki: "Şâh olan rûh-ı a'zam ve onun ordusu olan âlem-i ervâh, o mütecellî olan Hakk'ın bendesi ve mutî'i olmuş, akıl hüsrevleri olan enbiyâ ve evliyâ O'nun tecelliyâtının bî-hûşu olmuştur."

صد هزاران شاه مملوکش برق　　　صد هزاران بدر را داده بدق

3699. *Yüz binlerce şâh rıkk ile memlûku olmuş, yüz binlerce bedri dıkka vermiştir.*

"Rıkk", kulluk, ubûdiyet; "dık", mübtelâsını günden güne eriten hastalıktır. Burada eksilmek ve incelmek ma'nâsınadır. Ya'ni "Yüz binlerce âlemin şâhları ubûdiyyetle onun memlûkü [olmuş,] yüz binlerce bedr-i tâm hâlindeki erbâb-ı akıl ve zekâyı hilâl gibi inceltmiştir."

زَهره نی مر زُهره را تا دم زند　　　عقل کلش چو ببیند کم زند

3700. [3715] *Zühre'nin dem vurmak için tâkatı yoktur; akl-ı kül, onu gördüğü vakit küçülür.*

"Zehre", Arabça'da çiçek ve Fârisî'de karaciğere mülâsık olan öd ve tâkat ve cesâret ve cür'et ma'nâlarınadır. "Zühre", seb'a-i seyyâreden birinin ismidir. Feleğin tarabı ve hüsün ve cemâl timsâlidir. Ya'ni "Hakk'ın kemâl-i cemâliyle zâhir olan Rûhu'l-Kuds'ün o sûret-i beşeriyyesine karşı, Zühre yıldızının hüsn ü cemâlden dem vurmağa tâkatı ve cesâreti yoktur. Akl-ı kül ki, rûh-ı a'zamın sıfatıdır, Hakk'ın o tecellîsini gördüğü vakit, kendini küçük görür." "Kem zeden", kendi kemâlâtını büyük görmemekten kinâye olur.

من چه گویم که مرا در دوختست　　　دمگهم را دمگه او سوختست

3701. *Ben ne söyliyeyim ki, beni dikmiştir; benim dem-gehimi, onun dem-gehi yakmıştır.*

"Dem-geh", nefes mahalli demektir; ve elfâz ve savt, nefes vâsıtasıyla zâhirdir. Mecrâ-yı nefesin yanması, bittabi' kelâmın zuhûruna mâni'dir. İkinci "dem-geh"den murâd, nefes-i Rahmânî'nin meclâsı olan Rûhu'l-Kuds'dür. Cenâb-ı Pîr efendimiz buyururlar ki: "Ben ne söyliyeyim, Hak Teâlâ hazretleri fâş-ı esrârdan benim ağzımı dikmiştir. Nitekim *Mesnevî*'nin bir beytinde buyururlar: هر کرا اسرار کار آموختند　مهر کردند و دهانش دوختند Ya'ni "Her kime esrâr-ı kârı öğrettiler ise, onun ağzını diktiler, mühürlediler." Ve ikinci mısrâ'da buyururlar ki: "Onun nefeş-i Rahmânî'sinin meclâsı olan Rûhu'l-Kuds, bu sûret-i beşeriyyede zuhûru, benim mahall-i kelâm olan mecrâ-yı nefesimi yakmıştır, söyliyemem."

دود آن نارم دلیلم من برو　　　دور ازان شه بَاطِلٌ مَا عَبَّرُواْ

3702. *Ben o ateşin dumanıyım, ben ona delîlim; ta'bîr ettikleri şey, o şâhdan uzaktır, bâtıldır.*

"Benim vücûdum, tecellî-i Hak ateşinin dumanıdır ve ben bu vücûd-ı izâfîm ile onun tecellîsinin delîliyim. Erbâb-ı akıl ve nazarın, akıl ve kıyâs ile ta'bîr ettikleri o şâh-ı hakîkîden uzaktır ve bâtıldır." Nitekim Hz. Niyâzî-i Mısrî buyurur:

Zâhir iken ol ânı örter delâil beyyinât

خود نباشد آفتابى را دليل　　　جز كه نور آفتاب مستطيل

3703. *Muhakkak bir güneşin delîli, müstatîl olan güneşin nûrunun gayri olmaz.*

"Müstatîl", güneşin nûrunun sıfatıdır ki, güneşin uzayıcı olan nûru demektir. Ya'ni "Güneşin vücûdunun delîli, yine güneşin nûru olduğu gibi, Hakk'ın vücûd-ı hakîkîsinin delîli dahi, O'nun nûr-ı vücûdundan zâhir olan bu mezâhirdir." Güneşin nûru bir i'tibâr ile güneşin gayri olduğu gibi, bir i'tibâr ile de "ayn"ıdır. Kezâlik bu vücûd-ı izâfî dahi bir i'tibâr ile Hakk'ın gayri ve bir i'tibâr ile de aynıdır. Bu gayriyyet-i i'tibâriyye O'nun vech-i pâkini örtmüştür. Bu cihetden Hz. Hüdâyî (k.s.) buyurur:

Zuhûru perde olmuştur zuhûra
Gözü olan delîl ister mi nûra

سايه كه بُوَدْ تا دليل او بود　　　اين بسستش كه ذليل او بود

3704. *Sâye kim olur ki, onun delîli olsun; bu ona yeter ki, onun zelîli olsun.*

Ma'lûm olsun ki, Hakk'ın gayri dediğimiz ve âlem tesmiye eylediğimiz bu suver-i kesîfenin hey'et-i mecmûası Hakk'a nisbetle bir adamın gölgesine benzer. Adamın gölgesinin bir vücûd-ı müstakilli yoktur; onun vücûdu adamın vücûduna muhtâçdır. İşte tıpkı âlem de böyledir, vücûd-ı müstakilli olmayıp, ancak Hakk'ın vücûdu ile kāimdir. Ve gölgenin harekât ve sekenâtı nasıl ki şahsa tâbi' ise, harekât ve sekenât-ı âlem dahi öylece vücûd-ı Hakk'a tâbi'dir. Gölge ister mevcûd olsun, ister olmasın; gölge sâhibinin varlığı sâbit olmak için, bu gölgeye muhtâç değildir. Binâenaleyh "Gölge kim olur ki Hakk'ın varlığının delîli olsun? Bu gölge olan suver-i âlemin, Hakk'ın huzûrunda zelîl olması kâfîdir."

اين جلالت در دلالت صادقست　　　جمله ادراكات پس او سابقست

3705. *Senin bu Celâl'in delâletde sâdıktır, bütün idrâkât onun gerisinde sâbıktır.*

Bu beyt-i şerîf, yukarıdaki 3702 numaralı beyte merbûtdur. Orada cenâb-ı Pîr efendimiz دود آن نارم دليلم من برو ya'ni "Ben o ateşin dumanıyım, ben ona delîlim" buyurmuşlar idi. Burada da kendi ism-i şerîflerini zikr ederek, Cenâb-ı Hakk'a hitâben buyururlar ki: "Senin bu Celâl'in, senin esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyene delâletde sâdıktır." Çünkü lutfunla insân-ı kâmil olup, cem'iyyet-i esmâiyyenin mazharıdır ve اخرج بصفاتى الى خلقى من قصدك فقد قصدنى و من احبك أحبنى ya'ni "Halkıma benim sıfâtımla çık! Seni kasd eden beni kasd etti, seni seven, beni sevdi" hadîs-i kudsîsindeki ma'nâyı hâmildir. Bütün idrâkât O'nun gerisi olan senin ilm-i ilâhinde sâbıktır ki, وَ انْ منْ شَيْءٍ الاَّ عنْدَنَا خزَائنُهُ وَ مَا نُنَزّلُهُ الاَّ بقَدَرٍ مَعْلُوم (Hicr, 15/21) ya'ni "Bizim indimizde hazîneleri olmayan bir şey yoktur, biz onu kader-i ma'lûm ile indiririz" âyet-i kerîmesi hükmünce, bu âlemde bize ânen-fe-ânen nâzil olur." Yâhud ikinci mısrâ'daki "Pes o" terkîb-i izâfî olmayıp "pes", "cümle idrâkât"ın haberidir. Bu sûretle ma'nâ "Bütün idrâkler geridir, o sâbıktır". Ya'ni "Senin Celâl'in, cem'iyyet-i esmâiyyeyi hâiz ve makām-ı kutbiyyetde sâbit olmakla, senin ma'rifetinde bilcümle nâsın idrâkleri geridir ve o kutbun idrâki hepsini geçmiştir," demek olur.

جمله ادراكات بر خرهاى لنگ　　　او سوار باد پران چون خدنگ

3706. *Bütün idrâkler topal eşekler üzerindedir; o rüzgâra binmiş ok gibi uçucudur.*

Bu beyt-i şerîfde cenâb-ı Pîr, zât-ı kudsîlerinin kutbiyetine işâreten buyururlar ki: "Ehl-i âlemin bütün idrâkâtı, topal eşekler üzerindedir, ya'ni alâ-derecâtihim nâkısdır. O kutb-ı zamân olan Hz. Celâleddîn ise, idrâk-i hakāyıkda rüzgâra binmiş olan ok gibi uçucudur." Nitekim bu *Mesnevî-i Şerîf* onun şâhididir.

Ma'lûm olsun ki, kutb-ı zamân, her asırda ancak bir kimseden ibârettir. Nitekim I. cildde cenâb-ı Pîr خود جهان آن يك كسست او آگهست　هر ستاره بر فلك جزو مهست ya'ni "Cihân muhakkak o bir kimseden ibârettir, o âgehdir; her yıldız, felek üzerinde ziyâ vermekte ayın cüz'üdür" buyurmuşlar idi. Binâenaleyh kutb-ı zamânın idrâkâtı ve ezvâkı yanında, sâir evliyânın ezvâk ve idrâkâtı, topal eşekler üzerindedir, ya'ni nâkısdır. Zîrâ kutb-ı zamân, kalb-i muhammedî üzeredir, onun idrâkâtı fezâ-yı hakāyıkda rüzgâra binmiş ok gibi sür'atle uçucudur.

گر گريزد كس نيابد گَرْدِ شه　　　ور گريزد او بگيرد پيش ره

3707. *Eğer kaçsa, kimse o şâhın tozunu bulamaz; ve eğer kaçsalar o yolun önünü tutar.*

"Eğer insân-ı kâmil ve halîfe-i Hak olan kutb-ı zamân, halkın nazarından kaçsa ve tesettür etse, hiçbir kimse o şâh-ı ma'nânın tozunu bulamaz. Ve eğer halk onun nazarından kaçsalar, o şâh-ı ma'nevî, onların yolunu keser ve her nerede olsalar, onların önlerine çıkar." Zîrâ Hak Teâlâ halîfeye nizâm-ı akıl üzere, hazret-i şehâdetde tasarrufu mübâh kıldı ve bu tasarruf, ism-i Zâhir'in ahkâmı tahtında vâki' olur. Ve onun bu tasarrufu, tasarruf-ı Hak olduğundan, ism-i Bâtın'ın hükmüne nazaran halîfe tasarruftan mezcûrdur; zîrâ hakîkatde halîfenin vücûdu yoktur.

جمله ادراكاترا آرام نی   وقت ميدانست و وقت جام نی

3708. *Bütün idrâkâta ârâm yoktur; meydan vaktidir, kadeh vakti değildir.*

Cenâb-ı Pîr efendimiz nefs-i nefîslerine hitâb edip buyururlar ki: "Ey Hz. Celâleddîn, rüzgâra binmiş ok gibi uçucu olan bütün idrâkâtımıza sükûn ve ârâm yoktur; zîrâ ki meydan vaktidir ve bu *Mesnevî-i Şerîf*'i, âlem-i bâtından âlem-i zâhire çıkarmak vaktidir, şarâb-ı aşk-ı ilâhî kadehiyle sarhoş olmak vakti değildir."

آن يكى وهمى چو بازى می پرد   وان دگر چون تير معبر ميدرد

3709. *O vehme mensûb olan birisi doğan gibi uçuyor; o dîğeri ok gibi geçtiği mahalli yırtıyor.*

Bu *Mesnevî*'yi dinleyenlerden vehme mensûb olan birisinin idrâki keserât âleminde ma'nâ avlamak için bir doğan kuşu gibi uçup dolaşır; ve dîğer birinin idrâki, geçtiği yeri yırtan ok gibi, keserâtı yırtıp, vahdet tarafına ğidiyor.

وآن دگر چون كشتئ با بادبان   وآن دگر اندر تراجع هر زمان

3710. *Ve o birisi, yelkenli gemi gibi; ve o dîğeri her zaman terâci'dedir.*
[3725]

Ve o birinin idrâki, yelkenli gemi gibi havaya tâbi' olup, çalkana çalkana gidiyor ve dîğer birisinin idrâki ise, terâci'de ya'ni geri geri gitmekte ve tereddüd içinde bulunmaktadır.

Bu beyitlerde cenâb-ı Pîr efendimiz sâmi'lerin idrâkâtını dört sınıf üzerine tertîb buyurmuştur ki, şimdiye kadar *Mesnevî*'yi okuyanlar ve dinleyenlerin halleri de bu dörtten hâriç olmadığı görülmektedir.

چون شكارى می نمايد شان ز دور   جمله حمله می فزايند آن طيور

3711. *Onlara uzaktan bir av göründüğü vakit, o kuşların hepsi hamle artırırlar.*

Vaktâki bu *Mesnevî*'ye muhâtab olan sâliklere uzaktan, ya'ni âlem-i melekûtdan bir ma'nâ ve hâl avı göründüğü vakit, o sâliklerin kuş gibi olan rûhları hep birden hamle ederler.

چونکه نا پیدا شود حیران شوند   همچو جغدان سوی هر ویران شوند

3712. *Vaktâki nâ-peydâ olur, hayrân olurlar; baykuşlar gibi her vîrâne tarafına giderler.*

Ya'ni "O görünen ma'nâ ve zevk-i hâl avı, onların bâtın gözlerinden gâib olduğu vakit, her biri baykuşlar gibi, bu dünyâ vîrânesi tarafına gider ve suver-i âlem ile kendilerini meşgûl ederler."

منتظر چشمی بهم یك چشم باز   تا که پیدا گردد آن صید نیاز

3713. *O sayd-ı niyâz zâhir olsun diye, bir gözü bağlı, bir gözü açık muntazırdır.*

O niyâz olunan ve beklenen zevk-i hâl avı, tekrâr zuhûr etsin diye, bir gözü âlem-i rûhâniyyete kapanmış ve bir gözü açık olarak intizâr ederler.

چون بماند دیر گویند از ملال   صید بود آن خود عجب یا خود خیال

3714. *Geç kaldığı vakit melâlden derler ki: "O acabâ av mı, yâhud hayâl mi idi?"*

Hakk'ın o zevk-i hâl tecellîsi geç kaldığı ve görünmediği vakit, melâl ve usanıklık cihetinden derler ki: "O bize görünen zevk-i hâl acabâ hakîkaten bir tecellî-i Hak mı ve ahvâl-i rûhâniyyeden avladığımız bir hâl mi idi, yoksa bir hayâl mi idi?"

مصلحت آنست تا یك ساعتی   قوتی گیرند و زور از راحتی

3715. *Maslahat odur ki, tâ ki bir müddet bir râhatdan kuvvet ve zor tutsunlar.*

Ezvâk-ı hâlin ve tecelliyât-ı rûhâniyyenin inkıtâ'ındaki hikmet ve maslahat, senin rûh-i hayvânînin bir müddet râhat edip, gelecek yeni tecelliyât için kuvvet ve zor hâsıl etmesidir. Eğer o zevk dâim olsa, semâ' ve harekât sebebiyle cismin pek ziyâde yorulur; binâenaleyh sana bir müddet sükûnet ve istirâhat lâzımdır.

گر نبودی شب همه خلقان ز آز   خویشتن را سوختندی ز اهتزاز

3716. *Eğer gece olmasa idi, bütün halâik hırstan nâşî olan hareketten, kendilerini yakarlar idi.*

Bu cism-i beşer çok yorulmağa ve hırpalanmağa gelmez. Meselâ eğer hep gündüz olsa ve hiç gece olmasa idi, halk-ı âlem hırs-ı maîşet ve ticâretten dolayı, ale'd-devâm hareket edip çalışır ve bu hareketten nâşî kendilerini harâb ve hasta ederler idi.

از هوس وز حرص سود اندوختن　　هر كسى دادى بدنرا سوختن

3717. *Hevesten ve menfaat kazanmak hırsından, her bir kimse bedeni yakmağa verir idi.*

Her bir kimse hevesât-ı nefsâniyyesine ve te'mîn-i menfaat hırsına meşgûliyet yüzünden cismini yakmağa verir ve harâb ederdi.

شب پديد آيد چو گنج رحمتى　　تا رهند از حرص خود يك ساعتى

3718. *Kendi hırslarından bir müddet kurtulmaları için, bir rahmet hazînesi gibi gece zâhir oldu.*

"Halk-ı âlem kendi hırs-ı nefsânîlerinden bir müddet olsun kurtulmaları için Hak Teâlâ' nın bir rahmet hazînesi gibi zulmet-i leyl zâhir oldu." Ve bu karanlık ve sükûnet ve ta'tîl-i mesâî uykuyu ve cismin istirâhatini mûcib oldu. Nitekim Hak Teâlâ âyet-i kerîmede buyurur: اَللّٰهُ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فيه (Gâfir, 40/61) Ya'ni "Öyle bir Allah'dır ki, geceyi onda sâkin olmanız için yaptı". Binâenaleyh gündüzün zâil olup, karanlık gecenin gelmesinde insanlar için fâide vardır.

چونكه قبضى آيدت اى راهرو　　آن صلاح تست آيس دل مشو

3719. *Ey yol gidici, vaktâki sana bir kabz gelir, o senin salâhındır, kalbi me'yûs olma!*

"Ey sâlik, senin kalbinden gündüz gibi şetâret veren bast hâli gidip, karanlık gece mesâbesinde olan bir kabz gelirse, o senin sebeb-i salâhındır, sakın bu kabzdan dolayı kalben me'yûs olma." **Kabz** ve **bast**, **havf** ve **recâ** mertebesinden terakkîden sonra, abdde hâsıl olan iki hâldir. Havf, gelecek bir mekrûha ve recâ, gelecek bir mergûba müteallık olur. Kabz ile bast ise, kalb-i ârife, sebebi meçhûl olan bir vârid-i gaybîdir. Binâenaleyh kabz ile bast sıfât-ı kalbiyyeden ve havf ile recâ ise, sıfât-ı nefsâniyyedendir.

زانكه در خرجى درآن بسط و گشاد　　خرج را دخلى ببايد ز اعتداد

3720. [3735] *Zîrâ ki o bast ve küşâdda bir masraf içindesin; masraf için i'tidâd cihetinden bir îrâd lâzımdır.*

"İ'tidâd", saymak ve mu'teber tutmak ma'nâlarına gelir. Ya'ni bast hâli kalbe sürûr ve açıklık verir; ve bu hâl sâlikde recâ duygusuna mümâsil olduğundan, mücâhedede atâlete ve ruhsat ile amele sebeb olur. Ve atâlet ve ruhsatla amel ömr-i sâlikin sarfı ve izâası demek olur. Ve kabz ise, havf duygusunun galebesine mümâsil olduğundan, Hakk'a teveccüh ve niyâza sebeb olur; Hakk'a teveccüh ve niyâz ise, bir kazançdır ve îrâddır; ve masrafla îrâd arasında bir hesâb ve saygı olmak lâzımdır. Zîrâ hep masraf olursa, iflâs vâki' olur ve hep îrâd olup, hiç masraf olmazsa, ağır bir yük olur. Binâenaleyh masraf mukābilinde îrâd ve bast mukābilinde kabz olmak îcâb eder.

گر همارە فصل تابستان بدی   سوزش خورشید در بستان زدی

3721. *Eğer dâimâ yaz faslı ola idi, güneşin harâreti bostana vurur idi.*

Bu beyt-i şerîfde sâlikin bastı yaza ve kabzı kışa teşbîh buyurulur.

منبتش را سوختی از بیخ و بن   که دگر تازە نگشتی آن کهن

3722. *Onun münbetini kökten ve dibinden yakardı ki, artık o eski tâze olmazdı.*

"Münbet", ism-i mef'ûl olup, arzdan bitirilmiş ve inbât olunmuş demektir. Ya'ni "Yaz mevsimi devâm etse o bostanda bitmiş olan nebâtâtın kökünü ve dibini yakardı ki, artık o yanan ve eskiyen nebât tâze olmaz ve tarâvet bulunmaz idi."

گر ترش رویست آن دَیْ مشفقست   صیف خندانست اما محرقست

3723. *O kış her ne kadar ekşi yüzlü ise de müşfiktir; yaz gülücüdür ammâ muhriktir.*

چونکه قبض آید تو در وی بسط بین   تازە باش و چین میفکن بر جبین

3724. *Vaktâki kabz gelir, sen onda bastı gör; tâze ol, alnına büküntü bırakma!*

Ya'ni "Kabz Hakk'ın celâlinden ve bast cemâlinden zuhûr eder ve Hakk'ın celâlinde cemâli ve cemâlinde de celâli gizlidir. Binâenaleyh ey sâlik eğer kalbine kabz gelirse, sen onun zımnında bastı gör, tâze ol, kabzdan pejmürde olma ve yüzünü ekşitip, alnını buruşturma!"

کودکان خندان و دانایان ترش   غم جگر را باشد و شادی ز شش

3725. *Çocuklar gülücü ve âkıller somurtkandır; gam karaciğer için ve şâdî akciğer için olur.*

"Akılları nâkıs olan çocuklar gülücüdürler ve bast içindedirler; ve âkıbet-endîş olan âkıller somurtkandır ve kabz içindedirler. Ve âkıller elbette çocuklardan daha mu'teberdirler. Ve kezâ gam, adamın cisminde karaciğerden olur ve sürûr, ferah akciğerden gelir." Tıbb-ı atîka göre karaciğer rûh-ı tabîî mahalli olduğundan, akciğere tefevvuk eder; ya'ni vücûd-ı beşerde mahall-i şâdî, mahall-i gamdan daha dûn mertebededir demek olur.

چشم کودك همچو خر در آخرست　　چشم عاقل در حساب آخرست

3726. *Çocuğun gözü eşek gibi ahırdadır; âkılin gözü sonun hesâbındadır.*

Çocuklar gibi sathî nazar sâhibi olan kimselerin gözü, eşekler gibi dünyâ ahırındadır, fakat âkılin gözü dünyânın fânî olduğunu görür, hissiyât-ı dünyeviyyenin sonuna bakar.

او در آخر چرب می بیند علف　　وین ز قصاب آخرش بیند تلف

3727. *O ahırda alefi hoş görür ve bu, kasaptan onun âhirini telef görür.*

Çocuk meşrebinde olan kısa gören ve düşünenler, bu dünyâ ahırında huzûzât-ı nefsâniyyeyi hoş ve lezzetli görürler; ve bu âkıl olanlar ise, tabîat kasabından o lezzât-ı nefsâniyyenin sonunu telef ve helâk görürler.

آن علف تلخست کین قصاب داد　　بهر لحم ما ترازویی نهاد

3728. *O alef acıdır, zîrâ bu kasab verdi, bizim etimiz için bir terâzi koydu.*

"O huzûzât-ı dünyeviyye acıdır, çünkü bunu tabîat kasabı verdi; fakat yiyip içtiğimiz şeylerden hâsıl olan ve bizim bizliğimizi teşkîl eden cismimiz için, o kasab-ı tabîat bir terâzi koydu." وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ (A'râf, 7/8) Ya'ni "Bu günde vezn etmek ve tartmak hakdır" âyet-i kerîmesi mûcibince bizden, yiyip içtiğimizin hesâbı sorulmak muhakkaktır.

رَوْ ز حکمت خور علف کآنرا خدا　　بی غرض دادست از محض عطا

3729. *Git hikmetten alef ye ki, onu Hudâ mahz-ı atâdan ivazsız vermiştir.*

Ey sâlik, mâdemki gıdâ-yı sûrînin ve huzûzât-ı cismâniyyenin böyle hesâbı vardır, ihtiyâc-ı zarûrîden fazla yiyip içmeyi bırak da, git hikemiyât ve maârif-i ilâhiyyeden gıdâ al, bu gıdâ rûhun kemâline hâdimdir ki, Hak Teâlâ hazretleri bu gıdâ-yı rûhânîyi sırf atâ ve ihsân olmak ve mukābilinde vezn ve hesâb olmamak üzere vermiştir. Bu hikemiyât ve maârif-i ilâhiyyeden istediğin kadar ye ve rûhunu tenmiye et!

فهم نان کردی نه حکمت ای رهی　　زانچه حق گفتست کلو من رزقه

3730. [3745] *Ey kul, Hakk'ın "Külû min rızkıhî" buyurduğu şeyden hikmet değil, ekmek anladın.*

"Rehî", kul ve köle ma'nâsına geldiği gibi "yola mensûb" ma'nâsına da gelir ve sâlik demek olur. Bu beyt-i şerîfde sûre-i Mülk'de olan هُوَ الَّذي جَعَلَ لَكُمُ الْاَرْضَ ذَلُولاً فَامْشُوا في مَنَاكِبِهَا وَ كُلُوا مِنْ رِزْقِهِ وَ اِلَيْهِ النُّشُورُ (Mülk, 67/15) ya'ni "Allah öyle Allah'dır ki, sizin için arzı münkād kıldı, onun etrâfında yürüyünüz ve Allah'ın rızkından yiyiniz ve nüşûr Allah'adır".

Ya'ni "Ey kul veyâhud sâlik, sen "Allah'ın rızkından yiyiniz!" hitâb-ı ilâhîsini, hikmet değil, ekmek anladın." "Allah yiyiniz!" buyurdu diye tıka basa yedin içtin ve cismini şişmanlattın, hikmet ve ma'rifetten bî-nasîb kaldın ve rûhunu pek zayıf ve bîçâre bir halde bıraktın.

رزق حق حکمت بود در مرتبت　　کان گلو گیرت نباشد عاقبت

3731. *Hakk'ın rızkı mertebede hikmet olur ki, âkıbet senin boğazını tutucu olmaz.*

Efrâd-ı mahlûkātdan her bir mahlûkun kendi mertebesine göre bir rızkı vardır; ve insanda cisim i'tibâriyle hayvâniyet ve rûh i'tibâriyle melekiyet mertebeleri müctemi'dir. Eğer yalnız hayvâniyete âid rızk ile meşgūl olursa, hayvan hükmündedir; ve eğer yalnız melekiyete âid rızk ile, ya'ni riyâzet ve ibâdet ve tâat ile meşgūl olursa, melek hükmündedir. Ve eğer Hakk'ın ism-i Zâhir'ine taalluk eden cisminin rızkını i'tidâl dâiresinde verip, rûhunun gıdâsını da bol bol verirse, insâniyet mertebesinin hükmüne riâyet etmiş olur ki, bu mertebeye riâyet hikmet ve irfân olur. Ve mertebe-i insâniyyete âid Hakk'ın rızkı olur ve iki tarafın hakkına riâyet eden ârifden hesâb sorulmaz; ve bu rızk âkıbetde onun boğazında kalmaz.

این دهان بستی دهانی باز شد　　کو خورندهٔ لقمهای راز شد

3732. *Bu ağzı bağladın, bir ağız açıldı ki, o sır lokmalarını yiyici oldu.*

Ya'ni "Vaktâki bu cisim ağzını bağladın ve nefsin hayvâniyetini kesr ettin, ondan sonra rûhun ağzı açıldı ve rûhun ağzı da sır lokmalarını ve maârif-i ilâhiyye yemeklerini yiyici oldu."

گر ز شیر دیو تن را وا بری　　در فطام او بسی نعمت خوری

3733. *Eğer teni şeytanın sütünden kesersen, onun fıtâmında pek çok ni'met yersin.*

"Fıtâm", çocuğu memeden kesmek demektir. "Eğer cismi, nefis şeytanının sütü olan gıdâ-yı sûrîden keser ve onu riyâzete sevk edersen, onun bu sütten kesilmesi netîcesinde pek çok hikmet ve maârif-i ilâhiyye ni'metlerini yersin ve rûhun bu ni'metler ile beslenir."

ترك جوشش شرح كردم نيم خام　　　از حكيم غزنوى بشنو تمام

3734. *Türk kaynadışlı, yarım çiğ olarak şerh ettim; tamâmını hakîm-i Gaznevî'den dinle!*

"Türk"den murâd, sahrâ-nişîn ve nîm bedevî bir halde yaşayan Türkler'dir ki, onlar kuvveti gitmesin diye eti yarı çiğ olarak yerler ve çok kaynatmazlar. Ya'ni "Ben bu bahsi sahrâ-nişîn Türkler'in, eti çok kaynatmayıp, yarım çiğ bıraktıkları gibi, yarı çiğ bir halde bıraktım; onun tamâmını Hakîm Senâî-i Gaznevî hazretlerinden dinle!"

در الهى نامه گويد شرح اين　　　آن حكيم غيب و فخر العارفين

3735. *O gaybın hakîmi ve âriflerin fahrı, bunun şerhini İlâhî-nâme'de söyler.*

Âlem-i gaybın hikemiyâtına vâkıf ve âriflerin medâr-ı iftihârı olan o Hakîm Senâî hazretleri bu bahsin şerhini *İlâhî-nâme* nâmındaki eser-i şerîfinde beyân buyurur.

غم خور و نان غم افزايان مخور　　　زانكه عاقل غم خورد كودك شكر

3736. *Gam ye, gam artırıcıların ekmeğini yeme! Zîrâ ki âkıl gam, çocuk şeker yer.*

Bu hayât-ı dünyeviyyede âkıbet ve âhiret gamını ye; sonunda gam artırıcı olan ehl-i gafletin sana verdikleri şevk ve neşât ekmeğini yeme! Zîrâ ki, âkıl bu hayât-ı dünyeviyyede âkıbet-i mechûlenin gamını yer ve çocuk meşrebinde olan kimseler ise, ahvâl-i âkıbetden bî-haber olduklarından, hayât-ı dünyeviyyenin lezzetleriyle meşgûl olurlar ve gülüp oynarlar.

قند شادى ميوهٔ باغ غمست　　　اين فرح زخمست و آن غم مرهمست

3737. *Şâdî şekeri, gam bağının meyvesidir; bu ferah yaradır ve o gam merhemidir.*

Sürûr ve sevinç şekeri, gam bağında biten bir meyvedir. Meselâ dünyâda gemide ateşcilik eden tayfalar, gam ve sıkıntı içindedirler ve bu gam ve sıkıntı netîcesinde aldıkları ücrete mukâbil hâsıl olan şâdî ve sürûr şekeri, bu gam bağında biten meyvedir. Bunun gibi, bidâyet-i sülûkünde sâlikin çektiği mü-

câhede ve riyâzet gam ve sıkıntıları bağında, vuslat-ı Hak meserreti biter ve dünyâda çekilen ibâdât ve nehy-i ilâhîden ictinâb sabrı zahmetlerine mukābil, âhirette sürûr ve safâ hâsıl olur. Binâenaleyh dünyâda nefsin hazzı ve ferahı yaradır ve onun gamı, o yaranın merhemidir. Bundan dolayı Hak Teâlâ لَا تَفْرَحْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ (Kasas, 28/76) ya'ni "Ferahlanma, Allah Teâlâ ferahlananları sevmez" buyurur; ve hadîs-i şerîfde ان الله يحب القلب الحزين ya'ni "Muhakkak Allah Teâlâ mahzûn kalbi sever" buyurulur.

غم چو بینی در کنارش کش بعشق　　　از سر ربوه نظر کن در دمشق

3738. *Gam gördüğün vakit, aşk ile kucağına çek; dağ başından Şam' a nazar et!*

"Rebve", Dimeşk-i Şam'a yakın bir dağın ismidir; o dağın başından Şam'ın manzarası latîf görünür; "râ"nın harekât-ı selâsesiyle telaffuz olunabilir. Ya'ni "Mâdemki gamdan şâdî çıkıyor, o halde gamı gördüğün vakit şâdîye ve sürûra kavuşmak için, o gamı aşk ile kucağına çek ve ondan kaçma. Gam tepesinden şâdîyi temâşâ et!" Burada gam, "Rebve"ye ve şâdî, "Dimeşk-ı Şam"a teşbîh buyurulmuştur. Ankaravî hazretleri ikinci mısrâ'ın bir darb-ı mesel olarak kullanıldığını beyân buyurmaktadır.

عاقل از انگور می بیند همی　　　عاشق از معدوم شی بیند همی

3739. *Âkıl üzümden dâimâ meyi görür; âşık ma'dûmdan, dâimâ şeyi görür.*

"Âkıl evvelen üzümü ve ba'dehû ondan mey çıkacağını görür; ve âşık zâhirde ma'dûm olan şeyden, âtîde mevcûd olacak bir şey görür." Meselâ bir kimse fukarâya zekâtı olan meblağı verir ve o meblâğ onun indinde ma'dûm olur; fakat o ma'dûmdan, âtîdeki mükâfât-ı uhreviyyeyi görür. Velhâsıl âkıl âkıbet-i hâle nazar edip, hayât-ı dünyeviyyede gamı şâdîye tercîh eder. İmdâdullah hazretleri şerhlerinde buyururlar ki: "Ma'dûm"dan murâd, ayn-ı sâbitedir. Ya'ni âşık, ma'dûm olan ayn-ı sâbitede mevcûdu görür; veyâhud bir şeyin vücûdundan evvel, ayn-ı sâbitenin mülâhazasından o şeyi görür."

جنگ می کردند حمالان پریر　　　تو مکش تا من کشم حملش چو شیر

3740. [3755] *Evvelki gün hamallar "Onun yükünü sen çekme, tâ ki arslan gibi ben çekeyim!" diye kavga ettiler.*

Bu ve âtîdeki beyt-i şerîfde evvelden âhiri görmenin misâli beyân buyurulur.

زآنکه زآن رنجش همی بینند سود حمل را هر یك ز دیگر می ربود

3741. *Zîrâ ki o zahmetten fâide görürler, yükü her biri dîğerinden kaptı.*

Hamallar ağır yükü taşımak meşakkatinden, ücret almak menfaatini gördükleri için: "Sen götürme, ben götüreceğim!" diye birbirleriyle kavga ederek eşyâ sâhibinin yükünü her biri dîğerinden kaptı. Bunun gibi ey sâlik, sen de hayât-ı dünyâdaki gam yükünü, âtîdeki menfaat için yüklen!

مزد حق کو مزد آن بی مایه کو این دهد گنجیت مزد وآن تسو

3742. *Hani Hakk'ın ücreti? Hani o mayasızın ücreti? Bu sana bir hazîneyi ve o tesûyu ücret verir.*

"Tesû", dört buğday mikdâr ve sikletinde olan mangır, Arabî'de "tasûc" derler. Burada, gâyet az bir şey demektir. "Mâye", mikdâr ve "bî-mâye", mikdârsız ve kıymetsiz demektir. Ya'ni "Hakk'ın vereceği ücretin kıymeti nerede, o kıymetsiz ve mikdârsız eşyâ sâhibinin hamallara vereceği ücretin kıymeti nerede? Bu Hak Teâlâ senin zahmetine ve meşakkatine mukābil ücret olarak sana bir hazîne verir ve o hizmet ettiğin ehl-i dünyâ efendileri ise, senin zahmetine mukābil tesû ve şey'-i kalîl verirler."

گنج زری که چو خسپی زیر ریگ با تو باشد آن نباشد مرده ریگ

3743. *Sen bir altın hazînesisin ki, kum altında yattığın vakit, o seninle olur, mürde-rîg olmaz.*

"Ey insan, sen emânât-ı ilâhiyyeyi hâmil olduğun için bir altın hazînesi senin olup, kum veyâ toprak altında yattığın vakit o hazîne seninle berâber olur; sâir eşyân gibi başından arta kalmaz." "Mürde-rîg", ölünün başından arta kalan eşyâ demektir.

پیش پیش آن جنازت می رود مونس گور و غریبی می شود

3744. *O senin cenâzenin önünde ileri gider; mezarın ve garîbliğin mûnis olur.*

O emânât-ı ilâhiyye ki senin rûhun ve onun sıfâtıdır, o senin cenâzenin önünde ileri gider ve defn olduğun vakit mezarında ve garibliğin zamânında senin mûnisin olur.

بهر روز مرگ این دم مرده باش تا شوی با عشق سرمد خواجه تاش

3745. *Ölüm günü için şimdi ölmüş ol, tâ ki aşk-ı sermed ile hâce-taş olasın.*

"Hâce-taş", bir efendiye hizmet eden köleler ve hizmetkârlara derler. Türkçe'de dahi "kapı yoldaşı" derler. İkinci mısrâ', "aşk-ı sermed ile kapı yoldaşı olasın!" diye tercüme olunabileceği gibi, "Hâce-taş" hitâb için de olabilir. Ya'ni: "Ey kapı yoldaşı, موتوا قبل ان تموتوا ya'ni "Ölmeden evvel ölün!" hükmüne tebean, ölüm günü için şimdiden öl, tâ ki aşk ile sermed ve ebedî olasın", demek olur.

صبر می بیند ز پردهٔ اجتهاد　　　روی چون گلنار و زلفین مراد

3746. *Sabır, ictihâd perdesinden nar çiçeği gibi yüzü ve murâdın iki zülfünü görür.*

"Sabır"dan murâd, ehl-i sabırdır. "İctihâd"dan maksûd, nefis ve şeytan ile harb ve mücâhededir. "Nar çiçeği gibi yüz"den murâd, rûh-ı latîfin yüzü; ve "murâd"dan maksad, "tevhîd-i Zât-ı Hak" ve "Onun iki zülfü"nden murâd, tevhîd-i ef'âl ve tevhîd-i esmâ ve sıfâtdır. Ya'ni "Ehl-i sabır olan sâlik, mücâhede perdesi arkasından nar çiçeği gibi latîf olan rûhun yüzünü ve kendisinin gâye-i murâdı olan tevhîd-i Zât'dan evvel onun iki zülfü mesâbesinde olan tevhîd-i ef'âl ve tevhîd-i esmâ ve sıfâtı görür. Zîrâ mahbûbun zülfü, vechinin nikābı ve perdesi olduğu gibi, Hakk'ın ef'âl ve esmâ ve sıfâtı dahi Zât'ının perdesidir."

غم چو آیینه است پیش مجتهد　　　کاندرین ضد می نماید روی ضد

3747. *Müctehidin önünde gam âyîne gibidir ki, bu zıddın içinde zıddın yüzü görünür.*

Nefis ve şeytan ile mücâhede ve muhârebe edenin önünde, bu hayât-ı dünyeviyyedeki gam, bir âyîne gibidir ki, bu âyîne içinde gamın zıddı olan meserretin yüzü görünür; zîrâ bu iki zıd birbirinin âyînesidir. Hayât-ı dünyeviyyedeki meserret âyînesinde gamın yüzü ve gamın âyînesinde de şâdînin yüzü görünmek muhakkaktır.

بعد ضد رنج آن ضد دگر　　　رو دهد یعنی گشاد و کر و فر

3748. *Rencin zıddından sonra o dîğer zıd, ya'ni güşâd ve kerr ü fer yüz verir.*

"Güşâd" kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır, burada fetih ve gülme ma'nâsınadır. Ve "kerr ü fer", harbde pehlivanların ileri geri hareketleri demektir. Ya'ni "Mücâhede ve riyâzet, meşakkatin zıddı olan feth ve sürûr ve pehlivanca ileri geri hareketler yüz verir." "İleri geri hareket"den murâd burada sâlikin gâh rûh âlemine ilerlemesi ve gâh nefis âlemine gerilemesi de-

mek olur ki, sâlik her dönüşte ileriye atlar. Meselâ bir hendekten atlayacak olan kimse evvelen geri geri gider, ondan sonra şiddetle ileriye hücûm ve hamle edip o hendeğin ilerisine atlar. İşte sâlikin kerr ü ferri de budur.

این دو وصف از پنچهٔ دستت ببین بعد قبض مشت بسط آید یقین

3749. *Bu iki vasfı elinin pençesinden gör; kabzdan sonra muhakkak bast yumruğu gelir.*

Bu iki vasıf ki, kabz ve bastdır, bunların nazîrini ve misâlini sen, kendi elinin pençesinden gör. Meselâ elini yummak kabzdır ve açmak bastdır. Sen elini dâimâ yumuk bir halde tutmazsın, dâimâ açık bir halde tutmazsın; gâh yumar ve gâh açarsın. Yummayı açmak ve açmayı da yummak ta'kîb eder; işte kabz ve bast halleri böyledir.

پنچه را گر قبض باشد دائما با همه بسط او بود چون مبتلا

3750. *Pençe için eğer dâimâ kabz, ya hep bast olursa, o mübtelâ gibi olur.*
[3765]

Bir kimsenin pençesi dâimâ yumuk veyâhud hep açık olursa, o pençe bir illete mübtelâ olmuş gibi bir halde bulunur; binâenaleyh sâlikin kalbindeki kabz-ı dâim veyâ bast-ı dâim dahi böyle illet gibi olur.

زین دو وصفش کار و مکسب منتظم چون پر مرغ این دو حال او را مهم

3751. *Onun bu iki vasfından kâr ve mekseb intizâma getiricidir; kuşun iki kanadı gibi, ona bu iki hâl mühimdir.*

Pençenin bu yumulmak ve açılmakdan ibâret olan iki vasfından iş ve kazanç mahalli intizâma giricidir; zîrâ insanın eli işte ve san'atda kullanılan bir uzuvdur. Onda tutup bırakmak hassası olmasa, bir iş meydana gelmez idi. Binâenaleyh kuşun iki kanadı gibi, o pençeye bu iki hâl, ya'ni kabz ve bast halleri mühimdir ve lâzımdır.

چونکه مریم مضطرب شد یك زمان همچنان که بر زمین آن ماهیان

3752. *Zemin üzerinde olan balıklar gibi, vaktâki Meryem bir zaman muztarib oldu.*

Vaktâki Hz. Meryem, Hz. Cibrîl'i güzel delikanlı sûretinde görüp, ondan kendisine bir tecâvüz vukû'u ihtimâli havfından münkabız olup, bir müddet çırpındı. Nitekim balıklar denizden karaya çıktıkları vakit, sürûrları ve bastla-

nı zâil olup, kabz içinde çırpınırlar. İşte Hz. Meryem'in bu kabzını müteâkib âtîdeki müjde üzerine bast hâli zuhûra geldi.

گفتن روح القدس مریم را که من رسول حقم بتو آشفته مشو و پنهان
مشو از من که امر و فرمان اینست

Rûhu'l-Kudüs Meryem'e: "Ben sana Hakk'ın resûlüyüm, perîşan halde olma ve benden gizlenme ki, emir ve fermân budur" demesi

Ma'lûm olsun ki Şeyh-i Ekber Muhyiddîn Arabî (k.s.) hazretleri *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Îsevî'de buyururlar ki: "Cenâb-ı Cibrîl Hz. Meryem'e delikanlı sûretinde zâhir olduğu vakit, Cenâb-ı Meryem pek ziyâde munkabız olup Rahmân'a sığındı. Eğer cenâb-ı Cibrîl Hz. Meryem'in bu hâl-i inkibâzında ona nefh ede idi, Îsâ (a.s.) öyle şenîu'l-hilka olarak zâhir olurdu ki, çirkinliğinden dolayı kimse o hazret ile musâhabeye tahammül edemez idi. Binâenaleyh Hz. Cibrîl (a.s.) cenâb-ı Meryem'den bu inkıbâzın zevâlini bekledi ve ona Hak tarafından Îsâ (a.s.)ın hamlini tebşîr edip inbisât husûlünden sonra nefh etti." Ve *Fütûhât-ı Mekkiyye*'lerinin seksen sekizinci bâbında da aynen şöyle buyururlar: و اذا نظرت عند الجماع او تخيل الرجل صورة عند الوقوع و انزل الماء يكون الولد على خلق صورة ما تخيل و لذلك كانت الحكماء تأمر بتصوير صور الفضلاء من اكابر الحكماء فى الاماكن بحيث تنظر الى تلك الصورة المرأة عند الجماع والرجل فتنطبع فى الخيال فتؤثرفى الطبيعة فتخرج تلك القوة التى كانت عليها تلك الصورة فى الولد الذى يكون من ذلك الماء و هو سر عجيب فى علم الطبيعة Ya'ni "İnde'l-cimâ' kadın bir sûrete nazar ettikte veyâhud inde'l-vikā' ve'l-inzâl erkek bir sûreti tahayyül eyledikde, çocuk tahayyül olunan sûretin hulku üzerine olur. Bunun için hükemâ, inde'l-cimâ' erkek ile kadın, o sûrete nazar etmek üzere emâkinde ekâbir-i hükemâdan fuzalânın sûretlerini tasvîr ile emr ederler. Zîrâ hayâlde muntabi' olan şey, tabîatda te'sîr eder. İmdi o sûret üzerine olan bu kuvve-i hayâliyye, mâdan tekevvün eden veledde zâhir olur; ve bu ilim tabîatta bir sırr-ı acîbdir."

بانگ بر وی زد نمودار کرم   که امین حضرتم از من مرم

3753. *"Ben hazretin emîniyim, benden ürkme!" diye kerem nümûnesi onun üzerine ses vurdu.*

"Nümûdâr-ı kerem"den murâd Hz. Cibrîl (a.s.)dır. Ya'ni "Rûhu'l-Kuds olan Cibrîl (a.s.) cenâb-ı Meryem'e hitâben: "Ben Hz. Hakk'ın emîniyim, beşer değilim, benden ürkme!" diye seslendi.

از سر افرازان عزت سر مكش　　از چنين خوش محرمان خود در مكش

3754. *"İzzetin ser-efrâzlarından baş çekme, böyle hoş mahremlerden kendini çekme!"*

"Hakk'ın makā~-ı izzetinin ser-firâzlarından, ya'ni şeref ve ulüvv sâhiblerinden baş çekme, ya'ni onlara karşı itâatsizlik etme; böyle benim gibi hoş ve latîf mahremlerden kendini çekme ve onlardan yüz çevirme!"

اين همى گفت و زبالهٔ نور پاك　　از لبش مى شد پياپى بر سماك

3755. *Bunu söylerdi, nûr-ı pâkin şu'lesi, peyderpey onun dudağından Simâk"e giderdi.*

"Zübâle", fitil demektir ki, onun ma'nâ-yı lâzimîsi şu'ledir. "Simâk" iki yıldızın adıdır ki, birisine "Simâk-i râmih" dîğerine "Simâk-i a'zel" derler. *Kifâyetü't-Necmeyn* nâm eserde "Simâk-i a'zel"in menâzil-i kamerden olduğu beyân olunur. Ya'ni "Hz. Cibrîl cenâb-ı Meryem'e bu sözleri söylerken onun dudakları arasından nûr-ı pâk, ya'ni nûr-ı ilâhî şu'lesi peyderpey Simâk'e ya'ni göğe doğru giderdi ki, bu fevkalâdelik onun melekiyetini te'yîd eder ve Hz. Meryem'in şübhesini izâle ederdi."

از وجودم مى گريزى در عدم　　در عدم من شاهم و صاحب علم

3756. *"Benim vücûdumdan ademe kaçıyorsun; ben ademde şâhım ve alem sâhibiyim!"*

"Adem"den murâd, âlem-i gaybdır ve âlem-i gayba "adem" buyurulması âlem-i hisde ve hâriçde mevcûd olmamasındandır. Cenâb-ı Meryem Hz. Cibrîl'i delikanlı sûretinde kendisine takarrübünü gördüğü vakit, zinâdan havf edip Rahmân'a sığınmış ve onun bu hâli yukarıda 3693 numaralı beyitte زانكه عادت كرده بود آن پاك جيب　در هزيمت رخت بردن سوى غيب ["Zîrâ ki o ceybi pâk, hezîmette esbâbını gayb tarafına götürmeyi âdet etmiş idi"] sûretinde tasvîr buyrulmuş idi. Hz. Cibrîl bu ma'nâya binâen buyurur ki: "Sen benden korkundan gayb ve bâtın ve rûh tarafına kaçıyorsun; halbuki ben âlem-i gaybda ve bâtında ve rûh mertebesinde şâhım; ve sancak ve alem sâhibiyim

ve melâike-i mukarrebîndenim, benim maiyyetimde lâ-yuad ve lâ-yuhsâ melâike ve ervâh vardı."

خود بن و بنگاه من در نيستيست   يك سواره نقش من پيش ستيست

3757. *"Benim gönlüm ve eşyâmı koyduğum yer muhakkak yokluk içindedir; hanım önünde benim nakşım bir süvâredir."*

"Bün", kök; "büngâh", eşyâ koydukları mahal; "sitî", "seyyidetî" kelime-i Arabîsinin muhaffefi olup "hanım" ma'nâsında müsta'meldir. Ya'ni "Ben kudret-i ilâhiyyenin mezâhir-i azîmesinden bir kuvvetim ve rûhum; binâenaleyh benim kökürn ve esâsım; ve eşyâmı, ya'ni sıfâtımı cem' ettiğim mahal benliğimin yokluğu içindedir. Senin gibi bir hanımın önünde, benim bu güzel delikanlı sûretim ve nakşım, bir süvâre ve temessüldür; ve bir sûret-i misâliyye üzerine rükûbdur; yoksa bu gördüğün sûret, benim aslım ve hakîkatim değildir."

مريما بنگر كه نقش مشكلم   هم هلالم هم خيال اندر دلم

3758. *"Ey Meryem, bak ki, müşkil nakşım, hem hilâlim, hem kalbde hayâlim."*

"Ey Meryem, bak ki şu dakîkada ben sana zâhir olmuş olan bir müşkil nakşım, hem hüsn-i zâhirinle ben semâda hilâli gördüğün gibi görünürüm, hem de gönülde peydâ olan hayâl cinsindenim."

Ma'lûm olsun ki, melâike âlem-i his ve şehâdette eşhâs-ı kesîfe gibi görünmezler, zîrâ ervâhdır. Âlem-i hayâlde suver-i muhtelifeye mütemessilen meşhûd olurlar. Bu temsîl, râînin ahvâl ve i'tikādâtı ile münâsebetdârdır. Hz. Cibrîl'in cenâb-ı Meryem'e ve dîğer melâike-i kirâmın Lût (a.s.) vesâir enbiyâ (aleyhimü's-selâm)a ve evliyâya ve sülahâya temessülleri gibi. Onların bu temessülleri esnâsında râînin nezdinde hâzır olanlar bu melâikeyi müşâhede edemezler; zîrâ âlem-i hayâle dâhil olan ancak râîdir; meğer ki huzzârdan dahi âlem-i hayâle dâhil olanlar buluna, bu temessülü bunlar da görebilirler. Binâenaleyh melâike temessülde müşkil nakıştırlar; görenlere göre hem hilâl gibi zâhir, hem de âlem-i hayâle dâhil olanlar gördükleri için, kalbde hayâldir.

چون خيالى در دلت آمد نشست   هر كجا كه مى گريزى با توست

3759. *Vaktâki senin kalbine bir hayâl geldi, oturdu, her nereye ki kaçarsın seninledir.*

Ma'lûm olsun ki, kalbe gelen hayâl ya âlem-i ulvîden veyâ âlem-i süflîden olur; ve hayâl senin vücûdunda tekevvün ettiği cihetle, her nereye gider-

sen seninle berâberdir. Şu kadar ki, âlem-i ulvîden gelen hayâl, hayâl-i aslî ve sâbittir; âlem-i süflîden gelen hayâl ise, hayâl-i bâtıl olup, peyderpey su-ver-i âlemden mün'akis hayâlât-ı süfliyye-i sâire ile zâildir. Ya'ni bir hayâl, dîğer bir hayâli bozar ve âlem-i ulvîden gelen hayâl de, âlem-i süflîde mün'akis olan hayâli izâle eder.

جز خیالی عارضی و باطلی　　　　کو بود چون صبح کاذب آفلی

3760. [3775] *Ârızî ve bâtılî olan bir hayâlin gayri ki, o subh-ı kâzib gibi bir âfil ola.*

Âlem-i ulvîden gelen hayâl sâbit olur ise de, âlem-i süflîden gelen hayâl ârızî ve bâtıl olduğundan, o hayâl subh-ı kâzib gibi gâib ve zâil olur.

من چو صبح صادقم از نور رب　　　　که نگردد گرد روزم هیچ شب

3761. *"Ben Rabb'in nûrundan subh-ı sâdık gibiyim ki, gündüzümün etrâfına hiç gece dönmez."*

Bu beyt-i şerîf Hz. Cibrîl lisanındandır. Ya'ni "Ben âlem-i gayb ve şehâdetin Rabbi olan Hak Teâlâ hazretlerinin nûrundan zâhir olduğum cihetle, subh-ı sâdık gibiyim, dîğer zulmânî ve süflî hayâlât ile aslâ zâil ve âfil olmam."

هین مکن لا حول عمران زاده ام　　　　که ز لا حول این طرف افتاده ام

3762. *"Ey İmrân-zâdem, sakın bana lâ-havle deme ki, ben "lâ-havle"den bu tarafa düşmüşüm."*

"Ey İmrân-zâdem olan Meryem, beni hayâlât-ı süfliyyeden şeytan ve cinden ve sûret-i fâside-i âlemden zannedip "Lâ-havle ve lâ-kuvvete illâ billâh'l-aliyyi'l-azîm" diyerek, benim şerrimden Hakk'a sığınma ve bu zikir ile benim hakkımda Hakk'ın kuvvetini isbât etme; zîrâ ben "lâ-havle" cânibinden, ya'ni kuvvet-i Hak cânibinden bu tarafa geldim ve Hakk'ın kudret ve kuvvetini te'yîd için, senin tarafına düştüm."

مر مرا اصل غذا لا حول بود　　　　نور لا حولی که پیش از قول بود

3763. *"Muhakkak benim için asıl ve gıdâ lâ-havle oldu, bir lâ-havle nûru ki, kavlden evvel idi."*

"Lâ-havle ve lâ-kuvvete ilh..." demek, âlem-i kelâmda Hakk'ın kuvvetini elfâz ile ve kavl ile isbât etmektir. Halbuki Hakk'ın kuvveti benim için asıl ve mebde'dir ve varlığımın gıdâsıdır. Ya'ni "Ben kudret-i Hakk'ın mezâhiri olan

kuvâ-yı külliyyeden bir kuvvetim; binâenaleyh ben kendi kuvvetimi, Hakk'ın kuvvetinin aynı görürüm ve bu "lâ-havle"nin nûru öyle bir nûrdur ki, âlem-i kelâmdan ve kavlden evvel, ezelde vâki' olur."

تو همی گیری پناه از من بحق　　　من نگاریدهٔ پناهم در سبق

3764. *"Sen benden Hakk'a penâh tutarsın, ben sebakda penâhın nakş olunmuşuyum."*

"Sen benden Hakk'a ilticâ edersin, ben ise Hakk'ın melce-i ezelîsinin nakşı ve mütemessiliyim; ya'ni benim sûretim ve nakşım, penâh ve melce-i Hak'dır."

آن پناهم من که مخلصهات بوذ　　　تو اعوذ آری و من خود آن اعوذ

3765. *"Ben o penâhım ki, senin muhlislerin oldu; sen "eûzü" getirirsin ve ben ise o "eûzü"yüm."*

"Bûd"un "dâl"i "zâl" sûretinde telaffuz olunmak inde'l-îcâb lisân-ı Fârisî'de mu'tâddır. Nitekim "kâğıd", "kâğız" sûretinde de telaffuz olunur. Bu i'tibâr ile "bûz" ile "eûz" yekdîğerine kâfiye olurlar. "Mahlas", ism-i mekân olabileceği gibi, "muhlis", ism-i fâil de olabilir. Bu sûretde ma'nâ: "Ben o melce' ve penâhım ki, senin halâs mahallerin oldu; veyâhud seni kurtarıcılar oldu ve sıkıldığın vakit, Hakk'a ilticâ ettin ve senin imdâdına emr-i ilâhî ile ben yetişip, seni o sıkıntılardan kurtarıcı oldum. Sen şimdi dilinle "İnnî eûzü bi'r-Rahmâni" kelâmını getirirsin; halbuki ben ma'nâyı sûret âlemine inzâle me'mûr olduğum cihetle o "eûzü"nün kendisiyim. Ya'ni o "eûzü" kelimesinin ma'nâsını inzâl ediciyim."

آفتی نبود بتر از نا شناخت　　　تو بر یاری ندانی عشق باخت

3766. *Tanımamaktan beter bir âfet olmaz; sen yârin indindesin, aşk oynayıcılık bilmezsin.*

Bu beyt-i şerîf Hz. Cibrîl lisânından değil, cenâb-ı Pîr efendimiz tarafından sâlikleri irşâddır. Ma'lûm olsun ki, ehl-i sülûk insân-ı kâmilin sûret-i beşeriyyesini görüp, onu Hak'dan gayri kıyâs eder ve bu nazar sebebiyle kendi mürebbîsi olan kâmili bırakıp, Hakk'a ilticâ eyler. Halbuki bu nazar, yâri, ağyâr görmektir ve yâri ağyâr görmek ise bir âfettir. Nitekim cenâb-ı Pîr bu ma'nâyı *Mesnevî-i Şerîf*'de şu beyt ile açık bir sûretde beyân buyururlar: چون جدا بینی ز بنده خواجه را　گم کنی هم متن و هم دیباجه را Ya'ni "Bendeyi efendisinden ayrı gördüğün vakit, kitâb-ı kâinâtın hem metnini ve hem de dîbâcesini gâib ettin."

Ya'nî "Abdiyyet-i mahz makāmında olan insân-ı kâmilin huzûrunda bulunduğun halde, onu tanımamaktan beter bir âfet olmaz. Zîrâ sen yârin indinde bulunduğun halde, âşkbazlık muâmelesini bilmez bir haldesin."

Ve cenâb-ı Pîr efendimiz *Dîvân-ı Kebîr*'lerindeki bir beyt-i şerîfde bu hakîkatı açıkça beyân buyururlar. Beyit:

این هیکل آدمست رو پوش   ما قبلهٔ جمله سجدهائیم

"Bu heykel-i âdem nikābdır; biz bütün secdelerin kıblesiyiz."

یار را اغیار پنداری همی   شادئی را نام بنهادی غمی

3767. *Yâri, ağyâr zannedersin, şâdîliğe bir gam adını koyarsın.*

آنچنین نخلی که لطف یار ماست   چونکه ما دزدیم نخلش دار ماست

3768. *Böyle bir nahl ki, bizim yârimizin lutfudur; mâdemki biz hırsızız, onun nahli bizim dârımızdır.*

"Nahl", hurma ağacı ma'nâsına olduğu gibi, "çiçeklerle donatılmış olan ağaçtan ma'mûl tak" ma'nâsına da gelir. Türkçe "nakıl" derler. Nitekim bir şeyi medh için "nakıl gibi donatılmış" derler. "Nahl"den murâd insân-ı kâmildir ki, onun sûret-i cismâniyyesi sıfât-ı ilâhiyye ve maârif-i rabbâniyye ile donatılmıştır. Ya'ni "Böyle sıfât-ı ilâhiyye ve maârif-i rabbâniyye ile donatılmış bir nahl ki, bizim yâr-i hakîkîmiz olan Hakk'ın lutfudur. Mâdemki biz onu beşer görüp, onun etvâr ve maârifini taklîd edip çalarız; onun nahli, ya'ni hurma ağacı, bizim hîlekâr ve sâhir olan nefsimizin darağacı olur."

این چنین مشکین که زلف میر ماست   چونکه بی عقلیم آن زنجیر ماست

3769. *Böyle müşkîn ki, bizim beyimizin zülfüdür; mâdemki biz akılsızız, o bizim zincirimizdir.*

"Zülf"den murâd, insân-ı kâmilin taayyün-i beşerîsidir. Mahbûbenin zülüfleri nasıl vechine nikāb olursa, insân-ı kâmilin taayyün-i beşerîsi de vech-i Hakk'ın nikābıdır. Ya'ni "Onun misk kokulu ve nûrânî olan taayyün-i beşerîsi, bizim beyimiz ve âmirimiz olan Hakk'ın vechinin nikābıdır. Mâdemki biz onu idrâk edemiyecek derecede akılsızız, o halde o sûret-i beşeriyye bizim Hak yoluna giden ayaklarımızın zinciri ve bağı olur."

اینچنین لطفی چو نیلی می رود   چونکه فرعونیم چون خون می شود

3770. [3785] *Böyle bir lutuf ki, Nil gibi gidiyor; mâdemki bir Fir'avnîyiz, kan gibi olur.*

Evliyânın vücûdu, halka rahmet ve lutf-ı ilâhîdir. Nitekim *Mesnevî-i Şerîf*'de زان بيا ورد اوليا را بر زمين تا كند شان رحمة للعالمين ya'ni "Hak Teâlâ evliyâyı ondan dolayı yeryüzüne getirdi, tâ ki âlemlere rahmet olsunlar" buyurulmuştur. "Böyle bir lutf-ı ilâhî Mısır'daki Nil nehri gibi önümüzde akıp gidiyor. Mâdemki bir Fir'avn'a mensûbuz ve Fir'avn'ın tebaasından olan Kıbtîler meşrebindeyiz ve nefs-i Fir'avn'ın esîriyiz, o nehir Kıbtîler'in önünde kan olduğu gibi, o lutf-ı ilâhî Nîl'i olan insân-ı kâmil de, bizim önümüzde, kan gibi olur; ve biz ondan müteneffir oluruz."

خون همى گويد من آبم هين مريز يوسفم گرگ از توام اى پرستيز

3771. *Kan diyor ki: "Ben suyum, sakın dökme! Ey inâdı çok, ben Yûsuf'um, senden kurdum!"*

Senin kan gibi iğrenç gördüğün insân-ı kâmil diyor ki: "Ben rûha letâfet veren suyum, sakın dökme ve reddetme; ey saâdetten yüz çevirmekde inâdı çok olan kimse, ben Yûsuf (a.s.) gibi sâhib-i cemâlim, senin görüşünden dolayı kurt olmuşumdur ve senin bana zıd olman beni kurt gösterir."

تو نمى بينى كه يار برد بار چونكه با او ضد شدى گردد چو مار

3772. *"Sen görmez misin ki, halîm olan dost, onunla zıd olduğun vakit, yılan gibi olur."*

"Görmez misin ki, sana karşı her bir muâmelesinde halîm olan bir dostuna, herhangi bir sebebden dolayı darılıp buğz ettiğin vakit, nazarında onun dostluğu ve hilmiyyeti zâil olur ve sana sokucu bir yılan gibi görünmeğe başlar."

لحم او و شحم او ديگر نشد او چنان بد جز كه از منظر نشد

3773. *"Onun eti ve yağı başka olmadı; o öyle fenâ, manzarın gayrinden olmadı."*

"Evvelce dost olup, aranızda zıddıyet vukû'undan sonra, sana yılan gibi görünen o halîm dostun eti ve yağı değişip, başka türlü olmadı; onun vücûdu ve cismi yine evvelki vücûd ve cisimdir, onun öyle fenâ olması görüşün gayrinden olmadı; belki senin nokta-i nazarından öyle fenâ oldu." Evvelce severdin, ayıplarını görmez idin; sonra bir sebeble sevgin zâil oldu, aybını görmeğe başladın.

عزم کردن وکیل از عشق که رجوع کند ببخارا لا ابالی وار

Aşk cihetinden lâubâlîce Buhârâ'ya rücû' eden vekîlin azm etmesi

شمع مریم را بهل افروخته　　　که بخارا میرود آن سوخته

3774. *Meryem şem'ini parlamış olarak bırak, zîrâ o yanmış Buhârâ'ya gidiyor.*

Hz. Meryem kıssası şem'ini söndürmeyip, parlak olarak bırak ve Sadr-ı Cihân kıssasına rücû' et; zîrâ Sadr-ı Cihân'ın aşkıyla yanmış ve tutuşmuş olan vekîli Buhârâ'ya gidiyor.

سخت بی صبر و در آتشدان تیز　　　رو سوی صدر جهان می کن گریز

3775. *Pek sabırsız ve keskin ateşlik içinde olarak, Sadr-ı Cihân tarafına teveccüh et, kaç!*

Bu iki beyt-i şerîf cenâb-ı Pîr efendimiz tarafından nefs-i nefîslerine hitâben vâki' olmuştur ve bu beytin birinci mısrâ'ı, birinci beytin ikinci mısrâ'ına merbût bulunmuştur. Ya'ni "Hz. Meryem kıssasını parlattın, o kıssayı öyle şu'lelenmiş bir halde bırak; zîrâ o yanmış olan Sadr-ı Cihân'ın vekîli pek sabırsız ve keskin ateşlik içinde olarak Buhârâ'ya gidiyor. Binâenaleyh kıssa-i Meryem'i bırak da, Sadr-ı Cihân kıssası tarafına teveccüh et; o kıssadan, bu kıssaya kaç!" demek olur.

این بخارا منبع دانش بود　　　پس بخارا ییست هر کآنش بود

3776. *Bu Buhârâ ilim menbaı olur, binâenaleyh her kim ki o onun ola, Buhârâ'ya mensûbdur.*

"Buhârâ", buhâr'dan müştakdır ve "*buhâr*", Mugān lügatinde "mecmau'l-ulûm" ma'nâsınadır. Ve *Ferheng-i Cihangîrî* ve *Reşîdî*'de ilim ma'nâsınadır. Ve *Burhân*'da dahi, "çok ilim" ma'nâsında gösterilmiş ve Buhârâ şehrinde ulemâ ve fuzalâ çok olduğu için, "buhâr"dan müştak olarak bu isim ile mevsûm olduğu beyân olunmuştur. Bu beyt-i şerîfde bu ma'nâya işâretle buyurulur ki: "Sadr-ı Cihân'ın bulunduğu ve onun vekîlinin teveccüh ettiği Buhâra ilim

menbaıdır. Her kim ki o ilim ile muttasıf ola, o kimse Buhârâ'ya mensûbdur." "Buhârâ"dan murâd, ulûm-ı ledüniyye ve maârif-i rabbâniyyeyi ihrâz mertebesidir. O Buhârâ'nın şâhı ve bu mertebenin serefrâzı insân-ı kâmildir; ve "vekîl"den murâd sâhib-i hulûs olan mürîddir. Nitekim âtîde îzâh buyurulur.

پیش شیخی در بخارا اندری   تا بخواری در بخارا ننگری

3777. *Bir şeyhin önünde, Buhârâ içindesin, sakın Buhâra'ya hakāretle bakmıyasın.*

"Ulûm-ı ledünniyye ve maârif-i rabbâniyye sâhibi olan bir şeyhin önünde bulunduğun vakit, menba'-ı ulûm olan Buhârâ şehri içindesin, sakın o şeyh-i kâmilin sûret-i beşeriyyesine bakıp da, o menba-ı ulûma hakāretle bakmıyasın." İkinci mısrâ'daki "tâ", tenbîh içindir.

جز بخواری در بخارای دلش   راه ندهد جزر و مد مشکلش

3778. *Onun Buhârâ-yı kalbine, onun müşkil olan cezr ü meddi hârlığın gayri ile yol vermez.*

"Cezr", denizin suyu geriye çekilmek ve "medd", denizin suyu ileriye doğru yürümek demektir. Burada "cezr ü med"den murâd, Kābız ve Bâsıt isimlerinin iktizââtıdır ve bu iki iktizââta "müşkil" buyurulması, ne gibi esbâb tahtında vâki' olduğu meçhûl olmasındandır; zîrâ mürîd, insân-ı kâmilin kalbine ne gibi bir fiil ile girilmesi kābil olduğunu ve ne gibi bir fiil ile merdûd olmak tehlikesi bulunduğunu bilemez; binâenaleyh menba'-ı ma'rifet olan o kâmilin kalbine girmek için ancak huzûrunda zelîl ve hakîr olmak îcâb eder, belki onun huzûrunda ihtiyâr olunan bu zillet ve hakāret, o kâmilin kalb-i şerîfine girmek için bir vesîle olur.

ای خنك آنرا كه ذلّتْ نفْسُهُ   وای آنكس را كه يرْدِى رفْسُهُ

3779. *Ey saâdet o kimseye ki, onun nefsi zelîl ola; ve ey o kimseye ki, onun tepmesi helâk ede.*

"Ey saâdet o kimseye ki, böyle bir insân-ı kâmilin huzûrunda kendini hakîr gördü ve nefsi zelîl oldu; zîrâ bu zillet sebeb-i merhamet ve kabûl olur. Vay o kimsenin hâline ki o kimseyi insân-ı kâmilin vurduğu tepme helâk ede!" "Refs", ayak ile vurulan tepme ma'nâsınadır; ve bu redd tepmesi, onun huzûrunda gurûr ile o kâmili hiçe saymak sebebiyle vâki' olur. Vay böyle merdûd bir kimsenin hâline!

فرقت صدر جهان در جان او　　　　پاره پاره کرده بود ارکان او

3780. *Onun canında olan Sadr-ı Cihân'ın firkati, onun erkânını pâre pâre etmiş idi.*
[3795]

"Erkân"dan murâd, erkân-ı erbaadır ki, cisim onlardan mürekkebdir; ve onlar su, hava, toprak ve ateştir. Istılâh-ı fen üzere mâyi', gaz ve sulb ve harâret-i garîziyyedir. Ya'ni "Vekîlin canında olan ma'şûkunun firkati, onun bu zikr olunan erkânını parçalamış ve hasta etmiş idi."

گفت بر خیزم همان جا وا روم　　　　کافر ار گشتم دگر ره بگروم

3781. *Dedi: "Kalkayım, yine oraya gideyim, eğer kâfir oldum ise, tekrâr mü'min olayım."*

Vekîl kendi kendine dedi ki: "Kalkıp yine Buhârâ'ya gideyim, eğer onun lutfuna ve ni'metine küfrân ettim ise, tekrâr tecdîd-i îmân edip mü'min olayım."

وا روم آنجا بیفتم پیش او　　　　پیش آن صدر نکو اندیش او

3782. *"Yine oraya gideyim, onun önüne, onun iyi düşünücü olan o sadrının önüne düşeyim."*

"Sadır"dan murâd, sîne ve kalbdir. Ya'ni "Onun iyi fikirli olan o kalbinin ve sînesinin önüne düşeyim," demek olur.

گویم افکندم بپیشت جان خویش　　　　زنده کن یاسر ببر مارا چو میش

3783. *Diyeyim ki: "Senin önüne canımı bıraktım, ya dirilt, ya koyun gibi bizim başımızı kes!"*

کشته و مرده بپیشت ای قمر　　　　به که شاه زندگان جای دگر

3784. *"Ey ay, senin önünde öldürülmüş ve ölmüş olmak, başka yerde dirilerin şâhı olmaktan iyidir."*

"Ey bu vücûd-ı izâfî gecesinin ayı, senin önünde bu meçâzî varlığım izâle edilmiş olmak, başka yerlerde bu mecâzî varlık, dirilik ashâbının üzerinde hâkim ve mutasarrıf olmaktan iyidir."

آزمودم من هزاران بار بیش　　　　بی تو شیرین می نبینم عیش خویش

3785. *"Ben binlerce kereden ziyâde tecrübe ettim, sensiz yaşayışımı tatlı görmüyorum."*

غَنِّ لِي يَا مُنْيَتِي لَحْنَ النُّشُورْ　　　أَبْرُكِي يَا نَاقَتِي تَمَّ السُّرُورْ

3786. *"Ey benim maksûdum, benim için lahn-i nüşûru teganî et! Ey benim nâkam çök, sürûr tamâm oldu!"*

Sadr-ı Cihân'ın âşıkı olan vekîli, Buhârâ'ya gitmek karâr-ı kat'îsini verdikten sonra, kendi kendine hitâb edip dedi ki: "Ben kabr-i firâk içinde sıkılmış kalmış idim; ey benim maksûdum ve murâdım, artık benim için nüşûr ve yayılmak nağmesini tegannî et! Ey cismim devesi, sen ma'şûkdan havfen firâr etmiş ve harekete gelmiş idin; artık şimdi çök! Buhârâ'ya avdet karârım ile sürûrum tamâm oldu."

اِبْلَعِي يَا أَرْضُ دَمْعِي قَدْ كَفَى　　　اِشْرَبِي يَا نَفْسُ وِرْداً قَدْ صَفَا

3787. *"Ey arz, benim göz yaşımı yut; muhakkak elverdi; ey nefsim sulanacak yerden iç, muhakkak duru oldu."*

"Ey arz-ı cism, artık benim göz yaşımı yut, muhakkak ağlamak elverdi ve artık şehr-i ma'şûka müteveccih oldum; ey susamış olan nefsim, su içilecek mahal safvet hâsıl etti ve bulanıklık duruldu." Ya'ni ey ma'şûkun mülâkātına susayan nefsim, şehr-i ma'şûk evvelce bulanık görünürdü; şimdi nazarımda safvet hâsıl etti ve duruldu. "Vird", pınar başı ve nehir kenarı gibi insanların ve hayvanların su içecek mahalli demektir.

عُدْتَ يَا عِيدِي إِلَيْنَا مَرْحَبَا　　　نِعْمَ مَا رَوَّحْتَ يَا رِيحَ الصَّبَا

3788. *"Ey benim bayramım, bize avdet ettin, merhabâ! Ey sabah rüzgârı ne güzel tervîh ettin!"*

"Ey ma'şûk ile mülâkāt etmek bayramı, bize avdet ettin merhabâ! Ey sabah rüzgârı gibi latîf esen fikr-i murâd, ne güzel esdin ve ma'şûkun güzel kokusunu getirdin!"

گفت ای یاران روان گشتم و داع　　　سوی آن صدری که میرست و مطاع

3789. *Dedi: "Ey dostlar, emîr ve mutâ' olan o Sadr tarafına revân oldum, elvedâ!"*

Sadr-ı Cihân, âşıkı bulunduğu mahaldeki dostlarına hitâben dedi: "Ey dostlarım, zâhir ve bâtının emîri ve fermânına itâat olunmuş olan o Sadr-ı Cihân tarafına gidici oldum, sizlere vedâ' olsun!"

دم بدم در سوز بریان می شوم   هر چه بادا باد آنجا می روم

3790. [3805] *"Dembedem harâret içinde biryân oluyorum; her ne olursa olsun o tarafa gidiyorum."*

گرچه دل چون سنگ خارا می کند   جان من عزم بخارا می کند

3791. *"Her ne kadar gönlü mermer taşı gibi yapar ise de, benim canım Buhârâ'ya azm ediyor."*

"Ma'şûkum her ne kadar gönlünü bana karşı mermer taşı gibi katı yapar ve bana itâb ederse de, bunları düşünecek hâlim yoktur; benim canım Buhârâ'ya azm ediyor ve's-selâm!"

مسکن یارست و شهر شاه من   پیش عاشق این بود حب الوطن

3792. *"Yârimin meskeni ve şâhımın şehridir, âşıkın indinde hubb-i vatan bu olur."*

"Zîrâ Buhârâ yârimin meskenidir ve şâhımın şehridir. İşte âşıkın indinde vatan muhabbeti demek, bu ma'nâyadır." Ya'ni ilm-i ledün şehri, insân-ı kâmil makarrı ve âlem-i bâtın sultânının şehridir ve benim vücûdum da o şehrin ve o şehir sultânının âşıkıdır. İşte حب الوطن من الایمان ya'ni "Vatan muhabbeti, imândandır" hadîs-i şerîfinin ma'nâsı âşıkın indinde budur.

پرسیدن معشوقی از عاشق غریب خود که از شهرها کدام شهر خوشتر یافتی و انبوه تر و محتشم تر و پر نعمت تر و دلگشاتر و جواب عاشق

Bir ma'şûkun garîb olan kendi âşıkından, "Şehirlerden hangi şehri daha latîf ve daha kalabalık ve muhteşem ve daha çok ni'metli ve daha gönül açıcı buldun?" diye sorması ve âşıkın cevâbı

گفت معشوقی بعاشق کای فتی   تو بغربت دیدهٔ بس شهرها

3793. *Bir ma'şûk, âşıkına dedi ki: "Ey delikanlı, sen gurbetde çok şehirler görmüşsün!"*

پس کدامین شهر زآنها خوشترست گفت آن شهری که در وی دلبرست

3794. *"İmdi onlardan hangi şehir daha latîfdir?" Dedi: "O bir şehir ki, onda dilber vardır!"*

"O gördüğün şehirlerden hangisi daha hoş ve latîfdir?" Âşık ma'şûkuna cevâben dedi: "İçinde dilberim ve ma'şûkum olan şehir, gezdiğim şehirlerin hepsinden daha latîfdir."

هر کجا باشد شه ما را بساط هست صحرا گر بود سم الخیاط

3795. *Bizim şâhımızın bisâtı her nerede olursa, eğer iğne deliği de olsa, sahrâdır.*

"Bisât", yaygı ve döşeme demektir. "Semm", dar delik; "hıyât", iğne; "semmü'l-hıyât", iğne deliği ma'nâsınadır. Ya'ni "Her nerede bizim ma'şûkumuzun ve gönlümüzün şâhının yaygısı olursa, orası iğne deliği kadar dar olsa bile, bizim için sahrâ kadar geniş ve ferahtır."

هر کجا که یوسفی باشد چو ماه جنتست ار چه که باشد قعر چاه

3796. *Her nerede ay gibi bir Yûsuf ola, her ne kadar ki kuyu dibi olsa da cennettir.*

منع کردن دوستان او را از رجوع کردن به بخارا و تهدید
کردن و لا ابالی وار گفتن او

Dostların onu Buhârâ'ya rücû'dan men' etmesi ve tehdîd etmesi ve onun lâubâlîce söylemesi

گفت او را ناصحی ای بی خبر عاقبت اندیش اگر داری نظر

3797. *Ona bir nasîhatçı dedi ki: "Ey bî-haber, eğer nazarın varsa, âkıbeti düşün!"*

در نگر پس را بعقل و پیش را همچو پروانه مسوزان خویش را

3798. *"Akıl ile geriye ve ileriye bak, pervâne gibi kendini yakma!"*

چون بخارا می روی دیوانهٔ　　　لایق زنجیر و زندانخانهٔ

3799. *"Eğer Buhârâ'ya gidersen delisin; zincirin ve zindan-hânenin lâyıkısın!"*

"Çûn", istifhâm için olduğuna göre, böyle de tercüme edilebilir: "Buhârâ'ya nasıl gidiyorsun? Dîvâne misin, zincirin ve zindan-hânenin lâyıkı mısın?"

او ز تو آهن همی خاید ز خشم　　　او همی جوید ترا بابیست چشم

3800. [3815] *"O senden dolayı öfkesinden demiri çiğnemekte, o seni yirmi göz ile aramaktadır."*

"Âhen hâîden ez hışm", şiddet-i gazabdan kinâyedir. Ya'ni "Sen Sadr-ı Cihân'ın aşkıyla Buhârâ'ya gidiyorsun; fakat Sadr-ı Cihân senin hakkında son derece öfkelidir, o senin bir tarafdan zuhûruna pek ziyâde muntazırdır."

می کند او تیز از بهر تو کَارْدْ　　　او سگ قحطست و تو انبان آرْدْ

3801. *"O senin için bıçağı keskin ediyor; o kıtlık köpeğidir ve sen un dağarcığı."*

"O Sadr-ı Cihân seni öldürmek için bıçağını biliyor; kıtlık vaktinde bir köpek, açlıktan un dağarcığına nasıl saldırır ise, o da sana öyle saldıracaktır."

چون رهیدی و خدایت راه داد　　　سوی زندان می روی چونت فتاد

3802. *"Vaktâki kurtuldun ve Hudâ sana yol verdi, zindan tarafına gidiyorsun, sana ne vâki' oldu?"*

"Buhârâ'ya gittiğin vakit, farz et ki Sadr-ı Cihân'ın elinden kurtuldun ve Hudâ sana ölümden yol verdi. Muhakkak zindan tarafına gidiyorsun; sana ne vâki' oldu ki, bunları düşünemiyorsun?"

بر تو گر دهْ گون مُوَکّلْ آمدی　　　عقلْ بایستی که زیشان گُمْ زدی

3803. *"Eğer senin üzerine on türlü müvekkel gele idi, akıl gerek idi ki, onlardan gâib ola idin."*

"Eğer Sadr-ı Cihân'dan senin üzerine da'vet için türlü türlü me'mûrlar gele idi, mukteżâ-yı akla göre lâzım idi ki, sen onlardan kaçıp gizlene idin."

چون مُوَکّلْ نیست بر تو هیچ کس　　　از چه بسته گشت بر تو پیش و پس

3804. *"Mâdâmki senin üzerine hiçbir kimse müvekkel değildir, neden dolayı senin üzerine ön ve ard bağlanmış oldu?"*

"Mâdemki o tarafdan seni arayan ve soran yoktur, neden dolayı önünü ve arkanı hesâb etmiyerek, kendi ayağınla mahall-i felâkete gidiyorsun?"

عشق پنهان كرده بود او را اسير   آن موكل را نمى ديد آن نذير

3805. *Gizli aşk onu esîr etmiş idi; o nezîr, o müvekkeli görmüyor idi.*

Bu beyt-i latîf cenâb-ı Pîr efendimiz tarafındandır; buyururlar ki: "O vekîli korkutucu olan nâsih, onu esîr eden kalbindeki gizli aşkı bilmiyor ve onu Buhârâ'ya da'vet eden o aşk me'mûrunu ve müvekkelini görmüyor idi."

هر مُوَكَّلْ را موكل مُختفيست   ور نه او در بند سگ طبعى ز چيست

3806. *Her müvekkel için müvekkel muhtefîdir; ve yoksa o neden köpek tabîatlılık kaydındadır?*

Zâhirde insanlara musallat olan her bir müvekkel için dahi, gizli bir müvekkel vardır ki, o müvekkel, o musallat olan kimseyi bâtınından o tasalluta sevkeder. Eğer ona böyle bir müvekkel olmasa, o musallat neden dolayı köpek tabîat ve meşrebini iktisâb edip halkı incitmek ve zarara sokmak kaydında olurdu? "Müvekkel-i hafî"den murâd kazâ ve kader-i ilâhîdir ki, bu kazâ ve kader, o kimsenin hakîkatinin ve ayn-ı sâbitesinin iktizâsıdır.

خشم شاه عشق بر جانش نشست   بر عَوَانى و سيه روييش بست

3807. *Aşk şâhının hışmı, onun canı üzerine oturdu; onu avvanlık ve kara yüzlülük üzerine bağladı.*

"Şâh-ı aşk"dan murâd, Zât-ı Hak'dır ve "hışım"dan murâd, celâlet-i Hak'dır. "Avvân", feth-i teşdîd ile, zâbıta me'mûru demektir. "Siyeh-rûyluk"dan murâd zulmettir. "Avvân"ın teşdîdsiz telaffuzu zarûret-i şiir içindir.

Ya'ni, Zât-ı Hakk'ın celâli ve azameti o müvekkelin ayn-ı sâbitesinin iktizâsına binâen onun canı üzerine oturdu; onu zâbıta me'murluğu ve zulm etmek fiili üzerine bağladı ve kazâ-yı ilâhî onun üzerine müvekkel ve o da halk üzerine müvekkel oldu ve o müvekkel de bu fiilinin âşıkı oldu.

ميزند او را كه هين او را بزن   زان عوانان نهان افغان من

3808. *"Âgâh ol, ona vur!" diye, ona vurur. Benim efgânım gizli avvânlardandır.*

Bâtındaki müvekkel, halk üzerine musallat olan o müvekkel üzerine: "Ne duruyorsun vur!" diye bâtınından vurmağa başlar. O da bâtınından gelen o darbeler üzerine, musallat olduğu kimseye vurmağa başlar.

Ma'lûm olsun ki, herkes kendi hakîkatinin isti'dâdı ne ise, bu âlem-i sûretde o isti'dâdına yakışacak işler yapar; ve onun bu isti'dâdının iktizâsına rehberlik eden gizli müvekkeller vardır; onlar da cin ve melâikedir. Cin şer ile ve melâike hayır ile ilkāatda bulunur. İsti'dâdı şekāveti ihtiyâr edenler şer tarafına ve saâdeti ihtiyâr edenler de hayır tarafına meyl ederler ve fiilleri de ona göre olur. Ve bu gizli müvekkellere şu hadîs-i şerîfde de işâret buyurulur: ما منكم من احد الا و قد و كل به قرين من الجن و قرين من الملائكة Ya'ni "Sizden hiçbir kimse yoktur ki, cinden bir karîn ve melâikeden bir karîn olmasın!" İkinci mısrâ'da bu gizli müvekkellere işâret buyurulur.

هر كه بينى در زيانى مى رود گرچه تنها با عوانى مى رود

3809. *Her kimi ki, bir ziyanda gider görürsün, her ne kadar yalnız ise de, bir avvanla gider.*

Bu hayât-ı dünyeviyyede her kimi, halka muzır ef'âl ile gider bir halde görür isen, o kimse her ne kadar zâhirde bir âmirin taht-ı te'sîrinde olmayıp, yalnız olsa bile, bil ki bâtında bir avvân ve bir müvekkel ile gider; ve onun bâtınında bir musallat vardır ki, ona zâhirde bu fiilinin icrâsını emr eder.

گر ازو واقف بدى افغان زدى پيش آن سلطان سلطانان شدى

3810. [3825] *Eğer ondan vâkıf olaydı, efgān vurur idi; o sultanların sultânının huzûruna giderdi.*

"O zarar ve ziyân içinde yaşayan kimse, eğer bâtınındaki musallatın vücûdundan haberdâr olaydı, onun zâlimâne olan tasallutundan feryâd ederdi ve sultanların sultânı olan Hakk'ın huzûruna gidip, bu musallatın def'ini niyâz ederdi." Zîrâ sırr-ı kader meçhûldür, câiz ki onun bu zararlı ef'âli ârızî olup, niyâz ile mündefi' olacak bir nevi'dendir; onun için bu gibi ahvâlde Hak Teâlâ'nın dergâh-ı inâyetine mürâcaatla yalvarmak lâzımdır.

ريختى بر سر بپيش شاه خاك تا امان ديدى ز ديو سهمناك

3811. *Şâhın huzûrunda başına toprak dökerdin, tâ ki korkunç şeytandan amân göre idin.*

Eğer bâtınına musallat olan müvekkelin vücûdundan haberdâr olaydın, huzûr-ı ilâhîde onun tasallutundan mâtem tutup, başına topraklar saçardın ve: "Yâ Rab, beni musallatın elinden kurtar!" diye yalvarır ve netîcede lutf-ı ilâhî ile o korkunç şeytandan amân görür ve mahfûz olurdun.

میر دیدی خویش را ای کم ز مور　　زآن ندیدی آن موکل را تو کور

3812. *Ey karıncadan nâkıs olan, kendini bey gördün, ondan dolayı sen kör, o müvekkeli görmedin.*

Ey acz ve za'fda karıncadan aşağı ve nâkıs olan me'mûr efendi, sen kendini halk üzerinde bey ve hâkim gördün, ondan dolayı ma'nevî gözün kör oldu; o bâtınî olan müvekkeli görmedin ve senin üzerindeki tasarrufunu ve hâkimliğini anlayamadın.

غرّه گشتی زین دروغین پر و بال　　پر و بالی کو کشد سوی وبال

3813. *Bu yalancı kanaddan mağrûr oldun; bir kanad ki, o vebâl tarafına çeker.*

Bu yalancı ve iğreti kanaddan ibâret olan dünyânın devletine ve mansıbına mağrûr oldun; o aldandığın kanad, öyle bir kanaddır ki seni vebâl ve yük altına çeker.

پر سبک دارد ره بالا کند　　چون گل آلو شد گرانیها کند

3814. *Kanad hafîfliğe mâlik olursa, yolu yukarı eder; çamura bulaşıcı olursa, ağırlıklar yapar.*

Dünyânın devleti ve mansıbı gerçi âriyet bir kanaddır; fakat bu kanad rûhun sıfâtı îcâbâtından olan hüsn-i ahlâk ve adâlet dâiresinde kullanılırsa, hiffete mâlik olup, insanı âlem-i bâlâya uçurur; ve eğer sıfât-ı nefsâniyye îcâbâtından olan sû'-i ahlâk ve zulüm dâiresinde kullanılırsa, insanı âlem-i süflîde mahbûs bir halde bırakır.

از سر عشق لا ابالی گفتن عاشق بخاری ناصح و عاذل را

Buhârâ'ya menşûb olan âşıkın, nasîhatçiye ve levm ediciye aşk cihetinden lâubâlî söylemesi

گفت ای ناصح خمش کن چند چند　　پند کم ده زآنکه بس سختست بند

3815. *Dedi: "Ey nâsih ne kadar ne kadar! Sus, nasîhati az ver, bağ pek sıkıdır!"*

Sadr-ı Cihân'ın âşıkı, nasîhat veren dosta dedi: "Ey nâsih, senin bu nasîhatın daha ne kadar zaman devâm edecek, artık sus, nasîhati az ver; zîrâ ki beni bağlayan aşk, pek sıkı bir bağdır!"

سخت تر شد بند من از پند تو　　　عشق را نشناخت دانشمند تو

3816. *"Senin nasîhatinden, benim bağım pek sıkı oldu; senin âlimin aşkı tanımadı."*

"Dânişmend", âlim ma'nâsına olup, nâsihin aklı murâd buyurulur. "Ey nâsih, senin bana verdiğin nasîhatlerden, benim bağım olan aşk daha ziyâde şiddet kesb etti; sen zannettin ki, âşıkı muhâkemât-ı akliyye ile kandırmak mümkindir, heyhât! Senin âlimin olan aklın aşkı tanımamış ve ahvâl-i aşka yabancı kalmıştır."

آن طرف که عشق می افزود درد　　　بو حنیفه و شافعی درسی نکرد

3817. *"O tarafta ki aşk derdi ziyâde etti, Ebû Hanîfe ve Şâfiî bir ders etmedi."*

O tarafda ki aşk, derd-i derûnu ziyâde etti, ders vermekle ve nasîhat etmekle izâle etmek mümkin değildir. Zîrâ aşk, cezebât-ı ilâhiyyeden bir cezbedir ve derd, kalbde aşktan neş'et eden bir hâldir; binâenaleyh ahvâl-i aşk, tavr-ı akl hâricindedir; bunun böyle olduğunu bildikleri için, akılları derece-i kemâlde olan İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe ve İmâm-ı Şâfiî ve İmâm-ı Ahmed Hanbel ve İmâm-ı Mâlik hazarâtı aslâ aşktan ders vermediler. Cenâb-ı Pîr efendimiz *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde bu ma'nâya dâir olan âtîdeki ebyâtı beyân buyurmuşlardır:

بو العجب مصحفیست مصحف عشق　　　چار مذهب درو یك آیت نیست

عشق را بو خنیفه درس نگفت　　　حنبلی را درو روایت نیست

مالك از کان عشق بی خبرست　　　شافعی را درو درایت نیست

"Aşk mushafı, çok acîb bir mushafdır. Dört mezhebden onun hakkında bir âyet yoktur. Aşk için Ebû Hanîfe ders söylemedi. Hanbelî için onun hakkında rivâyet yoktur. İmâm-ı Mâlik aşkın kânından bî-haberdir; İmâm-ı Şâfiî için onun hakkında dirâyet yoktur."

Zîrâ bu mezheb imamları, akıl ve temkîn dâiresinde müctehid-i dîn idiler ve meşreblerinde aşk-ı ilâhîye mağlûbiyet hâli vâki' olmadı. Bu sebeble aşkdan ders vermek ve ondan bahs etmek vazîfeleri hâricinde idi.

تو مکن تهدید از کشتن که من   تشنهٔ زارم بخون خویشتن

3818. *"Sen öldürmekten tehdîd etme ki, ben kendi kanıma çok susamışım."*

"Zâr" kelimesinin müteaddid ma'nâsı vardır, burada "çokluk" ma'nâsına olup, teşnenin sıfatıdır. Çok susamışım demek olur. Ya'ni "Ey nâsih beni öldürmekten korkutma, zîrâ ben ölümün âşıkıyım."

عاشقانرا هر زمانی مردنیست   مردن عشاق خود يك نوع نيست

3819. *"Âşıklar için her bir zaman ölmeklik vardır; âşıkların ölmesi ise bir nevi' değildir."*

"Hakk'a vâsıl olmak isteyen âşıklar için her zamanda nefsin türlü türlü ölümleri vardır. Ve onların ölümleri bir nevi' değildir."

Ma'lûm olsun ki, "ölüm" ehl-i Hak ıstılâhında "nefsin hevâsını kam' etmek"tir. İmdi nefsin hevâsından ölen kimse, onun hidâyete vâsıl olmasıyla diri olur. Ve ehl-i Hakk'a göre türlü türlü ölümler vardır, onlar: "Mevt-i ahmer, mevt-i ebyaz, mevt-i ahzar, mevt-i esved"dir. "Mevt-i ahmer" ya'ni kızıl ölüm, nefsin arzûlarına muhâlefettir. "Mevt-i ebyaz" ya'ni beyaz ölüm, açlıktır; zîrâ açlık, bâtını nûrlandırır ve kalbin yüzünü beyazlatdırır. "Mevt-i ahzar" ya'ni yeşil ölüm, eski püskü ve yamalı elbiseler giymektir ki, onun hiç kıymeti olmaz. Ve bu kanâat ile onun âlem-i ma'nâdaki yaşayışı yeşillenir. "Mevt-i esved" ya'ni kara ölüm, bu da halkın ezâsına ve cefâsına tahammüldür; ve bu hâl "fenâ fillâh"da olur; çünkü sâlik, o ezâyı Hak'dan müşâhede eder ve o sâlik, ef'âl-i mahlûkātı, kendi mahbûbunun fiilinde fânî görür. Ve bu dört ölüm esâsâtdandır, bunların zımnında cüz'iyyât nev'inden pek çok ölümler daha vardır ki, ta'dâda gelmez zevkî şeylerdir.

او دو صد جان دارد از جان هدی   وآن دو صد را می کند هر دم فدا

3820. [3835] *O hüdâ canından yüz can tutar ve o iki yüzü her dem fedâ eder.*

"O sâlik Hakk'ın hidâyetine ve inâyetine muzâf olan candan birçok canlara mâliktir; ve onların hepsini de Hak yolunda fedâ eder." Burada "cân-ı hüdâ"dan maksad rûhânî sıfatlardır. Sâlik hüdâ-yı nefsânîsinden ölünce ve nefsânî sıfatlarını terk edince ve bu sıfatların her birine mukābil rûhânî sıfatlar kāim olur ki, bu sıfatlar hidâyete ve inâyete mensûb olan canlardır. Sâlik-i âşık, bu sıfatlara da iltifât etmeyip, hepsini Hakk'ın yolunda fedâ ve kendini kâmilen Hak muvâcehesinde yok eder ve bu mertebede sâlikin nazarında ikilik ve şirk-i hafî kalkar.

هر یکی جانرا ستاند ده بها　　　از نبی خوان عَشْرَةٌ اَمْثَالِهَا

3821. *Her bir cana on bahâ alır; Kur'ân'dan "Aşreti emsâlihâ"yı oku!*

"Âşık fedâ ettiği bu canlardan her birine mukābil, Hak'dan on bahâ alır. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ اَمْثَالِهَا (En'âm, 6/160) ya'ni "Kim ki hasene ile geldi ise, onun için onun on misli vardır" buyurulur." İbâre-i kur'âniyye "Aşru emsâlihâ" olduğu halde, beyt-i şerîfde "aşreti emsâlihâ" buyrulması, zarûret-i vezn içindir ve bu ibâre-i kur'âniyyeyi tahrîf değildir; âyet-i kerîmeye işâreten vâki' olan bir beyândır.

گر بریزد خون من آن دوست رو　　　پای کوبان جان بر افشانم برو

3822. *"Eğer o dost yüzlü benim kanımı dökerse, raks edici olarak onun üzerine can saçarım."*

"Eğer benim mahbûbum, beni öldürürse, oynaya oynaya ona canımı fedâ ederim."

آزمودم مرگ من در زندگیست　　　چون رهم زین زندگی پایندگیست

3823. *"Tecrübe ettim, benim ölümüm diriliktedir; vaktâki bu dirilikten kurtulurum, dâimlik vardır."*

"Ben tecrübe ettim, benim bu fânî hayât ile yaşamaklığım benim için ma'nevî bir ölümdür. Vaktâki bu fânî ve âriyet olan dirilikten kurtulurum, ondan sonra hayât-ı dâimî vardır." Nitekim âyet-i kerîmede وَ اِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَهِىَ الْحَيَوَانُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ (Ankebût, 29/64) ya'ni "Eğer bilseler, dâr-ı âhiret için hayât vardır" buyrulur.

اُقْتُلُونِى اُقْتُلُونِى يَا ثِقَاتْ　　　اِنَّ فِى قَتْلِى حَيَاتاً فِى حَيَاتْ

3824. *"Ey sikāt, beni öldürün, beni öldürün; muhakkak benim katlimde hayât içinde hayât vardır."*

"Ey mu'temed olan dostlar, beni öldürün, beni öldürün; muhakkak benim bu fânî hayâtımın izâlesinde hayât içinde hayât vardır; ya'ni hakîkatte ölüm yoktur, yeni bir hayâta doğum vardır."

يَا مُنِيرَ الْخَدِّ يَا رُوحَ الْبَقَا　　　اِجْتَذِبْ رُوحِى وَجُدْ لِى بِاللِّقَا

3825. *"Ey yüz nûrlandırıcı, ey bekānın rûhu, benim rûhumu çek ve bana mülâkāt ile cömertlik et!"*

"Ey kalbin yüzüne nûr veren ma'şûk-ı hakîkî, ey bekânın rûhu ve hakîkati; benim rûhumu eltaf-ı latîf olan zâtına çek ve bana likā-i zât-ı pâkin ile cömertlik et!" Tâ ki bu gayriyyet libâsından soyunmuş olayım. Benim deryâyı zâtının bir dalgası olan varlığım, o deryâda mahv olsun ve ikilik nisbeti kalmasın.

لِي حَبِيبٌ حُبُّهُ يَشْوِى الْحَشَا لَوْ يَشَا يَمْشِى عَلَى عَيْنِى مَشَا

3826. *"Benim bir habîbim vardır ki, onun muhabbeti, benim kalbimi biryân eder; eğer dilerse yürür, benim gözümün üzerinde yürür."*

"Yeşvî", ikinci bâbdan fiil-i muzâri'; "şevâ, yeşvî, şeyyen" sûretinde tasrîf olunur. "El-haşâ'", nefes tutulmak ve nâhiye ve kalb ve insanın karnındaki âlât ma'nâlarınadır, burada kalb demektir. Ya'ni "Benim bir mahbûbum vardır ki, onun muhabbeti benim kalbimi yakıp kebâb etti; o mahbûbum eğer dilerse yürür, benim gözümün üzerinde yürür. Ya'ni benim benliğimle olan görüşü izâle edip, gözümün üzerinde yürür ve kendi görür." Hüseyn ibn Mansûr Hallâc (k.s.) hazretleri dahi bu ma'nâda şöyle buyururlar. Beyit:

أ انت ام انا هذا العين فى العين حاشاك حاشاك من اثبات اثنين

"Aynımda olan bu ayn sen misin, ben miyim? İkilik isbâtından hem seni, hem beni tenzîh ederim."

پارسى گو گرچه تازى خوشترست عشق را خود صد زبانى ديگرست

3827. *Her ne kadar Arabî daha latîf ise de Fârisî söyle, muhakkak aşkın yüz başka dili vardır.*

Cenâb-ı Pîr efendimiz zât-ı şerîflerine hitâben buyururlar ki: "Ey Mevlânâ, Arabça söylemeye başladın, gerçi Arabça daha latîf ise de, bu *Mesnevî-i Şerîf*'i bu zamanda halkın isti'mâl ettikleri lisân-ı Fârisî ile söyle ki, istifâde umûmî olsun."

Arabî'nin rüchânına delîl şu hadîs-i şerîfdir: احبوا العرب لثلاثة لانى عربى والقرآن عربى و كلام اهل الجنة عربى Ya'ni "Üç şeyden dolayı Arab'ı seviniz; zîrâ ben Arabîyim ve Kur'ân Arabî'dir ve ehl-i cennetin kelâmı Arabî'dir." Ve halkın anlıyacağı lisân ile söylemenin faydalı olduğunun delîli dahi وَ مَا اَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ اِلاَّ بِلِسَانِ قَوْمِهِ (İbrâhîm, 14/4) ya'ni "Biz resûlü ancak kavminin lisânıyla gönderdik" âyet-i kerîmesidir. Bu böyle olmakla berâber, muhakkak aşkın birçok başka türlü dil-

leri vardır; âşık kendinden geçtiği vakit önünü ardını hesâb edemez bir hâle gelir ve nasıl gelirse öyle söyler.

بوی آن دلبر چو پران میشود　　　آن زبانها جمله حیران میشود

3828. *Vaktâki o dilberin kokusu uçucu olur, o diller hep hayrân olur.*

Vaktâki ma'şûk-ı hakîkî olan Hakk'ın tecellîsi vâki' olur من عرف الله کل لسانه ya'ni "Allah'ı ârif olan kimsenin lisânı yorulur" hadîs-i şerîfi mûcibince, o kimsenin lisânı kemâl-i hayretinden dolayı hareket etmez olur ve o dillerin hiçbirisi maksadı anlatamaz.

بس کنم دلبر در آمد در خطاب　　　گوش شو الله اعلم بالصواب

3829. *İktifâ ediyorum, dilber hitâba geldi, kulak ol! Allah doğruyu en çok bilicidir.*

Ben bekā mertebesinde olan benliğim ile söylediğim sözü kâfî görüyorum; zîrâ dilber-i hakîkî benim benliğimden hitâba başladı ve ben bekā mertebesinden fenâya rücû' ettim; binâenaleyh kulak ol da, iyi dinle! Allah Teâlâ doğruyu en çok bilicidir.

چونکه عاشق توبه کرد اکنون بترس　　　کو چو عیاران کند بردار درس

3830. [3845] *Mâdemki âşık rücû' etti, şimdi kork ki, o ayyârlar gibi dâr üzerinde ders eder.*

"Mâdemki âşık mertebe-i isneyniyetten vahdete rücû' etti ve bekā mertebesindeki enâniyyet-i beşeriyyesinden, enâniyyet-i Hak'da fânî oldu, şimdi kork ki, o hırsızlar gibi dârağacı üzerinde halka ders-i ibret verir."

"Ayyâr", kesîrü'l-hareke demektir; fakat harâmîlere ve hırsızlara da ıtlâk olunur. Bu ikinci mısrâ'daki ma'nâ ile "ene'l-Hak" dediği için dârağacına asılan Hallâc-ı Mansûr hazretlerinin hâline işâret buyrulur. Ya'ni makām-ı fenâda bulunanlar, "ene'l-Hak" na'rasını vururlar ve halka bu mertebeden söz söylerler, demek olur.

گرچه این عاشق بخارا می رود　　　نی بدرس و نی باستا می رود

3831. *Vâkıâ bu âşık Buhârâ'ya gider, ne ders ile ve ne üstâd ile gider.*

Sadr-ı Cihân'ın âşıkı olan bu vekîl-i umûrun Buhârâ'ya gitmesi, okuduğu ilim dersine veyâhud bir üstâdın ta'lîmine müstenid değildir; onu oraya sevk eden aşktır; ve aşkın kāidesi yoktur.

عاشقانرا شد مدرس حسن دوست   دفتر و درس و سبقشان روی اوست

3832. *Âşıklar için müderris, dostun hüsnü oldu; onların kitâbı ve dersi ve sebakı onun yüzüdür.*

Âşıklara ders veren ma'şûkun cemâlidir; onların kitâbı ve dersi ve müsâbaka imtihânı hep ma'şûkun cemâl-i latîfidir.

خامشند و نعرهٔ تکرار شان   می رود تا عرش و تخت یار شان

3833. *Sâkitdirler ve onların na'ra-i tekrârları, onların yârinin arşına ve tahtına kadar gider.*

Hak âşıkları sûretde sâkit bir haldedirler; ve fakat onların bâtınen vâki' olan mükerrer na'raları, yâr-i hakîkînin arşına ve tahtına kadar gider. Taht, arşın tefsîridir ve burada "arş" dan murâd, âlem-i illiyyîndir.

درسشان آشوب و چرخ و زلزله   نی زیاداتست و باب سلسله

3834. *Onların dersi Ziyâdât ve Silsile'nin bâbı değil, gürültüsü ve dönmek ve harekettir.*

Ziyâdât ilm-i fıkıh hakkında İmâm-ı Muhammed'in mezheb-i Hanefî üzere yazdığı bir kitâbın ismidir. Ve *Silsile* dahi fetvâ kitâblarından birinin ismidir. Ve "âşûb", kavga ve gürültü ve fitne ma'nâsınadır. Ya'ni "Ehl-i aşkın dersi *Ziyâdât* ismindeki fıkıh kitâbıyla *Silsile* ismindeki kitâbın bâbı değildir; belki onların dersi galebât-ı aşk ile, hây ve hûy ile gürültü etmek ve dönerek semâ' etmek veyâhud suver-i muhtelife ile hareket etmektir." Onun için hâl-i aşktan haberi olmayan ulûm-ı zâhire erbâbı ve hoca efendiler, ehl-i tarîkın şûrîdeliklerini, okudukları kitâblara ve derslere sığdıramadıklarından, inkâr ederler; ve bu husûsda ehl-i gaflet olan cühelânın fikrine iştirâk ederler.

سلسله این قوم جعْد مشکبار   مسئلهٔ دورست لکن دور یار

3835. *Bu kavmin silsilesi ca'd-ı müşkbârdır; devir mes'elesidir, lâkin yârin devridir.*

"Ca'd", kıvırcık saç; "müşkbâr", misk yağdırıcı ma'nâsında vasf-ı terkîbîdir. Kitâb ismi olan *Silsile*'den cenâb-ı Pîr efendimiz, nazar-i aklî sâhibi olan felâsife ve mütekellimînin ıstılâhındaki "silsile"ye ve "devr"e intikâl buyururlar. Felâsife ve mütekellimlere göre hulâsaten "silsile" budur ki: Vücûdda sil-

sile yoktur; ya'ni bu bundan ve bu da bundan ve bu dahi bundan ilh... zuhûr etti, demekle bir asl-ı hakîkîye vusûl mümkin olamıyacağından, bu silsile bâtıldır. Ve kezâ "devr" dahi, meselâ tavuk yumurtadan ve yumurta tavuktan çıktı hükmü gibi ki, bu hükümden dahi bir asl-ı hakîkîye ve netîceye vüsûl mümkin olmamakla, bu da bâtıldır. İmdi cenâb-ı Pîr efendimiz bu "silsile"den tekrâr zincîr ma'nâsına intikālen buyururlar ki: "Evet âşıkların indinde de bir silsile vardır; fakat onların silsilesi, ma'şûkun misk yağdırıcı olan kıvırcık saçıdır." Ve "kıvırcık saç"tan murâd, Hakk'ın Zât'ının perdesi ve hicâbı olan mezâhir-i sıfât ve esmâsıdır. Zîrâ ehl-i hakîkat Hakk'ı, mezâhir-i kevniyyeden müşâhede ederler ve bu mezâhir onları Hakk'a bağlayan ve çeken bir silsile ve zincir olur. "Ve kezâ âşıkların indinde de bir "devr" mes'elesi vardır; fakat bu "devir", vücûd-ı ma'şûk-ı hakîkînin nüzûlü ve urûcu mes'elesidir; zîrâ bu nüzûl ve urûc devrîdir."

مسئلهٔ کیس ار بپرسد کس ترا   گو نگنجد گنج حق در کیسها

3836. *Eğer bir kimse senden kese mes'elesini sorarsa: "Hakk'ın hazînesi keselere sığmaz!" de!*

"Kese mes'elesi" örf-i fukahâda odur ki, eğer bir kimse para kesesini vedîa olarak birinin nezdine bıraksa ve paranın mikdârını mûda'a haber vermese, o vedîanın istirdâdından sonra, paranın noksan olduğunu da'vâ etse mûda' zâmin olmadığı gibi, ona yemîn dahi düşmez; ve eğer mikdârını haber vere idi, zamân (ضمان) veyâ yemîn düşer idi. Ve bu mes'ele fukahâ nezdinde mesâil-i fıkhın eâcibindendir. Hulâsa-i ma'nâ budur ki, "Eğer bir kimse âşıkdan kese mes'ele-i fıkhiyyesini sorsa, âşıka şöyle cevâb vermek lâzımdır: "Benim işim Hakk'ın hazînesi iledir ve altın hazînesiyle ve kesesiyle münâsebetim yoktur; Hakk'ın hazînesi ise, keselere sığmaz ki, bu mes'ele ile meşgûl olayım."

گر دم خُلْعْ و مُبَارَا می رود   بد مبین ذکر بخارا می رود

3837. *Eğer hul' ve mübârâ sözü vâki' olursa, fenâ görme ki, zikr-i Buhârâ vâki' oluyor.*

"Hul'" fıkıhda, vereceği bir mal mukābilinde zevceyi tatlîk etmek ma'nâsınadır. Ve "mübârâ", "mübârât" kelimesinin muhaffefidir. "Müvâsât" ve "müvâsâ" gibi ehl-i Fârs bu ve emsâli lafızları böyle tahfîf ile isti'mâl ederler. Ve "mübârât" kezâ fıkıhda zevc ile zevce, [biri] birinin hukūkundan

vazgeçmek ve yekdîğerini ibrâ etmek sûretiyle birbirinden mufârakat etmek, demektir. "Ey âlim-i zâhirî, eğer âşıkdan hul' ve mübârâ sözü vâki' olursa, sakın sen onu fukahânın kullandığı ıstılâh ma'nâsına alıp, fenâ görme; bil ki bu sözün zımnında Buhârâ'nın, ya'ni vatan-ı aslînin zikri vâki' olur." Zîrâ "hul'"dan murâd, âşıklar indinde nefsi boşamak ve "mübârât" dahi, cismin iktizââtından ve metâlibâtından ayrılmak demektir ki, bu vuslatdan haber vermek olur.

ذکر هر چیزی دهد خاصیتی زانکه دارد هر صفت ماهیتی

3838. *Her bir şeyin zikri bir hâssıyyet verir; zîrâ ki her sıfat bir mâhiyet tutar.*

Ya'ni "Silsile ve devir ve kese ve hul' ve mübârât gibi mesâlik-i muhtelifeye âid her bir ıstılâhın zikri, âşıka bir hâssıyyet ve lezzet verir; zîrâ her bir sıfatın kendisine mahsûs bir mâhiyeti vardır ve her bir mâhiyetin bir zevk-i mahsûsu vardır." Ve keza Buhârâ lafzından bir ma'nâ zevkine intikāl olunur ki, o da mecma'-i ulûmdur.

در بخارا در هنرها بالغی چون بخاری رونهی زآن فارغی

3839. *Buhârâ'da hünerlere bâliğsin; vaktâki zillete yüz koyasın, ondan fâriğsin.*

Buhârâ mecma'-i ulûm olduğundan orada hünerlere bâliğ ve vâsıl olursun. Vaktâki fakrı ihtiyâr ettin ve zilleti nazarında tuttun, o Buhârâ'dan fâriğsin, ya'ni Buhârâ'nın ulûmundan müstağnî kaldın.

آن بخاری غصهٔ دانش نداشت چشم بر خورشید بینش بر گماشت

3840. [3855] *O Buhârâ'ya mensûb ilim gussasını tutmadı; gözünü görüş güneşi üzerine nasb etti.*

"O Buhârâ'ya mensûb olan âşık, Buhârâ'da cârî olan ilim gussasını tutmadı; gözünü ma'şûkunu müşâhede ve muâyene güneşi üzerine dikti." Ya'ni ahvâl-i ma'şûkunun bilişiyle iktifâ etmedi, belki onu görmek kasdında bulundu; "ilme'l-yakîn"den "ayne'l-yakîn"e terakkî etmek istedi.

هر که در خلوت به بینش یافت راه او ز دانشها نجوید دستگاه

3841. *Her kim halvetde görüşe yol buldu, o ilimlerden dest-gâh aramaz.*

"Her kim halvetde ve vahdetde müşâhedeye yol buldu, artık o kimse biliş mertebesinde ve keserât âleminde çırpınmaz ve kendisine o ilimlerden dest-gâh yapmağa teşebbüs etmez." Ya'ni ayne'l-yakîn mertebesinden ilme'l-yakîn mertebesine tenezzül ve rücû' etmez.

با جمال جان چو شد هم کاسهٔ   باشدش ز اخبار و دانش تاسهٔ

3842. *Vaktâki cânın cemâli ile hem-kâse oldu, ona ahbârdan ve ilimden gam gelir.*

"Hem-kâse", berâber işret eden, ya'ni "çanak yoldaşı" demektir. "Cân"dan murâd ma'şûkdur. "O âşık ki ma'şûkun cemâliyle berâber ve onun müşâhedesiyle mütelezziz oldu, artık ona ma'şûkun sıfatlarından haber verenleri ve onun ahvâline dâir ilim ta'lîm edenleri dinlemekten gam gelir." Zîrâ bir şey görmüş olan kimseye, onu görmemiş olanların; o şey hakkında istediklerini söylemeleri ve o şeyi gören kimsenin dinlemesi soğuk ve iğrenç gelir.

دید بر دانش بود غالب فرا   زان همی دنیا بچربد عامه را

3843. *Görüş, biliş üzerine ziyâde gālib olur; ondan dolayı dünyâ, umûm üzerine gālib oluyor.*

"Ferâ" kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır, burada "ziyâde" ma'nâsı münâsibdir. "Çerbîden", gālib olmak ma'nâsınadır. Ya'ni "Görmenin te'sîri, bilmenin te'sîri üzerine gālib olur; bu sebebden dolayı hayât-ı dünyeviyye, umûm halk tarafından görüldüğü ve hayât-ı uhreviyye görülmeyip ihbâr ile bilindiği için, onların üzerine gālib oluyor." Ve herkes hayât-ı dünyevînin îcâbâtında müstağrak olup, hayât-ı uhreviyye için lâzım olan şeylerin tedârikini ihmâl ediyorlar. Eğer hayât-ı dünyeviyyede, hayât-ı uhreviyyeyi de görseler, aslâ ihmâl etmezlerdi. Bu hâl, görüşün biliş üzerine galebesindendir.

زانکه دنیا را همی بینند عین   و آن جهانی را همی دانند دین

3844. *Zîrâ dünyâyı "ayn" görüyorlar ve o cihâna mensûb olanı dîn* biliyorlar.*

"Umûm halkın dünyâya meyil ve rağbetleri, dünyâyı aynen müşâhede ettiklerindendir ve âhirete mensûb olan ahvâli de ihbâr-ı vâki' üzerine bilip, inanılması lâzım gelen bir dîn telakkî ederler." Ve gördükleri dünyâyı, bildikleri ahvâl-i âhiret üzerine tercîh ederler ve hattâ bu aynen müşâhede, görülmeyen ahvâl-i âhiretin inkârına da sebeb olur.

* Tercüme ve şerhte "dîn" okunan bu kelime, "deyn" (=borç) diye de okunabilir (M. Tahralı).

رو نهادن آن بنده عاشق سوى بخارا

O âşık olan bendenin Buhârâ tarafına teveccühü

رو نهاد آن عاشق خونابه ريز دل طپان سوى بخارا گرم و تيز

3845. *O kanlı yaş dökücü âşık, kalbi çarparak harâretli ve serî' Buhârâ tarafına teveccüh etti.*

ريگ هامون پيش او همچون حرير آب جيحون پيش او چون آبگير

3846. *Çölün kumu onun önünde ipek gibi, Ceyhun nehri onun önünde su birikintisi gibi.*

Âşık, kemâl-i aşkından yolunda tesâdüf-i müşkilâtı hiçe sayardı; çölün müdhiş kum yığınları onun önünde ipek gibi idi ve koskoca Ceyhun nehri, onun gözüne su birikintisi gibi ehemmiyetsiz görünür idi.

آن بيابان پيش او چون گلستان مى فتاد از خنده و چون كل ستان

3847. *O sahrâ onun önünde gülistân gibi, o gülmeden kazâ ile yuvarlanan kanbur gibi düşerdi.*

"Kül", kâf-ı Arabî ile, arkası bükülmüş ma'nâsınadır ki, "kanbur" demek olur. "Sitân", *Şemsü'l-Lügāt*'ın beyânına göre kazâ ile yuvarlanan ma'nâsına da geliyor. Ya'ni "O âşık meserretinden, yolda güle güle gider ve gülmesinin şiddetinden önüne doğru eğilip, beli bükülür ve kazârâ yuvarlanan kanbur gibi düşerdi" demek olur.

در سمرقندست قند اما لبش از بخارا يافت وآن شد مذهبش

3848. *Kand, Semerkand'dadır, ammâ onun dudağı Buhârâ'dan buldu ve onun mezhebi o oldu.*

Şeker, Semerkand şehrindedir; fakat o âşıkın dudağı ve ağzı o şekeri Buhârâ'dan buldu, binâenaleyh onun mahall-i zihâbı ve gideceği yer dahi o Buhârâ oldu.

ای بخارا عقل افزا بودهٔ لیك از من عقل و دین بربودهٔ

3849. *"Ey Buhârâ, aklı ziyâde edici olmuşsun; fakat benden akıl ve dîni kapmışsın!"*

"Ey Buhârâ şehri, sen mecma'-i ulûm olup, halkın aklını artırıcı olmuşsun; fakat beni aşk denilen derde giriftâr edip, aklımı ve dînimi kapmışsın." "Dîn" kāide ve edeb ma'nâsınadır.

بدر می جویم ازآنم چون هلال صدر می جویم درین صف نعال

3850. [3865] *"Bedir arıyorum, ondan dolayı hilâl gibiyim; bu pabuçlukta sadr arıyorum."*

"Ayın on dördü gibi hakîkat güneşinden parlayan bir insân-ı kâmil arıyorum, bu talebden dolayı hilâl gibi inceldim. Bu pabuçluk mesâbesinde olan dünyâda âlem-i ma'nâ sadrına yükselmek istiyorum."

چون سواد آن بخارا را بدید در سواد غم بیاضی شد پدید

3851. *Vaktâki o Buhârâ'nın karartısını gördü, gam zulmetinde beyazlık zâhir oldu.*

Âşık vaktâki Buhârâ şehrine yaklaştı ve uzaktan şehrin karartısını gördü, kalbindeki gam karanlığı içinde meserret beyazlığı zâhir oldu.

ساعتی افتاد بیهوش و دراز عقل او پرید در بستان راز

3852. *Bir müddet bî-hûş ve uzun düştü, onun aklı sır bostanına uçtu.*

Âşık, ma'şûkunun şehrini görünce kendinden geçti ve uzanıp, boylu boyunca düştü ve bu bî-hodluk içinde onun aklı sır bostanına uçtu.

بر سر و رویش گلابی میزدند از گلاب عشق او غافل بدند

3853. *Onun başına ve yüzüne gül suyu serptiler; onun aşkı gül suyundan gāfil idiler.*

او گلستانی نهانی دیده بود غارت عشقش ز خود ببرید بود

3854. *O gizli bir gülistân görmüş idi; aşkın yağması onu kendinden kesmiş idi.*

Ma'lûm olsun ki, bu yukarıdan beri zikr olunan ebyât-ı şerîfe insân-ı kâmil ile mürîdin ve onun sülûkunun ahvâlinden bâhisdir. Binâenaleyh bahisler zevke âiddir. Ehl-i sülûk, esnâ-yı sülûklerinde kendi isti'dâdlarına göre

müşâhedeye nâil olurlar ve gördüklerini bilirler ve söylerler. Görmeyenler onların ahvâline taaccüb edip kimi hayretle kabûl ve kimi inkâr eder.

تو فسرده در خور این دم نهٔ　　با شکر مقرون نهٔ گرچه نیی

3855. *Sen donmuşsun, bu kelâmın lâyıkı değilsin, her ne kadar kamış isen de şekere makrûn değilsin.*

Ey aşkın hâlinden bî-haber olan kimse, senin kalbin donmuş ve aşk duygusundan bî-behre kalmış olduğun için, bu ehl-i aşkın ahvâline dâir olan kelâmı dinlemeğe lâyık değilsin. Vâkıa sen de insansın, sûret i'tibâriyle ehl-i aşk olan sâir insanlardan farkın yoktur. Fakat ehl-i aşk olan insanlar ile, senin arandaki fark, şeker kamışıyla, boş kamış arasındaki farka benzer.

رخت عقلت با توست و عاقلی　　کز جنوداً لَمْ تَرَوْها غافلی

3856. *Aklının eşyâsı seninle berâberdir ve âkılsın ki "Cünûden lem terevhâ"dan gāfilsin.*

"Aklın eşyâsı"ndan murâd, akla taalluk eden tekâlîf ve âdâb-ı muâşeret ve insanlığa muktezî ahvâldir. Bunlara riâyet eden kimse, halk arasında âkıl görünür. جُنُوداً لَمْ تَرَوْهَا (Tevbe, 9/26) ["Görmediğiniz orduları"] ile Huneyn ve Hendek muhârebelerindeki nusret-i ilâhiyyeye işâret buyrulur. Huneyn muhârebesine âid olan sûre-i Tevbe'de vâki' âyet-i kerîme budur: لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللّٰهُ في مَوَاطِنَ كَثيرَةٍ وَ يَوْمَ حُنَيْنٍ اِذْ اَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَ ضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْاَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُمْ مُدْبِرينَ ثُمَّ اَنْزَلَ اللّٰهُ سَكينَتَهُ عَلَى رَسُولِه وَ عَلَى الْمُؤْمِنينَ وَ اَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَ عَذَّبَ الَّذينَ كَفَرُوا وَ ذٰلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرينَ (Tevbe, 9/25-26) Ya'ni "Allah Teâlâ size mevâtın-ı kesîrede yardım etti; sizin çokluğunuz size ucüb getirdi, çokluğunuz size fâide vermedi. Arz genişliğiyle berâber size dar geldi, sonra arkanıza dönüp gittiniz. Hezîmetten sonra Allah, Resûlü üzerine ve mü'minler üzerine sekîneti ve itmi'nânını indirdi; ve görmediğiniz orduyu indirdi ve kâfirleri ta'zîb etti; ve işte bu kâfirlerin cezâsıdır."

Bu muhârebe Mekke'nin fethinden sonra vâki' oldu, İslâm'ın adedi on dört bin ve müşriklerin adedi dört bin idi. Ensârdan Seleme bin Selâme dedi ki: "Biz bu kadar çok askerle mağlûb olmayız." Resûl-i zîşân Efendimiz onun bu sözünden müteellim oldular. Ve sonra İslâm'a evvelen hezîmet vâki' oldu, sonra Server-i âlem Efendimiz bir avuç ufak taşlar alıp küffâra serptiler; bunun üzerine Hak Teâlâ onlara korku verdi ve melâike-i kirâm gönderdi, küffâr mağlûb oldu. Ve Hendek muhârebesine âid olan sûre-i Ahzâb'da vâki' âyet-i kerîme de

budur: يَا اَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ اِذْ جَائَتْكُمْ جُنُودٌ فَاَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا (Ahzâb, 33/9) Ya'ni "Ey mü'minler Allah Teâlâ'nın sizin üzerinize olan ni'metini hatırlayın. Size ordu geldiği vakit, biz onların üzerine rüzgârı ve sizin görmediğiniz orduyu gönderdik." Bu muhârebede küffâr on bin ve İslâm üç bin kişi idiler. Medîne-i Münevvere'nin etrâfına hendek kazdılar. Ve netîcede küffâr mağlûb oldular. Tafsîli tefsîr kitablarındandır. Ya'ni "Ey kimse, sen insan olmak i'tibâriyle, halk ile olan muâmelen tavr-ı akl dâiresindedir ve ancak havâss-i hamsen ile gördüğünü bilirsin; Allah Teâlâ'nın görünmeyen birçok ordusu vardır ki, aşk dahi o cümledendir."

این سخن پایان ندارد تیز ران   تا رود سوی بخارا آن جوان

3857. *Bu sözün nihâyeti yoktur, hızlı sür, tâ ki o delikanlı Buhârâ tarafına gitsin.*

در آمدن آن عاشق لا ابالی به بخارا و تحذیر کردن یاران و دوستان او را از پیدا شدن

O lâubâlî olan âşıkın Buhârâ'ya girmesi ve onu yârânın ve dostların zâhir olmaktan tahzîr etmesi

اندر آمد در بخارا شادمان   پیش معشوق خود و دارالامان

3858. *Şâdmân olarak Buhârâ'ya kendi ma'şûkunun önüne ve dârü'l-emâna girdi.*

Sadr-ı Cihân'ın âşıkı sevinerek Buhârâ'ya kendi ma'şûkunun önüne ve hıfz u emân evine girdi.

همچو آن مستی که پرد بر اثیر   مه کنارش گیرد و گوید که گیر

3859. *O bir sarhoş gibi ki, esîr üzerine uçar; ay onu kucağında tutar ve "Beni tut!" der.*

"Esîr", fezâyı imlâ eden bir seyyâle-i rakîkadır ki, ölçülmez vezn olunmaz ve ta'rîfi gayr-ı kābildir. Burada küre-i arzın hârici olan fezâ ma'nâsını ver-

mek münâsib olur. Ya'ni "Âşıkın kendince türlü türlü hayalleri vardır; bu hayaller içinde muhâli mümkin görür ve muhâle vücûd verir. Meselâ bir sarhoş hayâlinde fezâya uçar ve küre-i arzın hâricine çıkar ve aya kadar vâsıl olur; ve ay onu kucaklar ve ona: "Sen de bana sarıl!" der."

هر که دیدش در بخارا گفت خیز　　　پیش از پیدا شدن منشین گریز

3860. [3874] *Her kim onu Buhârâ'da gördü ise, dedi: "Kalk, zâhir olmadan evvel oturma, kaç!"*

O âşıkı tanıyanlardan her kim onu Buhârâ'da gördü ki: "Kalk, oturma, görmeden evvel kaç!" dedi.

که ترا می جوید آن شه خشمگین　　　تا کشد از جان تو ده ساله کین

3861. *"Zîrâ o öfkeli şâh seni arıyor, tâ ki on senelik kîni senin canından çeksin!"*

"Tâ keşed"deki "tâ" illet içindir. Ya'ni "O öfkeli, senin canından on senelik kîni çıkarmak ve senden öc almak için seni arıyor."

الله الله در میآ در خون خویش　　　تکیه کم کن بر دم و افسون خویش

3862. *"Allah hakkı için, Allah hakkı için kendi kanına gelme; kendi dem ve efsûnuna az i'timâd et!"*

"Tekye", dayanmak ve i'timâd etmek ma'nâsına, Arabî'dir. "Tekye kerden", i'timâd etmek ma'nâsına masdar-ı mürekkebdir. "Dem", müteaddid ma'nâlara gelir; burada hud'a ve hîle demektir. "Efsûn", burada hîle ve tezvîr ma'nâsınadır. Âşıka nasîhat verenler, and vererek dediler ki: "Allah hakkı için ayağınla ölümüne gelme; ve kendi hîlene ve tezvîrine az i'timâd et!"

شحنهٔ صدر جهان بودی وراد　　　معتمد بودی مهندس اوستاد

3863. *"Sadr-ı Cihân'ın zâbıta me'mûru ve cömerd idin, mu'temed üstâd-ı mühendis idin."*

غدر کردی وز جزا بگریختی　　　رسته بودی باز چون آویختی

3864. *"Gadr ettin ve cezâdan kaçtın; kurtulmuş idin, tekrâr niçin asıldın?"*

"Gadr", bî-vefâlık ve mekr etmek demektir. "Âvîhten", burada, ilişmek ve yapışmak demektir. Ya'ni "Sadr-ı Cihân'a karşı bî-vefâlık ettin ve cezâdan kaçtın; kurtulmuş idin, tekrâr niçin gelip bu şehre yapıştın ve asıldın?"

از بلا بگریختی با صد حیل　　ابلهی آوردت اینجا یا اجل

3865. *"Yüz hîle ile belâdan kaçtın, seni buraya ahmaklık mı, yâhud ecel mi getirdi?"*

ای که عقلت بر عطارد دق کند　　عقل عاقل را قضا احمق کند

3866. *"Ey kimse ki, senin aklın Utârid üzerine dakk eder; âkılin aklını kazâ, ahmak eder."*

"Dakk", kelimesinin müteaddid ma'nâları vardır, burada, bir kimsenin sözüne i'tirâz etmek ma'nâsınadır. "Utârid" Güneş'den ayrılan ecrâm-ı süfliyyedendir; ya'ni Güneş'den, Arz'dan sonra ayrılan cirimlerdendir ki, birisi Utârid ve dîğeri Zühre'dir. Ve ehl-i nücûm indinde "kâtib-i felek" i'tibâr olunur. Ya'ni "Ey Sadr-ı Cihân'ın vekîli, sen çok akıllı bir me'mûr idin; hattâ senin aklın kâtib-i felek olan Utârid seyyâresinin hükmüne i'tirâz ederdi; fakat ne yapalım ki, kazâ-yı ilâhî âkılin aklını ahmak yapar; ve âkıl, aklının kuvvetinden istifâde edemez."

نحس خرگوشی که باشد شیر جو　　زیرکی و عقل و چالاکیست کو

3867. *Arslan arayıcı olan bir tavşan uğursuzdur; zekâvet ve akıl ve çeviklik hani?*

Tavşan, hayvânât arasında kurnaz bir hayvandır; fakat arslan ararsa, uğursuz ve ahmak olur, onun zekâveti ve aklı ve çevikliği nerede kalır?

هست صد چندین فسونهای قضا　　گفت اذا جاء القضا ضاق الفضا

3868. *Kazânın yüz bu kadar efsûnları vardır; "Kazâ geldiği vakit fezâ dar oldu" buyurdu.*

Kazâ-yı ilâhî hükmünü îfâ etmek için birçok hîleleri vardır. Nitekim (s.a.v.) Efendimiz: "Kazâ-yı ilâhî geldiği vakit, geniş olan fezâ dar oldu" buyurdu.

صد ره و مخلص بود از چپ وراست　　از قضا بسته شود کو اژدهاست

3869. *Sağdan ve soldan yüz yol ve mahall-i halâs olur; kazâdan bağlanmış olur, zîrâ o ejderhâdır.*

Teveccüh eden belâdan kurtulmak için sağdan ve soldan yüz yol ve kurtulacak mahal bulunabilir; fakat o yollar ve kaçılacak olan mahall-i halâs, kazâ-yı ilâhîyyeden bağlanmış olur; zîrâ o kazâ-yı ilâhî ejderhâdır.

جواب گفتن عاشق عاذلانرا و تهدید کنندگانرا

Âşıkın melâmet edicileri ve tehdîd edenlere cevâb söylemesi

گفت من مستسقیم آبم کشد   گرچه می دانم که هم آبم کشد

3870. [3884] *Dedi: "Ben müsteskîyim, beni su çeker; gerçi ben suyun beni öldürdüğünü de biliyorum."*

"Mûsteskî", istiskā illetine mübtelâ olan kimsedir ki, ne kadar su içse, aslâ kanmak bilmez; ve bu hastalık sebebiyle eli ve ayağı şişer ve bu hastalık netîcede sebeb-i mevt olur.

هیچ مستسقی بنگریزد ز آب   گر دو صد بارش کند مات و خراب

3871. *"Eğer iki yüz kere onu mat ve harâb etse, müsteskî aslâ sudan kaçmaz."*

گر بیاماسد مرا دست و شکم   عشق آب از من نخواهد گشت کم

3872. *"Eğer benim elim ve karnım şişse de, su aşkı benden eksilmeyecektir."*

Âşık kendisini müsteskî illetine mübtelâ olanlara teşbîh ediyor.

گویم آنگه که بپرسند از بطون   کاشکی بحرم روان بودی درون

3873. *Butûndan sordukları vakit, derim ki: "Keşki deniz içime akıcı olaydı."*

خیكِ اِشْکَمْ گو بِدَرْ از موج آب   گر بمیرم هست مرگم مستطاب

3874. *"Karnımın tulumuna de ki: "Su dalgasından yırtıl, eğer ölürsem ölümüm müstetâbdır!"*

من بهر جائی که بینم آب جو   رشکم آید بودمی من جای او

3875. *"Ben her bir yerde ki, su ırmağı görürüm, ben onun yerinde olaydım diye bana reşk gelir."*

دست چون دف و شکم همچون دهل   طبل عشق آب می کوبم چو گل

3876. *"El def gibi ve karın davul gibi olarak gül gibi, su aşkının davulunu çalarım."*

Ya'ni, "Harâret-i aşkdan, ma'şûkun her türlü tecelliyâtına aslâ kanmam ve doymam. Gül nasıl muhâfaza-i tarâveti için suyun âşıkı ise, ben de ma'şûkumun âb-ı hayât mesâbesinde olan cemâli aşkının davulunu çalarım." "Davul çalmak", ızhâr ve i'lân etmekten kinâyedir.

گر بریزد خونم آن روح الامین   جرعه جرعه خون خورم همچون جنین

3877. *"Eğer o Rûhu'l-Emîn benim kanımı dökerse, cenîn gibi yudum yudum kan içerim."*

Ma'şûk, Rûhu'l-Emîn'e teşbîh buyrulmuştur; zîrâ Rûhu'l-Emîn, ya'ni Hz. Cibrîl'in, temâs ettiği şeyde eser-i hayât zâhir olurdu. Nitekim Sâmirî, sûret-i beşeriyye[ye] mütemessil olan Cebrâil (a.s.)ın atının bastığı mahalden bir kabza toprak aldı ve bir buzağı heykeli yapıp, o toprağı onun cevherine karıştırdı. Buzağı sesi verdi. Bu beyt-i şerîfde de bu ma'nâya işâreten, ma'şûk Rûhu'l-Emîn'e teşbîh buyrulmuştur. Ya'ni "Ma'şûk benim kanımı dökerse, ana karnındaki cenîn gibi yudum yudum kan içer ve hayât bulurum" demek olur.

چون زمین و چون جنین خون خواره ام   تا که عاشق گشته ام این کاره ام

3878. *"Zemîn gibi ve cenîn gibi kan içmişim, tâ ki âşık olmuşum; benim işim budur."*

"Hûn horden", kan içmek, meşakkat çekmek ve musîbete tahammül etmekten kinâyedir.. "Zemîn ayaklar altında çiğnenir ve her nevi' mülevvesât ona defn olur; ve cenîn zulmânî ve dar bir yerde hayız kanı ile tegaddî eder. Ben dahi âşık olduğum vakitten beri, bunlar gibi birtakım meşâkk ve mesâib çekmekteyim ve işim budur."

شب همی جوشم ز آتش همچو دیك   روز تا شب خون خورم مانند ریگ

3879. *"Gece tencere gibi ateşten kaynamaktayım, gündüz geceye kadar kum gibi kan içerim."*

Sâlik-i aşk der ki: "Ben zulmet-i tabîat içinde bir tencere gibi, âteş-i aşkdan kaynamaktayım; nûr-ı rûhun galebesi ânından, ufk-ı tabîatda gurûbuna

kadar, çok mesâib ve meşakkat çekerim ve kum kanı içip, nasıl hârice seyelân ettirmezse, ben de bu çektiğim meşakkati ızhâr etmeyip, yutarım."

من پشیمانم که مکر انگیختم　　　از مراد خشم بگریختم

3880. [3894] *"Ben peşîmânım ki mekr kopardım, onun öfkesinin murâdından kaçtım."*

"Benim vefâsızlığıma bir cezâ olmak üzere, ma'şûkumun öfkesinin benden istediği gibi intikām almak arzûsu ve murâdı var idi; ben ise mekr ve hîle ile kaçtım ve o arzûsunun icrâsına mâni' oldum; bundan dolayı pişmânım."

گو بران بر جان مستم خشم خویش　　　عید قربان اوست و عاشق گاومیش

3881. *De ki: "Benim sarhoş olan canıma kendi hışmını sür; kurban bayramı odur ve âşık su sığırıdır."*

Âşık kendi nefsine hitâben der ki: "Git ma'şûkuna de ki: "Benim senin aşkından sarhoş olan canıma öfkenin hükmünü icrâ et ve beni öldür. Zîrâ bu öfkeni icrâ edip beni öldürdüğün gün, benim için kurban bayramıdır ve âşıkın cismi, kurban olmaya lâyık bir su sığırıdır, ya'ni mandadır."

گاو اگر خسبد و گر چیزی خورد　　　بهر عید و ذبح او می پرورد

3882. *"Eğer sığır yatar ve eğer bir şey yer ise, bayram ve onun boğazlanması için beslenir."*

"Sâlik-i aşkın sığır mesâbesinde olan cismi, tab'ının iktizâsı olmak üzere yatar, uyur ve tagaddî ederse, ma'şûk-ı hakîkî uğrunda kurban olmak ve ten kaydından kurtulup vuslat bayramı olmak içindir."

گاو موسی دان مرا جان دادهٔ　　　جزو جزوم حشر هر آزادهٔ

3883. *"Beni Mûsâ'nın bir can vermiş öküzü bil; benim cüz'ümün cüz'ü, her âzâdenin haşrıdır."*

Mûsâ (a.s.) zamânında zengin bir adam var idi. Mîrâsına nâil olmak kasdıyla fakîr olan amcasının oğlu onu öldürdü ve cesedini bir karyeye bıraktı. Kātili bulunamadı. Cenâb-ı Hak Mûsâ (a.s.) a vahyetti ki: "Bir öküz kesiniz ve onun a'zâsından bir uzuv ile maktûle vurun." Öyle yaptılar, maktûl muvakkaten dirilip kātilini haber verdi. Kıssanın tafsîli Kur'ân-ı Kerîm'de, sûre-i

Bakara'dadır, bu beyt-i şerîfde ona işâret buyurulur. Ya'ni "Hakk'ın emriyle boğazlanan öküzün cüz'ü, maktûlün hayâtına sebeb olduğu gibi, ma'şûkun emriyle ölen benim cüz'üm olan cismimin cüz'ü dahi, rûh-ı insânînin kaydından kurtulup, hayvâniyyet mertebesinde kalmış ve ma'nen ölmüş olanların haşrı, sebeb-i hayâtıdır.

گاو موسی بود قربان گشتهٔ   کمترین جزوش حیات کشتهٔ

3884. *Mûsâ'nın kurban olmuş öküzü var idi, onun hakîr cüz'ü, bir ölmüşün hayâtıdır.*

"Öküzün hakîr cüz'ü"nden murâd, kuyruğudur. Bu husûsda müfessirlerin ihtilâfı vardır. Kimi bu cüz'ün dil ve kimi sağ uyluğu ve kimi kuyruğu olduğunu beyân ederler. Maahâzâ cüz'iyyette hepsi müttehiddir.

بر جهید آن کشته ز آسیبش ز جا   در خطاب اضْرِبُوهُ بَعْضَها

3885. *"Idribûhu ba'zahâ" hitâbında, o ölmüş onun sadmesinden yerinden sıçradı.*

Sûre-i Bakara'da vâki' فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا (Bakara, 2/73) ya'ni "Biz dedik ki: O maktûle, kesilmiş olan öküzün cüz'üyle vurunuz!" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ya'ni, "Bu hitâb-ı ilâhî üzerine o maktûle, öküzün bir cüz'ü vuruldu, onun darbesinden dolayı maktûl yerinden sıçradı ve kātili haber verdi."

يَا كِرَامِي اذْبَحُوا هٰذَا الْبَقَرْ   اِنْ اَرَدْتُمْ حَشْرَ اَرْوَاحِ النَّظَرْ

3886. *"Ey benim kerîmlerim, nazarda olan ervâhın haşrını murâd ederseniz, bu öküzü boğazlayınız."*

"Kerîmler"den murâd, insân-ı kâmillerdir; "Rûhlar"dan murâd, rûh-ı tabîî, rûh-ı nebâtî, rûh-ı hayvânî, rûh-ı insânî ve melekîdir. "Nazar"dan murâd, bu rûhlardan her birinin kendi mertebesine âid olan nazarıdır. "Haşr"dan murâd, bu rûhlardan her birinin, kendi mertebesinden intikāl edip, mertebe-i insâniyyede cem' olmasıdır. Bu haşır ve cem', onların nazarının cem'idir; zîrâ mertebe-i insâniyye bu rûhların nazarını, kendi mertebelerine hasr etmeden men' ve kendi mertebesinde cem' eder. Rûh-ı tabîî, rûh-ı nebâtînin ve her ikisi dahi rûh-ı hayvânînin ve bunların cümlesi rûh-ı insânînin hizmetine nâzırlardır. Binâenaleyh bu ervâhın nazarları, insâniyet mertebesinde haşr ve cem' olmuş olur. Fakat mertebe-i insâniyyede bunların hepsinin, kendi mertebelerine na-

zarları vardır; onların kendi mertebelerine olan nazarı, ancak nefs-i hayvâniyyenin zebhiyle munkatı' olur. Bu zebh dahi, insân-ı kâmilin terbiyesiyle mümkindir. Onun için beyt-i şerîfde: "Ey benim kerîm olan insân-ı kâmillerim, benim nefs-i hayvâniyyemi zebh ediniz; ve eğer bendeki ervâh-ı muhtelifenin kendi mertebelerine olan nazarlarını, benim mertebe-i insâniyyemde haşr ve cem' etmek isterseniz, beni mevt-i ihtiyârî ile öldürünüz" buyururlar. Ve âtîdeki beyitlerde dahi, bu zikr olunan ervâhın intikālâtına ve nazarlarının haşr ve cem'ine işâret ederler.

از جمادی مردم و نامی شدم   وز نما مردم بحیوان بر زدم

3887. *"Cemâdlıktan öldüm ve nâmî oldum ve nemâdan öldüm hayvana vurdum."*

"Rûh-ı tabîî sâhibi olan cemâdlık mertebesinden öldüm, ya'ni intikāl ettim, rûh-ı nebâtî sâhibi olan nebât mertebesine geldim ve nemâdan, ya'ni rûh-ı nebâtî mertebesinden intikāl ettim, hayvanlık mertebesine geldim."

مردم از حیوانی و آدم شدم   پس چه ترسم کی ز مردن کم شدم

3888. *"Hayvanlıktan öldüm ve Âdem oldum; binâenaleyh ne korkayım, ölmekten ne vakit noksan oldum?"*

"Nefs-i hayvâniyye mertebesinden öldüm ve mertebe-i insâniyyeye geldim; böyle olunca ölümden ve intikālden niçin korkayım, ne vakit ölmekten ve intikālden noksan oldum? Belki her mertebeden öldükçe, onun üstündeki mertebeye çıktım."

حملهٔ دیگر بمیرم از بشر   تا برآرم از ملائك پا و سر

3889. *"Dîğer bir hamlede beşerden ölürüm, tâ ki melâikeden ayak ve baş çıkarırım."*

"Dîğer bir hamlede dahi beşeriyet mertebesinde, kendi mertebelerine nazarda olan ervâhın haşr ve cem'i hâlinden ölürüm, rûh-ı izâfîm ile melâike cinsinden ma'dûd olurum."

وز ملك هم بایدم جستن ز جو   كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلاَّ وَجْهَهُ

3890. [3904] *"Ve melekden dahi bana cûdan aramak lâzımdır; "O'nun vechinden gayri her bir şey hâlikdir!"*

Ya'ni melekiyyet ve rûhiyyet mertebesinden dahi bana hakîkat ırmağı aramak lâzımdır; zîrâ melekiyyet mertebesi, mertebe-i vahdet değildir, belki Zât-ı mutlakın bi- hasebi'l-esmâ gayriyyet libâsıyla zuhûr ettiği bir mertebedir ki, onda ikilik vardır. Binâenaleyh bu ikiliğin dahi ref'i için, benim vahdet ırmağı istemem ve aramam lâzımdır. Zîrâ Hakk'ın Zât-ı ahadiyyesinden gayri her bir şey hâlikdir, bâkî değildir.

بار دیگر از ملك قربان شدم   آنچه اندر وهم نآید آن شوم

3891. *"Dîğer def'a melekden kurbân olurum; o şey ki vehme gelmez, o olurum."*

Mâdemki melekiyyet ve rûhiyyet mertebesi, ikilik mertebesidir, vahdet-i hakîkiyyeyi bulmak için bu melek mertebesinden dahi ölür ve kurbân olurum; ondan sonra vehimlerden münezzeh olan Zât-ı ahadiyye mertebesinde kâmilen fânî ve mahv olurum; ve ben ondan fânî ve mahv olunca benim i'tibârî olan varlığım ve benliğim kalkıp kâmilen O olurum.

پس عدم گردم عدم چون ارغنون   گویدم کانا الیه راجعون

3892. *"Böyle olunca adem olurum ve adem erganûn gibi bana der ki: "Biz O'na rücû' edicileriz!"*

3887 numaralı beyt-i şerîfden i'tibâren, bu beyte kadar olan ebyât-ı aliyye, vücûd-ı mutlakın bi-hasebi'l-esmâ mertebe-i ilmine kadar urûcuna taalluk eder ve yukarıda 3835 numaralı beyt-i şerîfe merbûtdur; zîrâ o beyitte silsile ve devir mes'eleleri mevzû-i bahis olmuş idi ve âşık indindeki "silsile" tecelliyât-ı esmâiyye ve sıfâtiyyeden ve "devr," vücûd-ı mutlakın nüzûl ve urûcundan ibâret olduğu îzâh edilmiş idi. Bu beyt-i şerîfde urûcun, adem-i izâfîden ibâret olan, vücûd-ı mutlakın mertebe-i ilminde nihâyet bulduğuna işâret buyurulur. Ya'ni ben nefs-i tabîî ve nefs-i nebâtî ve nefs-i hayvânî ve nefs-i insânî ve nefs-i melekî merâtibini kat'dan sonra, rücû' ve urûc tarîkıyle kendi aslıma vâsıl olurum ki, o aslım ilm-i ilâhîde sâbit olan sûretim ve "ayn"ımdır; ve o mertebe benim vücûd-ı izâfîme nazaran adem-i izâfî mertebesidir. İmdi bu adem-i izâfî mertebesi bana, içinden sadâ veren erganûn çalgısı gibi: "Biz O'na rücû' edicileriz!" der. Nitekim âyet-i kerîmede اِنَّا لِلّٰهِ وَ اِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُونَ (Bakara, 2/156) ["Biz Allah'a âidiz ve O'na dönücüleriz"] ve كُلٌّ اِلَيْنَا رَاجِعُونَ (Enbiyâ, 21/93) ["Hepsi bize dönücülerdir"] وَ اِلَيْهِ تُرْجَعُونَ (Bakara, 2/28) ["O'na döndürüleceksiniz"] ilh. buyurulur.

مرگ دان آن اتفاق امتست　　　　کآب حیوانی درون ظلمتست

3893. *Ümmetin ittifâkı vardır ki, âb-ı hayât zulmet içindedir, onu ölüm bil!*

Ya'ni ümmetin "Âb-ı hayât zulmet içindedir" diye müttefikan vâki' olan hükümlerinden murâd ölüm ve fenâ zulmetidir ki, mûcib-i hayât ve bekādır demek olur.

همچو نیلوفر برو زین طرف جو　　　　همچو مستسقی حریص و آب جو

3894. *Nîlüfer gibi ırmak tarafından bit, müsteskî gibi harîs ol ve su iste!*

"Nîlüfer", suda neşv ü nemâ bulan bir çiçektir. "Müsteskî", su içmek illetine mübtelâ olan kimsedir. Ya'ni, "Nîlüfer gibi sudan neşv ü nemâ bul ve âb-ı hayât olan zulmet-i fenâ tarafından bit ve müsteskî gibi dâimâ suya harîs ol ve âb-ı hayât iste!"

مرگ او آبست و او جویای آب　　　　می خورد و الله اعلم بالصواب

3895. *Onun ölümü sudan ve o su isteyicidir, içer ve Allah Teâlâ doğruyu en çok bilicidir.*

O müsteskînin ölümü sudur; böyle olduğu halde, o su içmekten vazgeçmez ve dâimâ içer durur, zîrâ isti'dâdının iktizâsı budur ve isti'dâdâtın iktizââtını en ziyâde bilen Hak Teâlâ hazretleridir.

ای فسرده عاشق ننگین نمد　　　　کو زبیم جان ز جانان می رمد

3896. *Ey ayıblı abânın âşıkı olan donmuş kimse, o can korkusundan cânândan ürker.*

"Ayıblı abâ" dan murâd, sıfât-ı nefsâniyye ile ma'yûb olan ten ve cisimdir. "Donmuş"dan murâd, kalbinde harâret olmadığı halde, sûret-i da'vâ-yı aşk eden ve fakat cisminin âşıkı olan kimsedir. Ya'ni "Ey cisminin âşıkı olan kimse ki, öyle bir kimse can korkusundan, cânân-ı hakîkî olan Hakk'a vuslatdan ürker."

سوی تیغ عشقش ای ننگ زنان　　　　صد هزاران جان نگر دستک زنان

3897. *Ey kadınların ma'yûbu, onun aşkının kılıcı tarafına bak, yüz binlerce can el çırpıcıdırlar.*

"Destek zeden", mutrıb ve sâzende ve tegannî eden ve hânende ve nâdim ve pişmân ma'nâlarına gelir; burada kemâl-i şevkından "el çırpmak" demektir. "Ey aşk yolunda kadınlardan daha aşağı olan kimse, o ma'şûk-ı hakîkî olan Hakk'ın aşkının kılıcı tarafına bak ki, yüz binlerce merdân-ı ilâhînin canları, kemâl-i şevkından el çırpıcı bir haldedirler."

جوی دیدی کوزه اندر جوی ریز　　آب را از جوی کی باشد گریز

3898. *Irmağı gördün, bardağı ırmağa dök; suyun ırmaktan kaçması ne vakit olur?*

"Irmak"dan murâd, Hakk'ın Zât'ı ve sıfâtıdır. "Bardak"dan murâd, beşerin zâtı ve sıfâtıdır. Ya'ni "Zât ve sıfât-ı beşerîni, Hakk'ın Zât ve sıfâtında fânî kıl ve Hak ile bâkî ol. Ve sende âriyet olan izâfî varlıkları, hakîkî varlık nehrine dök! Hiç su ırmaktan kaçar mı?"

آب کوزه چون در آب جو شود　　محو گردد در وی و جو او شود

3899. *Bardağın suyu, vaktâki ırmağın suyunda olur, onda mahv olur ve ırmak o olur.*

Bardak mesâbesinde olan vücûd-ı beşerîde pek âriyet olan sıfât, vaktâki ırmak mesâbesinde olan vücûd-ı hakîkînin sıfâtına münkalib olup onda mahv olur, artık ırmak olur ve o zaman: "Ben ırmağım!" na'rasını vurur. Ya'ni "ene'l-Hak" der; ve onun lisânından "ene'l-Hak" diyen kendisi değildir, ancak Hak'dır. Beyit:

Mansûr "ene'l-Hak" söyledi
Hakdır sözü Hak söyledi

وصف او فانی و ذاتش شد بقا　　زین سپس نه کم شود نه بد لقا

3900. [3914] *Onun vasfı fânî ve onun zâtı bekā oldu. Bundan sonra ne nâkıs olur, ne çirkin yüzlü olur.*

Onun vasf-ı beşerîsi fânî ve zâtı, Hak'la bâkî oldu. Bundan sonra ne nâkıs olur, ne de çirkin yüzlü olur. Ya'ni bundan sonra sıfât-ı beşeriyye nekāyisine sukūt etmediği gibi, o nekāyis sebebiyle rûh-ı pâkinin yüzü dahi çirkin olmaz.

Ma'lûm olsun ki, abdin bir hakîkati vardır; bu hâl-i fenâda abdin hakîkati bâkîdir; fakat güneşin şiddet-i ziyâsında, yıldızların ziyâsı mestûr kaldığı

gibi, Hakk'ın tecellî-i Zâtî'si vukû'unda dahi abdin o hakîkati fânî ve müstetir olur. Nitekim ateşte kızan demir: "Ateşim" derse, doğru söyler ve: "Demirim" derse, yine doğru söyler; zîrâ ateş onun demirliğini setr etmiştir ve demirliği müstetirdir ve bâkîdir. Binâenaleyh zannolunmasın ki, [ne] abd Hak olur ve [ne] Hak, abd olur.

خویش را بر نخل او آویختم　　　عذر انرا که ازو بگریختم

3901. *Kendimi onun nahli üzerine asdım, onun özrü için ki, ondan kaçtım.*

"Nahl", burada çiçekler ile ve renkli mumlar ile donattıkları ağaç ma'nâsınadır. Nitekim Fasîh Dede bu ma'nâda söyler ki:

Rast geldim yâre bir nahl-i revân olmuş gelir
Serde gül destinde gül ceybinde dâmânında gül

Hakk'ın envâ'-ı tecelliyât ile zâhir olduğu mertebe-i şehâdetden kinâyedir. Ya'ni âşık der ki: "Nefs-i hayvâniyyemin o ma'şûkdan kaçmasının özrü olmak için, bu vücûd-ı zâhirîmi, onun bu mertebe-i şehâdetinde asıp helâk ettim ve kendi irâdemden geçtim." Veyâhud "nahl" hurma ağacı ma'nâsınadır. Bu ma'nâya göre âşık der ki: "Ben sâhir-i mekkâr olan nefsimi Fir'avn'ın sehareyi hurma ağacına asdığı gibi, ondan kaçmamın özrü olmak üzere, onun nahli üzerine asdım ve helâk ettim," demek olur.

Ankaravî hazretleri "nahl"den murâd vuslat-ı yâr olduğunu zikr etmiştir.

رسیدن آن عاشق بمعشوق خویش چون دست از جان بشست

O âşığın candan el yıkadığı (ya'ni canı terk ettiği) vakit, kendi ma'şûkuna erişmesi

همچو گویی سجده کُنْ بر رُو وسَر　　　جانب آن صدر باشد چشم تر

3902. *Bir top gibi başı ve yüzü secde edici olduğu halde, baş göz ile o sadr cânibine gitti.*

جمله خلقان منتظر سر در هوا   کش بسوزد یا بر آویزد ورا

3903. *Bütün halâyık "Onu yakar, yâhud asar!" diye baş havada muntazır.*

Âşık, Sadr-ı Cihân'ın nezdine gittiği vakit, vekîlin kabâhatine vâkıf olan halk Buhârâ'da: "Sadr-ı Cihân şimdi bu adamı ya yakar ve yâhud asar!" diye başlarını yukarı kaldırıp, hâdiseye muntazır oldular.

این زمان این احمق یك لخت را   آن نماید که زمان بدبخت را

3904. *"Bu zaman bu bir ahmak parçasına, onu gösterir ki, zaman bedbahta gösterir."*

"Laht", parça ta'bîri tahkîr içindir. Bu ta'bîr Türkçe'de de vardır. Meselâ: "Bir kayıkçı veyâ hamal parçasına kız verilir mi?" derler. Ya'ni "Halk hem muntazır idiler ve hem de şu sözleri söylerler idi: "Şimdi Sadr-ı Cihân bu bir ahmak parçasına, zamânın bedbahta göstereceği şeyi gösterir."

همچو پروانه شرر را نور دید   احمقانه در فتاد از جان برید

3905. *"Pervâne gibi şereri nûr gördü, ahmakça düştü, candan kesildi."*

"Pervâneler mumun şu'le-i âteşini nûr zannedip, etrâfında dolaşarak kendilerini helâk ettikleri gibi, bu da Sadr-ı Cihân'ın ihtişâm-ı zâhirîsini gördü, âteş-i gazabını göremedi; kaçmış olduğu halde, tekrâr ahmakça geldi. Buhârâ'ya düştü, fakat hiç şübhe yok ki candan kesildi, ya'ni helâk oldu."

لیك شمع عشق چون آن شمع نیست   روشن اندر روشن اندر روشنیست

3906. *Fakat aşk şem'i, o şem' gibi değildir; aydınlık içinde aydınlık, aydınlık içinde aydınlıktır.*

Aşkın şem'i pervânenin etrâfında dolaştığı o şem'-i zâhirî gibi değildir. Aşk şem'i, âşıkı nefs-i sâfiye mertebesine kadar is'âd eder ve her bir mertebe, aydınlık içinde aydınlıktır.

او بعکس شمعهای آتشیست   می نماید آتش و جمله خوشیست

3907. *O, ateşe mensûb olan şem'lerin aksinedir; ateş görünür ve hep hoşluktur.*

Aşk şem'inin hâli, ateşe mensûb olan zâhirî şem'lerin aksinedir; görünüşü ateş gibidir. Âşık yanar ve tutuşur, âh eder durur; halbuki bu yanıp tutuşmalar hep zevk ve hoşluktur, bunu âşık olanlar bilebilir.

صفت آن مسجد که مردم کُش بود و آن عاشق مرگ جوی لا ابالی که درو مهمان شد

O mescidin sıfatı ki, "adam öldürücü" idi ve o ölüm isteyici lâubâlî âşık ki, onda mihmân oldu

یك حکایت گوش کن ای نیك پی   مسجدی بد بر کنار شهر ری

3908. *Ey iyi kasıdlı, bir hikâye dinle! Rey şehrinin kenârında, mescid var idi.*

"Pey", kelimesinin on çeşit kadar ma'nâsı vardır; burada kasd ve irâde ve nakş-ı kadem ve iz ma'nâları münâsib olur. "Ey nîk-pey", ey tarîk-i Hak'daki kasdı ve irâdesi iyi olan veyâ ayağının izi iyi ve doğru çıkan, demek olur.

هیچ کس در وی نخفتی شب زییم   که نه فرزندش شدی آن شب یتیم

3909. *O gece, onun evlâdı yetîm kalmıya idi diye korkudan hiçbir kimse onda uyumaz idi.*

O mescidde, ölürüm de evlâdım yetîm kalır korkusundan dolayı, hiçbir kimse o mescidde uyuyamaz idi.

بس که اندر وی غریبی عور رفت   صبحدم چون اختران در گور رفت

3910. [3924] *Onda birçok garîb çıplak gitti, sabahleyin yıldızlar gibi kabre gitti.*

O mescidde yatan birçok garîb kimseler hayâtından soyunarak, çıplak gitti ve sabahleyin yıldızların gurûb etmesi gibi dünyâdan, âhirete intikāl etti.

خویشتن را نیك ازین آگاه کن   صبح آمد خواب را کوتاه کن

3911. *Kendini bundan iyi âgâh et! Sabah geldi, uykuyu kısa et!*

Bu kıssa, sâliklerin nakd-i halleri olduğu için, ondaki hisseyi anlamak için iyice uyanık dur; zîrâ cehil zulmeti zâil oldu ve ilim güneşi doğdu, binâenaleyh gaflet uykusunu kısalt, aklını başına al!

هر کسی گفتی که پریانند تُنْد　　　　اندر و مهمان کُشان با تیغ کند

3912. *Her bir kimse dedi ki: "Onda kör kılıçla misâfir öldürücü sert periler vardır."*

Rey şehri halkından her biri dedi ki: "O mescidde misâfirleri kör kılıç ile öldürücü olan hadîdü'l-mîzâc periler vardır ve orasını cinler zabt etmişlerdir."

آن دگر گفتی که سحرست و طلسم　　　　کین رصد باشد عدو جان و جسم

3913. *O dîğeri derdi ki: "Sihir ve tılsım vardır ki, bu rasad canın ve cismin düşmanı olur."*

"Rasad", burada bekçi ve hâfız ma'nâsınadır. Ankaravî nüshasında, ikinci mısrâ' nihâyetinde "Adüvv-i cân u hasm" vâki'dir. "Hasm", düşman ma'nâsına olup "tılısm" ile kâfiye olamaz, meğer ki "tılısm" "tılasm" sûretinde telaffuz oluna. Hind nüshalarında "adüvv-i cân u cism" yazılıdır; ve hem ma'nâya ve hem de kâfiyeye muvâfıkdır. Ya'ni "Ahâli-i şehirden dîğer bir kimse de derdi ki: "Bu mescidde sihir ve tılsım vardır ki, bu sihir ve tılsım mescidde canın ve cismin düşmanı olarak bekçi olsun diye yapılmıştır."

آن دگر گفتی که بر نه نقش فاش　　　　بر درش کای میهمان اینجا مباش

3914. *O dîğeri dedi ki: "Onun kapısı üzerine açık nakış koy, de ki: Ey misâfir burada olma!"*

شب مخسب اینجا اگر جان بایدت　　　　ور نه مرگ اینجا کمین بگشایدت

3915. *"Eğer sana cân lâzım ise, burada gece yatma ve yoksa burada ölüm sana pusu açar."*

Ya'ni "Bu mescidin kapısı üzerine ayrı ve kalın bir yazı ile nakş ediniz ki, mazmûnu bu olsun: "Ey misâfir, bu mescidde yatma, eğer sana can lâzım ise, gece burada uyuma; aksi halde burada pusu arkasında ölüm seni beklemektedir."

وآن یکی گفتی که شب قفلی نهید　　　　غافلی آید شما ره کم دهید

3916. *Ve o biri derdi ki: "Gece kilit koyunuz, bir gâfil gelirse siz yol vermeyiniz!"*

در آمدن مهمان دران مسجد

O mescide misâfirin gelmesi

تا یکی مهمان در آمد وقت شب کو شنیده بود آن صیت عجب

3917. *Nihâyet gece vaktinde bir misâfir geldi ki, o acîb olan sıytı işitmiş idi.*

Nihâyet gece vaktinde o mescidin bu hâl-i acîbi hakkındaki sıyt ve şöhreti işitmiş olan bir misâfir geliverdi.

از برای آزمون می آزمود زانکه بس مردانه و جان سیر بود

3918. *Denemek için tecrübe etti, zîrâ ki çok şecî' ve canından tok idi.*

O mescidin şöhretini işitmiş olan misâfir, bakalım mes'ele halkın dediği gibi midir? deneyim diye tecrübeten geldi; zîrâ o misâfir çok şecî' ve canının muhâfazasına harîs değil idi.

گفت کم گیرم سر و اشکنبهٔ رفته گیر از گنج جان یك حبهٔ

3919. *Dedi: "Bana başı ve işkenbeyi eksik tut, can hazînesinden bir habbeyi gitmiş tut!"*

O fedâkâr âşık kendi kendine dedi: "Ey insânî rûhum, baş ve işkenbeden, ya'ni mîde ve bağırsak gibi âlât-ı hazımdan beni ârî farz et; bu âlem-i şehâdetin rûh-ı hayvânî hazînesinden, bir habbe mesâbesinde olan benim rûh-ı hayvânîmi gitmiş farz et!"

صورت تن گو برو من کیستم نقش کم ناید چو من باقیستم

3920. [3934] *Ten sûretine, de ki: "Git, ben kimim? Mâdemki ben bâkîyim, nakış eksik gelmez."*

Ey rûh-ı insânîm, bu tenimin sûretine, de ki: "Git, sen fânîsin, ben kimim? Ben bâkîyim. Mâdemki ben bâkîyim, sen gidersen, nakış eksik gelmez." Ya'ni bana taalluk edecek başka bir nakış ve sûret ihsân olunur. Zîrâ bu

âlemden insanın intikālini müteâkib rûha bir sûret-i berzahiyye verilir ki, biz bu sûret-i berzahiyyemizin nümûnesini dünyâda uyku âleminde, rü'yâ dediğimiz mevtinde görürüz. Zîrâ biz uykuda iken yanımızda iki kişi konuşsa, onların sözünü kulağımız işitmez ve kendilerini gözümüz görmez; halbuki o dakîkada rü'yâ âleminde birtakım kimseleri görürüz ve onlar ile konuşuruz ve elimiz onları tutar ve ayağımız yürüyüp, yanlarına gider. Demek ki bu cismimizden başka gören gözümüz ve işiten kulağımız ve konuşan ağzımız ve elimiz ve ayağımız vardır. Cenâb-ı Pîr efendimiz bu ma'nâyı *Dîvân-ı Kebîr*'lerindeki bir beyt-i şerîf ile beyân buyururlar: Beyit:

گر بشكند اين جام من غصه نياشام ساقى دگر آن جامى در زير بغل دارد

"Eğer sâkî-i bâkî benim bu kadeh-i vücûdumu ölüm ile kırarsa, ben aslâ gam çekmem; zîrâ onun koltuğunun altında başka bir kadeh-i vücûd vardır."

چون نَفَخْتُ بودم از لطف خدا نفخ حق باشم ز ناى تن جدا

3921. *Mâdemki lutf-ı Hak'dan bana "Nefahtü" oldu, ten kamışından ayrı olarak Hakk'ın üfürmesi olurum.*

Bu beyt-i şerîfde فَاِذَا سَوَّيْتُهُ وَ نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِى (Hicr, 15/29) ya'ni "Vaktâki Âdem'in sûret-i cismâniyyesini tesviye ettim ve onun cismine rûhumdan üfledim" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ve ikinci mısrâ'da vücûd-ı âdem, nayzenin üflediği neye teşbîh buyurulmuştur. Ya'ni, ey rûh-ı izâfîm, mâdemki lutf-ı Hak'dan benim ayn-ı sâbiteme ve sûret-i ilmiyyeme, sıfat-ı Hayât-ı ilâhiyye ile üfleme vâki' olmuş ve Hak Teâlâ bu ma'nâya "Ve nefahtü fîhi min rûhî" ile işâret buyurmuştur; sen nayzenin üflediği bir ney mesâbesinde olan bu tenden ayrıldığın vakit, benim benliğim, senin ile berâber Hakk'ın üflemesinden ibâret kalır. Zîrâ nayzenin elindeki ney giderse, nayzenin nefesi kesilmez; kezâlik, nefes-i Rahmânî de mutlakā ten sûretine muhtâç değildir.

Ma'lûm olsun ki, vücûd-ı mutlak, "taayyün-i sânî ve vâhidiyyet" mertebesinden sonra, suver-i ilmiyye hasebiyle, mertebe-i ervâha tenezzül eder ve bu mertebede suver-i ilmiyyeden her biri bir cevher-i basît olarak zâhir olurlar. Bu cevâhir-i basîtadan her birinin şekil ve levni olmadığı gibi, zaman ve mekân ile de muttasıf değildirler. Mertebe-i vâhidiyyette nasıl ki bilcümle esmânın suver-i ilmiyyeleri birbirinden temeyyüz etmiş ise, mertebe-i rûhiyetde dahi, onların zılâli olan ervâh dahi öylece yekdîğerinden temeyyüz etmiştir. Bu ervâh-ı mütemeyyizeden her biri, âlem-i misâlde ve ba'dehû âlem-i şehâdette zâhir olan sûretlere taalluk eder. Nüzûl burada tamâm olur, ondan sonra urûc baş-

lar. Rûh, cesed-i unsurîden ayrıldıktan sonra, âlem-i berzahda zâhir olur ve bu âlem-i berzahda kendisine verilecek münâsib bir sûrete taalluk eder.

تا نیفتد بانگ نفخش این طرف   تا دهد آن گوهر از تنگین صدف

3922. *Nihâyet onun üfürmesinin sesi bu tarafa düşmez; nihâyet o gevher bu darca olan sadefden kurtulur.*

Ten sûreti gidince, Hakk'ın bu vücûd-ı nâbite üfürmesinin sesi ve nağmesi, artık bu cismâniyet tarafına düşmez olur ve nihâyet o nefh gevheri ve incisi, artık bu dar sadefden, ya'ni cisimden kurtulmuş olur.

حق تَمَنَّوْا موت گفت ای صادقین   صادقم جانرا بر افشانم برین

3923. *Hak: "Ey sâdıklar, ölümü temennî edin!" buyurdu. Sâdıkım, bunun üzerine canımı saçarım.*

Bu beyt-i şerîfde قُلْ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوا اِنْ زَعَمْتُمْ اَنَّكُمْ اَوْلِيَاءُ لِلّٰهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوُا الْمَوْتَ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ (Cum'a, 62/6) ya'ni "Ey Resûlüm, yahûdîler'e de ki: Eğer siz sâir ümmetlerden mümtâz olarak Allah Teâlâ'nın evliyâsı ve ehibbâsı iseniz, O'ndan mevti temennî edin, eğer zu'munuzda sâdıklar iseniz!" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

Ya'ni adam öldürücü mescidde yatmak isteyen âşık dedi ki: "Hak Teâlâ hazretleri yahûdîlere, "Eğer Hakk'ın muhabbetinde sâdık iseniz ölümü isteyin!" buyurdu. Ben ise Hakk'a muhabbetimde sâdıkım, binâenaleyh bu imtihân-ı ilâhî üzerine canımı saçar ve fedâ ederim."

ملامت کردن اهل مسجد مهمان عاشقرا از شب خفتن در آنجا و تهدید کردن

Gece orada yatmasından dolayı, ehl-i mescidin, âşık olan misâfiri levm etmesi ve tehdîd eylemesi

قوم گفتندش که هین اینجا مخسب   تا نکوبد جان ستانت همچو کُسب

3924. *Kavim dediler ki: "Âgâh ol, burada uyuma, tâ ki can alıcı seni küsbeler gibi döğmesin!"*

"Küseb", küsbenin cem'idir ve küsbe zeytin tânesi ve pamuk tohumu gibi kendilerinden yağ çıkarılan hubûbâtın posalarına ıtlâk olunur ki, bu posaları cendereye koyup, tazyîk ederler. Ya'ni "Burada yatma ki, göze görünmeyen can alıcı, yağ posalarını döğüp ezdiği gibi seni döğmesin!"

که غریبی و نمی دانی ز حال   کاندر اینجا هر که خسب آمد زوال

3925. *"Zîrâ sen garîbsin ve halden bilmezsin ki, burada her kim yattı, zevâl geldi."*

Ya'ni "Garîbü'd-diyâr bir adamsın ve bu mescidin bu korkunç hâlini bilemezsin; biz sana haber verelim ki, her kim bu mescidde yattı ise, hayâtına zevâl geldi ve öldü."

اتفاقی نیست این ما بارها   دیده ایم و جمله اصحاب نهی

3926. *"Bu tesâdüfî değildir, biz ve ashâb-ı ukūl bunu def'alar ile görmüşüz."*

"O mescidde yatan adamın ölmesi tesâdüfî ve eceli gelerek gitme değildir; onun ölümü mutlakan bu mescidde yatması yüzündendir. Biz ve akıl sâhibleri bunun böyle olduğunu def'alar ile görmüşüz ve böyle olduğuna kat'iyyen hükmetmişizdir."

هر که آن مسجد شبی مسکن شدش   نیم شب زهر هلاهل آمدش

3927. *"Her kim ki, o mescid ona bir gece mesken oldu, gece yarısında ona öldürücü zehir geldi."*

از یکی ما تا بصد این دیده ایم   نه بتقلید از کسی بشنیده ایم

3928. *"Biz bunu birden yüze kadar görmüşüz; bir kimseden taklîd ile işitmemişiz."*

گفت الدین النصیحه آن رسول   آن نصیحت در لغت ضد غلول

3929. *O Resûl: "Dîn nasîhatdır," buyurdu; o nasîhat lügatte gulûlün zıddıdır.*

Resûl-i zîşân Efendimiz الدين النصيحة ya'ni "Dîn nasîhattir" buyurdu. Ashâb: "Kim için?" diye sordular. Server-i âlem Efendimiz لله و لرسوله و لكتابه و لائمة المسلمين و عامة المؤمنين ya'ni "Allah için ve O'nun Resûl'ü için ve O'nun kitâbı için ve müslimlerin ve umûm mü'minlerin imamları için" buyurdular. Ve nasîhatin lügatte ma'nâsı hıyânetin zıddıdır. Ya'ni nasîhatin lügat ma'nâsı sadâkatdır ve sadâkat, hıyânetin zıddıdır. Nitekim "tövbe-i nasûh" derler ki, tövbe-i

sâdık demektir. Şu halde hadîs-i şerîfin ma'nâ-yı münîfi: "Dîn Allah'a ve Resûl'üne ve kitâbına ve müslimlerin ve umûm mü'minlerin başında bulunanlara sadâkatdır" demek olur.

آن نصیحت راستی در دوستی   در غلولی خائن و سگ پوستی

3930. [3944] *O nasîhat dostlukta doğrulukdur; gulûlde isen hâinsin ve köpek kılıklısın.*

Ya'ni "Nasîhat", doğruluktur ve "gulûl", eğriliktir. Eğer dostlukta doğrulukta isen sâdıksın ve eğer eğrilikte isen, hâinsin ve köpek kılıklı ve tabîatlısın ki, ekâbire saldırır ve havlarsın."

بی خیانت این نصیحت از وداد   می نماییمت مگرد از عقل و داد

3931. *Bu nasîhati sana muhabbet cihetinden hıyânetsiz olarak gösteririz; akıldan ve insâfdan dönme!*

"Dâd", adl ve insâf demektir; burada insâf ma'nâsınadır.

جواب گفتن عاشق عاذلانرا

Melâmet edicilere âşıkın cevâb söylemesi

گفت او ای ناصحان من بی ندم   از جهان زندگی سیر آمدم

3932. *O dedi: "Ey nasîhatçılar, ben nedâmetsiz dirlik cihânından tok geldim.*

O âşık misâfir, kendisine nasîhat edenlere dedi: "Ey nasîhatçılar, ben bu adam öldürücü mescide geldiğimden dolayı pişman değilim; çünkü ben bu fânî olan dünyâ hayâtından bıktım usandım."

منبلی ام زخم جو و زخم خواه   عافیت کم جوی از منبل براه

3933. *"Ben yara arayıcı ve yara isteyici bir ok hedefiyim; yolda olan ok hedefinden âfiyeti azaltır."*

"Nebel", *Gıyâsu'l-Lügāt*'da ok atmak ma'nâsına gösterilmiştir; bu sûretle "menbel", ism-i mekân olup, ok atılan mahal demek olur. Bu beyt-i şerîfin

ma'nâsı da bu ma'nâya münâsibdir. Ya'ni âşık misâfir diyor ki: "Ben kazâ-yı ilâhî okunun hedefiyim, o okun yarasını arayıcı ve yarasını isteyiciyim. Binâenaleyh yolda olan o hedeften âfiyet ve devâm-ı hayât isteme!" demek olur.

منبلی کو بود خود برگ جو   منبلی ام لا ابالی مرگ جو

3934. *"Bir menbel vardır ki, o muhakkak rızık arayıcı olur; ben lâubâlî ölüm isteyici ok hedefiyim."*

"Menbel", tenbel ve kâhil ma'nâsına gelir. Birinci mısrâ'da bu ma'nâ ve ikinci mısrâ'da dahi "ok hedefi" ma'nâsınadır. Ya'ni "Bir menbel vardır ki, o rızık arayıcı tenbel ve kâhil ma'nâsına gelir. Ben o ma'nâya gelen menbel değilim; belki ben lâubâlî ölüm isteyici olan kazâ-yı ilâhî okunun hedefi ma'nâsına gelen menbelim."

منبلی نه کو بکف پول آورد   منبلی چستی کزین پل بگذرد

3935. *"Bir tenbel değil ki, eline pul getirir; bir çâlâk-ı menbel ki, bu köprüden geçer."*

Bu beyt-i şerîfdeki menbeller, tenbel ma'nâsına olmak münâsib olur. Ya'ni "Ben öyle bir tenbel ve kâhil değilim ki, dilencilik için kapı kapı dolaşıp, eline pul ve mangır geçirir. Belki bu fânî olan dünyâ köprüsünden sür'atle geçen bir tenbelim."

آن نه کو بر هر دکانی بر زند   بل جهد از کون و کانی بر زند

3936. *"O, o değil ki, her bir dükkân üzerine uğrar; belki kevnden sıçrar ve bir kâna uğrar."*

O tenbel, o âhiret işinin tenbeli değildir ki, o âhiret tenbeli dünyânın her bir sûretine yapışıp kalır. O dünyâ tenbeli ve âhiret hamaratı olan âşık belki bu âlem-i kevnin hey'et-i mecmûasından geçip, hakîkat ma'denine ve menbaına yapışır; zîrâ o kimse hakkında مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَ مَا طَغٰى (Necm, 53/17) ya'ni "Basarı, mâsivâya kaymadı ve tecâvüz etmedi" buyurulan Resûl-i zîşân Efendimizin eser-i âlîlerine tebean, mâsivâ-yı Hak'dan kâmilen göz yumar ve o yumduğu gözü hakîkate açar.

مرگ شیرین گشت نقلم زین سرا   چون قفس هشتن پریدن مرغ را

3937. *"Ölüm tatlı oldu; bu saraydan naklim, kuş için kafesi bırakmak, uçmak gibidir."*

"Bu fânî hayât-ı dünyâdan bıktığım için, ölüm bana tatlı oldu; bu sarây-ı dünyâdan naklim, bir kuşun kafesi bırakması ve uçması gibidir."

آن قفس که هست عین باغ در   مرغ می بیند گلستان و شجر

3938. *"O kafes ki, ayn-ı bâğdadır; kuş gülistânı ve ağaçları görür."*

Bağın zâtında olan kafesin içindeki kuş, o bağın gülistânını ve ağaçlarını görür.

جوْقِ مرغان از برون گرد قفص   خوش همی خوانند ز آزادی قصص

3939. *"Kuşların fevci, hâriçten kafes etrâfında hürriyetten latîf kıssalar okurlar."*

"Cavk", fevc, bölük ve cemâat demektir. "O bağ içinde asılı olan kafesin etrâfına fevc fevc kuşlar toplanıp, hür ve âzâd olmaları hasebiyle, kafes içindeki kuşun muvâcehesinde cıvıl cıvıl öterler ve latîf kıssalar okurlar."

مرغ را اندر قفس زان سبزه زار   نه خورش ماندست و نه صبر و قرار

3940. [3954] *"Kafesdeki kuş için o sebze-zârdan ne yiyişi, ne de sabır ve karârı kalmıştır."*

Kafesde mahbûs olan kuş, dışarıdaki o yeşillikleri görünce, yemeden ve içmeden kesilir ve sabır ve karârı da kalmaz.

سر ز هر سوراخ بیرون می کند   تا بود کین بند از پا بر کند

3941. *"Başını her delikten dışarıya eder, tâ ola ki, bu bağı ayaktan kopara."*

O mahbûs kuş, kafesin parmakları arasından başını dışarıya çıkarır ve belki ayağımı bağlayan bu mahbesten kurtulup, hürriyete nâil olurum diye kafesin içinde oraya buraya sıçrar ve kaçacak yer arar.

چون دل و جانش چنین بیرون بود   آن قفس را در گشایی چون بود

3942. *"Mâdemki onun dil ü cânı böyle hâriç olsa, o kafesi açarsan nasıl olur?"*

Mâdemki kafesde mahbûs olan kuşun kalbi ve canı böyle o kafesin hâricine merbût ola, o kafesi açarsan onun hâli nasıl olur?

نه چنان مرغ قفس در اندهان   گرد بر گردش نشسته گربگان

3943. *"Gamlarda olan kafes kuşu gibi değildir, onun etrâfında kediler oturmuştur."*

"Bu ölüme âşık olan kimse, kafesin etrâfına kediler dizilip dâiren-mâ-dâr oturmuş olan kuş gibi çıkar çıkmaz parçalanacağı gamında değildir; o bu gamdan âzâdedir." "Kafes"den murâd cisim ve "kuş"dan murâd rûh ve "kafesin etrâfındaki kediler"den murâd, a'mâl-i seyyie sûretleridir ki, rûh bedenden ayrılınca, onlar rûhu ta'zîb ederler.

کی بود او را درین خوف و حزن   آرزوی از قفس بیرون شدن

3944. *"Bu havf u hazen içinde, ona ne vakit kafesden dışarıya gitmek arzûsu olur?"*

Etrâfını kediler kaplamış olan kuşa, bu havf ve keder içinde hiç kafesten dışarıya çıkmak arzûsu olur mu?

او همی خواهد کزین تنگین قفس   صد قفس باشد بگرد این قفس

3945. *"O ister ki, bu kafesin etrâfında bu dar kafes cinsinden yüz kafes olsun."*

عشق جالینوس برین حیات دنیا بود که هنر او همینجا بکار می آید
هنری نه نورزیده است که درین بازار بکار آید اینجا خود را بعوام
یکسان می بیند والامر یومئذ لله امیرئ او نمی ماند

Câlinus'un aşkı bu hayât-ı dünyâya idi ki, onun hüneri dahi burada işe gelir; bir hünere sa'y etmemiştir ki, o pazarda işe gelsin, burada kendini avâm ile berâber görür. "Ve emr bu günde Allâh'a mahsûsdur!" onun emirliği kalmaz

"Câlinus" eski Yunan tabîblerinden olup, âhireti inkâr ettiği için, hayât-ı dünyâya âşık idi; ve hayâtı ancak bu dünyâ hayâtından ibâret bilenler, hakîkaten bu dünyâ hayâtına dört el ile sarılırlar ve onların hünerleri ve ma'rifetleri ve beylikleri ve reislikleri ancak bu dünyâda geçer. Onların inkârlarına rağmen mevcûd olan hayât-ı uhreviyyede işe yarayacak bir hünerleri olmadığı için, o pâzâr-ı âhiretde avâm ile berâber olurlar ve dünyâdaki i'tibârları

ve izzetleri yerine, zillet kāim olur. Ve sûre-i İnfitâr'ın âhirinde وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ (İnfitâr, 82/19) ["Ve emr o günde Allâh'a mahsûsdur"] âyet-i kerîmesi mûcibince emr ancak Hakk'ın olup, onların re'y ve tedbîrlerinin âhirette aslâ fâidesi olamaz.

آنچنان که گفت جالینوس راد   از هوای این جهان و از مراد

3946. *Nitekim hekîm olan Câlinus, bu cihânın hevâsından ve murâddan dedi:*

"Râd" sahî ve fâzıl ve hekîm ma'nâlarına gelir; burada hekîm ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni "Câlinos hekîm, hâl-i ihtizârında, bu hayât-ı dünyâya olan muhabbetinden ve murâd-ı nefsânîsinden dolayı dedi:"

راضیم کز من بماند نیم جان   که ز کون استری بینم جهان

3947. *"Râzıyım ki, benden yarım can kalsın ki, cihânı katırın kıçından göreyim."*

"Ölüm, yok olmaktan ibâret olduğu cihetle, keşki böyle büsbütün ma'dûm olacağıma, yarı canım kalaydı da, bir katırın kıçında bu yarım canım ile bu dünyâ cihânını temâşâ ede idim."

گربه می بیند بگرد خود قطار   مرغش آیس گشته بودست از مطار

3948. *Kendi etrâfında katar ile kedi görür; onun kuşu matârdan nevmîd olmuştur.*

"Âyis", "iyâs"dan ism-i fâildir, nevmîd demektir. "Matâr", masdar-ı mîmî olduğuna göre "uçmak", ism-i mekân olduğuna göre "uçacak mahal" demektir. Ya'ni "Ten kafesinden çıkmak istemeyen rûh, etrâfında kedilerden mürekkeb bir katâr görmüştür de onun için uçmaktan nevmîd olmuştur veyâ uçacak mahalden ümîdini kesici olmuştur ki, o kedi katârı onun ef'âl-i seyyiesinin sûretleri veyâhud azâb melâikesidir."

یا عدم دیده است غیر این جهان   در عدم نادیده او حشری نهان

3949. *Yâhud bu cihânın gayrini adem görmüştür, ademde o gizli bir haşrı görmemiştir.*

Yâhud "Ten kafesinden çıkmak istemeyen rûh, bu dünyâ hayâtından başka bir hayât ve bir âlem olmadığına i'tikād etmiştir ve onun aklının gözü, âlem-i hisden gâib ve ma'dûm olan o gizli bir haşrı ve ba'si görmemiştir."

چون جنین کش می کشد بیرون کرم   می گریزد او سپس سوی شکم

3950. [3964] *Bir cenîn gibi ki, kerem onu dışarıya çeker, o sonra karın tarafına kaçar.*

Bu âlem-i âhirete gitmekten kaçan rûh, ana karnındaki bir çocuğa benzer ki, kerem-i ilâhî onu dünyâya çıkarmak için, anasının karnından dışarıya çeker, o çocuk ise, anasının karnında yaşamağa alıştığı için, o çekişten sonra yine karın tarafına kaçar.

لطف رویش سوی مصدر می کند   او مقر در پشت مادر می کند

3951. *Lutuf onu masdar tarafına tevcîh eder, o makarrını anasının arkasında yapar.*

Lutf-ı ilâhî o cenîni anasının rahminden dışarıya çıkacak mahalle tevcîh eder; fakat o cenîn mahall-i karârını, dışarıya çıkmamak için, anasının arkasında yapar, ya'ni anasının rahmine saklanır da der;

که اگر بیرون فتم زین شهر و کام   ای عجب بینم بدیده این مقام

3952. *Ki: "Eğer bu şehirden ve murâddan dışarıya düşersem, ey aceb, göz ile bu makāmı görür müyüm?"*

Ki: "Eğer ben bu sâkin rahim şehrinden ve burada bulduğum zevk ve murâddan dışarıya düşersem, acabâ bir daha bu muhabbet ettiğim makām-ı rahmi göz ile görebilir miyim?"

یا دری بودی در آن شهر وخم   که نظاره کرد می اندر رحم

3953. *"Yâhud o sakîl olan şehirde, bir kapı olaydı ki, rahme nezâret ede idim."*

O cenîn der ki: "Yâhud o sakîl ve zararlı olan dünyâ şehrinde bir kapı olaydı da, bu zevk ile yaşadığım rahim şehrine nezâret ede idim."

یا چو چشمهٔ سوزنی راهم بدی   که ز بیرون رحم دیده شدی

3954. *"Yâhud bir iğne deliği gibi bana yol olaydı ki, hâriçden rahim görünmüş olaydı."*

آن جنین هم غافلست از عالمی   همچو جالینوس او نا محرمی

3955. *O cenîn dahi, o bir nâ-mahrem olan Câlinus gibi bir âlemden gāfildir.*

Hakîkate nâ-mahrem olan hekîm Câlinus, nasıl ki âlem-i âhiretten gāfil ve dünyâdaki hayâta âşık ise, o ana karnındaki çocuk dahi, dünyâ âleminden gāfil ve rahimdeki hayâta âşıkdır.

او نداند کآن رطوبتها که هست   آن مدد از عالم بیرونیست

3956. *O bilmez ki, o rutûbetler ki mevcûddur, o meded hârici âlemdendir.*

O zavallı cenîn bilmez ki, ana rahminde mevcûd olup, kendisini yaşatan o rutûbetler, anasının hâriçten aldığı gıdâ yardımıyla hâsıl olur. Eğer anası yiyip içmese, rahim içinde vücûdunun hissettiği zevk ve râhat munkatı' olur.

آنچنان که چار عنصر در جهان   صد مدد دارد ز شهر لا مکان

3957. *Onun gibi ki, cihânda dört unsur, lâ-mekân şehrinden yüz meded tutar.*

Ana rahmi cenîni muhâfaza etmek için hâriçten yardım gördüğü gibi, bu arzı teşkîl eden su ve toprak ve hevâ-yı nesîmi ve ateş unsur ve rükünleri dahi, lâ-mekân şehrinden, ya'ni ayn-ı vücûd olan fezâ-yı nâmütenâhîden birçok yardımlar görür.

Ma'lûmdur ki, küre-i arz, güneşin etrâfında ve kendi mahreki üzerinde azîm bir sür'atle devr etmektedir. Bu kadar sür'at mevâdd-ı arzıyyeden bir kısmının telattuf ederek fezâya intişârını mûcib olmak lâzım gelir. Ve eğer bir taraftan fezâdan imdâd-ı dâimî olmasa, arzın mevâddı böyle dağıla dağıla biter ve arz mahv olurdu. Nitekim arzın bu noksanlığına sûre-i Ra'd'ın nihâyetindeki اَوَلَمْ يَرَوْا اَنَّا نَاْتِى الْاَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ اَطْرَافِهَا (Ra'd, 13/41) ya'ni "Ehl-i idrâk görmezler mi ki, biz arzı etrâfından eksiltmekteyiz" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Ve sûre-i Sebe'de olan يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِى الْاَرْضِ وَ مَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَ مَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَ مَا يَعْرُجُ فِيهَا (Sebe', 33/2) ya'ni "Arza dâhil olanları ve ondan çıkanları ve gökten inenleri ve göğe çıkanları Allah Teâlâ bilir" âyet-i kerîmesinde de, arzın hâricinden mevâdd-ı arzıyyeye imdâd vâki' olduğuna işâret vardır. Ehl-i fen indinde arzın fezâya ne sûretle ne şeyler kaçırdığı ve ne şeyleri ne sûretle aldığı henüz münkeşif değildir.

آب و دانه در قفص گر یافتست   آن ز باغ و عرصهٔ در تافتست

3958. *Suyu ve dâneyi eğer kafesde buldu ise, o bağdan ve bir arsadan zuhûr etmiştir.*

"Kafesdeki kuş suyu ve yemi eğer kafesin içinde buldu ise, o su ve yem hâriçteki bağdan ve bir meydandan zuhûr etmiştir." Bunun gibi beden kafesindeki rûh-ı hayvânînin gıdâsı dahi, tenin hâricinden gelir ve bu rûha muallak olan rûh-ı izâfî dahi bu âlet vâsıtasıyla faâliyyetini gösterir.

جانهای انبیا بینند باغ　　　زین قفص در وقت نقلان و فراغ

3959. *Bu kafesden nakiller ve ferâğ vaktinde, enbiyânın canları bağı görürler.*

Enbiyânın canları kafes içinde bağı gören kuşa teşbîh buyrulmuştur. "Böyle bir kuş nasıl kafesten kurtulmak isterse, onlar da bu ten kafesi içinde oldukları halde, o intikâlleri vaktinde ve âlem-i şehâdetden ferâgat zamânında âlem-i gayb bağını görürler."

پس ز جالینوس و عالم فارغند　　　همچو ماه اندر فلکها بازغند

3960. [3974] *Binâenaleyh Câlinus'dan ve âlemden fâriğdirler; ay gibi feleklerde tulû' edicidirler.*

Mâdemki enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ hazerâtı, âlem-i gaybı müşâhede ediyorlar; binâenaleyh Câlinus'un fikrinden ve fânî olan bu âlem-i şehâdetden fâriğdirler; onlar ay gibi âlem-i gayb feleklerinde tulû' edip parlayıcıdırlar.

ور ز جالینوس این گفت افتریست　　　پس جوابم بهر جالینوس نیست

3961. *Ve eğer bu söz Câlinus'dan iftirâ ise, imdi benim cevâbım Câlinus için değildir.*

Câlinus zamân-ı kadîmde gelmiş bir adam olup, onun bu sözü bize naklen vâsıl olmuştur. Halbuki bu menkûl sözün sıdka ve kizbe ihtimâli vardır. Eğer doğru ise sözümüz Câlinus'adır ve eğer bu söz ona iftirâ ise, o halde cevâb-ı reddimiz onun için değildir.

این جواب آنکس آمد کین بگفت　　　که نبود ستش دل پر نور جفت

3962. *Bu o kimsenin cevâbı geldi ki, bunu söyledi; zîrâ ki ona pür-nûr olan gönül çift olmamıştır.*

Bizim verdiğimiz cevâb-ı red, her kim olursa olsun bu sözü söyleyen kimseyedir; zîrâ bu âlem-i dünyâdan başka âlem ve hayât-ı dünyâdan başka hayât yoktur diyen kimseye nûr ilimli ve nûr idrâkli bir gönül refîk olmamıştır. Onun kalbindeki zulmet-i cehil bu sözü söyletmiştir.

مرغ جانش موش شد سوراخ جو　　　چون شنید از گربگان او عرّجوا

3963. *Onun canının kuşu delik arayıcı sıçan oldu, vaktâki o kedilerden "arricû"yu işitti.*

Ya'ni "O kafesin etrâfındaki kedilerden "arricû"yu işittiği vakit, ölümü istemeyen kimsenin canının kuşu delik arayıcı sıçan oldu." Ankaravî hazretleri "arricû" kelimesi hakkında buyururlar ki: "Bir kimse bir şeyin üzerine dursa عرج فلان على الشيء ya'ni "Filân kimse şey üzerine durdu" derler; musallat oldu demek olur. Ve Hind şârihlerinden Velî Muhammed Ekberâbâdî şerhinde, "ayn"ın fethi ve "hâ"yı mu'cemenin zammıyla "arrihû" (عرخو), gazabları vaktinde kedi ve köpek sadâsı ma'nâsına olduğu gösterilmiş ise de, fakîr lügatlerde bulamadım.

زان سبب جانش وطن دید و قرار   اندرین سوراخ دنیا موش وار

3964. *O sebebden bu dünyâ deliği içinde sıçan gibi vatan ve karâr gördü.*

Kuş kafesinin etrâfına dizilmiş olan kediler gibi, bu ten kafesinin etrâfına ef'âl-i seyyie sûretleri veyâ melâike-i azâb dizilmiş olduğundan, ef'âl-i seyyieye mübtelâ olmuş olan bir rûh, bu dünyâ deliği içinde sıçan gibi vatan ittihâz edip karâr eyledi ve aslâ dışarıya çıkmak istemedi.

هم درین سوراخ بنایی گرفت   در خور سوراخ دانایی گرفت

3965. *Bu delik içinde de mi'mârlık tuttu, deliğin lâyıkı olan dânâlık tuttu.*

Sıçan gibi korkudan bu dünyâ deliği içine saklanan rûh, bu deliği ma'mûr etmek için mi'mârlığa teşebbüs etti ve ancak bu deliğin ma'mûrluğuna mahsûs olan ilimleri öğrenmekle iktifâ etti ve nefis hâricindeki âlemin ma'mûrluğuna lâzım ilmi tahkîr edip, hurâfatdır dedi. Nitekim Hak Teâlâ hazretleri onlar hakkında يَعْلَمُونَ ظَاهِراً مِنَ الْحَيَوةِ الدُّنْيَا وَ هُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ (Rûm, 30/7) ya'ni "Onlar hayât-ı dünyâdan zâhir olanı bilirler; halbuki onlar âhiretten gâfildirler" buyurdu.

پیشهایی که مر اورا در مزید   کاندرین سوراخ کار آید گزید

3966. *Onun için ziyâdelikte olan san'atlar ki, bu delik içinde işe gelir, ihtiyâr etti.*

Kedilerden dolayı ten kafesinden çıkmaktan korkan rûh, ne kadar bu dünyâ deliği içinde işe yarayan ve kendisinin fazâil-i dünyeviyyesine sebeb olan san'atlar varsa, hep onları ihtiyâr etti ve bunların adını "medeniyet" koydu. Ve dâimâ bu dünyâ deliğini i'mâra çalıştı ve bu delik içindeki pek kısa olan hayâtını, pek büyük bir şey sandı. Nihâyet kafes kırıldı ve kedilerin pençesine geçti, feryâda başladı ve emekleri hep boşuna gitti.

زآنکه دل بر کند از بیرون شدن   بسته شد راه رهیدن از بدن

3967. *Zîrâ ki kalbi dışarıya gitmekten kopardı, bedenden kurtulmak yolu bağlanmış oldu.*

Zîrâ böyle bir rûh, kedilerin korkusundan ten kafesinden dışarıya çıkmak mülâhazasını kalbinden kopardı ve bunu aslâ düşünemiyecek bir hâle geldi ve bu düşünememek sebebiyle, bundan kurtulmâk fikrinin yolu bağlandı, artık kalbine böyle bir fikir gelemez oldu ve: "Yâhû, bir gün gideceksin, senin için ölmek mukadderdir" diyenler ile de istihzâya başladı.

عنکبوت ار طبع عنقا داشتی   از لعابی خیمه کی افراشتی

3968. *Eğer örümcek, ankā tabîatini tuta idi, ne vakit bir salyadan çadır binâ ederdi?*

"Örümcek"den murâd, ehl-i dünyâ ve "ankā kuşu"ndan murâd, ehl-i hakîkat ve ehl-i âhiret, "salya"dan murâd, dünyânın hünerleri ve san'atları ve "çadır"dan murâd, mahkûm-ı fenâ olan ma'mûre-i âlemdir. Ya'ni "Eğer örümcek meşrebinde olan ehl-i dünyâ, ankā kuşu meşrebinde olup, yükseklerde uçan ehl-i hakîkat tabîatinde olaydı, ancak salya mesâbesinde olan dünyâ hüner ve san'atlarına bağlanıp, mahkûm-ı fenâ olan bu ma'mûre-i âlemin i'mâriyla meşgūl olur mu idi?" Bu beyt-i şerîfde sûre-i Ankebût'da olan şu âyet-i kerîmeye işâret buyurulur: مَثَلُ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللّٰهِ اَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ اتَّخَذَتْ بَيْتًا وَ اِنَّ اَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ (Ankebût, 29/41) Ya'ni "Allah'ın gayri dostlar ittihâz edenlerin meseli, kendisine ev yapan örümcek meseli gibidir. Halbuki evlerin en zayıfı olduğu muhakkaktır; eğer bilseler idi, yapmazlar idi."

گربه کرده چنگ خود اندر قفس   نام چنگش درد و سرسام و مغص

3969. *Kedi kendi pençesini kafese atmıştır; onun pençesinin adı derd ve sersâm ve magasdır.*

"Derd", mutlakan ağrı ve sancı ve veca' ma'nâsınadır. "Ser-sâm", bir nevi' dimâğ hastalığı ve "magas", bağırsaklarda hâsıl olan illet ve evcâ' demektir. Bu beyt-i şerîfde "kafes"den murâd ten ve "kedi"den murâd, ölüm ve "pençe"den murâd türlü türlü hastalıklardır.

گربه مرگست و مرض چنگال او   می زند بر مرغ و پر و بال او

3970. [3984] *Kedi ölüm ve onun pençesi marazdır. Kuş üzerine ve onun kanadı üzerine vurur.*

گوشه گوشه می جهد سوی دوا　　　مرگ چون قاضیست رنجوری گوا

3971. *Köşe köşe ilâç tarafına sıçrar; ölüm kadı, hastalık şâhid gibidir.*

Dünyânın ulûm ve hünerlerinde sâhib-i fazîlet olup, dünyâ deliğini i'mâr ile meşgûl olan kimsenin ten kafesine ölüm kedisi hastalık pençesini attığı vakit, o bîçâre: "Aman bana bir çâre yok mu?" diye köşeden köşeye ve doktordan doktora ilâç ve çâre tarafına koşar; halbuki ölüm, rûhun cisimden iftirâkına hükm edecek olan bir kadı ve hâkim; ve hastalık ise bu iftirâkın zarûrî olduğunu isbât eden şâhid gibidir.

چون پیادهٔ قاضی آمد این گواه　　　که همی خواند ترا تا حکم گاه

3972. *Bu şâhid, kādının muhzırı gibi geldi ki, seni hüküm yerine kadar da'vet eder.*

"Piyâde", burada mahkemenin muhzırı ve mübâşiri ma'nâsına gelir.

مهلتی می خواهی از وی در گریز　　　گر پذیرد شد و گر نی گفت خیز

3973. *Ondan kaçmakta bir mühlet istersin, eğer kabûl ederse gitti ve eğer etmezse, "Kalk!" dedi.*

Hâkim tarafından sana hastalık mübâşiri geldiği vakit, sen huzûr-ı hâkimden kaçmak husûsunda ondan bir mühlet istersin; eğer sana mühlet vermeyi kabûl ederse, o hastalığına çâre bulunur ve senden gider; ve eğer sana mühlet vermeyi kabûl etmezse, o hastalık: "Haydi bakalım kalk! mutlakā gideceğiz!" der.

جستن مهلت دوا و چارهها　　　که زنی بر خرقهٔ تن پارهها

3974. *Mühlet istemek devâ ve çârelerdir ki, ten hırkası üzerine pâreler vurursun.*

Ölüm kadısından mühlet istemek tedâvîye ve ilâçlara tevessül etmektir ki, bu tevessül ile sen ten hırkası üstüne yamalar dikmiş olursun.

عاقبت آید صباحی خشم وار　　　چند باشد مهلت آخر شرم دار

3975. *Âkıbet bir sabah hışım gibi gelir (Der ki): "Ne kadar mühlet olur, artık utan!"*

Ve çok tedâvî ve ilâç mühletlerinden sonra, âkıbet o ölüm bir gün öfke gibi birdenbire gelip der ki: "Haydi bakalım kalk, kadı huzûruna gideceğiz, bu

ne kadar mühlet vermek olur; artık mühlet istemekten utan!" فَاِذَا جَاءَ اَجَلُهُمْ لاَ يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَ لاَ يَسْتَقْدِمُونَ (A'râf, 7/34) ya'ni "Onların ecelleri geldiği vakit bir sâat ileri ve geri gitmez" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

عذر خود از شه بخواه ای پر حسد پیش ازآنکه آنچنان روزی رسد

3976. *Ey pür-hased, şâhdan kendi özrünü iste, ondan evvel ki, öyle bir gün erişir.*

Ey hasedi çok olan kimse, şâh-ı hakîkî olan Hak'dan, sıfât-ı mezmûmenden ve ef'âl-i seyyienden dolayı özür dile; öyle bir gün erişmezden evvel kötülüklerinin afvını niyâz et.

وآنکه در ظلمت براند بارگی بر کند زآن نور دل یکبارگی

3977. *O kimse ki, atı zulmetde sürer, ondan dolayı kalbin nûrunu bir uğurdan koparır.*

"Bârgî", at ma'nâsınadır. Ba'zıları atın bir nev'i ve ba'zıları yük atı demiştir. Ve kudret ve zenginlik ve fâhişe ma'nâlarına da gelir. Burada "at" ma'nâsı münâsibdir; murâd, matıyye-i nefisdir. Ya'ni "Bir kimse kendisinin binek hayvanı olan nefsini, tabîat zulmeti içinde sürüp koşturur ise, bu sürmekten dolayı kalbindeki nûr-ı yakîni bir uğurdan koparır ve söndürür; ve nûr-ı yakînin sönmesiyle küfür ve inkâr baş kaldırır.

می گریزد از گوا و مقصدش کان گوا سوی قضا میخواندش

3978. *Onun şâhidinden ve maksadından kaçar ki, o şâhid onu kazâ tarafına da'vet eder.*

Kalbindeki nûr-ı yakîni koparmış olan kimse, artık ölüm kadısının şâhidi olan emrâzdan ve emrâzın tasallutu maksadından kaçar; halbuki o şâhid-i emrâz, o kimseyi kazâ-yı ilâhî tarafına da'vet etmiştir. Binâenaleyh o kimse kazâ-yı ilâhîden râzı olmamış bulunur ve من لم یرض بقضائی فلیطلب ربا سوائی ya'ni "Benim kazâma râzı olmayan, benden başka Rab bulsun" hadîs-i kudsîsindeki itâba muhâtab olur.

زین گذر کن جانب آن شخص ران کو بمسجد آمد آن شب میهمان

3979. *Bundan geç, o şahıs tarafına sür ki o, o gece mescide misâfir olarak geldi.*

Bu hitâb, Hz. Pîr efendimiz tarafından nefs-i nefîslerinedir. Buyururlar ki: "Ey Mevlânâ, bu bahsin îzâhını bırak da, o kıssadaki şahıs tarafına rücû' et ki, o şahıs o şehre geldiği gece, adam öldürücü mescide misâfir olarak geldi."

ملامت کردن اهل مسجد مهمانرا از شب خفتن دران مسجد

Ehl-i mescidin, misâfiri gece mescidde yatmaktan melâmet etmesi

قوم گفتندش مکن جلدی برو　　تا نگردد جامه و جانت گرو

3980. *Kavim ona dediler ki: "Cesûrluk etme, git, libâsın ve canın rehin olmasın!"*
[3993]

Ehl-i mescid misâfire dediler ki: "Burada yatmak husûsunda cesûrluk etme ve şecâat gösterme; git, libâs-ı cismin ve canın ölümün mahbûsu olmasın!"

آن ز دور آسان نماید به نگر　　که بآخر سخت باشد رهگذر

3981. *"O uzaktan kolay görünür; iyi bak, zîrâ sonunda geçit şedîd olur."*

"Tarîk-ı aşk uzaktan kolay görünür; fakat iyi teemmül et, zîrâ sonunda bu aşk yolunun geçidi sarp ve şedîd olur." Hâce Hâfız buyurur:

الا یا ایها الساقی ادر کأسا و ناولها　　که عشق آسان نمود اول ولی افتاد مشکلها

"Ey sâkî, aşk kadehini devr et ve onu sun! Zîrâ aşk evvelen kolay göründü, fakat müşkiller vâki' oldu."

خویشتن آویخت بس مرد و گسست　　وقت پیچاپیچ دست آویز جست

3982. *"Çok adam kendini astı, burularak berbâd oldu; kıvranma vaktinde el tutacak şeye sıçradı."*

"Güsest", "güsisten" masdarından mâzîdir. (*Gıyâsü'l-Lügât*'da) Yumuşak bir şeyin burularak kopması ma'nâsına gösterilmiştir. Filhakîka bir kimse kendisini asmak sûretiyle intihâra karâr verip, icrâya başladığı vakit, can havliyle çırpınıp sarılacak bir yer arar. Cenâb-ı Pîr efendimiz tarîk-i aşkı, asılmaya teşbîh buyurmuşlardır. Hind nüshalarında, birinci mısrâ' بس کسا کاویخت خود را از نخست　　وقت پیچا پیچ دستاویز جست ya'ni "Çok kimseler ki ibtidâdan kendilerini astı, ıztırâb vaktinde el tutacak bir şey aradı" sûretindedir.

پیشتر از واقعه آسان بود　　　در دل مردم خیال نیك و بد

3983. *Kişinin gönlünde iyinin ve kötünün hayâli vâkıadan evvel kolay olur.*

چون در آید اندرون کارزار　　　آن زمان گردد بر آنکس کار زار

3984. *Vaktâki harb içine gelir, o zaman o kimseye iş ağlamak olur.*

İyinin ve kötünün hayâli fiilen zuhûrdan evvel, gönülde kolay görünür. Vaktâki hayâlde kolay görünen o vak'a; ve meselâ zâhirde harb ve ma'nâda riyâzet ve mücâhede-i nefs fiilen icrâya başlandığı vakit, çok kimsenin işi ağlamak olur. Birinci "kârzâr", cenk ve kavga ma'nâsınadır; ve ikincide "kâr", iş ve "zâr", burada ağlamak demektir.

چون نه شیری هین منه تو پای پیش　　　کآن اجل گرگست و جان تست میش

3985. *Mâdemki arslan değilsin, sakın ileriye ayak koyma; zîrâ o ecel kurttur ve senin canın koyun.*

ور ز ابدالی و میشت شیر شد　　　ایمن آ که مرگ تو سر زیر شد

3986. *Ve eğer sen "abdâl"dan isen ve senin koyunun, arslan oldu ise, emîn olarak gel ki, senin ölümün baş aşağı oldu.*

Yukarılarda dahi îzâh olunduğu üzerine, alelumûm mevt iki nevi'dir. Biri ıztırârî ve tabîîdir ki, benî-beşerin cümlesi bu mevte mahkûmdur. Nitekim كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ (Âl-i İmrân, 3/185) ya'ni "Her bir nefis ölümü tadıcıdır" buyrulur. Dîğeri ihtiyârî ve irâdîdir ki, bu nevi' ölüm, benî-beşerin umûmuna mahsûs değildir. Küre-i arz üzerinde bir buçuk milyâr tahmîn olunan efrâd-ı beşerden pek azına nasîb olur bir devlet ve inâyet-i Hak'dır. Bu mevt-i ihtiyârîde insanın sıfât-ı nefsâniyyesi, sıfât-ı hakkâniyyeye tebdîl olunduğu için, bu saâdetlilere "abdâl" ta'bîr olunur.

Ve bu mevt-i ihtiyârî ile ölenlerin indinde mevt-i ıztırârî ve tabîînin aslâ ehemmiyeti yoktur. Onlar mevt-i tabîîye âşıkdırlar. Bir numûne olmak üzere cenâb-ı Pîr efendimizin sandûka-i şerîfleri üzerine yazılmış olan bir gazel-i âlîlerinin burada dercini münâsib gördüm. Gazel:

بروز مرگ چو تابوت من روان باشد　　　گمان مبر که مرا درد این جهان باشد

برای من مگری و مگو دریغ دریغ　　　بدوغ دیو در افتی دریغ آن باشد

جنازه ام چو ببینی مگو فراق فراق　　　مرا وصال ملاقات آن زمان باشد

مرا بگور سپاری مگو و داع و داع | گه گور پردهٔ جمعیت جنان باشد
فروشدن چو بدیدی بر آمدن بنگر | غروب شمس و قمر را چرا زبان باشد
ترا غروب نماید ولی شروق بود | لحد چو حبس نماید خلاص جان باشد
کدام دانه فرو رفت در زمین که نرست | چرا بدانهٔ انسانت این گمان باشد
کدام دلو فرد رفت و پر برون نآمد | ز چاه یوسف جانرا چرا فغان باشد
دهان چو بستی ازین سوی آن طرف بگشا | که های و هوی تو در جو لامکان باشد

"Ölüm gününde benim tabutum gidici olduğu vakit, benim için bu cihânın derdi olduğunu zannetme! Benim için ağlama ve yazık, yazık! deme! Şeytanın hîlesine düştün, o yazık oldu. Cenâzemi götürdüğün vakit, firâk, firâk deme! Benim için o zaman mülâkāt-ı visâl olur. Vaktâki beni mezara tevdî' edersin, vedâ' vedâ deme ki, mezar cem'iyyet-i kulûbun perdesi olur. Aşağıya gitmeği gördüğün vakit, yukarı gelmeğe bak; güneşin ve ayın gurûbuna niçin ziyân olsun? Sana gurûb görünür, fakat şurûk olur, lahd hapis gibi görünür, canın kurtulması olur. Hangi dâne zemîne gömüldü, neşv ü nemâ bulmadı? Niçin senin dâne-i insâniyyetine bu şübhe olsun? Hangi kova aşağıya gitti ve dolu olarak dışarıya gelmedi. Kuyudan dolayı cân Yusuf'una niçin figān ola? Vaktâki ağzı bu taraftan bağladın, o tarafa aç ki, senin hây ve hûyun lâ-mekân fezâsında olsun!"

کیست ابدال آنکه او مبدل شود | خمرش از تبدیل یزدان خل شود

3987. *Abdâl kimdir? O kimsedir ki, o mübeddel ola, onun şarâbı Hâlık'ın tebdîlinden sirke ola.*

"Şarâb"dan murâd, enâniyet sarhoşluğu veren sıfât-ı nefsâniyyedir. "Sirke"den murâd, sıfât-ı mahmûde-i rûhâniyyedir. Ya'ni "Abdâl o kimseye derler ki, onun sıfât-ı nefsâniyyesi, sıfât-ı rûhâniyyeye tebdîl edilmiş ola; ve rûh halîfe-i Hak olduğundan, onun sıfâtı, sıfât-ı ilâhiyyenin pertevi olur."

لیك مستی شیر گیری وز گمان | شیر پنداری تو خود را هین مران

3988. *Fakat zan cihetinden arslan tutucu bir sarhoşsun; ve kendini arslan zan edersin, sakın da'vâ etme!*

Fakat ey nefsânî olan kimse, sen nefsinin kötü sıfatlarının şarâbını içip, kendi benliğinin sarhoşu olmuşsun ve o enâniyet sebebiyle, kendini arslan-

ları avlayıcı bir tasarruf sâhibi zannetmektesin; ve kendini arslan zannediyorsun. Sakın merdân-ı Hakk'ın saldırdıkları meydân-ı harbe saldırma!

گفت حق ز اهل نفاق ناسديد   بَأسُهُمْ مَا بَيْنَهُمْ بَأسٌ شَدِيدْ

3989. *Hak, nâ-sedîd olan ehl-i nifâkdan dolayı buyurdu ki: "Onların aralarında olan harb, şedîd harbdir."*

"Sedîd", doğru ve "nâ-sedîd", eğri demektir. Ya'ni eğri olan ehl-i nifâkdan dolayı Hak Teâlâ hazretleri sûre-i Haşr'da لاَ يُقَاتِلُونَكُمْ جَمِيعاً الاَّ فِى قُرًى مُحَصَّنَةٍ اَوْ مِنْ وَرَاءِ جُدُرٍ بَأسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ تَحْسَبُهُمْ جَمِيعاً وَ قُلُوبُهُمْ شَتَّى ذَلِكَ بِاَنَّهُمْ قَوْمٌ لاَ يَعْقِلُونَ (Haşr, 59/14) ya'ni "Sizinle mukâtele edemezler, ancak tahsîn olunmuş karyelerde, yâhud duvarlar arkasından harb ederler; onların aralarındaki muhârebeler şedîddir. Sen onları müctemi' zannedersin, halbuki onların kalbleri müteferrikdir. Bu hâl muhakkak onların taakkul edemez bir kavim oldukları sebebiyledir" buyurur. Ya'ni kavilleri fiillerine uymayan ehl-i nifâk, kendi aralarında harbden bahsederken şöyle vururuz ve böyle keseriz diye büyük kahramanlıklar gösterirler; sözleri fiiliyâta münkalib olduğu vakit, saklanacak yer ararlar.

در ميان همدگر مردانه اند   در غزا چون عورتان خانه اند

3990. [4003] *Birbirleri arasında merdânedirler; gazâda ise evin kadınları gibidirler.*

گفت پيغمبر سپهدار غيوب   لا شجاعه يا فتى قبل الحروب

3991. *Gaybın seraskeri olan Peygamber buyurdu: "Ey delikanlı, harblerden evvel şecâat yoktur!"*

Âlem-i gaybın seraskeri ve zamâir-i beşerin vâkıfı olan Resûl-i zîşân Efendimiz, söz ile kahramanlık gösteren birine hitâben: يا فتى لا شجاعة قبل الحرب ya'ni "Ey delikanlı harbden evvel şecâat yoktur" buyurdu. Zîrâ insanın mâhiyyet-ı rûhiyyesi ancak, fiiliyyât sâhasında zâhir olur. Beyt-i Ziyâ Paşa:

Âyînesi işdir kişinin lâfa bakılmaz
Şahsın görünür rütbe-i aklı eserinde

وقت لاف غزو لب پر کف کنند   وقت جوش جنگ چون کف بى فنند

3992. *Gazâ lâfı vaktinde ağızlarını köpük dolu ederler; cenk kızıştığı vakit, köpük gibi fensizdirler.*

"Aralarında muhârebe lâfı olduğu vakit, söz kahramanları ağızlarını köpürte köpürte düşmanı mağlûb ve makhûr edeceklerinden bahs ederler; fi-

ilen harb zuhûrunda cenk kızıştığı vakit köpük gibi fensiz ve tedbirsiz bir halde darmadağın olurlar." Hind nüshalarında ikinci mısrâ' وقت جوش و جنگ چون کف می فتند ya'ni "Galeyan ve cenk vaktinde köpük gibi düşerler" sûretindedir.

وقت ذکر غزو شمشیرش دراز　　　　وقت کر و فر تیغش چون پیاز

3993. *Gazâ zikri vaktinde, onun kılıcı uzundur; kerr ü fer vaktinde onun kılıcı soğan gibidir.*

"Kerr ü fer", eski harblerde, pehlivanların harb meydanlarında düşmana karşı elindeki kılıç ve kalkan ile ileri geri vaziyetler göstermesi ma'nâsınadır. Ya'ni "Söz kahramanlarının kılıcı, muhârebe lâfı olurken pek uzun olup, düşmanı kahr eder; fakat kerr ü fer vaktinde ve söz fiiliyâta intikāl ettikde, o kahramânın kılıcı soğan gibi güs-güdük ve metânetsiz bir hâle gelir."

وقت اندیشه دل او زخم جو　　　　پس بیك سوزن تهی شد جنگ او

3994. *Düşünce vaktinde, onun kalbi yara isteyicidir; sonra bir iğne ile onun tulumu boşaldı.*

"Harb düşüncesi vaktinde o söz kahramanının kalbi, düşman kılıcından yara isteyicidir. Harb, fiiliyât sâhasına geldikten sonra, onun hayâl rüzgârı ile dolu olan vücûdunun tulumu, cüz'î bir yara ile boşalır ve pörsür." Bu beyitlerin hem harb-i zâhirîye ve hem de harb-i ma'nevîye şumûlü vardır. Tarîk-i Hakk'a sülûk husûsunda birçok kimseler cür'et gösterirler ve hayâllerinde yaptıkları mücâhedât ile nefis ve şeytanı mağlûb ederler; vaktâki önlerine nefsin ve şeytanın muhâcemâtı çıkar, mağlûb ve perîşân olurlar; ve başlarına bir belâ gelse, feryâd ederler ve tabîb-i ilâhî olan mürşid-i kâmilin tertîb ettiği acı ilâçları yutamazlar.

من عجب دارم ز جویای صفا　　　　کو گریزد وقت صیقل از جفا

3995. *Ben saykal vaktinde cefâdan kaçan, safâ isteyiciden aceb tutarım.*

"Saykal", cilâ vermek ve parlatmak. Ya'ni "Kalbinin safâsını ve temizliğini isteyen bir sâlikin, mürşid-i kâmil tarafından kalbine cilâ vermek için riyâzet ve mücâhede cefâsından kaçmasına taaccüb ederim; zîrâ bir kimsenin istediği şeyin esbâb-ı husûlünden kaçması, şâyân-ı taaccübdür."

عشق چون دعوی جفا دیدن گواه　　　　چون گواهی نیست شد دعوی تباه

3996. *Aşk da'vâ, cefâ görmek, şâhid gibidir. Vaktâki bir şâhid yoktur, da'vâ tebâh oldu.*

Sâlikin aşkı da'vâ ve sülûkun îcâbı olan cefâyı görmek ve meşakkati çekmek, o da'vânın doğruluğuna şâhid gibidir. Şâhid olmazsa, da'vâ da fâsid olur.

چون گواهت خواهد این قاضی مرنج   بوسه ده بر مار تا یابی تو گنج

3997. *Bu kadı, senin şâhidini istediği vakit incinme; yılan üzerine bûse kondur, tâ ki sen hazîneyi bulasın.*

"Kadı"dan murâd, mürşid-i kâmil, "şâhid"den murâd, mürşid-i kâmilin tertîb ettiği mücâhedât ve riyâzâtdır; ve "yılan"dan murâd, zahmet ve meşakkat-i sülûkdür. "Hazîne"den ve "define"den murâd, sâlikin arz-ı vücûdunda medfûn ve mahfî olan hakîkattir. Ya'ni "Mürşid-i kâmil, senin aşkına şâhid olmak üzere, senden mücâhede ve riyâzet istediği vakit, müteessir olma, bu zahmet ve meşakkati seve seve kabûl et, tâ ki arz-ı vücûdunda mahfî olan hakîkat definesine mâlik olasın."

آن جفا با تو نباشد ای پسر   بلکه با وصف بدی اندر تو در

3998. *Ey oğul, o cefâ sana olmaz, belki sendeki kötülüğün vasfınadır.*

Sülûkünü itmâm etmemiş olan bir kimse, nâ-bâliğ bir çocuk mesâbesinde olduğu için, cenâb-ı Pîr efendimiz "oğul" diye hitâb buyururlar. Ya'ni "Ey nâ-bâliğ olan oğul, mürşid-i kâmilin cefâsı senin şahsiyetine değildir, belki sende[ki] sıfât-ı nefsâniyyeye karşıdır." İkinci mısrâ'ın nihâyetindeki "der" kelimesi zâiddir.

بر نمد چوبی که آنرا مرد زد   بر نمد آنرا نزد بر گرد زد

3999. *Kilim üzerine bir sopayı ki, ona adam vurdu, onu kilime vurmadı, toz üzerine vurdu.*

Ey sâlik, senin vücûdun bir kilime ve sendeki sıfât-ı nefsâniyye de toza benzer. Meselâ bir kimse kilime sopa vurduğu vakit, onun maksadı kilime cefâ etmek değildir, belki üzerindeki tozu çıkarmaktır. Bunun gibi, mürşid-i kâmil sopa mesâbesinde olan mücâhedât ve riyâzâtı tahmîl ederse, bana hakâret etti diye müteessir olma; maksadı sendeki sıfât-ı nefsâniyye tozlarını çıkarmaktır.

گر بزد مر اسب را آن کینه کش   آن نزد بر اسب زد بر سکسکش

4000. [4013] *O kîn çekici eğer ata vurursa, onu ata vurmadı, onun süksüğü üzerine vurdu.*

"Süksük", yol tutmayan fenâ huylu at, ma'nâsınadır. Ya'ni "Yürümesinden dolayı kalbinde ata karşı kîn çekici olan kimse, eğer o ata vurursa, vurması onun şahsına değildir; belki onda mevcûd olan kötü huyadır." Zîrâ atdan maksûd olan onun yola gitmesidir. Binâenaleyh bu dayak, huyunun tebdîli içindir ve huyunadır."

تاز سکسك وا رهد خوش پی شود　　　　شیره را زندان کنی تا می شود

4001. *Tâ ki süksükden kurtulsun, latîf adımlı olsun; şırayı, mey olmak için habs edersin.*

Bu döğüşün, onun yola gitmemek huyundan kurtulması ve latîf yürüyüşlü olması içindir. Ve keză üzüm şırasını bir fıçı içinde habs edersin ve fıçının ağzını da sıkı sıkı kaparsın; bu hapis cezâsı onun şaraba ve meye tahavvül etmesi içindir; yoksa bu habsin, şıranın zâtıyla bir münâsebeti yoktur, bu hapis ancak sıfâtına âid bir muâmeledir.

گفت چندان آن یتیمك را زدی　　　　چون نترسیدی ز قهر ایزدی

4002. *Dedi: "O yetimciği o kadar döğdün, Hâlik'a mensûb olan kahırdan niçin korkmadın?"*

Bu da dîğer bir misâldir. Ya'ni "Bir kimse bir yetîmi döğen dîğer bir kimseye dedi: Yâhû "O bîçâre yetimciği o kadar döğdün. Cenâb-ı Hak فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ (Duhâ, 93/9) ["Öyleyse sakın yetîmi ezme!"] buyurduğu cihetle, sen bu fiilinden dolayı Hâlık'ın kahrından korkmadın mı?"

گفت او را کی ز دم ای جان دوست　　　　من بدان دیوی زدم کو اندروست

4003. *Dedi: "Ey dostun canı, ona ne vakit vurdum? Ben o bir şeytana vurdum ki, onda vardır."*

Yetîmi döğen kimse cevâben dedi ki: "Ey benim canım, ben o yetîme vurmadım, belki onda mevcûd olan bir şeytana vurdum. Ya'ni onun şeytan olan sıfâtına vurdum. Yoksa yetîmin şahsı ve zâtına karşı aslâ kînim ve buğzum yoktur."

ما دران گوید ترا مرگ تو باد　　　　مرگ آن خو خواهد و مرگ فساد

4004. *Analar sana, "Ölümün olsun!" derse, o huyun ölümünü ve fesâdın ölümünü ister.*

Meselâ anan senin kötü bir huyundan dolayı öfkelenip, sana: "Öl, geber!" diye bedduâ ederse, senin şahsının ölümünü istediğinden dolayı değildir; belki onu hiddete getiren senin o kötü huyunun ve fesâdının ölmesini ve zâil olmasını ister.

آن گروهی کز ادب بگریختند   آب مردی و آب مردان ریختند

4005. *O bir tâife ki edebden kaçtılar, merdliğin suyunu ve merdlerin suyunu döktüler.*

Bu beyt-i şerîf, yukarıda geçen 3995 numaralı beyt-i şerîfe merbûtdur. O beyt-i şerîfde: "Ben saykal vaktinde cefâdan kaçan safâ isteyiciden aceb tutarım" buyrulmuş idi. Bu beyt-i şerîfde de, "O sâliklerin bir tâifesi ki, edeb-i sülûkden kaçtılar, mertliğin ve merdân-ı ilâhînin haysiyyetlerini kırdılar; zîrâ kendilerine kusûr bulmadılar; tarîk-i evliyâya levm ettiler."

عاذلان شان از وغا واراندند   تا چنین خیز و مخنث ما ندند

4006. *Levm ediciler onları cenkden geri sürdüler, nihâyet böyle me'bûn ve mef'ûl kaldılar.*

Levm ediciler bu kaçan tâifeyi nefis ve şeytan ile mücâhededen geri sürdüler, nihâyet onlar böyle nefis ve şeytanın mef'ûlü ve me'bûnu kaldılar ve kadınlar cinsine mülhak oldular.

لاف و غره ژاژخارا کم شنو   با چنینها در صف هیجا مرو

4007. *Herze yiyicilerin öğünmesini ve gurûrunu az dinle, böyleler ile cenk saffına gitme!*

زآنکه زَادُوکُمْ خَبَالاً گفت حق   کز رفاق سست بر گردان ورق

4008. *Zîrâ ki Hak: "Zâdûküm habâlen" buyurdu ki, zayıf rüfekādan varakı döndür!*

Bu beyt-i şerîfde, sûre-i Tevbe'de vâki' لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَازَادُوكُمْ الاَّ خَبَالاً وَلاَوْضَعُوا خِلاَلَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ وَ فِيكُمْ سَمَّاعُونَ لَهُمْ وَاللّٰهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ (Tevbe, 9/47) ya'ni "Eğer onlar sizinle berâber çıksalar, ancak mekr ve gadr artırırlar idi. Sizin aranızda fitne ve muhâlefet bırakmak isterler idi ve câsusluk edip sizin kelâmınızı onlara nakl ederler idi; Allah Teâlâ zâlimleri bilir" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'ni "Hak Teâlâ hazretleri, cihâd-ı asgar hakkında zaîfü'l-kalb olan arkadaşlardan kalbinin sahîfesini çevir, buyurdu. Binâenaleyh bu emrin ci-

hâd-ı ekber olan nefis ve şeytan ile olan muhârebeye de tatbîki îzâha muhtâç değildir. Tarîk-i Hakk'a sülûk emrinde de kaviyyu'l-kalb rüfekā lâzımdır.

که گر ایشان با شما همره شوند　　غازیان بی مغز همچون که شوند

4009. *Zîrâ onlar size refîk olurlar ise, gāzîler saman gibi içsiz olurlar.*

Ya'ni "Bu zaîfu'l-kalb olanlar emr-i mücâhedede size refik olurlar ise, düşman ile veyâ nefis ve şeytan ile gazâ edenler, saman çöpünün nasıl içi ve özü yoksa, onların da kuvve-i ma'neviyyeleri zâil olup içsiz ve cevhersiz olurlar ve netîcede dahi mağlûbiyet vâki' olur."

خویشتن را با شما هم صف کنند　　پس گریزند و دل صف بشکنند

4010. [4023] *Kendilerini sizin ile hem-saf ederler, sonra kaçarlar ve saffın kalbini kırarlar.*

O zayıf kalbli olan kimseler, kendilerini sizinle berâber bir saffa koyarlar, sonra iş fiiliyâta gelince kaçarlar ve saffın kalbi olan sizlerin kuvve-i ma'neviyyelerini de bozarlar.

پس سپاهی اندکی بی این نفر　　به که با اهل نفاق آید حشر

4011. *Binâenaleyh bu nefersiz biraz sipâhî iyidir ki, ehl-i nifâk ile müctemi' gele.*

Ya'ni "Bu korkak münâfık cemâati olmaksızın, biraz asker, ehl-i nifâk ile ictimâ' eden askerden iyidir."

هست بادام کم خوش بیخته　　به ز بسیاری بتلخ آمیخته

4012. *İyi seçilmiş az bâdem, acı ile karışmış çokluktan iyidir.*

"Bîhte", elenmiş demektir, burada seçilmiş ve ayrılmış ma'nâsına gelir. Ya'ni "İyice seçilmiş az mikdardaki tatlı bâdem, acı bâdem karışık olan çok mikdardaki bâdemden iyidir."

تلخ و شیرین گر بصورت یك شی اند　　نقص ازآن افتاد که هم دل نیند

4013. *Acı ve tatlı gerçi sûretde bir şeydirler; naks o cihetden vâki' oldu ki, hem-dil değildirler.*

"Mü'min ile münâfık ve acı bâdem ile tatlı bâdem, sûret i'tibâriyle birbirinin mümâsilidir, aralarındaki eksiklik bâtınlarının ve içlerinin bir olmamasın-

dan vâki' oldu." Zîrâ mü'minin kalbinde îmân ve münâfıkın kalbinde ise inkâr duyguları vardır; ve îmân inkârın zıddıdır. Ve kezâ acı, tatlının zıddıdır.

گبر ترسان دل بود كو از گمان　　　می زید در شك ز حال آن جهان

4014. *Mecûsî, korkak gönüllü olur ki, o zandan, o cihânın hâlinden şek içinde yaşar.*

"Gebr", âteş-perest ve mecûsî ma'nâsınadır. Ya'ni "Mecûsî kendi mezhebine îmân husûsunda korkak gönüllüdür ve mütereddiddir. Mezhebine taalluku zan üzerinedir; ya'ni mezhebinin sıdkına zan ile hükmetmiştir. İşte bu zannından dolayı, âlem-i âhiretin hâlinden şek içinde yaşar." Münâfıklar da böyledir, onların îmânı da, zan üzerinedir. Nitekim Hak Teâlâ onlar hakkında sûre-i Nisâ'da buyurur: مُذَبْذَبِينَ بَيْنَ ذَلِكَ لاَ اِلَى هَؤُلاَءِ وَ لاَ اِلَى هَؤُلاَءِ (Nisâ, 4/143) Ya'ni "O münâfıklar küfür ile îmân arasında mütehayyir ve mütereddid olup, ne mü'minler ve ne kâfirler tarafına mensûbdurlar." Binâenaleyh onlar âhiret hakkında mütereddid oldukları için, harbde onlardan fedâkârlık beklenemez.

می دود در ره نداند منزلی　　　گام ترسان می نهد اعمی دلی

4015. *Yolda koşar, bir menzil bilmez; bir kör gönüllü korkarak adım koyar.*

Ashâb-ı tereddüdün fikri, hayât-ı dünyeviyyesinde tefekkürât yolunda koşar, fakat karâr verecek ve sükûnet bulacak bir menzil bilemez; ve kat'î hükmünü verip, kalbinde sükûnet hâsıl olmaz. Kalbi nûrsuz ve kör olduğu için, fikrinin adımlarını korkarak atar; ve îmânı kat'î ve yakînî değildir.

چون نداند ره مسافر چون رود　　　با ترددها و دل پر خون رود

4016. *Sefer edici, yol bilmediği vakit, nasıl gider? Tereddüdler ve pür-hûn gönül ile gider.*

هر كه گويد هاى اين سو راه نيست　　　او كند از بيم آنجا وقف و ايست

4017. *Her kim, "Yâhu bu taraf yol değildir, derse, o korkudan orada tevakkuf eder ve durdu.*

"Her kim, bu mütereddid kalbli olan kimseye: "Yâhu bu senin gittiğin yol, bir makbûl yol değildir, vazgeç derse, o kimse korkudan dolayı olduğu noktada tereddüd edip durur." Binâenaleyh bir kimse bir tarîka sâlik olduğu vakit, evvelen sıdkına mutmain olmak ve ondan sonra sülûk etmek lâzımdır. Bu itmi'nân hâsıl olunca, kim ne derse desin, aslâ kulak asmaz.

ور بداند ره دل با هوش او　　　کی رود هر های و هو در گوش او

4018. *Ve eğer onun akıllı olan kalbi yol bilirse, her hây u hûy ne vakit onun kulağına gider?*

Kalbinin gözü hakîkati gören kimse dedikodulara kulak asmaz.

پس مشو همراه این اشتر دلان　　　زانکه وقت ضیق و بیمند آفلان

4019. *Binâenaleyh bu korkakların refîki olma, zîrâ ki darlık ve korku vaktinde âfillerdir.*

“Üştür-dil”, nâmerd ve korkak ma'nâsınadır. Ya'ni: “Ey sâlik, bu gibi mütereddidler ve adımlarını korka korka atanlar ile berâber tarîk-i Hakk'a sülûk etme ve onları kendine refîk ittihâz etme; zîrâ seni de korkutup idrâk-i hakâyıkdan uzaklaştırırlar ve sıkıldıkları ve korktukları vakit kaçarlar.”

پس گریزند و ترا تنها هلند　　　گرچه اندر لاف سحر با بلند

4020. [4033] *İmdi kaçarlar ve seni yalnız bırakırlar, gerçi lâfda Bâbil'in sihiridirler.*

“Hilîden”, bırakmak demektir. “Sihr-i Bâbil” sûre-i Bakara'da vâki' وَلٰكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ (Bakara, 2/102) [“Lâkin şeytanlar kâfir oldular. Çünkü insanlara sihri ve Bâbil'de Hârût ve Mârût isimli iki meleğe indirileni öğretiyorlardı”] âyet-i kerîmesinde beyân buyrulan sihirdir ki, yukarılarda Hârût ve Mârût kıssasında beyân olundu. Ya'ni “Ehl-i tereddüd müsâbaka vaktinde seni yalnız bırakıp kaçarlar; fakat her birisi öğünmede ve lâfda insanı teshîr husûsunda Bâbil'in sihri gibi müessirdirler; fiiliyâtda boşdurlar.”

تو ز رعنایان مجو هین کارزار　　　تو ز طاوسان مجو صید و شکار

4021. *Sen ra'nâlardan sakın ceng isteme! Sen tâvuslardan sayd ve şikâr isteme!*

“Ra'nâ'”, Arabî'de “ra'n”dan ahmak kadın, ma'nâsınadır. Fârisî'de elif-i maksûre ile zîbâ ve hoş-nümâ ve çâlâk ve mütekebbir ma'nâlarına ve içi kırmızı ve dışı sarı olan güle de ıtlâk olunur. Burada zâhiri hoş-nümâ ve nâzenîn ma'nâsınadır. Ya'ni “Sen zâhiri süslü, hoş-nümâ olan kimselerden cihâd-ı asgar ve ekber isteme ve onlardan bu mertliği bekleme; nitekim zâhiri müzeyyen olan tâvus kuşundan doğanların sayd ve şikârı beklenemez.”

طبع طاوسست و وسواست كند دم زند تا از مقامت بر كند

4022. *Tabîat tâvusdur ve sana vesvese eder; seni makāmından koparmak için söz söyler.*

Tabîat, süslü olan tâvus kuşuna benzer. İnsana alâkāt-ı dünyeviyye ve tezeyyünât-ı suveriyye vesvesesini ilkā eder ve sen onun bu ilkāâtını kabûl edip, o alâkāta ve tecemmülâta gönlünü verirsen, esnâ-yı sülûkünde bi't-terakkî nâil olduğun makāmdan sukūt edersin ve çektiğin mücâhede zahmetleri hebâ olur.

گفتن شيطان قريش را كه بجنگ احمد در آييد كه من ياريها كنم
و قبيلهٔ خود را بيارى خوانم و وقت ملاقات صفين گريختن

Şeytanın Kureyş'e, "Ahmed'in cengine geliniz ki, ben size yardımlar ederim ve kendi kabîlemi yardıma çağırırım" demesi ve iki saffın mülâkātı vaktinde kaçması

Bu vak'anın hulâsası şudur: Kureyş, Ebû Süfyan'ın kervanını vurmak üzere, ehl-i İslâm'ın Bedir nâmındaki mevki'de toplandıklarını işitmiş ve kervanın muhâfazası için, asker toplayıp Mekke'den dışarıya çıkıp, Mekke kurbünde vâki' bir mahalle nüzûl etmiş idiler. Onlar orada iken, Ebû Süfyan tarafından bir adam gelip: "Kervanınız selâmetle geçip gitti, korkmayın, geri dönün!" dedi. Ebû Cehil: "Birkaç gün burada teferrüc edeyim!" diyerek geri dönmedi ve Kureyş'in, Bedir tarafına azîmeti kararlaştı. Fakat evvelce Benî Kinâne kabîlesiyle Kureyş arasında vâki' olmuş olan mukātele sebebiyle adâvet bulunduğundan, onların taarruzlarından korkup, Mekke'ye dönmeyi münâsib gördüler. Bu kararları üzerine İblîs, Kinâne kabîlesinin reîsi olan Sürâka bin Mâlik sûretine temessül edip süvâri şekline mütemessil olan yüz kadar avanesiyle Kureyş'e göründü ve onlara: "Size kimse mukābele edemez, işte ben de size Benî Kinâne'den asker ile yardıma geldim" dedi. Bu sözü söylerken şeytanın eli, Hâris bin Hâşim'in elinde idi. Ehl-i İslâm ile Kureyş Bedir'de karşılaştıkları vakit, büyük bir ordu hâlinde melâike nâzil olup saf bağ-

ladı, İblîs'in hakîkati, âlem-i gaybı müşâhedeye müsâid olduğundan, bu melâikeyi görür görmez, avanesiyle berâber firâra başladı ve Hâris'e hitâben: "Ben sizden müteberrîyim, zîrâ ben sizin görmediğinizi görüyorum, ben Allah' dan korkarım ve Allah'ın ikābı şedîddir" dedi. Nitekim bu vak'a sûre-i Enfâlde, şu âyet-i kerîmede beyân buyrulur: وَ اِذْ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ اَعْمَالَهُمْ وَ قَالَ لَا غَالِبَ لَكُمُ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَ اِنِّى جَارٌ لَكُمْ فَلَمَّا تَرَاءَتِ الْفِئَتَانِ نَكَصَ عَلَى عَقِبَيْهِ وَ قَالَ اِنِّى بَرِئٌ مِنْكُمْ اِنِّى اَرَى مَالَا تَرَوْنَ اِنِّى اَخَافُ اللّٰهَ وَاللّٰهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ (Enfâl, 8/48) Ya'ni "Vaktâki şeytan onlara amellerini süsledi ve bu günde nâsdan size gālib yoktur ve muhakkak ben size yardımcıyım, dedi. Vaktâki iki tâife birbirini gördü, kendi ardına rücû' etti ve ben sizden berîyim, muhakkak ben sizin görmediğiniz şeyi görüyorum, ben Allah'dan korkarım ve Allah'ın ikābı şiddetlidir, dedi." Cenâb-ı Pîr efendimiz bu vak'ayı ve âyet-i kerîmeyi, âtîdeki ebyât-ı şerîfede beyân buyururlar.

همچو شیطان در سپه شد صد یکم — خواند افسون انّی جار لکم

4023. *Şeytan gibi yüz askerde birinci oldu, "İnnenî cârün leküm" diye efsûn okudu.*

Bu beytin yukarıya rabtı budur ki: Vesvese veren tabîat, şeytan gibi senin asker gibi olan kuvâ-yı vücûdiyyen içinde birinci ve serdâr oldu ve sana mücâdele-i hayâtda "Ben sinin muîninim" diye hîleler ve efsûnlar okudu. Nitekim şeytan Kureyş'e Bedir'de bu efsûnu okumuş idi.

چون قریش از گفت او حاضر شدند — هر دو لشکر در ملاقات آمدند

4024. *Vaktâki Kureyş onun sözünden hâzır oldular, her iki asker mülâkāta geldiler.*

Vaktâki Kureyş, mütemessil olan şeytanın sözünden dolayı cenge hâzır oldular, İslâm askeriyle Kureyş'in askeri birbirine mülâkî oldular.

دید شیطان از ملائك اسپهی — سوی صف مؤمنان اندر رهی

4025. *Şeytan mü'minlerin safı tarafında bir yolda melâikeden bir asker gördü.*

آن جنودا لم تروها صف زده — گشت جان او زبیم آتشکده

4026. *O görmedikleri bir ordu saf vurmuş, onun canı korkudan âteş-gede oldu.*

Şeytan, beşerin his gözüyle göremedikleri bir ordunun saf bağladığını görünce, kahr-ı ilâhî korkusundan onun canı ateş mahalli oldu, ya'ni canı korkudan tutuştu.

پای خود را پس کشیده می گرفت   که همی بینم سپاهی من شگفت

4027. *"Ben bir acîb asker görüyorum!" diye kendi ayağını geri çekmiş tuttu.*

ای اَخَافُ اللّهَ مَالِی مِنْهُ عَوْن   اِذْهَبُوا اِنّی اَرَی مَا لاَ تَرَوْن

4028. *Ya'ni "Ben Allah'dan korkarım, benim için O'ndan avn yoktur; gidiniz muhakkak ben sizin görmediğiniz şeyi görüyorum!"*

Ya'ni şeytan: "Ben Allah'ın gazabından ve kahrından korkarım, çünkü bana Hakk'ın yardımı yoktur, binâenaleyh bu harbden çekiliniz, zîrâ ben sizin görmediğiniz şeyi görüyorum," dedi.

گفت حارث ای سراقه شکل هین   دی چرا تو می نگفتی اینچنین

4029. *Hâris dedi: "Ey Sürâka kılıklı, âgâh ol, dün niçin sen böyle söylemedin?"*

Hâris bin Hişâm şeytana hitâben dedi ki: "Ey Sürâka hey'etindeki şahıs, dün niçin şimdi söylediğini söylemedin ve bizi harbe teşvîk ettin?"

گفت این دم من همی بینم حَرَبْ   گفت می بینی جعاشیش عرب

4030. [4043] *Dedi: "Şimdi hareb görüyorum." Dedi: "Hayır, sen Arab'ın ceâşîşini görüyorsun!"*

"Hareb", telef-i mâl ve fitende söylenen bir kelimedir; ve burada murâd sıkıntı ve zorluktur. Öfkelenmek ve bir kimsenin malını gasb etmek ve harb ediciler ma'nâsına da gelir. Burada "harb ediciler" ma'nâsı da münâsib olur. "Ceâşîş", "ca'şûş"un cem'idir, dilenci ve kısa boylu adam ve âciz ma'nâsınadır. Ya'ni "Şeytan Hâris'e dedi: "Dün söylemedim, çünkü bugün gördüğümü dün görmedim; şimdi ise sıkıntı ve zorluk veyâhud harb ediciler görüyorum." Hâris dahi şeytana cevâben dedi ki: "Hayır, sen Arab'ın âcizlerini görüyorsun; fakat korkaklığından dolayı, mukābele edemiyorsun." "Arab'ın âcizleri" ta'bîriyle Hâris, İslâm askerlerini tahkîr murâd ediyor.

می نبینی غیر این لیك ای تو ننگ   آن زمان لاف بود این وقت جنگ

4031. *"Bunun gayrini görmüyorsun, fakat ey ma'yûb olan sen, o lâf zamânı idi, bu cenk vakti!"*

Hâris sözüne devâm edip dedi: "Ey Sürâka, sen harbin gayrini görmüyorsun; fakat ey insanların lekesi ve ma'yûbu olan sen, bil ki o yardım va'd et-

tiğin zaman, lâf ve öğünme ve atıp tutma zamânı idi. Bu vakit ise cenk ve fiil vaktidir. Lâf ile fiil arasındaki fark zamânıdır."

دی همی گفتی که پایندان شدم   که بود تان فتح و نصرت دمبدم

4032. *"Dün der idin ki: Müteahhid oldum ki size dembedem feth ve nusret ola!"*

"Pâyendân", pabuçluk, zâmin ve kefîl ve mütevassıt ve müteahhid ve bir kimsenin kayd ve bendde olmak ma'nâlarınadır. Burada müteahhid, zâmin ve kefîl ve mutavassıt ve kayd ve bendde olmak ma'nâlarından her birisi münâsibdir. Ya'ni Hâris dedi ki: "Dünkü gün sen bize dembedem fetih ve nusret olacağını taahhüd ederim demiş idin; o taahhüd ettiğin ve zâmin olduğun fetih ve nusret bugün nerede?"

دی زعیم الجیش بودی ای لعین   وین زمان نامرد و ناچیز و مهین

4033. *"Ey laîn, dün ordunun kefîli olmuş idin ve bu zaman zelîl ve zayıfsın."*

تا بخوردیم آن دم تو و آمدیم   تو بتون رفتی و ماهیزم شدیم

4034. *"Hattâ senin o hîleni yuttuk ve geldik, sen külhana gittin ve biz odun olduk."*

"Dem", burada hîle ma'nâsınadır ve "tûn", külhan demektir. Ya'ni, "Yardım edeceğine bizi iknâ' ettin, nihâyet senin bu hîleni yuttuk ve İslâm ile muhârebe etmek üzere, buraya geldik; sen külhana gidip külhancı oldun ve biz de odun olduk, sen bizi bu harbin ateşi içine attın."

چونکه حارث با سراقه گفت این   از عتابش خشمگین شد آن لعین

4035. *Vaktâki Hâris, Sürâka'ya bunu söyledi, o laîn onun itâbından öfkeli oldu.*

سینه اش را گوفت شیطان و گریخت   خون آن بیچارگان زین مکر ریخت

4036. *Şeytan onun göğsüne vurdu ve kaçtı; o bîçârelerin kanını bu mekrden döktü.*

Hâris, Sürâka sûretinde mütemessil olan şeytana yukarıda zikr olunan itâbı yaptı; o rahmet-i ilâhiyyeden matrûd olan şeytan bu itâbdan öfkelendi ve Hâris'in göğsüne bir yumruk vurdu ve kaçtı. Bu mekri ve hîlesi sebebiyle o bîçâre insanların kanını döktü. Mel'ûn onları hayatları zamânında küfre ve

memâtları zamânında da azâb-ı uhrevîye ilkā etti ve hayât-ı dünyeviyyeden istifâdelerini de bu harbe sevk etmek sûretiyle kat' etti.

چونکه ویران کرد چندین عالم او　　　پس بگفت انی برئ منکم

4037. *Vaktâki o, bu kadar âlemi vîrân etti, sonra "Muhakkak ben sizden berîyim" dedi.*

"Âlem"den murâd efrâd-ı benî beşerden her birinin vücûdudur; zîrâ her bir ferd bir âlemdir, çünkü âlem-i kebîrin zübdesidir.

کوفت اندر سینه اش انداختش　　　پس گریزان شد چو هیبت تاختش

4038. *Onun göğsüne vurdu onu attı; sonra kaçıcı oldu, çünkü ona heybet koştu.*

Şeytan öfkesinden Hâris'in göğsüne vurdu ve onu yıktı; bu mütemessil olan hâli içinde ona beşerin heybeti hücûm etti ve müstevlî olduğundan o hâl-i temessülde tevakkuf edemeyip, kaçtı; zîrâ beşerin sûret-i kesîfesi aslî ve İblîs'in sûreti ise âriyet idi ve Hâris'in mukābelesinde mağlûb olacağı muhakkak idi.

نفس و شیطان هر دو یك تن بوده اند　　　در دو صورت خویش را بنموده اند

4039. *Nefis ve şeytan her ikisi bir ten idiler, kendilerini iki sûretde gösterdiler.*

Nefis ile şeytanın her ikisi bir hakîkat idiler, zîrâ nefis Hakk'a karşı serkeş ve emrine muhâlif olduğu gibi, şeytan da öyledir. Binâenaleyh ilm-i ilâhîdeki hakîkatleri, ism-i Mudill'in mazharıdır ve ikisi de bir ismin hükmü altındadır. Fakat âlem-i keserâtda bu bir hakîkat, iki sûretde zâhir oldu, birisi "nefis" ve dîğeri "şeytan" oldu ve ikisi de enâniyetten dem vurdular.

چون فرشته و عقل ایشان یك بدند　　　بهر حکمتهاش دو صورت شدند

4040. *Melek ve akıl gibi, onlar bir idiler; onun hikmetleri için iki sûret oldular.*
[4054]

Nitekim melek ve akıl dahi ism-i Hâdî'nin mazharı olup, ikisinin hakîkati birdir ve onlar emr-i Hakk'a dâimâ mutî' bir haldedirler. Bu bir hakîkat dahi âlem-i keserâtda iki sûretde zâhir oldu; birisine "melek", dîğerine "akıl" dediler.

دشمنی داری چنین در سر خویش　　　مانع عقلست و خصم جان و کیش

4041. *Kendi sırrında böyle bir düşman tutarsın; aklın mâni'i ve canın ve mezhebin hasmıdır.*

Ey sâlik, sen kendi bâtınında dâimâ böyle bir düşman taşırsın. O öyle bir düşmandır ki, senin aklının hükmünü icrâya mâni' olur ve senin rûh-ı insânînin ve mezheb-i savâbının düşmanıdır. Dâimâ senin aklını çeler ve âlem-i ulvîden olan rûhunu dâimâ süflîye tevcîh eder ve doğru olan mezhebini ifsâd eder.

یك نفس حمله كند چون سوسمار　　　پس بسوراخی گریزد در فرار

4042. *Bir nefes kertenkele gibi hamle eder, sonra firârda bir deliğe kaçar.*

O senin içindeki düşman, bir nefes kertenkele gibi sür'atle sürünerek hamle eder, sonra firâr edip, kalbinin deliklerinden birine kaçar. Nitekim hadîs-i şerîfde الشيطان جاثم على قلب بنى آدم فاذا ذكر الله تولى و خنس و اذا نسى الله التقم قلبه ya'ni "Şeytan benî-âdemin kalbi üzerine mülâzemet edicidir. Allah'ı zikr ettiği vakit, döndü ve saklandı; ve Allah'ı unuttuğu vakit onun kalbini yuttu" buyurulur. Ve evliyâ-yı Hind'den *Mesnevî-i Şerîf* şârihi İmdâdullâh Çiştî (k.s.) hazretleri *Ziyâu'l-Kulûb* ismindeki risâlelerinde buyururlar ki: "Sâlik zikrullâh ile meşgûl olduğu vakit, ba'zı envâr zuhûr eder ki, bunların ba'zıları mahmûd ve ba'zıları gayr-i mahmûddur. Eğer nûr, göbeğin yukarısından peydâ olur ve ateş ve duman rengi tutarsa, vesvese verici hannâsın nûrudur; "Eûzü billâh" okumak lâzımdır."

در دل او سوراخها دارد كنون　　　سر ز هر سوراخ می آرد برون

4043. *Şimdi o gönülde delikler tutar, başını her delikten dışarıya çıkarır.*

نام پنهان گشتن دیو از نفوس　　　واندرآن سوراخ رفتن شد خنوس

4044. *Şeytanın nüfûsdan gizli olmasının ve o deliğe gitmesinin adı hunûs oldu.*

"Hunûs", başını içeriye çekip gizlenmek ve geri çekilmek ve rücû' etmek ma'nâlarınadır. Ya'ni "Şeytanın nefeslerin altında gizlenmesine ve kalbin deliklerine kaçıp saklanmasına "hunûs" derler. Ve hunûs kelimesinin mübâlağalı ism-i fâili "hannâs" bu saklanan şeytanın adıdır."

كه خنوسش چون خنوس قنفذست　　　چون سر قنفذ ورا آمد شدست

4045. *Zîrâ onun hunûsu, kirpinin hunûsu gibidir; kirpinin başı gibi onun için gelme ve gitme vardır.*

Ya'ni "O şeytanın insanın kalbine musallat olup, gaflet hâlinde türlü vesveseler ve fenâ hâtıralar vermesi ve zikr-i ilâhî te'sîriyle kalbin deliklerine gi-

rip saklanması, kirpinin saklanmasına benzer ve kirpinin başı gibi fırsat bulduğu zaman, başını çıkarır ve düşmanı görünce başını içeriye çekip saklanır." Evliyâullâh hazarâtı bu hannâsı türlü türlü teşbîhât ile beyân buyurmuşlar ve ehl-i gafleti bu sûretle îkāz etmişlerdir. İmdâdullâh Çiştî hazretleri dahi *Ziyâu'l-Kulûb*'unda şöyle buyurur: "Ma'lûm olsun ki, hannâs ejder sûretindedir ve hortumu vardır ve hortumunda zehir dolu dikenler vardır. Mürîdden her ne vakit bir kusûr vâki' olur veyâ şübheli taâm yerse, hannâs kuvvet bulur; zehir dolu olan hortumu kalbin etrâfında dolaşır ve o zehir kalbe te'sîr eder ve siyahlık peydâ olur. Mürîd tövbe ve istiğfârdan sonra pâs-ı enfâs tarîkıyle zikr-i celî ve hafiye meşgūl olduğu vakit, hannâs zayıf olur ve gönül dahi saf-pezîr olur." "Kunfuz", Arabça kirpi demektir, Fârisî'de "dâl" harfi "zâl" gibi de okunduğundan "şodest", "kunfuzest" ile hem-kâfiye olmuştur.

که خدا آن دیو را خناس خواند　　　کو سر آن خارپشتك را بماند

4046. *Ki Hudâ o şeytana "hannâs" ta'bîr etti, zîrâ onun başı kirpiciğe benzedi.*

می نهان گردد سر آن خار پشت　　　دمبدم از بیم صیاد درشت

4047. *O kirpinin başı sert sayyâdın korkusundan dembedem gizli olur.*

Ya'ni "Hak Teâlâ hazretleri o kalbe vesvese veren şeytana مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ الَّذِي يُوَسْوِسُ فِى صُدُورِ النَّاسِ (Nâs,114/5-6) ["İnsanların kalblerine vesvese veren Hannâsın vesveselerinin şerrinden..."] âyet-i kerîmesinde "hannâs" ta'bîr buyurdu; çünkü başı çıkıp saklanmakta kirpiye benzedi. Kirpinin sert bir avcının korkusundan vakit vakit, dikenli olan pûşu içinde saklanır." "Hârpuşt", Fârisî'de "kirpi" demektir.

تا چو فرصت یافت سر آرد برون　　　زینچنین مکری شود مارش زبون

4048. *Hattâ fırsat bulduğu vakit başını dışarıya getirir; böyle bir mekrden yılan ona zebûn olur.*

"Kirpi düşmanından fırsat bulduğu vakit dikenli postundan başını dışarıya çıkarır ve düşmanı görünce içeriye kaçar. Bu o hayvanın bir mekri ve hîlesidir; işte bu hîlesi sâyesinde yılanı mağlûb eder, başını içeriye çekip yılanı postunun sert dikeni ile yaralar ve başını çıkarıp ısırır. Yılan onu ısıracağı vakit, postuna saklanır, bu sûretle yılanı berbâd eder." İşte hannâsın nefs-i emmâre yılanı ile böyle mücâdele vardır. Nefs-i emmâre sâhibi olan sâlik zikir

ile hücûm ettiği vakit, hannâs kirpi gibi saklanır; gaflet ettiği vakit, hannâs ona yapacağını yapar ve nefsi vesveseleriyle azdırır.

گر نه نفس از اندرون راهت زدی ره زنانرا برتو دستی کی بدی

4049. *Eğer nefis içeriden senin yolunu vurmaya idi, reh-zenler için senin üzerine ne vakit bir el vurur idi?*

Ey sâlik, eğer nefs-i emmâre senin bâtınından seni azdırıp, yolunu şaşırtmıya idi, yol kesici olan ins ve cin, ya'ni görünen ve görünmeyen şeytanlar ne vakit seni mağlûb ederler idi?

زآن عوان مقتضی که شهوتست دل اسیر حرص و آز و آفتست

4050. [4064] *O muktezî olan avândan ki şehvettir, gönül hırsın ve âzın ve âfetin esîridir.*

"Avân", feth ile her şeyin orta yaşlısı ma'nâsına geldiği vakit cem'i "ûn" gelir. Ve esîr ve yardımcı ma'nâlarına da gelir; cem'i a'vüne ve "a'vân" gelir; burada "yardımcı" ma'nâsınadır. Ve mübalağa ile ism-i fâil olan "avvân" olup zarûret-i şiir hasebiyle şeddesiz telaffuz olunması da muhtemeldir. Ya'ni "Şeytanın hükm edici olan yardımcısı ki şehvettir, gönül bu şeytanın yardımcısı olan şehvetten dolayı hırs ve tama'ın ve türlü türlü âfetlerin esîridir." "Şehvet" nefsin her türlü istekleri ma'nâsınadır. Ve "âz", burada tama' demektir.

زآن عوان سر شدی دزد و تباه تا عوانانرا بقهر تست راه

4051. *O gizli olan avândan hırsız ve fâsid oldun; nihâyet avânlar için senin kahrına yol vardır.*

O şeytanın gizli yardımcısı olan şehvet-i nefsâniyyeden dolayı hayât-ı dünyeviyyede sen hırsız ve fâsid ve kötü ahlâklı oldun; ve nihâyet dünyâ zâbıtası ve me'murları senin kahrına ve te'dîbine yol buldular, ya'ni seni kötü fiillerinden dolayı tuttular ve pençe-i kānûna ve adâlete teslîm ettiler.

در خبر بشنو تو این پند نکو بَیْنَ جَنْبَیْکُمْ لَکُمْ اَعْدَی عَدُو

4052. *Sen bu iyi nasîhatı haberde işit, sizin ile iki cenbiniz arasında sizin için düşmanların en düşmanı vardır.*

Bu beyt-i şerîfde اعدی عدوك نفسك التی بین جنبیك ya'ni "Senin düşmanlarının en ziyâde düşmanı nefsindir ki, iki yanın arasındadır" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur. Ya'ni, "Ey sâlik sen bu iyi nasîhatı Resûl-i zîşân Efendimiz'in bu

zikr olunan hadîs-i şerîfinden dinle ki, "En büyük düşman, senin her an yanında taşıdığın nefsindir." İşte bu nefsindir ki sana hâriçte türlü türlü düşmanlar peydâ eder.

طمطراق این عدو مشنو گریز　　　که چون ابلیسست در لَجّ و ستیز

4053. *Bu düşmanın tamtırâkını dinleme kaç; zîrâ inâd ve husûmette İblîs gibidir.*

"Tamtırâk",* "tam" ile "tırâk" kelimelerinden mürekkebdir; ve "tam", dolmuş bir şey ve "tırâk", sebeb-i ferah olan bir sesten ibârettir, ikisinin mecmû'u "kerr ü fer" ve kendini göstericilik demektir. "Lecc", inât ve "sitîz", burada husûmet demektir. Ya'ni "Nefsin kendini göstericiliğini ve enâniyeti da'vâsını dinleme, onun bu gibi sözlerini dinlemekten kaç, zîrâ o rûhuna düşmanlık husûsunda inât ve husûmette şeytan gibidir, zîrâ ikisinin da hakîkatı birdir, ism-i Mudill'in mazharıdırlar."

بر تو او از بهر دنیا و نبرد　　　آن عذاب سرمدیرا سهل کرد

4054. *O dünyâ ve cenk için senin üzerine o azâb-ı sermedîyi kolay yaptı.*

O düşman olan nefis, bu fânî hayât-ı dünyâ için ve hayât-ı dünyânın idâmesi kasdıyla cenk ve cidâl için, seni her türlü fenâlıklara sevk etti ve bu yaptığın fenâlıklardan dolayı, hayât-ı bâkıye-i uhreviyyede göreceğin dâimî azâbı, senin üzerine kolay ve ehemmiyetsiz gösterdi.

چه عجب گر مرگ را آسان کند　　　او ز سحر خویش صد چندان کند

4055. *Eğer sana ölümü kolay yaparsa ne acebdir; o kendisi sihirden yüz bu kadarını yapar.*

"O düşman olan nefis eğer senin gözüne ölümü ehemmiyetsiz gösterir ve seni intihâra sevk ederse, aslâ taaccüb olunmaz; zîrâ nefis gâyet sihirbazdır, sihri ve hîlesi sebebiyle, ölüm gibi mühim bir hâli kolay ve ehemmiyetsiz göstermek nev'inden daha pek çok acîbeler ızhâr eder." Ölümü ehemmiyetsiz göstermesinin her gün birçok misallerini görmekteyiz. İntihârlar hep nefsânî duyguların te'sîriyledir ve kezâ parasını gasb etmek için, tasavvur ve tasmîm ile adam öldürenler ve sonra da i'dâm olunanlar çoktur. Bu haller hep nefsin ölümü ehemmiyetsiz göstermesindendir.

---

* A. Avni Bey "Tumturâk" kelimesini "tamtırâk" olarak harekelemiş ve öylece açıklamıştır.

سحر کاهی را بصنعت که کند　　　　باز کوهی را چو کاهی می تند

4056. *Sihir, bir samanı san'at ile dağ yapar, yine bir dağı saman gibi ızhâr eder.*

"Tened", "tenîden" masdarından fiil-i muzâri'dir. "Tenîden" *Gıyâsü'l-Lügāt*'ın beyânına göre örmek ve dokumak ve peydâ etmek ve bir şeyin etrâfında dolaşmak ma'nâlarına gelir. Ve *Burhân*'da bunlardan başka "susmak" ve "aldatmak" ma'nâları da mukayyeddir, burada "peydâ etmek" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni "Sihir, hiss-i basarın doğru olan idrâkini, eğriye tebdîl eder. Meselâ koca bir dağı göze saman çöpü gibi ve bir saman çöpünü de dağ gibi gösterir. İşte nefsin sihiri de böyledir; insana fenâyı iyi ve iyiyi fenâ gösterir ve saman çöpü gibi olan bu fânî hayâtı büyük ve bâkî olan hayât-ı âhireti küçük gösterir."

زشتهارا نغز گرداند بفن　　　　نغزهارا زشت گرداند بظن

4057. *Çirkinleri fen ile latîf eder, latîfleri de zan ile çirkin kılar.*

Nefis, çirkin ve fenâ olan şeyleri hîle ile latîf yapar; ve latîf ve güzel olan şeyleri de, kuvve-i vâhimeyi tahrîk ederek çirkin yapar. Meselâ avret mahallinin tesettürünü şerâyi' ve ahlâk-ı insâniyye iyi görür, fakat nefis kuvve-i vâhimeyi tahrîk edip, insanın ağzı ve burnu ile avret mahallinin ne farkı vardır, uzv-ı beşerin ba'zısını örtmek ve ba'zısını açmak bir telakkîden ve alışmaktan ibârettir hükmünü verir ve bu keşf-i avretin fenâlıklarına dâir her ne söylense dinlettirmez..

کار سحر اینست کودم می زند　　　　هر نفس قلب حقایق می کند

4058. *Sihrin işi odur ki, o, nefes vurur; her nefes kalb-i hakāyık eder.*

"Dem zeden", söz söylemek ve üflemek ma'nâlarınadır; burada sihir kasdıyla üflemek demektir ki, Arabîsi (نفث) "nefes"dir ve "nefes" tuh tuh diyerek üflemek ma'nâsınadır. Nitekim ehl-i azâim ya'ni hastalar üzerine okuyucular yapar. Zamânımızda onlara tezyîf tarîkıyle "üfürükçü" de derler. Ve Arablar o gibi kimselere "neffâs" ta'bîr ederler. Ve Kur'ân-ı Kerîm'de وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِى الْعُقَدِ (Falak, 113/4) ["Düğümlere üfüren neffâsâtın şerrinden..."] buyurulur ki, "Düğümler üzerine mübâlağa ile üfürücü kadınların şerrinden" demektir. Ya'ni "Sâhir olan nefis, her üflemesinde veyâ her anda hakāyıkı tebdîl ve kalb eder. Bu beyt-i şerîfdeki "kalb-ı hakāyık"dan murâd, hakāyık-ı eşyânın te-

beddülü ma'nâsına değildir; zîrâ hakāyık-ı eşyânın tebeddülü muhâldir. Nitekim وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللّٰهِ تَبْدِيلًا (Fâtır, 35/43) ["Allah'ın kānûnunda aslâ bir değişme bulamazsın"] âyet-i kerîmesinde bu tebdîlin mümkin olmadığına işâret buyrulur. Buradaki tebdîl havâss-i hamsenin idrâkine taalluk eder. Meselâ illetten sâlim olan her bir hiss-i basar, karayı kara ve beyazı beyaz görür ve karanın kara ve beyazın beyaz görülmesi âlem-i hisde bir hakîkattir. Halbuki sihir, hîle ile karayı beyaz ve beyazı kara göstermek sûretiyle, âlem-i hisdeki bu hakîkati tebdîl eder. Bu âlem-i hisdeki sûretlere "hakîkat" buyrulması, zevk-i Yûsufî üzere vâki' olmuştur. Nitekim Yûsuf (a.s.) sûre-i Yûsuf'da beyân buyrulduğu üzere هَذَا تَأْوِيلُ رُؤْيَايَ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا (Yûsuf, 12/100) ya'ni "İşte bu evvelki rü'yânın te'vîlidir, Rabbim onu hak kıldı" demiş ve "hak" ta'bîriyle âlem-i hissi murâd etmiştir. Bu babdaki tafsîlât *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Yusufî'dedir.

آدمی را خر نماید ساعتی　　　آدمی سازد خریرا و آیتی

4059. *Âdemîyi bir sâat eşek gösterir, bir eşeği âdemî ve âyet yapar.*

Nefis öyle bir sihirbazdır ki, sûret-i zâhirîsi harâb ve bâtını ma'mûr olan kıymetli bir adamı bir anda eşek, ya'ni ahmak gösterir. Öyle bir nefsânî olan kimse, zâhiri müzeyyen olmayan bir âlim ve fâzılı gördüğü vakit: "Bu adam pek pejmürde bir haldedir, eğer âkıl olaydı temiz elbîseler giyer ve kendisini süsler idi, ahmaktır vesselâm" der ve hürmet etmez; ve bunun aksi olarak dimâğı her türlü ilim ve fazâilden mahrûm ve fakat, sûret-i zâhirîsi süslü ve kıyâfeti düzgün bir kimseyi görse: "Bu adam akıllı ve kibâr bir zâttır" der ve hürmet eder; ve onu bir nişân ve numûne-i insan addeder.

این چنین ساحر درون تست و سر　　　انّ فی الوَسْوَاسِ سِحْرًا مستتر

4060. [4074] *Böyle bir sâhir senin içindedir ve sırdır; muhakkak vesvâsda bir sihir müstetirdir.*

Böyle bir sihirbaz olan nefis, senin bâtınındadır ve gizlidir ve sana yaptığı sihirler ile her an fenâyı iyi ve iyiyi fenâ gösterir ve dâimâ içinden vesveseler verir; muhakkak vesvese verici olan nefisde bir gizli sihir vardır. Onun bu sihri sebebiyle benî-beşer hayvâniyet mertebesine sukūt eder ve bu sukūtun dahi farkına varmaz.

اندرآن عالم که هست این سحرها　　　ساحران هستند جادویی کشا

4061. *O âlemde ki bu sihirler vardır, câdûluk açıcı sâhirler de vardır.*

O nefis âleminde böyle sihirler vardır; fakat câdûluk açıcı, ya'ni sihirbazlığı def' edici sihirbazlar da vardır ki, onlar mürşid-i kâmillerdir. Bir taraftan sihirbaz olan nefis, sihirler yapıp insanları doğru yoldan çevirir, fakat bir taraftan da, bu sihirleri bozan ve sihirbazlara karşı daha üstâd sihirbazlar mesâbesinde bulunan mürşid-i kâmiller vardır.

اندرآن صحرا که رست این زهر تر   نیز روییدست تریاق ای پسر

4062. *Bu sahrâdaki bu şiddetli zehir bitti, ey oğul tiryâk dahi bitmiştir.*

Ya'ni "Bu vücûd-ı izâfî ve keserât sahrâsında nefis ve şeytan gibi bu şiddetli zehirler bitti ve neşv ü nemâ buldu. Ey tarîk-ı Hak'da henüz çocuk olan kimse, o zehirlere karşı enbiyâ ve evliyâ tiryâkı ve panzehiri de zâhir olmuştur." Zîrâ bu mezâhir-ı kevniyye, esmâ-i mütekâbile-i ilâhiyyenin meclâsıdır. İsm-i Mudill'in mazharları olduğu gibi, ism-i Hâdî'nin mazharları da vardır.

گویدت تریاق از من جو سِیَر   که ز زهرم من بتو نزدیکتر

4063. *Tiryâk sana der ki: "Sîretleri benden iste, ben sana zehirden daha yakınım."*

Tiryâk mesâbesinde olan insân-ı kâmil sana der ki: "Ey insan, insâniyete muktezî olan ahlâkı benden iste ve benim ilkââtıma i'tibâr et; zîrâ ben sana zehir olan nefis ve şeytandan daha yakınım, çünkü nefis ve şeytan, âlem-i hisde görünür şeyler değildir. Ben ise senin cinsindenim ve senin ile apâşikâre musâhabet edebilirim ve senin hissî olan nazarında meşhûdum." Nitekim bu yakınlığı Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı kerîminde لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ اَنْفُسِكُمْ (Tevbe, 9/128) ya'ni "Muhakkak size nefsinizin cinsinden resûl geldi" âyet-i kerîmesinde beyân buyurur; zîrâ cins cinse, cins olmayandan daha yakındır. Hind nüshalarında "siyer" yerine "siper" vâki' olmuştur; şu halde birinci mısrâ'ın ma'nâsı "Tiryâk olan enbiyâ ve evliyâ sana der ki: Zehre karşı siperi ve tahaffuzu benden iste" demek olur.

گفت او سحرست و ویرانئ تو   گفت من سحرست و دفع سحر او

4064. *"Onun sözü sihirdir ve senin vîranlığındır; benim sözüm de sihirdir ve onun sihrini def'dir."*

"Sihir", lügatte zebûn etmek, aldatmak, ahz etmek, bâtılı hak sûretinde izhâr etmek ma'nâlarınadır. Ya'ni insân-ı kâmil der ki: "Nefsin sözü ve ilkââtı sihirdir ve seni mağlûb ve zebûn eder; fakat bu mağlûbiyette senin vîranlığın

ve harâblığın vardır ve benim sözüm de sihirdir; ve sana te'sîr edip mağlûb eder, fakat bu sihrim, nefsin sihrini def' eder ve benim sihrimden vâki' olan mağlûbiyetin senin ma'mûrluğuna hizmet eder."

مکرر کردن عاذلان پند را برآن مهمان درآن مسجد مهمان کُش

O misâfir öldürücü mesciddeki o misâfire melâmet edenlerin nasîhatı tekrâr etmesi

گفت پیغمبر که انّ فی البیان سحرا و حق گفت آن خوش پهلوان

4065. *Peygamber buyurdu ki: "Muhakkak beyânda sihir vardır"; ve o hoş pehlivân, hak dedi.*

Bu beyt-i şerîfde ان من البیان لسحرا ya'ni "Beyândan ba'zısı elbette sihirdir" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. İkinci mısrâ'ın ibtidâsındaki "Sihren ve" "sihrenü" (سحرنو) sûretinde kırâat olunur; zîrâ tenvîn, nûn-ı sâkinedir; vâv-ı âtıfeye vasl için müteharrik okunur. Ya'ni "Resûl-i Ekrem efendimiz gâyet belîğ ve fasîh konuşan iki kişinin sözüne halkın hayret ettiğini gördükleri vakit: "Muhakkak beyânda sihir vardır" buyurdular. O ma'nâ pehlivânı olan Resûl-i zîşân hazretleri doğru buyurdu."

هین مکن جلدی برو ای بو الکرم مسجد و ما را مکن زین متهم

4066. *"Ey bü'l-kerem, sakın çesurluk etme; git mescidi ve bizi müttehem kılma!"*

Ehl-i mescid misâfire dediler ki: "Sakın cesurluk gösterip, gece mescidde yatma, git burada yatıp da başına bir felâket gelirse, bizi ve mescidi kabâhatlı addetme!"

که بگوید دشمنی از دشمنی آتشی بر ما زند فردا دنی

4067. *Zîrâ bir düşman düşmanlıktan söyler; denî yarın bizim üzerimize bir ateş vurur.*

Ya'ni "Sen o mescidde yatıp bir felâkete uğrarsan, o felâket yarın senin başına gelmez, onun fenâlığı bize de sirâyet eder ve düşmanın birisi çıkıp

mahzâ düşmanlıktan dolayı, bu mahalle içinde bir garîb adamı öldürdüler, diye hükûmete haber verir. Bir alçak me'mûr da gelip bizim üzerimize bir tazyîk ateşini vurur." O düşman der:

که بتاسانید او را ظالمی بر بهانهٔ مسجد او بد سالمی

4068. *Ki: "Onu bir zâlim boğdu, o mescid bahânesi üzere bir sâlim oldu."*

Ankaravî hazretleri "tâsânîden" kelimesine "boğdu" ma'nâsı vermiştir. Fakîr elimdeki *Gıyâsü'l-Lügāt, Burhân-ı Kātı'* ve *Çerâg-ı Hidâyet* ve *Şemsü'l-Lügāt, Bahâr-ı Acem, Heft Kulzüm* nâmındaki lügatlerde "tâsânîden" masdarını bulamadım. Hind şârihlerinden İmdâdullâh hazretlerinin şerhinde şöyle buyrulur: "Şeyh Velî Muhammed "yâ" ile "bi-yâsânîd" sûretinde almış ve katl etmek ve öldürmek ma'nâsını vermiştir. Ve Şeyh Muhammed Efdal "tâ" ile okuyup, korkutmak ve bî-karâr kılmak ma'nâsını vermiştir. Ve filhakîka Şeyh Velî Muhammed Ekberâbâdî nüshasında "yâsâ", "yâ" ile katl etmek ve öldürmek demektir. Nüsah-ı sakîmenin ba'zısında "tâ" ile "tâsâ" dan alınmıştır; "tâsâ" bî-karârlık ma'nâsınadır. Bu ma'nâ âtîdeki beytin ma'nâsını tutmaz" denilmiştir. *Gıyâsü'l-Lugāt*'ın beyânına göre, "yâse" ve "yâsâ" arzû ve hüküm, kānûn ve siyâset ma'nâlarınadır. "Yâsânîden" öldürmek demek olduğuna göre, beyt-i şerîfin ma'nâsı budur ki: Bir düşman hükûmete haber verip der ki: "Mescidde ölen garîbi, bu mahallede bir zâlim öldürdü veyâ boğdu ve mescidin uğursuzluğu şöhretinden bilistifâde kendisi sâlim kaldı."

تا بهانهٔ قتل بر مسجد نهد چونکه بد نامست مسجد او جهد

4069. *"Tâ ki katil bahânesini mescid üzerine koyar, mâdemki mescid kötü adlıdır, o sıçrar."*

Düşmanın ifâdesinin mâba'didir. Ya'ni "Bu Arab'ı öldüren bu mahallede bir zâlimdir, katil bahânesini mescide isnâd etti; mâdemki mescidin fenâ ve meş'ûm bir adı çıkmıştır, kātil bundan istifâde edip, yaptığı cinâyetten sıçrar ve kurtulur."

تهمتی بر ما منه ای سخت جان که نه ایم ایمن ز مکر دشمنان

4070. [4084] *"Ey pek canlı, bizim üzerimize bir töhmet koyma; zîrâ düşmanların mekrinden emîn değiliz."*

Ehl-i mahalle ve mescid misâfire dediler ki: "Ey pek canlı, ya'ni ölümden korkmayan misâfir, burada yatıp bizi töhmet altında bırakma, zîrâ senin burada olman, bizi şübhe altında bırakır ve biz düşmanların mekrinden emîn değiliz."

هین برو جلدی مکن سودا مپز   که نتان پیمود کیوانرا بگز

4071. *"Git, sakın cesurluk etme, sevdâ pişirme; zîrâ Zühal'i arşınla ölçmek mümkin değildir."*

"Sevdâpuhten", sevdâ pişirmek, hayâl ve cünûndan kinâyedir. "Git herkese karşı cesâret gösterme ve sonra da burada yatıp sağ kalmak hayâline düşme; zîrâ burada yatıp sağ kalmak hayâldir ve muhâldir. Bu hayâl, arzdan Zühal seyyâresinin mesâfesini arşın ile ölçmeğe kıyâm etmek kabîlindendir."

چون تو بسیاران بلافیده ز بخت   ریش خود بر کنده یك یك لخت لخت

4072. *"Senin gibi çokları bahtdan lâf vurmuştur; birer birer ve parça parça kendi sakalını yolmuştur."*

"Rîş kenden", fâidesiz zahmet ve mihnet çekilmekten kinâyedir. Ya'ni "Senin gibi çokları tedbîrini ve re'yini bırakıp, işini bahta ve tâli'e terk etmiştir ve bahtdan dem vurmuştur ve sonra da fâidesiz zahmet ve mihnet çektiğini görmüştür."

هین برو کوتاه کن این قیل و قال   خویش و ما را در میفکن در وبال

4073. *"Âgâh ol, git bu dedikoduyu kısalt, kendini ve bizi vebâle bırakma!"*

"Kendine gel, buradan git ve ölüme âşıklık kıyl ü kālinden vazgeç; burada yatıp da hem kendini ve hem de bizi vebâl ve yük altında bırakma!"

جواب گفتن مهمان ایشانرا و مثل آوردن و دفع کردن حارس کشت ببانگ دف
از کشت اشتریرا که کوس سلطان محمود بر پشت او زدندی

Misâfirin onlara cevâb vermesi ve mesel getirmesi ve sırtında Sultân Mahmûd'un davulunu çaldıkları bir deveyi tarla bekçisinin tarladan def sesiyle def' etmesi

گفت ای یاران ازآن دیوان نیم   که ز لاحولی ضعیف آید پیم

4074. *Dedi: "Ey dostlar, o şeytanlardan değilim ki izim bir "lâ havle"den zayıf gelsin.*

Misâfir, o mescid ehlinin i'tirâzlarına cevâben dedi: "Ey dostlar ben "Lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâh" zikriyle kaçan şeytanlar gibi değilim; o şeytanlara böyle bir zikir kâfî gelir ve kaçarlar. Ben ise, sizin bana karşı vâki' olan korkunç sözleriniz ile adımlarını zayıflatıp kaçan bir kimse değilim."

کودکی کو حارس کشتی بدی   طبلکی در دفع مرغان می زدی

4075. *Bir çocuk ki, o bir tarlanın bekçisi idi, kuşların def'inde bir küçük davulu çalardı.*

تا رمیدی مرغ زآن طبلك ز کشت   کشتی از مرغانِ بَدْ بی خوف گشت

4076. *Nihâyet kuşlar o davulcukdan dolayı tarladan ürker idi; tarla fenâ kuşlardan korkusuz olurdu.*

چونکه سلطان شاه محمود کریم   بر گذر زد آن طرف خیمهٔ عظیم

4077. *Vaktâki kerîm olan Ulu Sultan Mahmûd, geçit üzerinde o tarafta büyük çadır kurdu.*

"Şâh", burada, ulu ve büyük ma'nâsınadır. "Sultan Şâh Mahmûd", Büyük Sultan Mahmûd demek olur.

با سپاهی همچو استارهٔ اثیر   انبه و پیروز صفدر ملك گیر

4078. *Esîrin yıldızları gibi kalabalık ve muzaffer ve saf yırtıcı, memleket zabt edici bir asker ile.*

"Esîr", fezâ-yı bî-nihâyeyi dolduran seyyâle-i rakîkadır ki, ecrâm-ı felekiyye olan yıldızların madde-i asliyyesidir; ve her biri birer âlem olan yıldızların vücûdu, bu zerrât-ı esîriyyenin harekâtından tekevvün etmektedir, tafsîli hey'et kitablarındadır. Ve bu beyt-i şerîf, yeni hey'etin keşfini müeyyid ve yukarıdaki beytin mütemmimidir. Ya'ni "Sultan Mahmûd Sebüktegîn o tarlanın geçidine böyle çok bir asker ile geldi ve çadır kurdu" demek olur.

اشتری بُدْ کو بُدِی حمال کوس   بُخْتیِ بدْ پیشرو همچون خروس

4079. *Bir deve var idi ki, büyük davulun hamalı idi; horoz gibi ileri gidici bir makbûl deve idi.*

Horoz, her bir hayvandan evvel seher vaktini i'lân husûsunda nasıl ileri gidici ise, bu deve dahi ordunun önünde gider ve orduyu kumanda için çalınan gâyet büyük bir davulu hâmil bulunur idi.

بانگ کوس و طبل بروی روز و شب　　　می زدند اندر رجوع و در طلب

4080. *Davulun sesini onun üzerinde rücû'da ve talebde çalarlar idi.*
[4094]

Bu davulu, ordunun rücû'unda ve ileriye gitmesi istenildiği vakitte kumanda için çalarlar idi; davul pek büyük olduğundan, sesi âfâka intişâr ederdi.

اندرآن مزرع در آمد آن شتر　　　کودك آن طبلك بزد در حفظ بر

4081. *O deve, o tarlaya girdi, çocuk buğdayı hıfz husûsunda o davulcuğu çaldı.*

"Bür", buğday ma'nâsınadır. Ya'ni "O koca davulun âfâkı tutan sesine alışık olan deveyi def' etmek ve buğday mahsûlünü muhâfaza etmek için, çocuk, kuşları kaçırmak için çaldığı küçük bir davulu çalmaya başladı."

عاقلی گفتش مزن طبلك که او　　　بختیٔ طبلست و با آنشست خو

4082. *Bir âkil ona dedi: "O davulcuğu çalma ki, o davulun beslisidir ve ona alışıktır."*

پیش او چه بود تبوراك تو طفل　　　که کشد او طبل سلطان بیست کفل

4083. *"Sen çocuğun bu tebûrâki onun önünde ne olur? Zîrâ o, yirmi kadar olan sultânın davulunu çeker."*

"Tebûrâk", bağlarda muzır kuşları kaçırmak için, birbirine vurulup sadâ çıkarılan iki tahtanın ismidir. "Kifl", Arabî'de nasîb ve ecrin za'fı ve mikdâr ma'nâsınadır; burada mikdâr demektir. Ya'ni "Senin gibi bir çocuğun çaldığı tebûrâkin gürültüsü ile o deve kaçar mı? Zîrâ o, Sultân Mahmûd Sebüktegîn'in, senin gürültünün yirmi kadarını çıkaran büyük davulunu sırtında taşır ve sırtında o davul çalınırken, gürültüsü ona hiç gelir ve o deve bu davul için beslenmiştir."

عاشقم من کشتهٔ قربان لا　　　جان من نوبتگه طبل بلا

4084. *"Ben "lâ" nın kurbânı olmuş âşıkım; benim canım belâ davulunun nevbet mahallidir."*

"Lâ"dan murâd "Lâ mevcûde illallâh" zikrindeki nefy-i vücûd-ı mâsivâdır. "Nevbet", burada, muayyen zamanlarda hükümdarların saltanatlarını teşrîfen çalınan muzıka ma'nâsınadır. Ya'ni "Ben vücûd-ı hakîkî-i Hak muvâcehesinde, vücûd-ı izâfîyi nefy edip, bu nefyin kurbânı olmuş bir âşıkım ve bu nefy netîcesinde mevhûm olan benim vücûd-ı izâfîm dahi, nazarım-

da yok olmuş ve ancak isneyniyet zevki benim canımda kalmıştır. Binâenaleyh benim canım, sultân-ı hakîkî olan Hakk'ın nevbeti çalınan bir mahal olmuştur ki, o nevbet mahallinde ibtilâ davulu çalınır. Nitekim hadîs-i şerîfde اذا احب الله عبدا ابتلاه ya'ni "Allah Teâlâ bir kulu sevdiği vakit, onu mübtelâ kılar" buyrulur."

خود تبوراکست این تهدید ها　　　پیش آنچه دیده است این دیدها

4085. *"Bu gözlerin görmüş olduğu şey önünde, bu tehdîdler muhakkak tebûrâkdir."*

"İmdi benim canım belâ davulunun nevbet mahalli olunca, ey ehl-i mescid, sizin beni ölümle tehdîdleriniz muhakkak tarla bekçisi olan çocuğun elindeki tahtaları birbirine vurarak yaptığı gürültüye benzer. Binâenaleyh benim kalbimin gözlerinin gördüğü tecelliyât-ı ilâhiyye önünde, sizin bu tehdîdlerinizin hiç hükmü yoktur."

ای حریفان من ازآنها نیستم　　　کز خیالاتی درین ره بیستم

4086. *"Ey refîkler, ben onlardan değilim ki, bir hayâlâtdan bu yolda durayım."*

"Ey refîkler, ben tarîk-i Hak'da mevhûm ve muhayyel olan bir vücûdun zevâli havfından dolayı, tevakkuf eden ve seyrinden geri kalan kimselerden değilim."

من چو اسماعیلیانم بی حذر　　　بل چو اسماعیل آزادم ز سر

4087. *"Ben korkusuz İsmâilîler gibiyim; belki İsmâîl gibi baştan âzâdım."*

İsmâilîler, mezâhib-i bâtıleden bir mezhebe sâlik olan tâifedir. Bunlara İsmâilîyye denilmesi, imâmeti Ca'fer-i Sâdık hazretlerinin İsmâil ismindeki büyük oğluna isbât etmiş olmaları veyâhud reisleri Muhammed bin İsmâîl'e tâbi' olmaları hasebiyledir. Târihçe ma'rûf olan Hasan ibn Muhammed es-Sabbâh onlardandır. Bu şahsa tâbi' olanların aslâ ölümden pervâları yoktur; zîrâ Hasan Sabbâh'ın hîlesi sebebiyle her biri öldükten sonra gidecekleri cenneti dünyâda gördüklerine kāni'dirler. Bu beyt-i şerîfde İsmâilîler'in bu hâline işâret buyrulur Ya'ni "İsmâilîler gibi ölüm tehdîdinden korkan bir kimse değilim; belki İsmâîl (a.s.) gibi Hak yolunda baş kaydından geçip, kurban olmağa hazırım." Zebîhin İsmâîl (a.s.) olarak beyân buyrulması, kavl-i meşhûra mebnî olduğu, yukarılarda birkaç mahalde îzâh olundu.

فارغم از طمطراق و از ريا　　　قل تعالوا گفت جانم را بيا

4088. *"Tumturakdan ve riyâdan fâriğim; "Kul teâlev" benim canıma gel dedi!"*

"Nefsin kerr ü ferinden ve gösterişinden fâriğim; Hak Teâlâ hazretlerinin Kur'ân-ı kerîmde قُلْ تَعَالَوْا (En'âm, 6/151) "Yâ Habîbim, ileri gel de!" buyurması, benim canıma gel, dedi. Ya'ni bu hitâb ile Hak Teâlâ hazretleri benim canımı âlem-i süflîden, âlem-i ulvîye da'vet buyurdu; ve bu hitâb cezb-i ilâhîden ibâret bulundu." Nitekim Hz. Pîr *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde buyururlar. Beyt:

قل تعالوا آيتست از جذب حق　　　ما بجذب حق تعالى مى رويم

"Kul teâlev!" hitâbı Hakk'ın cezbinden bir alâmet ve nişândır; biz Hak Teâlâ'nın cezbi ile gidiyoruz.

گفت پيغمبر كه جَادَ فِي السَّلَفْ　　　بِالْعَطِيَّه مَنْ تَيَقَّنْ بِالْخَلَفْ

4089. *Peygamber buyurdu ki: "Halefe teyakkun eden kimse, selefde atıyye ile cûd eyledi."*

Bu beyt-i şerîfde من ايقن بالخلف لم يحذر التلف ya'ni "İvaza yakîni olan kimse, telefden korkmaz" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. Ya'ni "Bir kimse elinde olan bir şeyi fedâ ettiği ve atıyye olarak verdiği vakit, muhakkak onun mukābili olarak bir şey geleceğini yakînen bildiği için verir ve fedâ eder; yoksa beşerin tab'ında boş yere fedâkârlık etmek yoktur. Bunun için Hak Teâlâ hazretleri insanları iyiliğe مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا (En'âm, 6/160) ya'ni "Kim ki bir iyilik ile geldi, onun için o iyiliğin on misli vardır" âyet-i kerîmesiyle teşvîk buyurur."

هر كه بيند مر عطا را صد عوض　　　زود در بازد عطا را زين غرض

4090. [4104] *Her kim atâya muhakkak yüz ivaz görürse, bu garazdan dolayı atâyı çabuk oynar*

Bir atâya ve vergiye karşı, yüz ivaz, ya'ni birçok kâr olacağını görürse, o atâyı aslâ te'hîr etmez; bu kâr garazından dolayı o atâyı derhâl oynar ve fedâ eder.

جمله در بازار زآن گشتند بند　　　تا چه سود افتاد مال خود دهند

4091. *Cümle halk pazarda, ondan dolayı bend oldular, kendi mallarını vermek için ne fâide vâki' oldu?*

Çarşıdaki esnafın cümlesi ondan dolayı çarşıda dükkânlara bağlanıp kaldılar ki, kendi mallarını ellerinden çıkarmak için ne kâr hâsıl olur diye intizâr ederler ve bu kâr beklemek fikri onları dükkânlarına bağlar.

زر در انبانها نشسته منتظر تا که سود آید ببند آید مصر

4092. *Altın torbalar içinde muntazır oturmuş, tâ ki kâr gelsin, bezlde musır gelsin.*

Altın torbalar içinde, kâr gelsin ve altın sâhibi bu altını hüsn-i rızâsıyla sarf etmekte musır olsun diye torbalar içinde oturmuştur.

چون ببیند کالهٔ در ربح بیش سرد گردد عشقش از کالای خویش

4093. *Vaktâki bir metâı kârda ziyâde görür, onun aşkı kendi metâından soğuk olur.*

Kâr etmek garazıyla dükkânında bağlanıp oturan bir tâcir, kendi sattığı malın gayri olan bir malın daha ziyâde kâr getirdiğini gördüğü vakit, kendi malından soğur ve o mala muhabbeti ve aşkı eksilir; zîrâ tab'-ı beşerin meyli kâradır.

گرم زآن ماندست با آن کو ندید کالهای خویش را ربح و مزید

4094. *Ona ondan dolayı sıcak kalmıştır ki, o kendi meta'ları için kâr ve ziyâdelik görmedi.*

Ziyâde kârlı olan mala ondan dolayı kalbinde harâret hâsıl olmuştur ki, o tâcir kendi malları için kâr ve ziyâdelik görmedi ve kendi malından soğudu ve o kârlı mala rağbet etti.

همچنین علم و هنرها و حرف چون ندید افزون ازآنها در شرف

4095. *İlim ve hünerler ve san'atlar da böyledir; vaktâki şerefde onlardan efzûn görmedi.*

Ya'ni "Bir kimse mâlik olduğu ilim ve hünerler ve san'atlardan şerefde ziyâdelik görmediği vakit, o ilim ve hünerler ve san'atlar hakkında da bu hâl vâki' olur." Ya'ni onlardan soğur ve şerefde ziyâdelik gördüğü ilim ve hünerlere ve san'atlara karşı kalbinde muhabbet besler; zîrâ beşerin tabîatında her husûsda terakkîye ve ziyâdeliğe meyil vardır.

تا به از جان نیست جان باشد عزیز   چون به آمد نام جان شد چیز لیز

4096. *Tâ ki candan iyi değildir, can azîz olur; vaktâki iyi geldi, canın adı, hakîr şey oldu.*

Ya'ni "Candan iyisi olmadıkça, can azîzdir ve kıymetlidir; fakat candan daha iyisi geldiği vakit, canın adı hakîr bir şey olur." "Lîz", hakîr ve az bir şey ma'nâsınadır. Ve candan daha iyi olan şey, cânın Hâlık'ı olan Hak'dır.

لعبت مرده بود جان طفل را   تا نگشت او در بزرگی طفل زا

4097. *O büyüklükte çocuk doğurucu olmadıkça ölü bebek çocuğun canı olur.*

"Lu'bet", çocukların oynadıkları bebek ve kukla ma'nâsınadır. Ya'ni "Kız çocuklar cansız bebekler ile oynamayı, canları gibi severler ve büyüyüp evlenerek canlı çocuk doğurdukları vakit, o ölü bebeğin muhabbeti zâil olur."

این تصور وین تخیل لعبتست   تا تو طفلی پس بدآنت حاجتست

4098. *Bu tasavvur ve tahayyül bebektir, tâ ki sen çocuksun, ona hâcet vardır.*

Vücûd-ı hakîkî-i Hak muvâcehesinde, kendine ve muhîtindeki eşyâya varlık tasavvuru ve tahayyülü, çocukların cansız bebeklere alâka göstermesine benzer; fakat sen vâsıl-ı Hak olmadıkça, çocuk mesâbesinde olacağın için, gerek mevhûm olan vücûd-ı izâfîne ve gerek muhîtindeki eşyâya sarılmak ihtiyâcın vardır ve havâss-i hamseni ve tasavvur ve hayâli kullanmak lâzımdır.

چون ز طفلی رست جان شد در وصال   فارغ از حسست و تصویر و خیال

4099. *Vaktâki can çocukluktan kurtuldu, visâlde oldu, hisden ve tasavvur ve hayâlden fâriğ oldu.*

Vaktâki can sülûkünde çalıştı, çocukluktan kurtulup, ricâlullâh mertebesine geldi ve ma'şûk-ı hakîkî olan Hakk'a vâsıl oldu, artık o can, havâss-i hamseden ve havâss-i bâtınedeki tasavvur ve hayâlden fâriğ oldu ve hakîkati tamâmiyle müşâhede etti.

نیست محرم تا بگویم بی نفاق   تن زدم والله اعلم بالوفاق

4100. [4114] *Mahrem yoktur, tâ ki nifâksız söyliyeyim, susdum ve Allah vifâkı en ziyâde bilicidir.*

Ya'ni "Visâlde olmak ve hisden ve tasavvur ve hayâlden kurtulmak hâli nedir? Bunları iki veche, ya'ni zâhir ve bâtına taalluku olmaksızın açıkça söylemek için, mahrem yoktur; binâenaleyh bu sırrı ehli olmayan kimselere ifşâ etmek harâm olduğu cihetle susdum ve Allah Teâlâ hakîkata muvâfık olanı en ziyâde bilicidir."

مال و تن برفند ریزان فنا　　　حق خریدارش که الله اشترا

4101. *Mal ve ten fenânın dökülücüsü olan kardırlar; onun müşterisi Hak'dır ki, Allah satın aldı.*

Mâl ve ten, fânî olan bu vücûd-ı izâfî meydanına dökülücü ve eriyip yok olmağa mahkûm kar tâneleri gibidir; böyle olduğu halde Hak Teâlâ hazretleri kemâl-i kereminden o malın ve tenin müşterisidir ki, âyet-i kerîmede beyân buyurulduğu üzere onları Allah Teâlâ hazretleri satın aldı. Nitekim buyrulur: اِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اَنْفُسَهُمْ وَ اَمْوَالَهُمْ بِاَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ (Tevbe, 9/111) Ya'ni "Allah Teâlâ cennet mukābilinde mü'minlerden nefislerini ve mallarını satın aldı."

بر فها زآن از ثمن اولیست　　　که تو در شکی یقینی نیست

4102. *Karlar o sebebden sana semenden evlâdır, zîrâ sen şek içindesin, sana bir yakîn yoktur.*

Ey gāfil, karlar mesâbesinde fânî olan mala ve cisme sarılmak, bunlara semen olan cennete sarılmaktan daha müreccah geliyor; çünkü sen şek içindesin ve bu fânî olan mala ve nefse mukābil, semen olarak cennetin verileceği hakkında sana bir yakîn hâsıl olmamıştır. "Acabâ!" içindesin. Eğer içinde, acabâ öyle mi? diye bir şek olmasa, bu uğurda malını ve nefsini esirgemez idin.

وین عجب ظنست در تو ای مهین　　　که نمی پرد ببستان یقین

4103. *Ey zayıf, bu sende acîb zandır ki, yakîn bostanına uçmaz.*

Ey îmânda zayıf olan kimse, beyân-ı ilâhîye rağmen sende bu mâlı ve cismi Hak yolunda fedâda bir fâide olmadığı zannı, öyle bir acîb zandır ki, aslâ tebeddül edip yakîn bostanına uçamaz.

هر گمان تشنهٔ یقینست ای پسر　　　می زند اندر تزاید بال و پر

4104. *Ey oğul, her zan, yakînin susamışıdır, tezâyüdde kol ve kanat çırpar.*

Ey sülûkde mübtedî olan ve çocuk mesâbesinde bulunan kimse, her zan, ilm-i yakînin susamışı ve tâlibi ve âşıkıdır; her dem ilm-i yakîn mertebesine terakkî etmek için kolunu ve kanadını oynatarak çırpınır durur; zîrâ zan ilim cinsinden değildir. Nitekim dehrîlerin zannı hakkında Hak Teâlâ وَ مَالَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ اِنْ هُمْ اِلاَّ يَظُنُّونَ (Câsiye, 45/24) ya'ni "Onların bu i'tikādlarında ilimden bir şey yoktur, onlar ancak zannederler" buyurur.

چون رسد در علم پس بر پا شود   مر يقين را علم او پويا شود

4105. *İlme eriştiği vakit, ayak üzerinde olur, onun ilmi muhakkak yakîne koşucu olur.*

Ya'ni "Zan mertebesinde bulunan bir kimse, ilim mertebesine eriştiği vakit, canlanıp ayağa kalkar ve onun ilmi yakîn mertebesine koşucu olur." Ya'ni zan ile yakîn arasında ilim vardır ve zandan yakîne ancak ilim vâsıtasıyla geçilebilir.

زآنکه هست اندر طريق مُفْتَتَنْ   علم کمتر از يقين و فوق ظن

4106. *Zîrâ ki, müfteten olan tarîkdadır, ilm-i yakînden aşağı ve zannın fevkındedir.*

Ma'lûm olsun ki, bir şeyi idrâk etmek ilimdir, fakat bu ilmin üç derecesi vardır: Birisi işiterek bilmektir; bu işiterek bilme, sebât ve istikrâr olduğu vakit "ilme'l-yakîn" olur; ve dîğeri görerek bilmektir ki, "ayne'l-yakîn" derler; Ve üçüncüsü, kendi nefsinde vukū'u ile bilmektir ki, buna da "hakka'l-yakîn" denir. Meselâ "şecâat" denilen ma'nâ işitilmek veyâ ahlâk kitablarında okunmak sûretiyle bilinir; fakat harb meydanında bir kimseden şecâatin zuhûrunu görmekle bu ilim kuvvetlenir; ve bu şecâat kendi nefsinde vâki' olduğu vakit, evvelki ilimlerden daha kavî bir ilim hâsıl olur ki, bu hâl-i şecâatle tahakkuk demektir. Bu îzâhâtdan anlaşılır ki, henüz sübût ve istikrâr bulmayan ilim, zandan yukarı ve fakat ilmin bu üç mertebe-i yakîninden aşağıdır. Bu sebeble beşerin önünde fitnelenmiş yol vardır ve beşer bu mihnet ve meşakkat ta'biye olmuş olan yolda yürümek ve sefer etmekle mükelleftir.

علم جوياى يقين باشد بدان   وآن يقين جوياى ديدست و عيان

4107. *Bil ki, ilim yakîni isteyici olur ve o yakîn müşâhede ve ıyân isteyicidir.*

Henüz sübût ve istikrâr bulmayan ilim, ilm-i yakîni isteyicidir ve o ilm-i yakîn dahi, ayne'l-yakîni ve hakka'l-yakîni isteyicidir. Ya'ni ilim gâyet kıymetli bir şeydir, her an terakkîye mütemâyildir.

اندر اَلْهٰيكُمْ بخوان اين را كنون　　از پس كَلاّ پس لَوْ تَعْلَمُونْ

4108. *Şimdi bunu "Elhâküm"de oku, "kellâ"dan sonra "lev ta'lemûn"dan sonra.*

Şimdi bu yakîn mertebelerini الهيكم التكاثر [Tekâsür] sûre-i şerîfinde كَلاَّ لَوْ تَعْلَمُونَ (Tekâsür, 102/5) âyet-i kerîmesinden sonra oku! اَلْهٰيكُمُ التَّكَاثُرُ حَتّٰى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ كَلاَّ سَوْفَ تَعْلَمُونَ ثُمَّ كَلاَّ سَوْفَ تَعْلَمُونَ كَلاَّ لَوْ تَعْلَمُونَ عِلْمَ الْيَقِينِ لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا عَيْنَ الْيَقِينِ ثُمَّ لَتُسْئَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ (Tekâsür, 102/1-8) Ya'ni "Mezarları ziyâret edinceye kadar çoğalmanız sizi meşgûl etti. Hayır, yakında bileceksiniz; tekrâr hayır ki yakında bileceksiniz. Hayır, eğer ilm-i yakîn ile bile idiniz, elbette cahîmi görürdünüz; sonra onu elbette ayne'l-yakîn ile görürdünüz. Sonra bu günde ni'metlerden suâl olunursunuz." Bu sûre-i şerîfde pek çok hakāyık vardır; tafsîli uzun olur. Şu kadarı zâhirdir ki, ilim ve ilme'l-yakîn ve ayne'l-yakîn mertebeleri zikr buyrulmuştur. Ve ilim, ihbâr-ı Kur'ân üzerine, cahîmin vücûdunu bilmektir; ve bu ilim birtakım delâil-i vâzıha ile kalbde sâbit olur ve istikrâr bulur, ilme'l-yakîn olur. Ve bu âlemde halkın ef'âl-i seyyiesine mukābil seyyieye ve ef'âl-i hasenesine mukābil haseneye ma'rûz kaldığı dikkat edilip görülürse, bu ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîne ve kendinden sâdır olan seyyieye mukābil kişi kendi nefsinde seyyieye ma'rûz kaldığını idrâk ederse, bu ayne'l-yakîn, hakka'l-yakîne mübeddel olur. Sûre-i şerîfde, hakka'l-yakînin meskût olması, ayne'l-yakînde dâhil olduğu içindir. Zîrâ müşâhede ya hâriçte veyâ kendi nefsinde olur; binâenaleyh hakka'l-yakîn ve ayne'l-yakînin bir nev'i olur.

مى كشد دانش ببينش اى عليم　　گر يقين گشتى ببيندى جحيم

4109. *Ey alîm, ilim müşâhede tarafına çeker; eğer yakîn olaydı cahîmi görürler idi.*

Ey ilme tâlib olan kimse, bil ki ilim insanı müşâhede tarafına çeker ve dâimâ terakkîye meyyâldir. Eğer ihbâr-ı Kur'ân'î üzerine mü'minlerde hâsıl olan ilim, yakîn mertebesine vâsıl olaydı, bu hayât-ı dünyâda cahîmi, ya'ni cehennemi görürler idi; zîrâ bu hayât-ı dünyeviyyede elem ve lezzetin mümtezic olduğu meydandadır; ancak mahfî ve müstetir olan cihet, elemin ve lezzetin isâbetindeki sebebdir. Bu sebeb keşif ve müşâhede ile ma'lûm olur ki, bu, ayne'l-yakîn mertebesine vusûldür.

دید زاید از یقین بی ابتهال　　　آنچنان کز ظن می زاید خیال

4110. *Yakînden riyâzsız rü'yet doğar; nitekim zandan hayâl doğar.*
[4124]

Zandan nasıl hayâl doğarsa, yakînden de derhal rü'yet doğar. Ya'ni ilim mertebe-i yakîne vâsıl olur olmaz, rü'yet hâsıl olur; ve rü'yet ya hissî veyâ aklî olur. Mahsûsen mer'î olan şeyin hilâfına delîl ikāmesi mümkin olmadığı gibi, ma'kûlen mer'î olan şeyin hilâfına da delîl ikāme edilemez. Meselâ akıl zulmün fenâ ve adlin iyi olduğunu görür, bunların hilâfına delîl ikāmesine imkân göremez. Binâenaleyh yakînden rü'yet hâsıl olur ve zandan da aslı olmayan hayâl doğar. Meselâ Hâlık-ı kâinâtın mevcûd olmadığı zannı üzerine yürütülen mütâlaât hep hayâldir; ve hayâl, cüz'î bir darbe-i ilim ile zâil olur.

اندر الهیکم بیان این ببین　　　که شود علم الیقین عین الیقین

4111. *"Elhâküm"de bunun beyânını gör ki, ilme'l-yakîn, ayne'l-yakîn olur.*

"Elhâkümü't-tekâsür" sûre-i şerîfesinde, yukarıda îzâh olunduğu üzere ilme'l-yakînden rü'yet, ya'ni ayne'l-yakîn hâsıl olduğunun beyânını gör!

از گمان و از یقین بالاترم　　　وز ملامت برنمی گردد سرم

4112. *"Zandan ve yakînden daha yukarıyım ve melâmetden benim başım dönmez."*

Ya'ni "Zandan ve ilme'l-yakînden daha yukarı olan ayne'l-yakîn mertebesindeyim. Mâdemki hakîkati rü'yet ediyorum, şunun bunun melâmetinden ve ilkāâtından dolayı başım zevk-i rü'yetten geri dönmez."

Bu beyt-i şerîf mescidde misâfir olan kimsenin nâsihlere karşı olan cevâbı cümlesindendir. İkinci mısrâ'ın nihâyetindeki "serem", "sirem" dahi okunabilir; bu sûrette ma'nâ "bâtınım dönmez" demek olur.

چون دهانم خورد از حلوای او　　　چشم روشن گشتم و بینای او

4113. *"Vaktâki benim ağzım, onun helvasını yedi; gözü aydın ve onun görücüsü oldum."*

"Vaktâki benim rûhumun ağzı, onun helva gibi lezîz ve latîf olan ulûm-ı ledünniyyesini yedi, benim bu kesâfet ve zulmâniyyet-i nefsâniyye içinde gözüm aydın oldu; ve bu ilme'l-yakîn ile ayne'l-yakîne terakkî ettim ve benim gözüm onun görücüsü oldu ve bu zulmet-i tabîiyye içinde cenneti ve cehennemi görür oldum."

پا نهم گستاخ چون خانه روم   پا نه لرزانم نه کورانه روم

4114. *Hâneye gittiğim vakit, küstâh olarak ayak korum; ne ayak titretirim, ne de körce giderim.*

İkinci mısrâ' پا نلرزانم نه کورانه روم sûretinde yazılırsa "Ayağımı titretmem, körce gitmem" demek olur. "Hâne"den murâd ölüm hânesi olan kabir olmak münâsibtir.

آنچه گل را گفت حق خندانش کرد   با دل من گفت صد چندانش کرد

4115. *O şey ki Hak güle dedi, onu handân etti; benim gönlüme dedi, onun yüz kadarını yaptı.*

Bu beyt-i şerîf Ankaravî hazretleri tarafından pek latîf bir sûrette şerh buyrulmuştur, hulâsası şudur: Hak Teâlâ'nın Latîf ve Cemîl ism-i şerîflerinin pertevi, herhangi bir insanın vücûdunda zâhir olsa, ona "letâfet" ve "melâhat" derler; ve eğer lisanda zâhir olursa, ona "hüsn-i beyân" ve "fesâhat" derler; ve eğer boyunda ve bosunda zâhir olsa ona "mütenâsib endâm" derler. Ve eğer huyunda zuhûr etse, ona "ahlâk-ı hamîde" derler; ve eğer kalb ve rûhunda zuhûr etse, ona "zevk-i bâtın" derler. Bu isimlerin tecellîsi eşyâdan herhangi bir şeyde zâhir olursa, o şeye münâsib bir ism-i latîf verirler. Bülbülün sesine "hoş-elhân" ve gülde zâhir olana da "letâfet" ve "ân" ta'bîr ederler; ve bunların hepsi "latîfe-i Rabbânî" ve "ân" dır. Hakk'ın söylemesi, bu isimler ile tecellîsinden ibârettir. Ya'ni "Hak Teâlâ esmâ-i cemâliyyesinden ba'zılarıyla güle tecellî buyurdu ve onu latîf ve handân etti; benim gönlüme, ona ettiği tecellînin yüz katını etti, çünkü insan olmam i'tibâriyle bu tecellîye isti'dâdım vardır."

آنچه زد بر سر و قدش راست کرد   وآنچه از وی نرگس و نسرین بخورد

4116. *O şeydir ki serve vurdu ve onun boyunu doğru yaptı; ve o şeydir ki, ondan nergis ve nesrîn yedi.*

"Nesrîn", bir nevi' güldür. Ya'ni "O Latîf ve Cemîl isminin tecellîsidir ki, servi ağacı üzerine mün'akis oldu, onu boyu bosu muntazam bir ağaç yaptı; ve nergis çiçeği ile "nesrîn" denilen gül, o isimlerin tecellîsini yuttu, böyle latîf oldu."

آنچه نی را کرد شیرین جان و دل   و آنچه خاکی یافت زو نقش چگل

4117. *O şeydir ki, kamışı tatlı canlı ve gönüllü etti; ve o şeydir ki toprağa mensûb olan, ondan Çigil nakşını buldu.*

"Çigil", Türkistan'da bir şehrin ismidir ki, o şehrin ahâlîsi pek ziyâde cemâl sâhibi olup, ok atıcılıkta emsâlsizdirler. Ya'ni "Hakk'ın Latîf ve Cemîl isimleriyle tecellîsindendir ki, kamış, şeker kamışı ve tatlı içli oldu; ve toprağa mensûb olan beşer, cemâlde mümtâz olan Çigil şehri halkı gibi güzel nakışlı ve sûretli oldu."

آنچه ابرو را چنان طرّار ساخت　　　　چهره را گلگونه و گلنار ساخت

4118. *O şeydir ki kaşı öyle tarrâr yaptı, çehreyi gül renkli ve nar çiçeği renkli yaptı.*

"Tarrâr", yan kesici, hîlebâz ve ayyâr ma'nâsınadır. "O isimlerin tecellîsidir ki, güzellerin kaşlarını tarrâr, ya'ni gönül kesesini kapıcı yaptı ve güzellerin çehrelerini ya gül gibi penbe veyâhud nar çiçeği gibi kırmızı renkli yaptı; ve o güzeller bu letâfetleri ile gönüller kaptı."

مر زبانرا داد صد افسو نگری　　　　و آنکه کانرا داد زر جعفری

4119. *Muhakkak dile yüz efsûngerlik verdi; ve o şeydir ki ma'dene Ca'ferî altını verdi.*

"Efsûnger", teshîr edici ma'nâsınadır. "Zer-i Ca'ferî" hulefâ-yı Abbâsiyye vüzerâsından Ca'fer Bermekî'nin ihdâs ettiği sikke-i hâlisadır ki, bu zât altınlardaki mağşûşâtı kaldırdı. Binâenaleyh "zer-i Ca'ferî"den murâd hâlis altın demektir. Ya'ni "Hakk'ın Latîf ve Cemîl ismiyle olan tecellîsi, beşerin lisânına ve nutkuna fesâhat ve belâgat verip, dinleyenleri teshîr etti ve ma'den menba'ına da hâlis altın olmak hâssasını verdi."

چون در زرّاد خانه باز شد　　　　غمزهای چشم تیر انداز شد

4120. *Vaktâki silâhhânenin kapısı açıldı, gözün gamzeleri ok atıcı oldu.*
[4134]

"Zerrâd", zırh halkalarının birbirine girmesi ma'nâsına olan "zerd" kelimesinden mübâlağa ile ism-i fâil olup, "zırh yapıcı" demektir; ve bilcümle harb silâhlarını yapan kimseye de "zerrâd" denir. "Zerrâd-hâne", silâh i'mâlât mahalli demek olur. Bundan murâd, Hakk'ın sıfât ve esmâ mertebesi; ve "kapı"dan murâd, cem'iyyet-i esmâiyyeye mazhariyyet isti'dâdını hâiz olan insandır. Ya'ni "Vaktâki Zât-ı ahadiyyede mahfî olan sıfât ve esmânın, âlem-i şehâdette kapısı olan insan zuhûr etti ve bu kapı açıldı, Cemîl ve Latîf isimlerinin tecellîsi yüzünden güzellerin göz işâretleri, aşk okunu gönüllere atıcı oldu."

بر دلم زد تیر و سودا ییم کرد　　　عاشق شیر و شکر خاییم کرد

4121. *Benim kalbime ok vurdu ve beni sevdâyî etti. Beni süt ve şeker çiğneyiciliğe âşık etti.*

Mâdemki güzellerde zâhir olan cemâl ve hüsn ü ân, Hakk'ın zuhûr-ı sıfât ve esmâsından ibârettir, işte mezâhirde zâhir olan o cemâl, benim kalbime ok sapladı, beni sevdâya mensûb kıldı ve beni maârif-i ilâhiyye sütünü içmeğe ve ezvâk-ı rûhâniyye şekerini çiğnemeye âşık etti; ve ben mezâhirde gördüğüm güzelliğe âşık olunca, halk zannetti ki, o mazharın âşıkıyım. Halbuki benim aşkım mazhara değil, ancak zâhiredir. Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz bir beyitlerinde şöyle buyururlar:

صح عند الناس انی عاشق　　　غیر ان لم یعرفوا عشقی لمن

"Nâs indinde muhakkak benim âşık olduğum sâbit oldu; şu kadar ki, benim aşkımın kime olduğunu bilmediler."

Cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn Arabî (k.s.) hazretleri bu muhabbet husûsundaki hakāyıkı *Fusûsu'l-Hikem*'de, Fass-ı Muhammedî'de beyân buyurmuşlardır.

عاشق آنم که هر آن آن اوست　　　عقل و جان جاندار یك مرجان اوست

4122. *Ben onun âşıkıyım ki, her ân onun ânıdır; akıl ve cân onun bir mercanının candârıdır.*

"Candâr", köle ve hizmetkâr demektir. "Mercan"dan murâd, âlem-i şehâdette ipliğe dizilmiş olan latîf mercan tâneleri gibi, mezâhir-i cemîlenin her birinde muntazaman meşhûd olan hüsün ve letâfettir. Meselâ her bir çiçekte başka başka; ve tulû' ve gurûbda ayrı ayrı ve mevâsimde türlü türlü ve efrâd-ı beşerin her birinde muhtelif hüsün ve ânlar ve letâfetler meşhûddur. Ya'ni "Ben o Zât-ı Vâhid'in âşıkıyım ki, her ân ve letâfet, o Zât-ı Celîl'in ân ve letâfetidir. Akıl ve cân, O'nun her bir mazharda zâhir olan tecellîsinin gölgesi ve hizmetçisidir."

Bu beyt-i şerîfde muhassenât-ı kelâmiyyeden ism-i işâret olan "ân" ile, letâfet ma'nâsına olan "ân" kelimeleri arasında "cinâs-ı tâm" ve "cân" ile "mercân" kelimeleri arasında "cinâs-ı nâkıs" mevcûddur.

من نه لافم ور بلافم همچو آب　　　نیست در آتش کشی ام اضطراب

4123. *Ben öğünmem ve eğer öğünür isem, su gibi ateş söndürücülükte ıztırâb yoktur.*

Ya'ni "Benim sözlerimi öğünmeye ve kuru da'vâya haml etme; eğer ben öğünür ve da'vâ edersem, mu'terizlerin âteş-i i'tirâzlarını söndürücülük husûsunda acz ve ıztırâb yoktur. Kimin i'tirâzı varsa, gelin onun i'tirâz ateşini derhal söndüreyim."

چون بدزدم چون حفیظ مخزن اوست   چون نباشم سخت رو پشت من اوست

4124. *Mâdemki mahzenin hafîzı odur, nasıl çalarım? Niçin saht-rû olmıyayım? Benim arkam odur.*

"Saht-rû"da iki vecih câizdir: "Rû", yüz ma'nâsına olursa, "pek yüzlü" ya'ni hatıra ve gönle bakmıyarak doğruyu söyleyici demek olur. Yâhud "rev", "reften" masdarından emr-i hâzırdır, bu sûrette terkîb ""cesûr gidici" ma'nâsına vasf-ı terkîbî olur. Burada her iki ma'nâ dahi münâsibdir. Ya'ni "Ey mu'teriz, eğer bu maârif ve hakāyıkı çalmışsın dersen, cevâben derim ki: Mâdemki hazîne-i maârif ve hakāyıkın hâfız-ı hakîkîsi ve korucusu Hak'dır, nasıl çalarım? Ben O'nun izni olmaksızın, o hazîneden nasıl alabilirim? İmdi mâdemki bu öğünmede ve da'vâda benim zahîrim ve arkam Hak'dır, niçin hatıra ve gönle bakmıyarak doğruyu söylemiyeyim; veyâhud tarîk-i Hak'da cesûr gidici olmıyayım."

هر که از خورشید باشد پشت گرم   سخت رو باشد نه بیم او را نه شرم

4125. *Her kim güneşten sıcak arkalı olursa, saht-rev olur, onun ne korkusu ve ne utanması vardır.*

"Saht-rev", burada vasf-ı terkîbî ve cesûr gidici ma'nâsına olmak münâsibdir. "Her kimin arkası kızgın güneşten harâretli olursa, yürüyüşü cesûrâne olur, onun bu yürümede kimseden korkusu ve utanması olmaz; zîrâ onun sâiki güneşin şedîd harâretidir." Enbiyâ ve evliyânın tarîk-i Hak'da yürüyüşleri dahi zât güneşinin kızdırması sebebiyle olduğundan, onlar وَ لاَ يَخَافُونَ لَوْمَةَ لاَئِمٍ (Mâide, 5/54) ya'ni "Levm edicinin levminden korkmazlar" âyet-i kerîmesi muktezâsınca hakkı söylemekte cesûrdurlar

همچو روی آفتاب بی حذر   گشت رویش خصم سوز و پرده در

4126. *Güneşin korkusuz olan yüzü gibi, onun yüzü hasım yakıcı ve perde yırtıcı olur.*

"Güneş"den murâd Zât-ı Hak'dır; "hasım"dan murâd tab'larında muhâlefet olan nefis ve şeytandır. "Perde"den murâd, hicâb-ı tabîîdir. Ya'ni "Zât-ı

Hakk'ın tecellîsi, âlem-i isneyniyyette tab'an muhâlif olan nefis ve şeytanı nasıl yakar ve hicâbât-ı tabîiyye perdelerini nasıl yırtarsa, hulefâ-yı Hak olan enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyânın yüzleri de öyle o hasımları yakar ve o perdeleri yırtar."

هر پیمبر سخت رُو بُد در جهان   یك سواره كوفت بر جیش شهان

4127. *Her peygamber cihânda pek yüzlü idi, bir başına şahların ordusu üzerine vurdu.*

"Her peygamber bu âlem-i şehâdette pek yüzlü, ya'ni her kim olursa olsun hatıra ve gönle bakmıyarak emir ve nehy-i ilâhîyi dosdoğru tebliğ buyurur idi ve yalnız başına olup, onlardan kendisine bir fenâlık geleceğini aslâ düşünmez ve tek başına saltanat-ı zâhire sâhibi olan şahların orduları üzerine yürür ve hücûm eder idi." Nitekim Hz. İbrâhîm ve Hz. Mûsâ ve Hz. Îsâ ve sultân-ı enbiyâ Muhammed Mustafâ (aleyhimü's-salâtü ve's-selâm) Efendimiz'in ahvâl-i târihiyyeleri ma'lûmdur.

رو نگردانید از ترس و غمی   یك تنه تنها بزد در عالمی

4128. *Korkudan ve bir gamdan yüz çevirmedi, yalnız bir başına koca âlemi vurdu.*

"Âlemî"de "yâ" yâ-yı ta'zîmdir. "Enbiyâ (aleyhimü's-selâm) muhâliflerin korkusundan ve onların kavlen ve fiilen îrâs ettikleri zararların gamından dolayı aslâ telkîn-i hakîkatten yüz çevirmediler ve her bir peygamber yalnız başına koca bir âlemi, bir büyük hükümdârın âlem-i saltanatını altüst etti."

سنگ باشد سخت رو و چشم شوخ   او نترسد از جهان پر كلوخ

4129. *Taş pek yüzlü ve lâubâlî olur; o kerpiç dolu cihândan korkmaz.*

"Saht-rû", pek yüzlü; ve "çeşm-i şûh", lâubâlî, açık meşrebli ve bî-hayâ ma'nâlarınadır. Burada "lâubâli" münâsibdir. Enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ mesâbesinde ve pek yüzlülükte ve lâubâlîlikte taşa teşbîh buyrulmuştur. Ve metânetsiz ve çabuk müteessir olan "kerpiç"ler dahi nefsânî ve nâkıs insanlara benzetilmiştir. Ya'ni "Taş gibi pek yüzlü ve lâubâlî olan insân-ı kâmil, kerpiç gibi metânetsiz insanlar ile dolu olan cihândan korkmaz."

كآن كلوخ از خشت زن یك لخت شد   سنگ از صنع خدایی سخت شد

4130. [4144] *Zîrâ o kerpiç hışt-zenden bir pâre oldu; taş Hudâ'ya mensûb olan san'attan katı oldu.*

"Hışt-zen", kerpiç yapıcı demektir. Ya'ni "O kerpiç dediğimiz madde, kerpiç yapıcı tarafından çamurlar yoğrulmak sûretiyle bir parça hâline getirildi; fakat sert bir taş, Hakk'ın sun'u ile öyle katı olarak zâhir oldu." Ya'ni biri masnû'-ı abd, dîğeri masnû'-ı Hak'dır. Masnû'-ı abd gevşek ve zayıf olur, masnû'-ı Hak ise kavî ve metîn olur. "Masnû'-ı Hak"dan murâd enbiyâ hazarâtıdır, zîrâ nübüvvet kesbî değildir, vehbîdir. Ve kezâ "nefs-i mutmainne" mertebesinden sonra olan "nefs-i râziye" ve "merziyye" ve "sâfiye" mertebeleri dahi vehbîdir; binâenaleyh onlar masnû'-ı Hudâ'dır. Fakat mürşid-i kâmil terbiyesiyle makām-ı "nefs-i mutmainne"ye gelenler, kerpiç gibi masnû'-ı abddir, onlarda enbiyânın ve "nefs-i sâfiye" mertebesindeki evliyânın metâneti ve kuvveti yoktur.

گوسفندان گر برونند از حساب　　　زانبهی شان کی بترسد آن قصاب

4131. *Koyunlar her ne kadar hesâbdan hâriç olsalar, o kasap onların kesretinden ne vakit korkar?*

Koyunlar ne kadar çok olursa olsunlar, kasap hiçbir vakit, onların çokluğundan korkmaz; enbiyâ dahi böyledir. Nüfûs-ı nâkısanın çokluğu onları tedhîş etmez, dâimâ onlara galebe çalarlar.

کلکم راع نبی چون راعیست　　　خلق مانند رمه او ساعیست

4132. *Hepiniz çobansınız, peygamber de çoban gibidir; halk sürü gibidir; o sa'y edicidir.*

Bu beyt-i şerîfde Abdullah b. Ömer'den mervî şu hadîs-i şerîfe işâret buyrulur: كلكم راع و كلكم مسئول عن رعيته والرجل راع على اهل بيته و هو مسئول عن رعيته والمرئة راعية على بيت زوجها و ولده و هى مسئولة عنهم و عبد الرجل راع على مال سيده و هو مسئول عنه الا كلكم راع و كلكم مسئول عن رعيته Ya'ni "Hepiniz çobansınız ve hepiniz raiyyetten mes'ûlsünüz; ve erkek ehl-i beytinin çobanıdır ve o kendi raiyyetinden mes'ûldür; ve kadın zevcinin evi ve çocuğu üzerinde çobandır ve onlardan mes'ûldür; ve kişinin kölesi, efendisinin malı üzerinde çobandır ve ondan mes'ûldür. Âgâh olun, hepiniz çobansınız ve hepiniz raiyyetinizden mes'ûlsünüz." Ya'ni "Halk, derecât üzerine kendi maiyyeti üzerinde çoban ve onları hıfz edicidir. Ve bir kavme meb'ûs olan peygamber dahi, hepsinin çobanı ve hâfızıdır; halk dahi onun hıfzı altında sürü gibidir. O peygamber onları zâhirî ve bâtınî olan esbâb-ı helâkden hıfza sa'y edicidir."

از رمه چوپان نترسد در نبرد　　　لیکشان حافظ بود از گرم و سرد

4133. *Çoban cenk husûsunda sürüden korkmaz, ancak onları sıcaktan ve soğuktan hâfız olur.*

"Eğer sürü çobanın götürdüğü yere gitmekten imtinâ' ederse, o sürü ile mücâdele ve cenk husûsunda çoban korkmaz; çobanın vazîfesi onları i'tidâl dâiresinde tutmak ve sıcaktan ve soğuktan hıfz etmektir." "Sıcak"tan murâd, harâret-i nefs ile hayvâniyyete meyil ve inhimâkdir. Ve "soğuk"tan murâd dahi, nefsin, şer'-i hakîm dâiresinde olan ihtiyâcâtını vermeyip, onu zebûn kılmaktır. Zîrâ bu iki hâl, i'tidâl hâricidir ve peygamberler halkı bu âlemde i'tidâle da'vet ederler.

گر زند بانگی ز قهر او بر رمه　　　دان زمهرست آنکه دارد بر همه

4134. *Eğer o sürüye kahır cihetinden bir ses vurursa, cümle üzerine tuttukları şefkatten bil!*

"Eğer enbiyâ ve evliyâ, koyun sürüsü gibi olan halka, şiddet ve gazab ile muâmele ederlerse, onların bu hallerini, umûm-ı halka olan şefkat ve muhabbetlerinden bil!" Cenâb-ı Pîr efendimiz vâris-i ulûm-ı nebevî olduğundan, kendi hallerini ve zevklerini beyânen buyururlar ki:

هر زمان گوید بگوشم بخت نو　　　گر ترا غمگین کنم غمگین مشو

4135. *Her zaman yeni baht benim kulağıma söyler: "Eğer ben seni gam-gîn edersem, gam-gîn olma!"*

"Baht"dan murâd, isti'dâd-ı ezelî ve "yeni"den murâd, her ân içinde o isti'dâdın muktezâsı olan tecelliyât-ı ilâhiyyedir; zîrâ tecelliyât-ı Hak, her abdin isti'dâdına göre olur. Ya'ni "Benim isti'dâd-ı ezelîmin iktizâsı olarak her ân vâki' olan yeni bir tecellî, benim kulağıma der ki: "Eğer ben seni gamlı ediyorsam, sakın gamlı olma ve celâlî olan şeklimden müteessir olma!"

من ترا غمگین و گریان زآن کنم　　　تا کت از چشم بدان پنهان کنم

4136. *"Ben seni ondan dolayı gamlı ve ağlayıcı ederim, tâ ki seni kötü gözden gizli edeyim!"*

Ya'ni "Benim celâlî ve kahrî şekilde zuhûr edip seni gamlı etmem ve ağlatmam, sana nazar değdirmemek ve seni kötü gözden saklamak içindir."

تلخ گردانم ز غمها خوی تو　　　　تا بگردد چشم بد از روی تو

4137. *"Senin huyunu gamlardan dolayı acı ederim, tâ ki kötü göz senin yüzünden döne!"*

"Celâlî ve kahrî olan şeklim seni gamlı ve giryân ederek, senin huyunu ve tabîatini acı ve celâlî etti. Ben bunu, kötü gözler ve ehl-i şekāvet senden yüz çevirsinler diye yaptım."

نی تو صیادی و جویای منی　　　　بنده و افگندهٔ رای منی

4138. *"Sen bir avcı ve benim tâlibim, benim re'yimin bendesi ve düşkünü değil misin?"*

"Sen bu hayât-ı dünyâda benden sâdır olan ahkâmın avcısı ve benim tâlibim olmak i'tibâriyle beni isteyici değil misin? Benim hükmüm olan ahkâmın bendesi ve düşkünü değil misin?"

حیله اندیشی که در من در رسی　　　　در فراق و جستن من بی کسی

4139. *"Hîle düşünürsün ki, bana erişesin; benim firâkımda ve benim talebimde bî-kessin."*

"Bana vusûl için tedbîr düşünürsün; ey benim zıllim, benden ayrılık ve beni taleb husûsunda bu keserât âleminde bî-kessin." Filhakîka tek insanın tedbîrleri hep kendi hakîkatinin iktizâsı olan ahvâle vusûl içindir ve bu keserât âleminde kendi hakîkatinin zılli olan insan, o hakîkatin talebinde bî-kesdir ve o ahkâmın zuhûrunda kimsenin tavassutu yoktur.

چاره می جوید پی من درد تو　　　　می شنودم دوش آه سرد تو

4140. [4154] *"Senin derdin, benim izimde çâre arar; ben senin müteselsil âhını dün işittim."*

"Ey sâlik, senin bu hayât-ı dünyâda çektiğin dert ve eziyet, benim izimde ya'ni benim hükmüm dâiresinde çâre arar; ben senin benden iftirâkından dolayı müteselsil âhını dün gece, ya'ni ikilik gecesinde işittim. "İkilik gecesi," vücûd-ı mutlakın bi-hasebi'l-esmâ ve's-sıfât, gayriyet hicâbı ve libâsıyle zuhûr ettiği mertebe-i ervâhdır.

من توانم هم که بی این انتظار　　　　ره دهم بنمایمت راه گذار

4141. *"Ben bu intizârsız yol vermeye, sana geçit yolunu göstermeğe de kādirim."*

"Sâlikin kendi Hâlık'ı der ki: "Ben bu şûriş-i keserât arasında seni beklet-meksizin, benim iktizâ-yı Zâtîmin geçit yolunu sana göstermeğe de kādirim."

Ma'lûm olsun ki, abd, bu âlem-i keserâtda kendi hakîkatinin iktizâsı olmayan birçok yollara sülûk eder ve bittâbi' onun bu sülûkü netîcesiz kalır ve ancak onun hakîkatinin iktizâsı olan ahvâl zuhûr ve tahakkuk eder. Bu şûriş ve dolaşıklık, abdin irâde-i cüz'iyyesinin, irâde-i külliyyeye karşı muzâhamesinden neş'et eder. Meselâ denize düşen kimse, denizin harekâtına muhâlif hareketler yaptığı için, kurtuluncaya kadar çok zahmet çeker ve çektiği zahmet ve meşakkat kadar, sâhile çıkmanın zevkini ve râhatını duyar. Fakat denizin dalgaları, harekâtı onu kolaylıkla sâhile atsa, onun sâhildeki râhatı, meşakkat çeken kadar olmaz.

تا ازين گرداب دوران وا رهى　　　　بر سر گنج وصالم پا نهى

4142. *"Tâ ki devrânın bu girdâbından kurtulasın, benim visâlim hazînesinin başı üzerine ayak koyasın."*

"Ey benim zıllim olan sâlik, sana geçit yolunu göstermem sebebiyle bu devrânın ve bu âlem-i keserâtın girdâbından ve şûrişinden kurtulursun. Benim vuslatımın hazînesinin başı üstüne ayak basarsın ve artık sende benim hazînemde meknûz olan ahvâl zuhûra gelir."

ليك شيرينئ لذات مقَرّ　　　　هست بر اندازهٔ رنج سفر

4143. *"Lâkin makarrın lezzetlerinin tatlılığı, sefer meşakkatinin ölçüsü üzerinedir."*

"Lâkin makar ve vatan-ı aslîde sükûn lezzetlerinin hoşluğu ve tatlılığı sefer meşakkatinin derecesine göre olur." Ya'ni seferde ne kadar ziyâde meşakkat çekilirse, makarr-ı aslîdeki sükûn ve râhatın lezzeti dahi o nisbette ziyâde olur. Nitekim "Cefâyı çekmeyen âşık, safânın kadrini bilmez" demişlerdir.

آنگه از شهر و ز خويشان بر خورى　　　　كز غريبى رنج و محنتها برى

4144. *"O vakit şehirden ve akrabâdan munkatı' olursun ki, garîblikten meşakkat ve mihnetler götürürsün."*

"Seferdeki garîblikten dolayı meşakkat ve mihnetler çektiğin vakit, şehirden ve vatan-i aslîden ve akrabâdan munkatı' olursun."

تمثیل گریختن مؤمن و بی صبریء او در بلا باضطراب و بی قراریء نخود
و دیگر حوایج در جوش دیگ و بر دویدن تا بیرون جهد

Mü'minin kaçmasının ve onun ıztırâb ile belâda sabırsızlığının temsîli ve nohut ve dîğer havâyicin tencere kaynayışında kararsızlığı ve dışarıya sıçramak için üstüne koşması

Mü'min bir belâya düştüğü vakit, şuraya buraya kaçar ve o belâ içinde sabırsızlıkla çırpınır durur. Onun bu hâli, nohut ve dîğer havâyicin, kaynayan bir tencere içinde kararsızlıklarına ve dışarıya sıçramak için, kaynayan suyun üstüne çıkmasına benzer.

بنگر اندر نخودی در دیگ چون   می جهد بالا چو شد ز آتش زبون

4145. *Tenceredeki nohuda bak, ateşten zebûn olduğu vakit, nasıl yukarı sıçrar.*

هر زمان نخود بر آید وقت جوش   بر سر دیگ و بر آرد صد خروش

4146. *Nohud kaynayış vaktinde her zaman tencerenin başı üzerine yukarı gider ve yüz hurûş getirir.*

"Ber-âmeden" burada, yukarıya gitmek, âlî olmak ma'nâsınadır. "Hurûş", ağlıyarak veyâ ağlamaksızın bağırmak demektir. Burada nohut dânelerinin cızırtısı murâd olunur.

که چرا آتش بمن در میزنی   چون خریدی چون نگویم میکنی

4147. *(Der) ki: "Niçin bana ateş vurursun? Mâdemki satın aldın, niçin beni baş aşağı edersin?"*

Nohud lisân-ı hâl ile onu pişiren kimseye der ki: "Niçin beni ateşe koyup kaynatırsın ve mâdemki bana kıymet verip satın aldın, niçin beni altüst edip tahkîr edersin?"

می زند کَفْلیزْ کَدْبَانوُ که نی   خوش بجوش و بر مجه آتش کنی

4148. *Evin hanımı delikli kepçeyi vurur, der ki: "Hayır, iyi kayna ve kaynatıcıdan sıçrama!"*

"Ked", hâne, "bânû", hanım ma'nâsınadır. "Ked-bânû", evin hanımı demek olur. "Keflîz", delikli kepçe, "âteş-kün", vasf-ı terkîbî olup, ateş edici, ya'ni kaynatıcı demektir. "Nohud" sâlike ve "ev hanımı" mürşid-i kâmile teşbîh buyurulmuştur.

زآن نجو شانم که مکروه منی   بلکه تا گیری تو ذوق و چاشنی

4149. *"Ondan dolayı kaynatmam ki, benim mekrûhumsun, belki tâ sen zevk ve çeşni tutasın."*

Ev hanımı, kaynayıp dışarıya sıçramak isteyen nohudlara elindeki kepçeyi vurmak sûretiyle der ki: "Hayır, ben seni benim mekrûhum olduğun ve senden iğrendiğim için kaynatmıyorum, belki sende pişkinlik zevki ve çeşnisi hâsıl olmak için kaynatıyorum."

تا غدا گردی بیامیزی بجان   بهر خواری نیستت این امتحان

4150. [4164] *"Tâ ki gıdâ olasın ve cana karışasın; bu imtihân sana hakāret için değildir."*

"Ey nohud, benim seni kaynatmam, senin gıdâ-yı insân olup, rûh-ı sultânîye karışman içindir; zîrâ sen çiğ iken insana gıdâ olup, rûha karışamazsın; belki vücûd-ı beşerde fitne ve fesâd koparırsın; binâenaleyh bu kaynatmak mihneti sana hakāret için değildir, ancak kâmil kılmak içindir."

Ma'lûm olsun ki, bu kıssada "nohud" vücûd-ı beşere ve "belâlar ve riyâzetler ve mücâhedeler" ateşe ve "âlem-i kevn" tencereye ve "ked-bânû" insân-ı kâmile teşbîh buyrulmuştur.

آب می خوردی ببستان سبز و تر   بهر این آتش بُدَستَ آن آبخور

4151. *"Yeşil ve tâze olarak bostanda su içtin, o pınar bu ateş için olmuştur."*

"Ey nohud, yeşil ve tâze bir halde olarak bostanda su içip, neşv ü nemâ buldun. İşte o senin su içtiğin pınarın vücûdu bu ateş için tertîb olunmuştur." Ya'ni ey beşer, sen bu dünyâ bostanında envâ'-i gıdâlar ve ni'metler ile beslendin ve bol bol yedin ve içtin; işte o ni'met bostanı, bu âteş-i mihnet ve riyâzet için tertîb olunmuştur; zîrâ bu âlem-i kevn esmâ ve sıfât-ı ilâhiyyenin âyînesidir; ve esmâ ve sıfât ise mütekābildir. Mün'im ismini Muazzib ismi ve Muazzib ismini Mün'im ismi ta'kîb eder. Bu âlem-i zâhirde mütekābil olan esmâ ahkâmı böylece teselsül eder ve aslâ ta'tîl kabûl etmez; ve ahkâm-ı esmânın zuhûru ise, esmâya rahmettir.

رحمتش سابق بدست از قهر زآن   تا زرحمت گردد اهل امتحان

4152. *Onun rahmeti kahırdan sâbıktır. O sebebden dolayı ehl-i imtihan rahmetten nâşî olur.*

Hakk'ın rahmeti onun kahr ve gazabını geçmiştir. Zîrâ rahmeti aslî ve gazabı ârızîdir. Nitekim hadîs-i şerîf-i kudsîde سبقت رحمتی علی غضبی ya'ni "Benim rahmetim gazabımı sebk etmiştir" buyurulmuştur. Ve Hakk'ın gazabı rahmetini geçmiş olmasından dolayı, ehl-i mihnetin mihnetleri rahmetten nâşî olur. Zîrâ mihnet kahr-ı ilâhîdir. Fakat bu kahır, ehl-i mihneti avârızdan tecrîd içindir. Ve vücûd-ı izâfî vücûd-ı hakîkînin ârızıdır.

رحمتش بر قهر زآن سابق شدست   تا که سرمایهٔ وجود آید بدست

4153. *Onun rahmeti ondan dolayı kahır üzerine sâbık olmuştur, tâ ki vücûdun sermâyesi ele gele.*

"Vücûd"dan murâd, vücûd-ı izâfî ve "onun sermâyesi"nden murâd vücûd-ı hakîkîdir ki, vücûd-i izâfînin kuvâsı ve sermâyesidir. Zîrâ vücûd-ı hakîkî, vücûd-ı izâfînin Kayyûm'udur; binâenaleyh kahır, vücûd-ı izâfî-i beşeriyyete terettüb eder ve bu kahrın netîcesinde vücûd-ı hakîkî-i Hakk'ın hicâbı olan vücûd-ı izâfînin ahkâmı kalkar ve ehl-i mihnet bu sûretle avârızdan tecerrüd edip, vücûd-ı hakîkînin ahkâmı zâhir olur.

زآنکه بی لذت نروید لحم و پوست   چون نروید چه گدازد عشق دوست

4154. *Zîrâ et ve deri lezzetsiz neşv ü nemâ bulmaz; mâdemki neşv ü nemâ bulmaz, dostun aşkı neyi eritir?*

İmdi vücûd-ı hakîkînin avârızı olan, bu vücûd-ı izâfî, etsiz ve derisiz zâhir olmaz; ve et ve deri de niam-ı muhtelifenin lezzeti olmaksızın neşv ü nemâ bulmaz. Eğer bu avârız neşv ü nemâ bulmayacak olursa, isneyniyet ve muhib ve mahbûb ve muhabbet ve âşık ve ma'şûk ve aşk nisbetleri de zuhûra gelmez; ve binâenaleyh dostun, ya'ni vücûd-ı hakîkînin aşkına fedâ edilecek bir şey kalmaz.

زآن تقاضا گر بیآید قهرها   تا کنی ایثار آن سرمایه را

4155. *Eğer o takāzâdan kahırlar gelirse, âkıbet o sermâyeyi îsâr edesin.*

"Takāzâ", lügatte, alacaklı borçludan hakkını istemek demektir. Ya'ni "Vücûd-ı hakîkî sana karz-ı hasen ile ikrâz eylediği vücûd-ı izâfî borcunu

ödemek talebinde olup, sana ondan kahırlar gelirse, onun sana verdiği o sermâye-i kuvâyı ona îsâr ve fedâ edesin."

باز لطف آید برای عذر او   که بکردی غسل و بر جستی ز جو

4156. *Onun özrü için yine lutuf gelir, gusl ettin ve boyunduruktan sıçradın diye.*

"Cû", burada çift sürerken öküzün boynuna taktıkları boyunduruk ma'nâsınadır. Ya'ni "Vaktâki borcunu ödedin, o tazyîkın ve o takāzânın özrü için: "Âferîn, gayriyet cünüblüğünden gusl edip temizlendin ve ikilik ve enâniyet boyunduruğundan kurtuldun!" diye sana, mukrız olan vücûd-ı hakîkîden yine lutuf gelir ki, bu lutuf, evvelkinden başka bir lutuftur.

گوید ای نخود چریدی در بهار   رنج مهمان تو شد نیکوش دار

4157. *Der ki: "Ey nohud, bahârda otladın, meşakkat senin misâfirin oldu, onu iyi tut!"*

Evin hanımı kaynayan nohuda der ki: "Ey nohud, sen bahâr mevsiminde topraktan gıdâ aldın ve letâfetle neşv ü nemâ buldun; şimdi meşakkat senin misâfirin oldu, onu iyi tut!" Bu ve âtîdeki beyitler ev hanımı ve nohud nikābı altında mürşid-i kâmilin sâlike hitâbıdır.

تا که مهمان باز گردد شکر ساز   پیش شه گوید ز ایثار تو باز

4158. *"Tâ ki misâfir şükr edici olarak geri dönsün, şâhın huzûrunda senin îsârından açık söylesin!"*

"Ey sâlik, sana gelen belâ, şâh-ı hakîkî olan Hak tarafından gelmiş bir misâfir-i gaybîdir. Eğer sen o misâfiri istiskāl etmeyip hüsn-i sûretle kabûl edersen, senden memnûniyyet beyân ve şükr edici olduğu halde geriye döner ve huzûr-ı şâhda senin îsârından ve fedâkârlığından açık bir sûretde bahs eder."

تا بجای نعمتت منعم رسد   جمله نعمتها برد بر تو حسد

4159. *"Nihâyet ni'met yerine, sana Mün'im erişsin, bütün ni'metler senin üzerine hased götürsün!"*

"Ey sâlik, sen bu sûretle hareket edersen, sana Hakk'ın ni'metleri yerine, Mün'im olan O'nun Zât'ı erişir ve takarrub eder; O'nun Zât'ı sana eriştiği ve aradaki senin senliğin hicâbı kalktığı vakit bütün ni'metler senin üzerine hased duygusuyla mütehassis olurlar; zîrâ o ni'metler ile, Mün'im arasında hi-

câbât pek çoktur ve o ni'metlerin cümlesi Mün'im'in âşıkıdır, binâenaleyh elbette kıskanırlar."

من خليلم تو پسر پيش بچك	سر بنه انى أرانى أذبحك

4160. [4174] *"Ben Halîl'im, sen bıçak önünde oğulsun; baş koy, muhakkak ben seni boğazladığımı görürüm."*

Mürşid-i kâmil buyurur ki: "Ey sâlikim, ben İbrâhîm (a.s.) meşrebindeyim, sen bıçak önünde benim oğlumsun; teslîm ol, zîrâ senin senliğini boğazladığımı ve seni kurban ettiğimi âlem-i misâlde gördüm." Nitekim cenâb-ı Pîr efendimiz kâmilin bu hâlini beyânen bu *Mesnevî-i Şerîf*'de şöyle buyururlar:

كاملان از دور نامت بشنوند	تا بقعر تار و پودت در روند

بلكه پيش از زادن تو سالها	ديده باشندت ترا با حالها

"Kâmiller senin adını uzaktan işitirler, senin târ u pûdunun ka'rına, ya'ni ayn-ı sâbitene kadar giderler. Belki sen senelerce evvel doğmadan, seni hallerin ile görmüş olurlar."

Beyt-i şerîfdeki "biçek", Türkçe "bıçak" ma'nâsınadır, "ezbehuk" ile hemkāfiye olmak için "biçuk" telaffuz olmak îcâb eder.

سر بپيش قهر نه دل بر قرار	تا ببرّم حلقت اسماعيل وار

4161. *"Gönül karâr üzerinde olarak, başı kahır önüne koy, tâ ki senin boğazını İsmâîl gibi keseyim."*

Ma'lûm olsun ki, kıssa-i zebhin İshak ve İsmâîl (aleyhime's-selâm)dan hangisi hakkında vâki' olduğunda müfessirler ihtilâf etmişlerdir. Ashâb-ı kirâmdan Ömer ve İmâm-ı Ali ve İbn Mes'ûd ve İbn Abbâs ve İkrime ve Saîd b. Cübeyr (rıdvânullâhi aleyhim ecmaîn) hazarâtı ve tâbiînden İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık ve İmâm-ı Ebû Hanîfe hazarâtı ile sâir zevât, zebîhin İshak (a.s.) olduğuna; ve Abdullah b. Ömer ve Saîd b. Müseyyeb ve Şa'bî ve Hasan-ı Basrî ve Mücâhid ve Rebî' ibn Enes ve İmâm-ı Şâfiî ve Muhammed b. Ka'b ve Kelbî hazarâtıyla, dîğer ba'zı zevât dahi İsmâîl (a.s.) olduğuna zâhib olmuşlardır. Ve kavl-i meşhûr dahi, ikinci kavildir. Cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn ibn Arabî hazretleri *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı İshâkî'de zebîh İshak (a.s.) olduğunu beyân buyururlar. Sâhib-i *Mesnevî* cenâb-ı Mevlânâ (r.a.) efendimiz bu *Mesnevî-i Şerîf*'lerinde avâma İshak (a.s.)ın zikrinden

vahşet gelmemek için, kavl-i meşhûru ihtiyâr buyurmuşlar, yoksa onlara göre de zebîh İshak (a.s.)dır. Nitekim *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde âtîdeki beyt-i şerîfleriyle tasrîh buyururlar:

اسحاق نبی باید بودن قربان شده بر خاك در من

اسحاق منی و من والد تو کی بشکنمت ای گوهر من

[İshâk peygamber (gibi) olmak gerekir, eşiğimin tozuna kurban olmuştu. Sen benim İshâk'ımsın, ben de senin babanım. Ey cevherim, seni nasıl kırarım?]

سر ببرم لیك این سر آن سریست کز بریده کشتن و مردن بریست

4162. *"Baş keserim, lâkin bu baş o bir baştır ki, kesilip öldürülmüş olmaktan ve ölmekten berîdir."*

"Ey sâlik, ben senin senliğinin başını keserim, lâkin senin senliğinin başı kesilir ve yok olur başlardan değildir; zîrâ senin senliğin, ilm-i ilâhîde sâbittir ve senin hakîkatindir; onun kesilip öldürülmüş olması ve ölmesi mümkin değildir." Benim kesdiğim ancak senin vehminin başıdır ki, o vehmin, senin senliğini Hak'dan ayrı ve müstakil bir vücûd zanneder ve bu istiklâl da'vâsıyla Hakk'ın hüküm ve kazâsına teslîm ve râzı olmayıp muhâlefette bulunur.

لیك مقصود ازل تسلیم تست ای مسلمان بایدت تسلیم جست

4163. *Fakat ezelin maksûdu senin teslîmindir; ey müslümân, sana teslîm istemek lâzımdır!*

"Ezel"den murâd, bizim şimdiki varlığımıza nazaran mâzîde nâmütenâhî olan ezmine-i mukadderede vücûdun istimrârıdır. Bizim bizliğimiz o vücûddandır ve o vücûd içindedir. Ya'ni "Ey sâlik, ezelin senin senliğini îcâddan maksûdu ancak senin onun hüküm ve kazâsına teslîm olmandır; binâenaleyh ey müslüman, bu âlem-i kesâfette o vücûdun vâki' olan tecelliyâtına, senin için teslîm istemek lâzımdır."

ای نخود می جوش اندر ابتلا تا نه هستی و نه خود ماند ترا

4164. *"Ey nohud, ibtilâ içinde kayna, tâ ki senin için ne varlık ve ne kendilik kalsın!"*

"Ey sâlik, bu vücûd-ı izâfî tenceresi içinde, taleb ateşi ile kayna, tâ ki senin için ne Hakk'ın vücûdundan gayri bir varlık ve ne de senin mevhûm olan kendiliğin kalsın."

اندرآن بستان اگر خنديدهٔ تو گل بستان جان و ديدهٔ

4165. *"Eğer o bostan içinde gülmüş isen, sen cân ve göz bostanının gülüsün."*

"Ey sâlik, eğer o vücûd-ı izâfî bostanı içinde bârân-ı belâdan neşv ü nemâ bulup açılmış ve münşerih olmuş isen, sen hayât ve göz bostanının açılmış bir gülüsün; binâenaleyh sen can ya'ni rûh-ı izâfî bostanında mümtâz olup, hakāyık-ı eşyâyı idrâk eder ve görürsün." "Handîden", gülmek ve gül hakkında açılmak ma'nâsınadır.

گر جدا از باغ آب و گل شدى لقمه گشتى اندر احيا آمدى

4166. *"Eğer sen su ve çamur bağından cüdâ oldun ise, lokma oldun ve diriler içinde geldin."*

"Eğer sen su ve çamur, ya'ni anâsır-ı kesîfe bağı olan vücûd-ı izâfî âleminden cüdâ oldun ise, vücûd-ı hakîkînin lokması oldun ve onun sıfat-ı Hayât'ıyla diri oldun; ve onun lokması olan sâir diriler içine karıştın." Nohuda hitâb olduğuna göre: "Ey nohud, sen topraktan ayrılıp, insana lokma oldun ise, diriler içine karıştın ve onlara gıdâ oldun" demek olur.

شو غدا و قوّت و انديشها شير بودى شير شو در بيشها

4167. *"Gıdâ ve kuvvet ve fikirler ol! Süt idin, ormanlara arslan ol!"*

"Ey nohud, beşerin gıdâsı ve kuvveti ve fikirleri ol, mukaddemâ seni bir vâlide yedi, onun memelerinde süt oldun ve çocuğa gıdâ ve kuvvet oldun; ve o çocuk büyüdü, düşünceler sâhibi oldu; binâenaleyh sen o çocukta fikirler oldun ve sonra o çocuk büyük bir adam oldu, ilim ve irfâna muhabbet etti, binâenaleyh ey nohud, sen bu adamın vücûdunda ma'rifet ormanlarında arslan ol!"

از صفاتش رستهٔ اندر نخست در صفاتش باز رو چالاك و چست

4168. *"İbtidâda onun sıfatlarından bittin, çâlâk ve çevik olarak yine onun sıfatlarına git!"*

"Ey nohud, bidâyette Hakk'ın Hayât, İlim, İrâde, Kudret ve Tekvîn sıfatlarından dolayı, bu vücûd-ı izâfî âleminde zâhir oldun; çâlâk ve serî' bir sûrette insân-ı kâmile gıdâ olmak sûretiyle, yine onun sıfatlarına rücû' et!" Zîrâ insân-ı kâmil halîfe-i Hak'dır ve bu âlem-i şehâdette sıfât-ı ilâhiyye ile zâhirdir. Nitekim hadîs-i kudsîde . . . اخرج بصفاتى الى خلقى الخ ya'ni "Benim halkıma, benim sıfâtımla çık! ilh." buyurulmuştur.

ز ابر و خورشید و ز گردون آمدی　　　پس شدی اوصاف گردون بر شدی

4169. *"Buluttan ve güneşten ve felekten geldin; sonra evsâf oldun, felek üzerine gittin."*

Azîz Nesefî hazretleri risâlelerinin birinde buyurur ki: "Hak Teâlâ âlemde bir şey halk etmek murâd ettiği vakit, o şeyin sûreti olan arşa gelir ve arşdan kürsîye gelir ve kürsîden sâbitâtın nûrunda açılır. Ba'dehû yedi âsumânı geçer, ba'dehû seyyârelerin nûruyla hem-râh olur ve âleme gelir. Âlem-i süflînin pâdişâhı olan tabîat o misâfirin istikbâline pîşkeş çeker; tâ ki Hz. Hudâ'dan gelen o misâfir-i gaybı kabûl ede. O misâfirin hâline münâsib erkân-ı erbaadan bir merkeb pîşkeş çeker; tâ ki o misâfir-i gaybî, o merkebe süvâr ola ve âlem-i şehâdette mevcûd ola ve âlem-i şehâdette mevcûd oldukda, Hudâ'nın ma'lûmu olan o şey halk edilmiş olur. Binâenaleyh âlem-i şehâdette mevcûd olan her şeyin canı, âlem-i emirdendir ve o şeyin kalıbı, âlem-i halktandır. Hz. Hudâ'dan gelmiş olan bu cân-ı pâk ne işle gelmiş ise, o işi tamâm ettikde, tekrâr Hz. Hudâ'ya rücû' eder. منه بدء الامر و اليه يعود "Emir Ondan başladı ve O'na avdet eder".

"İmdi âlem-i emirden nüzûl eden her bir rûhu, bu âlem-i tabîatta bulutlar yağdırdığı su ile ve güneş harâreti ile ve feleklerin her biri, henüz fennen münkeşif olmamış olan te'sîrleriyle terbiye ederler. Ba'dehû o şey insân-ı kâmile gelip gıdâ ve kuvvet ve fikir olmakla, evsâf olur, ya'ni vasıflar nev'inden olur ve kesâfetten, mertebe-i letâfete gelir ve mertebe-i letâfetten, âlem-i ulvîye rücû' ve urûc eder."

آمدی در صورت باران و تاب　　　می روی اندر صفات مستطاب

4170. [4184] *"Yağmur ve harâret sûretinde geldin; müstetâb olan sıfâtta gidiyorsun."*

"Ey nohud, senin bir hakîkatin ve rûhun var idi, bu âlem-i emirden idi; vaktâki tabîat âlemine nüzûle başladın, yağmûr ve harâret sûretinde birer kalıbla geldin ve âlem-i halkda zâhir oldun; vaktâki senin nüzûlünden maksûd olan nohud sûretin peydâ oldu ve nüzûlün kemâle geldi, ondan sonra insân-ı kâmile gıdâ oldun ve müstetâb olan sıfât-ı ma'rifete bürünüp, mebde'ine rücû' ediyorsun."

جزو خورشید و ابر و انجمها بدی　　　نفس و فعل و قول و فکرتها شدی

4171. *"Güneşin, bulutun ve yıldızların cüz'ü oldun, nefis ve kavil ve fikirler oldun."*

"Ey nohud mesâbesindeki insan, âlem-i halkdaki kalıbın, sendeki harâret-i garîziyye hasebiyle güneşin ve mâyi' hasebiyle bulutun ve mürekkebât-ı sâire i'tibâriyle de yıldızların cüz'ü oldu; ve rûh ile kalıbın ittihâdından ve kalıbındaki anâsırın terekkübünden nefsin vücûda geldi ve bu birleşmelerden, nefsinin zâhirinde kavil ve bâtınında fikirler peydâ oldu." Arzdaki vücûd-ı beşerin -yıldızların cüz'ü olduğu beyânıyla- ecrâm-ı semâviyyeyi teşkîl, anâsırın bir cinsinden olduğuna işâret buyrulur; ve أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا (Enbiyâ, 21/30) ya'ni " İnkâr edenler, nazar-ı akıl ile görmezler mi ki, semâvât ve arz bitişik idi, biz onları ayırdık" âyet-i kerîmesi bu ma'nâyı beyân buyurur.

هستئ حیوان شد از مرگ نبات　　　　راست آمد اقتلونی یا ثقات

4172. *Nebâtın ölümünden hayvanın vücûdu oldu,* اقتلونی یا ثقات *doğru geldi.*

Nebâtın tekemmül edip hayvan mertebesine intikālinden veyâhud nebâtâtı hayvan yemek sûretiyle o nebâtın ölüp, hayvanın vücûdunu teşkîl etmesinden dolayı, o nebât hayvan oldu, binâenaleyh اقتلونی یا ثقات ya'ni "Ey büyükler, beni öldürünüz!" kelâmı, cemâd, nebât ve hayvân ve insan mertebeleri için doğru bir söz olur. Zîrâ cemâd ölünce, onun fevki olan nebât ve nebât ölünce, kendisinin fevki olan hayvân ve hayvân ölünce kendisinin fevki olan insan ve insan ölünce, kendisinin fevki olan melek ve melek ölünce, kendisinin fevki olan vücûd-ı hakîkî mertebesine intikāl eder.

چون چنین بردیست ما را بعد مات　　　　راست آمد انّ فی قتلی حیاتْ

4173. *Mâdemki bizim için matdan sonra böyle bir bürd vardır, "İnne fî katlî hayâtun" ["Şübhesiz benim katlimde hayât vardır"] doğru geldi.*

"Bürd" ile "mat" şatranc oyunu ıstılâhlarındandır; ve "mat", şatrancda şâhın mağlûbiyyetiyle oyunun bitmesidir; ve "bürd", bir tarafın mühreleri hep ölmüş olur, yalnız şâh kalır ve bu oyun "mat"ın nısfı menzilesindedir. Bu ma'nâya göre âlem-i halk şatranc tahtasına ve her bir mertebedeki istihâle "mat"a ve bu istihâlât-ı mütevâliyenin mecmû'u dahi şatranc oyunundaki "bürd"e teşbîh buyrulmuştur. Ve "bürd" oyununda yalnız "şâh" kaldığına göre, bu istihâlât netîcesinde dahi rûhun bekāsına işâret buyrulur. Ya'ni "Mâdemki her istihâleden ve "mat"dan sonra, bir "bürd" ya'ni sâir merâtibin zâil olup, şâh-ı rûhun kalması vardır, o halde "Muhakkak benim katlimde hayât vardır" sözü doğru olur."

فعل و قول و صدق شد قوت ملك　　　تا بدين معراج شد سوى فلك

4174. *Fiil ve kavil ve sıdk meleğin kuvveti oldu, hattâ bu mi'râc sebebiyle felek tarafına gitti.*

"Melek"den murâd, rûh-ı izâfîdir, zîrâ rûh, melek cinsindendir. "A'râz nev'inden olan iyi fiil ve iyi kavil ve sıdk-ı dil, rûh-ı izâfînin kuvveti ve gıdâsı oldu ve rûh bunlardan kuvvet buldu ve bu sadâkat merdiveni ile felek tarafına gitti." Azîz Nesefî hazretleri bir risâlesinde şöyle buyurur: "Bütün ervâhın her biri kendi makāmından bu mertebe-i esfel-i sâfilîne nüzûl ederler ve merkeb-i kālıba süvâr olurlar. Ve kālıb vâsıtasıyla kemâl tahsîl ederler; ve tekrâr buradan urûc edip evvelki makāmlarına erişirler ve kendilerinin evvelki makāmlarına eriştiklerinde, her birinin urûcu tamâm olur; ve her birinin dâiresi tamâm olur. Ve dâire tamâm oldukta, terakkî mümkin olmaz. Ve terakkî, her birinin kendi makām-ı evveline vusûllerine kadardır, ziyâde değildir. Ervâh-ı mü'minîn, âsumân-ı evvele kadar, ervâh-ı âbidîn, ikinci göğe kadar; ervâh-ı zühhâd, üçüncü göğe kadardır. Ve böylece mertebe mertebe, dokuz mertebe, kendi evvelki makāmına kadar urûc ederler. Velâkin kendinin evvelki makāmından ileriye geçemez, yolda kalmak mümkindir. Velâkin kendinin evvelki makāmından ileriye geçmek mümkin değildir. Ve "yolda kalmak" bundan ibârettir ki, her kimin rûhu, makām-ı îmanda mufârakat ederse, onun rücû'u âsumân-ı evvele, olacaktır. Ve her kimin rûhu makām-ı ibâdette mufârakat ederse, onun rücû'u, ikinci göğe olacaktır. Ve makāmâtın cümlesini böyle bil! Her kim bir makāmda mufârakat ederse, onun rücû'u, o makāmın ehli ile berâber olur. Her ne kadar o makāmın bâlâsından nüzûl etmiş olur ise de. Ve azîm teessüf olunur ki, bir kimse evvelki makāmına vâsıl olamıya ve yolda kala. Ve makām-ı îmâna vâsıl olmayan kimsenin rücû'u, herhangi mertebeden nüzûl etmiş olursa olsun, âsumâna olamıyacaktır. اِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتَّحُ لَهُمْ اَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتّٰى يَلِجَ الْجَمَلُ فِى سَمِّ الْخِيَاطِ (A'râf, 7/40) Ya'ni "Bizim âyâtımızı tekzîb edenler ve onlardan istikbâr edenler için göğün kapıları açılmaz, deve iğne deliğine girmedikçe cennete girmezler."

آنچنان كآن طعمه شد قوت بشر　　　از جمادى بر شد و شد جانور

4175. *Nitekim o yiyecek, beşerin kuvveti oldu; cemâdlıktan terakkî etti ve canlı oldu.*

Birtakım a'râzın gıdâ-yı rûh olması taâmın, cism-i beşer olmasına benzer ki, o taâm cemâd mertebesinde idi, insanın cismine intikal etmekle, terakkî edip rûh-i hayvânî oldu.

این سخن را ترجمهٔ پهناوری   گفته آید در مقام دیگری

4176. *Bu söz için dîğer makāmda bir vâsi' tercüme denilmiş gelir.*

Ef'âl ve akvâl-i hasenenin ve sıdk-ı dilin, gıdâ-yı rûh ve cemâdın, vücûd-ı beşere intikāli ile zî-rûh olduğuna dâir olan kelâmın beyânı ve tafsîli, bu *Mesnevî-i Şerîf*'in dîğer mahallinde denilmiştir.

کاروان دائم ز گردون می رسد   تا تجارت می کند وا می رود

4177. *Ticâret etmek ve geri gitmek için, dâimâ felekten kervân gelir.*

Ervâh kervânı felekteki kendi makāmlarından, bu esfel-i sâfilîn mertebesi olan dünyâya nüzûl ederler ve taḥsîl-i kemâlât ve icrâ-yı ticâret edip, her biri kendi makāmına urûc etmek için, cism-i kesîfe râkib olurlar.

پس برو شیرین و خوش با اختیار   نی به تلخی و کراهت دزد وار

4178. *İmdi ihtiyâr ile tatlı ve latîf git, acılık ile ve kerâhet ile hırsızca değil.*

Azîz Nesefî hazretleri buyurur ki: " Ervâh, bir müddet aşağıya gelirler ve bir müddet doğru giderler; ve bir müddet dahi yukarı çıkarlar. Ve ba'zıları âlem-i tabîatten çabuk ve kolaylık ile geçerler ve onlara hiçbir zahmet erişmez. Ve ba'zıları düşe-kalka geçerler ve onlara birçok zahmet erişir, ammâ âkıbet geçerler. Ve ba'zıları geçemezler ve âlem-i tabîatte kalırlar ve âlem-i ulvîye erişemezler. Ve bu sırât kıldan ince, kılıçtan keskindir; çünkü cümle umûrda vasat sırât-ı müstakîmdir."

Bu mukaddime anlaşıldıktan sonra, beyt-i şerîfin ma'nâsı budur: "Ey mü'min, emr-i ilâhîye mutâvaat ve nehy-i ilâhîden ictinâb sûretiyle kendi makām-ı evveline ihtiyârın ile tatlı tatlı ve latîf bir halde git. Bunlarda birçok acılık ve mekrûhât göre göre, hırsızlar gibi envâ'-ı azâblara ma'rûz kala kala gitme!"

زآن حدیث تلخ می گویم ترا   تاز تلخیها فرو شویم ترا

4179. *Ondan dolayı sana acı söz söylüyorum, tâ ki seni acılıklardan yıkayım.*

Ey sâlik-i tarîk-i Hak, ondan dolayı senin nefsine acı gelen sözleri söylüyorum ki, seni âlem-i ma'nâda acı gıdâlara giriftâr edecek olan nefsinin sıfatlarından yıkayayım ve seni temizleyip rûh-ı musaffâ edeyim. Nitekim "Türkçe'de, "Acı acıyı izâle eder" darb-ı meseli meşhûrdur.

ز آب سرد انگور افسرده رهد　　　　سردی و افسردگی بیرون جهد

4180. [4194] *Donmuş üzüm, soğuk sudan kurtulur; soğukluktan ve donmuşluktan dışarıya sıçrar.*

Bu da dîğer bir misâldir. Ya'ni "Üzüm soğuktan donup buz tuttuğu vakit, soğuk suya atarlar, buzları erir ve üzüm bozulmaz. Ve eğer ılık ve sıcak suya atılsa üzüm bozulur." Bunun gibi ey sâlik nefsine soğuk gelen sözler, senin donmuş olan kalbini yumuşatır.

تو ز تلخی چونکه دل پر خون شوی　　　　پس ز تلخیها همه بیرون شوی

4181. *Vaktâki sen acılıktan kalbi pür-hûn olasın, binâenaleyh bütün acılıklardan dışarıya gidersin.*

Benim acı sözlerim, senin kalbine te'sîr edip pür-hûn olduğu vakit, sen nefsinin bütün acı ve soğuk olan sıfatlarından dışarıya çıkarsın ve o sıfatlardan soyunursun.

مثل صابر شدن مؤمن چون بر سر و منفعت بلا واقف شود

Belânın sırrına ve menfaatine vâkıf olduğu vakit mü'minin sabr edici olmasının meseli

سگ شکاری نیست او را طوق نیست　　　　خام و نا جوشیده جزبی ذوق نیست

4182. *Şikâra mensûb köpek değildir, onun tasması yoktur; çiğ ve kaynamamış zevksizin gayri değildir.*

Bu iki mısrâ' birer misâldir. Boyunda tasma olmayan köpek, av köpeği değildir, belki başı boş gezip, bir işe yaramayan bir köpektir. Ehl-i sülûk olan mü'minin, köpek mesâbesinde olan nefsinin boynunda da riyâzet ve mücâhede tasması lâzımdır ki, matlûbunu avlıyacak bir köpek olduğu anlaşılsın. Ve kezâ çiğ ve kaynamamış olan nohud ve hubûbât-ı sâirede dahi aslâ çeşni ve zevk olmaz. Bunun gibi âteş-i riyâzet ve mücâhedede kaynayıp pişmemiş olan mü'min dahi Hak yolunda zevksiz olur.

گفت نخود چون چنینست ای ستی   خوش بجوشم یاریم ده راستی

4183. *Nohud dedi: "Ey benim hanımım, mâdemki böyledir, latîf kaynayım, bana doğruca yarılık ver!"*

"Sittî", Arabça "seyyidetî" kelimesinin muhaffefidir, "benim hanımım" demek olur. Ya'ni "Nohut mesâbesinde olan sâlik, tarîk-i mürşidinin ikāzı üzere belânın sırrına ve menfaatine vâkıf olduğu vakit der ki: "Ey benim mürebbîm olan zât-ı kerîm, mâdemki meşakkatte fâide vardır, o halde benim için bir usûl-i mücâhede ve riyâzet ta'lîm buyur ki, o ateş içinde kaynayıp pişeyim. Bu husûsta bana doğruca yardım et!"

تو درین جوشش چو معمار منی   کفچلیزم زن که بس خوش می زنی

4184. *"Bu kaynayış içinde sen benim mi'mârım gibisin, bana kepçeyi vur, zîrâ çok latîf vuruyorsun."*

همچو پیلم بر سرم زن زخم و داغ   تا نه بینم خواب هندستان و باغ

4185. *"Ben fil gibiyim, benim başıma yara ve dağ vur, tâ ki rü'yâda Hindistan'ı ve bağı görmiyeyim!"*

"Dâğ" burada, kızdırılıp vurulan demir ma'nâsınadır; ve mukarrerdir ki fil rü'yâsında Hindistan'ı görünce kudurup sâhibinin emrine itâat etmez olur ve ondan bu hâlin def'i için dağ vururlar. Nefs-i emmâre file teşbîh buyrulur ve nefs-i emmârenin huzûzât-ı dünyeviyyeye meyli, filin Hindistan'ı görmesine benzetilir. Ya'ni "Sâlik mihnetlerin ve meşakkatlerin sırrını anlayınca der ki: "Benim nefs-i emmârem fil gibi azîmdir, onun başına mihnet ve meşakkat yarasını ve te'dîb dağını vur; tâ ki الدنيا كحلم النائم ya'ni "Dünyâ uyuyanın rü'yâsı gibidir" hadîs-i şerîfi mûcibince, rü'yâdan ibâret olan bu dünyâda, benim fil gibi nefsim, Hindistan'ı ve bağını, ya'ni dünyânın huzûzât ve lezzât-ı âcilesini görüp kudurmasın!"

تا که خود را در دهم در جوش من   تا رهی یابم درآن آغوش من

4186. *"Tâ ki ben kendimi kaynamaya vereyim, hattâ o âğūşa ben bir yol bulayım!"*

"Ey benim mürşidim, bir hadde kadar bana riyâzet emir buyur ki, kendimi bu riyâzât ve mücâhedât ateşleri içinde kaynamaya vereyim, tâ ki insân-ı kâmilin âğūşuna bir yol bulayım, ya'ni tabâyi'-i ehlullâhın makbûlü olup gönüllerine gireyim."

زآنکه انسان در غنا طاغی شود   همچو پیل خواب بین باغی شود

4187. *Zîrâ insan gınâda tâğî olur, rü'yâ görücü fil gibi bâğî olur.*

Zîrâ ki insan, bu hayât-ı dünyeviyyede zengin olup, ihtiyâcât-ı nefsâniyyesini mebzûlen bulduğu vakit, kendisini Hak'dan müstağnî görüp azgın olur ve rü'yâsında Hindistan'ı gören fil gibi kudurup, serîu'z-zevâl olan bu dünyâ bağına mensûb olur veyâ serkeş ve bâğî olur. Nitekim âyet-i kerîmede كَلَّا اِنَّ الْاِنْسَانَ لَيَطْغٰى اَنْ رَاٰهُ اسْتَغْنٰى (Alak, 96/6) ya'ni "Muhakkak insan, kendisini müstağnî görürse, elbette tuğyân eder" ve kezâ وَلَوْ بَسَطَ اللّٰهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهٖ لَبَغَوْا فِى الْاَرْضِ (Şûrâ, 42/37) ya'ni "Ve eğer Allah Teâlâ kullarına rızkı bast etse yeryüzünde bağy ve fesâd ederlerdi" buyurulur.

پیل چون در خواب بیند هند را   پیلبانرا نشنود آرد دغا

4188. *Fil rü'yâda Hind'i gördüğü vakit, filciyi dinlemez, habâset getirir.*

Ya'ni "Nefs-i emmâre bu dünyâ rü'yâsında huzûzât-ı âcile ve lezzât-ı fâniyyeye meyl ettiği vakit, artık filci mesâbesinde olan mürebbîsini dinlemez ve habâset ızhâr eder."

عذر گفتن کد بانو با نخود و حکمت در جوش داشتن کد بانو نخود را

Ev hanımının nohuda özür söylemesi ve ev hanımının nohudu kaynama içinde tutmasının hikmeti

آن ستی گوید ورا که پیش ازین   من چو تو بودم ز اجزای زمین

4189. *Ev hanımı ona der ki: "Bundan evvel ben de senin gibi eczâ-yı zemînden idim."*

Bu ve âtîdeki ebyât-ı şerîfenin ma'nâlarına bir mukaddime olmak üzere Azîz Nesefî hazretlerinin *Resâil*'inden muktebes olan şu beyânâtın tercümeten buraya dercini münâsib gördüm: "Ma'lûm olsun ki, toprak ve su ve hava ve ateş ümmehâtdırlar ve her birinin bir "sûret"i vardır ve "ma'nâ"sı vardır. Her

birinin sûreti "zulmet"tir ve her birinin ma'nâsı "nûr"dur. Her birinin sûretine "unsur" derler; ve her birinin ma'nâsına "tabîat" derler. Binâenaleyh dört unsur, dört tabîat olur ve bunun cümlesine "ümmehât" derler. Vaktâki bu ümmehâtı yekdîğerine karıştırırlar, o şart ile ki, bu meyânda elbette müteşâbihü'l-eczâ bir şey peydâ ola. İşte o, "mizâc"dır ve mizâcı, imtizâcdan almışlardır. Vaktâki bu mukaddimâtı öğrendin ve ma'nâ-yı mizâcı bildin, şimdi bil ki ümmehâtı birbirine karıştırdıkları vakit elbette her dört sûreti karıştırmış olurlar ve her dördün ma'nâsını karıştırmış olurlar. Her dördün sûretinden müteşâbihü'l-eczâ bir şey peydâ olur, ona "cisim" derler ve her dördün ma'nâsından dahi müteşâbihü'l-eczâ bir şey peydâ olur, ona da "rûh" derler. Böyle olunca mizâc hem rûhda ve hem de cisimde olur. Ümmehât birbirleriyle karışmamış oldukları müddetçe, "anâsır" ve "tabâyi" derler ve yekdîğerine karıştıkları vakit "mizâc" peydâ olur; "cisim" ve "rûh" derler. Vaktâki cisim ve rûh ve mevâlîdin nasıl peydâ olduklarını bildin; şimdi bil ki, işte bu cisimdir ki merâtibde zâhir olur ve her bir mertebede bir nâm alır: Cism-i cemâd, cism-i nebât ve cism-i hayvan. Ve işte bu rûhdur ki merâtibde zâhir olur ve her bir mertebede bir nâm alır: Rûh-ı cemâd, rûh-ı nebât ve rûh-ı hayvân; ve insân envâ'-ı hayvandan bir nevi'dir. Ve işte hakîkat-ı mizâc budur. Ve işte hakîkat-i cisim budur. Ve işte hakîkat-ı rûh budur ki söylenildi. Cisim âlem-i mülktendir ve rûh âlem-i melekûtdandır ve cisim âlem-i halktandır ve rûh, âlem-i emirdendir. İmdi rûhun birden ziyâde olmadığı ma'lûm olunca, rûhun ta'rîfi o olur ki: Rûh cevherdir ve cismin mükemmili ve muharrikidir; ve mertebe-i nebâtta bi't-tab' ve mertebe-i hayvanda bi'l-ihtiyâr ve mertebe-i insanda bilfiil."

چون بنوشیدم جهاد آذری　　　پس پذیرا گشتم و اندر خوری

4190. [4204] *"Vaktâki ateşe mensûb olan cihâdı el ile tuttum, imdi revân olucu ve bir çeşni içinde oldum."*

"Nûşîden", burada, bir şeyi el ile tutmak ve kabûl etmek demektir. "Âzer" ateş, burada aşktan kinâyedir. "Pezîrâ", kabûl edici ve mutî' ve revân olucu; ve "hôr", meze ve lezzet ve çeşni; ve "ender", edât-ı zarfdır. Ya'ni "Vaktâki aşka mensûb olan cihâdı kabûl ettim, binâenaleyh sefer edici ve bir çeşni ve zevk içinde oldum."

Hind nüshalarında "cihâd" yerine "cihâz" vâki'dir, bu sûrette ma'nâ: "Vaktâki ateşe mensûb olan cihâzı el ile tuttum" demek olur. Ve Hind şârihleri "cihâz"ı, nohut hakkında tebahhur ve insan hakkında gıdâ hazm olunan mi'de demişlerdir.

مدتی جوشیده ام اندر زمن مدتی دیگر درون دیگ تن

4191. *"Bir müddet zaman içinde, dîğer müddet ten tenceresi içinde kaynamışım."*

"Ey nohud, ben de senin gibi bir müddet müfredât ve anâsır içinde üzerimden zamanlar geçip, harâret-i şemsin ve suyun terbiyesi altında piştim; vaktâki ümmehât birbirine karışıp cisim hâsıl oldu ve cisimde nutfe olup, rahm-i mâdere döküldüm, bir müddet dahi o ten tenceresi içinde kaynadım."

زین دو جوشش قوت حسها شدم روح گشتم پس ترا استا شدم

4192. *Bu iki kaynayıştan hislerin kuvveti oldum. Rûh oldum, binâenaleyh sana usta oldum.*

"Evvelen bir müddet âlem-i müfredât ve anâsır içinde ve sâniyen dîğer bir müddet rahm-i mâderdeki kaynayışlardan hislerin, ya'ni havâss-i hamse-i zâhire ve bâtınenin kuvveti oldum ve bu imtizâcdan rûh-i hayvânî oldum; binâenaleyh havâssimin idrâkâtı sebebiyle senin terbiyen husûsunda sana üstâd oldum."

در جمادی گفتمی زان میدوی تا شوی علم و صفات معنوی

4193. *"Cemâdlık içinde der idim ki: "Ondan koşasın, tâ ilim ve sıfât-ı ma'nevî olasın!"*

"Ben cemâdlık mertebesinde iken, lisân-ı hâl ile kendi kendime der idim ki: "İlim ve sıfât-ı ma'nevî olmak için, bu cemâdlık mertebesinden intikāl edip koş!" Bu beyân-ı âlî, her ferd-i beşerin lisân-ı hâlidir.

چون شدی تو روح پس بار دگر جوش دیگر کن ز حیوانی گذر

4194. *"Vaktâki sen rûh oldun, imdi dîğer def'ada başka cûş et, hayvanlıktan geç!"*

"Ey insan, vaktâki sen müfredâtdan mürekkebâta ve mürekkebâttan nebâta ve nebâttan hayvana kadar sefer edip, rûh-i hayvânî ve his sâhibi oldun, imdi bu rûh-i hayvânî mertebesinde de başka bir türlü kayna, ya'ni enbiyâ ve evliyânın gösterdikleri yol üzerinde yürü ve nefsin ile mücâhede et; nihâyet bu hayvanlık mertebesinden dahi terakkî et!"

از خدا می خواه تا زین نکتها در نلغزی و رسی تا منتها

4195. *Hak'dan niyâz et, tâ ki bu nükteden kaymıyasın ve müntehâya kadar vâsıl olasın.*

Ey tâlib-i ma'rifet, biz bu bahisde birtakım nükteler söyledik ve insan eczâ-yı zemîndendir; evvelce bir müddet cemâd âleminde ve dîğer bir müddet cisim içinde kaynadı. Ve bu iki kaynamadan rûh-i hayvânî mertebesine geldi ve havâss-i hamse-i zâhire ve bâtıne sâhibi oldu. Binâenaleyh hayvanlıktan da terakkî etmek lâzımdır, dedin. Sakın bu nüktelerden tabîîlik ve maddîlik ve tenâsüh mezheblerine kaymıyasın; zîrâ onların mezheblerinde hakîkate temâs eden ba'zı cihetler olsa bile, esas cihetinden butlân vardır. Bu bizim söylediğimiz bahis, senin hakîkatinin mertebe-i ilimden mertebe-i ayna nüzûlüdür ve bu nüzûlün mukābilinde urûc vardır; ve urûc وَ اَنَّ اِلَى رَبِّكَ الْمُنْتَهٰى (Necm, 53/42) ["Ve şübhesiz en son varış Rabb'inedir"] âyet-i kerîmesindeki işâret vech ile senin Rabb'ine kadardır.

زآنکه از قرآن بسی گمراه شدند　　زآن رسن قومی درون چه شدید

4196. *Zîrâ Kur'ân'dan çokluk gümrâh oldular; o ipten bir kavim kuyunun içine gittiler.*

Bu beyt-i şerîfin birinci mısrâ'ında sûre-i Bakara'da olan يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَ يَهْدِي بِهِ كَثِيرًا وَ مَا يُضِلُّ بِهِ اِلاَّ الْفَاسِقِينَ (Bakara, 2/26) ya'ni "Kur'ân sebebiyle çokları dalâlete düşer ve çokları hidâyet bulur ve onunla dalâlete düşenler ancak fâsıklardır, ya'ni ezelde hidâyetten hâriç olanlardır" âyet-i kerîmesine ve ikinci mısrâ'da da وَاعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّٰهِ (Âl-i İmrân, 3/103) ya'ni "Allah'ın ipine sarılın!" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'ni "Kur'ân'ın ma'nâsını yanlış anlamak sûretiyle çok kimseler dalâlete düştüler; bir tâife dahi, o Allâh'ın ipine sarılıp tabîat kuyusunun içine düştüler."

مر رسن را نیست جرمی ای عنود　　چون ترا سودای سر بالا نبود

4197. *Ey anûd, muhakkak ipin suçu yoktur; mâdemki senin başının sevdâsı yukarıya değildir.*

Ey muhakkiklere tâbi' olmak isteyen inatçı, Kur'ân, bir ucu âlem-i illiyyînde, bir ucu âlem-i esfel kuyusuna uzatılmış olan Allâh'ın bir ipidir. Eğer sende âlem-i ulvîye çıkmak hevesi ve sevdâsı varsa, sen o ipe tutuna tutuna yukarıya çıkarsın; ve eğer esfele meylin ve hevesin varsa, sen onun esfele doğru uzanan kısmına sarılıp, tabîat ve zulmet kuyusuna inersin. Meselâ اَلرَّحْمٰنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوٰى (Tâhâ, 20/5) ya'ni "Rahmân, arş üzerine müstevî oldu" âyet-i kerîmesinin ma'nâsını anlamak husûsunda muhakkiklerin verdikleri ma'nâya göre Rahmân'ı, arşı, istivâyı anlar ve idrâkin âlem-i bâlâya yükse-

lir ve fakat onlara karşı inâd edip verdikleri ma'nâyı kabûl etmez de, âlem-i süflîden olan ma'nâ-yı lügavîlerine tâbi' olur isen, "Mücessime" tâifesi gibi Rahmân'ın cismânî olan arş üzerine bağdaş kurup oturduğunu tahayyül eder ve hufre-i butlâna düşersin; binâenaleyh kusûr ipde değil, ancak sende ve senin anlayışındadır.

بقیهٔ قصهٔ مهمان آن مسجد مهمان کش و ثبات و صدق او

O misâfir öldürücü mescidin, misâfiri kıssasının bakıyyesi ve onun sebâtı ve sıdkı

آن غریب شهر سر بالا طلب　　　گفت می خسبم درین مسجد بشب

4198. *Ser-bâlâ taleb olan o şehrin garîbi dedi: "Bu mescidde geceleyin uyurum!"*

"Taleb", talebîden masdar-ı ca'lîsinden emr-i hâzırdır. "Ser-bâlâ-taleb" vasf-ı terkîbî olur; "başı yukarı isteyici" demek olur, "âlî-himmet olmak"tan kinâyedir.

مسجدا گر کربلای من شوی　　　کعبهٔ حاجت روای من شوی

4199. *"Ey mescid, eğer benim Kerbelâ'm olursan, hâcet-revâ edici kıblem olursun!"*

Misâfir, nasîhat edenlere cevâb verdikten sonra mescide hitâben der ki: "Ey mescid, eğer sen benim Kerbelâm mesâbesinde olup, benim bu âlem-i sûretden intikâlime sebeb olursan, benim istediğim bir şeyi bana yapmış olursun!"

هین مرا بگذار ای بگذیده دار　　　تا رسن بازی کنم منصور وار

4200. [4214] *"Âgâh ol, beni bırak ey müntehab ev! Tâ ki Mansûr gibi ip oyunculuğu edeyim!"*

"Dâr", ev ma'nâsına geldiği gibi "darağacı" ma'nâsına da gelir. Bu ikinci ma'nâya göre, ikinci mısrâ'daki Mansûr karînesiyle "san'at-ı ibhâm" vardır. Ya'ni: "Ey mescid ve ey müntehab ev, âgâh ol, beni kendi hâlime bırak, sen-

de yatayım, tâ ki Mansûr gibi canbâzlık edeyim!" Hind nüshalarında "dâr" yerine "yâr" vâki'dir. Ma'nâ "Ey müntehab ve makbûl dost" demek olur.

گر شدید اندر نصیحت جبرئیل   می نخواهد غوث در آتش خلیل

4201. *"Eğer siz nasîhatte Cebrâîl oldunuz ise, Halîl ateş içinde yardımcı istemez."*

[Ey] akılları ve melekiyetleri gālib olan nasîhatçılar, eğer siz bana nasîhat husûsunda Cebrâîl (a.s.) mesâbesinde oldunuz ise, ben de İbrâhîm Halîl (a.s.) meşrebindeyim ve aşk ateşine atılırken yardımcı istemem. Nitekim İbrâhîm (a.s.) Nemrûd'un ateşine atılırken Hz. Cibrîl gelip: "Bir hâcetin var mı?" diye sordu. Hz. İbrâhîm: "Var ammâ, sana değil!" buyurdu. Hz. Cibrîl: "O halde Rabb'inden iste!" dedi. Cenâb-ı İbrâhîm: "Benim talebime ne hâcet var, benim hâlimi bilmiyor mu?" buyurdu.

جبرئیلا رو که من افروخته   بهترم چون عود و عنبر سوخته

4202. *"Ey Cebrâîl git ki, ben yanmış, yanmış olan öd ve anber gibi daha iyiyim!"*

"Öd ağacı ve anberin kokuları yandıkları vakit zâhir olur; binâenaleyh onların yanmaları, yanmamalarından daha iyidir; ben de onlar gibiyim, benim yanmam müreccahdır."

جبرئیلا گرچه یاری می کنی   چون برادر پاس داری می کنی

4203. *"Ey Cebrâîl, gerçi yârlık ediyorsun, birâder gibi hıfz edicilik yapıyorsun!"*

Ankaravî hazretleri ikinci mısrâ'daki "birâder" kelimesinin "ber" ve "âder" sûretinde ikinci vechi olduğunu ve "çûn" lafzının istifhâm için olabileceğini beyân buyururlar. Böyle olunca ma'nâ: "Sen ateş üzerinde nasıl hıfz edicilik yaparsın?" demek olur.

ای برادر من بر آذر چابکم   من نه آن جانم که گردم بیش و کم

4204. *"Ey birâder, ben ateş üzerinde çabukum; ben o can değilim ki ziyâde ve eksik olayım!"*

جان حیوانی فزاید از علف   آتشی بود و چو هیزم شد تلف

4205. *Hayvana mensûb olan can alefden artar, ateşe mensûb idi ve odun gibi telef oldu.*

Rûh-i hayvânî ateşe mensûbdur, çünkü harâret-i garîziyyedir; ve ateş odundan ziyâdelenip, şiddet bulduğu gibi, harâret-i garîziyye dahi yiyecekten ziyâdeleşir. İmdi rûh-i hayvânî mâdemki ateşe mensûb idi ve sönmek ateşin hâssasından idi, binâenaleyh odun gibi yandı ve söndü.

گر نگشتی هیزم او مثمر بدی تا ابد معمور و هم عامر بدی

4206. *Eğer odun olmaya idi, o müsmir olurdu; ebede kadar ma'mûr ve hem âmir olur idi.*

Eğer o rûh-i hayvânî odun gibi olmasa idi, yeşillenip meyve ve bir mahsûl verir idi. Ve sonunda kâmilen fenâ bulmaz ve ebede kadar hem ma'mûr ve hem de imâret edici olur idi.

باد سوزانست این آتش بدان پرتو آتش بود نی عین آن

4207. *Bil ki bu ateş, yakıcı havadır; ateşin pertevi olur, onun aynı değil.*

Bu ateş dediğimiz şey, yakıcı havadır, ya'ni kimyâ fenniyle sâbit olduğu üzere müvellidü'l-humûza ta'bîr olunan gazdır, ateşin hakîkatinin aksidir ve o hakîkatin aynı ve aslı değildir.

عین آتش در اثیر آمد یقین پرتو و سایهٔ ویست اندر زمین

4208. *Ateşin aynı muhakkak esîrde geldi; yeryüzünde onun pertevi ve sâyesidir.*

"Esîr", fezâ-yı bî-nihâyeyi dolduran ve tartılıp ölçülmeyen bir seyyâle-i rakîkadan ibârettir ki, onun zerrâtının ihtizâzâtından harâret ve ziyâ ve elektrik hâsıl olur. Ya'ni "Ateşin aslı ve menbaı muhakkak esîrde geldi. Kesîf olan yeryüzündeki harâret ve ateş, esîrdeki harâretin pertevi ve aksidir." Zîrâ fezâda tekevvün eden ecrâm-ı kesîfenin maddeleri ve anâsır-ı muhtelifesi hep esîrden peydâ olmuştur ve arz dahi o ecrâmdan biridir.

لا جرم پرتو نپاید ز اضطراب سوی معدن باز می گردد شتاب

4209. *Şübhesiz pertev ıztırâbdan dolayı sâbit olmaz, acele ma'den tarafına rücû' eder.*

Mâdemki arzın harâreti, esîrin harâretinin sâyesidir ve aksidir; ve akis ve gölge dâimâ ıztırâb ve harekettedir, binâenaleyh gölgede sebât olmaz ve acele harâretin menbaı ve ma'deni olan esîr tarafına rücû' eder. Böyle olunca hayvanın harâret-i garîziyyesi de bittabi' pâyidâr olmayıp, kendi aslına rücû' eder.

قامت تو بر قرار آمد بساز　　　سایه ات کوته دمی یکدم دراز

4210. [4224] *Senin boyun, tertîbde ber-karâr geldi; senin gölgen bir dem kısa, bir dem uzundur.*

Gölgede sebât olmadığının misâli zâhirdir. Nitekim senin boyun, hilkatin tertîbinde sâbit ve ber-karârdır; ne uzar ve ne de kısalır; fakat senin gölgen ziyânın vaziyetine göre ba'zen uzar, ba'zen kısalır.

زآنکه در پرتو نیابد کس ثبات　　　عکسها وا گشت سوی امهات

4211. *Zîrâ ki kimse pertevde sebât bulmaz, akisler ümmehât tarafına rücû' etti.*

Ya'ni "Muhakkaktır ki, hiçbir kimse akisde ve sâyede sebât bulmaz; zîrâ akisler ve gölgeler, asıllarına ve gölge sâhibi tarafına rücû' ederler."

هین دهان بر بند و فتنه لب گشاد　　　خشك آر الله اعلم بالرشاد

4212. *Âgâh ol, ağzı bağla ve fitne dudak açtı; kuru getir, Allah reşâdı en çok bilir.*

"Huşk âr", tegâfül et ve sükût et demekten kinâyedir. Cenâb-ı Pîr, bu beyt-i şerîfde zât-ı ulyâlarına hitâben buyururlar ki: "Yâ Mevlânâ, ba'zı esrâr-ı ilâhiyyeyi fâş etmeğe başladın; keşf-i esrârdan ağzını kapa, zîrâ fitne koparıcı hasedciler ağız açtı ve i'tirâza başladı. Onların i'tirâzından tegâfül et ve sus! Ve Allah Teâlâ doğru yolu pek çok bilir."

ذکر خیال بد اندیشیدن قاصر فهمات

Kâsır fehimlerin kötü hayâl düşünmesinin zikri

پیش ازین این قصه تا مخلص رسد　　　دود گندی آمد از اهل حسد

4213. *Bu kıssa mahlasa kadar erişmezden evvel, ehl-i hasedden bir fenâ duman geldi.*

Bu sadedinde bulunduğumuz kıssa, mahlasına, ya'ni nihâyetine erişmezden evvel, ulemâ-yı zâhirin hasedçilerinden, bir fenâ duman kokusu, ya'ni bu *Mesnevî*'ye bir i'tirâz kokusu geldi.

من نمی رنجم ازین لیك این لکد خاطر ساده دلی را پی کند

4214. *Ben bundan incinmem; fakat bu tepme, bir sâde-dilin hâtırının sinirini koparır.*

"Pey kerden", ayak sinirini topuğun yukarısından kesmek ma'nâsınadır ki, yara iyi olsa bile, ayak yürüyemez olur. Âciz yapmak ve reftârsız etmek ma'nâsına da kullanılır. Ya'ni "O hâsidin fitne-engîz olan i'tirâzından ben incinmem; fakat bu i'tirâz tepmesi bir saf kalbli kimsenin tarîk-ı ma'rifetteki pây-i himmetini yürüyemez bir hâle getirir ve âciz bırakır." Bu hâsidler her zaman mevcûddur, başkalarında olan kemâlât-ı ilâhiyyeyi görmeğe tahammül edemezler. Nitekim Ankaravî hazretleri buyururlar ki: *Minhâcü'l-Fukarâ* ismindeki tarîkat-nâmeyi te'lîf ve ızhâr ettiğim vakit, bizim tarîkımizin kisvesinde ve sûretinde olan hâsidler: "*Mesnevî-i Şerîf* var iken buna ne hâcet var idi?" diye i'tirâz ettiler ve bu i'tirâz, birtakım sâde-dillerin istifâdesine mâni' oldu."

خوش بیان کرد آن حکیم غزنوی بهر محجوبان مثال معنوی

4215. *O hakîm-i Gaznevî, mahcûblar için, misâl-i ma'nevîyi latîf beyân etti.*

Hakîm Senâî hazretleri, sıfât-ı nefsâniyyeleri idrâk-ı hakāyıka hicâb olan kāsıru'l-fehm kimseler için, kendi eş'ârında latîf misâl-i ma'nevî beyân buyurmuştur, şöyle:

که ز قرآن گر نبیند غیر قال این عجب نبود ز اصحاب ضلال

4216. *Ki, "Eğer Kur'ân'dan kālin gayrini görmezse, ashâb-ı dalâlden bu aceb olmaz."*

"Mü'min sûretinde görünen ashâb-ı dalâl, eğer Kur'ân'ın zâhir ma'nâsından ve kıyl ü kālden başka bir şey görmezse, taaccüb olunmaz." Çünkü onların isti'dâdı budur; zîrâ anlayışları kısadır, dakāyık-ı ma'nâya nüfûz edemezler. Fakîr bunlardan birinin kasr-ı fehmine âid bir nümûneyi burada arz edeyim: Ulemâ-yı zâhireden ve câmî'-i şerîf vâizlerinden bulunan bir zât, ehl-i tasavvuf meclisinde bulunmuş ve sohbet esnâsında geçen şu: لو ظهرت الحقيقة لبطلت الشريعة ya'ni "Eğer hakîkat zâhir olsa idi, elbette şerîat bâ-

tıl olurdu" kelâmına i'tirâz etmiştir. Halbuki bu söz, Kur'ân'ın beyân-ı âlîsinden müstenbat olan bir sözdür. Ma'lûmdur ki, Mûsâ (a.s.) sâhib-i şerîat ve ulü'l-azm bir peygamberdir. Emr-i ilâhî ile, ilm-i ledün sâhibi olan Hz. Hızır'a mülâkî olduğu vakit, cenâb-ı Hızır, onun muvâcehesinde nâ-bâliğ olan bir çocuğu öldürdü; Mûsâ (a.s.) hükm-i şerîatle onun fiiline i'tirâz etti. Hızır (a.s.) ona cevâben: وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ اَمْرِى (Kehf, 18/82) Ya'ni "Ben onu kendi emrimden yapmadım" dedi. Ya'ni bu fiil her ne kadar zâhirde şerîata muhâlif görünür ise de, hakîkate nazaran ayn-ı hikmettir. Binâenaleyh hakîkat zâhir oldu ve şerîat burada bâtıl oldu. Bu Kur'ân-ı Kerîm'in nâtık olduğu bir hakîkattir; fakat o vâiz efendinin fehmi kısa olduğu için, bu ma'nâya nüfûz edemeyip inkâr etti ve bu inkâr ile Hızır ve Mûsâ (aleyhime's-selâm) vak'asının rûhunu inkâr ettiğinin farkına varmadı.

کز شعاع آفتاب پر ز نور　　غیر گرمی می نیابد چشم کور

4217. *Zîrâ nûrdan dolu olan güneşin şuâ'ından, körün gözü harâretin gayrini bulmaz.*

Nûr-ı ma'rifet dolu ve hakîkat güneşi olan Kur'ân'ın şuâ'-ı ma'nevîsinden, kalb gözü kör olan kimse, ondan ancak bir harâret bulsa bile, ondaki nûr-ı ma'rifeti göremez.

خربطی ناگاه از خر خانهٔ　　سر برون آورد چون طعّانهٔ

4218. *Bir ahmak ansızın eşek ahırından bir ta'âne gibi başını dışarıya çıkardı.*

Şârihlerden Bahru'l-Ulûm hazretleri buyurur ki: "Harbet" (خربت) ve "harbete", kaza derler ve kaz hamâkat ve belâhet ile meşhûr olduğu için, ahmak adama da "harbet" ve "harbete" derler. Ve "harbet"in "tı" harfiyle "harbat" (خربط) yazılması galattır; zîrâ bu kelime Fârisî'dir ve Fârisî'de "tı" harfi yoktur. Ve şârihlerden İmdâdullâh ve Şeyh Muhammed Efdal hazarâtı da bu ma'nâda müttehiddirler. "Ta'âne" mübâlağa ile ism-i fâilin müennesidir. Mübalağa ile "ta'n edici bir kadın" demek olur. "Ta'âne" buyurulması, "ta'n eden erkek" dahi nâkısatü'l-akl olan kadına müşâbih olduğuna işâret buyrulur.

کین سخن پستست یعنی مثنوی　　قصهٔ پیغمبرست و پی روی

4219. *Ki, "Bu söz, ya'ni Mesnevî aşağıdır; Peygamber'in kıssasıdır ve peyrevliktir."*

Ta'n edici bir kadın gibi, kazın biri eşek ahırından başını çıkarıp dedi ki: "Bu söz, ya'ni bu *Mesnevî* yüksek bir eser değildir, Peygamber'in kıssasından ve Peygamber'e peyrevlikten bahs eder." Garîbdir ki bu tâin, kemâl-i hamâkatından ta'n etmesini de bilmiyor. Eğer bilse idi, bu ta'nın, ayn-ı medh olduğunu anlar idi; zîrâ Peygamber'in âlemlere rahmet için gönderildiği nassan sâbittir ve âlemlere rahmet olan bir zâtın kıssasının her biri bir hikmet ve sırra müsteniddir; ve Peygamber'in arkasından gitmek, dünyâda ve âhirette vesîle-i saâdettir. Demek ki *Mesnevî-i Şerîf*, rahmet-i ilâhiyyenin esrârından ve dünyâ ve âhiretin saâdetinden bahs buyurur. Bu mevzû'daki bir eser nasıl pest ve süflî ve aşağı olur? Hamâkatın bu derecesi şâyân-ı hayrettir.

نیست ذکر بحث و اسرار بلند   که دوانند اولیا آن سو سمند

4220. [4234] *"Bahs ve âlî esrârın zikri yoktur ki, evliyâ o tarafa at koştursunlar."*

Ahmak tâin der ki: "Bahis, ya'ni herhangi bir madde hakkında tahkîk tarîkiyle söz ve yüksek esrârın zikri yoktur ki, evliyâ-yı Hak o *Mesnevî* kitabı tarafına himmet atını koştursunlar."

از مقامات تبتل تا فنا   پایه پایه تا ملاقات خدا

4221. *"Makāmât-ı tebettülden fenâ mertebesine kadar, derece derece Hudâ'nın mülâkātına kadar."*

"Tebettül", Hakk'ın gayrinden munkatı' olmak ve günâhı terk etmek ma'nâlarına gelir.

شرح وحد هر مقام و منزلی   که بپرزو بر پرد صاحب دلی

4222. *"Her bir makāmın ve menzilin şerhi ve ta'rîfi yoktur ki, bir gönül sâhibi ondan kanad ile yukarıya uçsun!"*

Yukarıki beyit ile bu beyit, bir cümle-i tâm teşkîl eder. Ya'ni tâin der ki: "Bu *Mesnevî* kitâbında, Hakk'ın gayrinden inkıta' makāmlarından, "fenâ fillâh" mertebesine ve derece derece Hakk'a vüsûl mertebesine kadar, her bir makāmın ve menzilin şerhi ve ta'rîfi yoktur ki, bir gönül sâhibi olan sâlik o *Mesnevî*'den istifâde edip, ma'rifet kanatları ile yukarıya ve âlem-i illiyyîne uçsun!"

چون کتاب الله بیآمد هم برآن   اینچنین طعنه زدند آن کافران

4223. *Vaktâki kitâbullâh geldi, onun üzerine de o kâfirler böyle ta'na vurdular.*

Ey sâlik, bu ahmak tâinlerin i'tirâzlarına kulak asma, onlar ilhâm-ı ilâhî ile söylenen ve her bir beytinde esrâr-ı sülûk mündemiç olan *Mesnevî-i Şerîf*'i okuyamazlar ve okurlarsa da anlıyamazlar; onu kıssa ve hikâyelerden ibâret görürler. Nitekim Kur'ân-ı azîmüşşân nâzil olduğu vakit, kâfirler de Kur'ân'a böyle ta'n ve i'tirâz ettiler de, dediler:

که اساطیرست و افسانه نژند   نیست تعمیقی و تحقیقی بلند

4224. *"Ki, "Esâtirdir ve âdî efsânelerdir; yüksek bir ta'mîk ve tahkîk değildir!"*

Bu beyt-i şerîfde يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا اِنْ هٰذَا اِلاَّ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ (En'âm, 6/25) ya'ni "Küffâr dediler ki, bu ancak geçmiş akvâmın târihidir" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. "Nejend", gamlı ve müncemid ve aşağı ve âdî ve öfkeli ma'nâlarınadır. Burada aşağı ve âdî ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni, "Küffâr Kur'ân'a, geçmişlerin târihidir ve âdî masallardır, istifâde edilecek bir şey değildir; zîrâ içinde ta'mîk ve tahkîk sûretiyle söylenmiş yüksek bir söz yoktur dediler."

کودکان خرد فهمش می کنند   نیست جز امر پسند و نا پسند

4225. *"Küçük çocuklar onu fehm eder; makbûl ve nâ-makbûl emrin gayri değildir!"*

Küffâr dediler ki: "Kur'ân'da ne vardır!" Küçük çocukların bile anlıyabileceği birtakım hikâyeler vardır ve emir ve nehiyden başka bir şey yoktur."

ذکر یوسف ذکر زلف پر خمش   ذکر یعقوب و زلیخا و غمش

4226. *"Yûsuf'un zikri, onun kıvırcık saçının zikri; Ya'kūb'un ve Züleyhâ'nın ve onun gamının zikri!"*

ظاهرست هر کسی پی می برد   کو بیان که گم شود در وی خرد

4227. *"Zâhirdir, her bir kimse nişan bulur; hani beyân ki, onda akıl gāib olur?"*

"Pey bürden", "nişan yâften" nişan bulmak ve ta'kîb etmek ve iz götürmek ma'nâsınadır. Bunların cümlesi "idrâk etmek" ma'nâsıyla hulâsa edilebilir. Ya'ni münkirler dediler ki: "Kur'ân'daki hikâyelerden meselâ Yûsuf'un zikri vardır ve onun güzelliği ve Züleyhâ'nın Yûsuf'a âşık olduğu; ve pederi Ya'kūb (a.s.)ın firkat-ı Yûsuf ile gama düşmesi ve Züleyhâ'nın aşk-ı Yûsuf ile elem çekmesi mezkûrdur. Bunlar ise zâhirdir, herkes anlıyabilir. Hani içinde akıl gâib olacak olan beyân-ı dakîk?"

گفت اگر آسان نماید این بتو　　　　اینچنین آسان یکی سوره بگو

4228. *Dedi: "Eğer bu sana kolay görünürse, böyle kolay bir sûre söyle!"*

Kur'ân kâfirlerin bu ta'nına cevâben buyurdu ki: "Ey münkir, eğer beyânât-ı aliyye-i kur'âniyye sana kolay görünüyor ise, haydi bakalım sen de böyle kolay bir sûre söyle!"

جنّتان و انْستان و اهل كار　　　　گو یکی آیت ازین آسان بیآر

4229. *"Cinleriniz ve insanlarınız ve ehl-i kârınız, bundan kolay bir âyet getirsin!" de!*

Ey Resûl-i Ekrem, tâinlere cevâben de ki: "Sizin cinleriniz ve insanlarınız ve belâgat ve fesâhat arzıyla meşgûl olan ehl-i hüneriniz, Kur'ân'dan kolay ve kısa bir âyete nazîre getirsin!"

Bu beyt-i şerîfin birinci mısrâ'ında sûre-i [İsrâ'da] olan şu âyet-i kerîmeye işâret buyrulur: قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الاِنْسُ وَ الْجِنُّ عَلَى اَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هٰذَا الْقُرْاٰنِ لاَ يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَ لَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا (İsrâ, 17/88) Ya'ni "Ey Resûlüm, de ki: "Eğer insanlar ve cinler bu Kur'ân'ın mislini getirmek üzere toplansalar ve eğer ba'zıları ba'zısına zahîr olsa da, onun mislini getiremezler." Ve ikinci mısrâ'ında dahi sûre-i Bakara'nın ibtidâsında olan وَ اِنْ كُنْتُمْ فِى رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَى عَبْدِنَا فَاْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ (Bakara, 2/23) ya'ni "Bizim kulumuza indirdiğimiz şeyden şek içinde oldunuz ise, onun misli cinsinden bir sûre getiriniz!" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

تفسير حديث انَّ للقرْآن ظَهْراً و بَطْنًا و لبَطْنه بَطْنٌ الى سَبْعة ابْطُن

"Muhakkak Kur'ân'ın zahrı ve batnı vardır ve onun batnının yedi batna kadar batnı vardır" hadîsinin tefsîri

حرف قرآنرا بدان كه ظاهریست　　　　زیر ظاهر باطنی بس قاهریست

4230. [4244] *Bil ki, harf-i Kur'ân'ın bir zâhiri vardır, zâhirin altında çok bir kāhir bir bâtın vardır.*

"Harf"den murâd kelimedir, "zâhir"den murâd lügāt ve elfâza müteallık olan şeylerdir ve birtakım muhassenât-ı kelâmiyyedir ki, onlar da mecâz, istiâre ve kinâyât ve îcâz ile telmîh ve îhâm, tezâd, irsâl-i mesel, tenâsüb gibi sanâyi'-i bedîiyyedir. Ve "batn"dan murâd, elfâzdan maksûd olan maânî-i şerîfesidir ki, bu ma'nâlar dahi iç içe yedi batna kadar gider. İmâm-ı Ca'fer-i Sâdık (r.a.) hazretleri buyurmuşlardır: كتاب الله على اربعة اشياء العبارة والاشارة و اللطائف والحقايق فالعبارة للعوام والاشارة للخواص واللطائف للاولياء والحقايق للانبياء عليهم السلام Ya'ni "Kitâb-ı ilâhî dört şey üzerinedir ki, ibâre, işâret, letâif ve hakāyıktır. "İbâre" avâm içindir ve "işâret" havâs içindir ve "letâif" evliyâ içindir ve "hakāyık" enbiyâ (aleyhimü's-selâm) içindir".

زير آن باطن يكى بطن سوم　　　كه درو گردد خردها جمله گم

4231. *O bâtının altında bir üçüncü batn vardır ki, onda akıllar hep gāib olurlar.*

بطن چارم از نُبى خود كس نديد　　　جز خداى بى نظير و بى نديد

4232. *Kur'ân'dan dördüncü batnı, nazîrsiz ve misilsiz olan Hudâ'dan gayri, muhakkak kimse görmedi.*

تو ز قرآن اى پسر ظاهر مبين　　　ديو آدم را نبيند جز كه طين

4233. *Ey oğul, sen Kur'ân'dan zâhiri görme; şeytan Âdem'i çamurdan gayri görmez.*

Ey çocuk mesâbesinde âlim-i zâhirî, sen Kur'ân'ın yalnız lügāt ve elfâzın ma'nâ-yı zâhirîlerini görme, sonra şeytan bakışlı olursun. Zîrâ şeytan Âdem'in sûret-i cismâniyye ve zâhiriyyesine bakıp, onu ancak çamurdan ve topraktan ibâret gördü ve: "Ben ondan hayırlıyım" diye bir kıyâs-ı fâsid yaptı.

ظاهر قرآن چو شخص آدميست　　　كه نقوشش ظاهر و جانش خفيست

4234. *Kur'ân'ın zâhiri âdemînin şahsı gibidir ki, onun nukūşu zâhir ve canı hafîdir.*

Kur'ân-ı Kerîm insanın şahsına benzer, âdemin cismi ve nukūşu zâhir ve meydandadır, fakat onun rûhu gizlidir, bu sebeble الانسان و القرآن توأمان ya'ni "İnsan ve Kur'ân ikiz kardeştir" denilmiştir.

مرد را صد سال عم و خال او　　　يك سر مويى نبيند حال او

4235. *Kişinin yüz yıl amcası ve dayısı, bir kıl ucu kadar onun hâlini göremez.*

Kişinin ilimde ve tahsîlde ve tecrübede, kendisinden daha âlim olması lâzım gelen amcası ve dayısı yüz yıl Kur'ân'ın bâtınına vukūf talebinde bulunsa, bir kıl ucu kadar, onun hâlini göremez, meğer ki Hak Teâlâ lutfen ve inâyeten ikinci ve üçüncü batnlardan ba'zı ma'nâlar ihsân buyursun.

در بیان آنکه رفتن انبیا و اولیا بکوهها و غارها جهت پنهان کردن خویش
نیست و خوف تشویش نیست بلکه جهت ارشاد خلقست و تخریض
بر انقطاع از دنیا بقدر امکان

Onun beyânındadır ki, enbiyâ ve evliyânın dağlara ve mağaralara gitmesi kendilerini gizlemek için değildir ve havf-ı teşvîş için de değildir; belki halkın irşâdı ve mümkin olduğu kadar dünyâdan inkıtâ'a teşvîk içindir

آنکه گویند اولیا در کُهْ بوند تا ز چشم مردمان پنهان شوند

4236. *Onu ki derler: "Adamların gözünden gizli olmaları için evliyâ dağda olurlar."*

Tarîk-i Hak sâlikleri arasında bir söz şâyi' olmuştur. Onlar derler ki: "Adamların gözlerinden gizlenmek için evliyâ dağlara ve mağaralara kaçıp saklanırlar." Filvâki' dağlara ve mağaralara kaçıp, ehl-i tarîkden saklananlar çoktur, fakat bunlar sâlikdirler; zîrâ sâliklere, makām-ı velâyete kadem basıncaya kadar, halk ile ünsiyyet kalblerine teşvîş verir ve bu sâlikleri teşvîşden muhâfaza etmek için evliyâdan ba'zıları da rehber olurlar ve onları bu yolda fiilen irşâd ederler. Yoksa onların halktan gizlenmeye ihtiyâçları yoktur.

پیش خلق ایشان فراز صد کُهْ اند گام خود بر چرخ هفتم می نهند

4237. *Halkın önünde onlar yüz dağın fevkindedir; adımlarını yedinci felek üzerine koyarlar.*

"Evliyâ-yı Hak, halkın önünde azamet cihetiyle yüz dağın fevkindedir. Binâenaleyh onları kemâl-i azametlerinden dolayı dağ saklıyamaz; belki isterlerse onlar dağları saklarlar. Onların indinde küre-i arzın üzerindeki dağların ne ehemmiyyeti vardır, onlar [yedinci] feleğin üzerine ayak basmışlardır ve onlar semâvâta urûc ederler." Nitekim cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri *Fütûhât'ın* I. cildinde avâlimi nasıl dolaştığını beyân buyururlar.

پس چرا پنهان شود كه جو بود   كو ز صد دريا و كه زآن سو بود

4238. *Böyle olunca niçin gizlensin, dağ isteyici olsun ki, yüz deryâ ve dağ o taraftan olur.*

Evliyâ makām-ı fenâdadır, kendi varlıklarını vücûd-i hakîkînin varlığında mahv etmişlerdir; onlardan beşer diye bir kuru ad kalmıştır; ve birçok dağlar ve denizler o vücûd-ı hakîkî tarafından peydâ olur. Binâenaleyh onlarda zâhir olan Hakk'ın azameti, onların dağlarda saklanmalarına mâni'dir.

حاجتش نبود بسوى كه گريخت   كز پيش كرهٔ فلك صد نعل ريخت

4239. *Onun dağ tarafına kaçmaya ihtiyâcı olmaz; zîrâ onun peyinden felek küresi yüz na'l döktü.*

"Pey", ayak izi ve "küre", Arabî'de, yuvarlak cisim ve Fârisî'de at ve eşek ve sâir hayvanât yavrusu ma'nâsınadır. "Na'l rîhten", na'l dökmek; âciz olmaktan kinâyedir. "Küre" Arabî olduğu takdirde, ikinci mısrâ'ın ma'nâsı "O velînin ayağının izinden felek küresi âciz kaldı" demek olur ki, tayy-ı mekândan kinâyedir. "Küre" Fârisî olduğu takdirde, felek at yavrusuna teşbîh buyurulmuştur, Türkçe'de "tay" denir. Bu sûrette "pey" kasd ve irâde ma'nâsına olmak münâsib olur. Ya'ni "O velînin seyr ü seferdeki kasd ve irâdesinden, üzerine bindiği bu felek tayı pek çok na'l döktü" demek olur. İkinci mısrâ'da dîğer bir vecih dahi vârid olur ki, bu vecihde "pey", için ma'nâsına gelir ve na'l karînesiyle "küre", Fârisî olmak münâsib olur. Ya'ni "Küre-i felek o velî için koşa koşa yüz na'l döktü ve o velîye vâsıl olamadı" demek olur. (Vallâhu a'lem) Velhâsıl beyt-i şerîfin hulâsa-i ma'nâsı böyle olur ki: Evliyânın halktan dağlar tarafına kaçmasına hâcet yoktur; zîrâ evliyâ manzûr olan cisim ve sûret değildir, belki bir ma'nâ-yı azîmdir. Halkın arasında olsa da, halk onu göremezler; binâenaleyh halkın nazarından mahfî olan evliyâ, niçin onlardan ihtifâ için dağ tarafına kaçsınlar. Eğer onlar cisimlerini ve sûretlerini de setr etmek isteseler, tayy-i mekân ile derhal hal-

kın nazarından gâib olurlar. Zîrâ o velînin ayağının izinden felek küresi âciz kaldı; veyâhud velînin seyr ü seferdeki kasd ve irâdesinden üzerine bindiği bu felek tayı pek çok na'l döktü.

چرخ گردید و ندید او گرد جان تعزیت جامه بپوشید آسمان

4240. [4254] *Felek döndü ve o canın tozunu görmedi, gök ta'ziye libâsını giydi.*

Felek bu kadar zaman döndüğü halde o canın ve o ma'nâ-yı azîmin tozunu ve eserini göremedi; binâenaleyh gökyüzü mavî renkte olan ta'ziye ve mâtem libâsını giydi.

گر بظاهر آن پری پنهان بود آدمی پنهانتر از پریان بود

4241. *Gerçi zâhirde o peri gizli olur; âdemî ise, perilerden daha gizli olur.*

Peri dediğimiz cins-i latîf, zâhirde ve âlem-i hisde görünmez, fakat insanın ma'nâsı o perilerden daha gizli olur, binâenaleyh onu periler de göremez.

نزد عاقل زآن پری که مضمرست آدمی صد بار خود پنهان ترست

4242. *Âkılin nezdinde âdemî, muzmer olan o periden, muhakkak yüz kere daha gizlidir.*

آدمی نزدیك عاقل چون خفیست چون بود آدم که در غیب او صفیست

4243. *Âdemî mâdemki âkılin nezdinde hafîdir, gaybda olan âdem nasıl olur ki o safîdir?*

"Bir âkılin indinde peri gizlidir ve görünmez; ve insanın ma'nâsı ise o gizli olan periden yüz kere daha gizlidir. İmdi âkılin indinde alelumûm benî-Âdem'in ma'nâsı ve canı gizli olunca, ya gaybda ve nefs-i sâfiye sâhibi olan âdemin hâli nasıl olur? Ya'ni onu bilmek ve görmek mümkin olur mu?"

Menkûldür ki, bir gün Hz. Pîr'in mürşid-i âlîleri Seyyid Burhâneddin Muhakkik Tirmizî hazretleri söz söyler idi. Bir şahıs, "Filân kimseden senin medhini işittim" dedi. Buyurdular ki: "İbtidâ göreyim, o kimse nasıl bir kimsedir? Onda o mertebe var mıdır ki, beni anlayıp medh etsin. Eğer o beni söz ile tanımış ise, muhakkaktır ki tanımamıştır; zîrâ bu söz ve o harf ve savt ve o dudak ve ağız kalmaz. Bunlar arazdır; ve eğer fiil ile tanımış ise yine böyledir. Eğer benim zâtımı tanımış ise, sûret zâta uymaz ki, medh etsin!"

تشبیه صورت اولیا و تشبیه کلام اولیا بصورت عصای موسی
علیه السلام و صورت افسون عیسی علیه السلام

Sûret-i evliyânın teşbîhi ve kelâm-ı evliyânın Mûsâ (a.s.)ın asâsı sûretine ve Îsâ (a.s.)ın efsûnunun sûretine teşbîhi

آدمی همچون عصای موسیست　　آدمی همچون فسون عیسیست

4244. *Âdemî, asâ-yı Mûsâ gibidir; âdemî Îsâ'nın füsûnu gibidir.*

Ya'ni insân-ı kâmilin zâhiri ve sûreti cisim ve beşer; ve bâtını ve ma'nâsı Hak'dır. Nitekim Mûsâ (a.s.)ın asâsının sûreti bir değnek idi ve ma'nâsı ise azîm bir ejderhâ idi. Ve kezâ insân-ı kâmil Îsâ (a.s.)ın okuduğu efsûn gibidir; sûreti lafız ve harf ve savt; ve bâtını ölüyü diriltici ve hastalara şifâ verici idi. Velhâsıl insân-ı kâmilin bâtını Hak'dır. Nitekim Ebu'l-Hasan Harakānî hazretleri لو عرفتمونی لسجدتمونی ya'ni "Eğer siz beni bilse idiniz, bana secde ederdiniz" buyurmuştur. Ve kezâ Hz. Pîr efendimiz dahi این هیکل آدمست رو پوش ما قبلهٔ جمله سجدهائیم ya'ni "Bu heykel-i âdem nikābdır, biz bütün secdelerin kıblesiyiz" buyururlar.

در کف حق بهر داد و بهر زین　　قلب مؤمن هست بین اصبعین

4245. *Hakk'ın yedinde dâd için ve zeyn için, mü'minin kalbi iki parmak arasındadır.*

Bu beyt-i şerîfde ان قلوب بنی آدم کلها بین اصبعین من اصابع الرحمن ya'ni "Muhakkak benî-Âdem'in kalblerinin hepsi Rahmân'ın parmaklarından iki parmak arasındadır" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. Bu beyt-i şerîfin bu bahse rabtı ve hadîs-i şerîf ile te'lîfi gâyet dakîkdir; binâenaleyh tefhîm için bir mukaddime lâzımdır:

Ma'lûm olsun ki, "Rahmân", "Allah" ismi gibi imâm-ı esmâdır. Nitekim âyet-i kerîmede قُلِ ادْعُوا اللّٰهَ اَوِ ادْعُوا الرَّحْمٰنَ (İsrâ, 17/110) ya'ni "Ey Resûl'üm de ki: Rabb'inizi Allah, yâhud Rahmân ismi ile çağırın" buyrulur. İmdi Zât-ı ahadiyyesine mahsûs olan esmâsına "Rahmân" ismiyle tecellî edip, onların sûretlerini ilminde ızhâr etti ki, buna "rahmet-i âmme-i zâtiyye" derler. Ve sâniyen bu suver-i ilmiyyeyi âlem-i kevnde ızhâr etti ki, ona da "rahmet-i âm-

me-i sıfâtiyye" derler.Ve esmâ mütekābil olduğundan, onların ahkâm ve âsâ-rı da mütezâd olur. Hâdî ve Mudil ve Dâr ve Nâfi' ve Kābız ve Bâsıt ilh... gibi hadîs-i şerîfde esmâ "parmaklar"a ve onların tekābülü, "iki parmak"a teşbîh buyrulmuştur. Ve benî-Âdem'in hepsinin kalbleri Rahmân'ın bu iki parmağı arasındadır. Fakat insân-ı kâmil, yeryüzünde halîfe-i ilâhî ve hazîne-i ilâhiyyenin emîni olduğundan, ism-i Zâhir ve Bâtın'ın tecelliyâtı, cemî'-i zerrât-ı âleme halîfenin kabzasından vâki' olur ve o kabzadan tevzî' olunur; ve îmân ve küfür ve inkâr tecelliyât-ı esmâiyyeden ibâret olup, bu her iki şe'nin iktizââtı, onların mezâhiri olan mü'minler ile kâfirlere taksîm olunur. Binâenaleyh bu beyt-i şerîfde "kalb-i mü'min" ile, hazîne-i ilâhînin emîni olan insân-ı kâmilin kalbine ve hadîs-i şerîfde ise insân-ı kâmilin hazîne-i kalbinden bilumûm benî-Âdem'in kalblerine vâki' olan tecelliyât-ı ilâhiyyeye işâret buyurulur. "Dâd", burada atâ ve "zeyn", zînet ma'nâsınadır.

Hulâsa-i ma'nâ: Atâyâ-yı esmâiyye için ve atâyâ-yı esmâiyye vâsıtasıyla âlem-i kevndeki vücûdât-ı izâfiyye âyînelerini tezyîn için, îmân-ı şühûdî sâhibi olan insân-ı kâmilin kalbi, yed-i kudret-i Hak'da, esmâ-i cemâliyye ve celâliyye parmakları arasındadır.

ظاهرش چوبی و لیکن پیش او　　کون یك لقمه چو بگشاید گلو

4246. *Onun zâhiri bir sopadır; velâkin boğazını açtığı vakit kevn onun önünde bir lokmadır.*

"Hz. Mûsâ'nın asâsının zâhiri, bir sopadan ibârettir; fakat onun iç yüzü, âlem-i kevni bir lokma edip yutabilecek bir ejderdir." Bunun gibi insân-ı kâmilin sûreti dahi etten ve kemikten ve kandan mürekkeb bir cisimdir; fakat onun iç yüzü olan kalbi, âlem-i kevni bir lokma edecek kadar geniştir. Nitekim Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri لو ان العرش و ما حواه مأة الف الفا مرة فی زاویة من زوایا قلب العارف ما احس به ya'ni "Eğer yüz binlerce kere arş ve onun muhtevâsı kalb-i ârifin köşelerinden bir köşesinde olsa, onu duymaz" buyurur. Efdalüddîn Hâkānî hazretleri bu ma'nâda şöyle buyurur. Rubâî:

صحرای دل افزون ز جهان آمده است　　بیرون ز زمین و آسمان آمده است

از وسعت آن عجب بدان گر دارد　　گنجایش آنکه لا مکان آمده است

Nazmen tercüme:

"Gönül sahrâsı efzûndur cihândan
O hâriçdir zemînden, âsumândan

Acîb olmaz, olursa vüs'atından
Onun mazrûfu ancak lâ-mekândan."

تو مبین ز افسون عیسی حرف و صوت　　آن ببین کز وی گریزان گشت موت

4247. *Sen Îsâ'nın efsûnundan harf ve savt görme; onu gör ki, ondan ölüm kaçıcı oldu.*

"Îsâ (a.s.) hasta ve ölü üzerine ba'zı kelimât okuyup üfler idi; o kelimelerin zâhiri harf ve savtdan zuhûra gelir. Fakat onların zâhirine bakma, iç yüzüne bak, o kelimelerden ölüm kaçar ve ölüler diri olur idi." Bunun gibi, insân-ı kâmilin zâhiri seni aldatmasın.

تو مبین ز افسونش آن لهجات پست　　آن نگر که مرده بر جست و نشست

4248. *Sen onun efsûnundan pest olan lehceleri görme; ona bak ki ölü sıçradı ve oturdu.*

"Lehce", âlet-i tekellüm olan lisân ve elfâz ve lügāt, "pest", âdî demektir. Ya'ni "Sen Îsâ (a.s.)ın İbrânîce okuduğu efsûndan âhâd-ı nâsın kullandığı o İbrânî lügatleri ve elfâzı görme, o lafızlardan ölünün dirilmesine bak!" Zîrâ o lafızları herkes söyler, ammâ ölü dirilmez. Ölüyü dirilten kâmilin o elfâza makrûn olan nefesidir.

تو مبین مر آن عصا را سهل یافت　　آن ببین که بحر احضر را شکافت

4249. *Sen o asâyı kolay buldu görme, onu gör ki bahr-ı ahzar'ı yardı.*

Ya'ni "Ey zâhir-bîn, sen Mûsâ (a.s.)ın asâsını ve yeryüzündeki ağaçlardan kolayca koparılıp terk edilmiş bir dal parçası olduğunu görme, o asânın Bahr-ı Ahmer'i yardığına bak ki o, asânın iç yüzüdür." İnsân-ı kâmilin cismi de arzda vâlide ve pederin içtimâ'ından kolayca vücûda gelmiş bir sûrettir, ona bakıp aldanma, bâtınına nazar et!

تو ز دوری دیدهٔ چتر سیاه　　یك قدم پا پیش نه بنگر سپاه

4250. [4264] *Sen ziyâde uzaktan kara çadır gördün; bir adım ayak ileriye koy, askeri gör!*

Sen insân-ı kâmilin, kara çadır mesâbesinde olan şahs-ı kesîfini gördün; zîrâ âlem-i ma'nâdan pek uzaktasın, bu kesâfet âleminden bir ayak ileriye bas ki, onun bâtınındaki cem'iyyet-i esmâiyye ordusunu göresin.

تو ز دوری می نبینی جز که گرد   اندکی پیش آ ببین در گرد مرد

4251. *Sen pek uzaktan tozun gayrini görmüyorsun; biraz ileriye gel, toz içinde âdemi gör!*

Sen pek uzaktan insân-ı kâmilin tozundan, ya'ni evsâfından gayrini görmüyorsun; biraz sûretden insân-ı kâmilin huzûruna doğru ileri gel de, uzaktan gördüğün ve işittiğin toz ve evsâf içinde merdi, ya'ni insân-ı kâmilin kendini gör!

دیدها را گرد او روشن کند   کوهها را مردئ او بر کند

4252. *Onun tozu gözleri aydın eder, onun erliği dağları koparır.*

Onun tozu, ya'ni evliyânın zikr-i evsâfı kalb gözlerini aydınlatır, zîrâ تنزل الرحمة عند ذكر الصالحين ya'ni "Sâlihlerin zikri indinde rahmet nüzûl eder" buyurulmuştur. İmdi onun evsâfı böyle kalb gözlerini aydınlatınca, onların bizzât icrâ ettikleri merdlikler, vücûd-ı mevhûm dağlarını koparır ve kişinin enâniyyet-i nefsâniyyesini izâle eder.

چون بر آمد موسی از اقصای دشت   کوه طور از مقدمش رقاص گشت

4253. *Vaktâki Mûsâ sahrânın nihâyetinden zâhir oldu, Tûr Dağı onun makdeminden rakkās oldu.*

"Mûsâ (a.s.) zâhirde Tîh Sahrâ'sının nihâyetinden gelip zâhir oldu. Tûr Dağı onun kudûmundan ve seferden gelişinden raks edici oldu ve ihtizâz eyledi." "Makdem", seferden gelmek ma'nâsınadır, kudûm gibi. Ma'nâ-yı işârîsi beyt-i şerîfin budur ki: "İnsân-ı kâmil, sahrâ-yı tabîatin nihâyetinden gelip zâhir oldu ve onun bu gelişinden, insân-ı nâkısın Tûr-ı enâniyyeti yerinden oynadı."

تفسير يا جبال اوّبى معه و الطير

"Yâ cibâlü evvibî maahû ve't-tayre" âyet-i kerîmesinin tefsîri

Bu âyet-i kerîme sûre-i Sebe'dedir. وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ مِنَّا فَضْلاً يَا جِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ وَالطَّيْرَ وَأَلَنَّا لَهُ الْحَدِيدَ (Sebe', 34/10) Ya'ni "Biz tarafımızdan Dâvûd'a muhakkak fazıl

verdik; ey dağlar ve ey kuşlar, onunla berâber sadâyı tekrâr edin, dedik; ve ona demiri yumuşattık."

روی داود از فرش تابان شده کوهها اندر پیش نالان شده

4254. *Dâvûd'un yüzü onun ferinden tâbân olmuştur, dağlar onun peyinde nâlân olmuştur.*

Dâvûd (a.s.)ın vech-i nübüvveti Hakk'ın nûrundan parlamıştır, dağlar onun peyinde ve akabinde nâlân olmuştur.

کوه با داود گشته همرهی هر دو مطرب مست در عشق شهی

4255. *Dağ Dâvûd'a bir refîk olmuş, her iki mutrib bir şâhın aşkında sarhoş olmuş idi.*

یا جبالُ اَوِّبی امر آمدی هر دو هم آواز و هم پرده شدی

4256. *"Ey dağlar, tercî' edin!" emri geldi; ve her ikisi hem-âvâz ve hem-perde olurdu.*

Cenâb-ı Hak tarafından dağlara: "Ey dağlar, peygamberim Dâvûd'un teganî ile ettiği münâcâtı siz de tekrâr edin!" emri geldi; her ikisi, ya'ni Dâvûd (a.s.) ile dağ, bir ses ve perde üzerine Hakk'a münâcât ettiler.

گفت داودا تو هجرت دیدهٔ بهر من از همدمان ببریدهٔ

4257. *Dedi: "Ey Dâvûd, sen hicrân görmüşsün, benim için hemdemlerden kesilmişsin."*

Hak Teâlâ hazretleri Dâvud'a hitâben buyurdu ki: "Ey Dâvûd, sen benim visâlimin hicrânını ve firkatini görmüşsün; benim için bu âlem-i keserâtta hemdemlerden ve musâhiblerden munkatı' olup dağlarda münâcâta gelmişsin."

ای غریب مرد بی مونس شده آتش شوق از دلت شعله زده

4258. *"Ey mûnissiz olmuş garîb adam, şevk âteşi senin kalbinden şu'le vurmuştur!"*

مطربان خواهی و قوّال و ندیم کوهها را پیشت آرد آن قدیم

4259. *"Mutribler ve hânende ve musâhib istersen, o Kadîm, dağları senin önüne getirir."*

"Sen musâhiblerden benim için ayrıldın, fakat *Mezâmîr*'in tilâveti için sana muvâfakat edecek hânende ve musâhib istersen, benim o kadîm olan Zât-ı azîmü'ş-şânım, senin huzûruna mutriblik ve hânendelik etmek üzere dağları getirir."

مطرب و قوال و سرنایی کند   کُه بپیشت باد پیمایی کند

4260. [4274] *"Mutriblik ve hânendelik ve zurnacılık eder; dağ senin huzûrunda bâd-peymâlık eder."*

"Bâd-peymâ", nağme tegannî edici olmaktan kinâyedir. Zîrâ "bâd", hava ve "peymâ", "peymûden" masdarından emr-i hâzırdır, ölçmek demektir. "Bâd-peymâ", vasf-ı terkîbî olur, "hava ölçücü" demektir. Hadd-izâtında negamât-ı mevzûne, nefes vâsıtasıyla çıkan muhtelif sadâları durûb ile ölçmekten ibârettir ki, mûsikîye âşinâ olanlar bilir. Ve "bâd", âh ve nâle ma'nâlarına gelir. Bu sûretde ma'nâ, "nâle ölçücü" demek olur.

تا بدانی ناله چون که را رواست   بی لب و دندان ولی را نالهاست

4261. *Mâdemki dağın nağmesi câizdir, tâ bilesin ki, dudaksız ve dişsiz velînin de nâleleri vardır.*

Ağzı ve dişi olmayan dağlardan nâle ve negamât sudûru câiz olunca, bil ki, ağzını ve dişlerini kullanmaksızın, velînin vücûdunun dahi dağlar gibi nâleleri vardır.

نغمهٔ اجزای آن صافی جسد   هر دمی در گوش حسش می رسد

4262. *O sâfî olan cesedin cüz'lerinin nağmesi, her bir dem onun his kulağına erişir.*

"O sâfî ve nûr olan evliyânın cesedinin eczâsının nağmeleri vardır ve o nağmeler her dem onun his kulağına, ya'ni zâhirî kulağına vâsıl olur." Bu ve âtîdeki ebyât-ı şerîfe cenâb-ı Pîr efendimiz tarafından irşâden beyân buyrulur.

همنشینان نشنوند او بشنود   ای خنك جان کو بغیبش بگرود

4263. *Hem-nişînler işitmezler, o işitir; ey saâdetli can ki, o gaybda olan onu tasdîk eder.*

Ya'ni "Velînin his kulağı ile işittiği kendi eczâ-yı cisminin nağmelerini yanında berâber oturanlar işitmez. Fakat mâdem velî, "Böyle bir nağme vardır

ve ben işitiyorum" diyor, ne saâdetli bir candır ki, o can o velînin bâtınında olan o nağmelerin vücûdunu inkâr etmeyip tasdîk eder ve ona inanır."

بنگرد در نفس خود صد گفت و گو　　　همنشین او نبرده هیچ بو

4264. *Kendi nefsinde yüz güft ü gûya nazar eder, onun hem-nişîni hiç koku götürmemiştir.*

"Nitekim bir kimse kendi nefsinde içinden birçok sözler söyler ve kendi kendine konuşur. Halbuki onunla berâber oturan arkadaşı ve musâhibi, onun içinde söylediği bu sözlerin hiç birini duymaz ve aslâ koku almaz; onu sâkit duruyor zanneder." İşte âkil bunu kendi hâlinden bir kıyâs yapar da, evliyâ-nın sâf cesedinin nağmelerini his kulağıyla o zâtın işittiğini inkâr etmez.

صد سؤال و صد جواب اندر دلت　　　می رسد از لا مکان در منزلت

4265. *Yüz suâl ve yüz cevâb senin kalbinde, lâ-mekândan senin menziline erişir.*

Ma'lûm olsun ki, bu beyitlerde beyân buyrulan kelâm ve suâl ve cevâb, kelâm-i nefsîdir ki, onlar havâtırdan neş'et eder ve havâtır kalbe, âlem-i lâ-mekândan gelir; ve herkesin menâzil-i nefsâniyyeden menzili ne ise, o menzile münâsib sûrette gelir. Meselâ nefs-i emmâre menzilinde olanlara hâtıra-i ma'siyet; ve nefs-i levvâme menzilinde olanlara kâh ma'siyet ve gâh tövbe; ve mülhime menzilinde olanlara aşk-ı Hak ve zevk-i ma'rifet gelir. Sâir menâzil-i nefsâniyye de bunlara benzer.

بشنوی تو نشنود زآن گوشها　　　گر بنزدیك تو آرد گوش را

4266. *Sen dinlersin, kulaklar ondan işitmez, eğer kulağı senin yakınına getirse de.*

Senin içinden konuştuğunu, başkalarının kulakları duymaz, eğer kulağını senin yakınına getirse de, seninle berâber oturan kimse, senin o kelâm-ı nefsîni aslâ işitmez.

گیرم ای کر خود تو آنرا نشنوی　　　چون مثالش دیدهٔ چون نگروی

4267. *Ey sağır, farz edeyim sen onu işitmezsin, onun misâlini gördüğün vakit niçin işitmezsin?*

Ey hevâ-yı nefsânî ile zâhir ve bâtın kulakları sağır olmuş olan kimse, farz edeyim ki sen evliyânın eczâ-yı cesedinin nağmelerini işitmezsin, fakat onun

misâlini sen kendi vücûdunda gördüğün halde niçin ona inanmayıp inkâr ediyorsun?

جواب طعنه زننده در مثنوی از قصور فهم خود

Kendi fehminin kusûrundan nâşî *Mesnevî*'ye ta'ne vurucunun cevâbı

ای سگ طاعن تو عوعو می کنی　　طعن قرآنرا برون شو می کنی

4268. *Ey ta'n edici köpek, sen hav hav ediyorsun, Kur'ân'ın ta'nına hâriç ol ediyorsun.*

Ey Kur'ân ve hadîsin tefsîr ve îzâhından ve birçok hakāyık ve esrâr-ı ilâhiyyenin beyânından ibâret olan bu *Mesnevî-i Şerîf*'e ta'n ve i'tirâz eden köpek tabîatlı kimse! Senin bu ta'nın, köpeklerin havlamasına benzer; sen ta'n ederken, "Kur'ân-ı Kerîmin ta'nına hâriç ol!" Ve: "Benim bu ta'nımda Kur'ân dâhil değildir" diyorsun; fakat bil ki *Mesnevî*'ye ta'n etmekle Kur'ân'a ta'n ediyorsun ve zu'munca bu ta'ndan Kur'ân'ı hâriç tuttuğunu zannediyorsun.

این نه آن شیرست کز وی جان بری　　یا ز پنجهٔ قهر او ایمان بری

4269. *Bu o arslan değil ki, ondan can götüresin, yâhud onun pençe-i kahrından îmân götüresin.*

Bu Kur'ân ve Kur'ân'ın hakāyık ve dekāyıkını beyân eden bu *Mesnevî* kükremiş bir arslandır; onların elinden, ey tâin canını kurtaramazsın, yâhud onların pençe-i kahrından îmânını selâmete çıkaramazsın!

تا قیامت می زند قرآن ندا　　ای گروه جهل را گشته فدا

4270. [4284] *Kıyâmete kadar Kur'ân nidâ ediyor: "Ey cehle fedâ olmuş tâife!"*

که مرا افسانه می پنداشتید　　تخم طعن و کافری می کاشتید

4271. *"Zîrâ beni efsâne zannettiniz, ta'n ve kâfirlik tohumunu ekdiniz!"*

Kur'ân-ı Kerîm kıyâmete kadar nidâ edip diyor ki: "Ey cehâlet ve gafletin kurbânı olmuş olan tâife, siz çok câhilsiniz; zîrâ beni masal zannettiniz ta'n ettiniz ve kâfirlik ve inkâr tohumunu beyne'l-beşer kalblere ekdiniz."

خود بديديد آنكه طعنه مى زديد كه شما فانى و افسانه بديد

4272. *Ona ki ta'ne vurdunuz, kendinizi gördünüz, zîrâ siz fânî ve efsâne oldunuz.*

"Siz Kur'ân'a ve Kur'ân'ın şârihi olan *Mesnevî*'ye "Efsânedir ve masaldır!" diye ta'n etmekle kendinizi gördünüz; çünkü sizin kendiniz fânî olup, ahvâli elbette bir gün bir masal olacaktır." Halbuki Kur'ân hiçbir vakit sizin gibi efsâne ve masal hâline gelmedi; 1351 seneden beri yaşıyor ve yaşayacaktır; ve Kur'ân'ın hakāyık ve dekāyıkını îzâh eden bu *Mesnevî-i Şerîf* dahi 851 seneden beri elden ele gezmede ve erbâbı ondaki hakāyıkdan istifâde etmektedir; Hindistan'da otuz kadar şerhi vardır. Son zamanlarda İngilizler III. cildine kadar tercüme ve tab' ettiler. Velhâsıl Avrupa'da *Mesnevî-i Şerîf*in âşıkları günden güne artmaktadır. Memleketimizde ise ulemâdan geçinen ba'zı ahmaklar hikâye kitabı telakkîsinden utanmıyorlar.

من كلام حقم و قائم بذات قُوتِ جان جان و ياقوتِ زكات

4273. *"Ben Hakk'ın kelâmıyım ve zât ile kāimim; canın canının kūtuyum ve temîz yâkūtum!"*

Kur'ân nidâ edip buyuruyor ki: "Ben Hakk'ın kelâmıyım, zîrâ kelâm, mütekellimin sıfatıdır ve sıfat zât ile kāimdir ve aslâ zâtdan münfekk değildir; ve rûh-ı hayvânînin canı olan rûh-i izâfînin gıdâsıyım ve tertemiz bir yâkūtum ve cevherim." İmdi kelâm, sıfat-ı mütekellim olunca, mütekellimin zâtı, kendi sıfâtı olan kelâmda gizli olur. Nitekim bu ma'nâyı âtîdeki beyitte ârifin biri güzel tasvîr buyurmuştur. Beyit:

اندر غزل خويش نهان خواهم كرد تا بوسه دهم بر لب تو چونش بخوانى

"Kendi gazelimde saklanacağım, tâ ki okuduğun vakit senin dudağını öpeyim."

Bu ma'nâların zımnında *Mesnevî-i Şerîf* de dâhildir. Ârife işâret kâfidir.

نور خورشيدم فتاده بر شما ليك از خورشيد نا گشته جدا

4274. *"Sizin üzerinize düşmüş, fakat güneşten cüdâ olmamış olan güneşin nûruyum."*

نك منم ينبوعِ آن آب حيات   تا رهانم عاشقانرا از ممات

4275. *"İşte o âb-ı hayâtın pınarı benim, âkıbet âşıkları ölümden kurtarırım!"*

Bu hitâb, *Mesnevî-i Şerîf* lisânındandır. "İşte ben âb-ı hayât olan Kur'ân-ı Kerîm'in pınarıyım. Esrâr-ı kur'âniyye ve hakāyık-ı rabbâniyyeyi benden alınız; ben âşıkları ölümden kurtaran bir devâyım." Zîrâ âşıkları ma'şûklarına kavuştururum.

گر چنان گند آز تان نگيختى   جرعهٔ بر كورتان حق ريختى

4276. *"Eğer sizin hasediniz böyle fenâ koku koparmıya idi, sizin körünüzün üzerine Hak bir cür'a döker idi."*

"Ey tâin-i *Mesnevî* olanlar, eğer sizin hırs-ı şöhretiniz ve hasediniz böyle fenâ bir koku neşreden i'tirâz koparmıya idi, Hak Teâlâ hazretleri sizin kör olan kalblerinize bir cür'a-i şarâb-ı aşk ve ma'rifet döker idi." Fakat ne yapalım ki, sizin sıfat-ı nefsânîniz feyz yolunu kapadı. "Gûr", kâf-ı Fârisî ile mezar ma'nâsına olunca ma'nâ: "Sizin rûhunuzun mezarı olan cesedinize," demek olur.

نى بگيرم گفت و پند آن حكيم   دل نگردانم بهر طعنى سقيم

4277. *Hayır, ben o hakîmin sözünü ve nasîhatini tutarım; her bir sakîm olan ta'n için gönül çevirmem.*

Hakîmden murâd 4125 numaralı beyt-i şerîfde îzâh olunan Hakîm Senâî-i Gaznevî hazretleridir ki, âtîdeki darb-ı mesel onlarındır.

مثل زدن در رميدن كرهٔ اسب ز آب خوردن بسبب شخوليدن سايسان

Seyislerin ıslığı sebebiyle at yavrusunun su içmekten ürkmesi hakkında darb-ı mesel

آنكه فرمودست او اندر خطاب   كره و مادر همى خوردند آب

4278. *Onu ki, o hitâbda buyurmuştur: Yavru ve anası su içerler idi.*

Hakîm Senâi-i Gaznevî hazretleri nasîhaten vâki' olan hitâbında şöyle buyurmuştur ki: At yavrusu, anası olan kısrak ile berâber su içmekte idi.

می شخولیدند هر دم آن نفر بهر اسبان که هلاهین آب خور

4279. *O cemâat her dem, "Âgâh ol, su iç!" diye onlar için ıslık çalarlar idi.*

Onları su içirmeğe getiren seyisler, onlara su içmeleri için mütemâdiyen ıslık çalarlar idi.

آن شخولیدن بکرّه می رسید سر همی بر داشت از خورد می رمید

4280. [4294] *O ıslık çalma, yavruya erişti, başını kaldırdı ve içmekten ürktü.*

مادرش پرسید کای کرّه چرا می رمی هر ساعتی زین استقا

4281. *Anası: "Ey yavru, her bir sâat bu suyu içmekten niçin ürküyorsun?" diye sordu.*

گفت کره می شخولند این گروه ز اتفاق بانگشان دارم شکوه

4282. *Dedi: "Bu tâife ıslık çalıyorlar, onların seslerinin ittifâkından heybet tutarım."*

Yavru anasına cevâben dedi: "Bu seyis tâifesi müttefikan ıslık çalıyorlar; onların hep bir ağızdan çaldıkları ıslık sesinden bana heybet geliyor, ürküyorum."

پس دلم لرزید از جا می رود ز اتفاق نعره خوفم می رسد

4283. *"Binâenaleyh kalbim titredi, yerinden gidiyor, na'ranın ittifâkından bana korku erişiyor."*

"O heybetten dolayı kalbim titredi ve yerinden oynadı; seyislerin müttefikan çaldıkları ıslık sesinden bana korku geliyor, su içemiyorum."

گفت مادر تا جهان بودست ازین کار افزایان بدند اندر زمین

4284. *Anası dedi: "Cihân var olalıdan beri yeryüzünde bu kâr artırıcılardan mevcûd oldular."*

"Kâr", burada gürültü ve kavga demektir. "Kâr-efzâyân", vasf-ı terkîbî olup gürültü ve patırdı artıranlar, demek olur. Ya'ni yavruya anası dedi ki: "Cihân mevcûd olduğu zamandan beri yeryüzünden bu gibi gürültü ve patırdı koparanların mevcûdu aslâ eksik olmadı."

هین تو کار خویش کن ای ارجمند زود کایشان ریش خود بر می کنند

4285. *Ey azîz âgâh ol, sen kendi işini yap, onlar çabuk kendi sakallarını yolacaklardır.*

Ey azîz olan sâlik, sen esrâr-ı ilâhiyye ve hakāyık-ı rabbâniyyeden bâhis olan bu *Mesnevî-i Şerîf*'den istifâdeye çalış, ta'n eden ahmakların ıslıklarına ve gürültülerine kulak asma; bu çeşme-i feyz-i ilâhîden istediğin kadar âb-ı hayât-ı ma'rifeti iç; onlar âlem-i hakîkate intikāl ettikleri vakit pek çabuk feryâd ve hasret ile sakallarını yolacaklardır.

وقت تنگ و می رود آب فراخ   پیش ازآن کز هجر گردی شاخ شاخ

4286. *Vakit dar ve su geniş gidiyor, ondan evvel ki hicrden şâh şâh olasın.*

شُهره کاریزست پر آب حیات   آب کش تا بر دمد از تو نبات

4287. *Âb-ı hayât ile dolu meşhûr bir mecrâ vardır, su çek, tâ ki senden nebât bitsin!*

Ey tâlib-i ma'rifet olan sâlik, dedikodulara bakma, vakit dardır. Eline hayât suyu gâyet geniş akan *Mesnevî-i Şerîf* geçmiştir. Bu *Mesnevî-i Şerîf,* âb-ı hayâtla dolu bir meşhûr mecrâdır. Mevt-i ıztırârî ile bu âlem-i fânîyi terk ettiğin vakit, bu âb-ı hayât mecrâsından mehcûr kaldığından dolayı, âlem-i hakîkatte şâh şâh, ya'ni keder ve teessüf hançerinden kalbin dilim dilim olmazdan evvel, bu mecrâdan ma'rifet suyunu çek, tâ ki senden ilm-i ledün ve irfân fidanları neşv ü nemâ bulsun.

آب حضر از جوی نطق اولیا   می خوریم ای تشنهٔ غافل بیآ

4288. *Ey susamış olan gāfil gel! âb-ı Hızr'ı evliyânın nutku ırmağından içelim!*

"Ey hayât suyuna susamış ve fakat âb-ı hayâtın mâhiyetinden gāfil bulunmuş olan kimse, gel o âb-ı hayâtı -ki âb-ı Hızır dahi derler- evliyânın nutku ırmağından içelim!" Bu hitâbda Hz. Pîr'in zât-ı şerîflerini teşrîk buyurması, üslûb-ı hakîmâne üzere dâimâ nâsihlerin kullandıkları bir ta'bîr-i meşhûrdur.

گر نبینی آب کورانه بفن   سوی جو آور سبو بر جوی زن

4289. *Eğer sen suyu görmez isen, testiyi kör gibi fen ile ırmak tarafına getir, ırmak üzerine vur!*

Eğer sen dâimü'l-cereyân olan bu *Mesnevî* ırmağındaki ma'rifet suyunu görmüyor isen, her halde çağıltısını işitiyorsun, binâenaleyh körler gibi fen ve san'atla kalbinin testisini bu *Mesnevî* ırmağına getir ve içine daldır!

چون شنیدی کاندرین جو آب هست   کور را تقلید باید کاربست

4290. [4304] *Vaktâki bu ırmakta su olduğunu işittin, köre taklîd olarak iş bağlamak lâzımdır.*

Bu *Mesnevî-i Şerîf* ırmağında, maârif-i ilâhiyye suyu olduğunu, kendin zevk-i müşâhede ile görüp bilmedin; yalnız şundan bundan işittin. O halde körlerin ef'âline taklîden hareket etmek ve iş yapmak lâzımdır. Ya'ni kalb ve idrâk testisini, körler gibi ırmağa salıvermek îcâb eder.

جو فرو بَرْ مَشْكِ آب اندیش را   تا گران بینی تو مشك خویشرا

4291. *Su düşünücü tulumunu ırmakta aşağıya götür, tâ ki kendi tulumunu ağır göresin.*

Ma'rifet suyunu içmeyi düşün, kalbinin tulumunu bu *Mesnevî-i Şerîf* ırmağına daldır; tâ ki kalb ve idrâk tulumunu, iktisâb ettiği ilim ve irfandan ağırlaşmış bir halde göresin.

چون گران بینی شوی تو مستدل   رست از تقلید خشك آنگاه دل

4292. *Vaktâki ağır görürsün, istidlâl edici olursun; o vakit gönül kuru taklîdden kurtuldu.*

Mesmûât üzerine bu *Mesnevî-i Şerîf* ırmağına kalbinin tulumunu daldırıp, ağırlaşmış bir halde gördüğün ve ilim ve ma'rifet hâsıl olduğunu idrâk eylediğin vakit, bu ırmağın âb-ı hayât ırmağı olduğunu kendi hâlin ile istidlâl edici olursun. O vakit *Mesnevî-i Şerîf*'in mu'terizlerine ve tâinlerine aslâ kulak asmazsın; çünkü kendi hâlin ve zevkin sebebiyle kalbin, kuru taklîdden, ya'ni şunun bunun medhi sebebiyle *Mesnevî-i Şerîf*'i taklîden âlî bilmekten kurtuldu.

گر نبیند کور آب جو عیان   لیك داند چون سبو بیند گران

4293. *Gerçi kör, ırmağın suyunu âşikâr görmez; fakat testiyi ağır gördüğü vakit bilir.*

که ز جو اندر سبو آبی برفت.   کین سبك بود و گران شد ز آب زفت

4294. *Zîrâ ırmaktan testiye su gitti, zîrâ bu hafîf idi ve sudan pek ağır oldu.*

"Zeft", burada saht ve pek ma'nâsınadır. İkinci mısrâ' کین سبك بود و زفت گران شد از آب takdîrindedir. Ya'ni "Bu *Mesnevî-i Şerîf*'in ilim ve ma'rifet nehri olduğunu açık bir sûrette göremeyen ve basar-ı basîreti kör olan kimse, *Mes-*

nevî mütâlaasına başladığı vakit, kalbinin testisi o nehr-i ma'rifete batar ve bî-ma'rifet olan kalb, âb-ı ma'rifetle pek ağırlaşır."

زآنکه هر بادی مرا در می ربود   باد می نربایدم ثقلم فزود

4295. *"Zîrâ ki her bir hevâ, beni kapar idi, hevâ beni kapamaz, ağırlığım ziyâde oldu."*

Nutk-ı evliyâdan feyz alan kimsenin kalbi der ki: "Ben evvelce bir boş tulum gibi idim, her bir hevâ-yı nefsânî beni kapar ve tahrîk eder idi, şimdi ise ma'rifet ırmağından doldum ve ağırlaştım; artık her bir hevâ-yı nefsânî beni kımıldatamaz."

مر سفیهانرا رباید هر هوا   زآنکه نبود شان گرانئ قوا

4296. *Muhakkak sefihleri her hevâ kapar, zîrâki onların kuvvetlerine ağırlık olmadı.*

"Sefîh", akılsız ve idrâksiz ve müsrif kimseye derler ki, kârını ve zararını fark edemez. "Sefîh olan kimseleri muhakkak her bir hevâ-yı nefsânî kapar ve onların kalblerinde tasarruf eder; zîrâ ki onların kuvâ-yı zâhire ve bâtınelerinde ağırlık ve metânet yoktur." Ve havâss-i zâhire ve bâtıneye ağırlık ve metânet veren şey ancak ilim ve irfândır.

کشتئ بی لنگر آمد مرد شر   که زباد کژ نیابد او حذر

4297. *Şer adamı, demirsiz gemi geldi, zîrâ eğri havadan o hazer bulmaz.*

Şerre mütemâyil olan bir kimse, demir atmamış olan bir gemiye benzer; zîrâ öyle demir atmamış olan bir gemi her bir muhâlif havadan hareket eder ve aslâ eğri havadan korkusu olmaz.

لنگر عقلست عاقل را امان   لنگری دریوزه کن از عاقلان

4298. *Akıl demiri, akıl için emândır; âkıllerden bir demir dilen!*

Vücûd-ı beşer, bu âlem-i şehâdet deryâsında bir gemiye ve akıl o geminin demirine benzer. Ve akıl demiri, vücûd gemisini muhâlif havalara tâbi' olmaktan hıfz eder. Binâenaleyh âkıllerden geminin demiri mesâbesinde olan aklı iste ve dilen!

او مددهای خرد چون در ربود   از خزینهٔ دُرّ آن دریای جود

4299. *O aklın yardımlarını o cûd denizinin inci hazînesinden vaktâki kaptı.*

Vaktâki o aklın yardımlarını, Hakk'ın kerem deryâsının inci hazînesi olan insân-ı kâmilden kaptı,

زینچنین امداد دل پر فن شود　　　　بجهد از دل چشم هم روشن شود

4300. [4314] *Böyle imdâddan gönül pür-fen olur, gönülden sıçrar, gözü de rûşen olur.*

Böyle yardımdan gönül pür-fen ve hüner olur; ve bu imdâd gönülden, ya'ni ilim ve idrâk mertebesinden de sıçrar, bâtın gözünü aydınlatıp, insan görmek mertebesine vâsıl olur.

زآنکه نور از دل برین دیده نشست　　　　تا چو دل شد دیدهٔ تو عاطلست

4301. *Zîrâ ki nûr gönülden bir göz üzerine oturdu, hattâ gönül gittiği vakit, senin gözün âtıldır.*

Bu imdâdın gönülden göze sıçramasını istib'âd etme; zîrâ gözün nûru, gönülden peydâ olur ve kalb kuvvetli olunca, havâs de kuvvetli olur. Hattâ eğer kalbin darabânı ve kuvveti gittiği ve munkatı' olduğu vakit, göz de muattal olur.

دل چو بر انوار عقلی نیز زد　　　　زآن نصیبی هم بدو دیده دهد

4302. *Gönül vaktâki akla mensûb olan nûrlar üzerine de vura, ondan bir nasîb dahi iki göze verir.*

Kalbe, akla mensûb olan nûrlar hâsıl olduğu vakit, gözümüze dahi o nûrdan bir hisse ve nasîb erişir.

پس بدان کآب مبارك ز آسمان　　　　وحی دلها باشد و صدق بیان

4303. *İmdi bil ki, gökten âb-ı mübârek, gönüllerin vahyi ve sıdk-ı beyân oldu.*

Bu beyt-i şerîfde وَ نَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبَارَكاً فَاَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَ حَبَّ الْحَصِيدِ (Kāf, 50/9) ya'ni "Biz gökten mübârek olan suyu indirdik, onunla bahçeler ve biçilen hubûbâtı bitirdik" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ve sûre-i Kāf'da olan bu âyet-i kerîmenin, lisân-ı işâretle olan ma'nâsı beyânen buyurulur ki: "Gökten ve âlem-i ulvîden inen mübârek su, göklere nâzil olan vahy-i ilâhî ve lisândan cârî olan sıdk-ı beyândır ki, gönül bahçeleri envâ'-ı ma'rifetle ter ü tâze olur ve gıdâ-yı rûhânî olan hubûbât-ı maârif-i ilâhiyye hâsıl olur."

ما چو آن کره هم آب جو خوریم　　　　سوی آن وسواس طاعن ننگریم

4304. *Biz dahi o hayvan yavrusu gibi ırmak suyunu içelim, o tâin olan vesvâs tarafına bakmıyalım.*

Ey sâlikler, biz dahi o hayvan yavrusu gibi bu *Mesnevî-i Şerîf*'in tâinleri olan vesvâs tarafına ve onların hiçbir kıymeti hâiz olmayan i'tirâzlarına kulak asmayıp, ma'rifet-i ilâhiyye ve esrâr-ı bâtıniyye ırmağı olan *Mesnevî-i Şerîf*'den istifâde edelim.

پیرو پیغمبرانی ره سپر　　　طعنهٔ خلقان همه بادی شمر

4305. *Peygamberlerin peyrevi isen, yolu tayy et, halâikın ta'nesini hep bir zarta say!*

"Siper", "siperden" veyâ "seperden" masdarından emr-i hâzırdır. Tayy etmek ve yola gitmek ma'nâsınadır. "Bâd", burada insanın veyâ hayvanın esfelinden çıkardığı yel ve havadır. Ya'ni "Eğer peygamberlere tâbi' isen, tarîk-ı Hakk'ı tayy et; eğer bu husûsda halk sana i'tirâz ederler ve seninle istihzâ eylerler ise, onların bu ta'nelerini aşağıdan çıkan bir yel say!" demek olur.

آن خداوندان که ره طی کرده اند　　　گوش فا بانگ سگان کی کرده اند

4306. *O hudâvendler ki yolu tayy etmişlerdir, kulağı ne vakit köpeklerin sadâsına etmişlerdir?*

"Hudâvendler"den murâd, vâsıl-ı Hak olan evliyâ-yı kirâmdır. Ya'ni "Tarîk-ı Hak'da kat'-ı mesâfât edip, maksûd-ı aslî olan Hakk'a vâsıl evliyâ-yı kirâm hazarâtı, köpek meşrebinde olan ta'n edenlere aslâ kulak asmamışlardır." Ey sâlik-i tarîk-i Hak, sakın sen de bu *Mesnevî-i Şerîf*'in mu'terizlerine kulak asma ve onun sana ilkā eylediği esrâr-ı rabbâniyyeyi ve maârif-i ilâhiyyeyi anlamağa çalış!

بقیهٔ قصهٔ ذکر آن مهمان و مسجد مهمان کش

O misâfirin ve misâfir öldürücü mescidin zikri kıssasının bakıyyesi

باز گو کآن پاکباز شیر مرد　　　اندران مسجد چه بنمودش چه کرد

4307. *Tekrâr söyle ki, o pâkbâz olan arslan adam, o mescid içinde ne yaptı ve ona ne göründü?*

"Pâkbâz", âşık-ı sâdık ve cemâl âşıkı demektir.

خفت در مسجد خود او را خواب کو　　مرد غرقه گشته چون خسبد بجو

4308. *Mescidde yattı, halbuki onun için uyku nerede! Irmağa gark olmuş olan nasıl uyur?*

خواب مرغ و ماهیان باشد همی　　عاشقانرا زیر غرقاب غمی

4309. *Gama mensûb olan girdâbın altında âşıklar için kuş ve balıkların uykusu olur.*

Ya'ni gam içinde olan âşıkların uykuları, dalgın bir uyku değildir; belki kuş uykusu ve balık uykusu içindedir.

نیم شب آواز با هولی رسید　　کآیم آیم بر سرت ای مستفید

4310. [4324] *Gece yarısı: "Ey fâide isteyici, senin başına geleyim mi? Geleyim mi?" diye bir heybetli ses işitti.*

پنج کرت اینچنین آواز سخت　　می رسید و دل همی شد لخت لخت

4311. *Böyle sert ses beş kerre erişti ve kalb parça parça oldu.*

Gece mescidde yatan misâfir, gece yarısı beş kere: "Senin başına geleyim mi, geleyim mi?" diye şiddetli bir sadâ işitti ki, bu korkunç sadâdan kalb parçalanır idi.

تفسیر این آیت که وَاَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ و رَجِلِكَ

Bu "Ve eclib aleyhim bi-haylike ve recilike" âyetinin tefsîri

Bu âyet-i kerîme sûre-i İsrâ'da olup, tamâmı budur: وَاسْتَفْزِزْ مَنِ اسْتَطَعْتَ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَاَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَيْلِكَ وَ رَجِلِكَ وَ شَارِكْهُمْ فِى الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ وَ عِدْهُمْ وَ مَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ اِلَّا غُرُورًا (İsrâ, 17/64) Ya'ni "Ey şeytan onlardan gücün yettiği kimseyi savtın ile istihfâf et ve onların üzerine süvârin ve piyâden ile sayha et ve onların emvâline ve evlâdına ortak ol ve onlara va'd et! Halbuki şeytan onlara ancak gurûru va'd eder."

تو چو عزم دین کنی با اجتهاد　　　دیو بانگت می زند اندر نهاد

4312. *Vaktâki sen ictihâd ile azm-i dîn edersin, tabîat içinde şeytan sana seslenir.*

Ey sâlik-i tarîk-i âhiret, sen dünyâ âlâyişinden yüz çevirip, sa'y ve ictihâd ile dîn tarafına teveccüh ettiğin vakit, âlem-i tabîatte hükümrân ve senin tab'ında nihân olan şeytan sana bağırıp der:

که مرو زان سو بیندیش ای غوی　　　که اسیر رنج و درویشی شوی

4313. *Ki: "Ey azgın, o taraftan gitme, düşün! Zîrâ meşakkatin ve fakîrliğin esîri olursun."*

"Ey benim yolum olan tabîat ve nefsâniyet yolundan azgın olup, rûhâniyet tarafına meyl eden kimse; o dîn ve rûh tarafından gitme, sonunu düşün, zîrâ sen büyük meşakkat çekersin ve fakrın esîri olursun."

بی نوا گردی زیاران وا بری　　　خوار گردی و پشیمانی خوری

4314. *"Bî-nevâ olursun ve dostlardan kesilirsin, hakîr olursun ve pişmanlık yersin."*

İblîs bâtından vurduğu na'rasında der ki: "Sen Hak yoluna gidersen kâr ve kesbden munkatı' olur ve azıksız kalırsın ve maîşette sıkıntı çekersin ve dostlardan ayrılırsın; zîrâ dostlar seni sûfî ve âbid ve zâhid görünce, sıkılıp senden kaçarlar; hakîr olursun ve evvelki hâlini gâib ettiğinden dolayı pişmân olursun."

تو ز بیم بانگ آن دیو لعین　　　وا گریزی در ضلالت از یقین

4315. *Sen o laîn şeytanın sadâsının korkusundan yakından dalâlete geri kaçarsın.*

Sen, "Sahîh bu tarîk-i âhireti ta'kîb edişim, benim dünyevî felâketimi mûcib olacaktır" diye korkarsın ve mertebe-i yakîn ve hidâyetten geriye dönüp, dalâlet tarafına kaçarsın.

که هلا فردا و پس فردا مراست　　　راه دین پویم که مهلت پیش ماست

4316. *Ki: "Hele yarın ve öbür gün benim içindir; dîn yoluna koşarım ki, mühlet bizim önümüzdedir."*

Ve dersin ki: "Hele daha yaşım müsâiddir ve gencim, ihtiyarlığıma daha çok zaman vardır; yarın ve öbür gün benim içindir, istediğim vakit dîn yolu-

na gidebilirim; zîrâ önümde zaman ve mühlet vardır, birâz gençlikte dünyâ heveslerini alayım, sonra ibâdete başlarım."

مرگ بینی باز کو از چپ و راست　　می کشد همسایه را تا بانگ خاست

4317. *Tekrâr ölümü görürsün ki, o soldan ve sağdan komşuyu öldürüyor, hattâ feryâd kalkar.*

"Tekrâr hâdimü'l-lezzât olan ölümü görürsün ki, o ölüm soldan ve sağdan, genç ve ihtiyâr komşuları öldürüyor; hattâ bu ölüm sebebiyle evlerden feryâd kalkıyor." "Mî küşed", "öldürür" ma'nâsına olduğu gibi, "mî keşed", "çeker" ma'nâsı da burada münâsib olur. Ya'ni "Ölümü görürsün ki, soldan ve sağdan komşuları âhiret tarafına çekiyor," demek olur.

باز عزم دین کنی از بیم جان　　مرد سازی خویشتن را یك زمان

4318. *Yine can korkusundan azm-i dîn edersin, bir zaman kendini âdem düzersin.*

Komşuların birer ikişer öldüğünü görünce, "Yâhu ölüm gence ihtiyâra bakmıyor, apansızın geliveriyor; binâenaleyh günün birinde bana da geliverir, âhirete sıfru'l-yed giderim!" diye, can korkusundan tekrâr dîn tarafına ve ibâdet yoluna azm edip, hayvanlıktan âdemliğe gelirsin.

پس سلاح از علم بندی و حکم　　که من از خوفی نیآرم پای کم

4319. *Binâenaleyh "Ben, bir korkudan ayağı eksik getirmem!" diye ilimden ve hikmetlerden silâh bağlarsın.*

Ya'ni, "Önümde ölüm korkusu vardır, binâenaleyh ben bu ölüm korkusundan dolayı artık dîn yolunda nâkıs adım atmam!" diye ilim ve hikmet silâhlarını kuşanırsın.

باز بانگی بر زند بر تو ز مکر　　که بترس و باز گرد از تیغ فقر

4320. [4334] *Yine senin üzerine: "Kork ve fakr kılıcından geri dön!" diye mekir cihetinden bir sayha vurur.*

İblîs yine senin tabîatının perdesi arkasından sana bağırıp der ki: "Hayât-ı dünyâda fakr ve ihtiyâç kılıç gibi kesicidir; senin bu gittiğin yol ise seni bu kılıcın önüne götürür. Kork ve geriye dön, umûr-ı dünyeviyyen ile meşgûl ol!" İşte bu sana şeytanın bir mekridir ki, tab'ına mülâyim gelir.

باز بگریزی ز راه روشنی آن سلاح علم و فن را بفکنی

4321. *Yine münevver olan yoldan kaçarsın, o ilim ve fen silâhını bırakırsın.*

Yine nûr-ı ilâhî ile münevver olan hidâyet yolundan kaçarsın ve o ilim ve hikmet silâhını bırakıp nefsin hatâlarına ve dünyânın lezzetlerine dalarsın.

سالها او را بیانگی بندهٔ در چنین ظلمت نمد افکندهٔ

4322. *Senelerce ona bir ses sebebiyle bendesin; böyle zulmet içine kilimi sermişsin.*

"Senelerce İblîs'in senin tarafına vâki' olan sadâsı sebebiyle ona bende ve mutî' olmuşsun, bu dünyâ gibi bir zulmet-i tabîat içine kilimi sermişsin." "Nemed efkenden", kilim sermek, ya'ni ikāmet etmek ma'nâsınadır.

هیبت بانگ شیاطین خلق را بند کردست و گرفته حلق را

4323. *Şeytanların sadâsının heybeti halkı bağlamıştır ve boğazını tutmuştur.*

Yukarıda îzâh olunduğu vech ile "Şeytanların sadâsının heybeti, halkı âlem-i tabîata bağlamış ve esîr etmiştir ve onların rûhlarının boğazını boğmak üzere sıkmıştır."

تا چنان نومید شد جان شان ز نور که روان کافران زاهل قبور

4324. *Hattâ onların canı nûrdan öyle nevmîd olur ki, ehl-i kubûrdan olan kâfirlerin revânıdır.*

Ya'ni "Şeytanın vesvesesinden ürkerek zulmet-i tabîat içindeki cidâle dalan kimselerin rûhu, nûr-ı hidâyetten öyle bir ümîdsiz hâle geldi ki, küfür içinde terk-i hayât edip mezarlarda medfûn olan kâfirlerin rûhuna döndü ve kâfirin rûhu gibi nûr-ı hidâyetten nevmîd oldu."

این شکوه بانگ آن ملعون بود هیبت بانگ خدایی چون بود

4325. *O mel'ûnun sadâsının heybeti bu olur. Hudâ'ya mensûb olanın heybeti nasıl olur?*

O mel'ûn ve matrûd olan İblîs'in sadâsının ve ilkāâtının heybeti ve te'sîri bu zikr ettiğimiz hâl olur. Ey sâlik, ya Hudâ'ya mensûb olan sadânın, ya'ni evliyâullâhın nasâyihinin ve ilkāâtının heybeti ve te'sîri nasıl olur? Var kıyâs et!

هیبت بازست بر کبك نجیب مر مگس را نیست زآن هیبت نصیب

4326. *Doğanın heybeti necîb olan keklik üzerinedir; o heybetten muhakkak sineğin nasîbi yoktur.*

Bu beyt-i şerîf, bir suâl-i mukadderin cevâbıdır; ya'ni birisi diyebilir ki: "Evliyânın ilkāât ve nasâyihi, İblîs'in ilkāâtından daha müessir olmak lâzım geldiği halde, birçok kimseler hakkında heybet vücûda getirmiyor?" Cenâb-ı Pîr cevâben buyururlar ki: "Evet öyledir, evliyâullâh doğan gibidir, onların heybeti necîb ve mu'teber keklik mesâbesinde olan rûhlar üzerinedir; âdî sinek mesâbesinde olan rûhların üzerinde kelâm-ı evliyâ bir heybet hâsıl etmez."

زآنکه نبود باز صیاد مگس عنکبوتان مر مگس گیرند و بس

4327. *Zîrâ ki doğan kuşu sineğin avcısı olmaz; muhakkak sineği ancak örümcekler tutarlar.*

"Doğan kuşu tenezzül edip sineği avlamak için arkasından koşmaz, sineği avlamak hevesinde olan ancak örümcektir." "Doğan"dan murâd, evliyâ-yı Hak ve "örümcek"den murâd İblîs ve "sinek"den murâd dûn himmetli erbâb-ı nefisdir.

عنکبوت دیو بر چون تو ذباب کر و فر دارد نه بر کبك و عقاب

4328. *Örümcek şeytan senin gibi sinek üzerine kerr ü fer tutar, keklik ve tavşancıl kuşu üzerine değil.*

بانگ دیوان گلّه بان اشقیاست بانگ سلطان پاسبان اولیاست

4329. *Şeytanların sesi, eşkıyânın çobanıdır; sultanın sadâsı evliyânın bekçisidir.*

Şeytanların sesi, ilm-i ilâhîde şekāveti sâbit olan kimselerin çobanıdır ve bu âlem-i tabîatta o eşkıyâyı istediği gibi idâre eder ve sultân-ı hakîkat olan peygamberin sadâsı ise, evliyânın bekçisidir ki, onlar ilm-i ilâhîde saâdeti sâbit olan tâifedir ve bu sadâ onları şeytanın tasallutundan hıfz eder; zîrâ onlar sadâ-yı enbiyâya tâbi' olurlar.

تا نیآمیزد بهم دو بانگ دور قطرهٔ از بحر خوش با بحر شور

4330. [4344] *Tâ ki iki uzak sadâ birbirine, tatlı denizden, acı denize bir katra karışmıya!*

Ya'ni enbiyânın ve şeyâtînin sesleri başka başka tâifeleri idâre ederler. Enbiyâ ism-i Hâdî'nin mazharı olan süadâya ve şeyâtîn ism-i Mudill'in mazharı olan eşkıyâya ilkāâtda bulunurlar. İsm-i Hâdî'nin mazharı tatlı su deryâsı ve ism-i Mudill'in mazharı da acı su denizidir ki onlar hâssiyetleri i'tibâriyle aslâ birbirlerine karışmazlar. Nitekim sûre-i Fâtır'da olan وَ مَا يَسْتَوِى الْبَحْرَانِ هٰذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ سَائِغٌ شَرَابُهُ وَ هٰذَا مِلْحٌ اُجَاجٌ (Fâtır, 35/12) ya'ni "İki deniz müsâvî olmaz ki, bu biri lezîz ve tatlı olup içilmesi kolaydır ve bu biri de tuzlu ve acıdır" âyet-i kerîmesinde bu iki sınıf mezâhire işâret buyurulur.

رسيدن نيم شب بانگ طلسمى در گوش مهمان

Gece yarısı misâfirin kulağına bir tılsımın sadâsı erişmesi

بشنو اكنون قصهٔ آن بانگ سخت　　كه نرفت از جا بدآن آن نيك بخت

4331. *Şimdi o sert sesin kıssasını dinle ki, o nîk-baht onun sebebiyle yerinden gitmedi.*

O adam öldürücü mescidde yatan misâfirin işittiği o korkunç ve sert sesin kıssasını dinle ki, o saâdet-i ezeliyye sâhibi olan misâfir, o korkunç ses sebebiyle kendisini gâib etmedi.

گفت چون ترسم چو هست اين طبل عيد　　تا دهل ترسد كه زخم او را رسيد

4332. *Niçin korkayım, çünkü bu bayram davuludur, nihâyet davul korksun ki, darbe ona erişti.*

اى دهلهاى تهئ بى قلوب　　قسمتان از عيد جان شد زخم چوب

4333. *Ey kalbsiz boş davullar, sizin nasîbiniz can bayramından çomak darbı oldu.*

Ey kalbleri idrâkden boş olan davul mesâbesindeki münkirler, sizin kıymetiniz ve nasîbiniz can bayramı olan mevt ve kıyâmet vaktinde çomak darbesi oldu. Bu beyt-i şerîfde sûre-i Hac'da olan وَ لَهُمْ مَقَامِعُ مِنْ حَدِيدٍ (Hac, 22/21) ya'ni "O küffâr için demirden çomaklar vardır" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

شد قیامت عید بی دینان دُهُل   ما چو اهل عید خندان همچو گل

4334. *Kıyâmet, bayram ve dinsizler davul oldu; biz bayram ehli gibi, gül gibi handânız.*

بشنو اکنون این دُهُل چون بانگ زد   دیگ دولت با چگونه می پزد

4335. *Şimdi dinle, vaktâki bu davul ses vurdu, devlet tenceresi çorbayı nasıl pişirir?*

"Bâ", çorba ma'nâsınadır. "Ey dîn sâhibi şimdi dinle, kıyâmet bayramının davulu çalındığı vakit, devlet ve saâdet tenceresi, ikrâm-ı ilâhî çorbası nasıl pişirir?"

چونکه بشنود آن دهل آن مرد دید   گفت چون ترسد دلم از طبل عید

4336. *Vaktâki o görgü adamı o davulu işitti, dedi: "Gönül bayram davulundan niçin korkar?"*

Ya'ni "Mescidde misâfir olan hakîkat-i hayâtı müşâhede eden misâfir, o korkunç sesi işitti ve dedi ki: "Ölüm âşıkların bayramıdır, zîrâ âşıkları ma'şûkuna kavuşturur ve ölümün vukū'unu haber veren sesler de, bayram davulu mesâbesindedir; binâenaleyh benim gönlüm bayram davulundan niçin korksun?"

گفت با خود هین ملرزان دل کزین   مُرْد جان بَدْ دلان بی یقین

4337. *Kendi kendine dedi: "Âgâh ol, gönlü titretme ki, bundan yakînsiz olan kötü kalblerin canı öldü."*

Misâfir dedi ki: "Kendine gel, kalbine bu sesten korku getirme, zîrâ bu sesten, ölümün hayât idi[ğine] ve ma'şûka vuslat olduğuna yakîni olmayan fenâ kalblerin canı, ya'ni rûh-i hayvânîsi öldü ve hayât-ı dünyeviyyesi korkudan munkatı' oldu."

وقت آن آمد که حیدر وار من   ملك گیرم یا بپروازم بدن

4338. *"O vakit geldi ki, ben Haydar gibi mülk tutarım, yâhud bedeni uçururum."*

Ya'ni "Tarîk-i Hak'da cihâd vakti geldi ki, ben Haydar-ı Kerrâr olan İmâm-ı Ali (kerremallâhu vechehû) efendimiz gibi, ya düşmana galebe edip onu esîr ve temellük ederim veyâhud bu cism-i kesîfi fedâ edip, mertebe-i şehâdete nâil olurum."

بر جهید و بانگ برزد کای کیا　　　حاضرم اینك اگر مردی بیا

4339. *Sıçradı ve; "Ey ulu, işte hâzırım, er isen gel!" diye bağırdı.*

Mescid misâfiri derhal yerinden sıçradı ve: "Geleyim mi, geleyim mi?" hitâbına cevâben: "Ey kabadayı, işte hâzırım, er isen çık meydana!" diye bağırdı.

در زمان بشکست ز آواز آن طلسم　　　زر همی ریزید هر سو قسم قسم

4340. [4354] *Derhâl onun sadâsından tılsım bozuldu, her tarafa kısım kısım altın döküldü.*

O misâfirin bağırmasından derhâl "Geleyim mi?" diye seslenen tılsım bozuldu ve her tarafa bölük bölük altınlar döküldü.

ریخت چندان زر که ترسید آن پسر　　　تا نگیرد زر ز پرّی راه در

4341. *O kadar altın döküldü ki, o oğul, altın çokluktan yolunu tutmasın diye korktu.*

"Ân püser" [= O oğul], buyurulması, o misâfirin sülûkün vasatında olup henüz ricâl mertebesinde olmadığına işâret buyurulur.

بعد زان بر خاست آن شیر عتید　　　تا سحرگه زر بیرون می کشید

4342. *Ondan sonra o müheyyâ olan arslan kalktı, seher vaktine kadar altını dışarıya çekti.*

"Atîd", hâzır ve müheyyâ ma'nâsınadır. "O mücâhede ve mücâdeleye hâzır olan arslan kalktı, seher vaktine, şems-i hakîkatin tulû'u zamânına kadar maârif-i ilâhiyye altınlarını âlem-i gaybdan, âlem-i şehâdete çekti."

دفن می کردی همی آمد بزر　　　با چوال و توبره بار دگر

4343. *Gömer idi çuval ile ve torba ile, dîğer def'a altına gelir idi.*

Vâridât-ı gaybiyyeden olan maârif-i ilâhiyye altınlarını elfâz ve eş'âr perdeleri arkasında setr eder ve tekrâr cisminin çuvalı ve kalbinin torbası ile altına gelir idi.

گنجها بنهاد آن جانباز ازآن　　　کوریٔ ترسانیٔ وا پس خزان

4344. *O canbâz, korkucu ve oturduğu halde sürünerek geriye gidicinin körlüğüne ondan hazîneler koydu.*

"O cân fedâsına azm eden sâlik-i tarîk-i Hak, canından korkan ve sâha-i tabîatte sürünerek geri geriye giden kimselerin körlüğüne olarak, o bozulan tılsımdan hazîneler tertîb etti." "Hazân", "hazîden" masdarındandır, "çocuklar gibi oturduğu halde, sürüne sürüne gitmek"tir.

این زر ظاهر بخاطر آمدست　　　در دل هر کور دور زر پرست

4345. *Her uzak olan altına tapıcı körün kalbinde, bu zâhir altın hâtıra gelmiştir.*

Biz altından bahs ettik, altına tapan ve akıl gözü kör olup, idrâk-i hakāyıktan uzak olan her bir kimsenin kalbinde, bizim bahs ettiğimiz altından, bu zâhirî altın ma'nâsı ve hâtırası peydâ oldu. Halbuki bizim sözümüz ma'den parçalarından ibâret olan zâhirî altın üzerine değildir.

کودکان اسفالها را بشکنند　　　نام زر بنهند و در دامن کنند

4346. *Çocuklar esfâlleri kırarlar, altın nâmını koyarlar ve etek içine ederler.*

Çocuklar oyunları esnâsında renkli camları ve tabakları kırarlar, onların parçalarına "altın" adını koyarlar ve aralarında ticâret oyunu oynarlar ve bu parçaları eteklerinin içine doldurup ticâret sermâyesi yaparlar.

اندرآن بازی چو گویی نام زر　　　آن کند در خاطر کودك گذر

4347. *O oyun içinde sen altının adını söylediğin vakit, çocuğun hâtırında o güzer eder.*

Çocukların bu ticâret oyunu esnâsında, eğer sen onlara altından bahs edersen, çocukların hâtırına, o altın ittihâz ettikleri cam ve bardak kırıkları gelir. Büyük adamların kullandıkları altını düşünemezler.

بل زر مضروب ضرب ایزدی　　　کو نگردد کاسد آمد سرمدی

4348. *Belki Hakk'a mensûb darbın madrûbu olandır ki, o kâsid olmaz, ebedî geldi.*

Bunun gibi, biz "altın"dan bahs ettiğimiz vakit, ehl-i dünyâ sarı ma'den parçalarından bahs ettiğimizi zannederler. Hayır, bizim sözümüz Hakk'a mensûb olan darbın madrûbudur ki, hem hayât-ı dünyeviyyede ve hem de hayât-ı uhreviyyede kalbin sebeb-i gınâsı olan ulûm-ı ledünniyyedir; o altın darb edilmekle eksilmez, ânen-fe-ânen ziyâde olur ve rûh-ı izâfî ile berâber ebedîdir.

آن زری کین زر ازآن زر تاب یافت　　گوهر تابنده گی و آب یافت

4349. *O bir altındır ki, bu altın ondan sarı ziyâyı buldu; pırıldayıcılık gevherini ve letâfeti buldu.*

"Zer-tâb", terkîb-i tavsîfîdir; "zer", "zerd"in muhaffefidir ve "tâb", ziyâ demektir, "sarı ziyâ" demek olur. Ya'ni "Zâhirî altın aks-i ziyâ ile sapsarı parıldamayı, o ma'rifet altınından buldu; zîrâ ham altının topraktan farkı yoktur, idrâk-i benî-Âdem ve ilm-i beşer, onu terbiye edip, latîf bir hâle getirir.

آن زری که دل ازو گردد غنی　　غالب آید بر قمر در روشنی

4350. [4364] *O bir altın ki, gönül ondan zengin olur, rûşenlikte ay üzerine gālib olur.*

Gınâ-yı kalbe sebeb olan o maârif-i rabbâniyye altını, ışık vermekte ay üzerine gālib olur ve âlemi aydan daha ziyâde nûrlandırır.

شمع بود آن مسجد و پروانه او　　خویشتن در باخت آن پروانه خو

4351. *O mescid şem' ve o, pervâne idi; o pervâne huylu kendisini fedâ etti.*

O misâfir öldürücü mescid şem' ve misâfir dahi pervâne gibi idi; o pervâne huylu olan misâfir aşk yolunda kendisini fedâ etti.

پر بسوخت او را و لیکن ساختش　　پس مبارك آمد آن انداختش

4352. *Onun kanadını yaktı ve fakat onu düzeltti; binâenaleyh onun o atması mübârek geldi.*

"O şem' gibi olan mescid, o pervâne gibi olan misâfirin himmet ve taleb kanadını yaktı; velâkin onun varlığına bir çeki ve düzen verdi; binâenaleyh o misâfirin kendisini o şem'e atması mübârek geldi." Hind nüshalarında "pes" yerine "bes" vâki'dir; çok mübârek geldi, demek olur. Ya'ni âşık, nâil-i vuslat olmakla, taleb ve himmet kanadı yandı, zîrâ bir âşık ma'şûkuna vâsıl olduğu vakit, artık onda taleb ve himmet kalmaz ve matlûbda fânî olur.

همچو موسی بود آن مسعود بخت　　کآتشی دید او بسوی آن درخت

4353. *O bahtı mes'ûd olan Mûsâ gibi idi ki, o ağaç tarafında bir ateş gördü.*

O mescide misâfir olan kimse, bahtı mes'ûd ve inâyet-i ezeliyyenin mazharı olan Mûsâ (a.s.) meşrebinde idi. Nitekim Mûsâ (a.s.) ağaç tarafında bir ateş gördü.

چون عنايتها برو موفور بود　　　　نار مى پنداشت آن خود نور بود

4354. *Vaktâki onun üzerine inâyetler mevfûr idi, ateş zannetti, halbuki o nûr idi.*

"Vaktâki o Hz. Mûsâ üzerine Hak Teâlâ hazretlerinin inâyeti çok idi, o ağaçta gördüğü sûreti, o anda kendinin muhtâç olduğu ateş zannetti. Halbuki ateş sûretinde görünen nûr idi." Bu tecellîde Hakk'ın inâyeti budur ki, Mûsâ (a.s.)ın o anda ateşe ihtiyâcı var idi ve o sırada Cenâb-ı Hak Hz. Mûsâ'ya tecellî buyurmak murâd etti; eğer onun matlûbu olan ateş sûretinden başka bir sûretle tecellî etse, Hz. Mûsâ himmetinin matlûb-ı hâssına teveccühünden nâşî, o sûretten yüz çevirir ve "Hele şimdi bana lâzım olan ateşi bulayım, sonra bu hitâbın ne olduğunu anlamakla meşgûl olayım!" der idi. O i'râz edince, Hak Teâlâ dahi, ondan i'râz eder idi; zîrâ hadîs-i şerîfde من اقبل على الله بكليته اقبل الله عليه بكليته و من اعرض عن الله بكليته اعرض الله عنه بكليته ya'ni "Kim ki külliyyeti ile Allah'a teveccüh ederse, Allah dahi ona külliyyetle teveccüh eder ve kim ki külliyyetle Allah Teâlâ'dan yüz çevirirse, Allah Teâlâ da ondan yüz çevirir" buyurmuştur.

İmdi bu kıssada "misâfir öldürücü mescid"den murâd, insân-ı kâmilin dergâhıdır; ve "misâfir"den murâd kendi varlığından geçmek ve Hakk'a kavuşmak isteyen sâliktir. Ve "nâsihler"den murâd, ehl-i nefis olup, insân-ı kâmile yaklaşmak istemeyen kimselerdir. "Tılsım"dan murâd, tarîk-ı Hak'da, ne olursam olayım diye mücâhedeyi ihtiyâr eden sâlikin kalbinden hicâb-ı nefsânînin yırtılmasıdır. Ve "altın"dan murâd, ulûm-i ledünniyye ve vâridât-ı gaybiyyedir. "Ağaç"tan murâd, insân-ı kâmilin vücûd-ı unsurîsîdir; ve "ateş"ten murâd sûret-i beşeriyyesidir ki, ondan "ene'l-Hak" na'rası zuhûra gelir. "Şecere-i Mûsâ", Hz. Pîr ve "mescid[in] misâfir"i dahi meşreb-i Mûsevîde olan müridân-ı Hz. Pîr'den biridir.

مرد حق را چون ببينى اى پسر　　　　تو گمان دارى برو نار بشر

4355. *Ey oğul, vaktâki merd-i Hakk'ı göresin, sen onun üzerine beşer nârını zannedersin.*

Ey henüz meblağ-ı ricâle vâsıl olmamış ve çocuk mesâbesinde bulunmuş olan ehl-i sûret, sen Hak adamını ve velîyi gördüğün vakit, kendinde olduğu gibi, onun üzerinde de beşeriyet ateşi olan gazab ve şehvet ve hased ve hırs gibi sıfât-ı nefsâniyye vardır zannedersin.

تو ز خود می آیی و آن در تواست   نار و خار و ظن باطل این سواست

4356. *Sen kendinden geliyorsun ve o sendedir; ateş ve diken ve zan ve bâtıl bu tarafdadır.*

Ey sûretde kalan kimse, sen bu zannın husûsunda kendi tarafından geliyorsun, ya'ni veliyy-i kâmili kendi nefsine kıyâs ediyorsun, binâenaleyh o zannın sendendir; beşeriyet ateşi ve sıfât-ı nefsâniyye dikenleri ve bâtıl olan sâir zanlar hep senin tarafındadır.

آن درخت موسی است و پر ضیا   نور خوان نارش مخوان باری بیآ

4357. *O Mûsâ'nın ağacıdır ve pür-ziyâdır; gel bir kere nûr ta'bîr et, ona nâr ta'bîr etme!*

O insân-ı kâmilin vücûd-ı unsurîsi Mûsâ (a.s.)ın ağacına benzer ki o ağaçtan اِنَّنِى اَنَا اللّٰهُ (Tâhâ, 20/14) ["Muhakkak ben, sâdece ben Allâh'ım!"] hitâbı sudûr etti, bunun gibi insân-ı kâmilin ve merd-i Hakk'ın lisânından dahi "ene'l-Hak" hitâbı sudûr ederse inkâr etme; zîrâ insan ağaçtan efdaldir. Nitekim cenâb-ı Pîr-i destgîr *Dîvân-ı Kebîr*'lerindeki bir beyt-i şerîflerinde buyururlar. Beyit:

حق ز شجر گفت منم و آن شد مقبول همه   گر ز بشر گوید این دور مدارش ز عمی

Tercüme ve îzâh: *Hak ağaçtan "İnnenî enellâh" buyurdu ve bu hitâb Kur'ân-ı Kerîm'de mezkûr olmakla avâm ve havâs tarafından kabûl edildi; ey fehmi nâkıs olan kimse, eğer ağaçtan daha efdal olan beşerden bu hitâbı söylerse, körlükten baîd tutma!*

"Binâenaleyh insân-ı kâmil pür-ziyâdır, onun sûret-i beşeriyyesine bakıp, kendine kıyâsen ateştir deme, insâf et de bir kere nûr de!"

نی فطام این جهان ناری نمود   سالکان رفتند و آن خود نور بود

4358. *Bu cihânın fıtâmı bir nâr görünmedi mi? Sâlikler gittiler; ve o ise nûr idi.*

"Fıtâm", çocuğu sütten kesmek demektir. Ya'ni "Ey sâlik, yedirmek ve içirmek sûretiyle seni bir ana gibi emziren bu dünyânın lezzâtından kesildiğin vakit, bu fıtâm ve kesilmek, sana kalbini yakıcı bir ateş görünmedi mi? Bu görünüşten dolayı, sâlikler onun bu sûrî ni'metlerinden yüz çevirip ma'nâ tarafına gittiler. Halbuki ateş görünen bu cihânın lezzâtından inkıta', nûr idi. Ma'nâ tarafına giden sâlikler bunun böyle olduğunu gördüler. Bunun gibi

vehle-i ûlâda sana beşer görünen insân-ı kâmil, bilâhire şecere-i Mûsâ gibi, nûr-ı Hak görünür.

پس بدانکه شمع دین بر می شود   این نه همچون شمع آتشها بود

4359. *İmdi bil ki, dîn şem'i âlî olur, bu âteşlerin şem'i gibi olmaz.*

"Şem'-i dîn"den murâd, insân-ı kâmildir. Zîrâ nûr-ı dîn onun vücûdundan intişâr eder. Ya'ni "Ey sâlik, bil ki şem-i dîn olan insân-ı kâmil âteş-i aşk-ı ilâhî ile yanmakta her an âlî ve müterakkî olur, ateşlerin şem'i gibi olmaz." Ya'ni ateşten yanan mum, yana yana eksilir ve insân-ı kâmil ise aşk-ı ilâhî ile yana yana ziyâdeleşir ve yükselir.

این نماید نور و سوزد یار را   وآن بصورت نار و گل زوار را

4360. *Bu nûr görünür ve yâri yakar; ve o sûrette nâr ve ziyâretçilere güldür.*
[4374]

"Bu sûrî mum, nûr görünür ve kendisine mukārin olan kimseyi yakar; ve o insân-ı kâmil sûrette ateş görünür; fakat ziyâretçilerine ve musâhiblerine gül gibi latîf kokular bahş eder." Sûrî şem' ile, ulemâ-yı zâhirîye işâret buyurulur; zîrâ ulemâ-yı zâhirî henüz sıfât-ı nefsâniyyeden kurtulmamış olduklarından, her ne kadar ağızlarından bal akar ve zâhiren nûr-ı ilim saçar görünür iseler de, musâhiblerine sıfât-ı nefsâniyye aşılarlar ve onların bâtınlarını bu sûretle yakarlar. Fakat insân-ı kâmil sûrette musâhiblerine karşı acı sözler söylerler ise de, onların bâtınlarına gül kokusu verirler, demek olur.

این چو سازنده ولی سوزندهٔ   وآن گه وصلت دل افروزندهٔ

4361. *Bu nâzım gibidir ve fakat bir yakıcıdır; ve o vuslat vaktinde bir gönül parlatıcıdır.*

Bu âlim-i zâhir senin ahvâlini düzeltici gibidir ve fakat enâniyet tohumunu ekerek senin bâtınını yakıcıdır; ve o insân-ı kâmil ise senin matlûbuna vuslatın esnâsında senin gönlünü parlatıcı ve nûrlandırıcıdır.

شکل شعلهٔ نور پاك ساز وار   حاضرانرا نور دورانرا چو نار

4362. *Sâz-vâr olan nûr-i pâkin şu'lesinin şekli, hâzırlar için nûr, uzaklar için nâr gibidir.*

"Nûr-i pâk"dan murâd, "nûr-ı muhammedî" ve "onun şu'lesinin şekli"nden murâd insân-ı kâmilin hey'eti[dir]. Ya'ni "Ahvâl-i bâtıneyi tertîb ve

tanzîm edici olan nûr-ı muhammedînin şu'lesinin şekli bulunan insân-ı kâmilin hey'eti, ona hüsn-i i'tikād edip, huzûrunda bulunanlar için nûr; ve onu münkir olup huzûrundan uzağa kaçanlar için nâr gibidir."

ملاقات آن عاشق با صدر جهان

O âşıkın Sadr-ı Cihân ile mülâkātı

آن بخاری نیز خود بر شمع زد　　　گشته بود از عشقش آسان آن کَبَد

4363. *O Buhârî dahi muhakkak kendisini şem'e vurdu; o meşakkat onun aşkından âsân olmuş idi.*

Cenâb-ı Pîr şem' münâsebeti ile Buhârâ'daki Sadr-ı Cihân ve onun âşıkı olan vekîlin kıssasına rücû' edip buyururlar ki: "O âşık-ı Buhârî dahi kendisini, şem' mesâbesinde olan ma'şûkunun visâline çarptı ve kendisine öfkeli olan ma'şûkunun edeceği cezâ, gözüne görünmedi ve ona o meşakkat, aşkından dolayı kolay göründü, ne olursam olayım, dedi."

آه سوزانش سوی گردون شده　　　در دل صدر جهان مهر آمده

4364. *Onun yakıcı âhı felek tarafına gitmiş idi; Sadr-ı Cihân'ın kalbine de muhabbet gelmiş idi.*

Vekîlin aşk sebebiyle çıkan yakıcı âhı eflâke çıkmış ve beri tarafta Buhârâ'da Sadr-ı Cihân'ın kalbine de, onun muhabbeti aks etmiş idi.

گفته با خود در سحرگه کای احد　　　حال آن آوارهٔ ما چون بود

4365. *Kendi kendine seher vaktinde demiş ki: "Ey Ahad, bizim âvâremizin hâli nasıl olur?"*

Sadr-ı Cihân seher vaktinde kendi âşıkı olan vekîlinin hâlini düşünerek kendi kendine demiş ki: "Ey Ahad olan Hudâ-yı müteâl! Bizim âvâremizin, ya'ni orada burada boşu boşuna dolaşan âşıkımızın hâli nasıl olur ve ne haldedir?"

او گناهی کرد و ما دیدیم لیك　　　رحمت ما را نمی دانست نیك

4366. *"O bir günâh etti ve biz gördük; fakat bizim rahmetimizi iyi bilmedi."*

Bu beyt-i şerîfde Sadr-ı Cihân'dan Hakk'a intikāl buyurulur. Bu intikālin sırrı ان الله خلق آدم على صورته ya'ni "Allah Teâlâ Âdem'i kendi sûreti, ya'ni sıfatı üzerine halk eyledi" ma'nâsının îcâbıdır. Ya'ni "O kulum bir kabâhat yaptı ve biz de onu bu kabâhat içinde gördük; binâenaleyh bizden korktu kaçtı, fakat bizim rahmetimizi iyi göremedi; eğer göre idi, nedâmetten sonra bu kadar korkmaz ve bizden kaçmaz idi." Nitekim اطلب العلة كى اغفر الزلة ya'ni "Ben kusûru, mağfiret etmek için bahâne ararım" hadîs-i kudsîsinde bu lutfumu kullarıma tebşîr ettim.

خاطر مجرم ز ما ترسان شود　　　لیك صد امید در ترسش بود

4367. *"Mücrimin hâtırı bizden korkucu olur; fakat onun korkusunda yüz ümîd olur."*

Fakat ne çâre ki kabâhatlının hâtırı, bu fiilinden dolayı bizden korkar, bu hâl onun hilkati ve kulluğu îcâbıdır. Maahâzâ onun bu korkusunda çok ümmîd-i necât vardır.

من بترسانم وقیح یاوه را　　　آنكه ترسد من چه ترسانم ورا

4368. *"Ben herze-gû olan küstahı korkuturum; o ki korkar, ben onu ne korkutayım?"*

"Vakîh", pek yüzlü ve küstah ya'ni arsız; ve "yâve", burada herze-gû ve çalçene demektir. Ya'ni "Ben, bana karşı olan muâmelesinde arsız ve edebsiz olanı korkuturum; bir kabâhatından dolayı nedâmet edip benden korkanı niye korkutayım?"

بهر دیگ سرد آذر می رود　　　نه بدآن كز جوش از سر می رود

4369. *"Ateş soğuk tencere için gider, ona değil ki, kaynamadan baştan gider."*

Bu beyt-i şerîf misâldir. "Meselâ ateş soğuk olan tencereyi kaynatmak için lâzımdır; kaynamadan dolayı ağzı taşan tencereye ateşin lüzûmu yoktur." Ya'ni korkan tekrâr korkutulmaz.

ایمنانرا من بترسانم بعلم　　　خایفانرا ترس بر دارم بحلم

4370. [4384] *"Ben emînleri ilim ile korkuturum, korkanların korkusunu hilim ile kaldırırım."*

Ya'ni "Benim azâbımdan emîn olan küstahların kalbine azametim ilmini ilkā ederek korkuturum ve benim azametimden korkanların korkusunu da, hilim ile kalblerinden kaldırırım."

پاره دوزم پاره در موضع نهم　　　هر کسی را شربت اندر خور دهم

4371. *"Parça dikiciyim, parçayı yerine koyarım, her bir kimseye de lâyık şerbet veririm."*

Her bir ferdin muhtâç olduğu şeyi veririm ve her şeyi hikmetim muktezâsı olarak, yerli yerine koyarım; her bir kimsenin isti'dâd-ı ezelîsine göre tecellî ederim ve mizâcına göre şerbet veririm.

هست سر مرد چون بیخ درخت　　　زآن بروید برگهاش از چوب سخت

4372. *Kişinin sırrı ağaç kökü gibidir, onun yaprakları katı değnekten, ondan biter.*

"Her bir kişinin ilm-i ilâhîdeki hakîkati ve ayn-ı sâbitesi bir ağacın köküne benzer; ağacın yaprakları, kökünden gelen kuvvet sebebiyle katı olan dallarından bittiği gibi, bu âlem-i kesîfde her bir kimsenin cisminden zâhir olan ef'âl ve a'mâl dahi, kendisinin ayn-ı sâbitesinden gelir." Nitekim âyet-i kerîmede قُلْ كُلٌّ يَعْمَلُ عَلَى شَاكِلَتِهِ (İsrâ, 17/84) ya'ni "Her bir kimse kendi şâkilesi üzerine amel eder" buyrulur.

در خور آن بیخ رسته برگها　　　در درخت و در نفوس و در نُهَى

4373. *Ağaçta ve nüfûsda ve ukūlda yapraklar onun köküne lâyık olarak bitmiştir.*

"Ağaç"tan murâd cisim, "nüfûs"dan murâd nefs-i nâtıkalar ve "yaprak"tan murâd ef'âl ve a'mâldir. Ya'ni "Cisimde zâhir olan ef'âl ve nefs-i nâtıkalarda peydâ olan efkâr ve akıllarda hâsıl olan idrâkât, hep onun ayn-ı sâbitesinin isti'dâdına lâyık ve münâsib olur.

بر فلك برهاست ز اشجار وفا　　　اصلها ثابت و فَرْعُهُ فی السما

4374. *Felek üzerinde vefâ ağaçlarından meyveler vardır, onların aslı sâbit ve fer'i göktedir.*

Bu beyt-i şerîfde sûre-i İbrâhîm'de vâki' اَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلاً كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ اَصْلُهَا ثَابِتٌ وَ فَرْعُهَا فِى السَّمَاءِ تُؤْتِى اُكُلَهَا كُلَّ حِينٍ بِاِذْنِ رَبِّهَا وَ يَضْرِبُ اللّٰهُ الْاَمْثَالَ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ (İbrâhîm, 14/24-25) ya'ni "Görmez misin, Allah Teâlâ nasıl bir mesel darb etti: Kelime-i tayyibe, şecere-i tayyibe gibidir, onun aslı sâbit ve fer'i

semâdadır; her vakit Rabbi'nin izni ile semeresini verir ve Allah Teâlâ nâsa darb-ı mesel eder, umulur ki tezekkür edeler" [âyet-i kerîmesine işâret buyrulur.] Bu âyet-i kerîmenin ma'nâ-yı bâtınîsi budur ki: "Kelime-i tayyibe"den murâd enbiyâ ve onların vârisleri olan evliyâ ve onlara tâbi' olan alâ-derecâtihim ashâb-ı hidâyettir. Zîrâ Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerîmde Îsâ ve Yahyâ (aleyhime's-selâm)a "kelime" ıtlâk etmiştir. Ve cenâb-ı Şeyh-i Ekber hazretleri *Fusûsu'l-Hikem*'de her bir fassı, bir peygambêrin meşreb-i ma'rifetine göre tedvîn buyurup, her bir peygambere bir "kelime" ta'bîr etmiştir. Cenâb-ı Pîr efendimiz dahi bu ma'nâya binâen buyururlar ki: "Vefâ ağaçları olan her bir nebî ve velînin vesâir mü'minlerin şecere-i tayyibe gibi olan cisimlerinden sâdır olan a'mâl ve akvâl-i tayyibe meyveleri, felek üzerine, ya'ni âlem-i ulvîye suûd eder." Nitekim âyet-i kerîmede de إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ (Fâtır, 35/10) ya'ni "Tayyib olan kelimeler Hakk'a suûd eder ve amel-i sâlih onu ref' eder" buyrulur. O meyvelerin aslı olan kalbler sâbit ve onun fer'i olan ef'âl ve akvâl-i tayyibe semâdadır.

چون برُست از عشق برْ بر آسمان　　　چون نروید در دل صدر جهان

4375. *Mâdemki meyve aşktan gök üzerinde bitti, Sadr-ı Cihân'ın kalbinde nasıl bitmez?*

Mâdemki a'mâl ve akvâl-i tayyibe, aşk-ı Hak yüzünden göklere kadar suûd etti, o aşkın eseri Sadr-ı Cihân'ın kalbinde nasıl bitmez ve nasıl te'sîr etmez?

موج می زد در دلش عفو گنه　　　که ز هر دل تا دل آمد روزنه

4376. *Onun gönlünde günâhın afvı dalgalanırdı, zîrâ her gönülden gönüle pencere geldi.*

Sadr-ı Cihân'ın kalbinde, vekîli olan âşıkının kabâhatini afv etmek duyguları dalgalanırdı; zîrâ من القلب الی القلب سبیل ya'ni "Kalbden kalbe yol vardır" darb-ı meseli hikmetince, kalbden kalbe pencere açılmıştır.

که ز دل تا دل یقین روزن بود　　　نی جدا و دور چون دو تن بود

4377. *Zîrâ kalbden kalbe muhakkak pencere olur; iki ten gibi ayrı ve uzak olmaz.*

Ya'ni "Kalbler, cisimler gibi değildir; kalbler âlem-i ma'nâdan oldukları için aralarında cisimler gibi hicâb ve perdeler yoktur; ma'nâlar birbirine aks eder, fakat cisimlerde kesâfet olduğundan birbirinden ayrı ve uzak olurlar."

متصل نبود سفال دو چراغ　　　نور شان ممزوج باشد در مساغ

4378. *İki çerâğın çanağı muttasıl olmaz, onların nûru güzergâhda karışıktır.*

Bu beyt-i şerîf, kalbler ile cisimlerin ihtilâfına misâldir. "Cisimler çerâğın çanağına ve kalbler dahi o çerâğdan intişâr eden ziyâya benzer; çerâğın çanakları birbirinden ayrı olduğu halde, içlerinden intişâr eden ziyâlar, mahall-i intişârda birbirlerine karışırlar." "Mesâğ", burada ism-i mekândır, güzergâh ma'nâsınadır.

هیچ عاشق خود نباشد وصل جو　　　که نه معشوقش بود جویای او

4379. *Muhakkak hiçbir âşık vasl-cû olmaz ki, onun ma'şûku onu isteyici olmasın.*

"Herhangi bir âşık ma'şûkunun vuslatını isteyici olursa, bilmelidir ki onun ma'şûku da behemehâl o âşıkı isteyicidir." Nitekim bu beyt-i meşhûr dahi aynı ma'nâyı müş'irdir:

عاشقان هر چند مشتاق جمال دلبرند　　　دلبران بر عاشقان از عاشقان عاشق ترند

"Her ne kadar âşıklar cemâl-i dilberin müştâkı iseler de, dilberler de âşıklara, âşıklardan daha âşıklardır."

لیك عشق عاشقان تن زه کند　　　عشق معشوقان خوش و فربه کند

4380. [4394] *Fakat âşıkların aşkı teni yay kirişi eder; ma'şûkların aşkı latîf ve semiz eder.*

Ya'ni aşk hem âşıkda ve hem de ma'şûkda mevcuttur. "Fakat aşkın te'sîri ikisinin vücûdlarında başka başkadır. Âşıkın aşkı onun cismini ok yayının kirişi gibi ince ve zayıf yapar, ma'şûkun aşkı ise, onun cismini latîf ve semiz yapar." Zîrâ sevildiğini gördükçe hoşlanır. Âşık, makām-ı niyâzda ve ma'şûk, makām-ı nâzdadır.

چون درین دل برق مهر دوست جست　　　اندرآن دل دوستی می دان که هست

4381. *Vaktâki bu gönülde dostun muhabbetinin berkı sıçradı, bil ki o gönülde dostluk vardır.*

Aşk ve muhabbet mütekābildir; bir gönülde birinin muhabbeti olduğu vakit, o kimsenin gönlünde de, onun muhabbeti vardır. Nitekim İmâm-ı Ali

(kerremallâhü vechehû) efendimize bir adam: "Yâ Alî, ben seni seviyorum!" dedi. Hz. İmâm dahi: "Yalan söylüyorsun!" buyurdu. O kimse: "Neden bildin?" dedi. Hz. Şâh-ı Velâyet buyurdu ki: "Zîrâ ben seni sevmiyorum ve benim indimde kalb şâhiddir." Beyit:

Aşk odu evvel düşer ma'şûka ondan âşıka
Şem'i gör ki yanmadan yandırmadı pervâneyi

در دل تو مهر حق چون شد دو تو   هست حق را بی گمانی مهر تو

4382. *Vaktâki senin kalbinde Hakk'ın muhabbeti iki kat oldu, Hak için dahi şübhesiz senin muhabbetin vardır.*

"Hâssa-i aşk ve muhabbet böyle mütekābil olunca, senin kalbinde Hakk'ın muhabbeti katmerleştiği vakit, bil ki Hakk'ın dahi sana muhabbeti vardır." Nitekim hadîs-i şerîfde من كان يحب ان يعلم منزلته عند الله فلينظر منزلة الله عنده فان الله ينزل العبد بحيث انزله العبد من نفسه ya'ni "Kim ki Allah Teâlâ indindeki kendi kadr ü menziletini bilmek isterse, kendi indindeki Allah'ın kadr ü menziletine nazar etsin; zîrâ Allah Teâlâ abdin kendi nefsinden nüzûlü haysiyetiyle abde nüzûl buyurur" buyurulur. Ve menkūldür ki, sâdât-ı Nakşiyye'den Hâce Abdülhâlık-ı Gucdüvânî hazretleri çocukluğunda mektebde bulunduğu esnâda bir şahıs gelip hocasından: "Biz Hakk'ın bizden râzı olduğunu nasıl bilelim?" diye bir suâl sormuş ve hoca efendi cevâbdan âciz kalmış; bunun üzerine Abdülhâlık hazretleri o şahsa sormuşlar ki: "Sen Allah'dan râzı mısın, değil misin?" O şahıs da: "Evet râzıyım," demiş. Abdülhâlık hazretleri cevâben buyurmuşlar ki: "Bundan bil ki, Hak Teâlâ da senden râzıdır; zîrâ senden râzı olmasa idi, bu rızâ sıfatı sende zuhûr etmez idi."

هیچ بانگ کف زدن نآید بدر   از یکی دست تو بی دستی دگر

4383. *Dîğer bir el olmaksızın, el vurmanın sesi, senin elinden aslâ kapıya gelmez.*

Eski zamanda ekâbirden birisi kapıda duran hâdimini çağıracağı vakit, ellerini birbirine vurup ses çıkarır ve bu ses üzerine hizmetçi içeriye girer idi. Cenâb-ı Pîr efendimiz aşk nisbetinin âşıkda ve ma'şûkda zuhûru için behemehâl ikilik lâzım olduğuna, bu zikr olunan vaz'iyyeti misâl gösterip buyururlar ki: "Sen iki elini birbirine vurmaksızın, elinin sadâsını bir el ile kapıya kadar îsâl edemezsin." Nitekim Türkçe'de "Bir elin şamatası çıkmaz" darb-ı meseli meşhûrdur.

تشنه می نالد که ای آب گوار   آب هم نالد که کو آن آب خوار

4384. *Susamış: "Ey hazm olucu su!" diye inler; su dahi: "O su içici nerede?" diye inler.*

Zîrâ su, susamışa ve susamış dahi suya âşıktır. Beyt-i Hâfız Şîrâzî (k.s.):

سایهٔ معشوق اگر افتاد بر عاشق چه شد   ما باو محتاج بودیم او بما مشتاق بود

"Eğer ma'şûkun sâyesi âşık üzerine düşdü ise ne vâki' oldu; biz vücûdda O'na muhtâç idik, O da zuhûrda bize müştâk idi."

جذب آبست این عطش در جانما   ما ازان او و او هم آن ما

4385. *Bizim canımızda bu susamışlık suyun cezbidir; biz onun içiniz ve o dahi bizim içindir.*

Zîrâ vücûdda susuzluk ve su vardır, bunlar birbirine âşıktır ve yekdîğerini cezb eder. "Binâenaleyh bizim canımızda olan bu susuzluk bizi suyun çekmesindendir; çünkü biz su için ve su da bizim içindir." Âlem-i keserât böyle ikilik zevki üzerine kurulmuştur.

حکمت حق در قضا و در قدر   کرد ما را عاشقان همدگر

4386. *Hakk'ın hikmeti, kazâda ve kaderde bizi, birbirimizin âşıkı etti.*

"Kazâ", a'yân-ı sâbitenin, lisân-ı isti'dâdlarıyla vâki' olan talebleri üzerine Hakk'ın hüküm va kazâsıdır. Bu, hükm-i küllî-i icmâlîdir. Ve "kader" hükm-i külî-i icmâlînin tafsîlidir; ve bu tafsîl ânen-fe-ânen bu âlem-i şehâdette zuhûr eder. Ve a'yân-ı sâbite, esmâ-i ilâhiyyenin suver-i ilmiyyesidir ve esmâ mütekābildir ve tekābül isneyniyyeti ve ikiliği iktizâ eder. İşte bu ikilik iktizâsıdır ki, "Hakk'ın hikmet-i tecellîsi, kazâ ve kaderde bizi birbirimizin âşıkı etti" ve âşıklık ve ma'şûkluk nisbetini vaz' etti.

جمله اجزای جهان زآن حکم پیش   جفت جفت و عاشقان جفت خویش

4387. *Cihânın bütün cüz'leri o evvelki hükümden çift çifttir ve kendi çiftinin âşıklarıdır.*

"Hakk'ın bu ezeldeki hüküm ve kazâsından dolayı, bu âlem-i şehâdetin bilcümle eczâsı çift çift ve ikişer ikişerdir; ve her bir cüz'ü kendi çiftlerinin âşıkıdır." Nitekim Hak Teâlâ hazretleri Kur'ân-ı kerîmde buyurur: وَ هُوَ الَّذِى مَدَّ

الْأَرْضَ وَ جَعَلَ فِيهَا رَوَاسِيَ وَ أَنْهَاراً وَ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ اِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ (Ra'd, 13/3) Ya'ni "O Allah Teâlâ ki, arzı döşedi ve onda dağlar ve nehirler ve semerâtın her cinsinden yarattı ve onda iki kısım zevceyn yaptı. Geceyi gündüz ile örter. Muhakkak bunda tefekkür edenler için nişanlar vardır." Bu husûsta cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn ibn Arabî hazretlerinin *et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye Fî Islâhi Memleketi'l-İnsâniyye* nâmındaki eser-i âlîlerinin ibtidâsında tafsîlât-ı sâire vardır.

هست هر جزوی ز عالم جفت خواه   راست همچون کهربا و برگ کاه

4388. *Muhakkak kehrübâ ve saman çöpü gibi, âlemden her bir cüz' çift isteyicidir.*

İmdi mahlûkāt çift çift yaratılmış olduğu için, bu âlem-i şehâdette vâki' her bir cüz' kendi eşini arar ve kendine cezb etmek ister. Nitekim kehrübâ saman çöpünü ve mıknatis demiri arar ve kendine çeker.

آسمان گوید زمین را مرحبا   با توام چون آهن و آهن ربا

4389. *Gök yere: "Merhabâ, ben seninle demir ve mıknatis gibiyim!" der.*

Bu beyt-i şerîfde manzûme-i şemsiyyeyi teşkîl eden seyyârât arasındaki câzibe kānûnuna işâret buyrulur. Ya'ni "Gök arza: "Merhabâ! seninle benim aramda, demir ile mıknatis arasındaki cezb kāidesi cârîdir"[der]. Nitekim bu câzibe kānûnu, ilm-i hey'et kitâblarında mündericdir.

آسمان مرد و زمین زن در خرد   هر چه آن انداخت این می پرورد

4390. [4404] *Akıl indinde gök erkek ve yer kadındır; her neyi ki, o attı, bu besler.*

Ya'ni "Gök, tavr-ı akla göre infâk ve i'tâ cihetinden erkek ve arz, gelen nafakayı kabûl ettiği ve kucağında yetiştirdiği mahlûkātı beslediği için, kadın mesâbesindedir." Bunun için Hz. Şeyh-i Ekber *Fütûhât-ı Mekkiyye*'de arza "Ümm-i rakūb" tesmiye buyurmuşlardır.

چون نماند گرمیش بفرستد او   چون نماند تری و نم بدهد او

4391. *Onun harâreti kalmadığı vakit ona gönderir; tâzeliği ve rutûbeti kalmadığı vakit ona verir.*

Ya'ni arza gökten harâret ve yağmur yağmak sûretiyle tâzelik ve rutûbet gelir.

برج خاکی خاك ارضی را مدد　　　برج آبی تَرّیش اندر دمد

4392. *Hâkî olan burç, arza mensûb olan toprağın mededidir, suya mensûb burç ona tâzelik zâhir kılar.*

Bu ve âtîdeki dîğer iki beyit, ilm-i nücûm kāidesine göre beyân buyrulmuştur. İlm-i nücûma göre semâda on iki burç vardır, onlar da dört kısımdır: Hâkî, âbî, bâdî ve nârîdir. Bu burçların her birinden anâsır-ı arzıyyeye imdâd gelir. Fakat bu ilm-i nücûmun telakkîsi henüz fennen mekşûf değildir ve mekşûf olmayan şey taht-ı mechûliyettedir ve meçhûliyette olan şeyin dahi inkârı muvâfık-ı akl değildir. Nitekim anâsır-ı basîtanın yekdîğerine inkılâbı kimyâ-yı cedîdde fennen mekşûf değil iken, bakırın altına inkılâbı inkâr ve bununla meşgūl olan eski kimyâgerler ile istihzâ olunur idi. Vaktâki ahîren elektron nazariyesi keşf olundu, bu inkâr ve istihzânın cehilden münbais olduğu anlaşıldı. Velhâsıl burçların arz üzerindeki te'sîrâtı bugün mekşûf değildir, fakat Kur'ân-ı Kerîm'de وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِى السَّمَاءِ بُرُوجًا (Hicr, 15/16) ya'ni "Biz muhakkak gökte burçlar yaptık", وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ (Burûc, 85/1) ya'ni "Burçlar sâhibi olan semâ hakkı için" âyet-i kerîmelerinde burçların vücûdu sâbittir, bunu inkâra mahal yoktur.

برج بادی ابر سوی او برد　　　تا بخارات وخم را بر کشد

4393. *Hüdâya mensûb olan burç onun tarafına bulutu getirir, hattâ sakîl buhârları çeker.*

برج آتش گرمی خورشید ازو　　　همچو تابهٔ سرخ ز آتش پشت و رو

4394. *Ateş burcu ki, güneşin harâreti ondandır, arkası ve yüzü ateşten kızıl olmuş tava gibidir.*

Bu beyt-i şerîfde güneşin küre-i âteşîn olduğuna işâret buyrulur.

هست سرگردان فلك اندر زمن　　　همچو مردان گرد مکسب بهر زن

4395. *Kadın için kesb etrâfındaki erkekler gibi, zaman içinde feleğin başı dönücüdür.*

4390 numaralı beyt-i şerîfin te'kîdidir.

وین زمین کَدْ بانُویها می کند　　　بر ولادات ورضاعش می تند

4396. *Ve bu zemîn ev hanımlığı eder, velâdetler ve onu emzirmek üzere dolanır.*

Felek devr içinde çalışıp durur ve yeryüzüne su ve harâret ve havâ-yı nesîmi ve ziyâ verir, kadını infâk için erkeklerin çalıştığı gibi çalışır ve yeryüzü de ev hanımlığı eder, birçok nebâtât ve hayvânât ve insanlar doğurur ve onların her birini cinslerine mahsûs olan usûl dâiresinde besler.

پس زمین و چرخ را دان هوشمند　　　چونکه کار هوشمندان می کنند

4397. *Binâenaleyh yeri ve göğü akıllı bil, çünkü akıllıların işini yapıyorlar.*

Nitekim Hz. Şeyh-i Ekber *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı İshâkî'de "A'ref-i billâh cemâddır" buyururlar.

گر نه از هم این دو دلبر می مزند　　　پس جرا چون جفت بر هم می خزند

4398. *Eğer bu iki dilber birbirinden emmeseler idi, o hâlde niçin eş gibi birbirine sürtünürler idi?*

"Mezîden" ve "mekîden", emmek demektir. Ya'ni "Her biri envâ'-ı bedâyii ile gönül kapıcı olan yer ve gök birbirinden emmeseler idi, niçin erkek ve kadın gibi yekdîğeriyle sürtünür ve mukārenetde bulunurlar idi?"

بی زمین کی گل بروید و ارغوان　　　پس چه زاید زآب و تاب آسمان

4399. *Yersiz ne vakit gül ve erguvân biter, böyle olunca göğün âb u tâbından ne doğar?*

Göğe yer lâzımdır ki faâliyyetinin eseri zâhir olsun.

بهر آن میلیست درماده بنر　　　تا بود تکمیل کار همدگر

4400. [4414] *Onun için dişide erkeğe bir meyil vardır, tâ ki birbirinin işi tamâm ola.*

میل اندر مرد و زن حق زآن نهاد　　　تا بقا یابد جهان زین اتحاد

4401. *Hak ondan dolayı erkeğe ve kadına meyil koydu, tâ ki bu ittihâddan cihân bekā bula.*

میل هر جزوی بجزوی هم نهد　　　ز اتحاد هر دو تولیدی زهد

4402. *Her bir cüz'ün bir cüz'e meylini de koyar, her ikisinin ittihâdından bir doğurmak doğar.*

"Cenâb-ı Hak bu âlem-i şehâdette ve arzda her bir cüz'ün bir cüz'e meylini de koyar; her ikisinin ittihâdından dîğer bir şeyi doğurmak doğar." Mese-

lâ müvellidü'l-humûza ile müvellidü'l-mâ' yekdîğerine meyl edip birleşirler ve bunların birleşmesinden su dediğimiz seyyâl bir madde doğar; ve kezâ klor ile sodyum unsurları birleşince, yemeklerde kullandığımız tuz doğar. Müvelledât-ı sâire dahi buna makıysdir.

شب چنین با روز اندر اعتناق　　مختلف در صورت اما اتفاق

4403. *Gece gündüz ile böyle i'tinâkdadır; sûrette muhtelifdir, ammâ ittifakdadır.*

"İ'tinâk", kollarını birbirinin boynuna dolamak ma'nâsınadır. Ya'ni "Gece ile gündüz birbirinin boyunlarına kol atmıştır; her ne kadar biri zulmet ve dîğeri aydınlık olmak i'tibâriyle, sûrette birbirine zıd ve muhâlif iseler de, hakîkatte müttefikdirler."

روز و شب ظاهر دو ضد و دشمنند　　لیك هر دو یك حقیقت می تنند

4404. *Gündüz ve gece zâhirde iki zıd düşmandırlar; fakat her ikisi bir hakîkatı dokurlar.*

"Tenîden", örmek ve dokumak ve sâkit olmak ve aldatmak ma'nâlarına gelir. Burada "dokumak" ma'nâsı münâsibdir.

هر یکی خواهان دگر را همچو خویش　　از پی تکمیل فعل و کار خویش

4405. *Her birisi kendi fiil ve kârının tekmîli için, akrabâsı gibi dîğerini isteyicidir.*

Ya'ni gecenin ve gündüzün vücûdundan maksad, zübde-i kevn olan cins-i beşerin hizmeti içindir. Nitekim Şeyh Sa'dî hazretleri şu beytinde hulâsa etmiştir. Beyt:

ابر و باد و مه و خورشید و فلك در كارند　　تا تو نانی بكف آری و بغفلت نخوری

"Bulut ve havâ ve ay ve güneş ve felek iş içindedirler; tâ ki sen eline ekmek getiresin ve gafletle yemiyesin!"

زآنكه بی شب دخل نبود طبع را　　پس چه اندر خرج آرد روزها

4406. *Zîrâ ki gecesiz tab'a îrâd olmaz, binâenaleyh gündüzler harcda ne getirirler?*

Ya'ni "Hep gündüz olsa, insanlar maîşetleri için çalışıp, dâimâ kuvvet sarf ederler ve gündüz îrâd ve kuvvet tedâriki mümkin olmaz, ancak gece gelin-

ce herkes istirâhat köşesine çekilip, vücûdlarını dinlendirirler ve gündüz sarf etmek üzere îrâd kazanırlar." Nitekim Cenâb-ı Hak bu hakîkati, sûre-i Nebe'de وَ جَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا وَ جَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا وَ جَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا (Nebe', 78/9-11) ya'ni "Sizin uykunuzu vücûdunuza râhat kıldık ve geceyi örtü yaptık ve gündüzü vakt-i maâş kıldık" âyet-i kerîmesinde buyurur.

جذب هر عنصرى جنس خود را كه در تركيب آدمى

محتبس شده است بغير جنس خود را

Terkîb-i âdemîde kendi cinsinin gayri ile muhtebes olmuş olan her bir unsurun kendi cinsini cezbi

جان گويد خاك تن را باز گرد ترك جان كن سوى ما آ همچو گرد

4407. *Can, tenin toprağına der ki: "Geri dön, canı terk et, toz gibi bizim tarafımıza gel!"*

جنس مايى پيش ما اوليترى به كز آن تن وا رهى وين سو روى

4408. *"Bizim cinsimizsin, bizim indimizde daha evlâsın, iyidir ki o tenden kurtulasın ve bu tarafa gidesin."*

Ya'ni vücûd-ı beşerde kemik gibi toprak cinsinden olan mevâd-ı sulbiyyeye, arzın toprağı der ki: "Canı terk et, ufalarak toz gibi incel de, bizim tarafımıza gel, zîrâ sen bizim gibi cemâd cinsindensin ve sulb bir haldesin; o tendeki terkîbden kurtulup bizim tarafımıza iltihâk etmen daha evlâdır."

گويد آرى ليك من پابسته ام گرچه همچون تو ز هجران خسته ام

4409. *Der ki: "Peki, fakat ayağı bağlanmışım, gerçi senin gibi hastayım."*

Cismin unsur-ı kesîfi arzın toprağına cevâben der ki: "Pekî senin tarafına geleyim, fakat ayağı bağlanmış bir haldeyim; ben de aslımdan cüdâ ve mehcûr olduğumdan dolayı gerçi senin gibi hastayım."

تری تن را بجویند آبها　　　　کای تری باز آ ز غربت سوی ما

4410. [4424] *Sular, "Ey yaşlık gurbetinden bizim tarafımıza geri gel!" diye tenin yaşlığını isterler.*

Arzın suları da, vücûd-ı beşerdeki yaşlığı ve mâyiâtı cisim terkîbindeki gurbetten kendi taraflarına çağırırlar.

گرمئ تن را همی خواند اثیر　　　　که زناری راه اصل خویش گیر

4411. *Tenin harâretini, "Sen ateştensin, kendi aslının yolunu tut!" diye esîr çağırır.*

Yukarıda dahi bir nebze îzâh olunduğu üzere esîr, fezâ-yı bî-nihâyeyi kaplamış olan bir seyyâle-i rakîka olup, bilcümle ecrâmın madde-i asliyyesidir. Ve esîrin zerrâtının ihtizâzâtı hasebiyle harâret ve ihtizâzât çoğalınca ziyâ ve daha çoğalınca elektrik peydâ olur. Eşi'a-i ziyâiyyenin en batîsi ki, kırmızıdır, sâniyedeki aded-i ihtizâzı yüz tirilyon ve en sür'atlisi ki, menekşe rengidir, sâniyedeki aded-i ihtizâzı bir katrilyon altı yüz milyar mertebesindedir. Bu sür'atten daha fazlaları var ise de, aded-i ihtizâzı ma'lûm değildir. Batî tarafının bidâyet-i ihtizâzı dahi meçhuldür. Bu harâret, ziyâ ve elektrik hep esîrin muhtelif nikâbda zuhûrudur. Binâenaleyh bu beyt-i şerîfde vücûd-ı beşerdeki harâretin dahi, kendi aslı olan esîre kadar rücû' edeceğine işâret buyurulur.

هست هفتاد و دو علت در بدن　　　　از کششهای عناصر بی رسن

4412. *İpsiz anâsırın çekişmelerinden, bedende yetmiş iki illet vardır.*

Tab'larındaki muhâlefet hasebiyle birbirlerine bağlı olmayan ipsiz anâsırın yekdîğeriyle çekişmelerinden ve nizâ'larından dolayı, beden-i insânîde yetmiş iki illet zuhûr eder.

علت آید تا بدن را بگسلد　　　　تا عناصر همدگر را وا هلد

4413. *Bedeni vîrân etmek için anâsır birbirini terk eylemek için illet gelir.*

چار مرغند این عناصر بسته پا　　　　مرگ و رنجوری و علت پا گشا

4414. *Bu anâsır ayağı bağlanmış dört kuşturlar, ölüm ve hastalık ve illet ayak açıcıdır.*

پایشان از همدگر چون باز کرد　　　مرغ هر عنصر یقین پرواز کرد

4415. *Vaktâki onların ayaklarını birbirinden açtı, her bir unsur muhakkak pervâz etti.*

Ayakları birbirine bağlı olan anâsır kuşlarının ayaklarını ölüm açtığı vakit, her bir unsur muhakkak kendi cinsi tarafına uçar.

جذبهٔ این اصلها و فرعها　　　هر دمی رنجی نهد در جسم ما

4416. *Bu asılların ve fer'lerin cezbesi, bizim cismimize her dem bir maraz koyar.*

"Asıllar"dan murâd, arzın toprağı ve suyu ve havâsı ve esîrin harâreti; ve "fer'ler"den murâd vücûd-ı beşerdeki toprak ve su ve hava cinsinden olan mevâddır. Ya'ni "Bu asıllar ve fer'ler arasında bir cezbe ve çekiş hâsıl olduğu vakit, bizim cismimize her an bir maraz koyar."

تا که این ترکیبها را بر درد　　　مرغ هر جزوی باصل خود پرد

4417. *Tâ ki bu tertîbleri yırta, her bir cüz'ün kuşu, kendi aslına uça.*

Cisme ârız olan bu maraz, cisimdeki dört rüknün terkîbini bozmak ve her bir cüz'ün kuşu bu bağdan çözülüp, kendi aslına uçmak içindir.

حکمت حق مانع آید زین عجل　　　جمعشان دارد بصحت تا اجل

4418. *Hakk'ın hikmeti bu aceleden bunu mâni'dir, onların cem'ini sıhhat ile ecele kadar tutar.*

Hakk'ın hikmeti bu dört unsurun acele ayrılarak, her birinin bir an evvel kendi aslına gitmesini men' edicidir. Onların hey'et-i mecmûasını vücûdun sıhhat ve âfiyeti ile eceli vaktine kadar tutar ve birbirinden ayrılmaya bırakmaz.

گوید ای اجزا اجل مشهود نیست　　　پر زدن پیش از اجل تان سود نیست

4419. *Der ki: "Ey cüz'ler ecel meşhûd değildir, ecelinizden evvel kanat çarpmakta fâide yoktur."*

Hikmet-i Hak, dört unsurdan her birine hitâben der ki: "Ey cüz'ler, sizin indinizde bu cismin bozulma zamânı meşhûd ve ma'lûm değildir; binâenaleyh vaktiniz gelmeden evvel, birbirinizden ayrılmak için kanat çarpmakta fâide yoktur." Ve eğer onun nizâ'ı yüzünden cisimde bir maraz hâsıl olmuş ise, sebebi zuhûr edip şifâ husûle gelir.

چونکه هر جزوی بجوید ارتفاق چون بود جان غریب اندر فراق

4420. [4434] *Vaktâki her bir cüz' irtifâk ister, garîb olan cân firâk içinde nasıl olur?*

Vaktâki beden-i insânîde olan her bir cüz'-i unsurî, kendi asıllarına karışıp onları refîk ittihâz etmek ister, ya âlem-i maddiyâtta pek ziyâde garîb kalmış olan rûh, kendi aslına firâk ve ayrılık içinde ne hâle gelir, onu var kıyâs et!.

منجذب شدن جان نیز بعالم ارواح و تقاضای او و میل او بمقر خود و منقطع شدن از اجزای اجسام که کُنْدهٔ پای باز روح اند

Canın dahi ervâh âlemine müncezib olması ve onun takāzâsı ve onun kendi mukarrebine meyli; ve rûh doğan kuşunun ayağının bukağısı olan eczâ-yı ecsâmdan munkatı' olması

"Künde", mücrimlerin ayaklarına geçirdikleri tahtadan bukağı demektir.

گوید ای اجزای پست فرشیم غربت من تلختر من عرشیم

4421. *Der ki: "Ey benim ferşe mensûb olan alçak cüz'lerim, benim gurbetim daha acıdır, ben arşa mensûbum."*

Rûh-ı insânî der ki: "Ey benim ferşe, ya'ni maddiyyât âlemine mensûb olan süflî cüz'lerim! Siz âlem-i süflîye mensûb olan asıllarınıza kavuşmak isterseniz, ya ben bu âlem-i süflîde sizden daha garîbim ve benim gurbetim sizin gurbetnizden daha acıdır; çünkü ben arşa ve âlem-i ulvîye mensûbum. Binâenaleyh ben sizden daha ziyâde aslıma kavuşmak aşkıyla yanıp tutuşuyorum."

میل تن در سبزه و آب روان زآن بوَد که اصل او آمد ازآن

4422. *Tenin meyli yeşilliğe ve akan suyadır; ondan olur ki, onun aslı ondan geldi.*

Bu beyt-i şerîfden i'tibâren hitâb cenâb-ı Pîr-i destgîrindir, sâlikleri irşâden buyururlar ki: "Cismin meyli ve muhabbeti dünyânın yeşilliklerine ve çağıl

çağıl akan sularınadır. Cismin bu meyli ondan dolayı olur ki, kendisinin aslı ve neşv ü nemâsı yeşillikten ve sulardandır, elbette aslına meyl eder."

میل جان اندر حیات و در حی است　　زآنکه جان لا مکان اصل ویست

4423. *Canın meyli hayâta ve Hayy'adır, zîrâ ki lâ-mekân olan can onun aslıdır.*

Ma'lûm olsun ki, eşyânın mebdei olan Vücûd, ayn-ı hayâttır, zîrâ müteharriktir ve onda aslâ sükûn yoktur, eğer sükûn olaydı, adem olur ve ondan aslâ bir şey çıkmaz idi. Zîrâ hikmet-i tabiiyye ulemâsının şu: "Hiçbir şey bilâsebeb sükûnetini harekete ve hareketini de sükûnete tebdîl edemez" düstûruna nazaran, eğer bilcümle eşyânın mebdei olan vücûd-ı hakîkîde hayât olmasa, o vücûdun sükûneti harekete gelmek için hiçbir sebeb mevcûd olmamış olur. Ve sebeb-i hareket mevcûd olmayınca, hareketten zâhir olan suver-i âlem tekevvün edememek lâzım gelir idi. İmdi aklen ve ilmen anlaşıldı ki, vücûdun merâtib-i muhtelifedeki tecelliyâtı onun hareketinden münbaisdir ve hareket olan yerde, muharrik vardır ve muharrik Hay'dır; ve Hayat bir sıfattır ve sıfat mevsûfdan münfek olmaz. İmdi vücûd, suver-i ilmiyye hasebiyle, mertebe-i ervâha tenezzül eder ve bu mertebede suver-i ilmiyyeden her biri birer cevher-i basît olarak zâhir olurlar. Bu cevâhir-i basîtadan her birinin şekli ve levni olmadığı gibi, zaman ve mekân ile de muttasıf değildirler; zîrâ zamân ile mekân, cisme terettüb eden i'tibârâtdandır, bunlar ise cisim değildirler. Bu mertebe, ayrılık ve gayriyyetten bir nevi' üzerine zâtın hâriçde zuhûrundan ibârettir; ve hâriç ta'bîri burada, mertebenin gayri demektir. Meselâ su donduğu vakit, buz olur ve su kendi mertebesinin hâricine çıkar; fakat su, buzu muhîttir, buz suyun hâricinde değildir. Zât-ı Hak'la, rûhiyyet mertebesi arasındaki nisbet dahi böyledir. İmdi rûh kendi zâtı ile kāim olup, bekā husûsunda bedene muhtâç değildir; tecerrüd cihetinden mugāyir-i bedendir; fakat tedbîr ve tasarruf cihetinden bedene taalluku vardır. Bu beden, âlem-i şehâdette rûhun sûreti ve kemâlinin mazharıdır. Binâenaleyh rûh bedenden münfek olmayıp, ızhâr-ı kemâl için bedene muhtâçtır ve eczâ-yı bedene sârîdir. Onun sereyânı bedene hulûl ve beden ile ittihâd sûretiyle değildir. Belki onun bedene sereyânı, vücûd-ı mutlak-ı Hakk'ın, cemî'-i mevcûdâta sereyânı gibidir. Ve bu i'tibâra göre rûh ile cisim arasında min-külli'l-vücûh mugāyeret yoktur. Nasıl ki Hak bir cihetten eşyânın "ayn"ı ve bir cihetten "gayri"i ise, rûh dahi bir cihetten bedenin "ayn"ı ve bir cihetten bedenin gayridir.

Velhâsıl ayn-ı vâhide olan vücûd-ı vâhidiyyet, yine vâhid olarak mertebe-i rûhiyyete tenezzül etmiş ve mertebe-i vâhidiyyette nasıl ki bilcümle es-

mânın suver-i ilmiyyeleri yekdîğerinden temeyyüz etmiş ise, mertebe-i rûhiyyette dahi onların zılâli olan ervâh dahi öylece yekdîğerinden temeyyüz etmiştir. Binâenaleyh bu mertebe zâtı i'tibâriyle vâhid ve nisebi i'tibâriyle kesîrdir. Ve her bir rûh, ayn-ı vâhidenin nisebinden biridir. Ve zâtı i'tibâriyle vâhid olan rûh-i küllî, rûh-ı a'zamdır ki, sâir ervâh-ı cüz'iyye onda müteayyendir. Bu mukaddime anlaşıldıktan sonra, beyt-i şerîfin ma'nâsı böyle olur: "Bu âlem-i süflîde ecsâda taalluk eden canın meyli, Hakk'ın sıfat-ı Hayâtı'na ve Hayy olan zâtınadır. Zîrâ lâ-mekân olan rûh-ı a'zam ve rûh-ı küllî o canın aslıdır ve rûh-ı küllînin aslı dahi Hakk'ın sıfat-ı Hayât'ı ve lâ-mekân ve Hayy olan zât-ı azîmü'ş-şânıdır."

میل جان در حکمتست و در علوم　　میل تن در باغ وراغست و کروم

4424. *Canın meyli hikmete ve ulûmadır; tenin meyli bağ ve râğa ve asma çubuklarınadır.*

"Râğ", ekinlik ma'nâsına olup mühmelâttan olarak bağa ilâve edilmiştir ve "Kürûm", "kerm"in cem'i olup, asma çubuğu ma'nâsınadır.

میل جان اندر ترقی و شرف　　میل تن در کسب اسباب و علف

4425. *Canın meyli terakkîye ve şerefedir; tenin meyli esbâb ve alef kesbinedir.*

Rûh-ı insânînin meyli âlem-i süflîden âlem-i ulvîye terakkîye ve kemâl-i insâniyyete nâiliyyetle şeref kesb etmeğedir; ve cismin meyli ise, müzeyyenât-ı dünyeviyye ve yiyecek ve içecek kazanmak husûsunadır.

میل و عشق آن شرف هم سوی جان　　زین یحب را و یحبون را بدان

4426. *O şerefin meyli ve aşkı da, can tarafınadır. "Yühibbu"yu ve "yuhibbûne"yi bundan bil!*

Yukarılarda îzâh olunduğu üzere, meyil ve muhabbet iki tarafdan olur. Can mâdemki şerefe meyil ediyor ve şeref de elbette cana meyl eder ve cana müteallık olur; binâenaleyh onun cisim ile münâsebeti olmaz. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de Cenâb-ı Hakk'ın يُحِبُّهُمْ وَ يُحِبُّونَهُ (Mâide, 5/54) ya'ni "Hak onları sever ve onlar da Hakk'ı severler" buyurmasını bu iki taraflı olan tecellîden bil!

حاصل آنکه هر که او طالب بود　　جان مطلوبش برو راغب بود

4427. *Hâsılı odur ki, her kim ki o tâlib olur, onun matlûbunun canı ona râğıb olur.*

Hulâsa-i kelâm odur ki, her kim bir matlûbun tâlibi olursa, o matlûbun canı da o tâlibe râğıb olur.

گر بگویم شرح این بی حد شود		مثنوی هشتاد تا کاغد شود

4428. *Eğer bunun şerhini söylersem hadsiz olur; Mesnevî seksen kağıda kadar olur.*

"Eğer bu âşık ve ma'şûk ve tâlib ve matlûb hakkındaki tafsîlâttan bahs edecek olursam, hadsiz ve nihâyetsiz olur. *Mesnevî-i Şerîf*'de bu bahis seksen kağıda kadar olur." Ya'ni seksen kağıdı dolduracak kadar ebyât-ı Mesneviyye yazmak lâzım gelir.

آدم و حیوان نباتی و جماد		هر مرادی عاشق هر بی مراد

4429. *Âdem ve hayvân, nebâta mensûb olan ve cemâd, her bir murâd, her murâdsızın âşıkıdır.*

Âdem ve hayvân ve nebât ve cemâdın dahi, hep kendi mertebelerinde tâlib ve matlûbları vardır. Ya'ni bunların her biri kendi matlûbunu bulunca imtizâç eder ve her bir murâd, ya'ni matlûb, her bir murâdsızın ya'ni murâdını elde etmemiş olan tâlibin âşıkıdır. Tâlib matlûbunu aradığı gibi, matlûb dahi tâlibini arar.

بی مرادان بر مرادی می تنند		وآن مرادان جذب ایشان می کنند

4430. [4444] *Murâdsızlar, murâd üzerine dolaşırlar ve o murâdlar onları cezb ederler.*

Murâdsızlar, ya'ni murâdlarını ve matlûblarını elde etmemiş olan tâlibler, murâdlarının ve matlûblarının arkasında koşar ve dolaşırlar; ve o murâdlar ve matlûblar dahi onları kendi taraflarına çekerler.

لیك میل عاشقان لاغر کند		میل معشوقان خوش و خوش فر کند

4431. *Fakat âşıkların meyli zayıf yapar; ma'şûkların meyli güzel ve latîf revnaklı eder.*

Fakat âşıkların ve tâliblerin meyli, kendilerinin cismini zayıflatır, ma'şûkların ve matlûbların, âşıklarına olan meyli, onların sûretlerini güzel ve latîf revnaklı yapar.

عشق معشوقان دو رخ افروخته		عشق عاشق جان او را سوخته

4432. *Ma'şûkların aşkı iki yanağı parlatır; âşıkların aşkı onun canını yakmıştır.*

Ma'şûklar, âşıkları tarafından sevildikçe mahzûz olup güzellikleri artar ve âşıklarına da âşık olurlar; fakat âşıkların aşkı, o âşıkların canlarını yaktığı için, cisimleri de zayıf olur. Ma'şûklar nâz ehli ve âşıklar ise niyâz ehlidir.

کهربا عاشق بشکل بی نیاز   کاه می کوشد دران راه دراز

4433. *Kehrübâ bî-niyâz şeklinde âşıktır; fakat saman çöpü o uzun yolda çalışır.*

"Kehrübâ çöpe âşıktır, fakat zâhirine bakılırsa, çöpten müstağnî ve bî-niyâz görünür. Onun aşkı ancak çöpü ancak kendi tarafına çekmesinden belli olur; velâkin saman çöpü kehrübâya gitmek için kat'-ı mesâfe edip çalışır." Ya'ni bir kehrübâ, bir de çöp vaz' edilse, kehrübâ çöpe doğru yürümez, belki çöp kehrübâ tarafına yürür; fakat kehrübâda cezb vardır, eğer olmasa, çöp kehrübâya gidemez.

این رها کن عشق آن تشنه رهان   تافت اندر سینهٔ صدر جهان

4434. *Bunu terk et, o ağzı susamışın aşkı, Sadr-ı Cihân'ın sînesinde doğdu.*

Bu hitâb, Hz. Pîr tarafından nefs-i şerîflerinedir. Ya'ni "Pek ziyâde uzayacak olan bu âşık ve ma'şûkun aşkı ve tâlib ve matlûb arasında olan incizâb hakkındaki beyânâtı bırak, o harâret-i aşktan, rûhunun ağzı vuslat suyuna susamış olan Sadr-ı Cihân'ın vekîlinin aşkını söyle. Velhâsıl o inzicâbın aşkı, yukarıda söylediğimiz hakîkatine binâen Sadr-ı Cihân'ın kalbine aks etti."

دود آن عشق و غم آتشکده   رفته در مخدوم او مشفق شده

4435. *O ateşgedenin aşkının ve gamının dumanı onun mahdûmuna gitmiş ve müşfik olmuştur.*

"Kede", ism-i mekân edâtıdır, "âteş-kede", ateş mahalli demek olur. "Mahdûm", "hidmet"den ism-i mef'ûldür, "hizmet olunmuş" demektir. Pederler tarafından evlâtlarının infâk ve iâşe ve terbiyesine hizmet olunduğu için, evlâtlara "**mahdûm**" demek müteâref olmuştur. Burada "mahdûm"dan murâd, Sadr-ı Cihân'dır. Ya'ni "O aşk ateşinin mahalli olan vekîlin aşkı ve gamı, onun hizmet etmiş olduğu Sadr-ı Cihân'ın kalbine gitmiş ve vekîle karşı şefkat edici olmuştur."

لیك از ناموس و بوش و آب رو   شرم می آمد که وا جوید ازو

4436. *Fakat nâmusdan ve azametten ve âb-ı rûdan dolayı utanma gelirdi ki, ondan araya.*

"Bevş", azamet ve hod-nümâlık; "âb-ı rû", şeref ve haysiyyet demektir. Ya'ni "Sadr-ı Cihân'ın kalbinde de vekîlin muhabbeti mevcûd ise de, kendisi makām-ı hükümdârîde bulunduğundan, makāmının îcâbı olan nâmûsu ve azameti ve şeref ve haysiyeti haleldâr olmamak için vekîlin ahvâlini araştırmaktan ve ondan açıktan açığa haber istemekten utanma gelir idi."

رحمتش مشتاق آن مسكين شده   سلطنت زين لطف مانع آمده

4437. *Onun rahmeti o miskinin müştâkı olmuş; saltanat bu lutufdan mâni' gelmiştir.*

Sadr-ı Cihân'ın rahmeti, o miskin olan vekîlin müştâkı olmuş ve onun hakkında tecellîye müheyyâ olmuş ise de, Sadr-ı Cihân'ın makāmının iktizâ ettiği siyâset, onun hakkında bu lutfun tecellîsine mâni' gelmiştir.

عقل حيران كين عجب او را كشيد   يا كشش زآن سو بدين جانب رسيد

4438. *Akıl, "Acabâ bu onu mu çekti, yâhud çekiş o tarafdan bu tarafa mı erişti?" diye hayrandır.*

Bahrü'l-Ulûm hazretlerinin bu beyt-i şerîf hakkındaki beyânât-ı aliyyelerinin îzâh sûretiyle buraya dercini münâsib gördüm: "Ya'ni, bu iki tarafdan vâki' olan aşk ve inzicâb hep Hakk'ın kemâlât-ı esmâiyyesinin zuhûru içindir. Binâenaleyh Hak Teâlâ kendi isimlerinin kemâli için âlem hakkında müftekırdir. Bunun için Şeyh-i Ekber (k.s.) Hak Teâlâ'nın لَقَدْ سَمِعَ اللّٰهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللّٰهَ فَقِيرٌ وَ نَحْنُ اَغْنِيَاءُ (Âl-i İmrân, 3/181) ya'ni "Allah Teâlâ, Allah fakîrdir ve biz zenginleriz, diyen kimselerin sözünü işitti" kavlinde buyururlar ki: "Küfür, Allâh'a zillet-i fakrı ve kendilerine izzet-i gınâyı isbât ettikleri içindir; "İnnallâhe fakîrun" kelâmının kendi değildir. Allah fakîr demek, o kemâlât-ı esmâiyyesine müftekirdir demektir." Ve Şeyh-i Ekber buyururlar ki: "Hak indinde zillet ile iftikār yoktur velâkin mutlak iftikār, kemâl-i esmâîdedir. Bu iftikār zillet ile değildir, izzet iledir." İmdi "iftikār" ta'bîri Allah Teâlâ hazretleri hakkında âmmenin tevahhuşunu mûcib olduğundan, Hz. Pîr efendimiz bu mevzû'un teşrîhinden sükût buyurdular."

Filhakîka da "iftikār-ı ilâhî" değme havsalanın kabûl edeceği bir şey değildir; bunu kabûl edebilmek için Hz. Şeyh-i Ekber'in ucu bucağı bulunmayan bir zevk-i ma'rifeti lâzımdır. Mâdemki bu bahis yazıldı, bir misâl ile bu ma'nâyı birâz tavzîh lâzım geldi, şöyle ki: Bir azîmüşşân olan hükümdâra bende lâzımdır ve onun bendeye iftikārı vardır; fakat onun iftikārı zillet ile ve yalvar-

mak ile değildir; belki izzet ve istiğnâ ve kahr iledir. Velâkin bendenin iftikārı zillet ve yalvarmak iledir. İşte Hakk'ın kendi isimlerinin kemâli hakkında mezâhire olan iftikārı böyle izzet ile vâki' olan iftikārdır; fakat bu iftikār, gayre değildir, belki kendinden yine kendinedir. Maahâzâ âmmenin bu ma'rifete vusûlü müşkil olduğundan, efkâra vahşet ilkā etmemek için muhakkiklerden ba'zıları "iftikār" yerine "iştiyâk" kelimesini isti'mâl buyurmuştur.

ترك جلدى كن كزين نا واقفى   لب ببند الله اعلم بالخفى

4439. *Celâdeti terk et ki, bundan bî-habersin; ağzı bağla! Allah hafîyi en çok bilir.*

Cenâb-ı Pîr efendimiz akla hitâben buyururlar ki: Çekiş nisbetini âşık ve ma'şûkdan hiçbirisine âid bilme ki, hakîkatte çekici olan ne âşıktır, ne de ma'şûkdur; belki çekici bir emr-i mahfîdir ki, onu Hak Teâlâ zevk-i ulûhiyyeti ile bilir. Binâenaleyh bu bahisten kaç ve ağzını kapa!

اين سخن را بعد ازين مدفون كنم   آن كشنده مى كشد من چون كنم

4440. [4454] *Bundan sonra bu sözü medfûn edeyim; o çekici çekiyor, ben nasıl edeyim?*

Bundan sonra bu âşık ve ma'şûk arasındaki aşka ve cezbe dâir olan [kelâmı] sîneme defn edip meydana çıkarmıyayım. O çekici olan Hak Teâlâ beni başka bahse çekiyor, o tarafa gitmiyeyim de ne yapayım?

كيست آن كت مى كشد اى معتنى   آنكه مى نگذاردت كين دم زنى

4441. *Ey mu'tenâ, kimdir o kimse ki seni çekiyor, o kimse bırakmaz ki bu demi vurasın.*

"Mu'tenî", i'tinâ ve ihtimâm eden veyâ zahmet çeken ma'nâlarına gelir. Ankaravî hazretleri bu beyt-i şerîfe böyle ma'nâ vermişlerdir: "Ey zahmet çekici veyâ ihtimâm edici kimse, seni murâdın olan taraftan geri tutan kimdir? O kimse seni, bu sözü söylemeye bırakmaz." Hind şârihlerinden Velî Muhammed Ekberâbâdî de şöyle buyurur: "Söz söylemeye bâis olan o kimsedir ki, söz söylemekten men' edicidir, ya'ni Hak Sübhânehû hazretleridir. İmdi tâlibler sûretinde söz anlayan ve taleb sûretinde olan O'dur. Ve tâliblerin doğru anlayıcılığı beni ızhâr-ı esrâra getirir; ve kezâ münkirler ve redd-i bâb olan eğri anlayıcılar ve belki inkâr sûretinde olan O'dur ki, beni ızhâr-ı esrârdan geri tutar." Sâirleri bu beytin ma'nâsını böyle anlarlar: "Ba'zan, ızhâr et! diye kalbe ilkā eden ve ba'zan, sükût et! diyen O'dur. Burada murâd olan

ma'nâ bu değildir, galata düşme!" Ma'nâ, her ne sûretle olursa olsun tasarruf-ı Hakk'ı beyândan ibârettir.

صد عزیمت میکنی بهر سفر   میکشاند مر ترا جای دگر

4442. *Sefer için yüz azîmet edersin, muhakkak seni başka yere çeker.*

Bu tasarrufu anlamak istersen dikkat et! Meselâ bir tarafa sefer için birçok kasd ve azîmetlerin olur; halbuki Hakk'ın tasarrufu seni hiç hâtırında olmayan başka taraflara çektiği sence tahakkuk etmiş bir keyfiyettir.

زان بگرداند بهر سو آن لگام   تا خبر یابد ز فارس اسب خام

4443. *Ondan dolayı o yuları her tarafa çevir, tâ ki acemi at, biniciden haber bula.*

Nitekim bir süvârî bir acemi ata bindiği vakit, harekâtında serbest olmadığı ve üzerindeki süvârînin irâdesine göre hareket etmek lâzım geldiğini o ata anlatmak için, o süvârî, hayvanın yularını o tarafa, bu tarafa çekip, hayvanı kendi irâdesine tâbi' kılmağa alıştırır.

اسب زیرك ساز زآن نیکو پی ست   کو همی داند که فارس بر وی ست

4444. *Zeyrek huylu at o sebebden iyi izlidir ki, o bilir ki, binici onun üstündedir.*

Acemi hayvan üstünde binici olduğundan gāfil olup harûnluk edip istediği gibi hareket etmek ister; binâenaleyh süvârî onun yularını oraya buraya çekip harekâtında hür ve serbest olmadığını anlatır. Fakat üstünde süvârî bulunduğunu bilen zeyrek ve zekî hayvan harûnluk etmez, güzel güzel süvârînin sevk ettiği tarafa yürür gider. Binâenaleyh insanlar iki kısımdır: Birisi acemi ve dîğeri zekî ve alışkan ata benzer. Birisi üzerinde süvârî gibi mutasarrıf olan Hak'dan gāfildir, dîğeri ise tasarrufât-ı ilâhiyyeyi müdriktir.

او دلت را برد و صد سودا ببست   بی مرادت کرد پس دلرا شکست

4445. *O senin kalbini götürdü ve yüz sevdâ bağladı; seni murâdsız etti, binâenaleyh kalbini kırdı.*

Birinci mısrâ' Ankaravî hazretlerinin verdiği ma'nâya göredir. "Bürd", "bürden" masdarından mâzî olup, götürdü demek olur. Ya'ni "Hak Teâlâ senin kalbini götürüp, ona yüz sevdâ ve emel bağladı, sonra senin bu murâdlarını hâsıl etmedi; binâenaleyh bundan dolayı kalbin münkesir oldu." Birinci mısrâ'da "ber dü sad" ibâresindeki "ber", kelimesi edât-ı isti'lâ ve "dü" ke-

limesi "iki" ma'nâsına olduğuna göre, birinci mısrâ'ın tercümesi böyle olur: "O senin kalbini iki yüz sevdâ üzerine bağladı."

چون شکست او بال آن رأی نخست   چون نشد هستیٔ بال اشکن درست

4446. *O vaktâki o evvelki re'yin kanadını kırdı, kanat kırıcının varlığı niçin sâbit olmadı?*

"O Hak Teâlâ hazretleri o senin evvelki rey ve kasdının kanadını kırdı ve onu âlem-i zâhirde meydana koymaya mâni' oldu. Binâenaleyh bu halden, senin kasd ve irâdenin kanadını kırıcı olan Hakk'ın vücûdu ve varlığı sâbit oldu." Eğer senin kasdını bozucu bir vücûd olmasa idi, sen elbette o kasdını icrâ eder ve murâdına nâil olur idin.

چون قضایش حبل تدبیرت شکست   چون نشد بر تو قضای او درست

4447. *Vaktâki onun kazâsı senin tedbîrinin ipini kırdı, onun kazâsı senin üzerinde nasıl sâbit olmadı?*

فسخ عزائم و نقضها جهت با خبر کردن آدمی را ازآنکه مالك و قاهر
اوست و گاه گاه عزم او را فسخ نا کردن و نافذ داشتن تا طمع او را
بر عزم کردن دارد تا باز عزمش را بشکند تا تنبیه بر تنبیه بود

Mâlik ve Kāhir O olduğundan haberdâr etmek için, azîmetlerin feshi ve onların nakzı ve ara sıra onun azmini feth etmek ve nâfiz tutmak, azm etmeğe onun tama' tutması içindir; nihâyet tenbîh tenbîh üzerine olmak için tekrâr onun azmini kırar

عزمها و قصدها در ماجرا   گاه گاهی راست می آید ترا

4448. *Azimler ve kasdlar mâcerâda ara sıra sana doğru gelir.*

Ey Hak yolunun yolcusu, senin birtakım işler hakkındaki azimlerin ve kasıdların, ara sıra muâmelât-ı câriyede doğru gelir ve azm ve kasd ettiğin şeyler hâsıl olur.

تا بطبع آن دلت نیت کند — بار دیگر نیتت را بشکند

4449. *Tâ ki onun tama'ı ile kalbin niyet ede, dîğer def'a senin niyetini kırar.*

Senin kasdının böyle ba'zan hedef-i husûle isâbeti, kalbinin azim ve kasıddan me'yûs olmaması ve maksadın husûlünü görüp tama' etmesi içindir; binâenaleyh sen "Niyet ettiğim şey, çalışırsam pek a'lâ husûle gelir!" der ve başka başka murâdların husûlüne niyet edersin; fakat bu dîğer def'ada senin niyetini Hakk'ın irâdesi kesr eder ve o kasdın husûlüne mâni' olur.

ور بکلی بی مرادت داشتی — دل شدی نومید امل کی کاشتی

4450. [4464] *Ve eğer seni külliyyetle murâdsız tuta idi, gönül nevmîd olurdu, ne vakit emel ekerdi?*

Ve eğer Hak Teâlâ hazretleri seni hayâtında kasd ettiğin murâdlarının hepsinin husûlüne mâni' olaydı, kalbin kasd ve niyetten nevmîd olur ve aslâ emel ve arzû beslemek cihetine mütemâyil olmazdı ve emel tohumunu ekmez idi.

ور نکاریدی امل از عوریش — کی شدی پیدا برو مقهوریش

4451. *Ve eğer emeli ekmese idi, onun ârîliği cihetinden onun üzerinde onun makhûrluğu ne vakit zâhir olurdu?*

Ya'ni insan bu hayât-ı dünyeviyyede ba'zan maksadı olan murâdının husûlünü görmekle, dîğer murâdlarını kasd ve icrâya heves ve tama' eder ve ba'dehû bu kasd ve azîmetleri tasarruf-ı Hak ile bozulur; ve eğer emel tohumunu kalbine ekmese idi, Hakk'ın tasarrufu ile ondan ârî olduğu vakit kendisinin üzerinde Hakk'ın kâhirliği ve kendisinin makhûrluğu zâhir olmaz idi.

عاقلان از بی مرادیهای خویش — با خبرْ گشتند از مولای خویش

4452. *Âkıller kendi murâdsızlıklarından dolayı kendi Mevlâ'sından haberli oldu.*

بی مرادی شد قلاووز بهشت — حُفَّتِ الجنة شنو ای خوش سرشت

4453. *Murâdsızlık cennetin kılavuzu oldu; ey hoş tabîatli "Huffeti'l-cenne"yi işit!*

Bu beyt-i şerîfde حفت الجنة با لمكاره و حفت النار بالشهوات ya'ni "Cennet mekrûhlar ile örtülmüştür ve cehennem şehvetler ile örtülmüştür" hadîs-i şerîfine işâ-

ret buyrulur. Ya'ni dünyâda nefsin birçok hazzettiği arzûlar ve murâdlar vardır ve bir de aslâ hazzetmediği ahvâl vardır. "Bu hadîs-i şerîf mûcibince nefsin murâdlarının Hak tarafından men'i husûlü cennetin kılavuzu olur; zîrâ cennet nefse hoş gelmeyen şeyler ile mestûrdur."

گه مراداتت همه اشكسته پاست   بس كسى باشد كه كام او رواست

4454. *Ba'zan senin murâdların bütün kırılmış ayaklıdır, birçok kimse olur ki, onun murâdı revâdır.*

Ey sâlik, senin murâdât-ı dünyeviyyen ba'zan büsbütün hâsıl olmaz, bu senin hakkında ayn-ı lutufdur. Birçok kimselerin murâdları dahi hâsıl olur zannetme ki, onların husûlü murâdı onların hakkında bir lutuf olsun.

پس شدند اشكسته اش ان صادقان   ليك كو خود آن شكست عاشقان

4455. *İmdi o sâdıklar onun zebûnu oldular, fakat hani o âşıkların şikesteliği?*

Böyle olunca o Hakk'ın tasarrufunu aklen idrâk edip, îmânlarında sâdık olanlar, fikirlerinde ve i'tikādlarında Hakk'ın zebûnu oldular. Fakat bu âkıl sâdıklardan başka, bir de Hakk'ın âşıkları vardır. Bu âşıkların ind-i Hak'daki zebûnluğu ve inkisârları nerede! Bunların zebûnluğu ve inkisârı hiçbir sınıfın inkisârına benzemez.

عاقلان اشكسته اش از اضطرار   عاشقان اشكسته با صد اختيار

4456. *Âkıller, ıztırâr cihetinden onun zebûnudur; âşıklar yüz ihtiyâr ile şikestedir.*

Âkıller kendi murâd ve arzûlarının husûlüne hâhişger oldukları halde, karşılarına Hakk'ın tasarrufunun mümânaatı çıkınca, müteessir olurlar ve ıztırâr cihetinden Hakk'a teslîmiyet gösterirler; fakat âşıklar ihtiyârlarıyla kendi murâdlarından geçmişler ve Hakk'ın murâdına muntazır olmuşlardır, binâenaleyh Hakk'ın murâdı zuhûr ettiği vakit, onlarda aslâ teessür vâki' olmaz ve onların murâdı ancak Hakk'ın murâdı olur. Nitekim sultânü'l-ârifîn Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri: "Otuz yıl vardır ki, Hak buyurdu, ben onu yaptım; şimdi otuz yıl var ki, ben söylerim, Hak onu yapar" buyurmuştur. Zîrâ mebâdî-i sülûkde henüz onun irâdesi irâde-i Hak'da müstehlek değil idi; otuz yıl kendi nefsini Hakk'ın evâmir ve nevâhîsine münkād kıldı ve otuz yıldan sonra, onun irâdesi, irâde-i Hak'da fânî oldu ve onda Hakk'ın irâdesinden gayri irâde kalmadı; ve ondan ancak Hakk'ın dilediği sâdır olur ve onun dilediği ancak Hakk'ın buyurduğudur.

عاقلانش بندگان بندی اند　　　　　عاشقانش سُکَّری و قَنْدی اند

4457. *Onun âkılleri, bende mensûb bendelerdir, onun âşıkları şekere ve kande mensûbdurlar.*

"Sükker", Arabî'de "şeker" ve "kand", şeker ma'nâsına olan "kend" lafz-ı Farisî'sinden muarrebdir. Ve "kand", "sükker"in murâdifi olarak gelmiştir. Ya'ni "Âkıller, akıllarının hükmüne bağlanmış olan kullardır; ve fakat âşıklar şeker gibi tatlı ve lezîz olan aşka mensûbdurlar."

ائتیا کرها مهار عاقلان　　　　　ائتیا طوعا بهار بی دلان

4458. *"Kerhen gelin!" âkıllerin yularıdır; "Tav'an gelin! âşıkların bahârıdır.*

Bu beyt-i şerîfde, sûre-i Fussılet'de vâki' فَقَالَ لَهَا وَ للاَرْضِ ائْتِيَا طَوْعاً اَوْ كَرْهاً قَالَتَا اَتَيْنَا طَائِعِينَ (Fussılet, 41/11) ya'ni "Hak Teâlâ semâya ve arza tav'an veyâ kerhen geliniz dedi, ikisi de itâat edici olarak geldik dediler" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur. Bundan anlaşılır ki, semâ ve arz vücûdda asılları olan Hakk'a âşık ve irâdeleri Hakk'ın irâdesinde fânîdir. Ya'ni "Âkılleri emr-i Hakk'a çeken yular, "Kerhen geliniz!" emridir; ve âşıklar "Geliniz!" emrini işittikleri vakit, ma'şûkun emrine tâbi' olmayı bahâr gibi latîf bilip, emri cânibine tav'an koşarlar."

نظر کردن پیغمبر علیه السلام در اسیران و تبسم کردن و گفتن که
عجبتُ من قوم یُجَرُّونَ الی الجنة بالسلاسل والاَغْلاَل

Peygamber (a.s.)ın esîrlere bakması ve tebessüm etmesi ve: "Bir kavimden taaccübe dûçâr oldum ki, zincirler ile ve bukağılar ile cennete çekilirler" buyurması

Cenâb-ı pîr efendimiz bu kıssayı *Fîhi Mâ Fîh*'in ibtidâsında Selçuk hükümdârının vezîri olan Muîneddîn Pervâne'ye hitâben يَا اَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِمَنْ فِى اَيْدِيكُمْ مِنَ الْاَسْرَى اِنْ يَعْلَمِ اللّٰهُ فِى قُلُوبِكُمْ خَيْراً يُؤْتِكُمْ مِمَّا اُخِذَ مِنْكُمْ وَ يَغْفِرْلَكُمْ وَ اللّٰهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ (Enfâl, 8/70) ya'ni "Ey benim Resûlüm, esîrlerden elinizde olanlara de ki: Eğer Allah Teâlâ'nın ilm-i ezelîsinde, kalblerinizde hayır ve îmân var ise, sizden alınan fid-

yeden hayırlısını size verir ve günahlarınızı mağfiret eder; Allah Teâlâ gafûr ve rahîmdir" âyet-i kerîmesinin tefsîrini beyân buyurdukları sırada nakl etmişlerdir ki, bu *Fîhi Mâ Fîh* fakîr tarafından tercüme edilmiştir. Bu muhârebede alınan esîrler arasında Peygamber efendimizin amcaları Hz. Abbâs (r.a.) dahi mevcûd idi ki, muahharan islâm olmuşlardır; ve bu hadîs bu esîrler hakkında şeref-vârid olmuştur.

دید پیغمبر یکی جوقی اسیر   که همی بردند ایشان در نفیر

4459. *Peygamber gördü ki, bir bölük esîr götürürler idi ve onlar nâle içinde idi.*

دید شان در بند آن آگاه شیر   می نظر کردند در وی زیر زیر

4460. [4474] *O âgâh olan arslan onları bend içinde gördü; onda alttan alta bakarlar idi.*

O avâkıb-ı ahvâle âgâh olan arslan, ya'ni Nebiyy-i zîşân o esîrleri bağ içinde gördü ki, o esîrler bağ içinde, başlarını önlerine eğip, utanma ve öfke halleri memzûç olduğu halde, alt alta nazar ederlerdi.

تا همی خایید هر یك از غضب   بر رسول صدق دندانها و لب

4461. *Hattâ her biri Resûl-i sâdık üzerine gazab cihetinden dişlerini ve dudaklarını çiğnerler idi.*

زهره نی با آن غضب که دم زنند   زآنکه در زنجیر قهر ده منند

4462. *Tâkat yok idi ki, o gazab ile söz söylesinler; zîrâ on batman kahır zincirinde idiler.*

O esîrlerin tâkatı yok idi ki, öfkeleri sebebiyle ehl-i İslâm aleyhinde söz söyleyebilsinler; zîrâ her biri on batman ağırlığında kahır ve cezâ zincirleriyle bağlı idiler.

می کشاند شان موکل سوی شهر   می برد از کافرستان شان بقهر

4463. *Müvekkel onları şehir tarafına çeker idi, onları kahır ile kâfiristandan götürür idi.*

Esîrleri muhâfazaya me'mûr olan kimse onları çeke çeke şehir tarafına götürür idi; onları kahriyle diyâr-ı küffârdan, diyâr-ı İslâm'a götürür idi.

نه فدایی میستاند نه زری   نه شفاعت می رسد از سروری

4464. *"Ne bir fidâ, ne bir altın alıyor, ne de bir serverden şefâat erişiyor!"*

Bu beyit ile âtîdeki beyit, esîrlerin kendi kendilerine söyledikleri sözlerdir. Ya'ni derler idi ki: "Bizi mağlûb eden bu Peygamber ne fidye-i necât ne de altın alıyor, ne de bizim halâsımız için taallukātımızdan bulunan islâmların büyüklerinden bir şefâat erişiyor!"

رحمت عالم همی گویند و او　　　　عالمی را می برد حلق و گلو

4465. *"Âlemin rahmeti! diyorlar, halbuki o, âlemin boğazını ve gırtlağını götürüyor!"*

Bu Peygamber'e müslümanlar "Âlemin rahmeti!" diyorlar, halbuki o rahmet değil, bil'akis âlemin boğazını ve gırtlağını kesiyor.

با هزار انکار می رفتند راه　　　　زیر لب طعنه زنان بر کار شاه

4466. *Dudak altında şâhın işine ta'ne vurucu oldukları halde, bin inkâr ile yola giderler idi.*

O esîrler, şâh-ı hakîkat olan Peygamber'in, işine dudak altından i'tirâz ederek ve homurdanarak, bin inkâr ile yola giderler idi.

چاره‌ها کردیم و اینجا چاره نیست　　　　خود دل این مرد کم از خاره نیست

4467. *"Çâreler yaptık, halbuki burada çâreler yoktur; muhakkak bu adamın kalbi mermerden noksan değildir."*

O esîrler homurdanarak derler ki: "Biz her müşkilâta karşı çâreler ve tedbîrler yaptık, müessir oldu; halbuki bugün başımıza gelen belânın def'ine çâre ve tedbîr yoktur. Muhakkak bu Peygamber dedikleri adamın kalbi katılıkta mermer taşından daha noksan değildir."

ما هزاران مرد شیر الپ ارسلان　　　　با دو سهٔ عریان و سست و نیم جان

4468. *"Biz binlerce arslan adamız, şecî' arslanız; iki üç çıplak ve zayıf ve yarım canlıya,"*

اینچنین درمانده ایم از کژ رویست　　　　یاز اخترهاست یاخود جادویست

4469. *"Böyle âciz kalmışız; eğri gidicilikten midir, yâhud yıldızlardan mıdır yâhud sihirbazlıktan mıdır?"*

Birinci beyit, ikinci beytin birinci mısrâ'ı ile tamâm olur. "Ya'ni Kureyş kabîlesinin bahâdır ve cengâverleriyiz. Böyle birkaç çıplak ve zayıf eline ve yarı canlı olan kimselere karşı nasıl olup da böyle âciz kalmışız. Bu mağlûbiye-

timiz bizim tedbîrde eğri gidiciliğimizden midir, yoksa yıldızların te'sîrinden midir, yâhud onların sihirbazlıklarından mıdır?" demek olur.

بخت ما را بر درید آن بخت او　　تخت ما شد سرنگون از تخت او

4470. [4484] *"Onun o bahtı bizim bahtımızı yırttı; bizim tahtımız, onun tahtında baş aşağı oldu."*

"O Peygamber'in tâli'i bizim tâli'imizi mağlûb etti, bizim taht-ı ikbâlimiz, onun taht-ı ikbâlinden altüst oldu."

کار او از جادوی گر گشت زفت　　جادوی کردیم ما هم چون نرفت

4471. *"Eğer onun işi sihirbâzlıktan kavî oldu ise, biz dahi sihirbâzlık ettik niçin gitmedi?"*

"Eğer o Peygamber'in bizim üzerimize galebesi sihirbâzlıktan oldu ise, biz de ona karşı sihirbâzlık yaptık; bizim sihirbâzlığımız niçin müessir olup, ileriye gitmedi?"

تفسیر این آیت که انْ تَستفتحوا فقد جاءکم الفتح ای طاعنان میگفتید که ازما و محمد هر آنکه حقست فتح و نصرتش ده و این بدآن می گفتید تا گمان آید که شما طالب حقید بی غرض اکنون محمد را نصرت دادیم تا صاحب حق را ببینید

Bu "İn testeftihû fekad câekümü'l-fethu" âyet-i kerîmesinin tefsîri: "Ey tâinler, dediniz ki bizden ve Muhammed'den her o kimse ki hakdır, ona feth ve nusret ver! Ve bunu o sebeble söylediniz, tâ zan gele ki siz garazsız Hakk'ın tâlibisiniz. Şimdi Muhammed'e nusret verdik, tâ ki hak sâhibini göresiniz"

Bu âyet-i kerîme sûre-i Enfâl'dedir, sebeb-i nüzûlü budur ki, küffâr-ı Kureyş, Mekke-i Mükerreme'den, ehl-i İslâm ile harb için çıktıkları vakit, Harem-i Şerîf'in örtüsünü tutup: "Yâ Rab, iki askerden hangisi sana mahbûb ve makbûl ise, ona nusret ver" derlerdi. Hak Teâlâ onlara karşı istihzâ muâmelesi gösterip buyurdu ki: اِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمُ الْفَتْحُ وَ اِنْ تَنْتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَ اِنْ تَعُودُوا نَعُدْ وَ

لَنْ تُغْنِىَ عَنْكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئًا وَ لَوْ كَثُرَتْ وَ اَنَّ اللّٰهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ (Enfâl, 8/19) Ya'ni "Eğer siz fetih istediniz ise, işte size fetih geldi ve eğer muhâlefetten vazgeçerseniz o sizin için hayırlıdır ve eğer muhâlefete avdet ederseniz, biz de onlara nusrete avdet ederiz ve eğer çok olsa bile, sizin cemâatiniz sizden bir şeyi def' etmez; ve muhakkak Allah Teâlâ mü'minler ile berâberdir."

از بتان و از خدا دِرْ خواستیم   که بکَنْ ما را اگر ناراستیم

4472. *"Putlardan ve Hudâ'dan niyâz ettik ki, eğer haksız isek, bizi kat' et!"*

Ya'ni küffâr-ı Kureyş dediler ki: "Biz putlardan ve Hudâ'dan yalvarıp istedik ki, eğer da'vâmızda haksız isek bizi mağlûb et!"

آنکه حق و راستست از ما و او   نصرتش ده نصرت او را بجو

4473. *"O ki bizden ve ondan hakdır ve doğrudur, ona nusret ver, onun nusretini iste!"*

"Bizden ve islâmlardan hangimiz haklı ve doğru ise, ona yardım et ve onun yardımını iste!"

این دعا بسیار کردیم و صلات   پیش لات و پیش عزّی و مَنَاتْ

4474. *Bu duâyı çok ettik; ve Lât önünde ve Uzzâ ve Menât önünde secde ettik.*

"Salât", kelimesine Ankaravî hazretleri "secde" ma'nâsını vermiştir. Hind şârihlerinden Velî Muhammed Ekberâbâdî hazretleri "bahşiş" ve "atâ" ma'nâsına olan "sıla"nın cem'idir ve kesr ile "sılât"dır demiştir. "Lât" ve "Uzzâ" ve "Menât" Kureyş'in taptığı putların isimleridir. Nitekim sûre-i Necm'de اَفَرَاَيْتُمُ اللاَّتَ وَ الْعُزّٰى وَ مَنَاةَ الثَّالِثَةَ الْاُخْرٰى (Necm, 53/19-20) ["Gördünüz mü o Lât ve Uzza'yı ve üçüncüleri olan ötekini, Menât'ı?"] âyet-i kerîmesinde isimleri mezkûrdur.

که اگر حقست او پیداش کن   کر نباشد حق زبون ماش کن

4475. *Ki, "Eğer o hak ise, onu zâhir kıl, eğer hak olmazsa, onu bizim zebûnumuz et!"*

Bu beyt-i şerîfde, sûre-i Enfâl'de olan وَ اِذْ قَالُوا اللّٰهُمَّ اِنْ كَانَ هٰذَا هُوَ الْحَقَّ مِنْ عِنْدِكَ فَاَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ اَوِ ائْتِنَا بِعَذَابٍ اَلِيمٍ (Enfâl, 8/32) ya'ni "Vaktâki dediler: Ey benim Allah'ım, bu Peygamber'in dediği senin indinden olup hak ise, bizim

üzerimize gökten taş yağdır veyâhud bize azâb-ı elîm getir" [âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.] Bu sözü söyleyenin Ebû Cehil olduğu rivâyet olunur.

چونکه وا دیدیم او منصور بود   ما همه ظلمت بدیم او نور بود

4476. *"Vaktâki açık gördük ki o mansûr oldu, biz hep zulmet olduk, o nûr oldu."*

Bu da Kureyş münkirlerinin sözüdür. Dediler ki: "Biz bu kadar putlarımıza duâ ettik ve hediyeler verdik veyâ secdeler ettik. "Eğer Muhammed hak ise bize ızhâr et ve eğer bâtıl ise, onu bize mağlûb et!" dedik. Vaktâki onun mansûr olduğunu ve bize galebesini gördük ve biz onun önünde hep zulmet olduk, o bizim önümüzde nûr oldu."

این جواب ماست کانچه خواستید   گشت پیدا که شما نا راستید

4477. *"O istediğiniz şeydir!" diye bu bizim cevâbımızdır, zâhir oldu ki, "Siz haksızsınız!"*

Kureyş münkirleri sözlerine devâm edip dediler ki: "Bizim bu mağlûbiyetimiz ve müslümanların gālibiyeti "İşte istediğiniz şeyi verdim" diye Hak tarafından bize verilmiş cevâbdır; ve Hakk'ın bu cevâb-ı fiilîsi "Siz haksızsınız!" diyerek bizlere zâhir oldu."

باز این اندیشه را از فکر خویش   کور می کردند و دفع از ذکر خویش

4478. *Tekrâr bu endîşeyi kendilerinin fikrinden kör ettiler, kendilerinin zikrinden def' ettiler.*

Kureyş münkirleri yukarıdaki düşünceleri tekrâr hatırlarından sildiler ve fikirlerinden def' ettiler, dediler:

کین تفکر ما هم از ادبار رُست   که صواب او شود در دل درست

4479. *Ki, "Bu tefekkür dahi bize idbârdan bitti ki, onun doğruluğu gönülde dürüst olur."*

"Bizim mağlûbiyetimiz ve onların gālibiyeti haklı olduklarının delîlidir, sûretinde vâki' olan düşüncemiz idbâr-ı tâli'den bitti ve doğdu; kalbimizde o fikrin doğruluğu kalbde takarrur edip dürüst ve sağlam olur, yanlış bir fikri doğru görürüz."

خود چه شد گر غالب آمد چند بار   هر کسی را غالب آرد روزگار

4480. [4494] *"Halbuki eğer birkaç kere gālib oldu ise ne oldu? Zamân her bir kimseyi gālib getirir!"*

"Halbuki Muhammed (a.s.) birkaç kere bize gālib oldu ise, bunun ne hükmü olur; zamân her bir kimseyi gālib getirir, ya'ni gālibiyet ve mağlûbiyet ba'zı ahvâl ve şerâitin te'sîri ile, zaman zaman vâki' olur bir şeydir."

ما هم از ایام بخت آور شدیم　　بارها بر وی مظفر آمدیم

4481. *"Biz dahi eyyâmdan saâdet-mend olduk, defeât ile onun üzerine muzaffer geldik."*

"Nitekim biz dahi ba'zı vakitlerde onlara gālib gelmek sûretiyle hüsn-i tâli'imizi ızhâr ettik, def'alar ile o Peygamber üzerine muzaffer olduk."

باز گفتندی که گرچه او شکست　　چون شکست ما نبود آن زشت و پست

4482. *Tekrâr derler idi ki: "Vâkıâ o mağlûb oldu, bizim mağlûbiyetimiz gibi o çirkin ve alçak olmadı."*

Müşrikler, yukarıdaki fikri muhâkemelerinden sonra, tekrâr dönüp derler idi ki: "Evet, o da bize mağlûb oldu, fakat onun mağlûbiyeti, bizim şimdiki mağlûbiyetimize benzemedi; zîrâ o mağlûb olduğu vakit, bizim gibi elleri zincirler ile bağlanıp zelîl bir sûrette sevk olunmadı."

زآنکه بخت نیك اورا در شکست　　داد صد شادیٔ پنهان زیر دست

4483. *"Zîrâ hüsn-i tâli' ona mağlûbiyet içinde, el altından gizli yüz şâdî verdi."*

"Zîrâ bu hâl de onun güzel olan tâlii iktizâsındandır ki, onun bu tâlii, mağlûbiyeti içinde bile kendisine bir sebeb-i mechûlden gizlice sürûrlar ve safâlar verir idi. Şöyle:"

کو با شکسته نمی مانست هیچ　　که نه غم بودش درآن نه پیچ پیچ

4484. *"Ki, o aslâ mağlûb olmuşa benzemedi, zîrâ onda ona ne gam, ne de kıvranma oldu."*

چون نشان مؤمنان مغلوبیست　　لیك در اشکست مؤمن خوبیست

4485. *Çünkü mü'minlerin alâmeti mağlûbiyettir; fakat mü'minin mağlûbluğunda güzellik vardır.*

Mü'minler mağlûbiyetten müteessir olmazlar, çünkü onlar âlemde Hakk'ın tecellî-i ef'âlini müşâhede ederler. Ef'âl-i ilâhiyye önünde dâimâ mağlûb ve münkesirdirler; bu sebeble mü'minlerin alâmeti mağlûbiyet olur, fakat mü'minin mağlûbiyetinde ve inkisârında güzellik vardır, çünkü onu

ef'âl-i Hak'dan görür. Nitekim âyet-i kerîmede قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا الاَّ مَا كَتَبَ اللّٰهُ لَنَا (Tevbe, 9/51) ya'ni "Habîbim de ki: Bize Allah Teâlâ hazretlerinin bizim için ezelde yazdığı şeyin gayri isâbet etmez" buyrulur.

گر تو مشك و عنبريرا بشكنى عالمى از فوح ريحان پر كنى

4486. *Eğer sen bir misk ve anberi kırarsan, âlemi reyhânın kokusundan doldurursun.*

Ya'ni mü'minler misk ve anbere benzerler. "Eğer sen miski ve anberi kırıp parçalarsan, onun kokusu etrâfa yayılır; bunun gibi mü'minlerin inkisârından sûrî ve ma'nevî etrâf-ı âleme birçok fevâid hâsıl olur."

ور شكستى ناگهان سرگين خر خانها پر گند گردى تا بسر

4487. *Ve eğer ansızın eşeğin gübresini kırarsan, odaları baştan başa ziyâde kokmuş edersin.*

Ehl-i nefis olan münkirler dahi eşek gübresine benzerler, onları kırdığın vakit, bâtınlarındaki habâset etrâf-ı âleme intişâr eder ve nâsın huzûr ve râhatı münselib olur.

سر آنكه بى مراد باز گشتن رسول عليه السلام از حديبيه حق تعالى لقب آن فتح كرد كه انا فتحنا كه بصورت غلق بود و بمعنى فتح چنانكه اشكستن مشك بظاهر اشكستنست و بمعنى درست كردنست مشكئ او را تكميل فوائد اوست

Resûl (a.s.)ın Hudeybiye'den murâdsız olarak geri dönmesinin sırrı odur ki, Hak Teâlâ onun lakabını "fetih" koydu, zîrâ "İnnâ fetahnâ" sûrette kapamak ve ma'nâda açmak oldu; nitekim miski kırmak zâhirde kırmaktır ve ma'nâda onun miskliğini sâbit kılmaktır, onun fâidelerinin tekmîlidir

Tafsîlâtı târih-i İslâm kitablarında beyân olunduğu üzere Resûl-i zîşân Efendimiz Zilka'de ayında bir pazartesi günü, îfâ-yı hac için Medîne'den

Mekke'ye sefer ettiler ve kurban etmek için de yetmiş deveyi berâberce götürdüler. Mekke müşrikleri bu haberi duydular ve Resûl-i Ekrem'i ashâb-ı kirâmıyla berâber îfâ-yı hacdan men' etmek için ittifak ederek "Beldah" nâmındaki mahalle kadar çıkıp karşı durdular. Resûl-i Ekrem hazretleri de bunların ittifâkından haber alıp, Hudeybiye ismindeki mevki'de ashâb-ı kirâmla berâber tevakkuf buyurdular. Cenâb-ı Peygamber bir musâlaha akdi için, Hz. Osman'ı müşriklere elçi olarak gönderdi; onlar o hazreti tevkîf ettiler ve o sırada Hz. Osman'ın katli haberi şâyi' oldu. Resûl-i Ekrem Efendimiz ashâb-ı kirâmdan bir ağaç altında bîat istediler ve bir ellerini dîğer elleri üzerine koyup: "Bu el Osman'ın elidir ve Osmân maktûl olmamıştır!" buyurdular. Ashâbın cümlesi bîat ettiler; bu bîata "bîat-ı Rıdvân" derler. Müşrikler bu bîat haberini işitince vehme düşüp taraflarından Sehl b. Amr'ı Resûl-i Ekrem tarafına gönderdiler ve bir sulh akd olundu. Ve bu sulh, islâm hakkında sûrette gâyet ağır idi, ba'zı şartları şunlardır:

On yıl islâm ile müşrikler arasında muhârebe ve kıtâl olmayacak ve gerek gizliden gizliye ve gerek açıktan açığa birbirlerini incitmiyecekler.

Mü'minler bu sene gidip, gelecek sene hacca gelecekler ve müşriklerden birisi islâm tarafına kaçarsa, ehl-i İslâm onları müşriklere iâde edecekler; ve fakat müslümanlardan birisi müşriklere kaçıp, irtidâd ederse, onlar bunu islâma iâde etmiyecekler.

Bu ağır şartlı sulhdan islâmların kalbi münkesir oldu. Hz. Peygamber yirmi gün Hudeybiye'de kaldı ve ashâb-ı kirâma tıraş olmalarını ve develeri kurban etmelerini emir buyurdu; ve mü'minler münkesiren Hudeybiye'den Medîne'ye döndükleri vakit إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا (Fetih, 48/1) ya'ni "Apaçık bir fethi muhakkak biz sana feth ettik" sûre-i şerîfeşi nâzil oldu. Bu Hudeybiye musâlahası islâm için sûrette zafer kapısını kapamak idi, fakat bâtında ve ma'nâda feth-i mübîn idi ki, bu musâlahanın fevâid-i adîdesi târîh-i İslâm'da mufassaldır, burada zikri uzun olur.

وقت وا گشت حدیبیه بذل   دولت انا فتحنا زد دهل

4488. *Züll ile Hudeybiye ric'ati vaktinde, "İnnâ fetahnâ" devleti davul çaldı.*

Nitekim yukarıda îzâh olundu.

آمدش پیغام از حضرت که رو   تو ز منع این ظفر غمگین مشو

4489. *Ona hazretden haber geldi ki: "Git, sen bu zaferin men'inden gam-gîn olma!"*

Cenâb-ı Hak tarafından Resûl-i Ekrem'e: "Şehrine dön, zâhirde bu zaferin men' edilmiş olmasından dolayı müteessir olma!" diye vahiy geldi.

کاندرین خواریٔ نقدت فتحهاست   نك فلان قلعه فلان بُقعه تراست

4490. [4504] *"Zîrâ bu senin nakd olan horluğunda fetihler vardır, işte falan kal'e, falan buk'a sana mahsûstur."*

"Buk'a", arz kıt'ası ma'nâsınadır. Cenâb-ı Hak vahyinde buyurdu ki: "Ey Resûlüm, gam çekme, Hudeybiye musâlahası hâl-i hâzırda bir mağlûbiyet ve zillettir, fakat bu zillet içinde fetihler ve zaferler gizlidir; işte falan kal'e ve falan kıt'a-i arâzî sana verilmiştir, behemehâl onları feth edeceksin!"

بنگر آخر چونکه وا گردید تفت   بر قریظه و برنضیر از وی چه رفت

4491. *Sona bak! Vaktâki harâretle geri döndü, Kureyza ve Nadîr üzerine ondan ne vâki' oldu?*

Bu beyt-i şerîf Hz. Pîr efendimiz tarafındandır, buyururlar ki: Evet Hudeybiye musâlahasında sûretde islâma bir zillet hâli göründü, fakat sen onun sonuna bak! Vaktâki Resûl-i Ekrem hazretleri mahrûmiyyet-i hac harâreti ve teessürü ile geri döndü, Benî Kureyza ve Benî Nadîr kabîleleri üzerine ne vâki' olduğu, târîh-i İslâm kitablarında mündericdir. Bu iki kabîle Hayber ciheti yahûdilerindendir, bunlar Mekke müşriklerini islâmlar aleyhine teşvîk ederlerdi.

قلعها هم گرد آن دو بقعه ها   شد مسلم وز غنایم نفعها

4492. *Kal'alar, hem de o iki buk'aların etrâfı ve ganîmetlerden menfaatlar müsellem oldu.*

O kabîlelerin kal'aları, hem de onlara müteallik olan iki kıt'a-i arâzî ve mâl-ı ganâimden birçok menfaatlar ehl-i İslâm'a teslîm olunmuş oldu.

ور نباشد آن تو بنگر کین فریق   پر غم و رنجند و مفتون و عشیق

4493. *Ve eğer o olmazsa, sen bak ki o ferîk pür-gam ve renc ve meftûn ve aşîkdırlar.*

زهر خواریرا چو شکر می خورند   خار غمها را چو اشتر می چرند

4494. *Zillet zehrini şeker gibi yerler, gamlar dikenini develer gibi otlarlar.*

Bu iki beyt-i şerîf bir cümle-i tâm teşkîl ederler. Ya'ni "Bu zafer ve muvaffakıyet olmasa dahi, sen ona bak ki, bu mü'minler tâifesi pek ziyâde gamlı

ve gönülleri mecrûh ve zaferin meftûnu ve âşıkı oldukları halde, bu muvaffakıyetsizlik zilletinin zehrini, aslâ şikâyet etmeksizin şeker gibi yerler; diken gibi gamları, devenin tatlı tatlı yediği dikenler gibi, tatlı tatlı yerler."

بهر عین غم نه از بهر فرج　　　این تسافل پیش ایشان چون درج

4495. *Gamın aynı için, şâdî için değil; bu alçalma onların indinde derece gibidir.*

Ya'ni "Bunların gamı tatlı tatlı yemesi, gamda meserret ve şâdî buldukları için değildir, belki gamı, gam ve üzücü ve sıkıcı bir şey olduğu için kabûl ederler ve acıyı tatlı tatlı yerler; fakat o acının acılığı yine yerindedir. Bu tesâfül ve alçalma onların indinde derece ve mertebe gibidir. Yükselen kimse nasıl mahzûz olursa, onlar da alçalma içinde öylece mahzûz olurlar."

آنچنان شادند کاندر قعر چاه　　　که همی ترسند از تخت و کلاه

4496. *Kuyu dibinde öyle mesrûrdurlar ki, tahttan ve külâhtan korkarlar.*

Onlar kuyu dibinde, ya'ni derekât-ı zillette öyle mesrûrdurlar ki, onlara tâc ve taht verilse, korkup kaçarlar; çünkü onlar bunu ma'şûklarının hicâbı görürler.

هر کجا دلبر بود خود همنشین　　　فوق گردونست نه زیر زمین

4497. *Her nerede muhakkak dilber hem-nişîn olur, yer altı değil, feleğin üstüdür.*

Ma'şûk-ı hakîkî olan Hak her nerede ve herhangi hâl içinde berâber olursa, orası yer altı bile olsa, yer altı değil feleğin üstü olur.

تفسیر این خبر مصطفی صلی الله علیه و سلم فرمود لاَ تُفَضِّلُونِي عَلَى یونس ابن مَتّی

Mustafâ (s.a.v.)in bu haberinin tefsîridir ki: "Beni, Mettâ'nın oğlu Yûnus üzerine tafdîl etmeyiniz!" buyurdu

گفت پیغمبر که معراج مرا　　　نیست بر معراج یونس اجتبا

4498. *Peygamber buyurdu ki: "Benim mi'râcımın Yûnus'un mi'râcı üzerine fazîleti yoktur."*

Ma'lûm olsun ki, hadîs-i şerîfde nehiy buyrulan fazîlet, nübüvvet ve risâlet husûsundaki fazîlet-i mutlakadır; zîrâ resûl-i ilâhî olmak cihetinden hiçbir peygamberin, dîğer bir peygamberden efdaliyyeti yoktur, nitekim âyet-i kerîmede لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ (Bakara, 2/285) ya'ni "Resûllerden hiçbirinin arasını tefrîk etmeyiz" buyurulur. Fakat her peygamber şahsı ve mazhariyeti cihetinden birbirinden tefrîk olunur. Zîrâ her birinin mazhar olduğu isim başkadır. Ve esmâ-i ilâhiyye arasında tefâzul sâbittir. Bu tefâzul تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ (Bakara, 2/253) ya'ni "Bu peygamberlerin ba'zısını ba'zısı üzerine tafdîl ettik" âyet-i kerîmesinde musarrahdır; ve bu cihetten her bir nebîden zâhir olan ahvâl, bu Rabb-i hâssı olan ism-i ilâhînin îcâbâtı dâiresinde vâki' olur. Nitekim Sâlih (a.s.) ism-i Fettâh'ın mazharı idi, binâenaleyh mu'cizâtı da bu ismin dâiresinde vâki' oldu. Mûsâ (a.s.) ism-i Zâhir'in ve Îsâ (a.s.) ism-i Bâtın'ın mazharı idiler; fakat (s.a.v.) Efendimiz bilcümle esmânın mazharı olmakla berâber, bir ism-i gālibin hüküm ve te'sîri altında değildir; belki cemî'-i esmânın ahkâm ve âsârı dâire-i i'tidâlde vâki' olur. Bu cihetle bilcümle enbiyâ (aleyhimü's-selâm) üzerine fazîleti sâbittir.

Cenâb-ı Pîr efendimiz bu hadîs-i şerîfin dîğer bir işâretini lisân-ı Nebevî'den beyânen buyururlar ki: "Benim mi'râcımın, Yûnus (a.s.)ın mi'râcı üzerine fazîleti yoktur." Cenâb-ı Pîr, fakîr tarafından tercüme edilen *Fîhi Mâ Fîh*'in yirmi beşinci faslında: لا تفضلونی علی یونس ابن متی بان کان عروجه فی بطن الحوت و عروجی کان فی السماء علی العرش Ya'ni "Beni Yûnus ibn Mettâ üzerine tafdîl etmeyin, şu sebeble ki, onun urûcu balığın karnında oldu, benim urûcum arş üzerinde semâda oldu" hadîs-i şerîfini şerh buyururlar.

آن من بر چرخ و آن او نشیب   زآنکه قرب حق برونست از حسیب

4499. *Benim lâyıkım felek üzerine ve onun lâyıkı iniş üzerinedir; zîrâ ki Hakk'ın yakınlığı hesâbtan hâriçdir.*

"Hisîb", hisâb kelimesinin kāide-i Fürs üzere imâle olunmuşudur. Ya'ni "Benim mi'râcım felek üzerine çıkış ve onun mi'râcı da iniş oldu; zîrâ ki Hakk'ın yakınlığı âlem-i sûret ve taayyünâta âid olan hesâbın hâricindedir."

قرب نه بالا نه پستی رفتنست   قرب حق از حبس هستی رستنست

4500. [4514] *Kurb ne yukarıya, ne de aşağıya gitmektir; kurb-ı Hak varlık habsinden kurtulmaktır.*

Hakk'a yakın olmak demek, yukarıya çıkmak ve aşağıya inmek demek

değildir; zîrâ yukarı ve aşağı nisbetleri, bu mevhûm olan izâfî varlığın îcâbıdır; kurb-ı Hak ise, bu mevhûm olan varlığın habsinden kurtulmaktır.

نیست را چه جای بالا است و زیر   نیست را نی زود و نی دورست و دیر

4501. *Yok için, yukarının ve aşağının ne yeri vardır? Yok için ne çabuk, ne uzak, ne de geç vardır.*

Vücûd-ı izâfî, vücûd-ı mahz ile, adem-i mahz arasında bir berzahdır. Vücûd-ı mahza nazaran yoktur ve adem-i mahza nazaran vardır; binâenaleyh onun hâli, adem-i izâfîdir. Bu beyt-i şerîfde vücûd-ı izâfîye "yok" ta'bîr buyrulması, vücûd-ı mahza nazarandır. Ve imdi vücûd-ı izâfî, kendi âleminde bulundukça yukarı, aşağı, çabuk, uzak ve geç gibi nisbetlerin mahsûrudur; vaktâki kendi âleminden tecerrüd eder ve vücûd-ı hakîkî muvâcehesinde yok olur, bu hâl içinde bu nisbetlerin hâricinde kalır. Bu mütâlaaya, ya'ni vücûd-ı mahza "hest-i nîst-nümâ" ya'ni "yok görünen var" ve vücûd-ı izâfîye "nîst-i hest-nümâ" ya'ni "var görünen yok" demişlerdir.

کارگاه گنج حق در نیستیست   غرهٔ هستی چه دانی نیست چیست

4502. *Hakk'ın hazînesinin iş yeri yokluktadır; sen varlığın mağrûrusun, ne bilirsin ki yok nedir?*

"Hakk'ın hazînesi"nden murâd, ilm-i ilâhî mertebesidir. "İş yeri"nden murâd, yokluğu yukarıda îzâh olunan bu vücûd-ı izâfî âlemidir. Ya'ni "Hakk'ın suver-i ilmiyyesinin ahkâmı zâhir olan mahal, yokluk demek olan bu vücûd-ı izâfî âlemidir. Ey gâfil, sen bu izâfî olan varlığın mağrûrusun ve ona aldanmışsın, halbuki o, vücûd-ı hakîkî muvâcehesinde yoktur; sen bu mevhûm olan varlık içinde müstağrak iken bu yolun ne olduğunu ne bilirsin?"

"Gırre", gâfillik, aldanmışlık ma'nâsınadır. (*Akrebü'l-Mevârid*).

حاصل این اشکست ایشان ای کیا   می نماند هیچ با اشکست ما

4503. *Hâsılı onların bu inkisârı, ey ulu, hiç bizim inkisârımıza benzemez!*

Bu beyt-i şerîf esîrlerin lisânındandır ve birbirlerine söyledikleri sözlerdir. Ya'ni "Ey ulu arkadaş, bu müslümanların mağlûbiyeti ve zilleti, bizim mağlûbiyet ve zilletimize benzemiyor vesselâm."

آنچنان شادند در ذل و تلف   همچو ما در وقت اقبال و شرف

4504. *Zül ve telef içinde öyle mesrûrdurlar ki, ikbâl ve şeref vaktinde bizim gibi.*

Ya'ni "Biz ikbâl ve şeref vaktinde nasıl mesrûr olur isek, onlar da zül ve telef ve zararlar içinde öylece mesrûr bir haldedirler."

برگ بی برگی همه اقطاع اوست فقر و خواریش افتخارست و علوست

4505. *Azıksızlık azığı hep onun emlâkidir; fakirlik ve zillet onun iftihârı ve yüksekliğidir.*

O Peygamber dünyânın ni'metine ve refâhına ehemmiyet vermiyor, onun indinde azıksızlık azıktır ve ni'met ve emlâkdir; fakîrlik ve zilletle iftihâr eder ve onlarda yükseklik görür.

Bu beyt-i şerîfde الفقر فخری ya'ni "Fakr, benîm fahrimdir" ve اللهم احینی مسکینا و امتنی مسکینا واحشرنی فی زمرة المساکین ya'ni "Yâ Rab, beni miskin olarak yaşat ve miskin olarak öldür ve zümre-i mesâkîn içinde haşret!" hadîs-i şerîflerine işâret buyrulur.

آن یکی گفت ار چنانست آن فرید چون بخندید او که ما را بسته دید

4506. *O birisi dedi: "Eğer o ferîd öyle ise, o niçin güldü, zîrâ bizi bağlanmış gördü?"*

Bu muhâvere esnâsında dîğer birisi, yukarıdaki sözleri söyleyen kimseye dedi: "Eğer o zafer ile teferrüd eden Peygamber senin dediğin gibi ise, bizi görünce niçin güldü? Çünkü o bizi böyle bağlanmış bir halde gördü."

چونکه او مُبَدَّل شدست و شادیش نیست زین زندان و زین آزادیش

4507. *"Mâdemki o mübdel olmuştur ve onun meserreti bu zindan değildir, bundan onun âzâdlığındandır."*

Ya'ni "Mâdemki o Peygamber mübdel olmuştur, ya'ni sıfât-ı beşeriyyesi, sıfât-ı rûhâniyyete tebeddül etmiştir ve mâdemki onun meserreti bu dünyâ zindanına âid olan huzûzâtdan değildir ve onun bu dünyâ zindanından âzâd oluşundandır;" Cümle âtîdeki beyit ile tamâm olur:

پس بقهر دشمنان چون شاد شد چون ازین فتح و ظفر پر باد شد

4508. *"O halde düşmanların kahrı sebebiyle niçin şâd oldu, niçin bu fetih ve zaferden pür-bâd oldu?"*

Bu, yukarıdaki beytin cevâbıdır. Ya'ni "Mâdemki sıfat-ı nefsâniyyesi tebeddül etmiştir, o halde düşmanlarını makhûr bir halde görmesi sebebiyle ni-

çin sevindi? Niçin bu fetih ve zaferden gurûr getirip şişti?" "Pür-bâd olmak", Türkçe'ye, "mağrûr olup kabarmak" ile tercüme olunabilir.

شاد شد جانش که بر شیران نر   یافت آسان نصرت و فتح و ظفر

4509. *"Onun canı şâd oldu, zîrâ erkek arslanlar üzerine kolay tasarruf ve fetih ve zafer buldu."*

"Erkek arslanlar"dan murâd, kendilerini kabadâyı ve pehlivân addeden müşriklerdir.

پس بدانستیم کو آزاد نیست   جز بدنیا دلخوش و دلشاد نیست

4510. [4524] *"Böyle olunca bildik ki, o âzâd değildir, dünyânın gayri ile dil-hoş ve dil-şâd değildir."*

Ya'ni "Mâdemki düşmanlarının kahrından seviniyor, o halde biz onun bu hâlinden bildik ki, o bu dünyâ zindanından âzâd olmuş değildir ve dünyânın hârici olan bir hâl ile gönlü hoş ve mesrûr değildir, ancak dünyânın huzûzâtıyla mesrûrdur."

ور نه چون خندد که اهل آن جهان   بر بد و نیکند مشفق مهربان

4511. *"Yoksa nasıl güler idi ki, o cihânın ehli kötü ve iyi üzerine şefkat edici ve merhamet edicilerdir."*

"Eğer o dünyâ zindanından kurtulmuş bir kimse olsa idi, bizim bu zelîl hâlimizden dolayı nasıl mesrûr olup güler idi; zîrâ o rûhâniyet âleminin ehli, hem kötüler ve hem de iyiler üzerine şefkat edici ve merhamet edici olurlar."

این بمنگیدند در زیر زبان   آن اسیران با هم اندر بحث آن

4512. *O esîrler onun bahsinde birbirleriyle dil altında bunu fısıldadılar.*

"Mengîden", meşveret etmek ve başkaları işitmiyecek sûrette söz söylemek, ma'nâsınadır. Türkçe'de, fısıldamak ile tercüme olunabilir. Ankaravî hazretleri bu ma'nâyı Türkçe "sokurdanmak" kelimesiyle tercüme buyurmuşlardır. Hind nüshalarında birinci mısrâ' این همی گفتند در زیر زبان ["Dil altından bunu söylüyorlardı"] sûretinde vâki'dir.

تا موکّل نشنود بر ما جهد   خود سخن در گوش آن سلطان برد

4513. *Tâ müvekkel işitmesin; bizim üzerimize sıçrar, muhakkak bu sözü o sultânın kulağına götürür.*

Yavaş yavaş konuşurken derlerdi ki: "Aman bizi muhâfazaya me'mûr olan kimse sözlerimizi işitmesin, eğer duyarsa muhakkak bu sözleri o sultân-ı muzafferin kulağına götürür, sonra iş fenâ olur."

آگاه شدن پیغمبر علیه السلام از طعن ایشان بر شَماتت او

Peygamber (a.s.)ın mesrûr olması üzerine onların ta'nından âgâh olması

"Şemâtet", bir düşmanın düşmana isâbet eden belâdan dolayı ızhâr-ı sürûr etmesi ma'nâsınadır. Ya'ni Peygamber (a.s.)ın kendi düşmanlarının makhûriyyetine sevinmesi üzerine, esîrler tarafından vâki' olan ta'ndan ve i'tirâzdan haberdâr olması beyânındadır demek olur.

گرچه نشنید آن مُوَكَّل آن سَخُن　　رفت در گوشی که آن بُد مِن لَدُن

4514. *Vâkıâ o müvekkel o sözü işitmedi, bir kulağa gitti, "min ledün"den idi.*

"Ledün", taraf ve nezd ma'nâsınadır; burada murâd, "Allah indinden" demektir. Ya'ni "Esîrler gâyet yavaş konuştukları için vâkıa onların sözlerini işitmedi; fakat o sözler öyle bir kulağa gitti ki, o kulak da Sultân-ı enbiyâ Efendimiz'in mübârek kulakları olup, Allah indinden her şeyi işitmeğe memûr idi. Nitekim hadîs-i kudsîde كنت له سمعا ["Onun işitmesiyim"] buyurulur.

بوی پیراهان یوسف را ندید　　آنکه حافظ بود و یعقوبش کشید

4515. *Yûsuf'un gömleğinin kokusunu görmedi, o kimse ki hıfz edici idi, halbuki onu Ya'kûb çekti.*

Esîrlerin gizli sözlerini müvekkelin işitmeyip, Hz. Peygamber'in duymasının nazîri budur ki, "Yûsuf (a.s.)ın gömleğini Ya'kûb (a.s.)a getirmeğe memur ve müvekkel olan kimse, o hıfz ettiği gömleğin kokusunu duymadığı halde, o kokuyu beri tarafında Ya'kûb (a.s.) duyar idi."

آن شیاطین بر عنان آسمان　　نشنوند آن سر لوح غیب دان

4516. *O şeytanlar göğün anânı üzerinde, o gayb bilici olan levhin sırrını işitmezler.*

"Anân", ârız olmak ma'nâsına olan "anen"den, bulut gibi gökyüzünün avârızına denir. Nitekim "a'nânu's-semâ" derler. "Gayb-dân"; "dân", dânisten masdarından emr-i hâzır olduğu takdirde, vasf-ı terkîbî olup, "gayb bilici" demek olur. Ve "dân", ism-i mekân edâtı olduğuna göre "mahall-i gayb" demek olur. Bu sûrette ikinci mısrâ'ın ma'nâsı: "O mahall-i gayb olan levhin sırrını işitmezler" demek olur. Ya'ni "Şeytanlar gökyüzünün avârızına kadar çıktıkları halde o gayb bilici veyâ gayb mahalli olan levhin sırrını işitmezler." Burada "şeytanlar"dan murâd hicâbât sebebiyle Hak'dan uzak olanlar ma'nâsınadır.

Ma'lûmdur ki, Resûl-i Ekrem Efendimiz'in bi'set-i seniyyelerinden evvel cin tâifesi vücûd-ı kevnîlerinin letâfeti hasebiyle göğe çıkarlar ve kezâ vücûd-ı kevnîleri latîf olan melâike-i unsuriyyûndan levh-i mahfûzda menkûş olan sırr-ı kazâ ve kader-i ilâhîye âid ma'lûmâtı çalıp, yeryüzündeki kâhinlere ilkā ederler idi. Vaktâki Resûl-i Ekrem Efendimiz meb'ûs oldular, göğe çıkan cinler, melâike-i unsuriyyûn tarafından tard olundular. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de sûre-i Cin'de cinlerin lisânından bu hâl ihbâr buyrulur: وَ اَنَّا لَمَسْنَا السَّمَاءَ فَوَجَدْنَاهَا مُلِئَتْ حَرَسًا شَدِيدًا وَ شُهُبًا وَ اَنَّا كُنَّا نَقْعُدُ مِنْهَا مَقَاعِدَ لِلسَّمْعِ فَمَنْ يَسْتَمِعِ الْاٰنَ يَجِدْ لَهُ شِهَابًا رَصَدًا (Cin, 72/8,9) Ya'ni "Biz göğe yaklaştığımızda, biz o göğü melâikeden kavî bekçiler ve şihâblar ile dolu bulduk, halbuki biz evvelce dinlemek için gökten oturacak yerlere oturduk; şimdiki halde kim dinlerse, kendisi için rasad olan bir şihâb bulur."

آن محمد خفته و تکيه زده　　　آمده سر گرد او گردان شده

4517. *O Muhammed yatmış ve dayanmış, sır onun etrâfına gelmiş, duyucu olmuştur.*

O Muhammed (s.a.v.) Efendimiz döşeğine yatmış ve yastığına dayanmış iken, tâife-i şeyâtînin yaklaşıp da işitemediği esrâr-ı kazâ ve kader o hazretin etrâfına gelmiş ve onun etrâfını tutucu ve tavâf edici olmuşdur.

او خورد حلوا که روزيشست باز　　　آن نه کانگشتان او باشد دراز

4518. *Helvayı o kimse yer ki, onun rızkı açıktır; o kimse değil ki, onun parmakları uzun olur.*

Helva gibi lezîz olan ulûm-ı ledünniyyeyi ve esrâr-ı rabbâniyyeyi ezelde rızkı ve nasîbi olan kimse yer. Bu ni'met sa'y ü gayret ile ele geçmez.

نجم ثاقب گشته حارس ديوران　　　که بهل دزدى ز احمد سر ستان

4519. *Hırsızlığı bırak, sırrı Ahmed'den al diye, necm-i sâkıb şeytan sürücü bekçisi olmuştur.*

"Sâkıb", şu'le verici ve delici ma'nâlarınadır. "Necm-i sâkıb," parlak bir şu'le ile ve sür'at ile fezâyı delip uçan yıldız demektir. Fen bunları, mahrekinden kurtulmuş birtakım ecrâm addetmektedir. Kur'ân-ı Kerîm bu uçmanın sebebini bize bildiriyor, fakat mâhiyetleri bizce meçhûldür; zîrâ onları uzaktan uçar yıldız görüyoruz. Ya'ni Ahmed (aleyhissalâtü vesselâm) Efendimiz'in bi'set-i seniyyelerinden sonra ins ve cinnin istinkâh-i esrâr husûsunda mürâcaât-gâhı ancak Zât-ı nübüvvet-penâhîleri olmuştur; tâife-i cinnin hırsızlığı men' edilmiştir.

ای دو دیده سوی دکان از پگاه   هین بمسجد رو بجو رزق از اله

4520. [4534] *Ey iki gözü dükkân tarafına olan kimse, sabahtan âgâh ol, mescide git, rızkı İlâh'dan iste!*

Hind nüshalarında "dü dîde" yerine "devîde" vâki'dir. "Ey erkenden dükkân tarafına koşmuş olan kimse" demek olur. Ya'ni "Rızk-ı sûrî olsun, ma'nevî olsun, muhakkak sûrette çalışmakla ele geçmez; nitekim sûrî rızk için harâretle çalışanlardan birçoğu iflâs ettiği gibi, az çalışanlardan bir kısım insanlar dahi çok kazanmışlardır. Rızk-ı ma'nevî olan ulûm da böyledir. Binâenaleyh her iki nevi' rızk, Hak'dan taleb olunmak lâzımdır."

فهم کردن رسول علیه السلام ضمیر اسیرانرا

Esîrlerin zamîrlerini Resûl (a.s.)ın anlaması

پس رسول آن گفت شانرا فهم کرد   گفت آن خنده نبودم از نبرد

4521. *İmdi Resûl onların sözünü anladı. "O gülme bana cenkten dolayı olmadı" buyurdu.*

Resûl-i zîşân Efendimiz esîrlerin gizli sözlerini ve onların kalblerindeki niyetlerini keşf tarîkıyle anladı ve onlara hitâben cevâb verip buyurdu ki: "Benim gülmem, cenkte mağlûb olmanızdan dolayı değildir."

مرده اند ایشان و پوسیدهٔ فنا　　　مرده کشتن نیست مردی پیش ما

4522. *"Onlar ölmüşlerdir ve fenânın çürümüşüdürler, bizim indimizde ölmüşü öldürmek erlik değildir."*

"O münkirler hadd-i zâtında ölüler zümresine dâhil olmuşlar ve bu hayât-ı fâniye içinde bulundukları halde çürümüşlerdir; zîrâ onlarda kuvvet-i ma'nâ olmadığı gibi, zâhirlerinde de bir kuvvet kalmamıştır. Bizim indimizde ölmüşü öldürmek erlik ve kabadayılık değildir."

خود کیَند ایشان که مَه گردد شکاف　　　چونکه من پا بفرشم اندر مَصاف

4523. *"Onlar ise kimdir? Zîrâ ben cenk mahallerinde ayak basdığım vakit, ay yarık olur."*

"Hakk'ın bana olan ihsân-ı tasarrufu indinde, onların kuvveti nedir ve onlar kim oluyorlar ki, bana mukāvemet edebilsinler; zîrâ ben Hak yolunda cenk ettiğim yerlerde sâbit-kadem olduğum vakit, ay yarılır." Bu beyt-i şerîfde inşikāk-ı kamer mu'cizesine işâret buyrulur.

آنگهی کآزاد بودید و مکین　　　مر شما را بسته می دیدم چنین

4524. *"O vakit ki, âzâd ve kudretli idiniz, muhakkak ben sizi böyle bağlanmış görür idim."*

"Ey üsârâ-yı Kureyş, siz bu harbde esîr olup bağlanmazdan mukaddem, hür ve kuvvetli bir halde iken, ben sizi âlem-i misâlde böyle bağlanmış bir halde görür idim. Benim sizin bu hâlinizi görüşüm yeni bir şey değildir ki, makhûriyyetiniz ile mesrûr olayım."

ای بنازیده بملك خاندان　　　نزد عاقل اشتری بر ناودان

4525. *Ey hânedânın mülkü sebebiyle nazlanmış olan kimse, âkılin indinde sen oluk üzerinde devesin.*

"Ey her bir asırda mensûb olduğu hânedânın asâleti ve zenginliği ile nazlanıp iftihâr eden kimseler! Siz âkıl olan bir kimsenin nazarında, oluk üzerinde duran bir deve gibisiniz. Oluk üzerinde bir devenin sebâtı ne kadar olabilirse, sizin de mîrâs yediliğinizin üzerinde sebât o kadardır."

Hind nüshalarında "nâvdan" yerine "nerdübân" yazılmıştır; ma'nâda muhâlefet yoktur. Devenin oluk üzerinde durmasıyla, merdiven üzerinde durması adem-i sebât cihetinden müsâvîdir. Şâh-ı Nakşıbend hazretleri: "İnsan

neseb ve asâletle bir yere vâsıl olmaz " buyurmuşlardır. Asâlet ilim ve irfândır. Nitekim meşhûr hükemâdan Sokrat'a sefîh bir beyzâde gelip: "Sen âdî bir kimsenin oğlusun, ben beyzâdeyim" demesi üzerine Sokrat: "Ey bedbaht, senin asâletin sende bitiyor ve benimki bende başlıyor" cevâbını vermiştir.

نقش تن را تا فتاد از بام طشت   پیش چشمم کلّ آت آت گشت

4526. *Ten nakşının leğeni damdan düşeliden beri, gözümün önünde her bir gelici gelmiş oldu.*

"Taşt ez bâb üftâden", "leğen damdan düşmek", gizli olan hâlin, âşikâr olmasından kinâyedir. Türkçe'de dahi "ipliği pazara çıktı" derler; gizli olan hâli, meydana çıktı demek olur. Ya'ni "Cismin sûreti bu âlemde zâhir olduğu andan beri, bana onun levh-i mahfûzda yazılmış olan hâli zâhir oldu ve istikbâlde gelecek olan her bir hâdise, gözümün önünde gelmiş bir halde zâhir oldu" demektir.

بنگرم در غوره مَیْ بینم عیان   بنگرم در نیست شی بینم عیان

4527. *"Koruğa bakarım, meyi âşikâr görürüm, yoka bakarım şeyi âşikâr görürüm."*

"Meselâ koruğun sûretine ve nakşına bakarım, onda üzüm şarâbını görürüm; ve yoka, ya'ni "adem-i izâfî" âleminde olan ma'nâya bakarım, o ma'nâyı vücûd-ı izâfî âleminde âşikâr olarak bir "şey" olmuş görürüm." Meselâ çekirdeğin içindeki ağaç, adem-i izâfîdedir; vaktâki o çekirdek neşv ü nemâ bulup içinde ağaç çıkar, vücûd-ı izâfî âleminde bir şey olur.

بنگرم سر عالمی بینم نهان   آدم و حوا نه رسته از جهان

4528. *"Sırra bakarım, gizli bir âlem görürüm; cihândan Âdem ve Havvâ bitmemiş."*

Bu beyt-i şerîfde bir ma'nâ-yı azîme işâret buyrulur. "Sır âlemine, ya'ni a'yân-ı sâbite âlemine nazar ederim, gizli bir âlem görürüm ki, o cihândan Âdem ve Havvâ bitmemiş ve neşv ü nemâ bulup, zuhûr etmemiştir."

Ma'lûm olsun ki, hakîkat-ı muhammediyye mertebesi, vücûd-ı mutlakın, mertebe-i ahadiyyeden ve bu mertebe-i ıtlâkdan, mertebe-i vahdete tenezzülünden ibârettir. Bu i'tibâr ile, bu hakîkatin ibtidâsı ve intihâsı yoktur. Bu hakîkatin bir mertebeye daha tenezzülü, mertebe-i vâhidiyyet olup, bu mertebe-

de ilm-i ilâhîde a'yân-ı sâbite zâhir olur ve buna "hakîkat-ı insâniyye" mertebesi dahi derler. Ve ayn-ı vücûd olan fezâ-yı bî-nihâyede tekevvün ve tefessüd edecek avâlimin sûretleri bu mertebede yekdîğerinden temeyyüz ederler; zîrâ fezâda bizim âlemimiz gibi pekçok âlemler vardır ve peyderpey bu âlemler tekevvün ve tefessüd etmektedir, bunların üzerlerinde her birinin kavânîn-i tabîiyyesi mûcibince nebât ve hayvân husûle gelir ve Âdemler ve Havvâlar vücûd bulur. Bu ma'nâ Kur'ân-ı Kerîm'de mezkûrdur: وَ مِنْ آيَاتِه خَلْقُ السَّمٰوَاتِ وَ الْاَرْضِ وَ مَا بَثَّ فِيهِمَا مِنْ دَابَّةٍ (Şûrâ, 42/29) Ya'ni "Semâvâtın ve arzın halkı ve onlarda dâbbe cinsinden olan şeylerin neşri Allâh'ın varlığının alâmetlerindendir." Dîğer âyet-i kerîmede اَلاَّ يَسْجُدُوا لِلّٰهِ الَّذِى يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِى السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ (Neml, 27/25) ya'ni "Göklerde ve yerde hubûbât çıkaran Allâh'a secde etmezler mi?" buyrulur. Ve insana da "dâbbe" buyrulduğu اِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللّٰهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ (Enfâl, 8/22) ya'ni "Devâbbın şerlisi Allah indinde, taakkul etmeyen sağır ve dilsiz olan kimselerdir" âyet-i kerîmesiyle sâbittir.

مر شما را وقت ذرات الست　　　　دیده ام پا بسته و منکوس و پست

4529. *"Muhakkak sizi elest âleminin zerreleri vaktinde ayağı bağlanmış ve menkûs ve süflî görmüşümdür."*

"Âlem-i ervâhda herkesin rûhu zerreler hâlinde mütemessil olup اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ (A'râf, 7/172) ["Ben sizin Rabb'iniz değil miyim?"] hitâbına muhâtab oldukları vakit, ben sizin ayn-ı sâbitenize bakıp, ayağı bağlanmış ve baş aşağı olmuş ve süflî bir halde görmüşümdür."

از حدوث آسمان بی عُمُد　　　　آنچه دانسته بدم افزون نشد

4530. [4544] *"Direklersiz göğün hudûsundan evvel bilmiş olduğum, şey ziyâde olmadı."*

"Umud", "imâd"ın cem'idir. İmâd, direk demektir. "Göklerin direkler olmaksızın hudûsundan mukaddem, a'yân-ı sâbite âleminde müşâhede edip bilmiş olduğum ma'lûmât, bu âlem-i şehâdette ziyâdeleşmedi." Bu beyt-i şerîfde "Âsumân-ı bî-amed" ta'bîriyle اَللّٰهُ الَّذِى رَفَعَ السَّمٰوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ (Ra'd, 13/2) ya'ni "Öyle Allah Teâlâ'dır ki, gökleri direkler olmaksızın yükseltti" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Bu âyet-i kerîmede manzûme-i şemsiyyeyi teşkîl eden seyyârâtın muallakda devr ettiklerine işâret olunur. Ya'ni manzûme-i şemsiyye fezâda tekevvün etmezden evvel, ilm-i ilâhîde sâbit olan sûretlerini rûhum ile bilmiş idim. Bu manzûmenin tekevvününden sonra dahi o ma'lûmâtım ziyâdeleşmedi, zîrâ bildiğim hâl üzere tekevvün etti.

من شما را سرنگون می دیده ام　　　پیش ازآن کز آب و گل بالیده ام

4531. *"Muhakkak sizi baş aşağı görüşüm, ondan evvel ki sudan ve çamurdan bilirim."*

"Sudan ve çamurdan" ta'bîriyle, cism-i kesîf-i unsurîye işâret buyrulur. "Bâlîden", büyümek, neşv ü nemâ bulmak demektir. Ya'ni "Ey üserâ-yı Kureyş, ben cism-i kesîf-i unsurî ile bu âlem-i şehâdete gelip neşv ü nemâ bulmazdan evvel, âlem-i ma'nâda sizi baş aşağı gelmiş bir halde görmüşümdür."

نو ندیدم تا کنم شادی بدآن　　　این همی دیدم درآن اقبال تان

4532. *"Yeni görmedim, tâ ki onunla şâdî edeyim; bunu sizin ikbâliniz içinde görüyor idim."*

"Ben sizin bugünkü mağlûbiyetinizi yeni görmedim, tâ ki bu yeni görüş sebebiyle mesrûr olayım; ben sizin bu hâlinizi, sizin hâl-i ikbâlinizin içinde de görüyor idim."

بستهٔ قهر خفی وآنگه چه قهر　　　قند می خوردید و در وی درج زهر

4533. *"Gizli kahrın bağlanmışı, ondan sonra da ne kahır! Şeker yer idiniz ve onda zehir derc idi."*

"Hakk'ın gizli kahrının bağlanmışı idiniz; o gizli kahırdan sonra âlem-i zuhûrdaki kahır, ne azîm kahırdır! Siz mukaddemâ şeker yer idiniz, fakat o şekerin içinde zehir münderic idi."

اینچنین قندی پر از زهر ارعدو　　　خوش بنوشد چت حسد آید برو

4534. *"Böyle zehirden dolu bir şekeri eğer düşman hoş içerse, onun üzerine sana ne hased gelir?"*

"Eğer düşman böyle içi zehir dolu olan bir şeker şerbetini tatlı tatlı içerse, onun o andaki telezzüzüne hased eder misin?"

با نشاط آن زهر می کردید نوش　　　مرگتان خفیه گرفته هر دو گوش

4535. *"O zehiri neşât ile nûş ettiniz, ölümünüz her iki kulağınızı gizli tutmuş."*

"O zehir dolu olan şeker şerbetini şevk ve neşât ile içdiniz; siz onu öyle zevk ile içerken, ölümünüz de iki kulağınızı gizlice tutmuş idi."

من نمی کردم غزا از بهر آن　　　　تا ظفر یابم فرو گیرم جهان

4536. *"Ben onun için gazâ etmedim, tâ ki zafer bulayım, cihânı tutayım!"*

"Ben düşmanlara zafer bulmak ve cihânı kahır ve galebem altında tutmak için sizinle gazâ etmedim; benim harbim, insan oldukları halde, hayvâniyet mertebesinde kalan ve hemcinslerini de kendi mertebe-i süfliyyelerine çekmek için nâhak yere kan dökenleri insâniyet mertebesine çıkarmak içindir."

کین جهان جیفه ست و مردار و رخیص　　　　بر چنین مردار چون باشم حریص

4537. *"Zîrâ o cihân cîfe ve murdâr ve kıymetsizdir; böyle murdâr üzerine nasıl harîs olurum?"*

"Cîfe", ölmüş hayvanın kokmuş cesedi; "murdâr", pis; "rahîs", ucuz ma'nâlarınadır. Şârih Ankaravî hazretleri "rahîs"a kıymetsiz ma'nâsı vermiştir.

سگ نیم تا پرچم مرده کَنَمْ　　　　عیسی ام آیم که تا زنده کُنَمْ

4538. *"Köpek değilim, tâ ki ölünün perçemini koparayım; Îsâ'yım, gelirim ki tâ diri edeyim."*

"Cîfeye musallat olup, yemeğe çalışan köpektir; bu dünyâ ise cîfe ve murdardır, binâenaleyh ben köpek değilim, bir leşin perçemini ve saçını didikliyerek yemeğe çalışayım; ben Îsâ (a.s.)ın tasarrufât ve mu'cizâtını da hâizim. Ma'nen ölü olan bu beşeri diriltmek için geldim."

زآن همی کردم صفوف جنگ چاك　　　　تا رهانم مر شما را از هلاك

4539. *"Ondan dolayı cenk saflarını yardım, tâ ki sizi helâkden kurtarayım!"*

"Ben kılıç çekip beşerin harb saflarını, ancak sizi helâk-ı ma'nevîden kurtarmak için yardım."

زآن نمی برم گلوهای بشر　　　　تا مرا باشد کَرّو فَرّو حَشَرْ

4540. [4554] *"Beşerin gırtlaklarını ondan dolayı kesmem, tâ ki bana ker ü ferr ve haşer ola."*

"Ker ü ferr", harbde ileri geri hareket ederek, kahramanlık göstermek; "haşer", cem' etmek demektir. Ya'ni "Beşerin gırtlaklarını kahramanlık göstermek ve etrâfıma kuvvet toplamak için kesmiyorum."

زآن همی برم گلوی چند تا   زآن گلوها عالمی یابد رها

4541. *"Ondan dolayı birkaç gırtlağı kesiyorum, tâ ki o gırtlaklardan âlem-i azîm kurtulsun!"*

"Beşerin üzerine kahır ve zulüm ve küfür ile musallat olan birkaç kişinin gırtlağını kesiyorum, tâ ki o kütle-i beşer bu âlem-i azîm o müfsidlerin kahır ve zulmünden ve küfründen kurtulsunlar."

که شما پروانه وار از جهل خویش   پیش آتش می کنید این حمله کیش

4542. *"Zîrâ siz pervâne gibi kendi cehlinizden ateş önünde bu hamleyi âdet edersiniz."*

من همی رانم شما را همچو مست   از در افتادن در آتش با دو دست

4543. *"Ben sizi sarhoş gibi ateşe düşmekten iki el ile men' ediyorum."*

Bu iki beyt-i şerîfde şu hadîs-i şerîfe işâret buyrulur: انما مثلی و مثلکم کرجل استوقد نارا فجعلت الفراش یقعن فیها و انا آخذ بحجزکم و انتم تقتحمون فیها Ya'ni "Ancak benim meselim ve sizin meseliniz ateş yakan bir adam gibidir ki, pervâneler o ateşe düşmeğe şurû' ederler, ben ise sizi men' etmek sebebiyle tutarım, siz ise ona hamle edersiniz". Ya'ni siz cehliniz sebebiyle bu hayât-ı beşeriyyenin âkıbetini idrâkden âcizsiniz; binâenaleyh ayn-ı âteş olan dünyânın âlâyişini ve nefsin huzûzâtını kemâliyle elde etmek için küfür ve inkârı ihtiyâr ediyorsunuz. Ben ise sizi o ateşe atılmaktan men' ediyorum.

آنکه خود را فتحها پنداشتید   تخم منحوسیٔ خود می کاشتید

4544. *"Onu ki, kendinize fetihler zannettiniz, kendi menhûsluğunuzun tohumunu ekdiniz."*

"Peygambere muhâlefetle ona galebe etmeyi fetihler zannettiniz, halbuki ona muhâlefet sebebiyle kendi bedbahtlığınızın ve şekāvetinizin tohumunu ekdiniz." Zîrâ الدنیا مزرعة الآخرة ya'ni "Dünyâ âhiretin tarlasıdır" buyrulmuştur; binâenaleyh bu dünyâda şekāvet ve nuhûset tohumunu ekenler, orada zakkūm gibi acı olan meyvesini yerler.

یکدیگر را جد جد می خواندید   سوی اژدرها فرس می راندید

4545. *"Birbirinizi ciddin ciddi ile da'vet ettiniz, ejderhâ tarafına at sürdünüz."*

"Peygamber'e muhâlefet için birbirinizi ciddin ciddi ile, ya'ni son derece sa'y ile da'vet ettiniz, halbuki hakîkatte sizi helâk edecek bir ejderhâ-yı ma'nevî tarafına at sürdünüz."

قهر می کردید و اندر عین قهر　　　　خود شما مقهور قهر شیر دهر

4546. *"Kahır ettiniz ve ayn-ı kahırdasınız, muhakkak siz dehrin arslanının kahrının makhûrusunuz."*

Ya'ni "Sizin iyiliğinize hizmet eden kimseye karşı harb ve nizâ'a kıyâm etmekle kahır ettiniz ve bu hâliniz ile kahrın aynı ve zâtı içindesiniz, zîrâ siz muhakkak dehrin arslanı olan Peygamber'in kahrının makhûrusunuz."

در بیان آنکه طاغی در عین قاهری مقهورست و در عین منصوری مأسور

Onun beyânındadır ki tâğî kāhirliğin "ayn"ında makhûrdur ve mansûrluğun "ayn"ında me'sûrdur

"Tâğî", azgın; "me'sûr", esîr olmuş demektir. Ya'ni azgın olan bir kimse kendi mâdûnu olan zayıfları kahr edicidir, fakat o zayıfları kahr edicilik hâli içinde ma'nen kahr olunmuştur ve mansûr ve muzaffer olması hâli içinde ma'nen bağlanmış bir esîrdir.

دزد قهر خواجه کرد و زر کشید　　　　او بدآن مشغول خود والی رسید

4547. *Hırsız, efendiyi kahr etti ve altınını çekti; o onun ile meşgūl, vâlî ise erişti.*

Tâğînin kāhirliği içinde makhûrluğunun misâli budur ki: "Hırsız, bir efendinin evine girip altınlarını çalmak sûretiyle o efendiyi kahr etti; o bu altınları çalmakla meşgūl olduğu sırasında zâbıta me'mûru yetişti ve onu pençe-i kahrına geçirdi."

گر ز خواجه آن زمان بگریختی　　　　کی برو والیٔ شهر انگیختی

4548. *Eğer o zaman efendiden kaça idi, onun üzerine şehrin vâlîsi ne zaman kopardı?*

Eğer zâbıta me'mûrunun geldiği o zamân içinde o hırsız, efendinin kahrıyla meşgûl olmayıp kaça idi ve azgınlıktan ferâgat ede idi, onun üzerine şehrin zâbıta me'mûru kopar ve musallat olur mu idi?

قاهرئ دزد مقهوریش بود   زآنکه قهر او سر او را ربود

4549. *Hırsızın kāhirliği onun makhûrluğu oldu, zîrâ ki onun kahrı, onun başını kaptı.*

Hırsızın kāhirlik hâli binnetîce onun makhûrluk hâli oldu, çünkü onun yaptığı kahır sonunda onun başını cezâ belâsına uğrattı.

غالبی بر خواجه دام او شود   تا رسد والی و بستاند قَوَد

4550. [4564] *Efendi üzerine gālibliği, onun tuzağı olur; âkıbet vâlî erişir ve kısâsı alır.*

"Hırsızın efendi üzerindeki gālibliği, sonunda kendisinin mağlûbluğu ve tuzağâ tutulması olur; çünki zâbıta me'mûru yetişir o fiilinin cezâsını verir." "Kaved", kısâs ma'nâsınadır.

ای که تو بر خلق چیره گشتهٔ   در نبرد و غالبی آغشتهٔ

4551. *Ey kimse ki, sen halk üzerine gālib olmuşsun, cenge ve gālibliğe dalmışsın!*

آن بقاصد منهزم کردست شان   تا ترا در حلقه می آرد کشان

4552. *Onları kāsıd sebebiyle münhezim etmiştir, tâ ki seni çekerek halkaya getire.*

"Ey halk üzerine gālib olan kimse, Hak Teâlâ o halkı, senin kahrını kasd edici sebebiyle münhezim etmiştir, tâ ki o kāsıd çekerek seni halkaya getire." Ya'ni seni bir kimse üzerine musallat edip gālib olursan, bil ki senin bu gālibliğinin arkasında, senin üzerine galebeye ve musallat olmaya kasd eden bir kimse vardır. İşte o kāsıd âkıbet seni çeke çeke mağlûbiyet halkasına getirir bağlar. Ve Hak Teâlâ seni bu halkaya o kāsıda bağlatmak için onları mağlûb etmiştir.

هین عنان در کش پی این منهزم   در مرانْ تا تو نگردی منحزم

4553. *Âgâh ol ve dizgini çek, bu münhezimin izine sürme, tâ ki sen muhkem bağlanıcı olmayasın.*

"Münhazim", infiâl bâbından ism-i fâildir, sülâsîsi "hazm" masdarı olup, ikinci bâbdandır; ve "hazm" *Kāmûs*'un beyânına göre bir şeyi muhkem çe-

kip bağlamak ma'nâsınadır; bu sûretle "münhazim", muhkem bağlanıcı demek olur. Hind nüshalarında "hı" harfiyle "münhazim" (منخزم) yazılmış ve "ser-nigûn" ma'nâsı verilmiştir. *Kāmûs*'da bu kelimeyi ve bu ma'nâyı bulamadım. Hind şârihlerinden Mîr Nûrullâh "hızâme"den (خزامه) almıştır ve "hızâme", devenin burnuna taktıkları halka ma'nâsınadır. *Kāmûs*'da bu kelimenin tef'îl bâbının masdarı olan "tahzîm" sûretinde müsta'mel olup, devenin burnuna burunduruk geçirmek ma'nâsına olduğu gösterilmiştir. Beyt-i şerîfde bu ma'nâda infiâl bâbından ism-i fâil olarak isti'mâl buyrulmuş olması da melhûzdur. Ankaravî hazretleri "münhazim" kelimesine, rahnelenmiş, gediklenmiş, paralanmış ve helâk olmuş ma'nâsı vermiş ise de, fakîr *Kāmûs*'da bu ma'nâyı bulamadım. Beyt-i şerîfin îzâhı: Ya'ni "Âgâh ol, nefsinin yularını çek, bu kāsıd sebebiyle münhezim olanın izini ta'kîb etme, tâ ki mağlûbiyet halkasına muhkem bağlanıcı olmayasın; yâhud nefsinin devesinin burnuna mağlûbiyet halkası geçirilmiş olmaya."

چون کشایندت بدین شیوه بدام   حمله بینی بعد زآن اندر زحام

4554. *Vaktâki seni bu şîve ile tuzağa çekti, ondan sonra kalabalıkta hamle görürsün.*

Hak Teâlâ hazretleri seni birtakım mazlûmları mağlûb ve münhezim kılmak şîvesiyle mağlûbiyet tuzağına çektiği vakit, senden zulüm ve hakāret görmüş olan kimselerin kalabalığı içinde, hücûmlara ma'rûz kalırsın. Nitekim birçok zâlimlerin bu hâle ma'rûz kaldıkları her an görülmüş ve görülmekte bulunmuştur.

عقل ازین غالب شدن کی گشت شاد   چون درین غالب شدن دید او فساد

4555. *Akıl, bu gālib olmaktan ne vakit şâd oldu? Çünkü o, bu gālib olmakta fesâd gördü.*

Akıl dediğimiz ni'met-i ilâhiyyenin ma'nevî olan gözü, sonunda mağlûbiyet gördüğü bir gāliblikten aslâ sevinmez; böyle bir galebeden sevinip mağrûr olan kimseler, kemâl-i akıldan mahrûmdurlar.

تیز چشم آمد خرد بینای پیش   که خدایش سرمه کرد از کحل خویش

4556. *Akıl önünü görücü keskin gözlü geldi, zîrâ Hudâ ona kendi sürmesinden sürme çekti.*

گفت پیغمبر که هستند از فنون اهل جنت در خصومتها زبون

4557. *Peygamber buyurdu ki: "Ehl-i cennet husûmetlerde fünûn cihetinden zebûn oldular."*

Bu beyt-i şerîfde المؤمن يهرب من الد الخصام كما يهرب الغنم من الذئب ya'ni "Mü'min, koyunun kurttan ürktüğü gibi, husûmeti şedîd olan kimseden ürker" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. Ya'ni "Ehl-i cennet olan mü'minler husûmetlerde fenler ve hikmetler cihetinden mağlûb oldular; zîrâ âkıbeti düşündüler."

از کمال حزم و سوء الظن خویش نی ز نقص و بد دلی و ضعف کیش

4558. *Kemâl-i hazmdan ve kendilerinin sû-i zannındandır; naksdan ve korkaklıktan ve dîn za'fından değildir.*

Ya'ni mü'minlerin husûmetlerde mağlûb ve zebûn oluşları, hazm ve ihtiyât husûsundaki kemâllerinden ve kendi nefislerine olan sû-i zanlarındandır. Kendi nefislerinin sıfatlarından emîn oldukları için bu kıtâlde belki nefislerinin bir hîlesi olur ve bu yüzden katl-i vâki'i Allah için değil, nefislerinin öfkesinden ve intikāmından yapmış olurlar mülâhazasıyla husûmetten vazgeçerler. Onların husûmetlerden yüz çevirmeleri, noksanlıklarından ve korkaklıklarından ve dinlerinin za'fiyetinden değildir.

در فره دادن شنیده در کُمُونْ حکمت لَوْلاَ رِجَالٌ مُؤْمِنُونْ

4559. *Galebe vermekte kümûnda olan "Levlâ ricâlün mü'minûn" hikmetini işitmiş idi.*

Bu beyt-i şerîf, yukarıki beytin illetidir. Ya'ni "Ehl-i cennetin husûmetlerde zebûn olmaları, kemâl-i ihtiyâtlarından nâşîdir; zîrâ muhâsımlara müsâade edip galebe vermek husûsunda sûre-i Fetih'de olan وَلَوْ لاَ رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ وَ نِسَاءٌ مُؤْمِنَاتٌ (Fetih, 48/25) ["Eğer kendilerini henüz tanımadığınız mü'min erkeklerle mü'min kadınları.."] âyet-i kerîmesinin hikmetini işitmişler idi." "Firih dâden", galebe vermek ve ileri geçmeye müsâade etmek ma'nâlarına gelir. "Kümûn", pusuya gizlenmek demektir. Bu âyet-i kerîmenin pusuya gizlenmiş olan hikmeti budur ki, Resûl-i Ekrem Efendimiz yukarıda zikr olunan Hudeybiye nâm mevki'de idi. Müşriklerden seksen kişi ehl-i İslâm'a baskın kasdıyla geldiler; ehl-i İslâm onlara galebe ettiler ve hepsini esîr ettiler. Peygamber Efendimiz bunların hepsini âzâd etti; çünkü sûre-i Fetih'de vâki' bu وَ لَوْ لاَ رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ وَ نِسَاءٌ مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ اَنْ تَطَؤُهُمْ فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ لِيُدْخِلَ اللّٰهُ فِى رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ (Fetih,

48/25) ya'ni "Eğer Mekke'de müşrikler ile karışık erkek ve kadın mü'minler olmasa, ki siz onları bilmezsiniz, gafletle sizin onları helâk etmeniz sebebiyle size onlardan teessüf ve keder isâbet ederdi. Allah Teâlâ dilediğini rahmetine idhâl eder" âyet-i kerîmesinde müşrikler arasında âtîde islâm olacak olanlara işâret var idi. Binâenaleyh onları katilde ve helâkde hazm ve ihtiyât lâzım idi.

دست کوتاهی ز کفار لعین   فرض شد بهر خلاص مؤمنین

4560. *Mü'minlerin halâsı için küffâr-ı laînden el kısalığı farz oldu.*
[4574]

Mahfî olan mü'minlerin, küffâr arasından halâsı için Allah'ın rahmetinden matrûd olan küffârın katlinden el kısalığı, ya'ni el çekmek, bu âyet-i kerîme mûcibince farz oldu.

قصهٔ عهد حديبيه بخوان   كَفَّ أَيْدِيكُمْ تمامت زآن بدان

4561. *Ahd-i Hudeybiye kıssasını oku, ondan "Keffe eydîküm"ü tamâmen bil!*

Hudeybiye kıssası yukarıda [4488] numaralı beytin bâlâsındaki sürh-i şerîfin şerhinde beyân olunmuş idi; ikinci mısrâ' sûre-i Fetih'de vâki' وَ هُوَ الَّذِى كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَ أَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ (Fetih, 48/24) âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. Ya'ni "O Allah Teâlâ'dır ki küffâr-ı Mekke'nin, onları sizden ve sizin ellerinizi onlardan keff eyledi" demektir. Bu keff-i yed, Hudeybiye musâlahasının netîcesidir.

نيز اندر غالبى او خويش را   ديد او مغلوب دام كبريا

4562. *O gâlibliğin içinde dahi, kendisini o Kibriyâ'nın tuzağının mağlûbu gördü.*

Resûl-i Ekrem Efendimiz, Hudeybiye musâlahasındaki mağlûbiyeti Hak'dan gördüğü gibi, feth-i Mekke galebesinde dahi, kendisini Allâhu azîmü'ş-şânın tuzağının mağlûbu gördü.

زآن نمى خندم من از زنجير تان   كه بگردم ناگهان شبگير تان

4563. *"Ben sizin zincirlerinizden ondan dolayı gülmem ki, ansızın sizi şebgîr eyledim."*

"Şebgîr", subh ve sehergâh ve seher vaktinden evvel veyâ gece yarısından sonra yola çıkmak ve sabah vaktinde hazîn sadâ ile öten kuş ma'nâlarınadır. (*Bahâr-ı Acem, Şemsü'l-Lügāt* ve *Burhân-ı Kâtı'*)

Bu beyt-i şerîf, esîrlere hitâben Resûl-i Ekrem hazretlerinden söylenir. Buyururlar ki: "Ey esîrler, ben sizin zincirinizden böyle sizi ansızın gece yolculuğuna çıkardığımdan veyâ seher vaktinde hazîn öten kuş gibi size nâleler ettirdiğimden dolayı gülmüyorum."

زآن همی خندم که با زنجیر و غلْ   میکشم تان سوی سروستان و گل

4564. *"Ondan dolayı gülüyorum ki, zincir ve bukağı ile sizi servilik ve güllük tarafına çekiyorum."*

"Ondan dolayı gülüyorum, sizi insanlığın îcâbı olan hakîkat ve ilim ve irfân gülistânına zincirler ile ve bukağılar ile bağlayıp çekiyorum."

ای عجب کز آتش بی زینهار   بسته می آریم تان تا سبزه زار

4565. *"Ey aceb ki, sizi amansız ateşten, bağlanmış olarak sebze-zâra getiriyorum."*

از سوی دوزخ بزنجیر گران   می کشمتان تا بهشت جاودان

4566. *"Cehennem tarafından sizi ağır zincir ile, ebedî olan cennete çekiyorum."*

"Cehennem olan bu âlem-i süflî ve hayvâniyet tarafından, sizi ağır zincirler ile bağlayıp, ebedî olan cennet-i irfâna ve cennet-i zâta çekiyorum."

هر مقلد را درین ره نیك و بد   همچنان بسته بحضرت می کشد

4567. *Her mukallidi bu yolda, iyi ve kötü, böyle bağlanmış olarak hazrete çeker.*

"Mukallid"den murâd, îmân-ı taklîdi sâhibi olan mü'min, "iyi"den murâd cennet ümîdi ve "kötü"den murâd cehennem korkusu. Ya'ni "Her bir îmân-ı taklîdî sâhibi olan mü'mini, cennet ümîdi ve cehennem korkusu Hakk'ın rızâ-yı şerîfi tarafına çeker." Bundan anlaşılır ki, havf ve recâdan mahrûm olup, her bir menhiyâtı irtikâb eden ve sonra da îmân da'vâsında bulunan kimseler, bu îmân-ı taklîdîden de mahrûmdurlar.

جمله در زنجیر و بیم و ابتلا   می روند این ره بغیر اولیا

4568. *Evliyâdan başkası, bu yola hep zincirde ve korkuda ve ibtilâda giderler.*

"Ehl-i hakîkat ve zevk-i müşâhede içinde olan evliyâdan başkası, Hak yoluna hep bir bağ içinde ve bir korku ve ibtilâ içinde giderler." Ya'ni kimi cennete gitmek zevk ve ümîdiyle ve kimi cehennemde yanmak korkusu ile ve

kimi de vücûduna ve malına isâbet eden mütenevvi' belâlar sebebiyle "Aman Allah!" deyip Hak yoluna giderler.

می کشند این راه را پیکار وار   جز کسانی واقف از اسرار کار

4569. *İşin sırlarından âgâh olan kimselerin gayrini, bu yola cenk eder gibi çekerler.*

"Peykâr", cenk, "vâr" edâttır; münâsib, müşâbih, mâlik, sâhib ve gibi ma'nâlarında müsta'meldir. "Peykâr-vâr", [cenge münâsib ve müşâbih bir tavır ile demek olur.] "Kendi nefsini bilen ve Rabb'ini anlıyarak tecelliyât-ı Hakk'ın sırlarından âgâh olan kimselerden başkalarını, Hak yoluna cenge ve münâzaaya münâsib gelen bir tavır ile çekerler."

جهد کن تا نور تو رخشان شود   تا سلوك و خدمتت آسان شود

4570. [4584] *Cehd et, tâ ki senin nûrun parıldayıcı olsun, tâ ki sülûkün ve hizmetin kolay olsun.*

"Ey mukallid olan mü'min, emr-i İlâhî'ye itâata ve nehy-i ilâhîden ictinâba çalış ki, taklîdî olan îmânının nûru parlayıcı olsun ve evvelce nefsine zor gelen tâat ve ibâdât, bu nûr-ı yakîn sâyesinde sana kolay gelsin. Sülûkünde ve hizmetinde zevk ve lezzet bulasın." Ankaravî hazretleri buyurular ki: وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ (Nahl, 16/99) Ya'ni "Sana yakîn gelinceye kadar Rabb'ine ibâdet et!" âyet-i kerîmesi mûcibince ibâdet hakk-ı yakîn mertebesine kadardır, ondan sonra "ubûdet" başlar; zîrâ "ibâdet" Hakk'ın emrine nefsin zorlukla ve zevksiz olarak teveccüh etmesidir; ve "ubûdet" ise, mertebe-i yakînde nefsin kendi sıfâtından fânî ve rûhun sıfâtı zâhir olması sebebiyle Hakk'ın hizmetine zevk ile koşmaktır.

کودکانرا می بری مکتب بزور   زآنکه هستند از فوائد چشم کور

4571. *Çocukları mektebe zor ile götürürsün, zîrâ ki fâidelerden gözü kördür.*

Mukallidlerin ibâdât ve tâatı, çocukların mektebe zor ile gitmelerine benzer.

چون شود واقف بمکتب می دود   جانش از رفتن شگفته می شود

4572. *Vaktâki vâkıf olur, mektebe koşar, onun canı gitmekten açılmış olur.*

Çocuk ilmin fâidelerine vâkıf olduğu vakit, kendi arzûsuyla mektebe koşar ve onun canı mektebe gitmekten mesrûr olur ve gül gibi açılmış olur.

می رو کودك بمکتب پیچ پیچ   چون ندید از مزدکار خویش هیچ

4573. *Çocuk kendi işinin ücretinden hiçbir şey görmediği vakit, mektebe kıvranarak gider.*

چون کَنَدْ در کیسه دانگی دست مزد   آنگهی بی خواب گردد شب چو دزد

4574. *Vaktâki keseye bahşiş olarak bir dâng koparırsa, ondan sonra gece hırsız gibi uykusuz olur.*

"Kened", "kenden" masdarından, koparır demek; ve "dest-müzd" bahşiş ve ayak teri ma'nâsına gelir. Ya'ni "Çocuk mektebe gitmesine mükâfât olarak babasından bir para koparmadıkça, mektebe kıvranarak ve istemiyerek gider; fakat para koparırsa, gece sabah olsun da mektebe gitmek için babamdan para alayım diye hırsız gibi gece uykusu kaçar."

جهد کن تا مُزْد طاعت در رسد   بر مطیعان آنگهت آید حسد

4575. *Cehd et, tâ ki tâatın ücreti erişsin, tâ ki ondan sonra mutî'lere hased gelsin.*

"Tâatın ücreti"nden murâd, merâtib-i nefisde terakkîdir; zîrâ nefsin her mertebesine âid bir tâat ve inkıyâd vardır. Nefs-i emmârede olanların mücâhedesi başka ve levvâmede olanların mücâhedeleri ve tâatları başka, daha yukarı mertebelerdeki mücâhedât ve tâatlar başka başkadır; ve bu mücâhedât ve tâât mukābilindeki ihsân-ı ilâhî dahi birbirine benzemez. Velhâsıl nefsini Hak için katl edenin, diyeti Hak'dır. Bir kimse bu mertebeye vâsıl olduktan sonra, onun dûnundaki merâtib mutî'leri ona hased ederler. "Hased" burada "gıbta" ma'nâsınadır. Zîrâ hased, bir kimse elindeki ni'metin zevâlini istemek demek olduğundan mezmûmdur; gıbta ise, bir kimsenin nâil olduğu ni'metin misli kendisinde de olmasını temennî etmektir ki, bu temennî mezmûm değildir.

ائتیا کرهاً مقلد گشته را   ائتنا طوعا صفا بسرشته را

4576. *"Kerhen geliniz!" mukallid olmuş içindir, "Tav'an geliniz!" safâ ile yoğrulmuş içindir.*

"Kerhen geliniz!" emr-i ilâhîsi, îmânda mukallid olanlar içindir; zîrâ onların nefisleri diri olup, Hakk'a cennet ümîdiyle veyâ cehennem korkusuyla kerhen itâat ederler. Fakat nefisleri ölmüş olanların cismi safvet-i rûhiyye ile yoğrulmuş olduğu için, tav'an ve seve seve itâat ederler.

این محب حق ز بهر علتی   وآن دگر را بی غرض خود خلّتی

4577. *Bu Hakk'ın muhibbi bir illet içindir ve o dîğeri garazsız muhakkak hullete mensûbdur.*

"Kerhen geliniz!" emrine tâbi' olan mukallidler Hakk'ı severler ammâ, nefislerine celb-i ni'met ve def'-i nakmet etmek için severler. Muhabbetleri bir illete müsteniddir; fakat "Tav'an geliniz!" emrine tâbi' olan muhakkikler Hakk'ı garazsız ve dostluğa mensûb olarak severler. Hak onları cennete veyâ cehenneme koysa, indlerinde müsâvîdir; çünkü ma'şûklarının irâdesinde müstehlek olmuşlardır.

این محب دایه لیك از بهر شیر   وآن دگر دل داده بهر این ستیر

4578. *Bu dâyenin muhibbidir, fakat süt içindir; ve o dîğeri bu setîr için gönül vermiştir.*

"Bu mukallid, dâyeyi süt verdiği için sever ve o muhakkik bu mestûr olan zât-ı Hak için gönül vermiştir." "Setîr", mestûr, örtülmüş ma'nâsınadır; burada "Hest-i nîst-nümâ" "Yok görünen var" ta'bîr olunan Zât-ı Hak murâd olunur.

طفل را از حسن او آگاه نی   غیر شیر او را ازو دلخواه نی

4579. *Çocuk için onun güzelliğinden âgâhlık yoktur, onun için sütten gayri ondan maksûd yoktur.*

"Meselâ çocuğun dâyesi ne kadar güzel olursa olsun, çocuk onun güzelliğinden anlamaz, ancak verdiği sütü bilir, o güzel dâyeden, sütten başka bir maksûdu yoktur." Bunun gibi çocuk, mesâbesinde olan mukallid dahi Hakk'ın cemâl-i pâkinden bî-haberdir; o ancak O'ndan ni'metten başka bir şey görmez.

وآن دگر خود عاشق دایه بود   بی غرض در عشق یك رایه بود

4580. [4594] *Ve o dîğeri ise, dâyenin âşıkı olur, aşkta garazsız bir reyli olur.*

"Ve o muhakkik ise, Rabbü'l-âlemîn olan Hakk'ın zâtının âşıkı olur, aşkta garazsız bir reyli olur." "Râye"de "he" nisbet içindir bir reye mensûb demektir. Ya'ni "Muhakkik ancak mün'imin zâtına âşıktır, mukallid gibi ni'mete âşık olup, mün'ime de âşıklık da'vâsını etmez; binâenaleyh mukallid iki reyli olur."

پس محب حق باميد و بترس دفتر تقليد مى خواند بدرس

4581. *Böyle ümîd ile ve korku ile Hakk'ın muhibbi olan, derste taklîd defterini okur.*

"Yukarıda da îzâh olunduğu üzere, cennet ümîdi ve cehennem korkusu ile Hakk'ı seven kimse, hayâtının dersinde, ya'ni bu hayât-ı dünyeviyyesinde taklîd kitabını okur." Zîrâ bu kimse ne nefsinin hakîkatini bilmiş ve ne de Hakk'ı anlamıştır. İbâdet ederse, cennete gidip nefsinin telezzüzü ile meşgûl olmak ve cehennemden uzaklaşıp nefsini elemden kurtarmak için eder.

وآن محب حق ز بهر حق كجاست كوز اغراض و ز علتها جداست

4582. *Ve o Hak için Hakk'a muhib olan neredēdir ki, o garazlardan ve illetlerden cüdâdır.*

Halbuki mahzâ o Hakk'ın zâtı için, Hakk'ı seven muhakkik nerededir ki, o muhakkik olan âşık, mukallidin beslediği fikr-i garazdan ve sebeblerden uzaktır.

گر چنين و گر چنان چون طالبست جذب حق او را سوى حق جاذبست

4583. *Gerek böyle ve gerek öyle, mâdemki tâlibdir, Hakk'ın cezbi onu Hak tarafına çekicidir.*

Ya'ni "Gerek böyle muhakkik olsun ve gerek öyle mukallid olsun, mâdemki her iki tâife Hakk'ın tâlibidir ve mâdemki Hak her ferdin merciidir; binâenaleyh Hakk'ın her ne sûretle olursa olsun cezbi ve çekmesi, o tâlibi behemehâl Hak tarafına çekicidir." Muhakkiki doğrudan doğruya ve mukallidi ise sebeb ve illet vasıtasıyla kendisine çeker. Aradaki fark, mertebe ve isti'dâd farkıdır.

گر محب حق بود لِغَيْرِهِ كى يَنَالَ دَائِمًا مِنْ خَيْرِهِ

4584. *Eğer Hakk'ın muhibbi olursa, onun gayri için dâimâ onun hayrına nâil olmak için;*

يا محب حق بود لعينه لا سواه خائفا من بينه

4585. *Yâhud onun aynı için, gayri için değil; onun ayrılığından korkucu olduğu halde Hakk'ın muhibbi olursa.*

هر دو را اين جست وجوها زآن سريست اين گرفتارئ دل زآن دلبريست

4586. *Her ikisinin cüst ü cûları o tarafdandır, bu gönlün giriftarlığı gönül götürücü dilberdendir.*

Bu beyitler, yukarıdaki 4583 numaralı beyt-i şerîfin îzâh ve tefsîridir.

جذب معشوق عاشق را مِنْ حَيْثُ لاَ يَعْلَمُهُ الْعَاشِقُ وَ لاَ يَرْجُوهُ وَ لاَ يَخْطُرُ بِبَالِه وَ لاَ يَظْهَرُ مِنْ ذَلِكَ الجَذْبِ اَثَرٌ فِى الْعَاشِقِ الاَّ الخَوْفُ الْمَمْزُوجُ بِالْيَأْسِ مَعَ دَوَامِ الطَّلَبِ

Âşığın bilmediği ve ummadığı ve kalbine hutûr etmediği cihetten ma'şûkun âşığı cezbi, âşıkda o cezbden eser, ancak talebin devâmıyla berâber ye's ile memzûc havf zâhir olur

آمديم اينجا كه در صدر جهان — گر نبودى جذب آن عاشق نهان

4587. *Buraya geldik ki, Sadr-ı Cihân hakkındadır; o gizli âşıkın cezbi olmasa idi.*

نا شكيبا كى بدى او از فراق — كى دوان باز آمدى سوى و ثاق

4588. *O firâkdan ne vakit sabırsız olurdu, ne vakit koşarak o tarafa geri gelirdi?*

Şimdi burada Sadr-ı Cihân'ın kıssasına geldik; eğer o gizli âşık olan Sadr-ı Cihân'ın bir cezb-i ma'nevîsi olmasa idi, onun vekîli olan âşık, o Sadr-ı Cihâ-n'ın firâkından ne vakit sabırsız olurdu ve ne vakit koşarak Buhârâ'daki hâ-nesi tarafına avdet ederdi?

ميل معشوقان نهانست و ستير — ميل عاشق با دو صد طبل و نفير

4589. *Ma'şûkların meyli gizli ve mestûrdur; âşıkın meyli iki yüz davul ve nefîr iledir.*

"Nefîr", burada bir nevi' borudan ma'mûl düdüktür. Boynuzdan yapılan ve üfürülüp sadâ çıkan boruya da "nefîr" derler. Ya'ni "Ma'şûk dahi âşıktır, fakat onun aşkı gizlidir, kat'iyyen ızhâr etmez; âşıkın aşkı ise âhlarıyla ve oflarıyla meydandadır.

يك حكايت هست اينجا ز اعتبار — ليك عاجز شد بخارى ز انتظار

4590. [4604] *İ'tibâr cihetinden burada bir hikâye vardır, fakat Buhârî intizârdan âciz kaldı.*

İbret almak cihetinden burada bir hikâye beyân etmek lüzûmu vardır; fakat ne yapalım ki Buhârî olan âşık netîce-i kıssaya intizâren âciz kaldı ve beklemeğe mecâli kalmadı.

ترك آن كرديم كو در جست و جوست   تا كه پيش از مرگ بيند روى دوست

4591. *Onu terk ettik, zîrâ o cüst ü cû içindedir, tâ ki ölümden evvel dostun yüzünü göre.*

O ibret alınacak olan hikâyeyi burada terk ettik, zîrâ âşık-ı Buhârî cüst ü cû içindedir ve ölmezden evvel dostunun yüzünü görmek emelindedir.

تا رهد از مرگ تا يابد نجات   زآنكه ديد دوستست آب حيات

4592. *Tâ ki ölümden kurtula, tâ ki necât bula; zîrâ dostu görmek âb-ı hayâttır.*

Ya'ni âşık-ı Buhârî ma'nevî olan ölümden kurtulmak ve halâs olmak için dostunun yüzünü görmek emelindedir, çünkü dostunun cemâlini görmek âb-ı hayâttır.

هر كه ديد او نباشد دفع مرگ   دوست نبود نه كه ميوستش نه برگ

4593. *Her kim ki, onun müşâhedesi ölümün def'i olmazsa, dost olmaz; onun ne meyvesi ne azığı vardır.*

Cemâlinin müşâhedesinden ölüm mündefi' olmayan kimse, hakîkî bir dost değildir, belki sûrî bir dosttur. Öyle bir dosttun ne meyvesi, ne de bir nef'i olur; ve müşâhedesinden ma'nevî ölüm mündefi' olan kimse insân-ı kâmildir; insân-ı nâkısın dostluğundan ma'nevî bir fâide beklenemez.

كار آن كارست اى مشتاق مست   كاندرآن كار ار رسد مرگت خوشست

4594. *Ey sarhoş olan müştâk, iş o iştir ki, eğer o işin içinden sana ölüm erişirse hoştur.*

"Ey sarhoş olan müştâk, sülûk ettiğin işlerin içinde en hayırlı olan iş, o iştir ki, eğer sen o işle meşgûl iken sana sûrî ölüm gelirse, o ölüm sana latîf olur ve senin hakkında bir musîbet olmaz." Ve bu hayırlı iş dahi insân-ı kâmil eteğine yapışıp, tarîk-ı Hakk'a sülûk etmektir. Eğer bu sülûk içinde iken ölür isen, aslâ musîbet değildir.

شد نشان صدق ايمان اى جوان   آنكه خوش آيد ترا مرگ اندرآن

4595. *Ey genç, îmânın doğruluğunun alâmeti oldu, o ki onda ölüm sana hoş gelir.*

"Ey erkek ve kadının genci, sizler hep îmânınızdan bahs edersiniz. İmânın doğruluğunun alâmeti odur ki, o sıdk-ı îmân içinde sûrî ölüm sana hoş gelir." Ya'ni sadâkat-ı îmân, Hak yolunda seve seve fedâ-yı cân etmektir; eğer Hak yolunda canını esirger isen, bil ki îmânında doğruluk ve sıdk yoktur.

گر نشد ایمان تو ای جان چنین نیست کامل رو بجو اکمال دین

4596. *Ey can, eğer senin îmânın böyle olmadı ise, kâmil değildir; git dînin ikmâlini iste!*

Ey can, ya'ni ey sâlik, eğer senin îmânın cihâd-ı ekber olan nefsinle mücâhedede böyle olmadı ise ve sen vücûdum zayıflar da ölürüm diyerek Hak yolunda mücâhededen ve riyâzetten korkar isen, bil ki îmânın henüz kâmil değildir. Git evvelen Hakk'a niyâz etmek sûretiyle dînin ikmâlini ve îmânın kemâlini iste!

هر که اندر کار تو شد مرگ دوست بر دل تو بی کراهت دوست اوست

4597. *Her kim ki, senin emrinde ölümü sevici oldu, senin gönlünün üzerinde kerâhetsiz dost odur.*

Bu beyt-i şerîf, yukarıki beyitlerde olan ma'nânın misâlidir. Ya'ni "Hak yolunda ölümden kaçmayan kimse îmânında kâmil ve Hakk'a muhabbet da'vâsında sâdıktır. Nitekim muâmelât-ı beşeriyye de böyledir. "Meselâ her kim senin emrinde can fedâsından çekinmez ve ölümü sevici olursa, sen öyle bir kimseyi kalbinde ona karşı aslâ kerâhet olmaksızın seversin ve senin indinde hakîkî dost ancak odur."

چون کراهت رفت آن خود مرگ نیست صورت مرگست و نقلی کردنیست

4598. *Vaktâki kerâhet gitti, muhakkak o ölüm değildir, ölümün sûretidir ve bir nakl etmekliktir.*

"Ey sâlik, vaktâki îmân kâmil olup Hak yolunda ölmek kerâheti ve ölümden iğrenmek duygusu kalbinden gitti, bu hâl içinde iken ölsen bile muhakkak o ölüm senin için ölüm değildir; ancak ölümün sûretidir ve bir nakl etmekliktir; ve dîğer bir âlemden zuhûr etmek ve doğmaktır." Nitekim hadîs-i şerîfde ان اولياء الله لا يموتون بل ينقلون من دار الى دار ya'ni "Muhakkak Allâh'ın dostları ölmezler, belki bir evden bir eve nakl ederler" buyurulur.

چون کراهت رفت مردن نفع شد　　　پس درست آید که مردن دفع شد

4599. *Vaktâki kerâhet gitti, ölmek nef' oldu; binâenaleyh dürüst gelir ki ölmek def' oldu.*

"Hak yolunda ölümden iğrenmek duygusu gittiği vakit, artık ölmek felâket ve zarar değil, ancak nef' olur; binâenaleyh bu ma'nâya göre ölüm def' oldu demek doğru olur." Nitekim 4593 numaralı beyt-i şerîfde cemâlinin müşâhedesinden ölüm mündefi' olmayan kimse dürüst olmaz buyurulmuş idi.

دوست حقست و کسی کِش گفت او　　　که توی آن من و من آن تو

4600. [4614] *Dost Hak'dır ve bir kimsedir ki, ona o dedi ki: "Sen benim içinsin ve ben senin içinim!"*

"Ey sâlik hakîkî dost ancak Hak'dır ve bir de Hakk'ın: "Sen benim içinsin ve ben senin içinim!" diye hitâb buyurduğu kimsedir ki, o veliyy-i kâmildir." Ya'ni müşâhedesinden ölüm mündefi' olan dost Hak'dır ve Hakk'ın veliyy-i kâmilidir. İkinci mısrâ' من كان لله كان الله له ya'ni "Kim ki Allah için oldu, Allah onun için oldu" hadîs-i şerîfinin ma'nâsıdır; ve hadîs-i kudsîde يا انسان خلقت الاشياء لاجلك و خلقتك لاجلى ya'ni "Ey insân-ı kâmil eşyâyı senin için yarattım ve seni de benim için yarattım" buyurulur. Binâenaleyh insân-ı kâmilin vücûdu Hak içindir.

گوش دار اکنون که عاشق می رسد　　　بسته عشق او را بِحَبْلٍ مِنْ مَسَدْ

4601. *Şimdi kulak tut ki âşık erişiyor, aşk onu liften örülmüş ipe bağlamıştır.*

"Ey bizi dinleyen kimse, şimdi kulak tut! Buhârâlı âşık, ma'şûkuna vâsıl oluyor, zîrâ aşk onu hurma lifinden örülmüş ipe bağlamıştır." Ma'lûmdur ki, "Tebbet" sûre-i şerîfesinde Ebû Leheb'in zevcesi hakkında فى جيدها حَبْلٌ مِنْ مَسَدْ (Tebbet, 111/5) ya'ni "Boynunda hurma lifinden örülmüş bir ip vardır" buyurulmuştur. Merkûm kadın eşrâf-ı Kureyş'den olduğundan odun hamalı değil idi ve boynunda da hurma lifinden ip yok idi; fakat bu tavsîf-i ilâhî onun sûret-i ma'neviyyesine âid idi, zîrâ suver-i ma'neviyyenin te'sîrâtı suver-i maddiyyâtda zâhirdir. Bu beyt-i şerîfde âşık-ı Buhârî'nın liften iple bağlanmış olmasını beyânda bu ma'nâya işâret buyurulur.

رسیدن آن بخاری عاشق بخدمت صدر جهان

O âşık-ı Buhârî'nin Sadr-ı Cihân'ın huzûruna erişmesi

چون بدید او چهرهٔ صدر جهان گوییا پریدش از تن مرغ جان

4602. *Vaktâki o Sadr-ı Cihân'ın çehresini gördü, gûyâ onun canının kuşu tenden uçtu.*

Sadr-ı Cihân'ın vekîli ve âşıkı Buhârâ'ya vâsıl olup ma'şûku olan Sadr-ı Cihân'ın cemâlini gördüğü vakit, sanki onun canının kuşu, cisminden uçtu.

همچو چوب خشك افتاد آن تنش سرد شد از فرق سرتا ناخنش

4603. *Onun o teni, kuru ağaç gibi düştü, başının tepesinden tırnağına kadar soğudu.*

هر چه کردند از بخور و از گلاب نی بجنبید و نه آمد در خطاب

4604. *Buhûrdan ve gül suyundan her ne yaptılarsa, ne kımıldadı ve ne de hitâba geldi.*

Âşıkın bayılıp düştüğünü görenler başına üştüler, buhûr yakıp koklattılar ve yüzüne gül suyu serptiler; ayıltmak için her ne yaptılarsa fâide etmedi, zavallı âşık ne kımıldadı ve ne de söz söyledi.

شاه چون دید آن مُزَعفَرْ روی او پس فرود آمد ز مرکب سوی او

4605. *Vatâki şâh onun muza'fer olan yüzünü gördü, derhal atından onun tarafına indi.*

"Muza'fer", "za'ferân" kelimesinden ism-i mef'ûldür; ve "za'ferân" Türkçe "safran" dedikleri güzel kokulu bir çiçeğin ismidir; ondan düğünlerde zerde yaparlar, rengi sarıdır. Burada âşıkın yüzünün sararmış olduğu ma'nâsınadır.

گفت عاشق دوست می جوید بتفت چونکه معشوق آمد آن عاشق برفت

4606. *Dedi: "Âşık harâretle ma'şûkunu ister, vaktâki ma'şûk geldi, âşık gitti."*

Sadr-ı Cihân atından inip, bayılmış olan âşıkının yanına geldi, dedi ki: "Kāide-i umûmiyye budur ki, herhangi bir âşık ma'şûkundan ayrıldığı vakit, yana yana o ma'şûkunu arar ve ister; vaktâki ma'şûkuna ulaşır, o vuslat ânında âşık kendisini gâib eder."

عاشق حقی و حق آنست کو   چون بیآید نبود از تو تارمو

4607. *Hakk'ın âşıkısın ve Hak odur ki, vaktâki o gelir, senden bir kıl teli olmaz.*

Cenâb-ı Pîr efendimiz kıssadan hisseye intikālen buyururlar ki: Ey Hak yolunun sâliki, sen şimdi Hakk'ın âşıkısın ve mürşidinden aldığın emre tebean riyâzet ve mücâhede ile ma'şûkun olan Hakk'a vâsıl olmak için çalışıyorsun; fakat işin hakîkati budur ki, ma'şûkun olan Hak sana zâtıyla tecellî buyurduğu vakit, senin sıfât-ı beşeriyyenden bir kıl teli kadar bile eser kalmaz; binâenaleyh kendi hâline dikkat et, eğer sıfât-ı beşeriyyenden cüz'î bir eser kalmış ise, Hakk'a vâsıl değilsin. Vaktâki bu ni'met-i tecellîye nâil olursun, ondan sonra cemî'-i irâdât-ı rûhânî ve cismânî, sûrî ve ma'nevî kalkıp Hakk'ın irâdesine muttasıl ve âkıbet onun sıfatıyla muttasıf olursun ve artık senin senliğin kalmaz, bu hâl içinde "Ene'l-Hak" dersen, doğru olur. Nitekim Evhadüddîn Kirmânî hazretleri bu ma'nâyı şöyle beyan buyururlar. Rubâî:

چندان برو این ره که دوئی بر خیزد   ور هست دوئی بره روی بر خیزد

تو او نشوی و لیك اگر جهد کنی   جائی برسی کز تو تویی بر خیزد

"Bu yola o kadar git ki, ikilik kalksın; ve eğer ikilik mevcûd ise yolculukda kalksın. Sen O olmazsın ve fakat eğer cehd edersen bir yere erişirsin ki, senden senlik kalkar."

Ehl-i hakîkat bu hâle "makām-ı ittihad" ta'bîr ederler.

صد تو چو فانیست پیش آن نظر   عاشقی بر نفس خود خواجه مگر

4608. *O nazar önünde senin gibi yüz fânî vardır; efendi sen ancak kendi nefsine âşıksın.*

Ma'şûk-i hakîkî olan Hakk'ın nazarı önünde, senin gibi pek çok fânî vardır. Ma'lûm olsun ki, vücûd-ı mecâzîyi fânî kılan Hakk'ın nazarı ya umûmî olur veyâ husûsî olur. Umûmîsi "mevt-i ıztırârî"yi tevlîd eder ki, bunda bilcümle mevcûdât müşterektir. Fakat husûsîsi "mevt-i ihtiyârî"yi tevlîd eder ki,

bu nazar inâyet-i ezeliyye ashâbına mahsûstur; fakat iki tecellîde dahi vücûd-ı vehmî da'vâsı beşerden kalkar, zîrâ mevt-i ıztırârî dahi tecellî-i zâtîdir. İmdi ey sâlik bu hayât-ı dünyeviyyede Hakk'ın âşıkı isen bil ki, hakîkatte ancak kendi vücûd-ı vehmînin nefyine âşıksın; zîrâ sende senlik vehmi var iken ma'şûk-ı hakîkîye vusûl müyesser değildir.

سايهٔ و عاشقى بر آفتاب　　　　شمس آيد سايه لا گردد شتاب

4609. *Gölgesin ve güneşe âşıksın, güneş gelir, gölge acele yok olur.*

"Ey sâlik senin bu vücûd-ı izâfîn gölgedir ve güneş mesâbesinde olan Zât-ı Hakk'ın âşıkısın; vaktâki güneş umûmen zâhir olur ve gölge derhâl yok olur." Ve şems-i zât ve zıll üzerine olan ma'lûmāt-ı esâsiyye *Fusûsu'l-Hikem*'de Fass-ı Yûsufî'de cenâb-ı Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî efendimiz tarafından beyân buyurulmuştur. Burada tafsîli uzun olur.

داد خواستن پشه از باد بحضرت سليمان

Sivrisineğin Süleyman (a.s.)ın huzûrunda rüzgârdan insâf istemesi

پَشّه آمد از حديقه وز گياه　　　　وز سليمان گشت پَشّه داد خواه

4610. [4624] *Sivrisinek bahçeden ve otlaktan geldi ve Süleyman'dan sivrisinek adâlet isteyici oldu.*

Ya'ni "Süleyman (a.s.)ın ahd-i nübüvvetinde bahçelerde ve otlaklarda peydâ olan sivrisinek o nebiyy-i zîşânın huzûr-ı şerîfine geldi ve Süleyman (a.s.)dan adâlet isteyici oldu."

اى سليمان معدلت مى گسترى　　　　بر شياطين و آدمى زاد و پرى

4611. *"Ey Süleyman, şeytanlar ve benî-Âdem ve perî üzerine adâlet yaparsın!"*

Sivrisinek Süleyman (a.s.)a hitâben dedi ki: "Ey hazret-i Süleyman, sen emr-i ilâhî ile şeytanlar ve insanlar ve perîler üzerinde adâlet icrâ edersin!"

"Şeytanlar"dan murâd, cin tâifesinin habîs kısmı ve "perîler"den murâd latîf kısmıdır.

مرغ و ماهی در پناه عدل تست　　　کیست آن گم گشته کش فضلت بجست

4612. *"Kuş ve balık senin adlinin hıfzındadır. Kimdir o zâyi' olmuş ki, onu senin fazlın istemedi?"*

"Havada uçan kuşlar ve denizde yüzen balıklar hep senin adlinin hıfzı altında müsterîhâne yaşarlar, senin fazlının istemediği bir zâyi' olmuş kimse var mıdır?" Ya'ni senin ahd-i nübüvvetinde hakkı elinden gitmekle hayâtında zâyi' olmuş bir kimse var mıdır? Yoktur. Eğer varsa mutlakā senin fazlın onun imdâdına yetişir, demek olur.

داد ده ما را که بس زاریم ما　　　بی نصیب از باغ و گلزاریم ما

4613. *"Bize adâlet ver, zîrâ biz çok zayıfız, biz bağdan ve gülzârdan nasîbsiziz."*

مشکلات هر ضعیفی از تو حل　　　پشه باشد در ضعیفی خود مثل

4614. *"Her bir zayıfın müşkilleri senden haldir; sivrisinek ise zayıflıkta mesel olur."*

"Her bir zayıf ve âcizi düştüğü güçlüklerden sen kurtarırsın; benim gibi bir sivrisinek ise zayıflıkta meşhûr darb-ı meseldir." Pek âciz bir kimseyi tavsîf için "Sivrisinek gibi" derler. Ve اِنَّ اللّٰهَ لاَ يَسْتَحْيٖۤ اَنْ يَضْرِبَ مَثَلاً مَا بَعُوضَةً (Bakara, 2/26) ya'ni "Allah Teâlâ muhakkak sivrisineği darb-ı mesel etmekten istihyâ muâmelesi buyurmaz" âyet-i kerîmesine işâret buyurulur.

شهره ما در ضعف اشکسته پری　　　شهره تو در لطف و مسکین پروری

4615. *"Biz za'fda, kanadı kırılmışlıkta meşhûruz; sen lutufda ve miskin besleyicilikte meşhûrsun."*

ای تو در اطباق قدرت منتهی　　　منتهی ما در کمی و بی رهی

4616. *"Ey sen ki, kudret tabakalarında müntehîsin; biz eksiklikte ve yolsuzlukta müntehîyiz!"*

"Ey nebiyy-i zîşân, sana sûrî ve ma'nevî tasarruf ihsân olunduğu cihetle zâhirî ve bâtınî olan kudret tabakalarında nihâyete vâsıl oldun, dilediğin gibi tasarruf edersin. Biz sivrisinekler ise kudretçe eksiklikte ve hayât-ı sûriyyemizdeki yolsuzlukta son derecedeyiz."

داد ده ما را ازین غم کن جدا　　دست گیر ای دست تو دست خدا

4617. *"İnsâf et, bizi bu gamdan ayır; el tut, ey ki senin elin Hudâ'nın elidir!"*

"Ey Süleyman (a.s.), sen zamânın peygamberi ve insân-ı kâmili olduğun için yeryüzünde Hakk'ın halîfesisin. Binâenaleyh senin elin Hakk'ın elidir, bize insâf et, bu gamdan kurtar, elimizi tut!"

پس سلیمان گفت ای انصاف جو　　داد و انصاف از که می خواهی بگو

4618. *Böyle olunca Süleyman dedi: "Ey insâf isteyici, adl ü insâfı kimden istiyorsun söyle!"*

کیست آن ظالم که از باد بُرُوتْ　　ظلم کردست و خراشیده است روت

4619. *"Kimdir, o zâlimdir ki, kibir ve gurûrundan zulm etmiştir ve senin yüzünü tırmalamıştır?"*

"Bâd-ı bürût", bıyık havası demek olup, tekebbür ve gurûr ve öğünmekten kinâyedir. (*Burhân* ve *Letâif* ve *Gıyâsü'l-Lügāt*).

ای عجب در عهد ما ظالم کجاست　　کو نه اندر حبس و در زنجیر ماست

4620. [4634] *"Ey aceb, bizim ahdimize zâlim nerededir ki, o bizim habsimizde ve zincirimizde değildir?"*

"Acîb şey! Bizim ahd-i nübüvvet ve saltanatımızda habsimizde mahbûs olmayan ve zincirimizde bağlanmamış olan bir zâlim kalmış mıdır ki, o böyle serbestçe gezip, halka zulm etsin?"

چونکه ما زادیم ظلم آن روز مرد　　پس بعهد ما که ظلمی پیش برد

4621. *"Vaktâki biz doğduk, zulüm o gün öldü; binâenaleyh bizim zamânımızda bir zulmü ileriye kim götürdü?"*

چون بر آمد نور ظلمت نیست شد　　ظلم را ظلمت بود اصل و عَضُدْ

4622. *Vaktâki nûr zâhir oldu. zulmet yok oldu, zulmün aslı ve kuvveti zulmet olur.*

Zamânın peygamberi ve insân-ı kâmili nûr-ı ilâhîdir. Nitekim Kur'ân-ı kerîmde قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللّٰهِ نُورٌ وَ كِتَابٌ مُبِينٌ (Mâide, 5/15) ya'ni "Allah tarafından size bir nûr ve bir açık kitâb geldi" buyurulur. Ve zulmün aslı ve kuvveti, zulmet-i ta-

bîiyye ve sıfât-ı hayvâniyyedir. "Vaktâki nûr-i ilâhî olan zamânın peygamberi kitâb ve şerîatle gelir, ortadan zulmet-i tabîiyyeyi yırtar ve sıfât-ı hayvâniyyeyi koparıp, yerine latîf olan sıfât-ı rûhâniyyeyi ikāme eder."

نك شياطين كسب و خدمت مى كنند ديگران بسته باصفادند و بند

4623. *"İşte şeytanlar kesb ve hizmet ediyorlar, dîğerleri bukāğılar ve bağlar ile bağlanmıştır."*

"Şeytanlar"dan murâd cinlerdir ve cinler iki kısımdır, birisi habîs ve dîğeri latîfdir. Ve cinlerin habîs olanları da iki nevi'dir: Birisi kābil-i istihdâm ve dîğeri gayr-ı kābil-i istihdâmdır. "Bağlı olanlar" bu nevi' cinlerdir; nitekim âyet-i kerîmede وَالشَّيَاطِينَ كُلَّ بَنَّاءٍ وَغَوَّاصٍ وَآخَرِينَ مُقَرَّنِينَ فِى الْاَصْفَادِ (Sâd, 38/37-38) ya'ni "O şeytanların hepsi binâ yapıcı ve denîze dalıcı ve dîğerleri bukāğılara bağlanmış idi" buyurulmuştur. Ve "asfâd", bukāğı ma'nâsına olan "safed"in cem'idir.

اصل ظلم ظالمان از ديو بود ديو در بندست استم چون نمود

4624. *"Zâlimlerinin zulmünün aslı şeytandandır, şeytan bağdadır; zulüm nasıl göründü?"*

"Zâlimler zulümlerini şeytanın iğvâsından ve vesvesesinden dolayı icrâ ederler, halbuki şeytan benim tasarrufât-ı ma'neviyyem ile bağlanmıştır; binâenaleyh zulüm dediğimiz kötü fiil bu beşerden bilâ-iğvâ nasıl zâhir oldu?"

ملك زآن دادست ما را كن فكان تا ننالد خلق سوى آسمان

4625. *"Kün fe-kân, mülkü, bize ondan dolayı vermiştir, tâ ki halk gök tarafına nâle etmiye."*

"Kün-fe-kân" cümle-i arabiyyedir. "Kün", "kevn" masdarından emr-i hâzır "fâ" ta'kîbiyye ve "kân", aynı masdarın mâzîsidir. Tercümesi: "Ol! emrini müteâkib, oldu" demek olur ki, bu ma'nâ, vücûd-ı izâfî âleminin hâlidir; ve vücûd-ı izâfî âlemi, vücûd-ı mutlakın tenezzül-i zâtîsinden hâsıl olan bir mertebedir. Binâenaleyh "Kün fe-kân bize mülkü verdi" demek, "Hak verdi" demek olur. Ya'ni "Hak bize bu âlem-i kevndeki tasarrufu, halk gök tarafına nâle ve feryâd etmesin" diye verdi demektir. Mazlûmların gök tarafına çıkan feryâdlarından ne şeâmet hâsıl olduğu ancak ehl-i keşf indinde ma'lûmdur. Akıl ve idrâki olanlar ihbârât-ı enbiyâ ve evliyâ üzerine zelzele ve tûfân ve mevsiminde yağmur yağmamak, kıtlık ve haddinden fazla yağan yağmurlar

sebebiyle seylâblardan felâketler zuhûra gelmek gibi, arz üzerine hilâf-ı nizâm olarak musallat olan ahvâl-i tabîiyyeden bu şeâmetin vücûdunu sezerler. Ve kalbleri ve akılları kör olan münkirler, "Bu gibi ahvâl-i tabîiyye, âlemde pek çok def'alar vâki' olmuş ve birçok insanlar da telef olmuştur; ve bundan sonra da yine öyle olacaktır" derler. Ve bunları, beşerin zulüm ve fesâdıyla alâkadar görmezler.

تا ببالا بر نيآيد دود ها   تا نگردد مضطرب چرخ و سها

4626. *"Tâ ki dumanlar yukarı çıkmıya, tâ ki çerh ve Sühâ muztarib olmıya!"*

"Çerh"den murâd, manzûme-i şemsiyyemizi teşkîl eden seyyârât ve "Sühâ", Benâtü'n-na'ş denilen yıldız kümesi içinde gâyet küçük görünen bir yıldızın ismidir. Ba'zı nüshalarda "Sühâ" yerine "semâ" vâki'dir. Arz üzerinde olan zulüm ve fesâddan, arzı muhît olan avâlimin muztarib olmasındaki sebeb budur ki, fezâdaki bî-nihâye âlemlerinin hepsinin hakîkati vücûd-ı mutlak-ı Hak'dır. Binâenaleyh hakîkatleri i'tibâriyle hepsi müttehiddirler ve aralarında kurb ve bu'd nisbetleri vârid değildir. Ancak sûretleri ve taayyünleri i'tibâriyle birbirinin gayrıdırlar; ve bu i'tibâr ile aralarında yakınlık ve uzaklık nisbetleri de vardır; Ve Hak zulüm ve fesâddan râzî değildir. İmdi bir zâlim, şeytanın iğvâsı ve sıfât-ı nefsâniyyesinin galebesi ile mazlûma zulm ettiği vakit, mazlûmun elemi bilcümle eşyâya sârî ve müessir olur; ve o teessürün eseri, her bir şeyin sûretinde o şeyin isti'dâdına göre zâhir olur. Bu bir hakîkattir ki, insan kendisini tedkîk ederse bu ma'nâyı nefsinde müşâhede eder. Meselâ hemcinsinden birisine bir zâlimin zulm ettiğini görünce, derhâl müteessir olur ve hattâ o zâlim, nefsinin gazab-ı hayvânîsi sükûnet bulduktan sonra vicdân azâbı duyar; fakat kesâfet-i tabîiyyede müstağrak olup, hayvandan daha aşağı olan sınıflar bu kesâfet-i tabiiyye kalkmadıkça teessürlerinin farkına varamazlar.

تا نلرزد عرش از نالهٔ يتيم   تا نگردد از ستم جانى سقيم

4627. *"Tâ ki arş yetîmin nâlesinden titremiye, tâ ki zulümden bir cân sakîm olmıya!"*

"Arş", lügatte taht, mülk ma'nâsınadır; burada mülk-i ilâhî olan vücûd-ı izâfî âlemine işâret buyrulur. Ya'ni "Yetîmin nâlesinden ve feryâdından, vücûd-ı izâfî âleminde titremek ve tezelzülât vâki' olmasın ve zulümden dolayı bir cân sakîm ve alîl olmasın!"

زآن نهادیم از ممالك مذهبی　　　تا نیآید بر فلکها یا ربی

4628. *Ondan dolayı memâlikden bir mezheb koyduk, tâ ki felekler üzerine bir "Yâ Rab" gelmiye.*

"Memâlik", "feth ile", memleketin cem'idir ve "memleket", kemâl-i kudret ile ihâta-i mülk etmektir ki, saltanattan ibârettir. Ya'ni "Biz enbiyâ tâifesi yeryüzünde zulüm vâki' olup da bir mazlûmun "Yâ Rab!" nidâsıyla feryâdı felekler üzerine çıkmamak için memleketleri ve saltanat-ı âlemi ihtiyâr ettik ve bu sebeble hükümranlığı kendimize bir mezheb ve âdet koyduk." Maksadımız halk üzerinde tagallüb ve istibdâd değildir, belki zâlimlerin zulümlerini def' etmektir. Onun için bizim hükûmetimiz aslâ zâlimlerin işine gelmez!

منگر ای مظلوم سوی آسمان　　　کآسمانی شاه داری در زمان

4629. *"Ey mazlûm, gök tarafına bakma, zîrâ şimdi göğe mensûb şâh tutarsın!"*

"Ey mazlûm olan sivrisinek, zulümden halâs için, gök tarafına bakıp feryâd etme, zîrâ bu zamanda göğe mensûb olan şâh-ı âdilin vardır." "Semâ"dan murâd ulüvvdür ve ulüvv ile mertebe-i ulûhiyyete işâret buyurulur. "Göğe mensûb olan şâh"dan murâd halîfe-i Hak olan Süleyman (a.s.) hazretleridir.

گفت پشه داد من از دست باد　　　کو دو دست ظلم بر ما بر گشاد

4630. [4644] *Sivrisinek dedi: "Benim dâdım rüzgârın elindedir ki, o zulmün iki elini bizim üzerimize açtı."*

"Dâd", burada feryâd ve figān ve tazallüm ma'nâsınadır. Sivrisinek dedi ki: "Yâ nebiyyallâh, benim feryâd ve figānım ve tazallümüm rüzgârın elindendir; o bizim cinsimize son derecede zulm edip durur."

ما بظلم او بتنگی اندریم　　　با لب بسته ازو خون میخوریم

4631. *"Biz onun zulmünden darlık içindeyiz, bağlanmış dudak ile ondan kan içiyoruz."*

"Bağlanmış dudak"tan murâd şikâyet için ağız açamamaktır; ve "kan içmek"ten murâd dahi, ezâ ve cefâya katlanmaktır. Ya'ni "Biz o rüzgârın zulmünden sıkıntı içindeyiz ve şikâyet için ağzımızı açamayıp, ezâ ve cefâsına katlanmaktayız."

امر کردن سلیمان علیه السلام پشهٔ متظلم را باحضار خصم بدیوان حکم

Süleyman (a.s.)ın mutazallim olan sivrisineğe hasmın hüküm dîvânına ihzârıyle emr etmesi

پس سلیمان گفت ای زیبا دوی امر حق باید که از جان بشنوی

4632. *İmdi Süleyman dedi: "Ey latîf vızıltılı, lâzımdır ki emr-i Hakk'ı can-dan dinliyesin!"*

"Devî", rüzgâr gürültüsü ve arı vızıltısı ve kulak çınlaması ve ba'zı ehl-i lügat indinde, bir şey anlaşılmayan ses, ma'nâsınadır. Burada sivrisinek ka-rînesiyle "vızıltı" ma'nâsınadır.

حق بمن گفتست هان ای دادور مشنو از خصمی تو بی خصمی دگر

4633. *"Hak bana demiştir ki: "Ey âdil, sakın sen bir hasımdan dîğer bir ha-sım olmaksızın dinleme!"*

Ya'ni "Hak Teâlâ bana emir buyurmuştur ki: "Ey adâlet edici olan pey-gamberim, sen sakın dîğer bir hasmın huzûru olmaksızın, onun hasmından da'vâyı dinleme!"

تا نیآید هر دو خصم اندر حضور حق نیآید پیش حاکم در ظهور

4634. *"Her iki hasım huzûra gelmedikçe, hak, hâkimin huzûrunda zuhûra gelmez."*

خصم تنها گر بر آرد صد نفیر هان و هان بی خصم قول او مگیر

4635. *"Hasım eğer yalnız yüz feryâd getirse, sakın ve sakın hasımsız onun sö-zünü tutma!"*

من نیآرم روز فرمان تافتن خصم خود را رو بیآور سوی من

4636. *"Ben fermandan yüz çevirmeğe kādir değilim; haydi git, kendi hasmını benim tarafıma getir!"*

گفت قول تست برهان درست   خصم من بادست و او در حکم تست

4637. *Dedi: "Senin sözün doğru hüccettir; benim hasmım rüzgârdır ve o senin hükmündedir."*

Sivrisinek Süleyman (a.s.)ın bu sözlerine cevâben dedi ki: "Yâ nebiyyallah, senin sözün i'tirâz kabûl etmeyen bir hüccettir; fakat benim hasmım rüzgârdır, ben onu senin huzûr-ı şerîfine ihzâr etmekten âcizim; halbuki o rüzgâr senin hükmün ve tasarrufun altındadır."

بانگ زد آن شه که ای باد صبا   پشه افغان کرد از ظلمت بیا

4638. *O şâh: "Ey sabâ rüzgârı, sivrisinek senin zulmünden feryâd etti, gel!" diye bağırdı.*

هین مقابل شو تو با خصم و بگو   پاسخ خصم و بکن دفع عدو

4639. *"Âgâh ol, sen hasma mukābil ol, hasmın cevâbını söyle ve düşmanı def' et!"*

Süleyman (a.s.) rüzgâra buyurdu ki: "Aleyhindeki da'vâdan âgâh ol ve hasmına mukābele et ve hasmının da'vâsına karşı söyleyeceğini söyle ve sana düşman olan sivrisineği hakkın olan müdâfaan ile def' et!"

باد چون بشنید آمد تیز تیز   پشه بگرفت آن زمان راه گریز

4640. [4654] *Vaktâki rüzgâr işitti, hızlı hızlı geldi, o zaman sivrisinek kaçmak yolunu tuttu.*

Rüzgâr Süleyman (a.s.)ın da'vetini işittiği vakit, şiddetli bir sûrette eserek mahkeme salonuna geldi; rüzgâr gelir gelmez, sivrisinek dahi kaçmak yolunu tuttu.

پس سلیمان گفت ای پشه کجا   باش تا بر هر دو رانم من قضا

4641. *Ba'dehû Süleyman (a.s.) dedi: "Ey sivrisinek, sabr et, tâ ki her ikiniz üzerine ben hüküm süreyim!"*

"Kazâ rânden", hüküm sürmek ve hüküm vermek, ma'nâsınadır.

گفت ای شه مرگ من از بود اوست   خود سیاه این روز من از دود اوست

4642. *Dedi: "Ey şâh, benim ölümüm onun vücûdundandır; benim günümde olan kara muhakkak onun dumanındandır."*

"Hod siyâh în rûz-ı men", "Hod siyâh der în rûz-ı men" takdîrindedir. "Gün"den murâd hayât-ı dünyeviyyedir. Ya'ni "Benim hayât-ı dünyeviyyemde olan nuhûset ve kara, o rüzgârın dumanından ya'ni zulmündendir" demek olur.

او چو آمد من کجا یابم قرار   کو بر آرد از نهاد من دمار

4643. *"O geldiği vakit, ben nerede karâr bulurum, zîrâ o benim tab'ımdan helâklik getirir."*

"Demâr", helâklik ve duman ve kökten koparmak ve helâk etmek. "Nihâd", tabîat, asıl, bünyâd, hilkat, cibillet demektir. Ya'ni "Rüzgâr geldiği vakit benim durabilmeğe tabîatım ve hilkatim müsâid değildir; zîrâ o benim tabîatım ve hilkatim cihetinden bana helâklik getirir ve beni kökümden koparır."

همچنین جویای درگاه خدا   چون خدا آید شود جوینده لا

4644. *Dergâh-ı Hudâ'yı isteyici de böyledir, vaktâki Hudâ gelir, arayıcı "lâ" olur.*

Cenâb-ı Mevlânâ (r.a.) efendimiz bu kıssada, rüzgârı kuvvet ve kudret cihetinden vücûd-ı hakîkîye ve sâlikin vücûdunu, acz ve za'f cihetinden sivrisineğe ve insân-ı kâmili de, zamânın Süleymân'ına teşbîh edip, bu kıssanın hissesini beyânen buyururlar ki: "Dergâh-ı Hudâ'ya vuslatı isteyen bir sâlik de böyledir. Vaktâki sâlik, mürşid-i kâmilin terbiyesiyle nefsinin mevhûm olan varlığından ve enâniyyetinden kurtulur; ondan sonra Hak Teâlâ hazretleri o sâlike mahzâ lutuf ve keremi ile bizzât tecellî buyurur. Sâlik o tecellî içinde "lâ" ya'ni "yok" olur." Bu bir hâldir ki, zevk ile anlaşılır. Bu hâli muhakkikler ba'zı misaller ile bir dereceye kadar akla takrîb buyurmuşlardır. Meselâ ateşte kızan demir, her ne kadar yine demir ise de, o kızgınlık içinde ateştir. "Ben ateşim!" diye bağırsa, doğru olur. Zîrâ o anda demirliği yoktur ve "lâ" olmuştur. Ve kezâ yıldızlar güneşin nûru altında gündüz görünmezler, onların ziyâları yok olur; ve kezâ bir bardak su içine şeker parçası atılsa, ayrılıp görünmez olur; fakat su içinde şekerin şekerliği yine mevcûddur; o şeker bu hâl içinde, "Ben suyum!" diye bağırsa doğru olur.

گرچه آن وصلت بقا اندر بقاست   لیك ز اول آن بقا اندر فناست

4645. *Gerçi o vuslat, bekā içinde bekādır; fakat o bekā evvelden fenâ içindedir.*

Ma'lûm olsun ki, sâlikin kesâfet-i nefsâniyyesi evvelen letâfet-i rûhâniyyeye mübeddel olur ve rûhun şânı ise bekādır; zîrâ şe'n-i ilâhîdir ve ba'dehû rûha tecellî-i rabbânî vâki' olur. Ve bekā zâtın sıfat-ı lâ-yenfekkidir; ve bu hâl ise, bekā içinde bekādır; ve sâlik için vuslat-ı Hak'dır. Ve bu hâller, abdin vücûd-ı mevhûm-ı mecâzîsi fânî olduktan sonra vâki' olduğu cihetle, fenâ içinde bekādır.

سایه‌هایی که بود جویای نور نیست گردد چون کند نورش ظهور

4646. *Nûr isteyici olan gölgeler, onun nûru zuhûr ettiği vakit yok olur.*

Zât-ı Hakk'ın nûrunu isteyici olan ve gölgeler mesâbesinde olan sâliklerin izâfî vücûdları, o Zât-ı mutlakın nûru zuhûr ettiği vakit, güneşin nûru altında yok olan ve istitâr eden yıldızlar gibi yok olurlar.

عقل کی ماند چو باشد سَرْ دِهْ او کل شیئ هالك الا وجهه

4647. *Vaktâki o baş verici olur, akıl ne vakit kalır? O'nun vechinden gayri hep hâlikdir.*

"Ser-dih o" daki "o" zamîrini şârihlerden ba'zıları sâlike râci' kılıp "Vaktâki sâlik ve âşık, Hakk'a baş verici olur, ne vakit akıl kalır?" ma'nâsını verirler. Ve ba'zıları Hakk'a râci' kılıp "Vaktâki Hak zuhûr edici olur, akıl ne vakit kalır?" ma'nâsını verirler. Ve bu ma'nâya göre "ser-dih", "ser-zede", zuhûr edici demek olur; hulâsa-i ma'nâ: "Vaktâki Hakk'ın zâtının nûru zuhûr edici olur ve binnetîce abdin vücûd-ı mevhûm-ı izâfîsi yok olur; binâenaleyh bu hâl içinde abdin aklı kalır mı?" Zîrâ âyet-i kerîmede كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ اِلاَّ وَجْهَهُ (Kasas, 28/88) ya'ni "O'nun vechinden ve zâtından gayri her bir şey hâliktir" buyurulur. Ve vücûdât-ı izâfiyye ise, min ciheti't-taayyün onun gayridir.

هالك آید پیش و جهش هست و نیست هستی اندر نیستی خود طرفه ایست

4648. *O'nun vechinin önünde var ve yok hâlik gelir; yokluk içinde varlık ise acîbdir.*

"Var"dan murâd, vücûd-ı izâfî ve "yok"dan murâd, adem-i izâfîdir ki, o da a'yân-ı sâbitedir. Zîrâ a'yân-ı sâbite, suver-i ilmiyye-i ilâhiyye olup, henüz vücûd kokusunu koklamamıştır, nitekim birçok mahallerde îzâhı geçti. İmdi gerek vücûd-ı ilmî ve gerek vücûd-ı izâfî, Hakk'ın zâtı muvâcehesinde fânî ve hâlikdirler ve bu vücûd-ı izâfî, var görünen bir yoktur. Nitekim âlemin vücûduna "nîst-i hest-nümâ" ["Var görünen yok"] derler. İşte bu yokluk, var

görünmek acîb bir şeydir. Akıl ile mukayyed olanlara böyle yokluk içinde varlığı kabûl etmek acîb görünür. Maahâzâ bir misâl-i hissî ile muhakkıkîn bunu akla takrîb etmişlerdir. Havalar sıcak olduğu vakit, buzun vücûdu yoktur, fakat ademde sâbittir; vaktâki hava soğur, sular incimâd eder. İşte buzların vücûdu yokluk içinde varlıktır; zîrâ asıl vücûd suyundur.

اندرين محضر خردها شد ز دست   چون قلم اينجا رسيده شد شكست

4649. *Bu mahzarda akıllar elden gitti; vaktâki kalem buraya erişti, kırıldı.*

Ya'ni "Hakk'ın tecellî-i zâtîsî vâki' olan mahzarda ve meşhedde akıllar elden gider; binâenaleyh akıl vâsıtasıyla bu meşhedin hâlinden lisânen haber vermek mümkin olmadığı [gibi], tahrîren de ifâde-i hâl kābil olamaz; ve bu bahse eriştiği vakit kalem kırılır ve yazmaktan âciz kalır."

نواختن معشوق عاشق بيهوش را تا بهوش باز آيد

Bî-hûş olan âşığı tekrâr akla gelmek için ma'şûkun okşaması

مى كشيد از بيهشى اش در بيان   اندك اندك از كرم صدر جهان

4650. [4664] *Sadr-ı Cihân onu kerem cihetinden bî-huşlukdan yavaş yavaş beyâna çekti.*

Cenâb-ı Pîr hâl-i fenânın tasvîrinden fâriğ olup, Sadr-ı Cihân kıssasına rücû' buyurdular: "Sadr-ı Cihân o bayılmış olan âşıkını kemâl-i kereminden o baygınlık içinden yavaş yavaş nutka ve beyâna çekmeğe çalıştı."

بانگ زد در گوش او شه كاى گدا   زر نثار آوردمت دامن گشا

4651. *Şâh onun kulağına, "Sana atâ altını getirdim, ey fakîr etek aç!" diye bağırdı.*

جان تو كاندر فراقم مى طپيد   چونكه زنهارش رسيدم چون رميد

4652. *"Senin canın ki, benim firâkımda çırpındı, onun hıfzına eriştiğim vakit niçin ürktü?"*

"Zinhâr" kelimesinin on kadar ma'nâsı vardır, burada hıfz u emân veyâ şitâb ma'nâları münâsib olur. "O canının hıfz u emânına eriştiğim veyâ ona şitâb ettiğim vakit" demek olur.

ای بدیده در فراقم گرم و سرد　　با خود آ از بیخودی و باز گرد

4653. *"Ey benim firâkımda germ ü serdi görmüş olan, bî-hodlukdan kendine gel ve geri dön!"*

مرغ خانه اشتری را بی خرد　　رسم مهمانش بخانه می برد

4654. *Akılsız tavuk bir deveyi misâfir resmiyle eve götürdü.*

چون بخانهٔ مرغ اشتر پانهاد　　خانه ویران گشت و سقف اندر فتاد

4655. *Vaktâki deve tavuğun kümesine ayak bastı, kümes yıkıldı ve tavanı düştü.*

Bu iki beyt-i şerîf 4649 numaralı beytin te'yîdi için îrâd buyrulan misâldir. O beyt-i şerîfde "Hakk'ın tecellî-i zâtîsî vâki' olan mahzarda, akıl elden gitti" buyurmuşlardı. Bu beyitlerde aklı, "tavuk kümesi"ne ve tecellî-i zâtîyi de "deve"ye teşbîh buyururlar. Deve tavuk kümesine ayak basınca, kümes nasıl yıkılırsa, tecelli-i zâtî vukū'unda dahi akıl dahi öyle harâb olur.

خانهٔ مرغست عقل و هوش ما　　هوش صالح طالب ناقهٔ خدا

4656. *Bizim akıl ve idrâkimiz tavuk kümesidir; sâlih olan akıl, Hudâ'nın nâkasının tâlibidir.*

"Bizim aklımız"dan murâd, akl-ı maâşdır ve akl-ı maâş gâyet zayıf bir akıldır; ahvâl-i âhiret ve hayât-ı ebediyye ile meşgūl olamaz. Onun tedbîri fânî olan rûh-ı hayvânî üzerindedir; binâenaleyh o tavuk kümesi gibi çürük ve zayıftır. Ve "akl-ı sâlih"den murâd, akl-ı maâddır, zîrâ bu akıl ahvâl-i âhireti ve hayât-ı ebediyyeyi idrâk eder ve onun levâzımı ile meşgūl olur. "Nâka-i Hudâ"dan murâd, rûh-ı izâfîdir ki, Hak onun hakkında وَ نَفَخْتُ فيهِ مِنْ رُوحى (Hicr, 15/29) ya'ni "Ben rûhumdan nefh ettim" buyurur; ve bu rûh Sâlih (a.s.)ın nâkası kayadan zuhûr ettiği gibi, rûh-ı izâfî dahi bu taayyün-i cismânî kayasından zâhir olur. Ve akl-ı maâd, bekā sâhibi ve âşık-ı Hak olan ve tecelliyât-ı rabbâniyyeyi kabûle müstaid bulunan bu nâka-i rûhu taleb eder.

ناقه چون سر کرد در آب و گلش　　نی گل آنجا ماند و نی جان و دلش

4657. *Vaktâki nâka onun suyunda ve çamurunda zuhûr etti, orada onun ne çamuru, ne canı, ne kalıbı kalır.*

"Ser-kerden", *Bahâr-ı Acem*'in beyânına göre, bir kimse ile berâber sülûk etmek ve yaşamak ve şürû' etmek ve sohbet etmek ve muvâfakat etmek ve zuhûr etmek ve peydâ olmak ma'nâlarına gelir; burada "zuhûr etmek" münâsibdir. Ya'ni "Vaktâki rûh-ı izâfî nâkası, o akl-ı maâdın suyunda ve çamurunda, ya'ni taalluk ettiği cisimde zuhûr etti ve peydâ oldu, artık o tecellî-i rûhânî vâki' olan yerde ne aklın taalluk ettiği cisim ve ne de rûh-ı hayvânî ve ne de kalb kalır; belki onun cismi ve rûh-ı hayvânîsi ve kalbi hep rûh-ı izâfî-i latîf olur." Nitekim kâmiller ارواحنا اشباحنا و اشباحنا ارواحنا ya'ni "Bizim rûhlarımız cisimlerimizdir ve cisimlerimiz rûhlarımızdır" buyurmuşlardır. Ve rûh-ı latîf, Hakk'ın âşıkıdır.

کرد فضل عشق انسانرا فضول   زين فزون جويى ظلومست و جهول

4658. *Aşkın fazlı insanı fuzûl etti; bu ziyâde isteyicilikten zalûm ve cehûldür.*

"Fazl", ziyâdelik demektir, naksın zıddıdır. Ve "fuzûl", fazlın cem'idir, ziyâdelikler demek olur; ve hadden aşkın ziyâdelik murâd olunur. Ya'ni "Tab'-ı beşerde merkûz olan aşk ve muhabbetin ziyâdeliği, insanı had dâiresinden taşırdı ve haddinden hâriç talebe sevk etti. İşte bu ziyâde isteyicilikten dolayı pek ziyâde zulm edici ve pek ziyâde câhil oldu." Zîrâ insan göklerin ve yerin ve dağların yüklenmeğe cesâret edemediği emâneti, ya'ni rûh-ı izâfî gibi hilâfet-i ilâhiyyeyi hâiz bir latîfeyi yüklendi. Nitekim انّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوَاتِ وَ الْاَرْضِ وَالْجِبَالِ فَاَبَيْنَ اَنْ يَحْمِلْنَهَا وَ اَشْفَقْنَ مِنْهَا وَ حَمَلَهَا الْاِنْسَانُ اِنَّهُ كَانَ ظَلُوماً جَهُولاً (Ahzâb, 33/72) ["Biz emâneti göklere, yere ve dağlara arz ettik de, onlar bunu yüklenmekten çekindiler, bundan endîşeye düştüler. İnsan onu yüklendi; çünkü o zalûm ve cehûldür"] âyet-i kerîmesinde beyân buyrulur. Ve bu âyet-i kerîmeye müteallik olan ebyât-ı şerîfe I. cildin 1989 numaralı beyt-i şerîfinde mündericdir.

جاهلست و اندرين مشكل شكار   مى كشد خرگوش شيرى در كنار

4659. *Câhildir ve bu müşkil avda; tavşan bir arslanı kucağa çeker.*

Yukarıki âyet-i kerîmede beyân buyrulduğu üzere, "Bu âlem-i kevnde insan pek câhildir. Bu cehli sebebiyle gâyet güç büyük bir avı avlamak ister; o av dahi zât-ı Hakk'a vuslattır. İnsanın bu husûsdaki avcılığı, bir tavşanın arslanı kucağa çekmesine benzer." Bu teşbîhde vech-i şebeh zât-ı Hakk'ın tecellîsi hîninde, vücûd-ı mecâzî ahkâmının muattal olmasıdır. Nitekim arslan tavşanı yakaladığı vakit, onun varlığını yokluğa tahvîl eder.

کی کنار اندر کشدی شیر را　　　　گر بدانستی و دیدی شیر را

4660. [4674] *Eğer arslanı bilseydi ve görseydi, arslanı kucağa ne vakit çeker idi?*

Onun bu avdaki cehlinin sebebi, arslanı bilmemesi ve görmemesidir; zîrâ görmek ve bilmek cehli izâle eder; eğer bile idi ve göreydi, hiç arslanı kucağına çeker mi idi?

ظالمست او بر خود و بر جان خود　　　　ظلم بین کز عدلها گوی برد

4661. *O kendine ve kendinin canına zâlimdir; zulmü gör ki, adllerden topu götürür.*

Cehli sebebiyle bu müşkil ve büyük ava teşebbüs eden insan, âyet-i kerîmede de beyân buyrulduğu vech ile zalûmdur, ya'ni pek zâlimdir. "Fakat onun bu zulmü, kendinin varlığına ve rûh-ı hayvânîsine âid olur. Fakat netîcede bu öyle bir zulüm olur ki, meydan-ı müsâbakada ortadan topu kapar." **Zulüm,** bir şeyi mevziinin gayrine koymaktır; ve sâlik Zât-ı Hakk'a vuslat avında, kendi varlığının ve enâniyetinin ve rûh-ı hayvânîsinin huzûzâtı hilâfında hareket eder. Bunun için kendi enâniyetine ve rûh-ı hayvânîsine karşı zâlim olur. Onun bu zulmü, her ne kadar kendi varlığının fenâsını mûcib ise de, netîcede bekā-billâhı mûcibdir ve bütün adillerin menbaıdır; zîrâ her emrin hikmetine muttali' olur. Binâenaleyh her şeyi yerli yerine vaz' eder ve bu da adl-i mahzdır.

جهل او مر علمها را اوستاد　　　　ظلم او مر عدلها را شد رشاد

4662. *Onun cehli, muhakkak ilimlere üstâd, onun zulmü, adillere reşâd oldu.*

"Cehli sebebiyle cesâret ettiği müşkil av netîcesinde, arslan mesâbesinde olan hakîkat-ı vücûdu avladı, fakat kendisinin kendiliği kalmadı. Onda hükümrân olan Hak oldu. Binâaenaleyh onun ilmi, ilm-i Hak oldu. İlm-i Hak ise, bütün ilimlerin üstâdıdır. Ve bu avı avlamak nefsine ve rûh-ı hayvânîsine zulüm oldu; fakat adillerin doğru yolu oldu." Zîrâ bunlar Hakk'ın mâsivâsıdır. Mâsivâ-yı Hakk'ı yok etmek, Hakk'ı isbât ederek şirkten kurtulmaktır. Nitekim âyet-i kerîmede اِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ (Lokmân, 31/13) ya'ni "Muhakkak şirk, azîm olan zulümdür" buyrulur.

دست او بگرفت کین رفته دمش　　　　آنگهی آید که من دم بخشمش

4663. *"Bu gitmiştir, onun nefesi o vakit gelir ki, ben ona nefes bahş ederim!" diye onun elini tuttu.*

Bu beyit Sadr-ı Cihân lisânındandır. Sadr-ı Cihân bu bayılıp kendinden geçmiş olan âşıkına: "Sana atâ altını getirdim eteğini aç!" diye bağırdı ise de, o kendine gelmedi. Onun bu hâli üzerine "Bu zavallı kendinden geçmiştir. Onun kesilmiş olan nefesi, ben ona nefes bahş ettiğim vakit gelir!" dedi. Burada "fenâ-fillâh" makāmında olan sâlikin nefha-i ilâhî ile "bekā-billâh" mertebesine geldiğine işâret buyrulur.

چون بمن زنده شود این مرده تن　　　جان من باشد که رو آرد بمن

4664. *"Bu teni ölmüş vaktâki benim ile diri olur, benim canım olur ki bana yüz getirir."*

"Bu ahkâm-ı cismâniyyesi ve sıfât-ı hayvâniyyesi ölmüş olan âşık, vaktâki benim nefham ile diri olur, artık bana müteveccih olan benim canım olur." Ba'zı nüshalarda "Cân-ı men bâşed ki âyed der beden" sûretindedir, ma'nâsı "Benim canım olur ki, bedene gelir" demek olur. Ve cenâb-ı Pîr efendimiz *Dîvân-ı Kebîr*'lerinin bir beyt-i şerîflerinde bu makām hakkında şöyle buyururlar. Beyit:

دل چو جای حق بود حق بامنست من بحق　　حق بحق واصل شده بر خویشتن هو هو زنم

"Vaktâki gönül Hakk'ın yeri oldu, Hak benim iledir, ben de Hak ileyim; Hak Hakk'a vâsıl olup, kendi üzerinde Hû Hû çağırırım."

من کنم او را ازین جان محتشم　　　جانکه من بخشم ببیند بخششم

4665. *"Ben onu bu candan muhteşem ederim; benim bahş ettiğim can, atâmı görür."*

Bu beyitler Sadr-ı Cihân lisânından âşıka hitâb perdesi arkasında Hak tarafından makām-ı fenâda bulunan sâlikedir. Ya'ni "Ben ona nefh ederim, benim ile diri olur; onun canı bilâ-vâsıta bana mensûb olan can olur. İşte ben onu bu candan debdebelenmiş ve heybetlenmiş ederim. Benim bilâ-vâsıta bağışladığım bu can, benim atâmı görür ve bu can benim halîfem ve emânetim olan rûh-ı izâfîdir" demek olur.

Ma'lûm olsun ki, insan alelâde "rûh-ı hayvânî" ile doğar ve âlem-i ervâhdan ona taalluk edecek bir rûh-i insânî de vardır; fakat o rûh kendi âlemindedir, aslâ bedene dâhil değildir. Bedende olan ancak rûh-ı hayvânîdir ve rûh-ı hayvânînin vezîri insanda "akl-ı maâş"dır. Binâenaleyh akl-ı ma-

âşın, idâresi altında olan rûh-ı hayvânî, kendi nefsini ve âlem-i zâhiri i'mâr ile meşgûl olur. Ve bu rûh-ı hayvânî dahi her ne kadar Hakk'ın mevhibesi ise de, tabâyi' ve anâsır vâsıtasıyladır ve aslâ bekāsı yoktur. Bir mumun şu'lesi gibi, mevt-i tabîî ile söner gider. İşte tabîat ulemâsının bildikleri rûh budur. Ve şahs-ı insânîye taalluk eden "rûh-ı izâfî" ise, mertebe-i vâhidiyyetten bilâ-vâsıta ilk gayriyet libâsı ile zâhir olan bir cevher-i mücerred-i nûrânîdir. O şahsa kendi âleminden nazar eder ise de, ondaki zulmet-i nefsâniyye ve kesâfet-i hayvâniyyenin galebesi sebebiyle sıfâtını ızhâr edemez; vaktâki sâlik, mürşid-i kâmil terbiyesiyle yaptığı mücâhedât ve riyâzât sebebiyle kalbini zulümât-ı tabîiyyeden ve levsiyyât-ı hayvâniyyeden temizler, bu nâka-i rûh, bu taayyün-i cismânî kayasından baş çıkarır. Nitekim yukarılarda îzâh olundu. Ve atâyâ-yı zâtiyye ve esmâiyyeyi gören ancak bu rûh-ı izâfîdir.

جان نا محرم نبيند روى دوست　　　جز همآن جان كاصل او از كوى دوست

4666. *Nâ-mahrem olan can dostun yüzünü görmez; hemen o canın gayri ki, onun aslı dostun mahallesindendir.*

Nâ-mahrem olan rûh-ı hayvânî, bu âlem-i kesâfet içinde cilveger olan dostunun yüzünü göremez. فَاَيْنَمَا تُوَلُّوا فَثَمَّ وَجْهُ اللهِ (Bakara, 2/115) Ya'ni "Ne tarafa teveccüh edersen, Allah'ın vechi vâki'dir" âyet-i kerîmesinden aslâ haberdâr olamaz. Dostun yüzünü gerek bu keserât içinde ve gerek mevâtın-ı sâirede müşâhede eden ancak o dost-ı hakîkînin mertebe-i vâhidiyyetinden bilâ-vasıta zâhir olan rûh-ı izâfîdir.

در دمم قصاب وار اين دوست را　　　تا هلد آن مغز نغزش پوست را

4667. *Bu dosta kasab gibi üflerim, tâ ki onun latîf olan içi kışrı terk ede.*

Bu sâlik-i âşıka, koyunu şişirip derisini yüzmek için üfleyen kasab gibi üflerim, tâ ki onun latîf olan bâtını ve rûh-ı izâfîsi, kışırdan ibâret olan rûh-ı hayvânîsinin sıfâtını ve cismâniyyet ahkâmını terk ede.

گفت اى جان رميده از بلا　　　وصل ما را در گشاديم الصلا

4668. *Dedi: "Ey belâdan ürkmüş can, biz vuslatımıza mahsûs olan kapıyı açtık; salâdır!"*

Ma'şûk makām-ı fenâdaki âşıka dedi: "Ey belâ-yı aşkdan ürküp kendinin kendiliğini terk etmiş olan can, biz visâlimize mahsûs olan kapıyı açtık, salâdır, seni vuslatımıza da'vet ediyoruz."

ای خود ما بیخودی و مستی ات　　　ای ز هست ما هماره هستی ات

4669. *"Ey kimse, senin bî-hodluğun ve sarhoşluğun bizim kendimizdir. Ey kimse, senin varlığın dâimâ bizim varlığımızdandır."*

"Ey âşık bendem! Senin hakîkatin, benim vücûdum olduğundan, senin izâfî olan varlığın kalkıp sana bî-hodluk ve sarhoşluk ârız olur ve kendinden geçer isen, hakîkatin olan benim vücûdum ve kendim zâhir olur. Çünkü senin her bir mevtındeki varlığın, bizim varlığımızdandır; bizim varlığımız bilcümle varlıkların kayyûmudur."

با تو بی لب این زمان من نو بنو　　　رازهای کهنه گویم می شنو

4670. [4684] *"Bu zaman, ben sana dudaksız yeni yeni eski sırları söylerim, dinle!"*

"Eski sırlar"dan murâd, hakāyık-ı eşyânın lisân-ı isti'dâd ile Hak'dan taleb ettikleri hükümler ve Hakk'ın da onlar hakkındaki emr-i irâdîsidir. "Yeni yeni söylemek"den murâd bu kadîm olan ahkâm ve esrârın o muhakkik olan âşıka yeniden inkişâfıdır. "Dudaksız söylemek"den murâd, âlem-i zâhirdeki elfâz ve sadâ olmaksızın bu esrârın telakkîsidir. Hz. Şeyh-i Ekber Muhyiddîn-i Arabî (r.a.)ın *Tedbîrât-ı İlâhiyye* kitâbının dokuzuncu bâbında bu husûsda beyânât-ı aliyyeleri vardır ki, burada şerhan zikr olunur:" Muhakkikler hem âlem-i melekûtu ve hem de âlem-i mülkü müşâhede sebebiyle kitâb-ı merkūmdadır. Binâenaleyh arza vely (ولی) olunan şeyi ve onda tekevvün eden sûretleri hissen müşâhede ederler. Ve râkımın, ya'ni esmâ-i ilâhiyyenin her mevtınde vely (ولی) ettiği şeydir ki, o şey ezelde tahakkuk etmiş olan sır, ya'ni a'yân-ı sâbite hakkında mâ-fevka'l-arşdır. Ya'ni cismâniyyetin ve vücûdât-ı izâfiyyenin fevkıdir; ve avâlim-i emrin, ya'ni avâlim-i şe'nin ba'zısı hakkında mâ-fevka's-semâdır. Ya'ni âlem-i halkın mâ-fevkı olan âlem-i misâl-i mutlaktır. O şeyi kalben ve aklen müşâhede ederler. Hattâ kalblerinden feza' ve ürküntü ref' olundukda, "Bu zâhir olan nedir?" derler. Hak Teâlâ'dan "Rabb'inizdir!" diye hitâb gelir, onlar dahi "Bu keşif bâtıl değil, hakdır!" derler. İmdi Hak onlara tecellî eder, onlar mütecellî olan Hakk'a hitâb ederler ve Hak Teâlâ dahi onlara hitâb eyler. Binâenaleyh bu tecellî içinde ekvân ve eşyâdan münhacib olurlar. Ve

bu ekvân ve vücûdât-ı izâfiyye perdesi yırtıldığı ve onların indinde esbâb mün'adim olduğu vakit, halâyık hakkında sırr-ı kaderin nasıl hükm ettiğine nazar eylerler ve emri mebde'i üzerine mülâhaza ederler. Ya'ni âlem-i şehâdette mütekevvin olan efrâd-ı halâikın a'yân-ı sâbitelerini müşâhede edip ezelde ve ibtidâda hangi ism-i ilâhînin mazharı olduğuna vâkıf olurlar; ve bu sırr-ı kaderin onlar üzerinde esbâb perdesi arkasından nasıl hükm ettiğini görüp, onları bütün ef'âl ve harekâtında ma'zûr görürler. (...) Bu ehl-i keşf isterlerse, bu müşâhedelerinden bahs etmeyip sükût ederler ve isterlerse iktizâ-yı hâle göre söylerler; ve Hak Teâlâ onlara bî-harf u savt hitâb eder."

زآنکه آن لبها ازین دم می رمد   بر لب جوی نهان بر میدمد

4671. *"Zîrâ ki o dudaklar bu demden ürker; gizli olan ırmağın kenarında zâhir olur."*

Ya'ni "Bu cismânî olan dudaklar, bu esrâra müteallık olan sözü telaffuz etmekten ürker. Çünkü emr-i teklîfi, ya'ni şer'-i zâhir, emr-i irâdîyi, ya'ni sırr-ı kaderi örtmüştür. Binâenaleyh bu esrâra müteallık olan sözler, gizli ırmak mesâbesinde olan rûh-ı kâmilin kenârı mesâbesinde olan kalb ve aklında zâhir olur." Zîrâ Hak Teâlâ kulûb-ı kâmilîne, cem'iyyet-i esmâiyyesiyle mütecellîdir. Nitekim hadîs-i kudsîde لا يسعنى ارضى و لا سمائى و لكن يسعنى قلب عبدى المؤمن ya'ni "Yerime ve göğüme sığmadım, velâkin mü'min kulumun kalbine sığdım" buyurulur.

گوش بی گوشی درین دم بر گشا   بهر راز يفعل الله ما يشا

4672. *"Yef'alüllâhu mâ yeşâ'" sırrı için, kulaksız, kulağı bu deme aç!*

يَفْعَلُ اللّٰهُ مَا يَشَاءُ (İbrâhîm, 14/27) ya'ni "Allah Teâlâ dilediğini işler;" ve انّ الله يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ (Mâide, 5/1) "Allah Teâlâ dilediği şeye hükmeder" âyet-i kerîme[ler]inin sırrını işitmek için, bu zâhirî kulağa benzemeyen rûhun kulağını, esrâra müteallık olan hitâb-ı ilâhîye aç!

Ma'lûm olsun ki, Hakk'ın kudreti irâdesine ve irâdesi ilmine ve ilmi de ma'lûma tâbi'dir. Ya'ni Hak "irâde" etmediği şeye kudret sarf etmez ve "ma'lûm" olmayan şeyi irâde buyurmaz; ve "ilim" ma'lûma taalluk eder ve ma'lûm ise "a'yân-ı sâbite"dir; ve a'yân-ı sâbite ise, esmâ-i ilhahiyyenin ilmî sûretleridir. Âyet-i kerîmede وَلَوْ شَاءَ لَهَدٰيكُمْ اَجْمَعِينَ (Nahl, 16/9) ya'ni "Eğer Hak murâd ede idi, hepinize hidâyet ederdi" buyurulur. Bunun ma'nâsı,

a'yân-ı sâbitenin hepsinde hidâyete kābiliyet olmadığı için Hak cümlenin hidâyetini murâd buyurmadı demek olur.

چون صلای وصل بشنیدن گرفت   اندك اندك مرده جنبیدن گرفت

4673. *Vaktâki vasl salâsını işitmeğe başladı, ölü yavaş yavaş kımıldamağa başladı.*

Ya'ni "Âşık, Sadr-ı Cihân'ın visâle da'vetini işitmeğe başladığı vakit, ölü hâlinde bulunan o âşık yavaş yavaş harekete gelmeğe başladı." "Şenîden giriften" ve "cünbîden giriften", işitmeğe başlamak ve kımıldamağa başlamak ile tercüme edilir. Burada fânî-fillâh olan sâlikin bekā-billâh mertebesine geldiğine işâret buyrulur.

نی کم از خاکست کز عشوهٔ صبا   سبزه پوشد سر برآرد از فنا

4674. *Topraktan aşağı değildir; zîrâ sabânın işvesinden yeşillik giyer, fenâdan baş çıkarır.*

Bî-hûş olan âşık, topraktan aşağı değildir ki, ma'şûkun visâle da'vetini işitsin de, harekete gelmesin; zîrâ toprak cemâddan ibâret iken, latîf ve serin bir halde esen sabâ rüzgârının işvesinden ve hareketinden müteessir olup, yeşillik giyer ve hâl-i fenâdan baş çıkarıp nebât mertebesine gelir.

کم ز آب نطفه نبود کز خطاب   یوسفان زایند رخ چون آفتاب

4675. *Nutfe suyundan aşağı değildir; zîrâ hitâbdan yüzü güneş gibi Yûsuflar doğurur.*

O âşık, nutfe suyundan dahi aşağı değildir; zîrâ o nutfe suyu, hitâb-ı ilâhîden kadınların rahimlerinde tedrîcen perverde olup, nihâyet Yûsuf (a.s.)ın hüsnüne müşâbih güneş gibi parlak yüzlü güzeller doğururlar.

کم ز بادی نیست شد کز امر کن   در رحم طاوس و مرغ خوش سخن

4676. *Bir yelden aşağı değildir; zîrâ "Kün!" emrinden rahimde tâvus ve hoş sözlü kuş oldu.*

"Bâd" ya'ni "yel"den murâd, kuşların erkeklerinin, dişilerinin makzerelerine, kendi makzerelerinden çıkardıkları yel ve havadır ki, bundan yumurtalara hayât ilkā olunur. Ya'ni "Bî-hûş olan âşık bir horozun ve dîğer erkek kuşların çıkardıkları yelden daha aşağı değildir; zîrâ bu yel, Hakk'ın "Kün!"

ya'ni "Ol!" emrinden dişilerin rahminde gâyet müzeyyen tavus kuşu veyâhud latîf sûrette öten bülbül vesâire gibi birtakım kuşlar olur."

کم ز کوه سنگ نبود کز ولاد　　ناقهٔ کآن ناقه ناقه زاد زاد

4677. *Taş olan dağdan aşağı değildir; velâdet cihetinden bir nâka doğurdu ki, o nâka da nâka doğurdu.*

Kezâ o âşık-ı bî-hûş, kayalık olan bir dağdan aşağı değildir; zîrâ kayadan müteşekkil olan böyle bir dağ, Hakk'ın emri geldiği vakit, Sâlih (a.s.)ın mu'cizesi olmak üzere velâdet cihetinden bir dişi deve doğurdu, o dişi deve de kezâlik bir dişi deve doğurdu ki, tafsîlâtı tefsîr kitablarında mündericdir.

زین همه بگذر نه آن مایهٔ عدم　　عالمی زاد و بزاید دمبدم

4678. *Bunların hepsinden geç! O mâye-i adem azîm âlemi doğurmadı mı ve dembedem doğurmaz mı?*

"Mâye-i adem"den murâd, adem-i izâfîdir. Nitekim birçok mahallerde îzâh olundu; ve adem-i izâfî mertebesi, vücûd-ı izâfî âlemine nisbetle, ilm-i ilâhî mertebesidir. Ya'ni "Ta'dâd ettiğimiz toprak, nutfe ve yel ve kayalık gibi taayyünâtdan, emr-i ilâhî ile vücûda gelen tevellüdâtdan geç, daha büyüklerine bak! O mâye-i adem fezâda, arzımız gibi koca bir âlemi doğurmadı mı? Dembedem fezâda bizim âlemimizin emsâlini ve daha büyüklerini doğurmaz mı?" Nitekim âyet-i kerîmede يَوْمَ نَطْوِى السَّمَاءَ كَطَىِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ كَمَا بَدَأْنَا اَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ (Enbiyâ, 21/104) ya'ni "O günde ki, semâyı kitâblara mahsûs olan sicillin dürülmesi ve bükülmesi gibi dürer ve bükeriz. Halkın evvelinde başladığımız gibi, onu iâde ederiz" buyurulur. Bu beyt-i şerîfde şimdiki ilm-i hey'etin keşfiyyâtına işâret buyrulur.

بر جهید و بر طپید و شاد شاد　　یك دو چرخی زد سجود اندر فتاد

4679. *Sıçradı ve çırpındı ve sevine sevine bir iki çerh vurdu, secdeye düştü.*

"Çerh zeden", Mevlevîler'in semâ'ı gibi dönmek demektir. Ya'ni "Sadr-ı Cihân'ın iltifâtı üzerine onun âşıkı olan vekîli kendine geldi ve düştüğü mahalden sıçradı ve çırpındı ve sevine sevine bir iki def'a döndü ve ma'şûkunun huzûrunda iltifâtına teşekküren secdeye vardı." Bu beyt-i şerîfde sâlikin bekā mertebesine geldiğine işâret buyrulur.

باز خویش آمدن عاشق بیهوش و رو آوردن او بثنا و شکر عاشق

Bî-hûş olan âşığın tekrâr kendine gelmesi ve onun senâ ile teveccühü ve âşıkın şükrü

گفت ای عنقای حق جانرا مَطَاف　　شکر که باز آمدی زآن کوه قاف

4680. [4694] *Dedi: "Ey cana metâf olan Hakk'ın ankāsı, şükür ki o Kāf dağından geri geldin!"*

"Metâf", tavâf edecek ve dönecek yer, "ankā' " ismi var, cismi yok gâyet büyük bir kuşun ismidir. "Sîmurg" ve "zümrûd-i ankā" dahi derler. "Kûh-i Kāf" ankānın barındığı bir dağın ismidir. Burada "ankā"dan murâd fenâ-fillâh ve bekā-billâh mertebelerini hâiz olan insân-ı kâmildir. Zîrâ bu kâmilin ismi vardır, hakîkatte cismi kalmamıştır; mevhûm olan vücûd-ı mecâzîsi nazarından kâmilen kalkmıştır. "Kāf dağı"ndan murâd, makām-ı ittihâddır ve bu mertebe zevkîdir. Bâyezîd-i Bistâmî hazretleri bu makāmda سبحانى ما اعظم شانى ["Ben kendimi tesbîh ederim, benim şânım ne yücedir!"] ve Cüneyd-i Bağdâdî hazretleri ليس فى جبتى سوى الله ["Cübbemde Allah'dan başkası yoktur"]; ve Hüseyin ibn Mansûr-ı Hallâc hazretleri "Ene'l-Hak" dediler. Böyle bir veliyy-i kâmil, Hakk'ın ankāsı olur ve canlar onun etrâfında Ka'be gibi tavâf ederler. Bu makāmdan sahva gelen insân-ı kâmil mürşid olur. Kûh-i Kāf'dan geri gelmekle mürşid-i kâmil olduğuna işâret buyrulur. Bu söz âşıkın Sadr-ı Cihân'a olan hitâbıdır.

ای سرافیل قیامتگاه عشق　　ای تو عشق عشق وای دلخواه عشق

4681. *"Ey aşk kıyâmet-gâhının İsrâfil'i, ey sen ki aşkın aşkı ve ey sen aşkın dil-hâhısın!"*

"Ey aşk kıyâmetinin koptuğu mahallin İsrâfil'i, ya'ni kıyâmette İsrâfil (a.s.) sûrunu üflediği vakit, ölüleri diriltiği gibi, sen de aşkın kopardığı kıyâmet mahallindeki ölüleri diriltmekte İsrâfil gibisin. Ey sen ki, aşk denilen hâlin aşkı ve zâtısın ve ey sen ki, aşkın iç yüzünün, matlûbusun!"

اولین خلعت که خواهی دادنم　　　　گوش خواهم که نهی بر رو زنم

4682. *"Evvelki hil'at ki, bana vermek istersin, kulak isterim ki, penceremin üzerine koyasın!"*

"Hil'at", pâdişâhlar tarafından bendelerine ikrâmen verilen libâs ma'nâsınadır. "Pencere"den murâd, âşıkın ağzıdır. Ya'ni "Ey şâh, bana vereceğin ilk hil'at ve ikrâm, benim pencerem mesâbesinde olan ağzımın üzerine kulağını koyup, söyliyeceğim kelâmlarımı lutfen dinliyesin!" demek olur.

گرچه می دانی بصفوت حال من　　　　بنده پرور گوش کن اقوال من

4683. *"Gerçi safvet ile, benim hâlimi bilirsin, ey bende- perver, sözlerimi dinle!"*

"Gerçi kalb-i şerîfinin safveti sebebiyle benim havâtırıma muttali' olur ve hâlimi bilirsin; fakat ey bende-perver, ism-i Zâhir'in ahkâmı cereyân etmiş olmak için, elfâz-ı zâhire ile de hâlimi söyliyeyim, sözlerimi dinle!"

صد هزاران بار ای صدر فرید　　　　ز آرزوی گوش تو هوشم پرید

4684. *"Ey ferîd olan Sadr, yüz binlerce kere senin dinlemen arzûsundan aklım uçtu."*

"Ey yektâ ve asrında tek olan Sadr-ı Cihân, pek çok def'alar der idim ki: "Âh ahvâl-i pür-melâlimi söylesem de dinlese!" der idim ve bu arzûmun şiddetinden aklımı gāib edip kendimden geçerdim."

آن سمیعی تو و آن اصغای تو　　　　وآن تبسمهای جان افزای تو

4685. *"Senin işiticiliğin ve senin o meylin ve o senin can artırıcı tebessümlerin."*

آن نیوشیدن کم و بیش مرا　　　　عشوهٔ جان بداندیش مرا

4686. *"O benim eksiğimi ve ziyâdemi, benim bed-endîş olan canımın işvesini tefahhus etmen!"*

"İşve, uşve", zam ve kesr ile, gece uzaktan görülen ateş ma'nâsınadır; ve kesr ile mecâz olarak, nâz ma'nâsına gelir ve Fârisî'de "rîhten ve gümâşden ve dâden ve harîden ve fürûhten" masdarlarıyla, hîle ve hud'a, ma'nâsında kullanılır ve bu gibi mevki'lerde, ızhâr etmek, ma'nâsına da olur. (*Bahâr-ı Acem*). "Neyûşîden" işitmek ve dinlemek, aramak ve istemek ve tecessüs ve tefahhus etmek ma'nâlarına gelir. Ya'ni "O benim noksân veyâ fuzûlî olan ahvâlimi, benim şer ve fesâd düşünücü olan canımın zulmet-i tabîat görünen ateşini tefahhus ve tecessüs etmen!" Bu hâl, mürşid-i kâmilin mürîdi hakkındaki hâlidir.

قلبهای من که آن معلوم تست　　　پس پذیرفتی تو چون کان درست

4687. *"Benim kalplarım ki, o senin ma'lûmundur, imdi sen onu dürüst ma'den gibi kabûl ettin."*

"Benim kalp ve sahte olan ahvâl ve muâmelâtım ki, sen onları bilirsin, benim yüzüme vurmadın da sen onları sağlam ve temiz ef'âl ve muâmelât gibi kabûl ettin." Bu da kezâ mürşid-i kâmilin hâlidir.

بهر کستاخئ شوخ غرهٔ　　　حلمها در پیش حلمت ذرهٔ

4688. *"Bir mağrûr lâubâlînin edebsizliği için hilimler senin hilminin önünde bir zerredir."*

Bu haller mürîdin bidâyet-i ahvâlidir ki, mürşid-i kâmilin pâyesini ve Hak indindeki kadr ü menziletini idrâk edemediği için huzûrunda lâubâlî ve mağrûr bulunur. Zâhirî terbiye şeklinde türlü türlü terbiyesizlikler yapar, fakat mürşid-i kâmilin hilmi gālib olduğu için, onu ma'zûr görür ve itâb etmez.

اولا بشنو که چون ماندم ز شست　　　اول و آخر ز پیش من بجست

4689. *"Evvelâ dinle ki, oltadan kaldığım vakit, evvel ve âhir benim önümden sıçradı."*

"Ey mürşid-i kâmil, evvelen dinle ki, senin terbiyenin ve tasarrufunun oltasından ve kaydından geri kaldığım ve ayrıldığım vakit, hayâtımın ve sülûkümün evveli ve âhiri benim önümden sıçradı gitti."

ثانیا بشنو تو ای صدر ودود　　　که بسی جستم ترا ثانی نبود

4690. [4704] *"Sâniyen dinle, sen ey Sadr-ı vedûd ki, çokluk aradım, sana ikinci olmadı."*

"Vedûd", ibâdına muhabbeti çok olan ma'nâsına olarak esmâ-i ilâhiyyedendir. "Sadr", her şeyin evveli demektir. Nitekim "sadru'n-nehâr" ve "sadru't-tâife" derler; ve bir meclisin baş tarafına da derler. Burada Vedûd hazretlerinin, ibâdı arasında en başta oturtduğu kimse demektir. İkinci mısrâ' bu ma'nâyı te'yîd eder. Ya'ni "Ey makāmı âlî olan mürşidim, senden ayrıldığım zamandan beri senin nazîrini çok aradım ve bulup intisâb etmek istedim; fakat senin ikincini bulamadım" demek olur.

ثالثا تا از تو بیرون رفته ام　　　گوییا ثالث ثلاثه گفته ام

4691. *"Sâlisen, tâ ki senden dışarı gitmişim, gûyâ üçün üçüncüsü demişim."*

Ya'ni "Sâlisen ben senden ayrılmış olduğum zamandan beri, gûyâ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا اِنَّ اللّٰهَ ثَالِثُ ثَلٰثَةٍ (Mâide, 5/73) ya'ni "Muhakkak şu kimseler küfür ettiler ki, Allah üçün üçüncüsüdür dediler" âyet-i kerîmesinde beyân buyrulan tâife arasına dâhil olup üçün üçüncüsü demiş oldum." Ya'ni sülûküm Allah için idi ve O'nun irâdesine tâbi' olmam lâzım idi; ben ise O'nun muvâcehesinde senin irâdeni müstakil görüp, sana tâbi' olduğumu vehm ettim; vaktâki kendi irâdeme tebean hareket edip, senin hizmetini terk ettim, ortada üç irâdeyi isbât ettim. Binâenaleyh ben kendi irâdemi görmekle "Üçün üçüncüsüyüm!" demiş oldum; halbuki benim irâdem mevhûm idi ve senin irâden ise Hakk'ın irâdesinde müstehlek olup, ancak Hakk'ın irâdesi idi, binâenaleyh Hakk'ın irâdesinden başka irâde yok idi.

رابعا چون سوخت ما را مزرعه　　　　می ندانم خامسه از رابعه

4692. *Râbian vaktâki bizim tarlamız yandı, beşinciyi dördüncüden bilmiyorum.*

Bu beyt-i şerîfde مَا يَكُونُ مِنْ نَجْوٰى ثَلٰثَةٍ اِلَّا هُوَ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةٍ اِلَّا هُوَ سَادِسُهُمْ (Mücâdele, 58/7) ya'ni "Üç fısıltı yoktur, illâ ki onun dördüncüsü O'dur ve beş yoktur, illâ ki onun altıncısı O'dur" âyet-i kerîmesine işâret buyrulur. "Mezraa"dan murâd bu vücûd-ı izâfî ve onun enâniyyetidir. Ya'ni "Vaktâki bizim, vücûd-ı izâfîmiz ve mevhûm olan enâniyyetimiz aşk-ı hakîkî ateşi ile yandı, mahv oldu, gördüm ki meydanda Hakk'ın varlığından başka bir varlık yoktur; binâenaleyh üçüncünün dördüncüsü ve dördüncünün beşincisi arasında hiçbir fark görmüyorum." Bu makāmda Hz. Mısrî-i Niyâzî buyurur. Beyit:

Çü bildim cümle Hak imiş arada gayrı yok imiş
Bi-küllî anda gark imiş ne ben vârım ne irfânım

هر کجا یابی تو خون بر خاکها　　　　پی بری باشد یقین از چشم ما

4693. *"Her nerede ki sen kanı topraklar üzerinde bulasın, tecessüs edersen muhakkak bizim gözümüzden olur."*

Ya'ni "Aşk-ı hakîkî te'sîriyle o kadar ağladım ki, gözlerimden akan kanlı yaşlar her tarafı istîlâ etti" demek olur.

گفت من رَعْدَست و این بانگ و حنین　　　　ز ابر خواهد تا بارد بر زمین

4694. *"Benim sözüm ve bu ses ve inilti ra'ddır; ister ki buluttan tâ zemîne yağdıra!"*

Âşık, sözünü ve sesini ve iniltisini "gök gürlemesi"ne ve aşkını "bulut"a ve göz yaşlarını "yağmur"a teşbîh edip şiddet-i bükâsını tasvîr eder.

من میان گفت و گریه می تنم یا بگریم یا بگویم چون کنم

4695. *"Ben söylemek ve ağlamak arasında dolaşırım; ya ağlarım, ya söylerim, ne yapayım?"*

گر بگویم فوت می گردد بکا ور بگریم چون کنم شکر و ثنا

4696. *"Eğer söylersem ağlamak fevt olur ve eğer ağlarsam nasıl şükür ve senâ ederim?"*

"Eğer söze başlarsam ağlamam gider ve eğer ağlamakla meşgûl olursam söz söylüyemem; o halde üzerime vecîbe olan Habîb'e olan şükür ve senâyı nasıl yapabilirim?"

می فتد از دیده خون دل شها بین چه افتادست از دیده مرا

4697. *"Ey şâh, gönül kanı gözden düşüyor; gör ki benim gözümden ne düşmüştür?"*

İkinci mısrâ' "Gör ki gönül kanının gözden gelmesi gibi mümkin olmayan şey benim gözümden vâki' olmuştur" demek olur. Veyâhud "Gör ki görülmüşden, bana ne vâki' olmuştur?" demek de vecihdir ki, bu vecih daha latîfdir. "Ey şâh, şimdi vuslat içinde olduğum halde gönlümün kanı yaş olarak gözümden düşüyor, bak ki ma'şûkumu müşâhededen ne hâl vâki' olmuştur?"

این بگفت و گریه در شد آن نخیف که بدو بگریست هم دون هم شریف

4698. *Bunu söyledi ve o zayıf, ağlamağa başladı ki, onunla berâber hem dûn, hem şerîf ağladı.*

Bu zayıf âşık bu sözleri söyledi ve ağlamağa başladı, öyle ki orada hâzır olan ahâlîden hem yüksek tabakadan olanlar ve hem de ayak takımı onunla berâber ağladı.

از دلش چندان بر آمد های و هو حلقه کرد اهل بخارا گرد او

4699. *Onun içinden o kadar hây ve hûy zâhir oldu ki, onun etrâfında Buhârâ halkı halka yaptı.*

Âşık bu sözleri söyledikten sonra ağlamağa başladı ve içinde o kadar müessir âhlar ve oflar zâhir oldu ki, Buhârâ ahâlîsi çepçevre onun etrâfına toplandılar.

خیره گویان خیره گریان خیره خند   مرد و زن خرد و کلان حیران شدند

4700. [4714] *Beyhûde söyleyici, beyhûde ağlayıcı, beyhûde gülücü idi; erkek ve kadın, küçük ve büyük hayrân oldular.*

Sözlerinde zabt u rabt ve ağlamasında ve gülmesinde münâsebet olmadığı için, onu temâşâ eden erkek ve kadın, büyük ve küçük, bu nasıl adamdır diye hayrân oldular.

شهر هم همرنگ او شد اشك ریز   مرد و زن در هم شده چون رستخیز

4701. *Şehir dahi yaş dökücü olarak onun hem-rengi oldu; kıyâmet gibi erkek ve kadın birbirine karışmış idi.*

آسمان میگفت آن دم با زمین   گر قیامت را ندیدستی ببین

4702. *O demde gök yere der idi ki: "Eğer kıyâmeti görmedin ise gör!"*

عقل حیران که چه عشقست و چه حال   یا فراق او عجبتر یا وصال

4703. *"Ne aşktır ve ne haldir, onun ya firâkı yâhud visâli pek acîbdir!" diye akıl hayrandır.*

Onu görenler akılları hayrette kalıp dediler ki: "Bunun aşkı ne şiddetli bir aşktır ve ne müessir bir haldir; onun bu hâli ya ma'şûkundan ayrılmış olması içindir veyâhud ma'şûkuna kavuştuğu içindir. Velhâsıl yâ firâkı veyâhud visâli pek acîbdir vesselâm!"

چرخ بر خوانده قیامت نامه را   تا مجره بر دریده جامه را

4704. *Çerh kıyâmet-nâmeyi okumuş, Kehkeşân'a kadar libâsını yırtmıştır.*

"Micerre", Kehkeşân ve Türkçe'de "Hacılar Yolu" ve "Saman Uğrusu" ta'bîr olunan beyâz yoldur ki, bunlar ilm-i hey'ete göre gâyet küçük görünen yıldız kümeleridir. Kıyâmet gününde göğün inşikâkı bu Kehkeşan'dan olacağına dâir sözler bulunduğuna işâreten cenâb-ı Pîr efendimiz buyururlar ki: "Âşıkın hây ve hûyu ve halkın müteessir olup onunla hem-renk ve hem-hâl olması, kıyâmetten bir numûne oldu."

با دو عالم عشق را بیگانگی   اندر و هفتاد و دو دیوانگی

4705. *Aşkın iki âlem ile yabancılığı vardır; onda yetmiş iki dîvânelik vardır.*

"İki âlem"den murâd dünyâ ve âhirettir. "Yetmiş iki" adedinin zikri çokluktan kinâyedir. Ya'ni "Aşka mübtelâ olan kimsenin nazarında ma'şûkdan başka bir şey kalmaz, dünyâ ve âhiret emellerine yabancı olur. Nitekim hadîs-i şerîfde الدنيا حرام على اهل الآخرة و الآخرة حرام على اهل الدنيا و هما حرامان على اهل الله ya'ni "Dünyâ, âhiret ehline harâmdır ve âhiret dahi dünyâ ehline harâmdır ve her ikisi de ehlullâha harâmdır" [buyrulmuştur]. Ve "ehlullâh"dan murâd, dünyâ ve âhiret muhabbetini terk edip Zât-ı Hakk'a âşık olan tâifedir. Ve aşkın çok olan dîvâneliği budur ki, âşıkın hâli akla ve ukalâya hayret verir ve onun hâli, yetmiş iki mezheb erbâbı indinde delîliktir; zîrâ yetmiş iki mezheb erbâbı Hakk'ın gayrini mevcûd bilirler; ve aşk mezhebinde ma'şûkdan başkasının aslâ vücûdu yoktur. Nitekim II. cildin 1756 numaralı beytinde şöyle buyrulmuştur:

مذهب عشق از همه مذهب جداست　　　عاشقانرا ملت و مذهب خداست

"Aşk mezhebi bütün mezheblerden ayrıdır; âşıklar için millet ve mezheb Hak'dır."

سخت پنهانست و پیدا حیرتش　　　جان سلطانان جان در حسرتش

4706. *Pek gizlidir ve onun hayreti zâhirdir; can sultanlarının canı onun hasretindedir.*

Aşkın zâtı pek gizlidir, fakat onun akıl ve mantıka uymayan ve mûcib-i hayret olan birtakım halleri zâhirdir. Can sultanları olan enbiyâ (aleyhimü's-selâm) hazarâtının canı olan (s.a.v.) Efendimiz, âşıkın hasretindedir.

Bu beyt-i şerîfde Ebû Zer Gıfârî (r.a.) hazretlerinin nakil buyurduğu uzun bir hadîs-i şerîfe işâret buyrulur ki, bu hadîs-i şerîfi Aynü'l-Kuzât Hemedânî hazretlerinin *Zübdetü'l-Hakāyık*'ından naklen Sarı Abdullah Efendi hazretleri *Semerâtü'l-Fuâd* nâm eserinde zikr etmiştir. Bu hadîsin ibtidâsı böyledir: وا شوقاه الى لقاء اخوانى يكونون من بعدى شانهم شان الانبيا و هم عند الله بمنزلة الشهداء يفرون من الآباء و الامهات و الاخوة و الأخوات ابتغاء لمرضات الله تعالى الخ . . . Ya'ni "Âh! kardeşlerimin likāsına müştâkım ki, benden sonra olurlar. Onların şânı peygamberlerin şânıdır ve onlar Allâh'ın indinde şühedâ menzilesindedir. Allah Teâlâ'nın rızâsını talebden nâşî babalarından ve analarından ve erkek ve kız kardeşlerinden kaçarlar..."

غير هفتاد و دو ملت كيش او　　　تخت شاهان تخته بندى پيش او

4707. *Onun mezhebi yetmiş iki milletin gayridir; onun önünde şahların tahtı bir tahta bağdır.*

"Yetmiş iki millet" ta'bîrîyle ستفترق امتی ثلاثا و سبعين فرقة كلهم فی النار الا واحدة ya'ni "Benim ümmetim yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır, hepsi nârdadır, bir fırka müstesnâdır" hadîs-i şerîfine işâret buyrulur. Ya'ni "Yetmiş üçüncü fırka ehl-i aşk ve ehl-i tevhîddir; yetmiş iki fırka ise şirk-i hafîde olduğundan, nâr-ı firkat içindedirler. Zâhirî pâdişâhların taht-ı azametleri, onların ma'nevî olan azametlerine ve saltanatlarına nazaran bir tahta bağdır ve ehemmiyetsiz bir şeydir ve onların hürriyyet-i hakîkiyyelerine nazaran o sûrî taht bir kayd ve hapisdir."

مطرب عشق این زند وقت سماع　　　　بندگی بند و خداوندی صداع

4708. *Aşkın mutribi vakt-i semâ'da bunu çalar, bendelik bağ ve efendilik baş ağrısıdır.*

"Aşkın mutribi"nden murâd, cezbe-i ilâhîdir; "semâ' vakti"nden murâd, bu cezbe-i ilâhîden dolayı âşıkın çırpınmasıdır ve bu cezbe-i ilâhî âşıka hitâb edip der ki: "Vücûd-ı mecâzî âleminde ağyâre bende olmak bağdır; zîrâ vücûd-ı mecâzî âleminde kadın, evlâd, para ve mal ve mülk ve mansıb gibi bağlar pek çoktur; kim ki bunlardan birine bağlanmış ise, onun bendesidir. Ve kezâ ağyâre efendi olmak ve rütbe ve mansıb ve mal ve mülk sâhibi olmak dahi, halkın mürâcaât-gâhı olmak i'tibâriyle baş ağrısıdır." Onun için الفقير لا يملك و لا يملك ya'ni "Fakîr mülk sâhibi olmadığı gibi, kimsenin de mülkü değildir" demişlerdir.

پس چه باشد عشق دریای عدم　　　　در شکسته عقل را آنجا قدم

4709. *İmdi aşk ne olur? Deryâ-yı adem! Orada aklın ayağı kırılmıştır.*

Hind şârihlerinden Velî Muhammed Ekberâbâdî hazretleri bu beyt-i şerîfin şerhinde şöyle buyurur: "Akıl, aşk hâlinin önünde âcizdir; zîrâ aşk adem ve yokluktur, aklın ma'lûmu olamaz, akıl ancak bendelik ve efendilik gibi kendisinde varlık nişanı olan şeyi bilir." Ve eğer "aşk"dan murâd Zâtullâh olursa, ma'nâ böyle olur: "İmkân ve bendelik ve vücûb ve hudâvendlik mertebesi her ne kadar mazhar-ı Zât iseler de, Zât, zâtiyyeti cihetinden her ikisinden hâriçdir; zîrâ bu her ikisi Zât'ın taayyünâtındandır ve onlarda varlık nişanı vardır ve Zât, zâtiyyeti cihetinden bunlara nazaran adem ve bâtın-ı mutlaktır ve cemî'-i taayyünât ve sıfâtdan münezzehdir ki, akıl onun idrâkinde âcizdir."

بندگی و سلطنت معلوم شد　　　　زین دو پرده عاشقی مکتوم شد

4710. *Bendelik ve saltanat ma'lûm oldu; âşıklık bu iki perdeden mektûm oldu.*
[4724]

"Bendelik ve saltanat nisbetleri, hissen meşhûd olan vücûd-ı izâfî âlemine mahsûs olduğundan, aklın ma'lûmu oldu; ve âşıklık nisbeti ise, taayyünât perdesi arkasında olan Zât-ı Hakk'a taalluk ettiği için bu kulluk ve efendilik perdelerinden nâşî, aklın mektûmu oldu." Akıl ancak Hakk'ın efendi ve seyyid ve Hâlık ve mahlûkun bende ve memlûk olduğunu idrâk eder, işte bu kadar.

کاشکی هستی زبانی داشتی   تاز هستان پردها بر داشتی

4711. *Kâşki vücûd bir dil tuta idi, tâ ki varlardan perdeleri kaldıra idi.*

"Vücûd" dan murâd, vücûd-ı mutlak-ı Hak'dır ki, o mertebede sıfât ve nuût ve esmâ hep muzmahildir; binâenaleyh sıfat-ı Kelâm dahi bu mertebede mahv ve müstehlektir. "Varlar"dan murâd vücûdât-ı izâfiyyedir ki, bunlar vücûd-ı mutlakın perdeleri ve hicâblarıdır. Ta'bîr-i dîğer ile bu vücûdât-ı izâfiyye-i kesîfe, zât-ı latîf-i Hakk'ın tenezzülünden hâsıl olmuş olan bir mertebedir. Merâtib-i vücûdun her biri mâfevkindeki mertebenin perdesi ve hicâbıdır. Ve zâtta müstehlek olan bilcümle sıfât ve nuût ve esmâ ahkâmı, bu vücûdât-ı izâfiyye mertebesinden zâhir olur; bu zuhûrdan dolayı vücûdât-ı izâfiyye âlemi var ve Zât-ı mutlak yok görünür. Bu ma'nâya mebnî beyt-i şerîfde: "Keşki vücûd-ı mutlakın bir dili olaydı da sıfat-ı Kelâm'ı zâhir olmak için vücûdât-ı izâfiyye mertebesinin vesâtatına hâcet kalmıya idi. Ve nihâyet var görünen bu vücûdât-ı izâfiyye perdelerini ortadan kaldıra idi" buyurulur.

هر چه گویی ای دم هستی ازآن   پردهٔ دیگر برو بستی بدآن

4712. *Ey varlığa mensûb olan nefes, ondan her ne söylersen, bil ki onun üzerine başka bir perde bağladın.*

Ey vücûd-ı izâfî varlığına mensûb olan nefes, o vücûd-ı hakîkîden her ne söylersen bil ki, senin o kelâmın o vücûdât-ı izâfiyye perdesi üzerine dîğer bir perde daha çekmekten ibâret olur. Zîrâ bu kelâm idrâk-i tasavvurîyî tahrîk eder ve bu idrâk-i tasavvurî için idrâk edicinin vücûdu ile, idrâk olunan şeyin sûreti lâzımdır; binâenaleyh bunların isbâtı, Zât-ı Hakk'ı tevhîd değil, teksîr olur; ve keserât ise Zât-ı ahadiyyenin hicâbları ve perdeleridir.

آفت ادراك آن حالست و قال   خون بخون شستن محالست و محال

4713. *İdrâkin âfeti o hâl ve kāldir; kanı kan ile yıkamak muhâldir, muhâl!*

Buradaki "idrâk", anlamak ma'nâsına olan idrâk-i tasavvurî değildir, belki "erişmek" ma'nâsınadır ve murâd müşâhede-i Zât'dır. Ya'ni "Hâl ile kāl

Zât-ı Hakk'ı müşâhedenin âfetidir; zîrâ hâl ve kāl sâlikin vücûd-ı mecâzîsini tesbît eden iki şe'ndir, binâenaleyh bu müşâhedenin hicâbı ve âfetidir. Binâenaleyh hâl ile ve kāl ile vücûd-ı mecâzîyi kaldırmağa çabalamak, kanı kan ile yıkamak ve perdeyi perde ile kaldırmak gibi bir acîbe olur."

من چو با سودایيانش محرمم   روز و شب اندر قفص در می دمم

4714. *Mâdemki ben onun sevdâyîlerine mahremim, gece ve gündüz kafes içinde söylerim.*

Bu beyt-i şerîf Hz. Pîr'in lisân-ı şerîflerinden olup, suâl-i mukaddere cevâbdır. Ya'ni biri çıkıp sorabilir ki, "Mâdemki hâl ve kāl idrâkin âfetidir ve kanı kan ile yıkamak muhâldir, bu *Mesnevî-i Şerîf* dahi hâl sâikasıyla ve elfâz ile söylenmiş ve yazılmış kāl-i zâhirî olduğundan, idrâkin âfeti olmak lâzım gelmez mi?" Cevâben buyururlar ki: "Ben Zât-ı Hakk'ın âşıklarının ve hâl-i fenâda bulunanların mahremiyim; gece ve gündüz bu vücûd-ı mecâzî içinde söylerim; benim sözlerimi idrâk-i tasavvurîden tecerrüd ve Zât-ı Hakk'ı müşâhede etmiş olan fânîler bilir. Dîğerleri bu sözlerimden kendi hayâllerinde birer idrâk ve anlayış peydâ ederler."

سخت مست و بيخود و آشفتهٔ   دوش ای جان بر چه پهلو خفتهٔ

4715. *Ey can pek sarhoşsun ve bî-hodsun ve âşüftesin; dün gece ne yan üzerine yatmışsın?*

Cenâb-ı Pîr efendimiz zât-ı şerîflerine hitâben buyururlar ki: "Ey can, sen pek sarhoşsun ve kendinden geçmişsin ve perîşan-hâlsin, dün gece hangi yanın üstüne yatmışsın ki, sana bu âşüftelik hâli zâhir oldu ve böyle esrâr-ı ilâhiyyeye dâir olan sözleri âmme-i nâs muvâcehesinde sarhoşca söylüyorsun?"

هان هان هشدار بر ناری دمی   اولا بر جه طلب كن محرمی

4716. *Sakın sakın, aklını tut, bir dem çıkarmıyasın; evvelen sıçra, mahrem taleb et!*

Sakın, kendine gel, aklını başına topla, nâ-mahrem olanlara karşı esrâr-ı Hakk'a dâir bir söz söyleme! Evvelen yerinden sıçra' kendine musâhib olabilecek bir mahrem taleb et!

عاشق و مستی و بگشاده زبان   الله الله اشتری بر ناوْ دان

4717. *Âşıksın ve sarhoşsun ve dil açmışsın; sakın sakın ki, oluk üzerinde bir devesin!*

"Oluk üzerinde devesin" demek, tehlîkeli bir vaziyettesin demekten kinâyedir.

چون ز راز و ناز او گوید زبان　　یا جمیل الستر خواند آسمان

4718. *Vaktâki dil, onun sırrından ve nâzından söyler, gök "Yâ cemîle's-setr!" okur.*

Vaktâki âşıkın dili, Hakk'ın sırrından ve aşkından söz söyler; gök ehli, "Ey setri güzel olan Settârımız!" medh ü senâsını okurlar. Ba'zı nüshalarda "Yâ cemîle's-setr" yerine "Yâ cemîle's-sır" vâki' olmuştur. Bu sûretde ma'nâ: "Gök ehli, ey sırrı güzel olan senâsını okurlar" demek olur.

ستر چه در پشم و پنبه آذرست　　تا همی پوشیش او پیدا ترست

4719. *Setr nedir? Yünde veyâ pamukta ateştir; sen onu örttükçe, o daha zâhirdir.*

"Aşkın sırrını setr etmek, yün ve pamuk içinde ateş saklamağa benzer. Sen o ateşi yünle ve pamukla örttükçe, o daha ziyâde meydana çıkar." Hind nüshalarının ba'zısında bu beyitteki "setr" yerine "sır" vâki' olmuştur; ve bu sûrette ma'nâ "Sır nedir, yünde ve pamukta ateştir; o bâtınlara sığmaz taşar, dâimâ dışarıya çıkmak ister" demek olur. Filhakîka ma'lûmât-ı sâirede bile "sır saklamak" gâyet müşkildir.

چون بکوشم تا سرش پنهان کنم　　سر برآرد چون علم کاینك منم

4720. [4734] *Vaktâki çalışırım, tâ ki onun sırını saklıyayım. "İşte benim!" diye bayrak gibi baş çıkarır.*

Ya'ni "Sırr-ı aşk-ı ilâhî, pamuk içindeki ateş gibi olduğu için, onu saklamağa çalıştığım halde, o bâtınımdan zâhirime çıkar ve "İşte benim ve ben mevcûdum!" diye bir bayrak gibi baş çıkarır."

رَغْمِ اَنفَمْ گیردم او هر دو گوش　　کای مُدَمَّغ چونش می پوشی بپوش

4721. *"Ey mütekebbir onu nasıl örtersin? Ört!.." diye burnumu yere sürtmek üzere, benim her iki kulağımı tutar.*

"Rağm", kahr etmek ve ba'zıların indinde "râ"nın zammı ve fethi ve kesriyle denâet ve hakāret ma'nâsınadır. "Enf", burun demektir; "rağm-ı enf" terkîbi, bir işi aksine yapmak ve burnu yere sürtmek ve makhûr olmak ma'nâlarında kullanılır. "Müdemmağ", ahmak ve nâdân ve mütekebbir demektir. Ya'ni "O saklamak istediğim sırr-ı aşk işini aksine çevirmek veyâ burnumu yere sürtmek üzere iki kulağımdan tutup der ki: Ey mütekebbir ve nâdân, sen o sırrı nasıl örtebilirsin? Ört bakalım da görelim!"

گويمش رو گرچه بر جوشيدهٔ   همچو جان پيدايى و پوشيدهٔ

4722. *Ona derim: "Git, gerçi galeyân etmişsin, can gibi zâhirsin ve mestûrsun!"*

O sırr-ı aşka derim ki: "Her ne kadar galeyân etmiş ve harekete gelmiş isen de, git kendini meydana vurma! Sen hadd-i zâtında bedendeki rûh gibi hem zâhirsin ve hem de gizlisin."

گويد او محبوس خنبست اين تنم   چون مى اندر بزم خنبك مى زنم

4723. *O der ki: "Bu tenim, küpün mahbûsudur; şarâb gibi içki meclisinde el çırparım.*

"Bezm", içki meclisi ve ziyâfet ma'nâsınadır. "Hunb", küp ve "hunbek", el çırpmak ve küçük def ma'nâlarınadır. Ya'ni "Sırr-ı aşk der ki: "Bu tenim, ya'ni vücûdum ve varlığım küpün, ya'ni bu unsurî cismin mahbûsudur. Bu cism-i unsurî içinde saklı bir halde dururum; vaktâki ma'nevî içki meclisi olan zikrullâh ve takrîr-i maârif-i ilâhiyye esnâsında el çırpar ve meydana çıkıp raks etmeğe başlarım." Nitekim sûrî şarâb, şişesinin içinde uslu uslu oturur, vaktâki içki meclisinde mi'delere intikāl eder, ondan sonra şişe içindeki sükûneti bırakıp âsârıyla zâhir olur.

گويمش زان پيش كه گردى گرو   تا نيآيد آفت مستى برو

4724. *Ona derim: "Ondan evvel ki, mukayyed olasın, tâ ki sarhoşluk âfeti gelmiye, git!"*

O şarâb-ı sûrîye benzeyen sırr-ı aşka derim ki: "Mukayyed ve mahbûs olmadan evvel ve başına sarhoşluk âfeti ve belâsı gelmeden evvel git, meydana çıkma!" "Girev geşten", mahbûs olmak ve mukayyed olmaktan kinâyedir. Ya'ni "Ey aşk-ı Hak, bende galeyâna gelip, beni son derece sarhoş edersen, sırr-ı vücûda dâir açık sözler söylemeğe başlarım. Ulemâ-yı zâhirin dar havsalaları bu hakāyıkı istîâb edemez, sonra şerîat nâmına beni tutarlar ve başıma Mansûr-ı Hallâc'ın başına gelen sarhoşluk âfeti ve belâsı gelir. Bu hallerin vukū'undan evvel zâhir olma git!" Cenâb-ı Pîr efendimiz bu husûsdaki ahvâl-i şerîfelerinden şu beyitler ile haber verirler. Beyit:

از شربت اللهى و ز جام انا الحق   هر يك بقدح خوردند من با خم و قنينه

Nazmen tercüme: *"Allah şarâbından hem câm-ı ene'l-Hak'dan*
Sâgarla cihân içti, ben küpler ile içtim"

Dîğer beyit:

منصور اشارت گو از خلق بدار آمد　　از تندئ اسرارم خلاج زند دارم

Nazmen tercüme: *"İşâret-gû olan Mansûr'u tuttu dâra çekti halk*
Beni tündî-i esrârım için Hallâc çeker dâra"

گوید از جام لطیف آشام من　　یار روزم تا نماز شام من

4725. *Der ki: "İçimi latîf olan kadehden, ben akşam namazına kadar, gündüzün yâriyim."*

"Kadeh"den murâd, latîf ve musaffâ olan insân-ı kâmilin rûhudur. "Gündüz"den murâd tecellî-i zâtîdir. "Akşam namazı"ndan murâd, tecellî-i zâtînin gurûbu ve istitârıdır ki, kâmil tecellî-i zâtîdeki istiğrâkından ve "ene'l-Hak" na'rasını vurduğu makāmdan âlem-i beşeriyyete ve mertebe-i abdiyyete rücû' eder; evvelki sekir ve ikincisi sahv hâlidir. Ya'ni aşk der ki: "Ben rûh-ı latîfine vâki' olan tecellî-i zâtî gündüzünün yâri ve mukāriniyim; beşeriyyet akşamının ve abdiyyet mertebesinin hulûlüne kadar devâm ederim." Beşeriyyete nüzûle "akşam namazı" buyurulması, âşıkların salât-ı dâime içinde olmalarındandır.

چون بیاید شام دزدد جام من　　گویمش واده که نآمد شام من

4726. *"Vaktâki akşam gelir, benim kadehimi çalar, ona derim: "Geri ver ki, akşam gelmedi!"*

"Vaktâki beşeriyyete ve hâl-i sahva gelirim, bu hâl-i sahv kadeh-i rûhumu çalar, ya'ni rûhuma vâki' olan tecellî-i zâtîye perde olur. O hâl-i sahva derim ki: "Çaldığın kadehimi geri ver ki, şems-i zât henüz benim nazarımdan gurûb edip, akşamım gelmedi." Nitekim bu hâle işâreten cenâb-ı Pîr *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde şöyle buyururlar. Beyit:

ریگ ز آب سیر شد من نشدم زهی زهی　　لایق جز کمان من نیست درین جهان زهی

"Kumlar sudan doydu, acîbdir ki, ben hâlâ doymadım; bu âlemde benim yayıma lâyık bir kiriş yoktur."

زآن عرب بنهاد نام می مدام　　زآنکه سیری نیست خور را مدام

4727. *"Ondan dolayı Arab meyin adını "müdâm" koydu; zîrâ ki, mey içiciye dâimâ tokluk yoktur."*

Şarâb içmeğe alışmış olan kimse, doymak bilmediği için Arablar "devâm" masdarından müştakk olan "müdâm" kelimesini şarâb ma'nâsında kullan-

mışlardır. İmdi bu şarâb-ı ma'nevî öyle bir şarâbdır ki, Resûl-i zîşân Efendimiz onun hakkında şöyle buyurur: ان لله شرابا اعده لاوليائه اذا شربوا سكروا و اذا سكروا طابوا و اذا طابوا صامتوا Ya'ni "Muhakkak Allah Teâlâ'nın evliyâsı için hazırladığı bir şarâbı vardır ki, içtikleri vakit, sekrân ve sekrân oldukları vakit tıyb ve tıyb oldukları vakit sâmit olurlar."

عشق جوشد بادهٔ تحقیق را　　　او بود ساقی نهان صدیق را

4728. *Tahkîk bâdesini aşk kaynatır, sıddîka o gizli sâkî olur,*

Hakîkat-ı vücûdu idrâk bâdesini aşk kaynatır; aşkında sâdık olana o vücûd-ı hakîkînin aşkı gizli sâkî olur ve hakîkat şarâbını içirir.

چون بجوی تو بتوفیق حسن　　　باده آب جان بود ابریق تن

4729. *Vaktâki sen tevfîk-i hasen ile isteyesin, can suyu bâde ve ten ibrîk olur.*

"Vaktâki sen Hakk'ın güzel olan tevfîki sebebiyle o hakîkat şarâbını kemâl-i sıdk ile ister ve ararsın, canın suyu, ya'ni ilim ve irfânı, sana bâde-i tahakkuk ve cismin dahi, o hakāyık şarâbına ibrîk olur ve lisânından maârif ve hakāyık-ı ilâhiyye cârî olur." Zîrâ can, II. cildin 3612 [?] numaralı beytinde beyân buyrulduğu vech ile, iyiyi ve kötüyü ve yükseği ve alçağı tecrübe emrindeki ilimden ve temyîzden başka bir şey değildir. Canın derecât-ı irfânı hakkındaki ma'lûmât, bu ve onu ta'kîb eden ebyât-ı şerîfede beyân buyurulmuş ve fakîr tarafından îzâh olunmuştur.

چون بیفزاید می توفیق را　　　قوت می بشکند ابریق را

4730. *Vaktâki tevfîki ziyâde eder, meyin kuvveti ibrîki kırar.*
[4744]

Cenâb-ı Hak canın tevfîkini ziyâdeleştirdiği vakit, ma'rifet şarâbı cana kuvvetli gelir ve canın kuvveti cisim ibrîkini kırar, ya'ni cisim üzerinde sıfât-ı rûhâniyye zâhir olur ve sıfât-ı nefsâniyye mağlûb ve makhûr olur ve binnetîce âtîdeki hâl husûle gelir:

آب گردد ساقی وهم مست آب　　　چون مگو والله اعلم بالصواب

4731. *Sâkî su olur ve hem suyun sarhoşu olur; "Nasıl?" deme! Allah Teâlâ doğruyu en çok bilicidir.*

Ulûm-ı ledünniyye şarâbının sâkîsi olan rûh, o şarâbın kendisi olur ve hem de o ulûm ve maârif-i ilâhiyyenin sarhoşu olur. "Şey'-i vâhid hem sâkî

ve hem de verdiği şarâbın sarhoşu nasıl olur?" deme, zîrâ bu hâl-i zevkîdir; en doğrusu Allah Teâlâ'nın ilmindedir.

پرتو ساقیست کاندر شیره رفت   شیره بر جوشید و رقصان گشت زفت

4732. *Sâkînin pertevidir ki şîreye gitti; şîre kaynadı ve muhkem raks edici oldu.*

Bunun nasıl olduğunu anlamak için sana bir ip ucu vereyim de düşün. Sâkî-i hakîkî olan Hakk'ın pertevidir ki şîrede vâki' oldu; şîre kaynadı ve zerrâtı kuvvetle oynamağa ve harekete başladı. Nitekim I. cildde 10 numaralı beyitte آتش عشقست کاندر نی فتاد   جوشش عشقست کاندر می فتاد ["Aşkın ateşidir ki, "ney"e düştü. Aşkın kaynayışıdır ki, meye düştü"] buyurulmuş idi. "Sâkînin pertevi"nden murâd, esmâ-i ilâhiyyedir; zîrâ bu eşyâ, suver-i ilmiyye-i ilâhiyyenin ve suver-i ilmiyye, esmânın ve esmâ, müsemmâ olan Zât-ı Hakk'ın pertevidir. Çünkü şîre, durup dururken böyle bilâ-sebeb kaynamaz, elbette onu kaynamağa tahrîk eden vardır; o da mazhar olduğu isimdir ve bu isim dahi Hakk'ın pertevidir. Hind nüshalarında "zeft" yerine "teft" vâki'dir, "harâretle raks edici" demek olur.

اندرین معنی بپرس آن خیره را   که چنین کی دیده بودی شیره را

4733. *"Şîreyi ne vakit böyle görmüş idin?" diye bu ma'nâda o hîreye sor!*

"Şîre" bir nevi' içkidir ki, boza ile esrâr suyunu birbirine karıştırmakla hâsıl olur. "Key" kelimesinin muhtelif ma'nâları vardır, burada latîf ma'nâsı muvâfık olur. Kezâ "hîre"nin de müteaddid ma'nâları vardır, burada "hâl-i aşkı münkir olan muânid" ma'nâsı münâsibdir. Ya'ni "Bu aşk sebebiyle kaynayış ma'nâsında, hâl-i aşkı münkir olan muânide, "Şîreyi böyle kaynayış hâliyle latîf görmüş mü idin?" diye sor!" Bittabi' onu inkâr edemez; çünkü şîre denilen içkinin letâfeti kaynayışındadır ve onun kaynayışına da elbet bir sebeb vardır. Bunun gibi ehl-i aşkın kaynayışında da letâfet vardır ve onun kaynayışı da kendinden değildir, elbette bir sebeb vardır. Bu beyt-i şerîfin yukarıya ve aşağıya rabtı şurrâh-ı kirâm tarafından birçok külfetle vâki' olmuştur, zîrâ ebyât-ı müşkiledendir. Fakîre bu tarz îzâh lâyih olabildi.

بی تفکر پیش هر داننده هست   آنکه با شوریده شوراننده هست

4734. *Her bilicinin indinde tefekkürsüz sâbittir o ki, karışmışa, karıştırıcı vardır.*

Her âlimin indinde düşünmeğe hâcet kalmaksızın, karışmış olan bir şeyin elbette bir karıştırıcısı olduğu sâbittir. Akıl, karışmış olan bir şeyi görünce, elbette bunu bir karıştıran vardır diye hükm eder.

حکایت آن عاشق در هجری و بسیار امتحانی

Bir hicr içinde ve çok imtihâna mensûb o âşığın hikâyesi

یك جوانی بر زنی مجنون بدست   می ندادش روزگار وصل دست

4735. *Bir delikanlı bir kadın üzerine mecnûn olmuştur, ona vasl vakti el vermedi.*

Bir delikanlı bir kadına delicesine âşık oldu, fakat ona vuslat vakti hâsıl olmadı.

بس شکنجه کرده عشقش بر زمین   خود چرا دارد ز اول عشق کین

4736. *Onun aşkı zemîn üzerinde çok işkence etti; aşk ise niçin evvelden kîn tutar?*

O kadının aşkı, yeryüzünde o delikanlıya çok işkence ve eziyet etti; bu aşk denilen hâl ibtidâ-i taallukda niçin böyle âşıka kin tutar, bilir misin?

عشق از اول چرا خونی بود   تا گریزد آنکه بیرونی بود

4737. *Aşk niçin evvelden hûnî olur, tâ ki hârice mensûb olan kimse kaçsın?*

İllet-i aşk, âşığa musallat olduğu vakit ibtidâda niçin hûnî ve cânî olur bilir misin? Sebebi budur ki: Çile-i aşkı çekmeğe isti'dâdı olmayan ve ehl-i aşk sınıfı hâricinde kalanlar kaçsınlar, biz bu işin ehli değiliz diye i'tirâf etsinler.

چون فرستادی رسولی پیش زن   آن رسول از رشك گشتی راهزن

4738. *Vaktâki kadının önüne bir resûl gönderdi; o resûl hasedden râh-zen olurdu.*

"Resûl" lügatte elçi ve ıstılâh-ı fukahâda "Tasarrufda dahli olmaksızın bir kimsenin sözünü dîğere tebliğ eden kimse" demektir. Ya'ni "Delikanlı kadının yanına bir elçi gönderdi, fakat o elçi, âşığı kıskandı, onun vuslatının yolunu vurucu oldu."

ور بسوی زن نبشتی کاتبش نامه را تصحیف خواندی نایبش

4739. *Ve eğer onun kâtibi kadın tarafına yaza idi, onun nâibi mektûbu tashîf okurdu.*

"Tashîf", lügaten hatâ etmek ve tağyîr etmek ma'nâsına gelir; ve bu hatâ ve tağyîr yazılarda olur. "Delikanlı ittihâz ettiği kâtibine ma'şûkası için bir muhabbet-nâme yazdırmış olsa idi, açık olarak eline verdiği nâibi, ya'ni kıskanan resûlü, o mektûbu ma'şûkasının huzûrunda tağyîr etmek sûretiyle okurdu; ve ma'şûkasının muhabbeti zâil olsun diye bi'l-intizâm meâlini bozar idi." .

ور صبا را پیك کردی در وفا از غباری تیره گشتی آن صبا

4740. [4754] *Ve eğer vefâda sabâyı peyk ede idi, o sabâ azîm tozdan kesîf olurdu.*

Ve eğer ma'şûkasına gönderdiği haberde vefâ etmek husûsunda bilfarz latîf olan sabâ rüzgârını peyk ya'ni hizmetkâr yapa idi, o latîf olan sabâ yerden kalkan birçok tozlardan kesîf bir hâle gelir, ma'şûkası da herkes gibi kaçar idi; ve sabâ rüzgârı, kadını bulup ifâide-i merâm edemez idi.

رقعه گر بر پر مرغی دوختی پر مرغ از تف رقعه سوختی

4741. *Eğer mektûbu bir kuşun kanadına dike idi, kuşun kanadı mektûbun harâretinden yanar idi.*

Mektub meâlinin gâyet müessir ve yakıcı olduğu tasvîr buyrulur.

راههای چاره را غیرت ببست لشکر اندیشه را رایت شکست

4742. *Gayret çâre yollarını bağladı, düşünce ordusunun bayrağını kırdı.*

"Gayret-i ilâhiyye ma'şûkasına ifâde-i merâm çâresinin yollarını bağladı ve düşünce ordusunun bayrağını devirdi. Delikanlı bu husûsda birşey düşünemez bir hâle geldi." Ma'lûm olsun ki hadîs-i kudsîde Hak Teâlâ insana hitâben خلقتك لاجلی ya'ni "Seni kendim için yarattım" buyurduğu cihetle, insanın ağyâre muhabbeti, gayret-i Hakk'ın zuhûruna sebeb olur. Ehlullahdan İbrâhîm Havvâs' hazretleri buyurur ki: "Bâdiyede Hızır (a.s.)a rast geldim, bana dedi ki: "İbrâhîm ister misin ki, seninle yoldaş olayım?" Dedim ki: "Hayır, zîrâ Hak Teâlâ Gayûr'dur, korkarım ki gönlüm sana taalluk eder ve netîcede gayret-i Hak zuhûr eder."

بود اول مونس غم انتظار آخرش بشکستگی هم ز انتظار

4743. *Evvelâ gamın mûnisi intizâr idi; nihâyet o, intizârdan dahi şikestelikte oldu.*

Evvelen delikanlının gam-ı aşkının ünsiyet ettiği şey, ma'şûkasından va'd-i visâli beklemek idi. Nihâyet işinin ters cereyânından dolayı o delikanlı ünsiyet ettiği intizârdan dahi acz içinde kaldı.

گاه گفتی کین بلای بی دواست گاه گفتی نی حیات جان ماست

4744. *Gâh derdi ki: "Bu devâsız belâdır!" Gâh derdi: "Hayır, bizim canımızın hayâtıdır!"*

گاه هستی زو بر آوردی سری گاه او از نیستی خوردی بری

4745. *Gâh ondan varlık bir baş çıkardı, gâh o yokluktan bir meyve yerdi.*

Âşık, hâl-i aşkda tereddüd içinde kaldı, ba'zan derdi ki: "Bu aşk, çâresiz bir belâdır!" Ba'zan derdi ki: "Hayır, öyle değil, aşk bizim canımızın diriliğine sebebdir." Ba'zan âşıkın mevcûdiyetinden bir varlık ve tedbîr baş çıkarırdı; ve şöyle böyle yapayım diye düşünürdü. Ba'zan da aczden kolu ve kanadı kesilir, kendi varlığını gâib edip yokluktan meyve yerdi, ya'ni umûrunu fâil-i hakîkînin yed-i kudretine terk etmekle mütesellî olurdu.

چونکه بروی سرد گشتی این نهاد جوش کردی گرم چشمهٔ اتحاد

4746. *Vaktâki onun üzerine bu tabîat soğuk oldu, ittihâd çeşmesi harâretle kaynadı.*

"Vaktâki âşıkın üzerine bu tabîatın îcâbâtı soğuk ve çirkin oldu, kendi irâdesinden soyundu, Hakk'ın irâdesiyle birleşmek menbaı olan rûh-ı latîfi harâretle kaynadı." المجاز قنطرة الحقيقه Ya'ni "Mecaz, hakîkatin köprüsüdür" kāidesince, aşk-ı mecâzîden, aşk-ı hakîkîye atladı. Nitekim I. cildin ibtidâlarında عاشقی گر زین سر و گرزآن سرست عاقبت ما را بدآن سو رهبرست ["Âşıklık gerek bu baştan, gerek öbür baştan olsun, âkıbet bizi o tarafa götürecek kılavuzdur"] buyrulmuş idi.

چونکه با بی برگئ غربت بساخت برگ بی برگی بسوی او بتاخت

4747. *Vaktâki gurbetin azıksızlığına muvâfakat etti, azıksızlığın azığı onun tarafına koştu.*

Vaktâki âşık gurbetliğe mahsûs olan azıksızlığa ve mahrûmiyete muvâfakat etti, azıksızlığa mahsûs olan azık, ya'ni bu âlem-i zâhirin azıksızlığına ve mahrûmiyetine tekābül eden ma'nevî azık onun tarafına koştu.

خوشه‌های فکرتش بی کاه شد   شب روانرا ره نما چون ماه شد

4748. *Onun fikrinin başakları samansız oldu, gece gidicilere ay gibi yol gösterici oldu.*

Bu ma'nevî azık berekâtıyla onun fikrinden neşv ü nemâ bulan başaklar samansız, ya'ni sâf ve hatâdan ârî oldu. Zulmet-i tabîat yolcularına ay gibi doğru yolu gösterici oldu.

ای بسا طوطیٔ گویای خمش   ای بسا شیرین روان رو ترش

4749. *Ey kimse, çok sâkit söyleyici tûtî vardır; ey kimse çok ekşi yüzlü tatlı rûh vardır.*

Ya'ni o delikanlı sûrette bir kadına âşık oldu ve zâhiri o kadının aşkıyla meşgûl oldu. Fakat onun bâtını tâlib-i Hak olduğundan, âkıbet onun bâtını bu tabîatın îcâbâtından soğudu ve aşk-ı hakîkîye müteveccih olup kemâle erdi. "Ey tâlib, sen bu hâlime taaccüb etme, zîrâ sûrette susmuş ve bâtında tûtî kuşu gibi söyleyici çok kimseler vardır; ve kezâ sûrette ekşi yüzlü ve bâtında güzel ve latîf rûhlu çok kimseler vardır."

رو بگورستان دمی خامش نشین   آن خموشان سخن گورا ببین

4750. [4764] *Kabristana git, bir dem sâkit otur; o söz söyleyici susmuşları gör!*

Bu beyt-i şerîfde iki hâle işâret buyrulur. Kabristana gidip sâkit oturan kimse ya sâhib-i keşf olur veyâhud olmaz. Eğer sâhib-i keşf ise, kabristanda cisimlerinin eridiği mahalle nâzır olan ervâhın ahvâl-i muhtelifesini görür ve sevinçli veyâ kederli olan sözlerini işitir. Ve eğer sâhib-i keşif değilse, bir müddet sâkitâne oturup, muvakkaten hissinden tecerrüd ederek. her bir kabir sâhibinin, lisân-ı hâl ile hayât-ı dünyeviyyede birbirine benzemeyen ahvâl-i zâhir ve bâtınelerinden bahs edişleri tefekkür olunur. Bu iki halde de zâhirleri susmuş olan ölüler, bâtınen söz söyleyici olurlar.

لیك اگر یك رنگ بینی خاکشان   نیست یکسان حالت چالاکشان

4751. *Fakat gerçi onların toprağını bir renkte görürsün, onların çâlâk olan halleri bir değildir.*

Sen onların ancak topraklarını birbirine müsâvî bir halde görürsün; çürümek ve tefessüh etmek ve toprak olmak husûsunda mü'min ile münkirin arasında hiçbir fark yoktur; fakat onların çâlâk ve çevik olan rûhlarının ahvâl-i berzahiyyeleri bir değildir, aralarında çok fark vardır.

شحم و لحم زندگان یکسان بود　　　آن یکی غمگین دگر شادان بود

4752. *Dirilerin yağı ve eti bir olur; o biri gamlı, dîğeri şâdân olur.*

Nitekim hayâtta olan nisanların cesedlerinin maddeleri birbirine benzer; ve yağı ve eti cesedlerin bir cinsden olur; fakat bu cesedlerin iç yüzüne bakarsan hâl değişir, biri gamlı dîğeri sevinçli olur.

تو چه دانی تا ننوشی قالشان　　　زآنکه پنهانست بر تو حالشان

4753. *Sen onların kālini dinlemedikçe ne bilirsin, zîrâ ki onların halleri senin üzerine gizlidir.*

Sen cismen birbirine benzeyen kimselerin sözlerini dinlemedikçe mağmûm mudur, yoksa mesrûr mudur ne bilirsin? Zîrâ ki onların halleri sana gizlidir.

بشنوی از قال های و هوی را　　　کی ببینی حالت صد توی را

4754. *Hây u hûyu kālden dinlersin, yüz kat olan hâlini ne vakit görürsün?*

İnsanın bâtınındaki hây u hûyunu söylediği sözden dinlersin, yoksa zâhirinden kat kat gizli olan hâlini ne vakit görürsün?

نقش ما یکسان بضدها متصف　　　خاك هم یکسان روانشان مختلف

4755. *Bizim nakşımız birdir, zıdlar ile muttasıftır; toprak dahi birdir, rûhları muhtelifdir.*

Bizim taayyünümüz ve cesedimizin sûreti birdir ve hepimiz insan şeklindeyiz; böyle olmakla berâber a'râz cihetinden zıdlar ile muttasıfdır. Meselâ kiminin boyu uzun ve kiminin kısadır; kimi zayıf, kimi şişmandır ve renklerde dahi böyle zıdlar vardır. Siyâh, beyâz, sarı ve kırmızı olur. İşte kabirdeki ölülerin toprakları da böyle birdir, fakat rûhlarında ihtilâf vardır.

همچنین یکسان بود آوازها　　　این یکی پر درد و آن پر نازها

4756. *Böylece sadâları yeksân olur; bu birisi derd dolu ve o nâzlar ile dolu.*

Meselâ hepsi ses olmak i'tibâriyle, insanların sesleri dahi birdir, fakat seslerin ahvâli nazar-ı dikkate alınırsa aralarında çok fark olduğu görülür. Birisi ağlar ve feryâd eder, bu ses derd ile dolu olan bir sestir; dîğeri tegannî ve terennüm eder, bu ses dahi nâz ve sürûr ile dolu olan bir sestir.

بانگ اسبان بشنوی اندر مَصَاف   بانگ مرغان بشنوی اندر طَوَاف

4757. *Atların sesini harb mahallerinde işitirsin; kuşların sesini de tavâfda işitirsin.*

آن یکی از حقد و دیگر ز ارتباط   آن یکی از رنج و دیگر از نشاط

4758. *Birisi hıkddan ve dîğeri irtibâttan, o biri renciden ve dîğeri neşâttan.*

Meselâ cenk mahallerinde bağıran atlar ile, havada uçarken öten kuşların sesleri, ses olmak i'tibâriyle müttehiddir; fakat cenkdeki atların kişnemeleri hıkddan, kinden ve öfkeden ve zahmetten; ve uçan kuşların ötmeleri de yuvalarına olan irtibâtlarından ve neşâtlarından ve sevinçlerindendir.

هر که دور از حالت ایشان بود   پیشش آن آوازها یکسان بود

4759. *Her kim onların hâlinden uzak olur, onun indinde sadâlar müsâvî olur.*

Her kim fikren onların, ya'ni yukarıda beyân olunduğu üzere, insanların ve hayvanların hâlinden uzak olursa, bir gürültü ve ses olmak i'tibâriyle, hepsinin sesini bir görür ve aralarında fark ile meşgûl olmaz.

آن درختی جنبد از زخم تبر   وآن درخت دیگر از باد سحر

4760. *O bir ağaç baltanın darbesinden kımıldar ve o dîğer ağaç, seher rüzgârından.*
[4774]

"Ağaç"dan murâd ecsâd-ı beşer, "balta"dan murâd, gam-ı mâsivâ ve "seher rüzgârı"ndan murâd, aşk-ı Hak'dır. Ya'ni "Birçok cisimlerin harekâtı mâsivâ-yı Hak gamından ve ağyâr baltaları darbesinden olur; ve dîğer bir kısım cisimlerin harekâtı dahi, bâtınlarına galebe eden aşk-ı ilâhîden olur."

بس غلط گشتم ز دیگ مرده ریگ   زانکه سرپوشیده می جوشید دیگ

4761. *Arta kalacak çömlekten bana çok galat oldu; zîrâ ki çömlek başı örtülmüş kaynadı.*

"Mürde-rîg", ölünün başından arta kalan kıymetsiz eşyâ ma'nâsınadır. "Çömlek"den murâd, cism-i unsurîdir. Ya'ni "Ölüm vâsıtasıyla rûhun başından arta kalacak olan bu cism-i unsurîden dolayı bana çok galat vâki' oldu, vefâkâr sandığım vefâsız çıktı, sâdık sandığım kâzib çıktı ve kâmil sandığım nâkıs çıktı ve ârif sandığım gâfil ve âkil sandığım ahmak çıktı. Zîrâ bu çömlek mesâbesinde olan cism-i unsurî, ağzı kapalı olarak kaynadı, nihâyet taşmayınca anlaşılmadı.

جوش و نوش هر کست گوید بیآ　　　جوش صدق و جوش تزویر و ریا

4762. *Herkesin cûşu ve nûşu sana "Gel!" der; sıdk cûşu ve tezvîr ve riyâ cûşu vardır.*

"Cûş", kaynama ve ıztırâb ve hareket ve "nûş", burada içki demektir. Ya'ni "Ey sâlik herkesin bir kaynaması ve ıztırâbı ve içkisi vardır, seni kendi kaynayışına ve içkisine da'vet eder. Kiminin muharriki ve şarâbı sıdk ve ihlâsdır ve kiminin muharriki ve şarâbı tezvîr ve riyâdır." Bunlar ağzı kapalı olan cisim çömlekleri içinde kaynarlar; binâenaleyh çömleğin içinde kaynayanın ne olduğunu bilmek müşkildir; ve kezâ kimisi nâkıs olan ma'rifetini kâmil zannetmiştir ve onun muharriki ve şarâbı odur, seni de o nâkıs ma'rifetine çekmek ister.

گر نداری دیده‌های رو شناس　　　رو دماغی دست آور بو شناس

4763. *Eğer yüz tanıyıcı gözlerin yok ise, git koku tanıyıcı bir dimâğ ele getir.*

"Ey sâlik, eğer herkesin bâtınının yüzünü tanıyabilen gözlerin, ya'ni kalb gözlerin, açık değil ise, git ilim ve mantık vâsıtasıyla akıl dimâğını kuvvetlendir; dışından koku almak sûretiyle, içindekini tanı!" Birinci mısrâ'da firâset-i şer'iyyeye ve ikinci mısrâ'da firâset-i hikemiyyeye işâret buyrulur. Firâset-i şer'iyye ile, firâset-i hikemiyyenin îzâhâtı yukarılarda geçti.

آن دماغی که بر آن گلشن تند　　　چشم یعقوبان هم او روشن کند

4764. *O bir dîmâğı ki, o gülşen üzerine dolanır, o Ya'kūb'ların gözünü rûşen eder.*

Öyle bir dîmağ ele getir ki, o dîmağ evliyâullâhın gülşen-i maârifi üzerinde dolaşır. Bu *Mesnevî-i Şerîf* o gülşendir ve bu gülşen rûh Yusûf'unun haberini, Ya'kūb meşrebinde olan sâliklere îsâl edip, kalblerinin kapanmış olan gözlerini aydınlatır.

هین بگو احوال آن خسته جگر　　　کز بخارا دور ماندیم ای پسر

4765. *Âgâh ol, o hasta-ciğer olanın ahvâlini söyle; zîrâ ey oğul Buhârâ'dan uzak kaldık.*

Bu beyt-i şerîfde, cenâb-ı Pîr zât-ı şerîflerine hitâb buyururlar. Ya'ni "Biz bahsi uzattık, âgâh ol! O içi yanan ve ciğeri hasta olan delikanlının ahvâlini çabuk söyle ve bitir! Zîrâ ey necîb olan oğlum, Hüsâmeddîn Çelebi'm, Buhârâ'dan uzakta kaldık; bu bitsin ki o kıssaya rücû' edelim!"

یافتن عاشق معشوق را و بیان آنکه جوینده یابنده بود «و من یعمل مثقال ذرة خیرا یره»

Âşığın ma'şûku bulması ve onun beyânındadır ki, isteyici, bulucu olur. "Ve kim ki zerre ağırlığında hayır işlerse onun mukābilini görür"

کآن جوان در جست و جو بد هفت سال   از خیال وصل گشته چون خیال

4766. *Şöyle ki, o delikanlı yedi sene cüst ü cûda oldu, vuslat hayâlinden hayâl gibi oldu.*

O delikanlı kıssasının âkıbeti böyledir ki: O bîçâre yedi sene ma'şûkasının vuslatını aramakta ve istemekte oldu; vuslat hayâlinden kendisi eridi ve hayâl gibi inceldi ve zayıf oldu.

سایهٔ حق بر سر بنده بود   عاقبت جوینده یابنده بود

4767. *Hakk'ın sâyesi kulun başında olursa, âkıbet arayıcı, bulucu olur.*

Hakk'ın inâyet-i ezeliyyesinin sâyesi bir kulun başında olursa, o kul arayıcı olduğu vakit, bulucu olur; ve inâyet-i ezeliyye sırr-ı kadere taalluk ettiği ve sırr-ı kader ise meçhûl bulunduğu cihetle, kula lâzım olan şey bulmak ümîdiyle dâimâ aramaktır.

گفت پیغمبر که چون کوبی دری   عاقبت زآن در برون آید سری

4768. *Peygamber buyurdu ki: "Vaktâki bir kapıyı çalasın, âkıbet o kapıdan dışarıya bir baş çıkar."*

Bu beyt-i şerîfde من طلب شيئا وجد وجد و من قرع بابا و لج لج ya'ni " Kim ki bir şeyi istedi ve sa'y etti, buldu; ve kim ki bir kapıyı çaldı ve inâd etti ve dâhil oldu" hadîs-i şerîfine işâret buyurulur.

چون نشینی بر سر کوی کسی   عاقبت بینی تو هم روی کسی

4769. *Vaktâki bir kimsenin mahallesinin başında oturasın, âkıbet o kimsenin yüzünü de görürsün.*

Meselâ evini bildiğin bir kimseyi görmek istediğin vakit, onun sâkin olduğu mahalledeki sokak başına gidip oturursun; o kimse evinden çıktığı vakit, âkıbet onun yüzünü görürsün.

چون ز چاهی میکنی هر روز خاك   عاقبت اندر رسی در آب پاك

4770. [4784] *Vaktâki bir kuyudan her gün toprak koparırsın, âkıbet pâk olan suya erişirsin.*

Sa'yin semeresi muhakkak zuhûr eder. Bu kāide-i umûmiyyedir. Meselâ bir kuyu kazmak murâd ettiğin vakit, her gün birer mikdâr toprak koparırsın ve nihâyet bu sa'yin semeresi olarak temiz suyâ erişirsin.

جمله دانند این اگر تو نگروی   هر چه می کاریش روزی بدروی

4771. *Eğer sen inanmazsan, bu[nu] hep bilirler ki, her ne ekersen, bir gün onu biçersin.*

Eğer sen sa'yin semeresi olacağına inanmazsan, bu kāideyi bütün âlem bilir ki, her ne ekersen, bir gün elbet onu biçersin. *Dîvân-ı Kebîr*'lerinde Hz. Pîr buyururlar. Beyit:

درخت و برگ بر آید ز خاك و این گوید   که خواجه هر چه بکاری ترا همان روید

Nazmen tercüme: *"Ağaç ve sebze zemînden çıkıp bunu söyler:*
Efendi her ne ekersen, onu biçersin sen"

سنگ بر آهن زدی آتش نجست   این نباشد ور بباشد نادرست

4772. *Taşı demire vurdun, ateş sıçramadı, bu olmaz ve eğer olursa nâdirdir.*

"Çakmak taşını demire vurduğun vakit ateşin ve kıvılcımın sıçramaması olmaz ve o darbe elbet bir eser meydana çıkarır; şâyet kıvılcım çıkmazsa, bu hâl nâdiren vâki' olur. Kāide-i umûmiyye, çakmağı demire vurduğun vakit kıvılcım çıkmasıdır." Hind nüshalarında bu beyit şu sûretle muharrerdir: سنگ بر آهن زدی آتش بجست   این بباشد ور نه باشد نادرست ya'ni "Taşı demire vurdun, ateş sıçradı, bu olur; ve eğer olmazsa nâdirdir." Bu sûrette dahi ma'nâ değişmez, yalnız ifâdede değişiklik vardır.

آنکه روزی نیستش بخت و نجات   ننگرد عقلش مگر در نادرات

4773. *O kimseye ki, baht ve necât nasîb değildir, onun aklı bakmaz, ancak nâdirâta.*

Ezelde ayn-ı sâbitesi ism-i Hâdî'nin mazharı olmamak sebebiyle kendisine şekāvetden necât nasîb olmamış kimsenin aklı, ancak nâdiren vâki' olan ahvâle ve istisnâlara bakar. Halbuki bu âlem-i şehâdette sırr-ı kader meçhûldür ve bu âlem sa'y ve içtihâd âlemidir. Nitekim vücûdun kıvâmına sebeb olan gıdâyı tahsîl için çalışmak lâzımdır. Şakî olan kimse der:

کآن فلان کس کشت کرد و بر نداشت　　وآن صدف برد و صدف گوهر نداشت

4774. *Ki, "O filân kimse zirâat etti ve kaldırmadı; ve o sadefi götürdü ve sadef gevher tutmadı."*

Şakî olan kimse der ki: "Bu âlemde çalışmak lâzımdır diyorsunuz. Haniya falan kimse zirâat etti, fakat mahsûlünü kaldıramadı, ekini bozuldu; ve o falan kimse de denize dalıp sadef çıkardı, halbuki sadefin içinden aradığı inci çıkmadı. Binâenaleyh bu kimselerin mesâîleri boşuna gitti."

بلعم باعور و ابلیس لعین　　سود نآمد شان عبادتهای دین

4775. *Bel'am-ı Bâûr ve İblîs-i laîn, onlara ibâdetler ve dîn fâideli gelmedi.*

Bel'am-ı Bâûr, Mûsâ (a.s.) zamânında olan bir âbid idi. Kıssası I. cildde 3338 numaralı beyt-i şerîfden i'tibâren beyân buyrulmuş ve bu husûsda îzâhât-ı lâzime verilmiştir. Ve İblîs hakkındaki ma'lûmât dahi, II. cildin 2609 numaralı beyt-i şerîfinden i'tibâren beyân buyrulmuş ve kezâ îzâhât-ı muktezıye verilmişdir. Ya'ni saâdet-i ezeliyye nasîb olmamış olan kimse der ki: "Bel'am-ı Bâûr ile, rahmet-i Hak'dan matrûd olan İblîs, birçok zaman çalıştılar ve ibâdet ettiler, onların yaptıkları ibâdetler ve sâlik oldukları dîn aslâ kendilerine fâide etmedi."

صد هزاران انبیا و رهروان　　نآید اندر خاطر آن بد گمان

4776. *Yüz binlerce enbiyâ ve yol gidiciler, o sû'-i zancının hâtırına gelmez.*

O saâdet-i ezeliyye nasîb olmayan kimse, vücûdları ender olan müstesnâlara bakar da, Hak yolunda gece ve gündüz çalışan enbiyânın ve onların yoluna tâbi' olan evliyâ ve sulehânın ahvâl-i şerîfelerini düşünemez; o sû'-i zan sâhibinin hâtırına bunların ibâdetleri ve ibâdetlerinden fâide gördükleri aslâ gelmez.

این دورا گیرد که تاریکی دهد　　در دلش ادبار جز آن کی نهد

4777. *Karanlık versin diye bu ikisini tutar; onun kalbine idbâr onun gayrini ne vakit koyar?*

O saâdetsiz kimse, kalbine zulmet-i tabiiyyeyi ilkā etmek için bu ikisini, ya'ni Bel'am-ı Bâûr ile İblîs'i nümûne ittihâz eder ve çalışmamak mesleğini doğru bulur; idbâr, ya'ni geri gitmek illeti onun kalbine, bu zulmetten başkasını koyar mı?

بس کسان که نان خورد دلشاد او　　　مرگ او گردد بگیرد در گلو

4778. *Çok kimseler ki, dilşâd olarak ekmek yer, onun ölümü olur, boğazını tutar.*

"Çok kimseler gönülleri sürûr içinde olduğu halde, ekmek ve taâm yer; o ekmek ba'zılarının boğazında kalıp, ölümüne sebeb olur." "Bes" kelimesi "çok" ma'nâsına geldiğine göre, beyt-i şerîfin ikinci mısrâ'ındaki kayd-ı istisnâî mahzûf olup bu ma'nâ verilir. "Pes", imdi ma'nâsına geldiğine göre "Pes kesân ki ilh..." "İmdi kimseler vardır ki, dilşâd olarak ekmek yer, onun ölümü olur, boğazını tutar" ma'nâsı verilip kayd-ı istisnâî takdîrine mahal kalmaz.

پس تو ای ادبار رو هم نان مخور　　　تا نیفتی همچو او در شور و شر

4779. *Binâenaleyh ey müdbir, git, sen dahi ekmek yeme! Tâ ki onun gibi şerr ü şûra düşmiyesin!*

"İdbâr", müdbirin mübâlağasıdır. Ya'ni "Mâdemki ekmek yiyenlerin içinde boğulanlar vardır; ey mübâlağa ile geri gitmek illetine mübtelâ olan ve terakkîden bî-nasîb kalan kimse, binâenaleyh haydi bakalım sen dahi kork da ekmek yeme! Tâ ki onun gibi şerr ü şûra düşüp boğulma ve ölme ve bu istisnâî bir hâli kendine nümûne ittihâz et!"

صد هزاران خلق نانها می خورند　　　روز می یابند و جان می پرورند

4780. [4794] *Yüz binlerce halk ekmekler yerler, kuvvet bulurlar ve can beslerler.*

تو بدآن نادر کجا افتادهٔ　　　گر نه محرومی و ابله زادهٔ

4781. *Eğer mahrûm ve ahmak-zâde değilsen, sen o nâdire nereden düşmüşsün?*

Ya'ni "Senin ayn-ı sâbitenin isti'dâdı hamâkatle muttasıf ve saâdetden mahrûm olup, sen de ondan doğmuş değilsen, o nâdir olan müstesnâ halleri nereden kendine nümûne ittihâz etmişsin ve nâdiren semeresi hâsıl olamıyan amelleri düşünüp, alelekser semere ve menfaat veren mesâîyi nazar-ı dikkate almazsın?"

این جهان پر آفتاب و نور ماه　　　او بهشته سر فرو برده بچاه

4782. *Bu cihân, güneş ve ay nûruyla dolu, o başını kuyuya aşağıya bırakmış.*

"Güneş"den murâd, peygamber-i zamân ve "ay"dan murâd, peygamberin nûruyla münevver ve vâris-i kâmil olan zamânın velîsidir. Ve cihân bunların tebliğ ettikleri nûr-ı ilim ve irfân ile doludur. O sû'-i zanna mübtelâ olan bedbaht ise, başını nefsâniyet ve tabîat kuyusunun karanlığı içine sarkıtmış ve o nûrlardan bî-haber kalmış da böyle der:

که اگر حقست پس کو روشنی　　　سر ز چه بر دار و بنگر ای دنی

4783. *Ki, "Eğer doğru ise, imdi aydınlık hani?" "Ey denî, başını kuyudan kaldır ve bak!"*

Ya'ni, "Eğer senin sözün doğru ise, o bahsettiğin güneşin ve ayın nûru hani nerededir?" der. Cevâben derim ki: "Ey himmeti dûn olan kimse, başındaki aklını zulmet-i tabîiyye ve muzlim olan sıfât-ı nefsâniyye kuyusundan çıkar da nazar-ı dikkatle bir kere etrâfına bak!"

جمله عالم شرق و غرب آن نور یافت　　　تا تو در چاهی نخواهد بر تو تافت

4784. *"Bütün âlem şark ve garb o nûru buldu; sen kuyu içinde oldukça, senin üzerine doğmayacaktır."*

"O nûr-ı ilim ve irfân şark ve garba yayıldı, sen tabîat ve inkâr kuyusu içinde oldukça o güneş ve ay senin üzerine ilelebed doğmayacaktır." Nitekim bu *Mesnevî-i Şerîf* elyevm Hindistan'da ve Asya'da ve Avrupa'da ellerde dolaşıyor. İngiliz ve Fransız ve Alman ve Amerika mütefekkirleri ve müsteşrıkleri zevk ve şevk ile okuyorlar. İngiltere'de III. cildine kadar tercüme ve tab' edildi. Ve Hindistan'da otuz kadar şerhi matbû'dur. Muhtelif mezâhib mütefekkirlerinin ellerinde kıymetle tutuluyor. Ve Hâfız-ı Şîrâzî ve Şeyh Sa'dî gibi evliyâullâhın âsârı dahi şarkda ve garbda nûrlarını neşr ediyorlar. Ey bedbaht-ı ezelî, sen ise huzûzât-ı nefsâniyye zulmeti içine dalmışsın, bu kesîf karanlık içinde o nûrları göremiyorsun.

چه رها کن رو بایوان و کروم　　　کم ستیز اینجا بدان کاللج شوم

4785. *"Kuyuyu terk et ve eyvâna ve kürûma git. Burada az inâd et, bil ki, inâd uğursuzdur."*

"Eyvân", büyük sofa, dîvânhâne, kemerli yüksek binâ; ve "kürûm", asma çubuğu ma'nâsına olan "kerm"in cem'idir. Burada asma çubuklarıyla bağ ma'nâsı murâd buyrulur. Ya'ni "Tabîat ve nefsâniyetin karanlık bir kuyusu olan efkârı bırak da, ilim ve irfân sarayına ve bağına git; muhâkemât-ı sakî-

mende ısrâr ve inâdı terk et, zîrâ inâdın netîcesi uğursuz ve mühlikdir." اللج شوم و لعن الله اللج ya'ni "İnâd uğursuzdur ve Allah inâda la'net etsin" sözü Arablar indinde darb-ı mesel olarak müsta'meldir. Bu ta'bîrin menşei hakkında Hind şârihlerinden Bahru'l-Ulûm ve İmdâdullâh (kuddise sırrıhümâ) şerhlerinde buyururlar ki: "Hârûnu'r-Reşîd zevcesi Zübeyde ile mağlûb, gālibin isteyeceği şeyi yapmak şartıyla, şatranc oynamışlar; Hârunu'r-Reşîd Zübeyde'ye gālib gelmiş. Mukāvele mûcibince Hârun Zübeyde'nin çırçıplak soyunmasını teklîf etmiş, o da bir hayli muhâlefetten sonra, mukāveleye riâyeten soyunmağa mecbûr olmuş. Bir daha bu şart ile oynamışlar; bu def'a da Zübeyde gālib gelmiş. Hârun'un gâyet kerîhü'l-manzar bir Habeş câriyesi varmış, Zübeyde bununla münâsebet-i cinsiyyede bulunmasını teklîf etmiş, Hârun kabûl etmemiş. Zübeyde talebinde son derece inâd etmiş, Hârun sözünü tutmağa mecbûr olup, câriye ile münâsebette bulunmuş. Câriye hâmile olup, Me'mûn'u doğurmuş. Hârun'un vefâtından sonra Zübeyde'nin Hârun'dan olan oğlu Emîn taht-ı saltanata geçmiş ve Me'mûn ise o sırada bir tarafda vâlî imiş. Emîn onu azl etmek istemiş, bunun üzerine Me'mûn, Emîn'i öldürmüş. Bu haber Zübeyde'ye vâsıl olduğu vakit اللج شوم و لعن الله اللج demiş; ve bu söz darb-ı mesel olarak kalmıştır."

هین مگو کاینك فلانی کشت کرد   در فلان سالی مُلَخ کِشْتَش بخورد

4786. *Sakın deme ki, "İşte filân zirâat etti, filân senede onun ekinini çekirge yedi."*

پس چرا کارم که اینجا خوف هست   من چرا افشانم این گندم ز دست

4787. *"Binâenaleyh niçin ekeyim, zîrâ burada korku vardır; ben bu buğdayı elden niçin saçayım?"*

"Deme ki her şey kadere bağlıdır ve sırr-ı kader ise meçhûldür; binâenaleyh sa'yin boşa gittiğini de görüyorum; hattâ filân kimse tarlasına buğday ekti, fakat onun ekinini çekirge yedi, biçemedi. Böyle olunca niçin zahmet çekeyim ve çalışayım; elimdeki buğdayı da beyhûde sarf edeyim?" Amel-i uhrevî dahi böyledir: Ezelde saîd isem, şakî olmam, zîrâ kalb-ı hakāyık mümkin değildir; ve şakî isem de sa'y ile saîd olmam; binâenaleyh mukadder ne ise o olur!" Ey nefsinin hazzı için çalışan ve sa'yi terk etmeyen kimse! İşte asıl bu söz hamâkattır. Amelin semeresi görülmek kāide-yi umûmiyyedir ve görülmemek istisnâdır ve istisnâ ise kāide olamaz. Canın et yemek istediği zaman pek a'lâ ateş yakıp pişirmeğe çalışırsın, çünkü çalışmasan aç kalacağını muhakkak bilirsin; ve

meselâ eğer çiftçiler "Geçen sene filânın ekinini çekirge yedi, mahsûl alamadı, bu sene biz de ekmiyelim!" deseler nasıl olur? Herkes açlıktan ölür.

وآنکه او نگذاشت کشت و کار را　　پر کند کوریٔ تو انبار را

4788. *Ve o kimse ki kişt ü kârı terk etmedi, senin körlüğüne anbârı doldurur.*

"Kişt ü kâr", güft ü gû ve cüst ü cû gibi terkîb-i terâdüfîdir. "Kişten" masdarının mâzîsi ile "kâşten" masdarının emr-i hâzırından mürekkebdir, "ekip biçme" diye tercüme etmek münâsib olur. Ya'ni "O kimse ki, ekip biçmeyi terk etmedi ve çalıştı, senin körlüğüne zahîresinin anbarını doldurdu ve amelinden istifâde etti."

چون دری می کوفت او از سلْوَتی　　عاقبت در یافت روزی خلوتی

4789. *Vaktâki gönül râhatı cihetinden o kapıyı çaldı, âkıbet bir gün bir halvet buldu.*

Velhâsıl ameli terk etmeyip itmi'nân-ı kalb ile çalışan ve kadının âşıkı olan delikanlı, sonunda bir gün ma'şûkası olan kadını tenhâca buldu.

جست از بیم عسس شب او بباغ　　یار خود را یافت چون شمع و چراغ

4790. [4804] *O, ases korkusundan gece bağa sıçradı, kendi yârini şem' ve çerâğ gibi buldu.*

"Ases", gece bekçisi, kol ve devriye demektir. Ya'ni "O delikanlı ma'şûkasının aşkıyla uyumaz, geceleri dâimâ onu kollar ve nâil-i vuslat olmak için çalışır idi. Yine bir gece böyle dolaşırken, polise yakalanmak korkusundan, ma'şûkasının civârındaki bir bağa kaçtı, o bağda kendi ma'şûkasını şem' ve çerâğ gibi apâşikâr buldu ve sa'yinin semeresine nâil oldu."

گفت سازنده سبب را آن نَفَس　　ای خدا تو رحمتی کن بر عسس

4791. *O nefes, sebeb tertîb ediciye dedi: "Ey Hudâ, sen asese azîm rahmet et!"*

Delikanlı ma'şûkasına vâsıl olduğu o nefes ve ân içinde, kullarını emellerine nâil kılmak için türlü türlü sebebler tertîb ve halk edici olan Cenâb-ı Hakk'a dedi: "Ey Hudâ, beni bu bağa kaçırıp ma'şûkama vusûle sebeb olan polise azîm rahmet et!"

نا شناسا تو سببها کردهٔ　　از در دوزخ بهشتم بردهٔ

4792. *"Sen tanınmaz sebebler etmişsin, beni cehennem kapısından cennete götürmüşsün!"*

"Yâ Rab, sen bizi maksûdumuza îsâl için türlü türlü sebebler halk etmişsin; nitekim beni cehennem ve azâb kapısı olan polisin elinden kaçırıp, benim cennetim ve ni'metim olan ma'şûkamın huzûruna götürmüşsün!" Nitekim 4459 numaralı beyt-i şerîfden i'tibâren birtakım esîrlerin kahır kapısından, lutuf kapısına çekilip götürüldükleri yukarıda beyân buyrulmuş idi.

بهر آن کردی سبب این کار را　　تا ندارم خوار من یك خار را

4793. *"Bu işi onun için sebeb ettin, tâ ki ben bir dikeni hakîr tutmıyayım!"*

"Benim zâbıta memûrundan korkmamı, ma'şûkama kavuşmamın sebebi yaptın, tâ ki bu vücûd-ı izâfî âleminde bir dikeni bile hakîr tutmıyayım!"

Ma'lûm olsun ki, bu âlem-i şehâdette mevcûd olan her bir şey, Hakk'ın esmâ ve sıfâtının meclâsıdır. Binâenaleyh Hakk'ın her sıfatını bilmenin ve bulmanın yolu maklûkdur. Meselâ Hakk'ın "el-Alî" ism-i şerîfinin ma'nâsı bilcümle mahlûka sirâyet etmiştir; zîrâ eşyânın her birinde bir kemâl vardır ki, dîğerlerinde yoktur; o şey o kemâli sebebiyle başkalarından derecede âlîdir. İnsan câmi'-i kemâlât olduğu cihetten, mahlûkâtın cümlesinden âlîdir; fakat herhangi bir şey kendisindeki bir hâssa-i kemâli i'tibâriyle insandan âlîdir. Meselâ sinek bizzât uçar, insan bizzât uçamaz. Kezâlik bir karıncada dahi bir kemâl mevcûd olur ki, insanda olmaz; işte bu ulüvv bilcümle eşyâya sirâyet etmiştir. Bu ismin ma'nâsından hissesi olmayan hiçbir şey yoktur. Her şeyin kendisine mahsûs bir kemâli vardır ki, o şey o kemâlde başkalarından âlîdir ve o şeyin vücûda gelmesinde sebeb dahi o kemâlidir. Hakk'ın o yüzden bilinmesi o kemâl iledir. Binâenaleyh her şeyde onun kendisine mahsûs olan kemâlini arayıp bulduğu için, hiçbir şeye hakāret nazarıyla bakmaz; dîğer esmâ ve sıfâtın sereyânı dahi bu minvâl üzeredir. Ve bu düstûr hakda ve bâtılda umûmîdir.

در شکست پای بخشد حق پری　　هم ز قعر چاه بگشاید دری

4794. *Ayak kırılmasında Hak bir kanad bağışlar; kuyu dibinden de bir kapı açar.*

Ya'ni "Hakk'ın kahrında lutfu vardır; ayak kırıldığı vakit onun yürümesine muîn olan bir vâsıta ihsân eder ve zulmet-i tabîat ve nefsâniyyet içinde rûhun nûruna bir kapı açar."

تو مبین که بر درختی یا بچاه　　تو مرا بین که منم مفتاح راه

4795. *"Sen ağaç üzerine veyâ kuyuda olduğuna bakma; sen bana bak ki, yolun anahtarı benim!"*

Bu beyt-i şerîf cânib-i Hak'dan kullara hitâb olabileceği gibi, makām-ı kutbiyyette bulunan insân-ı kâmilin sâliklere hitâbı da olabilir. Hitâb-ı ilâhî olduğuna göre: "Ey kulum, şecere-i şerîat üzerinde bulunduğuna bakarak mağrûr olup kendini görme; veyâhud zulmet-i tabîat kuyusunda bulunduğuna bakıp me'yûs olma. Herhangi hâl içinde bulunursan beni gör ki, yolun anahtarı benim ve benim Hâdî ism-i şerîfimdir." İnsân-ı kâmilden sâliklere hitâb olunduğuna göre: "Ey sâlik, ister gök mertebesinde ol, isten alçak mertebede ol, niyâbetim ve hilâfetim hasebiyle Hak yolunun anahtarı ve rehberi benim." Nitekim cenâb-ı Pîr âtîdeki rubâîlerinde şöyle buyururlar. Rubâî:

باز آ باز آ هر آنچه هستی باز آ　　گر کافر و گبر و بت پرستی باز آ

این درگه ما درگه نومیدی نیست　　صد بار اگر توبه شکستی باز آ

"Yine gel, yine gel! Her ne isen yine gel! Eğer kâfir ve Mecûsî ve putperest isen, yine gel! Bu bizim dergâhımız, ümîdsizlik dergâhı değildir; eğer yüz kere tövbeni bozdun ise tekrâr gel!"

گر تو خواهی باقئ این گفت و گو　　ای اخی در دفتر چارم بجو

4796. [4810] *Ey kardeş, eğer sen bu güft ü gûnun bâkîsini istersen dördüncü defterde ara!*

Ey kardeş, eğer sen bu zâbıta memûrundan kaçıp, bağda ma'şûkasını bulan âşıkın kıssasının mâba'dini ister isen, Bu *Mesnevî-i Şerîf*'in IV. cildinde ara ve iste ki, bu kıssanın tamâmı IV. cildin ibtidâlarında beyân olunmuştur.

El-Hamdü lillhahi Rabbi'l-âlemîn ve's-salâtü ve's-selâmu alâ Seyyidi'l-enbiyâi ve'l-mürselîn ve alâ âlihî ve ashâbihî ecmaîn.

Hitâm: **19 Teşrîn-i evvel 1932 ve**
6 Cemâzi'l-âhire 1351 çarşamba gecesi, sâat-ı vasati 8.30
Şârih-i hakîr: **Ahmed Avnî el-Mevlevî**